

T.C.
ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

KİMLİK, ÇIKAR VE JEOPOLİTİK EKSENİNDE AHİSKA
TÜRKLERİ SORUNU

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan
Mustafa ÜREN

Danışman
Prof. Dr. Kamer KASIM

BOLU 2015

T.C.
ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KİMLİK, ÇIKAR VE JEOPOLİTİK EKSENİNDE AHİSKA
TÜRKLERİ SORUNU
I. CİLT

MUSTAFA ÜREN

EKİM 2015

T.C.
ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KİMLİK, ÇIKAR VE JEOPOLİTİK EKSENİNDE AHİSKA
TÜRKLERİ SORUNU
II. CİLT

MUSTAFA ÜREN

EKİM 2015

T.C.
ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

KİMLİK, ÇIKAR VE JEOPOLİTİK EKSENİNDE AHISKA
TÜRKLERİ SORUNU
I. CİLT

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan
Mustafa ÜREN

Danışman
Prof. Dr. Kamer KASIM

BOLU 2015

T.C.
ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

KİMLİK, ÇIKAR VE JEOPOLİTİK EKSENİNDE AHISKA
TÜRKLERİ SORUNU
II. CİLT

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan
Mustafa ÜREN

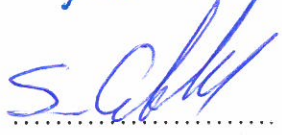
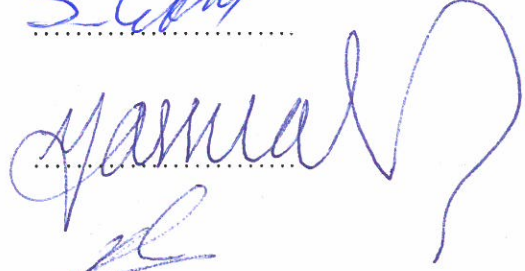
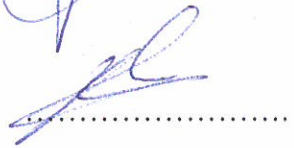
Danışman
Prof. Dr. Kamer KASIM

BOLU 2015

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Mustafa ÜREN'e ait "Kimlik, Çıkar ve Jeopolitik Ekseninde Ahıska Türkleri Sorunu" adlı çalışma, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında **doktora tezi** olarak oy birliğiyle / oy çokluğuyla kabul edilmiştir.

19. 10. 2015

Unvan, Adı, Soyadı	İmza
Üye (Tez Danışmanı) : Prof. Dr. Kamer KASIM	
Üye : Prof. Dr. Mustafa GENÇER	
Üye : Prof. Dr. Selçuk ÇOLAKOĞLU	
Üye : Prof. Dr. Muhittin ATAMAN	
Üye : Prof. Dr. Rasim Özgür DÖNMEZ	

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Erol ÖZTÜRK
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK UYGUNLUK BEYANI

Doktora tezi olarak sunduğum, “**Kimlik, çıkar ve Jeopolitik Ekseninde Ahıska Türkleri Sorunu**” başlıklı çalışmanın yazılmasında, bilimsel ve etik kurallara uyulduğunu, başvurulan kaynaklardan yapılan alıntıların adlarının bilimsel kurallara uygun olarak metin içinde, dipnotlarda ve kaynaklarda gösterildiğini, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin tamamının ya da bir kısmının bu niversite veya başka bir üniversitede bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Mustafa REN

19.10.2015

ÖN SÖZ

Doktora tezi olarak hazırlanan bu çalışma, “*Ahıska Türkleri Sorunu*”nun tüm yönleriyle ortaya konulması suretiyle kamuoyunun bilgilendirilmesi, sonraki çalışmalara referans oluşturulması ve çözüm sürecinde görev alacaklara yardımcı olunması amacıyla hazırlanmıştır. Bu nedenle öncelikli hedef, belirsizlikleri ortadan kaldırarak sorunun tam olarak anlaşılmasını sağlamaktır.

Bu maksatla Ahıska Türkleriyle ilgili daha önce kitap, tez ve makale türünde yurt içi ve yurt dışında yayınlanmış dokümanlara büyük oranda ulaşılmıştır. Özellikle Avrupa Azınlık Sorunları Merkezi(European Centre for Minority Issues)’nin yayınladığı rapor ve kitapların tamamı incelenmiştir. Bu alandaki uzmanlarla bizzat görüşülerek, birikim ve yönlendirmelerinden istifade edilmiştir. DATÜB(Dünya Ahıska Türkleri Birliği) Başkanı Ziyaddin İsmihanoğlu Kassonov ile 13 Kasım 2013 tarihinde mülakat yapılarak, “*Ahıska Türkleri Sorunu*”yla ilgili son durum hakkında bilgi alınmıştır. Dışişleri Bakanlığı’nın Kafkasya’dan sorumlu Daire Başkanı, düşünce kuruluşları, üniversitelerin Kafkasya ve Orta Asya bölgelerini kapsayan araştırma merkezlerinde görevli uzmanlarla görüşülmüştür. Alan çalışması için Ahıska’ya gidilen Haziran 2013 döneminde Ardahan, Kars ve Erzurum Üniversiteleri ziyaret edilerek, varsa sorunla ilgili yapılan çalışmalar yerinde incelenmiştir.

Ahıska Türklerinin “*Ahıska, Türkiye ve halen yaşadıkları ülkeler arasında vatan olarak nereyi kabul ettikleri*” ve “*vatanlarına dönüş*” konularıyla ilgili gerçek niyetlerinin daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla, öncelikle sosyoloji disiplinde yüksek lisans kapsamında yapılan ilgili tezler incelenmiştir. Sonra alan çalışması kapsamında Iğdır’a gidilerek, 1994 yılında buraya yerleştirilen Ahıska Türkleriyle 23-25 Mayıs 2014 tarihleri arasında mülakat yapılmıştır. Bunlara ilave olarak, aynı konuda gençlerin ne düşündüklerini öğrenebilmek için Ankara’da lisans ve yüksek lisan eğitimi gören

bazı Ahıska öğrencilerle mülakat yapılmıştır. Mülakatlarda kullanılan sorular için AİBÜ Etik Kurulu'nun onayı alınmıştır.

İncelemede de görüleceği üzere, Ahıska Türklerinin başına gelenlerin dünyada başka bir örneği yoktur. Ahıskalıların bu istisnai durumuna karşılık, Türk kamuoyunun Ahıska Türkleri ve onların sorunları hakkında yeterli bilgiye sahip olmaması, üzerinde düşünülmesi gereken bir husustur. Bu olumsuz durumu değiştirebilmek adına iki uzmanın çalışmaları ön plana çıkmaktadır. Araştırmacı yazar Yunus Zeyrek ve sosyoloji uzmanı Prof. Dr. Ayşegül Aydıngün'ün bu alandaki çalışmalarının, söz konusu eksikliğin giderilmesinde önemli bir altyapı oluşturduğu düşünülmektedir. Bu kapsamda tezle ilgili bütün inceleme ve araştırmalarım boyunca, sorunu tarihsel boyutlarıyla ele alan Zeyrek ile, yaptığı alan çalışmalarıyla sorunun sosyolojik ve psikolojik boyutlarını ortaya koyan Aydıngün'ün çalışmalarından çok yararlandığımı özellikle belirtmek isterim. Kendilerine verdikleri büyük destekleri nedeniyle teşekkürü borç bilirim.

Çalışmamın başından itibaren yönlendirmesi, ilgisi ve katkılarıyla yardımlarını esirgemeyen, faaliyetlerinin yoğunluğuna bakmaksızın çalışmanın her aşamasını titizlikle takip eden ve beni sürekli teşvik eden danışman hocam Prof. Dr. Kamer KASIM'a teşekkürlerimi sunarım. Değerli zamanını ayırarak en zor anda bile okuma hatalarını düzeltme konusunda yardımcı olan dostum Oktay TUNCER'e, en son okumayı yaparak gerekli düzeltmeleri yapan dostum Halil SES'e, uluslararası hukuk alanındaki çok önemli katkıları için sınıf arkadaşım Halil ÇOLAK'a ve Ahıska Türkleriyle ilgili konularda ufuk açıcı yönlendirmelerinden dolayı tarih uzmanı Abdurrahman KAPLAN'a teşekkür ederim. Son olarak, çalışma boyunca destekleriyle her zaman yanımda olan eşim ve kızıma şükranlarımı sunuyorum.

Mustafa ÜREN

19. 10. 2015

ÖZET

KİMLİK, ÇIKAR VE JEOPOLİTİK EKSENİNDE AHISKA TÜRKLERİ SORUNU

Mustafa ÜREN

Doktora Tezi

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Kamer KASIM

Ekim 2015, 564 + XVIII Sayfa

Ahıska Türklerinin ataları Kıpçaklar, 12. yüzyılda Rusların baskısıyla vatanlarını terk ederek Ahıska'ya yerleşmişlerdir. Ahıska, onlar gelmeden önce de değişik Türk boylarının yurdu olmuştur. Kıpçakların torunlarının Ruslarla teması, 19. yüzyılın başlarından itibaren yeniden başlamıştır. Temasın sağlandığı dönemde Osmanlı idaresi altında yaşayan Ahıska Türkleri, 14 Eylül 1829 tarihli Edirne Antlaşması'ndan itibaren Rus egemenliğine girmişlerdir. Ahıska Türkleri Sorunu'nun temelleri, egemenlik değişiminin yaşandığı bu dönemde atılmıştır. Bu kapsamda Rus Çarlığı, Anadolu'dan göç eden Ermenilerin bir kısmını Ahıska'nın içinde yer alan Ahılkelek'e yerleştirerek sorunun temelini atmıştır. Ruslar bu hamlesiyle, Kafkasya'da stratejik öneme sahip Ahıska'nın kendi çıkarlarıyla uyumlu bir etnik grubun kontrolünde bulunması için uygun zemin hazırlamışlardır.

Bu konuyla bağlantılı olarak Ruslar, Sovyetler Birliği döneminde Kıpçakların torunlarını 14 Kasım 1944'de Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan'a sürgüne göndermek suretiyle ikinci hamlelerini yapmış ve nihai hedeflerine ulaşmışlardır. Sürgün neticesinde Ahıska, çoğunluğu Ermenilerin oluşturduğu bir bölge haline

gelmiştir. Rus çıkarlarına hizmet eden bu durum, günümüzde de devam etmektedir. RF, selefleri Rus Çarlığı ve Sovyetler Birliği'nin politikalarını aynen devam ettirmektedir. Bu yüzden sürgünle başlayan Ahıska Türkleri Sorunu'nun Rus çıkarlarıyla bağlantısı, çözümsüzlüğünün önemli nedenlerinden birini oluşturmaktadır.

Ahıska Türkleri, 1956 yılında başlattıkları geri dönüş mücadelesinden henüz sonuç alamamışlardır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla sorun, uluslararası bir nitelik kazanmıştır. Gürcistan, Ahıska Türklerinin geri dönüşüne karşıdır. Ancak 1999 yılında Avrupa Konseyi'ne üye olma şartı gereği, Ahıska Türklerinin geri dönüşünü kabul etmek zorunda kalmıştır. Buna göre geri dönüş sürecini 2011 yılında tamamlaması gereken Gürcistan, 11 Temmuz 2007'de geri dönüş yasasını onaylamasına rağmen, süreci sürüncemede bırakma eğilimindedir.

Sorunun tarafları; başta Ahıska Türkleri olmak üzere Gürcistan, RF ve Türkiye'dir. Tarafların soruna yönelik politikalarının belirlenmesinde çıkarlar etkili olmaktadır. Bununla birlikte Ahıskalıların kimlikleri ile Ahıska'nın jeostratejik konumu, söz konusu politikayı şekillendiren faktörlerdir. Bu faktörler, Ahıskalıların sürgün kararında etkili olduğu gibi, Rus çıkarlarıyla ilişkisini sağlayan asıl etkenlerdir. Sorunun Rus çıkarlarıyla bağlantısından dolayı, bölgesel ve küresel örgütlerin barış girişimlerinden sonuç alınamamaktadır.

Bu çalışmanın amacı, sorunu tüm yönleriyle ele alarak bir bütün halinde anlaşılmasını sağlamak, bundan sonraki çalışmalara referans oluşturmak ve çözüm sürecinde görev alacaklara yardımcı olmaktır.

Anahtar kelimeler: Ahıska, Ahıska Türkleri, Sürgün, Kimlik, Çıkar.

ABSTRACT
THE ISSUE OF AHISKA TURKS
IN THE LIGHT OF IDENTITY, INTEREST AND GEOPOLITICS

Mustafa ÜREN

PhD Thesis

Department of International Relations

Advisor: Prof. Dr. Kamer KASIM

October 2015, 564 + XVIII Pages

Kipchaks, ancestors of Ahıska Turks, left their country under the Russian pressure, and settled in Ahıska in the 12th century. Ahıska had also been a homeland by some other Turkish tribes before the settlement. The contact of descendants of Kipchaks with the Russians had reemerged since the beginning of the 19th century. Ahıska Turks who contacted with Russians in the period of Ottoman rule, entered into the Russian domination starting with the Edirne Treaty dated on September 14, 1829. The foundations of the issue of Ahıska Turks were laid in this period of change of sovereignty. Russian Empire laid the foundations of the issue by compelling the settlement of Armenians who migrated from Anatolia into Ahilkelek which then was a part of Ahıska. Russians, making this move, had set the ground to be able control Ahıska which was a region of strategic importance in the Caucasus through cooperation of an ethnic group that serves for Russian interests.

In connection with this issue, Russians made a second move by deporting grandsons of Kipchaks to Uzbekistan, Kazakhstan and Kyrgyzstan on 14 November, 1944 during the Soviet Union era and achieved their ultimate goal. Along with deportation, Ahıska became a region of Armenian majority. This situation serving

Russian interests, has even still been continuing today. Russian Federation, the successor of Russian Empire and the Soviet Union, continues implementing the same policies of her predecessors. Accordingly the linkage between the issue of Ahıska Turks and the Russian interests constitutes one of the most important causes of deadlock.

Ahıska Turks, who started the repatriation campaigns in 1956, have yet to accomplish their tasks. The issue, together with the collapse of the Soviet Union, gained an international status. Georgia opposes the repatriation of Ahıska Turks. On the other hand it was forced to accept the condition of the repatriation for the sake of achieving the membership of the Council of Europe in 1999. In line with this, Georgia, which was to complete the process of the repatriation in 2011, has deliberately tended to leave the process unsolved although it did approve the law of the repatriation within this context on 11 July 2007.

The parties to the issue are Georgia, Russian Federation, Turkey, and the Ahıska Turks. National interest of each party is the essential factor to shape policies in dealing with the issue. However, the geostrategic position and identity politics of Ahıska Turks are also significant in shaping the aforementioned policy. As a matter of fact, these two factors in question have a severe impact on the decision of Ahıska Turks's deportation, and enable to establish the linkage with Russian interests. Regional and global organizations are not able to put in practice any initiative for peace just because of this absolute linkage.

The purpose of this study is to ensure an understanding of the issue comprehensively, to create a reference for future studies and to help officials who take part in the resolution processes.

Key words: Ahıska, Ahıska Turks, Deportation, Identity, Interest.

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI.....	ii
ETİK UYGUNLUK BEYANI.....	iii
ÖN SÖZ.....	iv
ÖZET	vi
ABSTRACT.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	x
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xvii

GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

1. AHISKA TÜRKLERİ SORUNU’NUN ORTAYA ÇIKMASINA NEDEN OLAN FAKTÖRLERİN İNCELENMESİ.....	18
1.1. “Kafkasya” Adının Kökeni.....	24
1.2. Kafkasya’nın Coğrafi Konumu.....	25
1.3. Kafkasya’nın Stratejik Önemi.....	27
1.4. Kafkasya’nın Jeopolitik Önemi.....	30
1.5. Rus Dış Politikasının Dokusuna Yerleşmiş Olan Dönüştürücü Faktörler.....	31
1.6. Rus Çarlığı’nın Kafkasya Politikası.....	34
1.7. Kafkasya’da Ara Dönem (1918-1921).....	43
1.8. Sovyet Rusya’nın Kafkasya Politikası.....	50
1.9. Rusya Federasyonu’nun Kafkasya Politikası.....	58
1.10. Rusya’nın Kafkasya Politikasının Analizi.....	63
1.11. Ahıska’nın Coğrafi Konumu.....	73
1.12. Ahıska’nın Jeostratejik Önemi.....	75

1.13. Ahıska'nın Jeopolitik Önemi.....	76
1.14. Sonuç.....	79

II. BÖLÜM

2. TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE AHISKA TÜRKLERİ, SORUNUN ORTAYA ÇIKIŞI VE GÜNÜMÜZE KADAR GEÇİRDİĞİ EVRELER..... 83

2.1. Ahıska Türkleri Sorununun Tarihsel Arka planı.....	85
2.1.1. Ahıska Kelimesinin Anlamı.....	85
2.1.2. İki Büyük Göç Dalgası: Ahıska'nın Türk Yurdu Olması.....	87
2.1.3. Ahıska Türklerinin Ataları: Kıpçaklar.....	91
2.1.4. Kıpçakların Ülkesi	93
2.1.5. Atabeyler Dönemi (1268-1578).....	94
2.1.6. Osmanlı Devleti Dönemi (1578-1829).....	95
2.1.7. Rus Çarlığı Dönemi (1829-1917).....	97
2.1.8. Kafkasya'da Ara Dönem (1917-1921).....	100
2.1.9. Sürgüne Kadar Olan Sovyet Rusya Dönemi (1921-14 Kasım 1944).....	108
2.2. Sorunun Ortaya Çıktığı Dönemdeki Küresel ve Bölgesel Ölçekteki Önemli Siyasi Gelişmeler.....	110
2.3. Sürgün İle Başlayan Ahıska Türkleri Sorunu ve Günümüze Kadar Geçirdiği Evreler.....	114
2.3.1. Birinci Sürgün.....	115
2.3.2. Fergana Olayları ve İkinci Sürgün.....	121
2.3.3. Krasnodar Olayları ve Üçüncü Sürgün.....	127
2.3.4. Kırgızistan'daki Ahıska Türklerine Saldırı.....	133
2.4. Sürgün Kararının Teorik İncelemesi	135
2.5. Sürgün Kararının Ardındaki Asıl Niyet: Asimilasyon.....	144
2.6. Sonuç.....	151

III. BÖLÜM

3. AHISKA TÜRKLERİNİN GERİ DÖNÜŞ MÜCADELESİ.....	161
3.1. Kamp Dönemindeki Faaliyetler.....	163
3.2. Ahıska Türklerinin Yaşadıkları Sosyal Ortam ve Karakteristik Özellikleri....	166
3.3. Geri Dönüş Mücadelesinin Başlaması ve Örgütlenme Girişimleri.....	170
3.4. DATÜB'ün Kurulması ve Sorunun Yeniden Uluslararası Ortama Taşınma Gayretleri.....	183
3.5. Yaşadıkları Ülkelerdeki Demografik ve Sosyo-Politik Durumları.....	190
3.5.1. Gürcistan.....	193
3.5.2. Rusya Federasyonu.....	198
3.5.3. Azerbaycan.....	201
3.5.4. Kazakistan.....	205
3.5.5. Özbekistan.....	208
3.5.6. Kırgızistan.....	211
3.5.7. Ukrayna.....	214
3.5.8. ABD.....	216
3.5.9. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC).....	218
3.5.10. Türkiye.....	219
3.6. Ahıska Türklerinin Türkiye'de Yaşadığı Sorunlar.....	224
3.7. Geri Dönüş Mücadelesinde Başarısızlığa Neden Olan Faktörler.....	226
3.7.1. Lider Kadrosu Sorunu.....	228
3.7.1.1. Karizmatik ve Güçlü Bir Lider Eksikliği.....	229
3.7.1.2. Dernek Başkanlarına Olan Güvensizlik.....	231
3.7.2. Bölünmüşlük Sorunu.....	234
3.7.3. Birlik ve Beraberliği Engelleyen Sorunlar.....	236
3.7.3.1. Eğitim Seviyelerinin Düşüklüğü.....	237
3.7.3.2. Ahıskalıların Dağınık Yaşamaları.....	239
3.7.4. Entegrasyon Sorunu.....	241

3.7.5. Geri Dönüşte Karşılaşılabilecek Belirsizlikler Sorunu.....	244
3.7.6. Güçlü Bir Devlet Desteğinden Yoksun Olma Sorunu.....	245
3.7.7. Başarısızlığa Neden Olan Faktörlerin Analizi.....	247
3.8. Sonuç.....	249

IV. BÖLÜM

4. SORUNUN ULUSLARARASI HUKUK PARAMETRELERİNE UYGUN OLARAK İNCELENMESİ..... 258

4.1. Uluslararası Hukuk Açısından Ahıska Türkleri Sorunu ve Sorunun Tarafları.....	262
4.2. İncelemede Kullanılacak Uluslararası Hukuk Kaynakları.....	264
4.3. Ahıska Türkleri Sorunu'nun Uluslararası Hukuk Açısından İncelenmesi.....	272
4.3.1. Birinci Sürgün: Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan.....	272
4.3.2. İkinci Sürgün: Orta Rusya.....	288
4.3.3. Üçüncü Sürgün: ABD.....	297
4.4. Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Vatana Geri Dönüş Hakkı	298
4.5. Gürcistan'ın Avrupa Konseyi'ne Üye Olmasının Vatana Geri Dönüş Hakkı Üzerine Hukuki Etkileri.....	302
4.6. Gürcistan'a Geri Dönüş ve Azınlık Hakları	306
4.7. Sonuç.....	318

V. BÖLÜM

5. KAFKASYA'DA FAALİYETTE BULUNAN DEĞİŞİK AKTÖRLERİN SORUNA YAKLAŞIMLARI..... 326

5.1. Ahıska Türkleri Sorunu'nun Uluslararası Kamuoyunun Gündemine Girmesi.....	331
5.2. Bölgesel ve Küresel Örgütlerin Yaklaşımı.....	333
5.2.1. Avrupa Konseyi	336

5.2.2. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT).....	342
5.2.3. Birleşmiş Milletler (BM)	345
5.2.4. Avrupa Birliği (AB).....	348
5.2.5. Açık Toplum Enstitüsü (ATE/OSI).....	352
5.2.6. Avrupa Ulusları Federal Birliği (AUFB/FUEN).....	353
5.2.7. Avrupa Azınlık Sorunları Merkezi (AASM/ECMI).....	355
5.2.8. Bölgesel ve Küresel Örgütlerin Yaklaşımının Analizi.....	356
5.3. Soruna Taraf Ülkelerin Yaklaşımı.....	359
5.3.1. Gürcistan	359
5.3.2. Rusya Federasyonu	372
5.3.3. Türkiye	377
5.4. Bölge Devletleri, Bölgesel ve Küresel Güçlerin Yaklaşımı.....	388
5.4.1. Bölge Devleti Ermenistan'ın Yaklaşımı.....	389
5.4.2. Bölgesel Güç İran'ın Yaklaşımı.....	396
5.4.3. Küresel Güç ABD'nin Yaklaşımı.....	399
5.5. Sonuç.....	405

VI. BÖLÜM

6. SORUNU AĞIRLAŞTIRAN VE DAHA KARMAŞIK HALE GETİREN FAKTÖRLER..... 412

6.1. Gürcistan'a Göre Geri Dönüş Sürecini Zorlaştıran Sebepler	415
6.2. Ahıska Türklerinin Etnik Kökeniyle İlgili İddia ve Tartışmalar.....	419
6.2.1. Ahıska Türklerinin, Kıpçakların Torunları Olduğu Tezi.....	419
6.2.2. Gürcü Tezi	423
6.2.3. Ahıska Türklerinin, Anadolu Türklerinin Torunları Olduğu Tezi.....	427
6.2.4. Ortaya Atılan Mevcut Tezlerin Analizi	428
6.3. “Gürcü Tezi”nin Bilimsel Dayanaklarının Sorgulanması.....	429
6.4. Gürcistan'a Geri Dönüş Müracaatlarının Az Olmasının Nedenleri.....	436

6.5. Uluslararası Ortamda Ahıska Türklerinin Tanımlanmasında Yaklaşım	
Değişikliği.....	440
6.6. Cavakheti Ermenilerinin Geri Dönüş Etkisi.....	445
6.6.1. Cavakheti Bölgesinin Coğrafik Konumu, Sosyal ve Ekonomik Durumu.....	446
6.6.2. Gürcistan'ın Cavakheti'deki Ermenilere Yaklaşımı.....	448
6.6.3. Cavakheti'deki Siyasi Durum ve Önemli Yerel Aktörler.....	450
6.6.4. RF ve Ermenistan'ın Cavakheti Üzerindeki Etkisi.....	453
6.6.5. Cavakheti Ermenilerinin Ahıska Türklerinin Geri Dönüşüne Yaklaşımı.....	455
6.6.5. Ermenilerin Geri Dönüş Yaklaşımının Analizi.....	457
6.7. Türk Kamuoyunun Soruna Yaklaşımı.....	460
6.7.1. Ahıska'nın Misak-ı Milli'ye Alınmamasının Sonuçları	461
6.7.2. Türkiye'deki Üniversiteler ve Akademik Camianın Soruna Yaklaşımı.....	468
6.7.3. Türkiye'deki Siyasi Partilerin Soruna Yaklaşımı.....	470
6.8. Türkiye'nin Ahıska Türklerine Sağladığı Eğitim Desteği.....	473
6.9. Sonuç.....	477

VII. BÖLÜM

7. SONUÇ.....	483

KAYNAKLAR	495

EKLER	552

Ek 1: SSCB Devlet Savunma Komitesi'nin Kararı.....	554
Ek 2: SSCB İçişleri Komiserliği'nin Yazısı.....	558
Ek 3: SSCB İçişleri Komiserliği'nin Cevabi Yazısı.....	560
Ek 4: II. Dünya Savaşı Döneminde SSCB İçinde Sürgün Edilen Halklar.....	562
Ek 5: SSCB Yüksek Sovyet Başkanlığı'nın Kararnamesi.....	363

ÖZ GEÇMİŞ	564

KISALTMALAR LİSTESİ

AASM	: Avrupa Azınlık Sorunları Merkezi(European Centre for Minority Issues)
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AGİK	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AHFB	: Avrupa Halkları Federal Birliği(Federal Union of European Nationalities)
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
AKPM	: Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi
ATASE	: Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Daire Başkanlığı (Genelkurmay Başkanlığı karargahında faaliyette bulunmaktadır.)
ATE	: Açık Toplum Enstitüsü
BBP	: Büyük Birlik Partisi
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
BMMYK	: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
BTC	: Bakü-Tiflis-Ceyhan
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	: Çeviren
Çev.ler	: Çevirenler
DATÜB	: Dünya Ahıska Türkleri Birliği
ECMI	: European Centre for Minority Issues
Ed.	: Editör
Ed.ler	: Editörler
Eds.	: Editors

FUEN	: Federal Union of European Nationalities
drl.	: Derleyen
drl.ler	: Derleyenler
Hsna	: Gürcüce “Kurtuluş” anlamına gelmektedir
ICG	: International Crisis Group
İHEB	: İnsan Hakları Evrensel Bildirisi
İTKHS	: İktisadi, Toplumsal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi
İÜ	: İstanbul Üniversitesi
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
MSHS	: Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
OSI	: Open Society Institute
RAND	: <u>R</u> esearch <u>a</u> nd <u>D</u> evelopment
RF	: Rusya Federasyonu
SSC	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİKA	: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı
TOKİ	: Toplu Konut İdaresi
UAYK	: Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri
UCM	: Uluslararası Ceza Mahkemesi
UCMS	: Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü
UGÖ	: Uluslararası Göç Örgütü
UNESCO	: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
USAD	: Uluslararası Sürekli Adalet Divanı
Yay.Haz.	: Yayına Hazırlayan

GİRİŞ

Türk-Rus rekabeti çok eski tarihlere dayanır. Rusların Kıpçaklarla başlayan mücadelesi, daha sonra Tatarlarla devam etmiştir. Rus birliğini sağlayan Moskova Knezliği'nin İmparatorluğa dönüşmesiyle başlayan güneye genişleme politikası, Osmanlı İmparatorluğu ile rekabete girmesine neden olmuştur. Tarafların çıkarları açısından önemli kabul edilen “*hayat sahaları*” üzerinde başlayan rekabet kısa sürede çatışmaya dönüşmüş ve çatışmalar, Kafkasya bölgesinin önce Rus Çarlığı, ardından da Sovyet egemenliğine girmesiyle sona ermiştir.

Rusların Kafkasya'nın işgalini tamamladıktan sonra başlattığı bölgeyi çıkarlarına uygun şekillendirme politikası, Kafkasya'da yaşayan Türkler için çok sayıda problem sahası yaratmıştır. “*Ahıska Türkleri Sorunu*” bunlardan biridir. Sorun, bilinenin aksine 14 Kasım 1944'te Ahıska Türklerinin Orta Asya Cumhuriyetlerine sürgün edilmesiyle değil, Ahıska ve Ahılkelek'in 14 Eylül 1829'da imzalanan Edirne Antlaşması gereği “*savaş tazminatı*” karşılığında Rus Çarlığı'na verilmesiyle başlamıştır (Turan 1951: 143).

Osmanlı Devleti Edirne Antlaşması'nda Ahıska Türklerinin haklarının korunması girişiminde bulunmamıştır. Bu durumun düzeltilmesi için son şans olarak 16 Mart 1921 tarihinde imzalanan Moskova Antlaşması'nda da aynı durum tekrarlanmıştır. Uzun süreli Türk-Rus rekabetinin dostluğa dönüştüğü bir dönemde imzalanan Moskova Antlaşması ile, Batum ve Nahçıvan bölgeleri gibi Ahıska da özerk bir statüye kavuşturulabilirdi. Anadolu'da kurtuluş mücadelesi devam ederken, kendilerini Anadolu Türklerinin bir parçası kabul eden ve bu yüzden onlarla birleşmek amacıyla 13 Nisan 1918'de İstanbul'a dilekçe gönderen Ahıska Türklerinin (Sürmeli 2001:106) haklarını korumak devlet politikası haline gelememiştir. Ahıska Türklerinin hakları antlaşma ile koruma altına alınmış olsaydı, “*Bu kadar kolay sürgün edilebilirler miydi? Veya sürgün edilseler bile bugüne kadar geri dönemezler miydi?*” soruları bugüne

kadar tartışılmadığından, sorunla ilgili gelişmeler Türk kamuoyunun ilgi alanının dışında kalmıştır.

Her iki antlaşmada da Ahıska Türkleri için taahhüt altına girmeyen Sovyet Yönetimi, II. Dünya Savaşı'nın lehine geliştiği bir dönemde, onları üç saat gibi kısa bir hazırlıktan sonra tren vagonlarına doldurarak 14 Kasım 1944'te Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan'a sürgüne göndermiştir (Zeyrek 2001: 26). Yaşanan bu "*ilk sürgün*" olayından ne yanı başındaki Türkiye'nin, ne de dünyanın haberi olmuştur.

Sürgünün ardından Ahıskalılar, temel insan haklarından mahrum olarak yaklaşık 12 yıl kamp hayatı yaşamışlardır. Stalin'in ölümünden sonra 1956 yılında Özbekistan'da başlattıkları geri dönüş mücadelesi, Sovyet Yönetimi üzerinde ciddi bir etki yaratmıştır. Bunun üzerine Sovyet Yönetimi'nin örtülü müdahalesi neticesinde Fergana'da yaşanan acı olaylar sonucunda "*ikinci sürgün*" olayına maruz kalınmıştır.

Sorun, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bir anda uluslararası nitelik kazanmıştır. Bu dönemde RF'nin Krasnodar Eyaleti'ndeki yerel yöneticilerin baskıları nedeniyle zor durumda kalan Ahıskalıların ABD'ye göç etmesiyle "*üçüncü sürgün*" yaşanmıştır. Yine Sovyetlerin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan Gürcistan, sorunun asıl muhatabı olarak ortaya çıkarken, çözüm amacıyla birçok uluslararası örgüt, kurum ve kuruluş da devreye girmiştir. Bunlar arasında, en etkili olanı Avrupa Konseyi'dir. Avrupa Konseyi'nin gayretlerine rağmen, çözüm konusunda arzu edilen sonuca ulaşamamıştır. Gürcistan'ın, Avrupa Konseyi'nin baskısıyla 11 Temmuz 2007'de geri dönüş için yasal mevzuatı onaylamasına rağmen, oyalama taktiklerine devam etmesi nedeniyle süreçte ilerleme kaydedilememiştir.

Sorunun uluslararası boyut kazanmasıyla Ahıska Türklerinin "*kimlikleri*", en çok tartışılan konulardan biri haline gelmiştir. Bu durum, başlangıçta Sovyetler Birliği'nin bağımsızlığını kazanmasının ardından Gürcistan'ın yaklaşımından kaynaklanmıştır. Her iki devlet, kimlik konusunu Ahıskalılara karşı "*zayıflatma stratejisi*" olarak kullanmıştır. Gürcistan bu stratejiyi, günümüzde de ısrarlı bir şekilde devam ettirmektedir. Nitekim Ahıska Türklerinin kimlikleriyle oynamak suretiyle, Ahıskalıların aralarında Müslüman Gürcü ve Türk diye ayrılması hedeflenmekte ve geri dönüş hareketinin "*gücü*" zayıflatılmak istenmektedir. Buna paralel olarak Gürcistan, uluslararası ortamda kendi tezi lehine örtülü algı operasyonu yürütmekte, bunda da özellikle uluslararası kurum, kuruluş ve örgütler nezdinde başarılı olmaktadır.

Kafkasya'daki rekabete katılan aktörlerin Ahıska Türkleri Sorunu'na yönelik politikalarının belirlenmesinde, Ahıskalılar kimlikleri etkili olmakla birlikte asıl belirleyici olan her aktörün “*çıkarı*”dır. Aktörlerin çıkarıyla Ahıska Türkleri Sorunu arasındaki ilişkiyi belirleyen temel faktör ise, Ahıska'nın Kafkasya bölgesindeki stratejik konumudur. Sorunun çözümü amacıyla değişik aktörler devreye girdiğinde “*jeopolitik*” faktörlere göre şekillenen “*güç dengesi*” de etkili olmaktadır.

Ahıska Türkleri, günümüzde on ayrı ülkede ve 4300'e yakın farklı yerleşim biriminde yaşamaktadırlar (Uravelli 1999: 361). Bunların yaşadıkları ülke veya idari yerleşim birimlerine göre ekonomik, sosyal, kültürel ve eğitimle ilgili problemleri bulunmaktadır. Sorunun çözümsüzlüğünü birçok faktörün etkilediği böyle bir ortamda Ahıskalılar, birlik ve beraberliklerini sağlayamamalarına rağmen vatanları Ahıska'ya geri dönüş mücadelelerine devam etmektedirler. Bulundukları ülkelerde küçük yerleşim birimlerinde ve küçük gruplar halinde yaşamak zorunda kalan Ahıskalıların dayanışma göstermelerinin zorluğunu anlayabilmek için empati yapmak yeterlidir. Sorun, genel olarak Türk kamuoyu tarafından pek fazla bilinmemektedir. Ahıskalıların halen yaşadıkları ülke kamuoyları için de aynı durum geçerlidir. Geri dönüş mücadelesi için yeterli güç oluşturmamaları yanında kamuoyu desteğinden de yoksun olan Ahıskalılar, çözüm konusunda Gürcistan üzerinde yeterli baskıyı oluşturmamaktadırlar. Geri dönüş mücadelesini güçlendirmek amacıyla Türkiye'nin desteğiyle kurulan Dünya Ahıska Türkleri Birliği(DATÜB)'nin kurumsal yetenekten yoksun olması, çözüm konusunda devreye giren başta Avrupa Konseyi olmak üzere özellikle Avrupa'da faaliyette bulunan diğer uluslararası örgüt, kurum ve kuruluşların imkanlarından yararlanmayı zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla Ahıskalıların içinde bulundukları bu olumsuz durumdan cesaret alan Gürcistan, geri dönüş sürecini sürüncemede bırakmak için her türlü fırsattan yararlanmaktadır.

Verilen özet bilgi çerçevesinde çalışmanın “*hipotezi*” olarak, “*Kafkasya'daki Rus çıkarlarının uygulamaya konması neticesinde ortaya çıkan Ahıska Türkleri Sorunu'nun çözümsüzlüğü, gerekçeleri farklı olmakla birlikte RF ve Gürcistan'ın bu konudaki çıkarlarının uyuşmasından kaynaklanmakta, sistemik bir etkiyle oluşan bölgedeki güç dengesi de sorunun çözümsüzlüğünü beslemektedir*” şeklinde belirlenmiştir. Hipoteze bağlı olarak çalışma boyunca, Ahıskalıların etnik kökenleri, tarihsel süreç içinde hegemonyası altında kalınan devletler, sorunun ortaya çıkmasında

etki eden faktörler, sorunun geçmişten günümüze geçirdiği evreler, Ahıskalıların geri dönüş mücadelesinde başarısız olma nedenleri, uluslararası hukukun vatana geri dönüş hakkına yaklaşımı, Kafkasya'daki aktörlerin sorunla ilgili tutumları ve geri dönüş hareketinin zayıflatılması amacıyla ortaya atılan Gürcü Tezi'nin nasıl temellendirildiği gibi konularla alakalı soruların cevapları aranacaktır.

Ahıska Türkleri Sorunu'nun anlaşılması, onu yaratan siyasi gücün tarihsel süreç içinde Kafkasya'da takip ettiği dış politikasının incelenmesine ve son dönemde bu bölgede ortaya çıkan genel siyasi durumun tam olarak kavranılmasına bağlıdır. Bu da konunun bölge dinamiklerine uygun teorik paradigma esaslarına göre de incelenmesini gerektirmektedir. Kafkasya'daki siyasi faaliyetlerin teorik çerçevede ele alınmasında dikkati çeken ilk husus, bölgenin farklı dış politika anlayışlarına sahne olmasıdır. Örneğin güç dengesinin bir tarafında liberal değerlere uygun dış politika takip eden ABD bulunurken, diğer tarafında ise realist anlayışın en önemli temsilcisi RF yer almaktadır. Aktörlerin farklı dış politika anlayışlarına rağmen bölgedeki politik durumun tanımlanması ve açıklanmasında realist paradigma esaslarının diğerlerine nazaran daha uygun olduğu düşünülmektedir.

Kenneth Waltz'un da belirttiği gibi *“Teoriler, uluslararası siyasetin genel geçer kanunlarını veya tekrar eden ulusal davranış kalıplarını açıklarlar”* (Aktaran: Burchill ve Linklater 2005:11). Rasyonel olarak kabul edilen realist teori de, bu amaçla inşa edilmiş, ancak zaman içinde doğan ihtiyaçların karşılanmasına bağlı olarak kendi içinde bölünmeler yaşamıştır. Müşterek kabuller temelinde bir teori geleneğini oluşturan realist teori, analiz seviyelerinde meydana gelen farklılaşmalardan dolayı klasik realizm, neorealizm ve neoklasik realizm olmak üzere üç akıma ayrılmıştır (Diez, Bode ve Da Costa 2011: 178).

Tarihi seyir içinde Kafkasya'daki siyasi gelişmeler üç realist akımın varsayımlarına göre incelendiğinde, özellikle Rusya'nın politik uygulamalarının ve Soğuk Savaş sonrası bölgede oluşan genel siyasi ortamın neorealist paradigmanın önermelerine uygun bir gelişme gösterdiği görülmektedir. Örneğin Rusya, Rus birliğinin sağlanmaya çalışıldığı dönemde güney bölgesinden gelen tehditlere karşı önceliğini güvenliğine vererek varlığını başarıyla sürdürmüştür. Rus birliğinin sağlanmasından sonra hayat sahası olarak kabul ettiği güney bölgesinin Aras Nehri'ne kadar olan bölümünü işgal etmiş ve böylece kara Rusya'sının güvenliğine derinlik

kazandırmış, kendi çıkarlarına uygun olarak şekillendirdiği bölgeyi uzun süre hegemonyası altında bulundurmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından kısa süre sonra halefi RF, hegemonik bir anlayışla bölgeye geri dönmüş ve ABD ile giriştiği güç mücadelesi neticesinde Kafkasya'da Soğuk Savaş dönemine benzer bir güç dengesi oluşmuştur. Kafkasya'nın enerji hatlarına ev sahipliği yapmasından dolayı bölgede meydana gelebilecek herhangi bir olumsuz gelişme, derhal dünya kamuoyunun dikkatinin bölgeye çevrilmesine neden olabilmektedir. Bu haliyle bölge, sistemik etkilere karşı duyarlıdır. Nükleer silahlar, Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi yeni dönemdeki mücadelede de bölgedeki istikrarın güvencesini oluşturmaktadır. RF, bölgedeki güç dengesinin hassasiyetlerine dikkat etmesine rağmen kendini bölgesel hegemon olarak görme eğilimindedir. Nitekim Ağustos 2008'de Gürcistan'a müdahalesi, bunu teyit eder niteliktedir. Sonuçta bölge dinamiklerini en iyi açıkladığı düşüncesiyle, çalışmanın teorik alt yapısı olarak “*neorealist paradigma*” esas alınmıştır.

Neorealist paradigmanın mimarı Waltz(1979: 79); realizmin temel önermelerini (Eralp 2012: 138) kabul etmekte ve uluslararası sistemin, yapı ile sistem içinde sürekli karşılıklı etkileşim halinde bulunan parçalardan oluştuğunu iddia etmektedir. Söz konusu parçalar, uluslararası sistemin temel aktörleri olarak kabul edilen devletlerdir. Aslında soyut bir kavram olarak benimsenen yapı ise, aktörlerin yani devletlerin sistem içinde sıralandırılmasıyla oluşmaktadır (Waltz 1979: 80). Yapı oluşmasıyla birlikte sisteme bütünlük kazandırmaktadır. Bu haliyle uluslararası sisteme bütünlük kazandıran onu oluşturan devletler ve yapının birleşmesi değil, parçalardan bağımsız olan yapının kendisidir (Eralp 2012: 138).

Devletlerin sistem içindeki sıralanmasında meydana gelen herhangi bir değişiklik her zaman yapısal değişiklikle sonuçlanmaktadır. Belirtilen değişim “*düzenleyici prensiplere*” uygun yapılmaktadır. Ülke içindeki temel aktörler arasındaki ilişkileri düzenleyen prensiplerle, uluslararası sistem içindeki temel aktörler arasındaki ilişkileri düzenleyen prensipler birbirinden farklıdır. Ülke içindeki yapı hiyerarşiktir. Buna karşın uluslararası sistemde aktörler arasındaki ilişkileri düzenleyen hakim bir otorite yoktur. Bu yüzden uluslararası sistem anarşiktir (Waltz 1979: 88; Waltz 1990: 29). Anarşi, yapısı gereği iki önemli sonuç doğurmaktadır. İlki, yapının devletler arasında güven eksikliği yaratması; diğeri ise, devletlerin kendi güvenliklerini

kendilerinin garanti altına almak zorunda olmalarıdır. Başka bir aktöre güvenilemeyeceğine göre, her devletin hayatta kalmayı garanti altına almaktan başka bir çaresi yoktur. Böyle durumlarda diğer devletlerin tamamı potansiyel bir tehdit olarak algılanmaktadır. Tehdit algısının somut bir soruna dönüşmesi halinde, çözüm için sistem içinde oluşturulan mekanizmalar işe yaramamaktadır. Bu konuda realistler, devletler arasında herhangi bir sorun çıktığında uluslararası kurumların bunları çözme kabiliyetlerinin olmadığını düşünmektedirler. Onlara göre, düzeni sağlayacak otoriteleri ve saldırganı cezalandıracak yetenekleri olmayan uluslararası kurumların bu konuda yapabilecekleri pek fazla bir şey yoktur (Mearsheimer 1990: 12).

Anarşik sistem içinde devletler, diğer devletlerin faaliyetlerinin sınırlanmasına neden olabilecek girişimlerde bulunamamaktadırlar. Devletler arasında bir hiyerarşi olmadığından kendi aralarındaki ilişkide motivasyon kaynağı “beka” veya “güvenlik” olmaktadır. Bundan dolayı uluslararası sistemin oluşturulmasında ve idamesinde her devlet için geçerli olan “*kendi kendine yeterli olma*” ilkesidir (Waltz 1979: 88). Eğer devletler hayatta kalmayı garanti edebilirlerse, daha sonra huzur, kazanç ve güç gibi diğer hedeflere de ulaşmak istemektedirler (Waltz 1979: 126).

Hiçbir devlet, kendi ihtiyaçlarını karşılamak ve uluslararası alandaki planlarını gerçekleştirmek için diğer bir devlete güvenme lüksüne sahip değildir. Yine hiçbir devletin, uluslararası sistem içinde diğerlerinden bağımsız bir şekilde, kendi çıkarlarına göre hareket etme hakkı yoktur. Uluslararası sistem; kendi taleplerine uygun hareket eden devletlerin davranışlarını ödüllendirirken, taleplere aykırı hareket eden devletleri de cezalandırmaktadır. Cezalandırma veya ödüllendirmeye karar veren ve bunun için uygun vasıtaları seçen ise, uluslararası yapıdır. Bu yüzden her devlet, uluslararası sistem içinde adımlarını yapının belirlediği kurallara uygun atmak zorundadır (Waltz 1979: 88).

Uluslararası sistemin temel aktörleri olan devletler, sistem içinde benzer birimler olarak kabul edilmektedir (Waltz 1990: 37). Ancak bu benzerlik, egemen eşitlik ilkesine göre hareket eden devletlerin yerine getirdiği görev veya fonksiyonların aynı olmasıyla ilgilidir (Waltz 1979: 93). Bu durum, mevcut yapının aktörler üzerindeki “*aynılaştırıcı etkisi*”nden kaynaklanmaktadır. Söz konusu etki gereği yapı, uluslararası sistemdeki aktörlerin özellikleri, ulaşmak istedikleri hedefleri ve bunun için ortaya koydukları faaliyetleri farklı olsa bile, onları benzer bir dış politika takip etmeye zorlamakta veya sınırlamaktadır (Ereker 2010: 22). Bu nedenle devletlerin yönetim şekilleri ve takip

ettikleri dış politikalarının kimin tarafından hazırlanıp uygulandığı önemli değildir. Bu açıdan devletler, adeta kara kutu gibi bütüncül varlıklar olarak kabul edilirler (Gresh 2006: 2; Mearsheimer 2007: 72).

Devletlerin birbirlerine göre farklılığı ise, sahip oldukları farklı kapasitelerden kaynaklanmaktadır (Waltz 1979: 93). Devletlerin kapasitelerinin tanımlanması amacıyla kullanılan güç, uluslararası sistemin asli elemanı olan aktör veya birimin bir özelliğidir. Bununla bağlantılı olan güç dağılımı ise, sisteme ait bir özelliktir (Yalvaç 2009: 154). Devletlerin kapasitelerindeki olumlu veya olumsuz bir değişiklik, sistemdeki sıralamaya doğrudan etki etmesi nedeniyle yapı değişikliğiyle sonuçlanmaktadır. Bu tip bir yapı değişikliğinin ancak sistemdeki büyük güçler tarafından yapılabileceğine inanılmaktadır (Waltz 1979: 93). Buna göre, uluslararası düzen, sistem içindeki büyük güçlerin sayısına göre değişmektedir (Donnelly 2005: 35). Güç dağılımı neticesinde uluslararası sistemin çoklu, ikili veya tekli olmak üzere kutupluluk durumu şekillenmektedir. Tarihsel süreç içinde iki ve çok kutupluluk dışında günümüze kadar başka bir uluslararası sistem oluşmamıştır (Yalvaç 2009: 154).

Kuram haline getirilmesinde Machiavelli'nin büyük katkısının olduğu kabul edilen reelpolitik, devletlerin kendi çıkarlarına uygun olarak belirlenmiş olan dış politikalarını takip etme yöntemlerini göstermektedir. Realist düşüncenin temel kavramlarından biri olan reelpolitiğin hedefi, uygulamaya konulacak dış politikanın planlanması için mantıki esasları ortaya koymaktır. Ulusal çıkara uygun hazırlanan dış politikanın (Gresh 2006: 2) uygulamaya konulmasında “güç” önemli bir faktördür. Bu kapsamda gücün az ya da fazla olması, dış politikanın etkili bir şekilde uygulanmasını doğrudan etkilemektedir. Örneğin aşırı derecede zayıflık güçlü devletlerin saldırılarına davetiye çıkarırken; tam tersine aşırı derecede güç de, diğer devletlerin silahlanmasına ve giderek güçlenen devlete karşı güçlerini birleştirmelerine neden olabilmektedir. Bu durumda makul olan, aşırı güç elde etmekten ziyade güvenliğin sağlam tesis edilmesidir. Diğer bir ifadeyle, önceliğin hayatta kalmaya verilmesidir (Waltz 1988: 616; Waltz 1990: 36).

Uluslararası sistem içinde yer alan devletler, diğer devletlerin gerisinde kaldıklarını düşünüyorlarsa, ya güçlerini artırmaya ya da diğer devletlerle birleşerek güçlerini çoğaltmaya çalışırlar. Bu maksatla oluşturulan ittifaklar arasındaki rekabette bir tarafın zaferi, kazanan taraftaki zayıf üyeyi güçlü üyenin merhametine bırakıyorsa

bu durumda dengeleme en mantıklı hareket tarzı olarak ortaya çıkmaktadır. Böyle bir rekabette kimse diğerinin kazanmasını istemez (Waltz 1979: 126). Bu yüzden uluslararası anarşik sistem, göreceli güçlerine önem vermeleri konusunu devletlere dayatmakta ve işbirliğine endişeyle yaklaşmaya zorlamaktadır. Devletlerin bu konuda endişelenmelerine, işbirliği neticesinde birlikte elde edilecek ortak kazançların kendisinden daha çok diğerlerine fayda sağlama ihtimalidir. Yani işbirliği yapan devlet, kendisinden daha çok kazanan devletin göreceli kazancını, kendisine karşı kullanıp kullanılmayacağından emin değildir (Waltz 1979: 106).

Hiçbir güçlü devlet, daha sonra kendisine meydan okuyabilecek nitelikteki güçlü bir devletle ittifak oluşturmak istemez. Ayrıca kuruluş amacı ne olursa olsun ittifaklar, genellikle zaferden hemen sonra dağılmaktadır (Waltz 1979: 126). Örneğin ABD ve İngiltere, dönemin en büyük güçlü devletlerinden biri olan Almanya ile ittifak kurma girişiminde bulunmamıştır. Yine bu kapsamda II. Dünya Savaşı ortalarına doğru ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği arasında kurulan ittifak, zaferin elde edilmesinden kısa süre sonra dağılmıştır.

Sahip olunan güce bağlı olarak uluslararası ilişkilerde çatışmayı olağan bir faaliyet olarak kabul eden reelpolitik uygulayıcıları, bunu insan ihtiyaçlarının sonsuz kaynakların ise sınırsız olmasına bağlamaktadır (Waltz 1982: 41; Hewywood 2011: 254). Bu konuda en uygun politikanın belirlenerek uygulanmaya konulması, her devlet için önemlidir. Realistler, bütüncül olarak varsaydıkları devletleri tıpkı bireyler gibi “*rasyonel aktör*” olarak kabul etmektedirler. Bu varsayıma göre bürokratik düzeyde rasyonel bir dış politika oluşturma süreci takip eden her devlet, kendi çıkarlarına göre en uygun politikayı belirlemekte ve uygulamaya koymaktadır (Gresh 2006: 2; Legro ve Moravcsik 1999: 12; Viotti ve Kauppi 2010: 43).

Rasyonel aktörler tarafından reelpolitik anlayışla hazırlanan dış politikaların neden olduğu çatışmaların mevcut sisteme verdiği zararların engellenebilmesi amacıyla zaman içinde güç dengesi kuramı geliştirilmiştir (Waltz 1982: 41). Kavram olarak güç dengesi, hiçbir devletin diğerlerine üstünlük sağlayamadığı, hegemonik arzuların mümkün olduğunca törpülendiği ve genel olarak denge eğiliminin hakim olduğu siyasi koşulları tanımlamaktadır (Hewywood 2011: 309). Tanım gereği tehdit olarak ortaya çıkan bir gücün dengelenmesi, bir devletin hayatta kalabilmesi ve varlığını devam ettirebilmesi için takip etmesi gereken yegane stratejidir (Waltz 2000: 38). Bu

kapsamda güç dengesi teorisine göre; uluslararası sistemde güç dengesi, asgari düzeyde hayatta kalma, azami düzeyde ise küresel hakimiyet sağlama amacıyla faaliyette bulunan devletlerin hedeflerine ulaşabilmeleri için uygun araç ve yöntemleri kullanma gayretleri neticesinde kendiliğinden ortaya çıkmaktadır (Waltz 1979: 118). Waltz, bu gayretleri ikiye ayırmaktadır. İlki, ekonomik ve askeri gücün artırılması ile daha uygun stratejilerin takip edilmesi gibi konuları ihtiva eden dahili gayretlerdir. Diğerisi ise, bir devletin ait olduğu ittifakın güçlendirilmesi ve genişletilmesi veya tam tersine karşı ittifakın zayıflatılması ve sınırlandırılması yönündeki faaliyetlerini ihtiva eden harici gayretlerdir. Denge durumuna ulaşıldığında bu durum mümkün olduğunca devam ettirilir, bozulduğunda ise uygun olan bir yöntemle tekrar eski haline getirilmesi sağlanır. Yani rekabete dayalı sistem içinde güç dengeleri tekrar tekrar oluşmaktadır (Waltz 1979: 128; Waltz 1982: 48). Dengenin sağlanmasıyla birlikte istikrar da, sistem tarafından her seferinde yeniden üretilmektedir (Yalçın 2015: 215).

Waltz(1979: 126), yeni güç dengelerinin oluştuğu dönemlerde zayıf devletlerin kazanan güçlü devletin “*peşine takılma*” yönünde bir karar almalarının yanlış olduğunu düşünmektedir. Böyle bir durumda “*beka veya varlığını devam ettirme*” konusuna öncelik vermesi gereken zayıf devletler, güçlü bir devletin peşine takılma yerine ortaya çıkan güç dengesinin kendi çıkarları açısından en uygun olan tarafında yer almayı tercih etmelidirler. Aksi takdirde özellikle hayati durumlarda güçlü devletin merhametine sığınma dışında başka bir seçeneği kalmayacaktır. Yani ittifak oluşturma sürecinde işbirliği zayıf olanın bağımlı hale gelmesiyle sonuçlanabilecektir (Waltz 1979: 106). Aynı konuya değinen Mearsheimer(1990: 14) ise; güç dengesinin sağlandığı iki kutuplu bir sistemde, güçlü devletlerin biat talep etmeleri nedeniyle zayıf devletlerin genellikle bağımlı hale geldiğini, ayrıca küçük devletlerin güç dengesinin her iki tarafındaki güçlü devletleri birbirlerine karşı kullanabilmek için çok az seçenekleri olduğunu belirtmektedir. Bu yüzden küçük devletler, çoğu zaman özerkliklerini kaybetme baskısı altında kalmaktadırlar.

Uluslararası sistemleri barış ve istikrar açısından inceleyen Waltz(1993: 45)’a göre, büyük savaşlar genellikle sistemin istikrarsızlığından çıkmaktadır. Sistemin büyük savaşlara karşı dayanıklı olması, onun istikrarlı olduğunun göstergesidir. Çok kutuplu sistem istikrarlı olmasına karşın savaş eğilimi yüksektir. Daha barışçıl olan iki kutuplu sistem ise, çok kutupluya göre daha istikrarsızdır. Belirtilen esaslar dahilinde

Waltz(1988: 620), II. Dünya Savaşı'ndan sonraki iki kutuplu sistemin çok kutupluya nazaran daha istikrarlı olduğunu ileri sürmektedir. Benzer şekilde düşünen diğer neorealist uzman Mearsheimer(1990: 13)'a göre, istikrarın sağlanması ve devam ettirilmesinde caydırıcılığın etkisi büyüktür. Zira savaşın çıkma ihtimali caydırıcılığın etkisinin artmasına paralel bir şekilde giderek düşmektedir. Nitekim Soğuk Savaş dönemindeki güç dengesinin istikrarı, nükleer silahların caydırıcılığıyla sağlanmıştır. Caydırıcılık için *“karşı saldırı ihtimalinin kesin değil, mutlak olması”* gerektiğini inanan Waltz(1988: 627), iki tarafın da nükleer silahlara sahip olmasının karşılıklı caydırıcılığı güçlendirdiğini ve savaş çıkma ihtimalini hemen hemen sıfıra düşürdüğünü ifade etmektedir.

Uluslararası anarşik sistem içinde devletler arasındaki ilişkiler, her zaman belirsizlik ve şüpheyile nitelendirilir. Bu ortam, en iyi *“güvenlik ikilemi”* kavramı ile açıklanabilir (Booth ve Wheeler 2008, aktaran: Heywood 2011: 60). Güvenlik endişelerini gidermek amacıyla bir tarafın silahlanması, diğer tarafın silahlanmasını tetiklemektedir. Bundan dolayı anarşik sistem içinde doğal durum, savaş halidir. Ancak bu, devletler arasında her zaman savaş yaşanabilir veya sürekli savaş çıkabilir anlamına gelmemekte, daha çok devletler arasındaki bir sorunda bir devletin kendi başına böyle bir karar alabileceğini göstermektedir (Waltz 1979: 102). Çatışma eğilimine sahip anarşik yapı, savaşın kaynağını oluşturmaktan ziyade devletler arasındaki farklı siyasi anlayışların daha görünür hale gelmesini sağlamaktadır (Buzan 1984: 113). Böyle bir durumda devletler, Clausewitz(2011: 45)'in de belirttiği gibi *“siyasetin diğer yöntemlerle devamı”* olarak kabul edilen savaşa başvurmaktan çekinmemektedirler. Waltz(1988: 620)'a göre; savaşın çıkış sebebi, onu önleyecek herhangi bir mekanizma olmaması nedeniyle uluslararası sistemin anarşik yapısıdır (Waltz 2001: 232; Weber 2010: 16). Devletlerin savaş kararı almasında, kendi çıkarlarına göre yaptıkları fayda maliyet analizleri etkili olmaktadır (Heywood 2011: 243). Savaş kararı alan devletlerin savaştan zaferle ayrılabilmeleri için uluslararası anarşik sistemin de dayatmasıyla *“göreceli güç”*lerine güvenmek zorundadırlar (Waltz 2001: 159). Yani savaşın sonucunu göreceli güç kapasiteleri belirlemektedir.

Savaşları yarattığı sonuçlar açısından inceleyen iki realist uzman Waltz ve Thukydides'in benzer neticelere ulaştıkları görülmektedir. Bu konuda Waltz(1979: 195), dünya genelini ilgilendiren büyük savaşları sistem dönüştürücü savaşlar olarak

tanımlamakta ve her büyük savaş neticesinde yeni bir uluslararası sistemin kurulduğunu ifade etmektedir. Örneğin bu nitelikteki II. Dünya Savaşı'nın tamamlanmasıyla birlikte yeni bir uluslararası sistem kurulmuştur. Waltz'a paralel bir şekilde Thukydides de, Peleponnez Savaşı'nın incelemesi neticesinde inşa ettiği "*Hegemonik Savaş Teorisi*"nde, büyük ölçekli savaşların her zaman benzer seyir ve sonuçları doğuran bir süreç takip ettiğini belirtmektedir. Thukydides'e göre, söz konusu sürecin başlangıcında sistem nispeten istikrarlıdır. Sistemde yer alan devletler, hiyerarşik bir şekilde sıralanmışlardır. Daha sonra, ikinci statüdeki devletin gücünün orantısız olarak büyümesine paralel olarak lider konumundaki devletle çatışmalar başlar. Müteakiben iki devlet ve onların müttefikleri arasında başlayan mücadele, sistemin çift taraflı kutuplaşmasına neden olur. Taraflar arasında gittikçe büyüyen kriz, hegemonik savaşla sonuçlanır. En nihayetinde savaş bir tarafın lehine sonuçlanır ve savaş neticesinde ortaya çıkan güç dağılımına uygun olarak yeni bir uluslararası sistem kurulur (Gilpin 1988: 594; Thukydides 2010: 17).

Neorealist bir uzman olarak bilinen Robert Gilpin(1988: 595), Thukydides'in "*Hegemonik Savaş Teorisi*" çerçevesinde II. Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan uluslararası sistemi incelemiş ve "*Taraflar arasında yeni bir hegemonik savaş yaşanabilir mi?*" sorusunun cevabını aramıştır. İncelemesi neticesinde, taraflar arasındaki mevcut durumun teorinin öngörülerine uygun geliştiği, bu benzerliğe karşın iki kutup arasındaki karşılıklı rekabetin hegemonik bir savaşa dönüşme riskinin bulunmadığı, nükleer silahların caydırıcılığının bunu engellediği veya engelleyeceği sonucuna varmıştır (Gilpin 1988: 612). Bununla birlikte hegemonik savaş teorisinin geçmişin anlaşılmasına yardımcı olmasına karşılık modern dünyaya uygunluğunun sorgulanması gerektiğini belirten Gilpin(1988: 610); yaptığı bu tespitten hareketle, bundan sonraki dönemde nükleer silahların kesinlikle kullanılmayacağı ve bu yüzden hegemonik bir savaş yaşanmayacağı sonucunun çıkarılmaması konusunda uyarıda bulunmuştur.

Gücün kullanılması konusunda farklı düşüncelere sahip neorealist uzmanlar, zaman içinde "*savunmacı*" ve "*saldırgan*" neorealistler olarak ikiye ayrılmıştır. Savunmacı kanadın temsilcisi Waltz(1979: 126), devletlerin asıl endişesinin gücünü azamileştirmek değil, sistem içindeki varlıklarını devam ettirmek olduğunu savunmaktadır. Yani devletler, güçlerini değil güvenliklerini artırmak için mücadele

etmektedirler. Bundan dolayı sistemdeki devletler, mantıken statükonun devamından yanadır (Little 2007: 170). Saldırgan kanadın temsilcisi Mearsheimer ise; *“Büyük Güç Politikalarının Trajedisi(2001: 34)”* isimli eserinde, *“devletlerin mümkün olduğunca güçlerini maksimize etmek için mücadele ettiklerini ve şartlar elverdiği taktirde hegemonya kurmak istediklerini”* iddia etmektedir. Tek bir güç tarafından küresel bazda hegemonya kurulmasının zorluğuna dikkat çeken Mearsheimer(2007: 83), bunun yerine bölgesel hegemonyayı önermektedir. Buna göre savunmacı realistler, devletlerin ittifak ve dengeleme siyaseti takip ederek kendilerini güven altına almaya çalışacaklarını varsayarken; saldırgan realistler ise, büyük devletlerin nihai amaçlarının her zaman hegemonya olacağını, bu yüzden de saldırgan ve revizyonist bir dış politika takip edeceklerini öngörmektedirler (Toft 2000, aktaran: Tuğtan 2014: 129). Aralarındaki fark her ne olursa olsun, saldırgan realizm, bitip tükenmeyen savaş ve şiddeti akla getirirken; savunmacı realizm, uluslararası ilişkilerin barışçı ve istikrarlı yönüne vurgu yapmaktadır (Heywood 2011: 234).

Diğer teorilerde olduğu gibi neorealizm de, ortaya çıkmasıyla birlikte büyük eleştirilere maruz kalmıştır. Ancak teorinin mimarı Waltz(2004: 5), bunlar içinde sadece neoliberal kurumsalcılar ve yapısal inşacıların eleştirilerini önemsedığını ve cevap vermeye değer bulduğunu ifade etmiştir. Bu bağlamda neoliberallerin neorealist teoriye yönelik eleştirileri, genellikle dört konu üzerinde yoğunlaşmaktadır. İlki, sistemde ortaya çıkabilecek değişikliklerin öngörülmesinde yetersiz kalınmasıdır. Zaten teorinin inşa sürecinde, oluşum koşulları ve nasıl değişeceğinden hiç bahsedilmemesinden dolayı sistemin sonsuza kadar sürebileceği izlenimi yaratılmıştır (Eralp 2012: 141). Bu yüzden devlet davranışlarındaki değişiklikler ile sistemin yarattığı sonuçlarda meydana gelen değişikliklerin, sistemik etkilere bağlanarak açıklanması yeterli değildir. Gerçekte söz konusu değişimi, devletlerin kendi yapısal niteliklerindeki değişim belirlemektedir. Bu nedenle devlet içindeki değişimi dikkate almayan neorealist yaklaşım, devlet içindeki değişimlerin tetiklediği sistemdeki büyük değişimleri tahmin etmede yetersiz kalmaktadır (Keohane 1986: 165). Örneğin II. Dünya Savaşı’ndan hemen sonra başlayan Soğuk Savaş’ın bitişini öngörememiştir (Kolasi 2013: 167). İkincisi, uluslararası sistemin anarşik yapısının yarattığı sonuçlarla ilgilidir (Powel 1994: 326). Her iki taraf da, uluslararası sistemin anarşik olduğu konusunda hemfikirdir. Buna karşın neoliberaller; neorealistlerin (Grieco 1988: 487), *“uluslararası sistemin anarşik*

yapısından dolayı göreceli kazançlara önem veren devletlerin işbirliğine yanaşmayacakları iddiasına” itiraz etmektedirler. Devletlerin ortak çıkarları temelinde işbirliği yapabileceklerini düşünen Keohane(1984: 9), söz konusu faaliyetin uluslararası kurumlar tarafından organize edilebileceğini iddia etmektedir. Bu durumda uluslararası kurumlar, taraflara gerekli bilgileri temin edebilir, karşılıklı faaliyetleri çok daha az maliyetle yürütebilir, koordinasyon için irtibat noktaları oluşturabilir ve karşılıklı taahhütlerin daha inandırıcı ve gerçekçi olmasını sağlayabilirler (Keohane ve Martin 1995: 42). Bunlara ilave olarak neoliberallere göre, uluslararası kurumlar gibi ekonomik faaliyetler de devletlerin davranışlarını işbirliği yapılması için olumlu yönde etkilemektedir (Nye 1988: 241). Üçüncüsü, işbirliğine karar verilirken göreceli kazanç konusuna aşırı önem verilmesidir (Powel 1994: 326). Neorealistlerin işbirliği sırasında aldatılma ile işbirliğinden elde edilecek ortak kazancın dağıtılması konusundaki endişelerinin yersiz olduğu düşünülmektedir. Neoliberalere göre; bu maksatla oluşturulan uluslararası kurumlar, devletlerin aldatma konusundaki endişelerini giderebileceği gibi, ortak kazancın dağıtılması sorununu da çözüme kavuşturabilecektir (Keohane ve Martin 1995: 45). Bu yüzden, ortak kazanç eşit dağıtılamazsa bunun elde edilmesine aracılık yapan uluslararası kurumların güçlü olsalar bile kesinlikle yıkılacakları yönündeki neorealist iddialar kabul edilmemektedir (Hellmann ve Wolf 1993: 10). Sonuncusu ise, uluslararası sistemin anarşik yapısını düzenleyen kuralların bariz bir şekilde açıklanmasına karşılık, devletler arasındaki ilişkileri düzenleyen kuralların açıklanmasında aynı özenin gösterilmemesidir. Waltz’un bu konudaki eksikliğine dikkat çeken Keohane ve Nye(1987: 746), sistemin temel aktörleri devletler arasındaki karşılıklı ilişkileri “süreç” kavramıyla tanımlamak suretiyle bu alandaki belirsizliği gidermeye çalışmışlardır.

Yapısal inşacıların eleştirileri ise, teorinin sahibi Went(1999: 17)’e göre üç başlık altında toplanmaktadır. Öncelikle neoliberaler gibi, sistemdeki değişimin açıklanamadığına inanılmaktadır. Güç dağılımı dışındaki değişiklikleri sistem değişikliği olarak kabul etmemeleri nedeniyle neorealistler, feodalizmden egemen devletlere geçiş ile Soğuk Savaş’ın sonu gibi değişim ve dönüşümlerin açıklanmasında yetersiz kalmışlardır. Diğer taraftan, teorinin temel önermelerinden biri olan yapının tanımlanması da yetersizdir. Örneğin herhangi bir dış politika girişimi, dengelemenin bir göstergesi olarak yorumlanabilmektedir. Devletler, dengeleme amacıyla geçmiş

dönemlerde askeri gücünü kullanırken, günümüzde daha çok ekonomik gücünü tercih etmektedirler. Güç kullanımındaki bu değişikliğin yapının hangi etkisinden dolayı ortaya çıktığı, tam olarak açıklanamamaktadır. Son olarak neorealizmin, ileri sürdüğü bazı büyük ve önemli faaliyetleri açıklamada da başarılı olduğu söylenemez. Anarşi varsayımı üzerinden güç politikaları ve dengeleme siyasetinin açıklanması tatmin edici değildir. Örneğin devletler bazen bencil, bazen de bencil olmayabilirler. Bunu göz önünde bulundurmadan aynı mantıkla yapılan değerlendirmeler yanlış sonuçlara götürebilir.

Neorealist paradigmanın yukarıda ifade edilen genel esasları da göz önünde bulundurulmak suretiyle çalışmanın birinci bölümünde, önce Kafkasların dünya coğrafyası içindeki önemi stratejik ve jeopolitik bakış açısıyla ortaya konulacaktır. Daha sonra bölgeyi ele geçirmek amacıyla günümüze kadar üç farklı rejimle yönetilen Rusya'nın Kafkasya'yı işgali ve hemen ardından başlattığı bölgeyi kendi çıkarlarına uygun şekillendirme politikasının Ahıska Türkleri Sorunu'nun ortaya çıkmasındaki etkisi incelenecektir. Ahıska'nın Kafkasya bölgesindeki konumunun jeostratejik ve jeopolitik esaslara uygun değerlendirilmesinden elde edilen verilerle yapılacak analizle, sorun ile Rus çıkarı arasındaki ilişkinin anlaşılmasına çalışılacaktır.

İkinci bölümünde, tarih biliminin esasları dahilinde sorunun tarihsel süreç içinde günümüze kadar geçirdiği evreler ele alınacaktır. Bu bölümde öncelikle Ahıska'nın geçmişten günümüze kadar bir Türk yurdu olup olmadığı konusu incelenecektir. Ardından sürgüne kadar geçen dönem içinde Ahıska Türklerinin tarihi süreci ele alınacak, sürgün kararının altındaki gerçek nedenin tespit edilebilmesi amacıyla kararın teorik bir incelemesi yapılacak ve kararın altında yatan gerçek niyetin asimilasyon olup olmadığı konusu tartışılacaktır.

Üçüncü bölümde, önce Ahıska Türklerinin geçmişten günümüze devam eden geriye dönüş mücadelelerinin genel bir özeti yapılacaktır. Daha sonra Ahıskalıların halen yaşadıkları ülke halklarıyla entegrasyon durumları ele alınarak, her ülkedeki mevcut konumları açıklığa kavuşturulacaktır. En nihayetinde ise, geri dönüş mücadelesini olumsuz yönde etkileyen ve özellikle başarısızlığına neden olan faktörler incelenmek suretiyle, bu konuda ön plana çıkan hususlar ortaya konulacaktır.

Dördüncü bölümde, sorun, uluslararası niteliğine de göz önünde bulundurularak uluslararası hukukun parametreleri çerçevesinde incelenecektir. Bu kapsamda önce

sorun tanımlanarak tarafları belirlenecek, bilahare süreç içindeki yasal olmayan uygulamalar ilgili insan hakları belgelerine göre ele alınarak tarafların karşılıklı hak ve yükümlülükleri tespit edilecektir. Daha sonra, uluslararası hukukun geri dönüş konusuna nasıl yaklaştığı irdelenecek ve geri dönülmesi halinde azınlık hukukuna göre ne gibi hak ve yükümlülüklerle sahip olunabileceği üzerinde durulacaktır. En sonunda da, uluslararası sistemde insan haklarını korumak amacıyla oluşturulan uluslararası örgüt, kurum ve kuruluşlardan nasıl istifade edilebileceği konusunun kısa bir incelemesi yapılacaktır.

Beşinci bölümde, uluslararası hukuk alanındaki tanımlamasına bağlı olarak, soruna yönelik sadece taraf olanların değil aynı zamanda küresel ve bölgesel güç konumundaki aktörler ile, yine küresel ve bölgesel ölçekteki örgütlerin takip ettikleri politikalar ortaya konulacaktır. Neticede ortaya çıkan duruma göre, sorunun çözümsüzlüğüne neden olan faktörlerin daha iyi anlaşılması sağlanacaktır.

Altıncı bölümde, Ahıska Türkleri Sorunu'nun çözümünü sürüncemede bırakan, hatta daha da zorlaştıran nedenler incelenecektir. Bu bağlamda diğer hususların yanında, Ahıskalıların etnik kökenleriyle ilgili tezlerle birlikte, özellikle “*Gürcü Tezi*”nin bilimsel dayanaklarının oluşturulması amacıyla yapılan çalışmalar ana esasları ile ortaya konulacaktır. Bunlara ilave olarak Diasporadakiler de dahil Ermenilerin Ahıskalıların geri dönüşlerine karşı tutum sergilemelerine karşılık, Türk kamuoyunun soruna gerekli ilgiyi göstermemesinin yarattığı olumsuz etkileri üzerinde durulacaktır.

Sonuçta ise, her bölümde elde edilen verilere göre sorun analiz edilerek öncelikle hipotezin doğrulaması yapılacaktır. Doğrulama faaliyetine bağlı olarak çözüm için geri dönüş hareketinin önünde kalan seçeneklerin neler olduğu konusunda genel bir değerlendirme yapılacaktır.

Ahıska Türkleri Sorunu, uluslararası ilişkiler disiplininde çok fazla incelenen bir konu değildir. Bu açıdan çalışma tamamlandığında, disipline bazı özgün katkılarda bulunulması hedeflenmektedir. Bu yönüyle çalışma, Türkiye’deki üniversitelerde uluslararası ilişkiler disiplininde yapılan “*ilk doktora tezlerinden biri*” olacaktır. Bu alanda ilk çalışma olmasına bağlı olarak Türkiye ve Gürcistan arasında gizli bir sorun olma özelliğini taşıyan meselenin çözümüne katkı sağlanabilecektir. Diğer taraftan, sorunun ilk defa uluslararası hukuk parametrelerine uygun incelenmesi, tarafların hak ve yükümlülüklerinin açık ve anlaşılır bir şekilde ortaya konulması bakımından

önemlidir. Bu sayede Gürcistan'ın hak ihlallerinin hangi alanlarda yoğunlaştığının daha iyi anlaşılabilceği düşünülmektedir. Ayrıca kimlik konusunu zayıflatma stratejisi olarak kullanan Gürcistan'ın bu alandaki tezi veya asıl adıyla “Gürcü Tezi”, ona karşı ileri sürülen diğer tezlerle birlikte ilk defa ele alınacaktır.

Ahıska Türkleri Sorunu, Türkiye'deki üniversitelerde değişik disiplin ve bilim dallarında incelenmesine rağmen “*Gürcü Tezi*”ne bugüne kadar hiç değinilmemiştir. Üniversiteler dışındaki diğer akademik çalışmalar için de aynı durum geçerlidir. Bu nedenle konu, Ahıskalıların tezleriyle birlikte ele alınmış ve kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Söz konusu incelemede Ahıskalı, Türk, Rus ve Gürcü tarafının görüşlerine ayrı ayrı yer verilmiştir. Bu maksatla diğer dokümanlara ilave olarak Avrupa Azınlık Sorunları Merkezi(AASM) tarafından hazırlanan ve İngilizce-Rusça olarak iki farklı dilde yayınlanan “*Yol ayrımındaki Mesket Türkleri: Entegrasyon, geri dönüş ve başka bir ülkeye yerleşme(2007)*” isimli doküman kullanılmıştır. Adı geçen doküman, diğer birçok akademisyen ve uzmanının yanında Türk, Rus ve Gürcü akademisyenlerin de katılımıyla uzun bir alan çalışması neticesinde hazırlanmıştır. Türkiye’de birkaç kişi dışında hiç kimsenin dikkatini çekmeyen doküman genel olarak incelendiğinde, ülkelerindeki Ahıska Türklerinin durumunu inceleyen Türk, Rus ve Gürcü akademisyenlerin kendi ülke yönetimlerinin görüşlerine bağlı kalarak kendi görüşlerini ortaya koydukları görülmektedir. Yine bu kapsamda AASM’nin Ahıska Türkleriyle ilgili hazırladıkları diğer rapor, kitap ve dokümanlar incelenmek suretiyle sorunla ilgili literatüre dahil edilmiştir.

Çalışmada, geçmiş dönemde kullanılan isimlerin unutulmaması amacıyla incelenen bölgelerin varsa Türkçe yer isimlerinin kullanılmasına özen gösterilmiştir. Örneğin Ahıska şehrinin içinden geçen akarsuyun tanımlanması için Batılı kaynaklarca kullanılan Kura Nehri yerine, tarihçi Kırzioğlu(1992: XI) tarafından kullanılan “*Kür Nehri*” tabiri tercih edilmiştir. Bununla birlikte Gürcistan’daki bazı bölgelerin tanımlanmasında karışıklığa meydan vermemek için, Batılı kaynakların kullandığı İngilizce adlandırmaya riayet edilmiştir. Örneğin Ahıska’nın da içinde yer aldığı bölgenin tanımlanması için “*Samtskhe-Cavakheti İdari Bölgesi*” tabiri kullanılmıştır.

Dördüncü bölümde kullanılan insan haklarıyla ilgili antlaşma ve sözleşmeleri kapsayan uluslararası hukuk belgeleri, bunları bizzat hazırlayan BM ve Avrupa Konseyi gibi uluslararası örgütlerin internet sitelerinden istifadeyle incelenmiştir. İnceleme

yapılırken Ahıska Türklerine evsahipliği yapan ülkelerin söz konusu hukuk belgelerini imzalama tarihleri ile, bahse konu belgelerin bazı maddelerine şerh koyup koymadıkları hususuna dikkat edilmiştir.

Ahıska'nın coğrafi konumunun jeostratejik değerlendirilmesi amacıyla, “alan çalışması” kapsamında bölgeye yapılan ziyaret sırasında elde edilen bilgilerden yararlanılmıştır. Ayrıca Ahıska Türklerinin geri dönüş konusuyla ilgili düşüncelerinin tam olarak anlaşılması için Iğdır'a göç eden Ahıskalılar ile, Türkiye'ye lisans ve yüksek lisans eğitimi için gelen Ahıskalı öğrencilerle yapılan mülakatlarda elde edilen sonuçlar çalışmaya dahil edilmiştir.

I. BÖLÜM

1. AHISKA TÜRKLERİ SORUNU'NUN ORTAYA ÇIKMASINA NEDEN OLAN FAKTÖRLERİN İNCELENMESİ

Bazı ülkelerin yönetim şekilleri zamanla değişse de, dış politikalarında büyük değişiklikler olmaz. Bunun en somut örneklerinden birini Rusya oluşturmaktadır. Rusya, kurulduğundan bu yana üç farklı rejimle yönetilmiştir. Rejim farklılıklarına rağmen Kafkasya başta olmak üzere bazı bölgelere yönelik dış politikasında hemen hemen hiç değişiklik olmamıştır. Bunun nedenini, Rus yönetimlerinin tarihi emellerine olduğu kadar coğrafyaya da bağlamak mümkündür (İlhan 2002: 319).

Tarihsel süreç içinde Rus dış politikasının değişmemesi, neorealist paradigmanın varsayımlarıyla da uyumludur. Farklı rejimlerle yönetilmesine rağmen aynı politika anlayışını devam ettiren Rusya, başlangıçta hayatta kalma sorununu, ardından da bulunduğu coğrafyadan kaynaklanan güvenlik sorunlarını çözüme kavuşturmuştur. En nihayetinde, hayat sahası olarak kabul ettiği Kafkasya'yı işgal ederek bölgesel hegemon haline gelmiştir. Dolayısıyla dönem içinde kara Rusyası'nın güvenlikle ilgili hassasiyetinin devam etmesi veya değişmemesi, bu alandaki çıkarlarına bağlı olarak oluşturulan dış politikasının da değiştirilmemesine neden olmuştur.

Rusya'daki söz konusu rejim değişiklikleri, genellikle uluslararası sistemdeki değişiklikler ile aynı dönemlere denk gelmiştir. Bunlardan ilki, I. Dünya Savaşı'nın sonuna yaklaşılmakta olduğu bir dönemde yaşanmıştır. Bolşeviklerin Çarlık rejimini yıkmaları nedeniyle Rusya, Brest Litovsk Antlaşması ile savaştan çekilmek zorunda kalmıştır (Armaoğlu 2007: 128). İkincisinde ise, Soğuk Savaşın kaybedilmesi

neticesinde Bolşeviklerin daha önce kurmuş olduğu komünist rejim yıkılarak yerine, kapitalist ekonomik model ve yarı başkanlık sistemine dayalı cumhuriyet rejimi kurulmuştur (Bilir 2015: 64; Caşın 2006: 37; Sander 2008: 585).

Değişimin yaşandığı her iki dönemde de hem benzer hem de tamamen farklı sorunlar ortaya çıkmıştır. Benzer sorunların ilki, Rusya'nın doğal genişleme alanı olan güney bölgesinde ve özellikle de Kafkasya'da "*jeopolitik boşluk*" oluşmasından kaynaklanmıştır (Yanar 2002: 28).

Çarlık rejiminin yıkılmasını müteakip Rusya'nın Kafkasya'yı terk etmek zorunda kalması sonucunda oluşan boşluk, doğal olarak dönemin küresel ve bölgesel güçleri arasında rekabete neden olmuştur. Bu bağlamda Transkafkasya'daki demiryolları ile Bakü petrollerini ele geçirmeyi hedefleyen Almanya ile, Kafkasya'yı ele geçirerek Türk Dünyasıyla irtibat kurmak ve bu sayede devleti çöküşten kurtarmak isteyen Osmanlı Devleti arasında ciddi bir rekabet yaşanmıştır. Almanya'nın müttefiki Osmanlı Devleti'ne, özellikle Bakü'de dini ve kültürel "*nüfuz alanı*" bırakma önerisi bile rekabeti önleyememiştir (Çolak 2003: 555). Ancak Osmanlı Devleti ile imzaladığı Mondros Mütarekesi sonrasında İngiltere'nin 17 Kasım 1918 tarihinde Bakü'den başlayarak Transkafkasya bölgesini ele geçirmesi üzerine söz konusu rekabet sıcak bir çatışmaya dönüşmeden sona ermiştir (Sürmeli 2001: 355).

Soğuk Savaş sonrasındaki rekabette ise, bilindiği gibi aktör sayısında artış olmuştur. Esas olarak küresel güç ABD ve bölgesel güç RF arasında olsa da, Türkiye ve İran gibi bölgesel güçler de rekabete dahil olmuştur (Devlet 2005: 11; Karabayram 2011: 90; Kasım 2011: 1).

Jeopolitik boşluğun oluştuğu Kafkasya'da yaşayan ulusların kendi kendilerini yönetecek etkili bir devlet teşkilatına sahip olmamaları, başka bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır (Devlet 2005: 5; İlhan 1999: 10; Öztürk 2013: 208). Henze(1996: 58) bunun, Rusların/Sovyetlerin bilinçli olarak takip ettikleri sömürge politikası gereği koloni ülkelerinin, Avrupa ülkelerinin yaptıklarının aksine, yönetimi devralmaya kasıtlı olarak hazırlanmamalarından kaynaklandığını iddia etmektedir. Dolayısıyla Rusların bölgeyi kontrol altında bulundurma stratejisinin doğal sonucu olarak ortaya çıkan bu yaklaşım, Gürcü, Azeri ve Ermeni gibi hakim ulusları bölgede rekabet eden güçler arasında zorunlu bir tercih yapmak zorunda bırakmıştır.

Bu zorunlu tercihin birçok somut örneği bulunmaktadır. Mesela I. Dünya Savaşı'nın sonuna yaklaşıldığı bir dönemde yapılan Batum Konferansı'nda, bağımsızlığını yeni ilan eden Azerbaycan ve Osmanlı Devleti arasında imzalanan antlaşma, adeta bir ittifak belgesi niteliğindedir (Sürmeli 2001: 155). Bahse konu antlaşma incelendiğinde Azerbaycan'ın, Osmanlı Devleti'nden alacağı destekle Bolşevik işgali altında bulunan Bakü'yü kurtarma planları yaptığı anlaşılmaktadır. Durum Soğuk Savaş sonrasında da pek fazla değişmemiştir. Zira daha Soğuk Savaş bitmeden önce Dağlık Karabağ Sorunu dolayısıyla Ermenistan ile başlayan savaş neticesinde Azerbaycan, Dağlık Karabağ dahil topraklarının %20'sini kaybetmiştir. Bağımsızlığını yeni kazanan ve devlet teşkilatı bakımından nispeten zayıf olan Azerbaycan, Şubat 1994'te Türkiye ile 10 yıllık "*Dostluk ve İşbirliği Antlaşması*" imzalamıştır (Devlet 2005: 13; Kasım 2011: 25). Bu antlaşma ile Azerbaycan, hem zayıf devlet teşkilatını güçlendirmek hem de yeni bir ordu kurarak kaybettiği topraklarını gerekirse askeri gücüyle geri almayı hedeflemiştir.

Rus Çarlığı'nın yıkılmasının ardından 26 Mayıs 1918'de bağımsızlığını ilan eden Gürcistan, 28 Mayıs 1918'de imzaladığı ittifak antlaşması ile Almanya'nın himayesine girmiştir. Söz konusu ittifak antlaşması karşılığında, Almanya'dan ekonomik, siyasi ve askeri alanlarda önemli imtiyazlar elde etmiştir (Sürmeli 2001: 142).

Soğuk Savaş sonrasında uluslararası sistemin bağımsız bir üyesi olan Gürcistan ise, bağımsızlığını ilan ettiği günden günümüze kadar siyasi bütünlüğünü koruma sorunuyla uğraşmak zorunda kalmıştır (Kasım 2011: 12). Bu bağlamda Gürcistan; bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte Abhazya, Osetya ve Acara'da yaşadığı iç sorunlar nedeniyle istemeyerek de olsa SSCB'nin ardılı RF'nun yörüngesinde kalmayı tercih etmiştir. İki ülke arasında Şubat 1994'de imzalanan "*Dostluk ve İyi Komşuluk Çerçeve Antlaşması*" ile Gürcistan, BDT üyesi olmuştur (Çelikpala 2012: 72).

Bu antlaşmaya rağmen RF'nin yörüngesinden kurtulma stratejisinden vazgeçmeyen Gürcistan, Türkiye ile ilişkilerini sürekli geliştirme yönünde bir politika takip etmiştir. Başlangıçta ekonomik alanda gelişen iki ülke ilişkileri 1996 yılından itibaren siyasi ve askeri alanları da kapsamak suretiyle stratejik ortaklığa dönüşmüştür (Çelikpala 2012: 79). İlişkilerin stratejik ortaklığa dönüşmesi sonrasında Türkiye,

Gürcistan'ın gerek devlet teşkilatının gerekse silahlı kuvvetlerinin yeniden yapılandırılmasında aktif olarak rol almaya başlamıştır.

Gürcistan'ın küresel güç ABD ile ilişkileri, Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı Projesi'nin gündeme gelmesiyle birlikte başlamıştır. *"11 Eylül 2001"* saldırılarından sonra ise daha da ivme kazanmıştır (Devlet 2005: 13; Kasım 2011: 192).

Ermenistan ise, ilk bağımsızlığını eski hamisinin siyasi tarihe gömüldüğü dönemden yaklaşık altı ay sonra 28 Mayıs 1918'de ilan etmiştir. Ermenistan'ın bağımsızlık ilanına rağmen Moskova'da işbaşına gelen yeni Bolşevik Yönetimi'nin Ermenilere yönelik politikasında değişiklik olmamıştır. Halefinin politikasını aynen devam ettiren Bolşevik Yönetimi'nin ilk TBMM Heyeti ile Moskova'da yaptığı müzakerelerin başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olan konu, Sovyet Dışişleri Bakanı Çiçerin'in Van ve Bitlis'in Ermenistan'a bırakılmasıyla ilgili teklifidir (Gürün 2010: 37). Ayrıca Çiçerin'in Lenin adına Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığı cevabi mektubunda temas ettiği konulardan biri de, yine Ermenistan ile ilgilidir (Gürün 2010: 51). Kızıldudunun Mart 1920'de Azerbaycan'dan başlattığı Kafkasya'yı işgal faaliyeti neticesinde, 1920'nin sonunda Ermenistan'ın egemenliğine son verilerek tekrar Rusya'nın bir parçası haline getirilmiştir (Ateş 2013: 175).

Ermenistan, Soğuk Savaş sonrasında ikinci defa bağımsızlığını ilan ederek uluslararası sistemin bir üyesi olduğunda, Dağlık Karabağ nedeniyle Azerbaycan ile savaş durumundaydı. Ermenistan'ın hem Azerbaycan topraklarının %20'sini işgal etmesi hem de ordusu dahil tüm devlet kurumlarını yeniden inşa etmesi, RF'nin Kafkasya'da etkinliğini sürdürmek için Ermenistan'ın bölgedeki yalnızlığını kullanması sayesinde olmuştur. Bugün Ermenistan, alenen RF'nun koruması altındadır. Söz konusu durum üç antlaşma ile tesis edilmiştir. Bunlar sırasıyla; Karşılıklı Dostluk İşbirliği ve Güvenlik Antlaşması, Ermenistan Topraklarında Rus Askeri Üsleri Hakkında Antlaşma ve Ermenistan Topraklarında Rus Sınır Birliklerinin Statüsüne Dair Antlaşma'dır (Kasım 2011: 50). Bugün Ermenistan, sadece askeri alanda değil siyasi ve ekonomik alanda da RF'nin kontrolünde olan bir ülke görünümündedir (Tanrısever 2009: 135).

Bu değişim dönemlerinde temelleri Sovyetler döneminde atılmış olan iki de farklı sorunun ortaya çıktığı görülmektedir. Birinci sorun, işbaşındaki Rus yöneticilerin hakim ulus ile azınlıktaki etnik unsurlar arasında takip ettiği ve bölgedeki kendi siyasi varlığının pekiştirilmesine hizmet eden politikaları nedeniyle halen devam eden etnik

temelli çatışmalardır. Rusya, baskı için gerektiğinde etnik çatışmaları teşvik etmiş ve bu unsurlar üzerindeki kontrolünü müdahale aracı haline getirmiştir (Yalçınkaya 2011: 294).

Aslında SSCB'den bağımsızlığını kazanan Güney Kafkasya'daki üç devlet belirtilen çatışmaların etkisinden kurtulabilmiş değildir. Gürcistan; Abhazya, Güney Osetya ve Acara'da yaşadığı sorunlardan dolayı sürekli toprak bütünlüğünü koruma endişesini taşıırken, Azerbaycan ve Ermenistan arasında yaşanan çatışmada ateşkes sağlanmasına karşılık henüz bir barış antlaşmasına ulaşamamıştır. Aslında söz konusu sorunların temeli, Lenin tarafından öngörülen "*Milletler Politikası*"nın daha sonra işbaşına gelen yöneticilerce amacından saptırılarak Rus çıkarlarına hizmet edecek şekilde uygulanmasıdır (Kalay 2013: 33; Polat 2014: 23). Dolayısıyla bugün belirtilen sorunların tamamının RF'nin desteği olmaksızın bir türlü çözüme kavuşturulamaması bu iddiayı doğrular niteliktedir.

İkinci sorun ise, II. Dünya Savaşı devam ederken Sovyetlerin, Almanların Kafkasya'yı işgal ettiği dönemde onlarla işbirliği yaptıkları gerekçesiyle Kuzey Kafkasya'da yaşayan Karaçaylar, Kalmuklar, Çeçenler, İnguşlar ve Balkarlar'ı Orta Asya ve Sibirya'ya sürgüne göndermesidir (Alpargu 1998: 272).

Yine aynı dönemde Güneybatı Gürcistan'da yaşayan Ahıska Türkleri de, gerekçe dahi gösterilmeden Orta Asya'ya sürülmüştür. Ahıska Türklerinin Almanlarla işbirliği yaptıkları iddia edilemezdi. Çünkü Almanya Ahıska bölgesini işgal etmemiştir. Gelecekte işbirliği yapabilirler iddiası da doğru olamazdı. Zira Almanlar, sürgün kararının verildiği dönemde kendi vatanlarına doğru geri çekilme durumundaydı (Alpargu 1998: 274). Ahıska Türklerinin sürgün edilmeleri için olumsuz bir gerekçe ileri sürülemez de, onların akıbetleri diğerlerinden yine de çok farklı olmuştur. Sürgün edilen diğer halkların geri dönmelerine karşılık Ahıska Türklerinin vatanlarına geriye dönüşü konusundaki belirsizlik hala devam etmektedir. Bu da, haklı olarak işin içinde çok farklı hesapların olduğu sorusunu akla getirmektedir.

Sonuç olarak Kafkasya, 1829 yılından itibaren Rusya'ya ait bir bölge (Bolşevik İhtilalinin olduğu Ekim 1917 ile Sovyetlerin bölge üzerinde yeniden hakimiyet kurduğu Mart 1921 arasındaki dönem hariç) iken, Soğuk Savaşın bitmesiyle birlikte uluslararası sistemin bir alt bölgesi haline dönüşmüştür. Bu dönüşümle birlikte Kafkasya, sahip olduğu zengin enerji kaynaklarına karşılık "*istikrarsızlığındaki istikrar*" nedeniyle

uluslararası politikanın derhal ilgi odağı haline gelmiştir (Cemilli ve Hasanoğlu 2006: 14; Kasım 2011: 4; Tavkul 2012: 454). İstikrarsızlığa neden olan Kuzey ve Güney Kafkasya'daki çatışmaların kökenleri geçmişteki Rus idaresine dayanmaktadır. Aynı durum hala çözüme kavuşturulamamış olan Ahıska Türkleri sorunu için de geçerlidir. Söz konusu sorunları anlayabilmek için Rusya'nın hem bu bölgeyi nasıl ele geçirdiği hem de bu maksatla nasıl bir politika takip ettiğinin iyi bilinmesi gerekmektedir.

Bunun anlaşılabilmesi için bu bölümde özellikle üç sorunun cevabı aranacaktır: *“Ahıska Türkleri Sorunu'nun ortaya çıkmasında etkili olan asıl faktör nedir?”*, *“Sorunla Ermeniler arasındaki ilişki nereden kaynaklanmaktadır?”* ve *“Sorunun ortaya çıkmasında Ahıska'nın coğrafi konumu nasıl bir etkide bulunmuştur?”* Bu maksatla önce, Kafkasya'nın coğrafi konumu ortaya konularak uluslararası sistem içindeki jeostratejik ve jeopolitik öneminin ne olduğu belirlenecektir. İkinci olarak, Rusların bu bölgeyi ele geçirmelerini zorunlu kılan tarihi emellerin/motiflerin neler olduğu ve bu maksatla dönüştürücü faktörlerin nasıl kullanıldığı üzerinde durulacaktır. Üçüncü olarak, tarihi seyir içinde Rusların Kafkasya'yı nasıl ele geçirdiği ve bölgeyi siyasi bakımdan, kendi çıkarlarına uygun olarak nasıl şekillendirdiği incelenecektir. Dördüncü olarak, Rusya'nın Kafkasya politikası analiz edilerek Rus çıkarlarına göre Kafkasya'daki stratejik bölgeler ve Ahıska'nın bu bölgeler içindeki yeri belirlenecektir. Neticede ise, Ahıska bölgesinin coğrafi konumu ve Kafkasya içindeki jeostratejik öneminin Ahıska Türklerinin sürgün edilmesi kararı üzerindeki etkisi ele alınacaktır.

Uluslararası ilişkiler ve siyasi tarih, birçok bakımdan içiçe girmiş karmaşık bir yapıya sahiptirler. Örneğin siyasi tarih, geçmiş dönemin uluslararası ilişkilerini ele alırken; uluslararası ilişkiler ise, bugünün veya geleceğin siyasi tarihini yazmaktadır. Bu yüzden tarih ve özellikle siyasi tarih, yapılan teorik çalışmaların sosyal laboratuvarı olarak işlev görebilmektedir. Günümüzdeki bazı olayların ve gelişmelerin daha iyi anlaşılabilmesi için tarih laboratuvarından yararlanmak suretiyle Rusların Kafkasya'yı işgal etmesi ve bölgeyi kendi çıkarlarına uygun şekillendirme politikası, neorealist paradigma esaslarına göre incelenecek ve doğrulaması yapılacaktır. Bunun için neorealistlerin tarihe bakış açılarını bilmek önemlidir. Neorealistler, devletleri ve uluslararası sistemi tarihsel şartlara dayanan, ancak değişmez ve özcü bir anlayışla ele almaktadırlar. Özcü anlayışları gereği, geleceğin hep geçmiş gibi olacağı görüşünü savunurlar. Bu yüzden onlara göre tarih, *“sürekli tekrarlanan temalar üzerine*

açıklamalar yapmaya yarayan materyalleri sağlayan bir madendir” (Cox 1986, aktaran: Kolasi 2013: 170). Bu anlayışa göre, güçlü bir teori kurabilmek için teorinin tarihsel detaylardan kurtarılmasının zorunlu olduğuna inanan Waltz da, *“teorinin tarihin tüm dönemlerinde aynı açıklayıcı güce sahip olması gerektiğini”* iddia etmektedir (Smith 1999, aktaran: Kolasi 2013: 171). Nitekim Rusların Kafkasya’ya yönelik uzun dönemi kapsayan politikası, Waltz’un söz konusu iddiasını teyit etmektedir (Wohlforth 2001: 215).

1.1. “Kafkasya” Adının Kökeni

Kafkasya adının nereden geldiği konusunda uzmanlar arasında tam bir uzlaşma yoktur. Bu konuda ortaya atılan iddiaların ilki, eski Yunanlılara dayandırılmaktadır. Buna göre, eski Yunanlıların *“As”* olarak adlandırdıkları Kafkas bölgesi günümüzde kullanılmakta olan *“Asya kıtası”* teriminin temelini oluşturmaktadır. *“Asların Dağı”* anlamındaki Kafkas adı, *“As”* toplum ailesinin bir elemanı olan Med dili sayesinde mevcut şekliyle korunmuştur. Diğer bir iddia da, Farsça *“dağ”* anlamına gelen *“kuh”* ile eski Türkçe’de *“beyaz”* anlamına gelen *“kas”* kelimelerinin birleşmelerinden meydana gelmiş olabileceğidir. Bu alanda yapılan tartışmalar neticesinde ulaşılan ortak görüş, dağ anlamına gelen *“kuh”*’ın Farsça kökenli olduğu ve *“kas”*’ın ise Osetlere dayandığı şeklindedir (Aydın 2008: 17; Vernadsky 2011: 39).

“Kaskas” ve *“Kafkasya”* adı ilk defa, eski Yunan yazarlarından Eschylus’un M.Ö. 490 yılında kaleme aldığı bilinen *“Zincire Vurulmuş Zevk ve Eğlence”* isimli romanında geçen *“Kavkasos Dağı”* teriminde görülmektedir. Eski Yunanlılarca bilinmesi ve doğal olarak sanat eserlerinde kullanılabilmesi, bu terimin haklı olarak Karadeniz’deki İyon kolonicileri vasıtasıyla yaratılmış olabileceği iddiasını akıllara getirmektedir (Kırzioğlu 1998: XV). Baddeley(1989: 19)’de, *“Kaskasya”* ve *“Kafkas Dağları”* adının Eschylus ve Herodot zamanından beri kullanıldığını belirtmektedir. Ayrıca Dağıstan halklarından olan Lezgiler, Kafkasya’ya *“Kasların Dağı”* adını vermiştir. Son olarak, yine Dağıstan’ın Samur Nehri vadisindeki yalçın bir tepe üzerinde halen faaliyette olan bir köy de *“Kafkas”* ismiyle anılmaktadır (Gökçe 1979: 3).

Ancak Kafkasya kelimesinin bugünkü anlamda kullanılmasına neden olan asıl aktör Rusya olmuştur (Çelik 1992: 180). Ruslar, 1722’de Çar I. Petro döneminde bölgeye ilk defa ilerleme yönünde adım atarlarken Petersburg’da faaliyette bulunan “İmparatorluk İlimler Akademisi” de, Rus istila ve işgallerine bilimsel kılavuzluk yapma adına, kuzeyde Maniç bataklığından güneyde Aras Nehri’ne kadar olan bölgeye “*Kafkasya*” adını vermiştir (Kırzioğlu 1998: XVI).

Osmanlı’da 1856 yılına kadar “*Kafkas*” veya “*Kaskasya*” teriminin kullanılmadığı görülmektedir. Kırım Savaşı’nın sonunda Paris’te yapılacak barış konferansında kullanılmak üzere İngiltere’nin “*Gürcistan, Dağıstan, Kabartay, Çerkesiztan*” bölgelerine yönelik bilgi talebini karşılamak amacıyla hazırlanan dokümanda, ilk defa “*Kafkas*” veya “*Kaskasya*” terimleri kullanılmıştır. Söz konusu dokümanı hazırlayan Vak’a-nüvis Ahmed Cevdet Paşa, Avrupalılar’dan alınmış olarak ilk defa “*Kaskasya*” ve “*Cebel-i Kafkas*” terimlerini kullanmış ve böylece adı geçen terimler Türk akademik dünyası terminolojisine girmiştir (Kırzioğlu 1998: XVI).

1.2. Kafkasya’nın Coğrafi Konumu

Sahip olduğu jeostratejik konum, ekonomik önem, çok etnili sosyolojik yapısı ve siyasi bakımdan istikrarsız durumu yüzünden Kafkasya, yüzyıllardır jeopolitik ilgi odağı olmuştur. Bölgesel ve küresel güçler tarafından yürütülen hakimiyet mücadelesi nedeniyle dünya kamuoyunun dikkati sürekli olarak bu bölge üzerinde yoğunlaşmaktadır (Özgüldür 2003: 79).

Kafkasya, coğrafi konumu itibarıyla farklı bölgelerden gelen pek çok kavmin uğrak yeri ve daha sonra da vatani olmuştur. Jeostratejik ve jeopolitik bakımdan dünyanın çok önemli bölgesinde yer alan Kafkasya, Sovyetler Birliği’nin çökmesinin ardından uluslararası sitemde önemli bir konuma ulaşmıştır (Acar 2005: 164).

Hazar Denizi’nin batısındaki Apşeron (Apsheeron) Yarımadası’ndan başlayıp Karadeniz’in kuzeydoğusundaki Taman Yarımadası’na kadar güneydoğu-kuzeybatı istikametinde uzanan dağlık bölgeye Kafkasya denmektedir (Gökçe 1979: 3). Kafkasya olarak adlandırılan bu dağ silsilesinin uzunluğu 160 km, genişliği ise 70 ila 140 km arasında değişmektedir (Berkok 1958: 4). Belirtilen dağ silsilesi üzerindeki en yüksek

noktalar, Elbruz (5.642 m), Dihtav (5.205 m), Kazbek (5.047 m), Koştantav (5.152 m) ve Şara (5.201 m) tepeleridir (Bilge 2012: 2).

Kafkas Dağ Silsilesi, gerçek bir “set” görünümündedir. Silsile üzerinde irili ufaklı 70’e yakın yol ve patikanın ancak üçü her mevsimde kullanılabilir. Bunlardan ilki, en doğuda Dağıstan ve Hazar Denizi arasında bulunan ve her iki istikamette de geçişe imkan veren yoldur. Yol, Hazar Denizi ve Dağıstan dağlarının etekleri arasındaki kumluk kıyıları takip etmektedir. Dağlarla deniz arasındaki en dar nokta, genişliği yaklaşık 10 km olan Derbent Geçidi’dir. Bu yol, tarih boyunca güneyden kuzeye veya aksi istikamette yapılan akın veya seferlerde kullanılan yegane geçit olması bakımından tarihi öneme sahiptir (Allen ve Muratoff 2001: 53). Ortada bulunan ikinci yol, Vladikafkas ve Tiflis’i birbirine bağlayan ve Rus Çarlığı tarafından inşa edilen “*Gürcü Askeri Yolu*”dur. “*Ananur*” olarak da isimlendirilen yol üzerinde, meşhur “*Daryal Boğazı*” bulunmaktadır. Son yol ise, en batıda Karadeniz sahili boyunca uzanan “*Sahil Yolu*”dur. Yol, 20. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilmiştir. Sovyetler tarafından bu kapsamda, Karadeniz sahilinde bulunan Novorossiysk ve Gürcistan’ın Kutaisi şehirleri arasında hem kara hem de demiryolu yapılmıştır (Allen ve Muratoff 2001: 52; Tavkul 2012: 453).

Belirtilen dağ silsilesine Kafkasya dense de, aslında Kafkasya çok daha geniş bir alanı kapsamaktadır. Ancak uzmanlar arasında Kafkasya’nın sınırları konusunda tam olarak bir mutabakat sağlanamamıştır (İlhan 1999: 5). Bununla birlikte 39-45 derece doğu boylamları ve 35-47 derece kuzey enlemleri arasında kalan bölge Kafkasya’nın sınırları olarak kabul edilmektedir. Buna göre; Kafkasya’nın doğu sınırı, Hazar Denizi’nden; kuzey sınırı, Don Nehri ağzından başlayıp çok sayıda gölün bulunduğu Maniç Bataklığı ve Kuma Nehri ile çevrelenen dağlık bölgeden; batı sınırı, Karadeniz ve Türkiye sınırından; güney sınırı ise, Aras Nehri’nden geçmektedir (Aydın 2008: 18; Bilge 2012: 1; Kona 2004: 97). Türkiye’nin Kafkasya sınırını, genel olarak Çoruh Nehri’nin oluşturduğu kabul edilmektedir (İlhan 1999: 5). Coğrafyacılar göre, Kafkasya’nın kuzey sınırını oluşturan su yolu hattı, aynı zamanda Avrupa ve Asya arasındaki sınırı oluşturmaktadır (İlhan 1999: 6; Öztürk 2003: 2). Khanna(2001: 93)’ya göre de “*Kafkaslar, Batı olmayanın başladığı yerdir.*” Yani diğer bir ifadeyle Kafkasya, Doğu ve Batı kültürlerinin ayrılma hattını oluşturmaktadır. Buna karşılık İslam ve Hristiyan dinlerinin ise bir arada yaşamayı başardığı ender bölgelerden biridir.

Tanımlanan sınırlar arasında yaklaşık 450.000 km² genişliğinde bir alan yer almaktadır. Coğrafyacılar bu alanı ikiye bölmüş, siyaset bilimciler de bu bölünmeyi kabul ederek “*Kuzey Kafkasya*” ve “*Güney Kafkasya*” terimlerini akademik literatüre sokmuşlardır. Bu bölünmeye göre; Kuzey Kafkasya, Kafkas Dağ Silsilesi’nin kuzeyinde kalan ve RF’ye bağlı yedi özerk cumhuriyetin dahil olduğu bölümü; Güney Kafkasya ise, Soğuk Savaş sonrasında bağımsızlıklarını kazanan Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan’ın yer aldığı bölümü tanımlamaktadır (Tavkul 2002: 11; Yanar 2002: 21). Tavkul(2002: 12), Güney Kafkasya tabirinin tamamen uydurma olduğunu, bölgeyi tanımlamak için bunun yerine “*Kafkas Ötesi*” teriminin kullanılması gerektiğini iddia etmektedir. Zira bu bölgeyi tanımlamak için; İngilizler “*Transkafkasya*”, Osmanlı ve Araplar “*Mavera-i Kafkasya*”, Ruslar ise “*Za-Kafkas*” terimlerini hep “*Kafkas Ötesi*” anlamında kullanmışlardır (Tavkul 2007: 12; Berkok 1958: 4; Kırzioğlu 1998: XVI).

Güney Kafkasya bölgesi, Kuzey Kafkasya’daki dağ silsilesi kadar olmasa da önemli bir dağ silsilesine sahiptir. Faş(Rion) Nehri’nden başlayan söz konusu dağ silsilesi, kesik kesik de olsa Aras Nehri’ne kadar uzanmaktadır. Bunlar arasında en yüksek zirveye sahip Elegez (4.090 m) Dağı’dır. Bahse konu dağlar, asıl Kafkas Dağlarından ayırdedilebilmek için “*Küçük Kafkas Dağları*” olarak adlandırılmıştır (Bilge 2012: 3).

Kafkasya’nın doğu ve batısında bulunan denizler kısmen de olsa güvenlik sağlamaktadır. Buna karşın hem kuzey hem de güneydeki sınırlar doğal engellere dayanmaması nedeniyle güvenlik zaafiyeti yaratmaktadır. Ayrıca Kafkas Dağ Silsilesi, kuzey ve güneyi birbirinden ayırmak suretiyle her iki tarafın siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel bütünlüğünü de önlemektedir (İlhan 1999: 11). Başka bir deyişle Kafkasya, çeşitli kültürlerin birbirine karıştığı coğrafi bir bölge konumundadır. Yani Kafkasya’yı değişik aşiret ve milletlerin oluşturduğu bir mozayiğe benzetmek mümkündür (Lagutt 1945: 15).

1.3. Kafkasya’nın Stratejik Önemi

Kafkasya, coğrafi konum olarak; Hazar Denizi, Azak Denizi, Karadeniz, Akdeniz, Kızıldeniz ve Basra Körfezi arasında kalan bölgeyi birleştiren hem doğal bir

“köprü” hem de “menteşe” gibi bir görünüme sahiptir (İlhan 1999: 11). Zira bu özelliği bölgenin jeostratejik önemini artıran en önemli faktörlerden birini oluşturmaktadır.

Kafkasya, Büyük ve Küçük Kafkas Dağları arasında kalan coğrafi koridoru ile Hazar Denizi ve Karadeniz’i birbirine bağlayan doğal bir köprü veya geçit görünümündedir (İlhan 1999: 11). Bu köprü geçildiği takdirde, Karadeniz, İstanbul Boğazı, Marmara Denizi, Ege Denizi ve Akdenizi takiben tüm dünya okyanuslarına ulaşmak ve buna bağlı olarak bütün deniz yollarını kullanmak mümkündür. Yine Karadeniz ve onu takip eden deniz yolu üzerindeki denizlere bağlanan nehirler (Don, Volga, Dinyeper, Dinyester, Tuna, Nil, Dicle ve Fırat vb.) vasıtasıyla Asya, Avrupa ve Afrika’nın içlerine kadar ulaşım imkanı mevcuttur (Berkok 1958: 2; Bi 2007: 110). Tüm bu özelliklere sahip olan Kafkasya, Orta Asya’ya da açılan bir kapı konumundadır (Taşdemir 2005: 22; Yanar 2002: 56). Dolayısıyla Orta Asya, ancak bu doğal köprü veya koridor vasıtasıyla uluslararası pazarlara entegre olabilmektedir. Yine hem Orta Asya’nın hem de Kafkasya’nın sahip oldukları yer altı ve yer üstü kaynaklarının büyük bölümü bu köprü vasıtasıyla uluslararası pazarlara aktarılabilmektedir. Zaten bölge geçmişte de, tarihi “İpek Yolu” üzerinde yer almıştır (Karabayram 2011: 21). Bu nedenle Kafkasya’da özellikle de Gürcistan’da ortaya çıkabilecek küçücük bir sorun bile dünya kamuoyunu dikkatini derhal bu bölgeye çekmeye yetmektedir.

Ayrıca Kafkasya, adeta bir menteşe gibi işlev görerek üç kıtayı birbirine bağlamaktadır. Bölge; Kuzey Kafkasya ile, Avrupa ve Asya’ya bağlanırken; Güney Kafkasya ile, Anadolu üzerinden Avrupa’ya ve Orta Doğu aracılığıyla da, Afrika’ya bağlanmaktadır. Yine bölge; Güney Kafkasya ile, İran üzerinden Asya’ya ve yine Orta Doğu aracılığıyla da Afrika’ya bağlanabilmektedir. Dolayısıyla Kafkasya, gerek kuzey-güney gerekse doğu-batı istikametinden gelen tüm yolların birleştiği bir “kavşak” haline gelmektedir. Bu da doğal olarak bölgenin stratejik önemini artırmaktadır (Berkok 1958: 2; Dugin 2010: 177; İlhan 1999: 17; Öztürk 2003: 4).

Kafkasya’daki coğrafyanın güvenliğe olan etkisi, bölgenin stratejik önemini doğrudan etkilemektedir. Kuzey Kafkasya’yı ve özellikle Kafkas Dağ Silsilesini elinde bulunduran bir güç, Güney Kafkasya’nın kontrolünü ele geçirme konusunda büyük bir avantaj yakalamaktadır (Kona 2004: 99). Böyle bir durumda güvenlik zaafiyetine düşen Güney Kafkasya’daki devletler, sağlam bir güvenlik şemsiyesinin kapsamı altına girmek zorunda kalmaktadırlar.

Kafkasya, sadece bir gücün kontrolü altında olması halinde, Orta Asya'nın önünde tampon bir bölgeye dönüştürülebilmektedir (Şen 2009: 76; Yanar 2002: 508). Zaten hem Çarlık Rusyası'nın hem de Sovyetlerin yapmak istedikleri de bu olmuştur. Böyle bir durumda Orta Asya ile irtibata geçmek mümkün olsa bile oldukça zorlaşmaktadır. Nitekim Çarlık Rusyası, ilk önce 1829 yılında Güney Kafkasya'yı işgal etmiş, sonra da 25 Ağustos 1859'da Kuzey Kafkasya'yı kontrol altına almıştır (Baddeley 1989: 449). Kafkasya bu şekilde tampon bölge haline getirildikten sonra “*Büyük Oyun*” kapsamında Orta Asya da işgal edilmiştir (Demirağ ve Karadeli 2006: 10). Sovyet döneminde de yapılan ilkinden farklı değildir. Yine önce Kafkasya tampon bölgeye dönüştürülmüş, bilahare Orta Asya'da kontrol sağlanmıştır. Kısacası Kafkasya, tek bir gücün eline geçmesi ve tampon bir bölge haline getirilmesi durumunda jeopolitik önemini tamamen kaybetmektedir.

Orta Asya'nın dünya denizlerine bağlantısının olmaması, gerek Kafkasya gerekse İran'ın stratejik önemini artırmaktadır. Bu bölgedeki enerji kaynaklarının dünya pazarlarına ulaştırılması için her iki bölgeye bağımlı olunması, bölgesel ve küresel güçler arasında rekabete neden olmakta ve neticede bölgenin istikrarı için güç dengesinin oluşturulmasını zorunlu hale getirmektedir (İlhan 1999: 17)

Kuzey ve Güney Kafkasya'daki cumhuriyetlerin karışık etnik yapıya sahip olmaları istikrarsızlığa neden olmaktadır. Burada yaşayan halkların çevredeki büyük güç merkezlerindeki halklarla akrabalık bağlarının bulunması istikrarsızlığı artırıcı bir etki yaratmaktadır. Çevredeki güç merkezlerinin etnik ve dini açıdan burada yaşayan halkları etki altına alma girişimleri, çoğu zaman ciddi krizlere dönüşebilmektedir (Öztürk 2003: 8).

Kafkasya, zengin yer altı ve yer üstü kaynakları nedeniyle bölgesel ve küresel güçlerin ilgi alanında yer almaktadır. Azerbaycan, Kafkasya'daki en zengin petrol ve doğal gaz rezervlerine sahip bir ülkedir (Bilgin 2010: 165; Pamir 2011: 357). RF'nin Kafkasya'da önemli sayılabilecek seviyede petrol ve doğalgaz rezervleri yoktur. Bu bölgedeki petrol rezervleri, Stavropol (%34) ve Krasnador (%27) bölgeleri ile, Çeçenistan-İnguş (%33), Dağıstan (%5) ve Kabardin-Balkar (%1) özerk cumhuriyetlerindedir (Tavkul 2002: 19). Ayrıca Elbruz Dağı eteklerinde tungsten, molibden, Büyük Kafkas Dağları'nın güneyinde mangenez, bakır, molibden ve

aliminyum yatakları bulunmaktadır. Yine bölge zengin kömür, çinko ve kurşun gibi maden yataklarına sahiptir (Özey 2010: 236; Kaşıkçı ve Yılmaz 2000 : 9).

1.4. Kafkasya'nın Jeopolitik Önemi

Kafkasya'nın coğrafi konumunda bir değişiklik olmamasına rağmen Soğuk Savaş sonrasında jeopolitik konumunda çok büyük bir değişim yaşanmıştır (İlhan 1999: 12). Bu durum büyük oranda, bölgeyi tampon bir bölge haline getiren gücün yıkılması neticesinde Güney Kafkasya'daki üç devletin bağımsızlıklarını ilan ederek uluslararası sisteme dahil olmasından kaynaklanmaktadır.

Kafkasya'nın jeopolitik önemini anlayabilmek için, bölgesel ve küresel güçler arasında sürdürülen rekabet konularına bakmak gerekmektedir. Ayrıca siyasi ve ekonomik işbirliği, güvenlik ve çatışmaların önlenmesi amaçlarıyla oluşturulan NATO, Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği(AB), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı(AGİT) gibi bölgesel kuruluş ve örgütlerin bölgeye yönelik takip ettikleri politikalar da, bu konuda önemli ipuçları vermektedir.

Kafkasya, iki bölgesel güç olan Rusya ve Türkiye'ye vazgeçilmesi mümkün olmayan hayati imkanlar sunmaktadır. Bu kapsamda Kafkasya; Türkiye'nin Orta Asya'ya geçiş yolu, Rusya'nın Akdeniz ve Orta Doğu'ya bağlantı noktasıdır (Çınar 2009: 116; Tavkul 2012: 452). Bölgenin Rusya'nın kontrolünde kalmasıyla Türk Dünyası'nın birbirleriyle bağlantı imkanının ortadan kalkması, Kafkasya'nın Rusya açısından stratejik ve jeopolitik önemini daha da artırmaktadır.

Kafkasya'da küresel ve bölgesel güçler arasında sürdürülen rekabet, esas olarak bölgenin stratejik önemine neden olan hususların kendi ulusal çıkarlarına uygun şekilde sonuçlandırılması ve özellikle bölgedeki enerji kaynaklarının kendi kontrolünde uluslararası pazarlara ulaştırılması isteğinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca söz konusu güçlerin bölgede kendi çıkarlarına hizmet edebilecek vasıtaları her zaman kullanabilme serbestliği de önemlidir. Bu vasıtalar, genel olarak bölgesel ve küresel güçlerin dini, etnik veya kültürel sebeplerle yakınlık bağları olan bölgedeki etnik unsurlar olmaktadır (Şen 2009: 7). Bu maksatla kendine yakın unsurların güçlendirilmesine çalışılırken, rakibe yakın olan etnik unsurların zayıflatılması oyunun en önemli kurallarından birini oluşturmaktadır.

Kafkasya'nın uluslararası sistemde jeopolitik önemini ortaya koyan birbiri ile bağlantılı iki faktör bulunmaktadır. İlki, buradaki mevcut petrol ve doğalgazın emniyetli bir şekilde kullanıcı ülkelere ulaştırılmasıdır. Diğerisi ise, bölgenin kırılgan siyasi yapısı, başka bir deyişle istikrarsızlığıdır. İstikrarsızlığın istikrara dönüştürülmesi için yapılan güvenlik arayışları kısa sürede iki farklı ittifak bloğunun doğmasına veya güç dengesinin oluşmasına neden olmaktadır. Bu da bölge ülkeleri arasındaki ilişkileri gerginleştirmekte ve dolayısıyla dünya kamuoyunun dikkatini Kafkaslara yöneltmektedir. Zaten SSCB'nin dağılmasından sonra bu bölgede belirli aralıklarla yaşananlar da bu iddiayı doğrular niteliktedir.

Kafkasya'da bu kapsamda yaşanan sorunları, RF'den bağımsız düşünmek mümkün değildir. Bölgenin istikrarsızlığa dönüşmesini sağlayacak vasıtaların büyük bölümü RF'nin kontrolündedir. Bu kontrolün nasıl sağlandığını anlayabilmek için Rusya'nın, tarihi süreç içinde Kafkasya'yı nasıl ele geçirdiği, bölgeyi kendi çıkarlarına göre nasıl şekillendirdiği, bu maksatla hangi vasıtaları kullandığı, bu vasıtaları kendi kontrolü altında tutabilmek için uygulamaya koyduğu yöntemleri çok iyi kavramak gerekmektedir. Bunu çözümlemenin de en uygun yolu, Rusya'nın Kafkasya'yı ele geçirmek ve kontrolünde tutmak amacıyla günümüze kadar takip ettiği politikaların temelini oluşturan dönüştürücü faktörleri anlamaktan geçmektedir.

1.5. Rus Dış Politikasının Dokusuna Yerleşmiş Olan Dönüştürücü Faktörler

Rusların bugüne kadar uyguladıkları dış politikalarında, rejimlerin değişmesine karşın, bazı faktörlerin hiç değişmemesini, sadece coğrafyaya dayandırarak açıklamak fazla indirgemecilik olur. Aslında Rusya'nın bugünkü coğrafyasına ulaşması belirli bazı dönüştürücü faktörlerin etkisiyle olmuştur. Örneğin diğer Rus Knezliklerini otoritesi altına almayı başaran Moskova Büyük Knezliği'nin 1462 yılındaki yüzölçümü sadece 24.000 km²'dir. Dönüştürücü faktörler sayesinde Rus toprakları her geçen gün biraz daha büyümüş ve adı geçen Knezliğin günümüzdeki halefi olan RF'nin yüzölçümü 17.1 milyon km²'ye ulaşmıştır (Cafersoy 2002: 54; Vernadsky 2011: 117). Yüzölçümündeki bu büyük değişim, dönüştürücü faktörlerin yardımıyla olmuştur. Bu faktörler zaman içinde kullanım istikrarını koruyarak Rus dış politikasının dokusuna yerleşen değişmeyen faktörler şeklinde evrilmiştir.

Bu dönüştürücü faktörlerin birincisi ve belkide en önemlisi, Rusların din olarak Hristiyanlığı kabul etmesidir. Din konusu, başlangıçta bölgesel işbirliğinin ve güç dengesi politikasının bir gereği iken, daha sonra bir silaha dönüştürülmüştür. Bir anlamda Çar Vladimir(980-1015), Hristiyanlığı kabul etmekle Rus toplumsal yaşamında ilk değişimi başlatan kişi olmuştur (Hosking 2011: 63; Kamalov 2009: 61; Onay 2008: 25; Vernadsky 2011: 59). Ruslar Hristiyanlığı kabul edince, Rus Kilisesi İstanbul Patriği'ne bağlı bir “*Metropolitlik*” haline gelmiştir (Kocabaş 1989: 14).

Bu olaydan daha da önemli gelişme ise, III. İvan(1462-1505) zamanında yaşanmıştır. İstanbul'un Türkler tarafından işgali üzerine Papa'nın Katolikler ve Ortodokslar arasındaki ayrılığı ortadan kaldırma ve dünya Hristiyanlığının birleştirilmesi projesinin bir gereği olarak III. İvan, son Bizans İmparatoru'nun yeğeni Zoe Sofi Paleolog ile evlendirilmiştir (Caşın 2006: 61). Ataç(1952: 24)'a göre, bu evlilikle birlikte Türk-Rus düşmanlığının da temeli atılmıştır. Ancak III. İvan, Papa'nın umutlarını kısa zamanda boşa çıkarmak bir tarafa, dünya Ortodoksluğunun tek lideri olduğunu ileri sürerek Bizans'ın iki başlı kartalını Rusya'nın arması olarak ilan etmiştir. Böyle bir yaklaşımla, Moskova Knezliği'ne “*Doğu Roma İmparatorluğu*”nun varisi olduğu görüntüsü verilerek Moskova'ya “*III. Roma*” adı takılmış ve İstanbul'a da “*Çargrad*” adı verilmiştir. Böylece III. İvan, otoritesinin Bizans'ta olduğu gibi ilahi kaynaklı olduğunu, kendisinin ise devleti, vatani ve dini temsil ettiğini kabul ettirmiştir (Caşın 2006: 52; Onay 2008: 50). Bu tarihten itibaren Rusya'nın Bizans İmparatorluğu'nun halefi ve varisi olduğu tezi üzerine kurulan “*Moskova=III. Roma*” ideali, Rus hükümdarları ve onların halefleri nezdinde yerine getirilmesi gereken en önemli devlet görevi haline gelmiştir (Berkok 1958: 312; Caşın 2006: 63; Wohlforth 2001: 220). Bu kapsamda Moskova'daki patrikliğe bağlı olarak Novgorod, Kazan, Rostov ve Moskova yakınlarındaki Krutitsa'da 1589'da yeni kurulan dört metropolitlik Rus devletinin söz konusu görevlerini yerine getirmelerini kolaylaştıracak şekilde hizmette bulunmuşlardır (Kurat 2010: 179). Dolayısıyla Ortodoks Kilisesi, özellikle Balkanlar'daki Ortodoksların Osmanlı Devleti aleyhine kışkırtılması ve bundan sonra belirtilen hedeflere ulaşma adına, Rus dış politikasında ideolojik bir silah gibi kullanılmaya başlanmıştır (Karpas 2012: 252).

Dönüştürücü faktörlerin ikincisi, bulundukları coğrafyada kendilerini güvenli hissetmeyen Rusların, derinlikte bir güvenlik kuşağı oluşturabilmek amacıyla yayılma

veya topraklarını olabildiğince genişletme isteğidir (Cafersoy 2002: 55; Caşın 2006: 41; Wohlforth 2001: 217). Bu görüşe göre, geniş ve oldukça az nüfusa sahip olan Doğu Avrupa ve Asya, Rus nüfusunun daha rahat koşullarda yaşayabileceği en ideal bölgeleri oluşturmaktaydı. Diğer önemli bir husus ise, kıtanın merkezinde yer alan Rus toprakları, deniz ve dağ gibi doğal koruyucu engellerden yoksun bir durumdaydı. Böyle bir durum ülkenin hem batıdan hem de doğudan gelebilecek saldırılara karşı savunmasız kalmasına neden oluyordu. Son olarak, ülkenin Avrasya'nın tam ortasında bulunması, yaşamsal kaynaklara ulaşmasını engelliyordu. Hatta neredeyse nefessiz yaşamaya zorluyordu (Cafersoy 2002: 56).

Son dönüştürücü faktör ise, daha çok ikinci faktörü tamamlar niteliktedir. Rusya'nın yaşamsal kaynaklara sahip olabilmesi için sıcak denizlere ulaşılmasının şart olduğunu gören ve bu yöndeki süreci başlatan kişi Çar I. Petro olmuştur. I. Petro, bu kapsamda ilk adımını Avrupa'yı tanımak amacıyla atmıştır. Adını gizleyerek yer aldığı bir Rus heyetiyle, önemli bazı Avrupa ülkelerini dolaşarak Avrupa'yı ileriye götüren değerlerin ne olduğunu öğrenmeye çalışmıştır. Özellikle denizciliği öğrenebilmek için kendisi bizzat tersanede çalışmıştır. Ağustos 1689'da ülkesine döndüğünde dönüşüm hareketine, Rusların yeniçerileri olan “*Strelets Teşkilatı*”nı feshederek başlamış ve yerine modern bir ordunun kurulmasını sağlamıştır (Acar 2009: 142; Ataç 1952: 54; Mustafayev 2013: 18).

Ayrıca I. Petro, güçlü bir donanma oluşturarak gerek askeri gerekse sivil eğitim kurumlarıyla birlikte devlet teşkilatının da Avrupa'daki benzerlerine uygun bir şekilde yeniden yapılandırılmasına önderlik etmiştir. Bunun neticesinde Rusya, I. Petro zamanında “*Batılılaşma*” hareketini tamamlayarak Avrupa'daki en önemli rakibi İsveç'i yenmeyi başarmış ve böylece dünyanın en güçlü devletlerinden birisi haline gelmiştir (Kocabaş 1989: 75). I. Petro'nun ülkesi adına yaptıkları karşılıksız kalmamıştır. Nitekim 22 Kasım 1721 tarihli Senato kararıyla “*Bütün Rusya İmparatoru*”, “*Vatanın Babası*” ve “*Büyük*” lakabı ile ödüllendirilmiştir.

Büyük Petro, Türk tarihi açısından iki konuda önemlidir. Birincisi, Petro'nun sıcak denizlere inmeyi hedeflemesi ve buna bağlı olarak güneye yani Kafkasya'ya doğru genişlemeyi formüleştiren kişi olmasıdır (Chaninov 1939: 225; Onay 2008: 69). Hatta tartışmalı olmakla birlikte bu görevi, gelecek nesillere yerine getirilmesi gereken bir “*vasiyet*” olarak bırakmıştır (Kumkale 1997: EK-B; Mustafayev 2013: 19). Diğeri

ise, İstanbul'a atadığı büyükelçi vasıtasıyla "*Osmanlı'daki Batılılaşma hareketlerini*" daima takip altında bulundurmasıdır. Zira kendi ülkesinde uygulayıp başarılı olduğu konularda Osmanlı'nın da başarılı olabilir endişesini her zaman taşımış ve bu yöndeki tüm faaliyetlerin önlenmesine yönelik bir politika takip etmiştir (Kocabaş 1989: 71). Sonuç olarak Büyük Petro zamanında Rusya, imparatorluğa dönüşmüş ve kuzey bölgesinden sürekli Osmanlı aleyhine genişleyen çok önemli bir tehdit haline gelmiştir (Cafersoy 2002: 55).

Ruslar, topraklarını sürekli genişletmek amacıyla dönüştürücü güçleri bir motivasyon kaynağı olarak kullanmalarına paralel olarak, bazı yöntem ve araçların kullanılmasını da sistematik hale getirmişlerdir. Özellikle Kafkasya'ya yönelik genişleme operasyonlarında kullandıkları yöntem ve vasıtalar dikkat çekicidir.

Yöntem olarak Osmanlılara karşı yapılan Kırım Savaşı hariç her savaşta hem Kafkasya hem de Avrupa cephesi aynı zamanda kullanılmıştır. Fransız İhtilali'nden sonra Pan Ortodoksluk ve Panislavizm Osmanlı'nın Avrupa'daki gücünü yıpratmak amacıyla devreye sokulmuştur. Özellikle Pan Ortodoksluk politikası, Osmanlı'nın içişlerine müdahale aracı haline getirilmiştir (Koçabaş 1989: 278; Kurat 1953: 250; Kürkçüoğlu 2000: 350). Rusya, ilerleme mihveri olarak kullandığı Balkanlar ve Kafkasya'da siyasi, askeri ve ekonomik desteğinin de ötesinde bazı ulusları himayesi altına almıştır. Bu kapsamda Yunanlıların bağımsızlığına ulaşmasıyla sıcak denizlere inme politikasının hayata geçirilmesi, Ermenilerin bağımsızlığına kavuşturulmasıyla hem Rusya'nın güvenliğine derinlik kazandırma hem de yine sıcak denizlere ulaşmak amacıyla en uygun çıkış noktasının ele geçirilmesi hedeflenmiştir. Bunun içinde Ortodoks ve Ermeni kiliseleri belirtilen hedeflere ulaşmak için her zaman etkin bir şekilde kullanılmıştır (Arslan 1996: 27; Azer 2011: 83).

1.6. Rus Çarlığı'nın Kafkasya Politikası

Rus kültürünün gelişmesinde, Avar, Peçenek, Kıpçak Türkleriyle temasta bulunmasının büyük etkisi olmuştur. Bu nedenle Rus devlet düzeninin oluşturulmasında, büyük oranda Kıpçak örneğinden istifade edilmiştir (Acar 2009: 57; Koçabaş 1989: 17). Vernadsky(2011: 110) de, Rus devlet geleneğinin oluşumunun özellikle başlangıç safhasında Türk-Moğol etkisinin önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Rus yurdunun ve Kıpçak bölgesinin ele geçirilmesi amacıyla Moğol Türkleri tarafından 1236 yılında başlatılan “*Batı Seferi*”, 1242 yılı ortalarında “*Altınordu Devleti*”nin kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Altınordu Devleti’nin kurulmasıyla, bölgedeki Ruslar tamamen kontrol altına alınmıştır (Kurat 2010: 70). Altınordu Devleti, Rusya üzerinde hakimiyet kurduktan sonra eski düzene dokunmamış ve mevcut devlet kurumlarını olduğu gibi korumuştur (Acar 2009: 55; Ataç 1952: 26; Caşın 2006: 61).

Altınordu Hanı Seyyit Ahmet’in 1481 yılı başında Sibir ve Kırım hanlarının adamları tarafından öldürülmesi, Altınordu Devleti’nin artık siyasi bir kuvvet olmaktan çıktığının en önemli göstergelerinden biri olmuştur. Bunun önemli sonuçlarından biri de, Moskova Knezliği ve ona bağlı diğer Rus ülkelerinin Altınordu’nun kontrolünden çıkmasıdır. Bu kapsamda 1480 yılında III. İvan’ın komutasında Moskova Knezliği’nin savaşı neticelenen seferi, Rusların “*Moğol-Türk Hakimiyeti*”nden kurtuluşları olarak kabul edilmektedir (Kamalov 2009: 119; Togan 1981: 361; Vernadsky 2011: 108). Bunun doğal bir neticesi olarak Büyük Moskova Knezliği’nin önderliği altındaki Rusya, Macaristan ve Avusturya gibi müstakil bir devlet olmuştur.

Moskova Knezliği ve Osmanlı İmparatorluğu arasında ilk temas, Moskova Knezliği’nin müstakil bir devlet olarak ortaya çıkmasından hemen sonra yapılmıştır. Söz konusu temasa, Kırım Hanı aracılık yapmıştır. Ancak gelen Rus elçisinin protokol kurallarına uymada sorunlar yaratması nedeniyle, bu tarihten itibaren Ruslarla irtibatın Kırım vasıtasıyla yürütülmesine karar verilmiştir (Devlet 1999: 59; İnalçık 1999: 26).

Bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte Rus yayılması doğuya doğru genişlemeye başlamıştır. İlk önce 1487 yılında Kazan Hanlığı işgal edilmiştir. III. İvan’ın ölümüyle adı geçen hanlık Rusların kontrolünden çıkmıştır. IV. İvan veya diğer adıyla Korkunç İvan’ın tahta geçmesiyle 1547 yılında bu bölgeye başlayan yeni seferler sonucunda Kazan Hanlığı, 2 Ekim 1552’de tekrar işgal edilmiştir. Bunun neticesinde Orta İdil bölgesinde M.S. 6. yüzyıldan beri sürdürülen Türk hakimiyeti sona erdirilmiş ve Hazar Denizi istikametinde genişlemeyi durduran engel ortadan kaldırılmıştır (Chaninov 1939: 126). Kazan’ı ele geçiren Ruslar; uzun çalışmalardan sonra burayı, önce tahkimli bir bölge haline getirmiş, sonra da istila hareketlerinin destek üssüne dönüştürmüştür (Kurat 1965: 93). Kısacası, bu işgalle birlikte Ruslar için hem doğuya ve güneye doğru genişleme, hem de imparatorluğa giden yeni bir devir başlamıştır (Caşın 2006: 76).

Genişleme hareketinin ilk durağı Astrahan Hanlığı olmuştur. Taht kavgaları nedeniyle kendini savunamayacak durumda olan Astrahan Hanlığı, IV. İvan tarafından 1556 yılı sonunda çok az bir kuvvetle ele geçirilmiştir. Coğrafi konumu nedeniyle Astrahan'ın işgali Kafkasya'da büyük yankı uyandırmıştır (Cabağı 1967: 15). Bu işgal neticesinde, dünya ticaretinin en işlek yollarından biri olan İdil ve Volga nehirleri, Rusların kontrolüne girmiştir. Bu tarihten itibaren özellikle Volga Nehri, Rus ekonomik hayatının en önemli can damarlarından biri olmaya başlamıştır (Ataç 1952: 32).

Kazan ve Astrahan hanlıklarının işgalini müteakip, Ruslar yüzünü Kafkasya'ya çevirmiştir. Rusların Kuzey Kafkasya'da bazı Çerkes beylerini himayelerine almaları, Terek Nehri boylarında bazı kaleleri inşa etmeleri ve Rus Kazaklarının bu bölgeye yönelik sürekli saldırılarda bulunmaları, Osmalı İmparatorluğu'nun dikkatini bu bölgeye çekmesine neden olmuştur (Karagöz 2002: 133). Osmanlı'nın dikkatinin bu bölgeye çekilmesinin diğer bir nedeni de, bu bölgelerin geri alınması halinde kuzeyden yani Hazar üzerinden İran'ın da kolaylıkla baskı altına alınabileceği düşüncesidir (Kurat 2011: 102). Bu düşünceye göre, Don ve İdil nehirleri bir kanalla birleştirilebilir ve bu sayede donanma ile Hazar Denizi'ne ulaşılarak İran baskı altına alınabilirdi. Ancak bu amaçlara ulaşabilmek için Osmanlı İmparatorluğu tarafından 1569 ilkbaharında yapılan Astrahan (Ejderhan) Seferi başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Kurat 2010: 160).

Ruslar, içerde taht kavgaları ve dışarda ise daha çok Doğu Avrupa'ya yönelik olaylarla meşgul olmalarından dolayı, Astrahan Seferi'nden sonra yaklaşık 150 yıl Kafkasya'ya yönelik önemli bir girişimde bulunmamışlardır. İçerideki taht kavgaları, 21 Şubat 1613'de Michael Ramanov'un Çar seçilmesiyle son bulmuştur. Böylece üç asır sürecek Ramanovlar dönemi başlamıştır (Vernadsky 2011: 159). Rusya'da bu yeni dönemin başlangıcında, I. Petro'nun önderliğinde devlet teşkilatı, eğitim kurumları ve ordusu başta olmak üzere birçok alanda önemli değişimler yaşanmıştır. Özellikle Avrupa'daki "*30 Yıl Savaşları*"ndan önemli dersler çıkaran Rusya, ordusunda çok ciddi reformlar yapmıştır (Hosking 2011: 247).

Söz konusu değişimden hemen sonra Rusya, Doğu Avrupa'daki rekabet nedeniyle Osmanlı Devleti ile yaptığı savaşı büyük bir hezimetle kaybetmiştir. Bunun neticesinde taraflar arasında 21 Temmuz 1711'de Prut Antlaşması imzalanmıştır (Ataç 1952: 65). Söz konusu hezimetten sonra Rusya, ilgisini batıya yöneltmiştir. Bu yöneliş neticesinde İsveç'i yenmeleri, Prut hezimetinin acısını büyük oranda telafi etmiştir.

Hatta İsveç zaferi sonrasında Rusya, 1721 yılında İmparatorluğu'nu ilan etmiştir (Kurat 2010: 262). Bu önemli olaydan sonra Rusya, Prut Antlaşması gereği Karadeniz'e giremediği için Kafkasya'nın Hazar kıyılarına bir sefer düzenlemiştir. Bu sefer sonrasında Rusya, İran'a ait Bakü, Derbend, Geylan, Mazenderan ve Astrabad bölgelerini topraklarına katmıştır. Bu suretle Rusya, Kafkasların güneyine kadar inmiş oluyordu (Berkok 1958: 353).

Rusya, 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşını'nın ardından 21 Temmuz 1774 tarihinde imzaladığı Küçük Kaynarca Antlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu'na kesin üstünlüğünü kabul ettirmiştir. Bu sayede Rusların Kafkasya'daki nüfuzları artmıştır. Yani Rusya, Kafkasya'nın kaderine hükmedecek bir konuma ulaşmıştır. Bu nedenle Küçük Kaynarca Antlaşması, Kafkasya tarihinde bir dönüm noktası olmuştur (Köse 2006: 133). Rusya'nın bu antlaşmadan hemen sonra 1783 yılında Kırım'ı ilhak etmesi ise, Kafkasya tarihinde diğer önemli bir dönüm noktasıdır. Çünkü Kırım'ı ele geçiren Rusya'nın hem Karadeniz'e hem de Kafkasya'ya inmek için önünde engel kalmamıştır (Karagöz 2002: 134; Yerasimos 2010: 273). Böyle bir durumdan azami istifade etme niyetinde olan Rusya, bu dönemde yayınladığı 1783 tarihli bir fermanla Gürcistan'ı himayesi altına aldığını resmen ilan etmiştir (Hosking 2011: 329; Kıncal 2007: 42; Küçükdağ ve Dedeyev 2003: 168). Bu olayı takiben birbirleriyle sürekli çatışmalarından rahatsız olan Gürcü beylerinden XII. Gorg, Rus Çar'ı I. Pavel'e Gürcistan'ın tamamıyla Rusya'ya ilhak edilmesi talebinde bulunmuştur. Bunun üzerine bir Rus generalinin başkanlığında bir hükümet kurularak 1801 yılında Gürcistan'ın Rusya'ya ilhakı tamamlanmıştır (Kurat 2010: 299; Namitok 1955: 8; Tavkul 2002a: 598). Sırasıyla Gürcistan'ın işgalini ve ilhakını tamamlayan Rusya, böylece Osmanlı Devleti ve İran'a yapacağı saldırılarda kullanmak üzere güvenli bir üs bölgesi yaratmıştır (Günay 2012: 122).

Rusya, Gürcistan'ı ilhak ettikten sonra daha önce yaptığı gibi hemen Azerbaycan topraklarına yönelmemiştir. İlk önce Rusya ile Azerbaycan toprakları arasında kilit bölge olan Dağıstan üzerine gitmiştir. Bu bağlamda Rusya, Dağıstan'ı mağlup etmiş ve merkezi konumda olan Car-Balaken bölgesini 1803'te ele geçirmiştir (Küçükdağ ve Dedeyev 2003: 172).

Bu arada Rusya'nın güneye doğru istikrarlı bir şekilde ilerlemesi bu bölgeyi sürekli gözetim altında bulunduran İngiltere ve Fransa'da büyük bir rahatsızlık

yaratmıştır. Nitekim bu gelişmeden endişelenen İngiltere, İran ile bir antlaşma imzalayarak bu ülkeye askeri yardım taahhüdünde bulunmuştur (Küçükdağ ve Dedeyev 2003: 173; Türkmen 2003: 23).

Söz konusu antlaşmadan sonra İngiltere'nin tahrikleri neticesinde İran, 1804 yılının ortalarında Rusya'ya savaş ilan etmiş ancak savaşta yenilmiştir. Bunun üzerine taraflar arasında 14 Mayıs 1805'te Kürekçay Antlaşması imzalanmıştır. Adı geçen antlaşmaya göre, stratejik bir konuma sahip olan Karabağ Hanlığı ile Şeki Hanlığı Rus idaresine bağlanmıştır (Türkmen 2003: 23).

İran-Rus Savaşı'nın devam ettiği dönemde Rusya'nın Eflak ve Boğdan voyvodolarının atanmaları konusunu istismar etmesi nedeniyle Osmanlı-Rus ilişkilerinde gerginlik başlamıştır. Gerginliğin giderek tırmanması sonucunda iki ülke arasındaki sorun, 1806 yılında savaşa dönüşmüştür. Savaş Avrupa ve Kafkas cephelerinde toplam altı yıl sürmüştür. Rusya'nın Avrupa'da yaşanan gelişmelere bağlı olarak Fransa ile savaş ihtimalinin yükselmesi üzerine, Osmanlı Devleti ve Rusya arasında 16 Mayıs 1812 tarihinde Bükreş Antlaşması imzalanmıştır. Rusya, söz konusu antlaşma ile Kafkasya'daki bütün isteklerinden vazgeçmiştir (Koçabaş 1989: 193). Osmanlı Devleti ile savaşın sürdüğü dönem içinde Rusya, Gürcistan'ın ilhakını takiben burada kurduğu Rus idaresi vasıtasıyla 1804 yılında başlattığı askeri operasyonlarını da 1810 yılına kadar devam ettirmiştir. Bu süre içinde Bakü ve Erivan hanlıkları Ruslar tarafından ele geçirilerek Kafkasya'nın büyük bölümü Rusya'nın kontrolü altına girmiştir (Kurat 2010: 300).

Rusya, Osmanlı Devleti ile yaptığı barış antlaşmasını takiben Kafkasya'da İran ile yeniden bir savaşa başlamıştır. Bu savaş neticesinde iki ülke arasında 13 Ekim 1813 tarihinde imzalanan Gülistan Antlaşması'na göre İran, Karabağ, Gence, Şeki, Şırvan, Derbend, Bakü, Kuba ve Lenkeran hanlıkları ile Gürcistan ve Dağıstan üzerindeki Rus hakimiyetini tanımıştır (Ataç 1952: 127; Koçabaş 1989: 189).

Rusya'nın Gürcistan ve Azerbaycan topraklarını işgali neticesinde Kafkasya'da artan nüfuzu, İran'ın kendisini bölgede savunmasız hissetmesine neden olmuştur. Bunun üzerinde 1814 yılında İngiltere ile yaptığı ittifak antlaşması çerçevesinde ordusunu yeniden yapılandırarak modernizasyonunu tamamlamıştır. Rusya'da I. Alexander'ın ölümü üzerine başlayan taht kavgalarından yararlanmak isteyen İran, Gülistan Antlaşması'nı gündeme getirerek görüşme talebinde bulunmuştur. Olumlu bir

cevap alamayan İran, Rusya'yı Güney Kafkasya'dan çıkarmak amacıyla bu ülkeye harp ilan etmiştir. Ancak İran'ın büyük umutlarla başladığı savaş tam bir hezimetle sonuçlanmıştır. İki ülke arasında 10 Şubat 1828'de imzalanan Türkmençay Antlaşması ile Aras Nehri'nin kuzeyi tamamen Rusya'ya bırakılmış ve İran ağır bir harp tazminatı ödemek zorunda kalmıştır (Bilge 2012: 356; Türkmen 2003: 32; Yeşilot 2008: 189). Bu savaş sonucunda İran için Kafkasya defteri kapanmış ve bu bölgede yaşanan rekabete bir daha geri dönememiştir.

İran savaşını büyük bir zafer ile tamamlayan Rusya, bu sefer yine tüm dikkatini Osmanlı Devleti'ne çevirmiştir. Zira Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durum Rusların tam bir fırsata dönüştürmeleri için oldukça uygundu. Bükreş Antlaşması ile Sırlara bazı imtiyazlar verileceği vaadi, Rumları harekete geçirmiş ve 1821'de Mora'da Rum isyanı patlak vermiştir. İsyana müdahale eden yeniçerilerin yetersiz kalmaları nedeniyle Padişah II. Mahmud(1808-1839) 1824'de Mısır'daki valisi Mehmet Ali Paşa'ya müracaat ederek ordusuyla isyanı bastırmasını istemiştir. 1826 yılında padişah, müdahaledeki yetersizlikleri ve ülke içinde sürekli siyasi istikrarsızlıklara sebep olmaları nedenleriyle yeniçeri ocağının kaldırılmasına ve yerine yeni bir ordu kurulmasına karar vermiştir. Söz konusu kararın uygulanmakta olduğu ve Mora'daki müdahalenin başarıyla devam ettiği 1827 yılında Rusya dahil büyük Avrupa devletlerinin müdahalesiyle Navarin'de bulunan Osmanlı ve Mısır donanması tamamen yakılmıştır. Bunun neticesinde Osmanlı Devleti hem kara hem de deniz gücünden yoksun bir duruma düşmüştür (Ahmad 2010: 34). Kısacası Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durum, göreceli olarak üstün konumda olan Rusya için kaçırılmaması gereken bir fırsat olarak değerlendirilmekteydi.

Rusya'nın gerçek niyetini tam olarak anlayamayan Osmanlı Devleti'nin Navarin'de yakılan donanması için operasyona katılan devletlerden harp tazminatı istemesine, Rusya tereddütsüz harp ilanı ile karşılık vermiştir. Yaklaşık bir yıl süren savaş, Osmanlı Devleti'nin büyük bir hezimetle sonuçlanmıştır. İki devlet arasında 14 Eylül 1829'de imzalanan Edirne Antlaşması ile Rusya, Ahıska da dahil olmak üzere Kars ve Ardahan bölgesi hariç Kafkasya'nın tamamını ele geçirmiştir. Bundan daha da önemlisi, söz konusu antlaşmayla Balkanlardaki nüfuzunu artırmış ve Osmanlı'daki Ortodoks tebanın himaye hakkını da elde etmiştir (Karagöz 2002: 139; Kurat 2010: 325; Turan 1951: 134). Bunun neticesinde Rusya, dış politikasının temelini oluşturan

“*dönüştürücü güçleri*” uluslararası alanda serbestçe kullanma avantajına sahip olmuştur. Bu gelişmelerden sonra Rusya, tüm dikkatini Orta Kafkasya’ya çevirerek, Şeyh Şamil önderliğindeki Kafkas halklarının bağımsızlık mücadelelerini bastırmaya yönelmiştir. Nitekim 1832-1859 yılları arasında devam eden mücadele Rusların zaferiyle sonuçlanmıştır (Namiotok 1955: 8; Tavkul 2002a: 606; Türkmen 2003: 34; Yerasimos 2010: 274).

Osmanlı Devleti’nin Mısır’daki valisi karşısında içine düştüğü durum ve Rusya’nın yardımına ihtiyaç duyması, Osmanlı toprakları üzerinde tarihi emelleri olan Rusya’yı yeniden harekete geçirmiştir. Osmanlı Devleti’ni ölmek üzere olan “*hasta adam*” olarak tanımlayan Rusya, Osmanlı’yı paylaşmak amacıyla Avrupa devletleri arasında girişimde bulunsa da arzu ettiği desteği bulamamıştır. Bunun üzerine hasta adamın mirasına konmak ve özellikle boğazları ele geçirmek amacıyla, Ortodoksların hamisi sıfatıyla Osmanlı Devleti’nden bir takım taleplerde bulunmuştur. Taleplerinin kabul edilmemesi üzerine de, 3 Temmuz 1853’te Osmanlı Devleti’ne savaş açmıştır. Kırım’da başlayan savaşta, İngiltere ve Fransa Osmanlı Devleti’nin yanında yer almıştır. Savaş boyunca Şeyh Şamil hareketinin direnişe ara vermesi ve gelişmeleri izlemeye alması, Rusya’nın lehine bir durum yaratmış ve Kafkasya’daki savaşın kaderini değiştirmiştir. Bunun sonucunda Rusya, sadece Kafkasya’da bir varlık gösterebilmiş ve Kars Kalesi’ni ele geçmiştir (Koçabaş 1989: 265). Ayrıca Osmanlı Devleti’nin de Kafkasya’daki savaşı, Rusya üzerinde çok ciddi baskıya dönüştürülebilecek Şeyh Şamil hareketi ile koordineli yürütmemesi ve böyle bir fırsattan yararlanmaması da kabul edilebilecek bir hata değildir. Tüm bunlara rağmen savaş ilk defa Osmanlı Devleti’nin zaferiyle sonuçlanmıştır (Koçabaş 1989: 268). Ancak elde edilen bu zafer, Paris’te yapılan barış antlaşmasına yansıtılmamış, sadece Osmanlı Devleti’nin toprak bütünlüğünün Avrupa devletlerinin güvencesi altına alınmasını sağlamıştır. Bunun da boş bir vaat olduğu, kısa bir süre içinde ortaya çıkmıştır.

Vaatlerin boş çıkmasının sebebi, Avrupa’daki siyasi dengenin kısa sürede bozulmasıydı. Paris Barış Antlaşması’nın garantörü olan Fransa ve Avusturya gibi devletler, yaşadıkları savaşlar nedeniyle kısa bir süre içinde çok ciddi güç kaybına uğramışlardı. Bunun gerçek sebebi, Avrupa’da etkili olan milliyetçilik hareketlerinden yararlanarak Almanya ve İtalya’nın siyasi birliklerini sağlamak için 1859, 1866 ve

1870 yıllarında Fransa ve Avusturya ile savaşmaları ve bu savaşlardan galip ayrılmalarıydı. Bu gelişmelere en çok sevinen doğal olarak Rusya olmuştur (Ataç 1952: 187). Bu kapsamda yapılan her savaş Rusya'ya, Paris Barış Antlaşması'nın kısıtlayıcı şartlarından biraz daha kurtulma imkanı vermiştir. Yine bu dönemde Avrupa'yı kasıp kavuran milliyetçilik rüzgarları neticesinde Alman ve İtalyan birliklerinin sağlanması, Rus çıkarlarına hizmet eden Panslavizmi daha da fazla kamçılamıştır. Bu durumdan yararlanmak isteyen Rusya, Balkan ülkelerini harekete geçirerek Panislavizmi güneye doğru yayılma politikasının en önemli vasıtalarından birisi haline getirmiştir (Kurat 1953: 266).

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nın en önemli nedenlerinden birisi, Rusya'nın Balkanlar'daki Ortodoks Osmanlı vatandaşları üzerindeki etkisini artırma girişimidir. Rusya'nın niyetini anlayan İngiltere, savaşın çıkmasını engellemek amacıyla Londra'da bir konferans düzenlemiştir. Ancak konferansta hazırlanan protokolü içişlerine müdahale olarak kabul eden Osmanlı Devleti, söz konusu protokolü onaylamayı reddetmiştir. Ülkedeki Panslavist akımların etkisiyle protokolün reddini savaş sebebi sayacağını daha önceden açıklamış olan Rusya, Avrupa'da diğer büyük devletlerin yanında en son İngiltere'nin de tarafsızlığını sağladıktan sonra 24 Nisan 1877'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir (İnal 2011: 449).

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı, Osmanlı Devleti'nin tam bir hezimetıyla sonuçlanmıştır. Zaten savaşı bitirmek amacıyla 3 Mart 1878 tarihinde yapılan Ayastefanos Antlaşması'na, muharebe meydanlarında yaşanan hezimetin derecesi tam olarak yansıtılmıştır. Osmanlı Devleti, bu antlaşma ile belki de tarihinin en ağır antlaşmasını imzalamıştır (Kartal 1983: 64; Okçu 2004: 171). Rusya açısından bakıldığında ise bu sonuç, Panslavist politikanın büyük bir zaferi demektir (Kartal 1983: 67). Ayrıca Rusya, yine bu antlaşmanın 16. maddesine "*Osmanlı Devleti Doğu Anadolu'da meskun bulunan Ermeniler'e bir takım ıslahatlar yapmayı ve onları yerli aşiretlere karşı korumayı taahhüt eder*" hükmünü koydurmak suretiyle, Kafkasya'nın şekillendirilmesi için gelecekte kimi kullanacağını yeniden göstermiş oluyordu (Gökdemir 1998: 7).

Ayastefanos Antlaşması'na başta İngiltere olmak üzere bütün Avrupa devletleri tepki göstermiştir. İngiltere, Rusya'nın özellikle Ermeniler üzerinde nüfuz sahibi olmasından endişe duyuyordu. Ayrıca Kars, Ardahan ve Doğu Beyazıt'ın Rusya'nın

eline geçmesi, İskenderun ve Basra Körfezi'ne ulaşma niyetinin somut bir göstergesi olarak kabul ediliyordu (Koçabaş 1989: 354). İngiltere, böyle bir duruma engel olmak amacıyla Osmanlı Devleti ile 4 Haziran 1878'de yaptığı bir antlaşma ile “Kıbrıs”a geçici olarak yerleşmiştir. Söz konusu antlaşmaya göre; Rusya, Kars ve Doğu Beyazıd'dan çekilmesi halinde İngiltere'de, Kıbrıs'ı boşaltacaktı (Ercan 2011: 358; Karal 1983: 71; Sander 2010: 254).

Avrupa devletlerinin gösterdikleri tepki sonucunda, Ayastefanos Antlaşması tadil edilerek yeni bir antlaşma imzalanmıştır. 13 Temmuz 1878'de imzalanan Berlin Antlaşması'nda da, Ayastefanos Antlaşması'nda olduğu gibi Kafkasya'da Batum, Kars ve Ardahan Rusya'ya bırakılıyor, Ermenilerin yaşadığı bölgelerde ıslahat yapılması öngörülüyordu (Kurat 2010: 356; Maksudoğlu 2007: 438; Vernadsky 2011: 283). Yani Kafkasya'da İngiltere'nin endişelenmesine sebep olan durumda bir değişiklik yapılmamıştı. Dolayısıyla Rusya, özellikle Kafkasya bölgesini kendi isteğine uygun şekillendirmek amacıyla I. Dünya Savaşı öncesinde yaklaşık 40 yıllık bir süre kazanmıştır.

I. Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı-Rus ilişkilerini Kafkasya açısından ilgilendiren en önemli gelişme “Bağdat Demiryolu Projesi” üzerinde olmuştur. Osmanlı Devleti ve Almanya arasında 1899'da imzalanan bir anlaşmayla söz konusu projeye ait imtiyaz haklarının Deutsche Bank'a verilmesi Rusya'nın tepkisine neden olmuştur. Rusya'ya göre bu proje, hayata geçmesi halinde iki noktada Rus çıkarlarına zarar verecekti. Bunlardan ilki, ticaretle ilgiliydi. Demiryolu faaliyete geçtiği zaman Kafkasya, İran ve Irak Alman mallarıyla dolacaktı. Bu bir bakıma Rus tüccarlarının bölgede barınamaması anlamına geliyordu. Diğeri ise, tarihi Rus emelleriyle ilgiliydi. Osmanlı Devleti'nin bölgedeki askeri varlığının kuvvetlenmesini sağlayacak olan böyle bir proje, sıcak denizlere inme politikasının önüne engel konulması demekti. Doğu Anadolu'yu kendi nüfuz ve yayılma alanı olarak gören Rusya, demiryolunun buradan geçmemesi için derhal harekete geçmiştir. Rusya, demiryolunun Doğu Anadolu'dan geçirilmesi halinde Berlin Antlaşması'na göre ödenmesi gereken ancak ödenemeyen ve bu nedenle de ertelenen borçların derhal ödenmesini talep etmiştir. Bunun üzerine başlayan görüşmeler neticesinde iki ülke arasında Nisan 1900'de Karadeniz Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre; demiryolu güzergahı Ankara-Kayseri-Diyarbakır üzerinden değil de Konya-Adana-Halep güzergahı üzerinden geçirilecek, ayrıca Kuzey

ve Doğu Anadolu bölgelerinde yapılacak demiryolu hatlarının yapım ve işletim imtiyazı Rus şirketlerine verilecektir (Koçabaş 1989: 356; Kurat 2011: 132). Rusya, söz konusu antlaşmaya rağmen bu bölgede yapılacak demiryolunun Türkler ve Almanlar tarafından kendisine karşı kullanılabileceği endişesiyle fiiliyata geçirilmesine sıcak bakmamıştır (Koçabaş 1989: 356).

Rusya, I. Dünya Savaşı'na öncelikle Boğazlar konusundaki tarihi emellerine müttefiklerinin desteğiyle ulaşılabilir düşüncesiyle girmiştir (Ataç 1952: 224; Kurat 2011a: 227). Savaş süresince de, bu konudaki beklentisini gerçekleştirme yönünde bir politika takip etmiştir. Rusya, Kafkasya'daki askeri harekatiyle Doğu Anadolu'nun büyük bölümünü ele geçirmiştir. Ancak Rusya, Ekim 1917 devrimiyle savaştan çekildiği gibi Çarlık rejimi de tarihe karışmıştır. Osmanlı Devleti ve yeni Bolşevik Hükümeti arasında 3 Mart 1918'de Brest Litovsk'de imzalanan barış antlaşmasıyla savaşa son verilmiş ve Sovyet Hükümeti, Doğu Anadolu'da işgal etmiş olduğu toprakları boşaltarak I. Dünya Savaşı öncesindeki sınırlarına geri dönmüştür. Yine aynı antlaşma gereği Batum, Kars ve Ardahan'da halk oylaması yapılmış, sonuçta halkın yüzde yüze yakını Osmanlı Devleti'ni tercih etmeleri nedeniyle üç ilde Osmanlı Devleti'ne katılmıştır. (Dayı 2001: 82; Gökdemir 1998: 22).

1.7. Kafkasya'da Ara Dönem (1918-1921)

Brest Litovsk Barışı, Kafkasya'da önemli siyasi ve askeri gelişmelere neden olmuştur. Oluşan jeopolitik boşluk nedeniyle Osmanlı Devleti ile, Almanya ve İngiltere'nin dikkatleri hemen bu bölgeye çevrilmiştir.

Ekim Devrimi'nin Kafkasya'ya ilk yansıması, 28 Kasım 1917'de Tiflis'te "*Transkafkasya Komiserliği*"nin kurulması olmuştur. Başka bir ifadeyle Rusya'da yaşanan rejim değişikliği sonrasında Kafkasya'da tek siyasi otorite olarak Transkafkasya Komiserliği kalmıştır (Carr 2002: 312). 4 Aralık 1917 tarihinde alınan bir kararla Transkafkasya Komiserliği'nin kuruluş amacı olarak, herkes tarafından kabul edilen merkezi bir otoritenin yokluğu gösterilmiştir. Söz konusu otorite boşluğunun giderilmesi için, Transkafkasya Komiserliği'nin en yüksek yürütme organı olarak 23 Şubat 1918'de "*Diyet Meclisi(Seym)*" kurulmuştur (Ural vd. 2011: 606). Daha çok Gürcülerin etkin olduğu Transkafkasya Komiserliği veya Hükümeti, Petersburg'daki

yeni Bolşevik Hükümeti'ni tanımadığını ilan etmesine ve buna bağlı olarak siyasi ilişkilerini kesmesine rağmen Rusya'nın bir parçası olduğu görüşünü belirli bir süre muhafaza etmiştir. Dolayısıyla bu yeni dönemin başlangıcında kararsız bir tutum sergilemiştir (Kılıç 2003: 329).

Osmanlı Devleti, Kafkasya ile mevcut tarihi, siyasi ve kültürel bağlarını daha da kuvvetlendirmek ve hatta bu bölgeye yönelik siyasi niyetlerini hayata geçirebilmek amacıyla bazı gelişmeleri kendi isteği doğrultusunda yönlendirmeye başlamıştır. Bu bağlamda ilk adım olarak Transkafkasya Komiserliği ile irtibata geçerek barış görüşmeleri teklifinde bulunmuştur (Öztoprak 2003: 128).

Ermenilerin Kafkasya'da ortaya çıkan otorite boşluğundan istifade ederek Müslüman ahali üzerinde baskı ve zulüme başlamaları, Osmanlı Devleti'nin zorunlu olarak konuya müdahil olmasına neden olmuştur. Osmanlı Devleti, ilk olarak resmi yollardan girişimde bulunmak suretiyle soruna çözüm bulmaya çalıştıysa da başarılı olamamıştır. Ruslardan olumlu cevap alamayan Osmanlı Devleti, Şubat 1918'de Brest Litovsk'daki barış görüşmelerine ara verilmesinden yararlanarak bölgeye askeri müdahalede bulunmuştur. Osmanlı Ordusu, 15 Mayıs 1918 tarihinde Gümrü, Batum Ahıska ve Çürüksu bölgelerini ele geçirmiştir (Çakmak 2005: 239). Bunun üzerine daha önce Osmanlı Devleti'nin barış teklifini sürüncemede bırakan Transkafkasya Komiserliği, bu defa zorunlu olarak barış görüşmeleri teklifinde bulunmuştur (Gürün 2010: 2; Kılıç 2003: 330).

Barış görüşmelerinin Trabzon'da yapılmasına mutabık kalındığı bu dönemde Osmanlı Devleti ve Bolşevik Hükümeti arasında Brest Litovsk Barış Antlaşması'nın imzalandığının ilan edilmesi ve antlaşmaya göre Batum, Kars ve Ardahan'ın Osmanlı Devleti'ne bırakıldığının anlaşılması üzerine Transkafkasya Komiserliği bu durumu protesto etmiştir. Buna rağmen Osmanlı Ordusu'nun bölgeye yönelik kararlı operasyonlarından çekinen Transkafkasya Komiserliği, protestolarına rağmen bir heyetini Trabzon'a göndermiştir. Ancak bölgedeki çıkarlarını Alman hamiliği vasıtasıyla gerçekleştirmeyi planlayan Gürcüler, Trabzon Konferansı'na Almanya'nın da katılmasını teklif etmiştir. Bu teklif üzerine Almanya da, İstanbul'daki büyükelçisi ile söz konusu konferansa iştirak etmiştir (Kılıç 2003: 331).

Almanya, özellikle Bakü petroleri üzerinde tek başına söz sahibi olmak istiyordu. Bunun içinde Bakü ve buradaki petrolün bir boru hattı ile bağlandığı Batum,

Almanlar için stratejik bir öneme sahipti. Almanya, Kafkasya'nın tek başına Osmanlı Devleti'nin kontrolü altına girmesi ihtimalinden büyük bir rahatsızlık duymaktaydı. İngiltere'nin de Kafkasya'daki petrolün ittifak devletlerine bırakılmasına tahammülü yoktu. Bolşevik Hükümeti ise, yabancı güçleri Bakü'den uzak tutmaya çalışıyordu (Kurat 2011a: 473).

Kafkasya'daki bu genel siyasi atmosferde Trabzon Konferansı 14 Mart 1918'de başlamıştır. Yaklaşık bir ay kadar devam eden görüşmelerde, Ardahan ve bazı bölgelerin Osmanlı'ya bırakılması genel olarak kabul edilmiştir. Bununla birlikte görüşmeler, Gürcülerin Batum, Ermenilerin ise Kars üzerinde ısrarcı olmaları, buna karşılık Osmanlı Heyeti'nin de Batum, Kars ve Ardahan konusunda geri adım atmaması gibi sebeplerle kilitlenmiştir. Bu nedenle Osmanlı Heyeti Başkanı, Transkafkasya Heyeti'ne 6 Nisan 1918'de gönderdiği ultimatoma niteliğindeki bir mesajla görüşmelere ara verilmek zorunda kalmıştır. Bu mesaja göre, Brest Litovks Antlaşması'nın Transkafkasya Komiserliği'nce tanınması ve karşılıklı görüşmelere devam edilebilmesi için Transkafkasya Komiserliği'nin Sovyet Rusya'dan bağımsızlığını ilan etmesi isteniyordu. Mesajda belirtilen şarta göre, görüşmeler ancak bu isteklerin yerine getirilmesi halinde yeniden başlayabilecekti. Bunun üzerine Transkafkasya Komiserliği Heyeti, görüşmelerde bulunmak için Tiflis'e geri dönmüştür (Öztoprak 2003: 133; Yerasimos 2010: 298).

Trabzon Konferansı'nın devam ettiği dönemde Osmanlı Ordusu, daha önce başlattığı ileri harekâtına devamla 24 Mart 1918'de I. Dünya Savaşı öncesindeki Osmanlı-Rus sınırına ulaşmıştır. Transkafkasya Heyeti'ne verilen ultimatoma paralel olarak yeniden ileri harekâtına devam emri alan Osmanlı Ordusu, sırasıyla 5 Nisan 1918'de Sarıkamış'ı, 14 Nisan'da Batum'u, 25 Nisan'da Kars'ı ele geçirmiştir. Bundan birkaç gün sonra da 1877-78 Osmanlı-Rus sınırına ulaşmıştır. Sonuç olarak üç sancak bölgesi Nisan 1918 sonunda Osmanlı Devleti'nin eline geçmiştir (Gökdemir 1998: 19; Şahin 2002: 460).

Transkafkasya Komiserliği, Osmanlı Ordusu'nun baskısı dolayısıyla 10 Nisan 1918'de Brest Litovsk Antlaşması hükümlerini kabul ettiğini bildirmiştir. Karar, 13 Nisan 1918'de Tiflis'teki Transkafkasya Meclisi Seym(Diyet Meclisi)'de yapılan görüşmelerde şiddetli itirazlara neden olmuştur. Neticede belirtilen karardan vazgeçildiği gibi Osmanlı Devleti'ne de savaş ilan edilmiştir. Bir hafta sonra kararını

değiştiren Seym, bir Osmanlı Heyeti ile görüşmeyi kabul etmiştir. Yine Seym’de yapılan tartışmalar neticesinde önce 22 Nisan 1918’de bağımsızlığı ilan edilerek “*Transkafkasya Cumhuriyeti*” kurulmuş, sonra da 26 Nisan 1918’de yeni hükümet tarafından oluşturulan bir heyet görüşmelere katılmak üzere Batum’a gönderilmiştir (Carr 2002: 313; Kılıç 2003: 333).

Batum’da 11 Mayıs 1918’de başlayan konferansa, Osmanlı ve Transkafkasya heyetleriyle birlikte Alman Heyeti’de katılmıştır. Konferansa Sovyetler de katılmak istemiş ancak bu girişim gerçekleşmemiştir. Sovyet Hükümeti, Moskova’daki Alman Büyükelçiliği’ne gönderdiği bir nota ile, Batum Konferansı’nda alınacak kararları tanımayacağını bildirmiştir (Kurat 2011a: 475). Batum Konferansı’nın başladığı gün yani 11 Mayıs 1918’de bağımsızlığı ilan edilen Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti Osmanlı Devleti tarafından hemen tanınmıştır. Bu durum Sovyet Hükümeti’nce tepkiyle karşılanmış ve bu konudaki protesto, bir mesajla Moskova’daki Osmanlı Büyükelçiliği’ne iletilmiştir (Kurat 2011a: 487).

Osmanlı Heyeti; konferansta yapılan görüşmelerde, Ahıska ve Ahılkelek kazalarında halkın topluca aldığı “*Osmanlı Devleti’ne katılım teklifine*” binaen adı geçen kazaların Osmanlı Devleti’ne katılmasını talep etmiştir (Sürmeli 2001: 107). Transkafkasya Heyeti bu teklifi, istemeyerek de olsa kabul etmiştir. Ancak bu dönemde ortaya çıkan bazı sorunlar, konferansta alınan kararların Seym tarafından onaylanmasını engellemiştir. Bu kapsamda yine Osmanlı Heyeti, konferans sırasında Transkafkasya Cumhuriyeti’ni meydana getiren konfederasyonun istikrarlı bir devlet yapısı oluşturmadığını, kesin barışın ancak bağımsız devletlerle imzalanabileceğini ileri sürmüştür. Söz konusu teklifin hükümete ulaştırılması üzerine Transkafkasya Cumhuriyeti Seym’i 26 Mayıs 1918’de Tiflis’te son kez toplanmış, alınan fesih kararını aynı gün ilan etmiştir (Akgül 2005: 128; Carr 2002: 313).

Transkafkasya Cumhuriyeti’nin feshedildiğinin ilan edildiği gün Gürcistan ve Ermenistan, iki gün sonra da yani 28 Mayıs 1918’de ise Azerbaycan bağımsızlığını ilan etmiştir. Bağımsızlığını yeni ilan eden devletlerin başkentleri normal şartlarda sırasıyla Tiflis, Erivan ve Bakü olacaktı. Ancak 18 Mart 1918’de Bakü’nün bir darbe neticesinde komünistlerin eline geçmesi üzerine yeni bağımsızlığına kavuşan Azerbaycan’ın başkenti geçici bir süre için Gence olmuştur (Gürün 2010: 4; Özgüldür 2002: 2).

Gürcistan, bağımsızlık ilanına paralel olarak bu geçiş döneminde bölgedeki gelişmelerin kendi çıkarlarına uygun gerçekleştirilebilmesi amacıyla Almanya'nın hamiliğin elde etmeye çalışmış ve bu hedefine ulaşmakta başarılı da olmuştur. Nitekim bağımsızlık ilanının hemen ardından 28 Mayıs 1918'de Almanya ile Poti'de bir ittifak antlaşması imzalamıştır. Bu antlaşmaya göre; Gürcistan'ın bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü koruması karşılığında Almanya, Gürcistan demiryolu sistemi ve limanları sınırsız bir şekilde kullanma, bazı ekonomik avantajlara sahip olma, silahlı kuvvetleriyle Gürcistan'daki bazı stratejik noktaları işgal etme, karşılıklı olmak kaydıyla diplomatik temsilcilikler açma gibi bazı imtiyazlar elde etmiştir (Sürmeli 2001: 142; Şahin 2002: 571).

Üç devletin de bağımsızlığını ilan etmesinden sonra Batum'da devam eden konferansta 4 Haziran 1918'de Osmanlı Devleti ile Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan arasında ayrı ayrı barış antlaşması imzalanmıştır. Gürcistan ile imzalanan barış antlaşması gereği iki ülke arasındaki sınır, Ahıska ve Ahılkelek kazalarının Osmanlı Devleti'ne katılmasıyla 1828 yılı sınırı olmuştur. Yine imzalanan barış antlaşmaları gereği Osmanlı Devleti, Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki sınır olarak 1877 yılı hattı belirlenmiştir. Bu suretle Kafkasya'daki savaş haline son verilmiş ve normal siyasi ilişkiler başlatılmıştır (Kurat 2011a: 477).

Osmanlı Devleti ve Azerbaycan arasında imzalanan antlaşmanın bazı gizli maddeleri bulunmaktaydı. Özellikle antlaşmanın 4. maddesine göre; Azerbaycan, ülke içinde istikrarı sağlayabilmek için gerektiğinde askeri yardım isteme hakkına sahipti. Bu ve bunun benzeri diğer maddeler dolayısıyla söz konusu antlaşmayla iki ülke arasında bir bakıma ittifak ilişkisi kurulmuştur (Şahin 2002: 628; Yerasimos 2010: 302). Ayrıca Osmanlı Devleti, Gürcistan ve Azerbaycan arasında bir "*Petrol Antlaşması*" imzalanmıştır. Böylece Bakü petrolünün Bakü-Batum boru hattı ile Batum'a nakledilmesi hususu güvence altına alınmıştır (Kurat 2011a: 478; Şahin 2002: 627).

Ayrıca Batum'da 8 Haziran 1918'de Osmanlı Devleti ve Kuzey Kafkasya heyetleri arasında bir dostluk antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmaya göre Osmanlı Devleti, Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'ne askeri destek sağlama ve dış tehditlere karşı koruma sözü vermiştir (Şahin 2002: 639; Yerasimos 2010: 303).

Gürcistan ve Ermenistan, Batum'dan hemen sonra Osmanlı Devleti ile yapılan ikili barış antlaşmalarının baskı altında imzalandığını ilan etmiştir. Bilhassa Batum ile

birlikte Ahıska ve Ahılkelek kazalarının kaybı, Gürcistan için büyük bir darbe olmuştur. Gürcistan, Almanya'nın desteğiyle söz konusu durumu değiştirebilmek amacıyla Berlin'e bir heyet göndermiştir. Gürcistan'ı Ermenistan takip etmiştir. Özellikle Gürcistan'ın hamiliğine soyunan Almanya, Osmanlı Devleti'nin bölgenin avantajlarından tek başına yararlanmak istemesine olumlu yaklaşmamıştır (Kurat 2011a: 478). Batum Antlaşması şartlarına itiraz eden Gürcistan Heyeti'nin Brest Litovsk Antlaşması'na uygun barış ve dostluk ilişkilerinin yeniden oluşturulması için 6 Haziran 1918'de yeni bir konferans teklifine, Almanya 9 Haziran 1918'de olumlu cevap vermiş ve konferans yeri olarak İstanbul'u önermiştir (Sürmeli 2001: 162).

Gürcistan'ın teklifine bağlı olarak Almanya'dan yeni bir konferansın İstanbul'da toplanması teklifini alan Osmanlı Devleti, itiraz etmeksizin kabul etmiştir. Ancak Almanya'ya danışmadan Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan ve Kuzey Kafkasya devletlerine İstanbul'da müzakerelerde bulunmak üzere davetiye göndermiştir. Gürcistan ve Ermenistan heyetleri 19 Haziran 1918'de İstanbul'a gelmiş, onları daha sonra Azerbaycan ve Kuzey Kafkasya heyetleri takip etmiştir. Osmanlı Devleti'nin Batum'da elde ettiği şartları değiştirmek gibi bir niyeti olmadığından genellikle zaman kazanacak şekilde bir strateji takip etmiştir. Gelen heyetlerle ikili görüşmeler yapılmış ancak konferans başlatılmamıştır. Nitekim Osmanlı Devleti'nin 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzalaması neticesinde söz konusu heyetler Kasım 1918 ayı başında İstanbul'u terk etmiştir (Sürmeli 2001: 298).

İstanbul'a gelen heyetlerle ikili görüşmeler devam ederken Osmanlı Devleti, aynı zamanda Brest Litovsk Antlaşması'nın 4. maddesi gereği Batum, Kars ve Ardahan'da Haziran-Temmuz 1918 aylarında referandum yapmıştır. 16 Ağustos 1918'de yayınlanan referandum sonuçlarına göre halkın yüzde yüze yakını Osmanlı Devleti'ni tercih etmiştir. Bu nedenle de adı geçen üç sancak ilhak edilmiştir (Erdoğan 1954: 161; Gökdemir 1998: 21). Bu faaliyetten hemen sonra Osmanlı Ordusu, daha önce Azerbaycan'ın yaptığı talep üzerine ileri hareketine başlamış, 15 Eylül 1918'de Bakü ve ardından da 6 Ekim 1918'de Derbent ele geçirilmiştir (Özgüldür 2003: 80; Sürmeli 2001: 309).

Osmanlı Devleti'nin müttefikleri Bulgaristan, Almanya ve Avusturya'nın 30 Eylül 1918'den itibaren ateşkes antlaşmaları imzalamaya başlamasıyla Osmanlı Devleti'nin de benzer bir girişimde bulunacağı ortaya çıkmıştı. Nitekim işbaşındaki

Talat Paşa kabinesi 8 Ekim 1918’de istifa etmiştir. Yeni hükümeti kuran Ahmed İzzet Paşa kabinesi, hiç olmazsa Brest Litovsk Antlaşması ile kazanılan Batum, Kars ve Ardahan’ı kurtarabilmek için bunun dışında kalan Azerbaycan ve Kuzey Kafkasya’nın hatta Batum Antlaşması gereği işgal edilen Ahıska, Ahılkelek ve Gümrü’nün boşaltılmasına karar vermiştir. Nitekim 21 Ekim 1918’de yeni hükümetin yayınladığı bir direktifle, Brest Litovsk Antlaşması ile Türkiye’ye ilhak edilmemiş olan tüm arazinin boşaltılması emredilmiştir (Gökdemir 1998: 32; Okur 2003: 170).

Nihayet savaşın sona erdirilmesi için Osmanlı Devleti ve İtilaf Devletleri arasında 30 Ekim 1918’de Mondros Mütarekesi imzalanmıştır. Mütarekenin 11. ve 15. maddeleri Kafkasya bölgesini ilgilendirmekteydi. Buna göre 21 Ekim 1918 tarihli emir ile, Brest Litovsk Antlaşması ile belirlenen sınırın doğusunda kalan işgal edilmiş bölgelerin boşaltma işlemi emrin alınmasıyla başlamış ve 4 Aralık 1918’de tamamlanmıştır (Akın 2003: 328). İngilizlerin Mondros Mütarekesi’nin 11. maddesine göre teslimini istediği Batum, Kars ve Ardahan’ın boşaltılması ise 7 Ocak 1919’da Kars’ta yapılan görüşme esaslarına göre yapılmıştır. Buna göre 8 Ocak 1919’da başlayan boşaltma işlemi, 2 Şubat 1919’da tamamlanmıştır (Doğanay 2003: 70; Ural vd. 2011: 611).

I. Dünya Savaşı sonucunda Osmanlı Devleti’nin yıkılacağı kesinleşmesi, Rusya’da ise iktidarı ele geçiren Bolşeviklerin ülkede otoriteyi sağlama konusunda çok ciddi adımlarla ilerlemeleri İngiltere’nin dikkatini Kafkasya’ya yöneltmiştir. Bu bölgede meydana gelen önemli gelişmelerin sonucunda İngiltere, Hindistan başta olmak üzere doğudaki sömürgelerine kömünizmin yayılma tehlikesini önleme niyetiyle harekete geçmiştir. Bu bağlamda Panislamist ve Pantürkist akımların Kafkasya koridorunu kullanarak gerek Türkistan gerekse Hindistan’a yayılmasına fırsat vermemek ve en önemlisi de Bakü petrolünü ele geçirmek amacıyla, Transkafkasya’yı kontrol altında bulundurmaya karar vermiştir (Doğanay 2003: 63). Bu maksatla Mondros Mütarekesi’nin 11. maddesine dayanarak 11 Kasım 1918’de Osmanlı Devleti’ne I. Dünya Savaşı öncesi sınırlarına çekilmesini istemiştir (Ural vd. 2011: 609). Bu kapsamda İngiltere de, Kafkasya’da ilk önce 17 Kasım 1918’de Bakü’yü işgal etmiştir. Aynı zamanda Kafkasya’da komünistlere karşı mücadele veren Çar taraftarı General Denikin’i desteklemeye başlayan İngiltere, 20 Aralık’ta Tiflis’i, 24 Aralık’ta ise

Batum'u elegeçirmek suretiyle her iki şehirde de askeri üslerini oluşturmuştur (Budak 1997: 132; Doğanay 2003: 65).

Kafkasya'daki her türlü Türk ve Müslüman siyasi oluşumları kendi çıkarlarına tehdit olarak gören İngiltere, Osmanlı askerlerinin bölgeyi boşaltmaları üzerine Batum, Kars ve Ardahan'da yaşayan Türk ve Müslüman unsurlarca adı geçen bölgeleri içine alacak şekilde oluşturulan Cenubi Garbi Kafkasya Hükümeti'nin siyasi varlığına 12 Nisan 1919'da son vermiştir (Gökdemir 1998: 156; Gürün 2010: 8). Kafkasya'da bu gelişmeler yaşanırken İngiltere, İrlanda ve Hindistan'da meydana gelen olayların giderek şiddetlenmesi üzerine Kafkasya'daki askeri birliklerini desteklemekte zorlanmaya başlamıştır. Bunun üzerine bu bölgedeki birliklerini geri çekmeye karar vermiş, önce 28 Ağustos 1919'da Batum hariç tüm Kafkasya'yı boşaltmış, en sonunda da 7 Temmuz 1920'de Batum'dan çekilmiştir.

İngilizler, Kafkasya'yı boşaltmadan önce, bölgeyi kendi çıkarlarına uygun şekillendirerek ayrılmıştır. İngilizlerin bölgeyi şekillendirme planlarının ardındaki gizli niyetinin ne olduğu 10 Ağustos 1920 tarihinde imzalanan Sevr Antlaşması ile ortaya çıkmıştır. İngilizler; söz konusu gizli niyetini hayata geçirebilmek amacıyla bölgeden ayrılmadan önce, Ardahan ve Kür Nehri'nin kuzeyinde kalan bölgeyi Gürcülere, bu bölgenin güneyinde kalan Kars dahil diğer bölgeleri ise Ermenilere bırakmayı uygun bulmuştur (Erdoğan 1954: 187). İngilizlerin bu yöndeki planları bölge halkları arasında ciddi sıkıntılar yaratmış, doğal olarak bölgedeki istikrarsızlığın daha da artmasına neden olmuştur (Doğanay 2003: 71; Okur 2009: 265; Sungur 2003: 192).

1.8. Sovyet Rusya'nın Kafkasya Politikası

Ekim 1917 devrimi neticesinde Rusya'daki yönetimi ele geçiren komünistler, Brest Litovsk Barış Antlaşması ile I. Dünya Savaşı'ndan çekilmiş ve öncelik ülke içinde otoritenin tesis edilmesine verilmiştir. Bununla birlikte özellikle Kafkasya'daki tüm gelişmeler sürekli mercek altına alınarak barış antlaşmasının dışındaki oldu bittilere anında reaksiyon gösterilmeye çalışılmıştır. Reaksiyon kanalı olarak da çoğunlukla Almanya kullanılmıştır.

Transkafkasya Komiserliği ilk kurulduğu dönemde tereddütlü bir yaklaşım içinde olmasına karşın Moskova'da yönetimi yeni ele geçiren Bolşevik Hükümeti; tam

aksine, Kafkasya'dan ve işgal altındaki Doğu Anadolu'dan vazgeçmek gibi bir niyetinin olmadığını kısa süre içinde göstermiştir. Yeni Sovyet Yönetimi, ilk iş olarak Güney Kafkasya ve Doğu Anadolu'yu yeniden kontrol altına alabilmek amacıyla Ermeni kökenli Şuamyan başkanlığında “*Kafkasya Fevkalade Komiserliği*”ni kurmuştur (Ural vd. 2011: 607). Daha sonra ise, “*rejim değişse de siyasi sınırlarda değişiklik olmadığı*” prensibi doğrultusunda, Sovyet Rusya'nın sınırlarının I. Dünya Savaşı'ndan önceki sınırları olduğunu ilan ederek, Transkafkasya'da üç yeni devletin bağımsızlık ilanlarını derhal boykot etmiştir (Carr 2002: 316). Boykottan sonra da, Transkafkasya'daki tüm gelişmeleri büyük bir dikkatle takip etmeye başlamıştır (Kurat 2011a: 478; Şahin 2002: 114).

Brest Litovsk'da barış görüşmeleri devam ederken Sovyet Yönetimi tarafından 11 Ocak 1918'de Lenin ve Stalin imzalı “*13 No.lu Kararname*” yayınlanmıştır. Aslında bu kararname, yeni işbaşına geçen Bolşeviklerin Ermenilerle ilgili gerçek niyetlerini açık bir şekilde ortaya koyması bakımından ilginçtir. Herşeyden önce Sovyetler, bu kararname ile; Ermenilerin bağımsızlıklarını elde edinceye dek kendi geleceklerini belirleme haklarını desteklediklerini bildiriyor; diğer taraftan, Rus birliklerinin çekilmesine paralel olarak Türkiye Ermenistanı'ndaki asayişin kendi oluşturacakları milislerle sağlamalarını tavsiye ediyor; bundan daha da önemlisi, Osmanlı Devleti tarafından sürgün edilen Ermenilerin topraklarına geri dönmeleri isteniyordu (Bayur 1991: 120; Ural vd. 2011: 607). Bu yeni kararname, esasen Rusya'da yaşayan bütün halkların geleceklerini belirleme hakkını tanıyan 15 Kasım 1917 tarihli “*Rusya'daki Milletlerin Hakları Beyannamesi*”ne tamamen tezat teşkil etmekteydi (Çomak 2012: 155; Kılıç 1996: 21). Kısacası, bu kararname ile, Kafkasya'da bir önceki Rus Yönetimi'nin Ermeniler konusundaki politikasının aynen takip edileceği açıkça ilan edilmiş oluyordu.

Sovyet Yönetimi'nin 11 Ocak 1918 tarihli kararnamesi, hem Şuamyan hem de Taşnak teşkilatı tarafından büyük bir menuniyetle karşılanmıştır. Sovyet kışkırtmasıyla harekete geçen Ermeniler, bu yeni durumdan azami istifade edebilmek için önemli bazı adımlar atmıştır. Bu kapsamda Bolşevik devrimine kadar Rus Çarlığı adına hizmette bulunan Ermeni Kolordusu, Ermeni Ordusuna dönüştürülerek Rus silah ve teçhizatıyla donatılarak kuvvetlendirilmiştir. Sovyetlerden büyük destek alan Ermeni Ordusu, “*Büyük Ermenistan*”ı kurma hayaliyle bölgede geniş ölçekli katliamlara başlamıştır.

Aynı şekilde Gürcüler de, 10.000 civarındaki ordusunu Rus silah ve teçhizatıyla donatarak göreve hazır hale getirmiştir (Ural vd. 2011: 607). Özellikle bu son gelişme, Ahıska Türkleri için yeni bir baskı ve katliam anlamına gelmekteydi.

Bu arada Sovyet Rusya, Batum'da alınacak hiçbir kararı tanımayacağını bir mesajla açıklamıştır. Buna rağmen Sovyet Rusya, Osmanlı Devleti'nin Haziran-Temmuz 1918 aylarında üç vilayette yaptığı referandumun Brest Litovsk Antlaşması'nın 4. maddesinde belirtilen bazı koşullara (Referandumun sıkıyönetimin ilan edildiği koşullarda yapılması; Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'dan temsilcilerin katılmaması vs.) uymamasına ve burada elde edilen referandum sonuçlarına uygun olarak aldığı ilhak kararına sessiz kalmayı tercih etmiştir. Ancak Osmanlı Ordusu'nun Bakü istikametinde ilerlemeye başlamasıyla birlikte Sovyet Rusya, söz konusu tutumunu derhal değiştirmiş ve ilk iş olarak ilhak kararını protesto etmiştir (Kurat 2011a: 493; Sürmeli 2001: 248).

Protesto olayını müteakiben Bolşevik Hükümeti, Ağustos 1918 ayı başından itibaren hem Osmanlı Devleti hem de Almanya nezdinde girişimlerde bulunmuştur. Bakü'nün işgal edilmemesi için gerekli uyarıları yapmıştır. Ancak Bakü'nün 15 Eylül 1918'de Osmanlı Ordusu tarafından işgal edildiğini öğrenen Sovyet Rusya, Osmanlı Devleti'ne 20 Eylül 1918'de gönderdiği bir telgrafla, durumu protesto etmiştir. Yine bu kapsamda Osmanlı Devleti'nin Batum, Kars ve Ardahan'ın ilhak kararını tanımadığını, ayrıca Brest Litovsk Antlaşması'nı da feshettiğini bildirmiştir (Kurat 2011a: 552). Arkasından da, Sovyet resmi yayın organlarında Osmanlı Devleti'nin Ermenilere katliam yaptığı iddialarıyla Osmanlı Devleti aleyhine karalama kampanyası başlatmıştır.

1919 yılı, Kafkasya'nın kaderinin genel olarak İngiltere tarafından belirlendiği bir yıl olmuştur. Ayrıca yine bu dönemde, İngiltere'nin desteğindeki Çar taraftarı General Denikin kuvvetleriyle Bolşevikler arasında yürütülen iktidar mücadelesinde ibre Bolşeviklerin lehine dönmüştür. Durumun açıklığa kavuşmaya başladığı bir sırada Sovyet Hükümeti, 2 Ocak 1920'de Azerbaycan ve Gürcistan'a gönderdiği bir notayla, Kafkasya'da General Denikin'e ait kuvvetlerin yenildiğini bildirmiş ve kalıntılarını temizlemek için iş birliği önermiştir. Böyle bir girişimi Sovyetlerin bölgeye yerleşebilmek için yaptığı bir manevra olarak değerlendiren İngiltere, bölge devletlerinin korumaları altında olduğunu göstermek amacıyla İtilaf Devletleriyle

birlikte 10 Ocak 1920’da Azerbaycan ve Gürcistan’ı resmen tanıdığını ilan etmiştir (Sürmeli 2001: 496).

Kafkasya’da bu gelişmeler yaşanırken Anadolu’da ise, İstanbul Hükümeti ve Anadolu Hareketi arasındaki iktidar mücadelesi kızışmaktaydı. Ancak söz konusu mücadelede Anadolu Hareketi’nin başarılı olacağı, egemenliğin merkezi olan TBMM’nin 23 Nisan 1920’de Ankara’da açılmasıyla ortaya çıkmıştır. TBMM faaliyete geçer geçmez yeni hükümet dahi kurulmadan bağımsızlık mücadelesi için ihtiyaç duyulan ekonomik ve askeri yardımın temin edilmesi amacıyla ilk temasını 26 Nisan 1920’de gönderdiği bir mektupla Sovyet Rusya ile yapmıştır (Gürün 2010: 32). 3 Mayıs 1920’de kurulan yeni hükümet, ilk icraat olarak teşkil ettiği bir heyeti belirtilen amaçlara ulaşmak için 11 Mayıs 1920’de Moskova’ya göndermiştir (Tellal 2008a: 168; Yaman 2003: 49).

TBMM Heyeti, Moskova’daki ilk görüşmesini 24 Temmuz 1920’de yapmış ancak başarısız olması nedeniyle 11 Eylül 1920’de buradan ayrılmıştır. görüşmelerde olumlu bir netice alınamamasının iki esas nedeni bulunmaktaydı. Bunlardan ilki, Sovyetlerin Kafkasya’daki egemenlik mücadelesinde kararlı olmasıydı. Bu bağlamda İngilizlerin bölgeyi terk etmesi ve daha da önemlisi, Denikin kuvvetlerinin yenilmesini müteakip Bolşevikler 28 Nisan 1920’de Bakü’yü ele geçirmiştir (Sürmeli 2001: 511). Diğer taraftan Ermenistan’ı da egemenliklerine alacaklarından hiçbir kuşkuları yoktur. Nitekim Türk Heyeti’nin Moskova’da olduğu dönemde Sovyetler, Ermenistan sınırını geçerek Erivan’ı antlaşma yapmaya mecbur etmiştir. Bu kapsamda Sovyet Rusya ve Ermenistan arasında 10 Ağustos 1920’de imzalanan antlaşma ile, Nahçıvan ve Culfa-Şahtahtı demiryolu hattı Ermenistan’a bırakılmıştır (Gönlübol ve Sar 1996: 21). Sovyet Rusya ve Ermenistan arasında söz konusu antlaşmanın imzalandığı tarihte, İtilaf Devletleri ile Osmanlı Devleti arasında da “*Sevr Antlaşması*” imzalanmıştır. İki antlaşmanın birbirini destekler nitelikte olması dikkat çekicidir. Diğer bir deyişle, Türkiye ile dostluk ilişkisi kurma gayreti içinde olan Sovyet Rusya’da, İtilaf Devletlerinin Büyük Ermenistan yaratma projesini destekler yönde bir tutum sergiliyordu (Sürmeli 2001: 561). Dolayısıyla çelişkili bir tutum içinde olan Sovyetlerin, Türkiye’nin talep ettiği yardımın Ermenistan’ı güçlendirme projesi kapsamında Bitlis, Van ve Muş’u Ermenistan’a bırakılması şartına bağlaması, doğal

olarak Türk Heyeti'nin tepkisine ve ikili görüşmelerin de kesilmesine neden olmuştur (Yaman 2003: 50).

Bunun üzerine Ermeni çetelerinin Haziran 1920'den itibaren artan saldırıları dolayısıyla alarmda bekletilen Doğu Cephesi Komutanlığı'na ileri hareket emri verilmiştir. Böylece ilk olarak 28 Eylül 1920'de Sarıkamış ele geçirilmiştir. Yaklaşık bir ay beklendikten ve uluslararası konjonktüre göre Sovyet Rusya'nın Türkiye'yi kaybetme riskine girmeyeceğinden emin olunduktan sonra, Doğu Cephesi Komutanlığı'na tekrar ileri hareket emri verilmiştir. Bu seferde 30 Ekim'de Kars ve 7 Kasım'da ise Gümrü ele geçirilmiştir (Gökdemir 1998: 219). Taraflar arasında 26 Kasım'da başlayan görüşmeler neticesinde 2 Aralık 1920'de Gümrü Barış Antlaşması imzalanmıştır (Sungur 2003: 199). Ancak antlaşmanın imzalandığı gün Kızıl Ordu'nun yardımıyla Erivan'ı ele geçiren Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Geçici Hükümeti ve Sovyet Rusya arasında bir antlaşma imzalanmıştır. Antlaşma ile Sovyet Rusya, Ermenistan'ı koruyacağı sözünü vermiş ve Gümrü Antlaşması'nı tanımadığını ilan etmiştir (Tellal 2008a: 171).

Batı'dan soyutlanmış bir durumda olan Sovyet Rusya ve Türkiye arasında sürekli diplomatik ilişki kurma yönündeki ilk adımı Sovyet Rusya atmıştır. Moskova'nın Ekim 1920'de büyükelçi atadığını bildirmesi üzerine Türkiye'de 21 Kasım 1920'de Moskova'ya ilk büyükelçisini görevlendirmiştir. İkili ilişkilerdeki bu yeni gelişme üzerine Türkiye, Moskova'ya ikinci bir heyet göndermiştir. Sovyetler görüşmelerde olumlu bir yaklaşım içinde olacağını daha karşılama töreninde göstermiştir. Londra görüşmelerini İngiltere'nin Türkiye'ye yaklaşma çabası olarak değerlendiren Sovyetler, ikinci heyete olabildiğince sıcak bir yaklaşımda bulunmuştur. Böyle bir atmosferde 21 Şubat'da başlayan görüşmeler, 16 Mart 1921'de Moskova Antlaşması'nın imzalanmasıyla sonuçlanmıştır (Tellal 2008a: 173). Sovyetlerce Misak-ı Milli'nin tanınması ve kapitülasyonların kaldırılmasının kabul edilmesi gibi çok önemli maddelere sahip olan antlaşma ile, iki taraf Batı'ya karşı çok ciddi bir dayanışma içine girerken Kafkasya'yı da bir "*Dostluk Köprüsü*"ne dönüştürmüştür (Özgüldür 2003: 849).

İngiltere'nin Londra Konferansı vasıtasıyla Türkiye'ye yaklaşma gayretleri ve bununla bağlantılı bir şekilde Türkiye aracılığıyla Gürcistan, özellikle de Batum üzerinde yeniden etkili olma girişimleri Sovyetleri endişeye sevk etmiştir. Sovyetlere

göre, söz konusu girişimin başarılı olması halinde Rus petrolünün ihraç kapısı kaybedilmiş olacaktı (Yerasimos 2010: 338). Böyle bir duruma fırsat vermek istemeyen Sovyet Rusya, 19 Şubat 1921’de Gürcistan’a savaş ilan etmiştir. Rusya’nın savaş ilanını bir fırsat olarak gören Türkiye, 20-21 Şubat 1921’de derhal harekete geçerek Gürcistan’dan Artvin ve Ardahan’ın boşaltılmasını talep etmiştir. Türkiye’nin bu talebinin Gürcistan tarafından istemeyerek de olsa onaylanması neticesinde Doğu Cephesi Komutanlığı’na verilen emir gereği yapılan müdahaleyle Artvin ve Ardahan 23 Şubat 1921’de yeniden anavatana katılmıştır (Gürün 2010: 66; Karabekir 1960: 924; Kayabalı ve Arslanoğlu 1973: 484).

Sovyet ve Gürcüler arasında çatışmaların şiddetle devam ettiği bir sırada Ahılkelek halkının bölgede Sovyet Yönetimi’ni kurması ve Menşevik birliklerine ait silahları toplaması, Gürcü Hükümeti’nde ciddi bir endişeye neden olmuştur. Bunun üzerine Gürcü Hükümeti; 6 Mart 1921’de Türkiye’den, amacı tam olarak açık olmamakla birlikte Batum, Ahıska ve Ahılkelek’in “geçici olarak” işgal edilmesini talep etmiştir (ATASE 1999: 18). Aynı talebin 8 Mart’ta tekrarlanması üzerine Türkiye, söz konusu talebi kabul kararı almıştır (Sürmeli 2001: 657). Bu karar üzerine Doğu Cephesi Komutanlığı’nca 9 Mart’ta Ahıska, 11 Mart’ta Batum ve 14 Mart’ta Ahılkelek işgal edilmiştir (Dayı 2001: 86; Gökdemir 1998: 220; Karabekir 1960: 927).

Moskova’daki görüşmelere zarar vermek istemeyen Sovyetler, Türkiye’nin kararına karşı olmasına rağmen düşmanca bir tutum içine girmemiştir. Bununla birlikte Türk birliklerinin Ahıska’ya girdiği gün Sovyet birlikleri de Ahıska’ya girmiş ve şehirdeki Türk birliklerinin bulunduğu yerin tam karşısında uygun bir yere konuşlandırılmıştır. Yine Sovyet birlikleri, Gürcü birlikleriyle çatışmalarına paralel olarak ileri hareketine devamla 18 Mart’ta Batum’a ulaşmıştır (Sürmeli 2001: 679).

Sovyet birliklerinin Batum’a ulaşması üzerine Gürcü Hükümeti de 17 Mart 1921’de bir İtalyan gemisiyle Batum’u terk etmiştir (Karabekir 1960: 931). Aynı gemiyle ayrılan Gürcü Kurucu Meclisi, Batum’dan ayrılmadan önce Batum’u Türklere teslim kararından vazgeçtiğini açıklamıştır. Gürcü Kurucu Meclisi’nin söz konusu kararından vazgeçme gerekçesi oldukça düşündürücüdür: “*Batum’u Türklere bırakmaktansa Bolşeviklere terketmek daha iyidir. Çünkü bir gün Sovyetler ortadan kalkacak, fakat bir kere Türk olan Batum daima Türk kalacaktır*” (Özgüldür 2003: 84; Sürmeli 2001: 678). Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere, Rus tehdidinden kurtulma

uğruna Türkleri ateşe atmaktan çekinmeyen Gürcüler, son anda asıl amaçlarının ne olduğunu açıkça ortaya koyuyorlardı.

Sovyet Rusya'nın 19 Şubat 1921'de başlayan Gürcistan'ı işgal operasyonu 25 Şubat'da Tiflis'in ele geçirilmesiyle önemli bir safhaya ulaşmıştır (Karabekir 1960: 925). Batum'un ele geçirilmesinden bir gün sonra da yani 19 Mart 1921'de Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin ilan edilmesiyle sonuçlanmıştır (Dayı 2001: 87). Böylece Rusya'da otoritesini kabul ettiren yeni Bolşevik rejimi, söz konusu otoritesini Kafkasya'ya da kabul ettirmiş oluyordu (Kona 2004: 97).

16 Mart 1921'de imzalanan Moskova Antlaşması, Bakanlar Kurulu tarafından imzalandıktan sonra TBMM'nin de onayından geçmiştir. Bahse konu onay işleminden sonra görevlendirilen Doğu Cephesi Komutanlığı'na Batum, Ahıska ve Ahılkelek'te bulunan birliklere geri çekilme emri yayınlanmıştır. Söz konusu emir gereği Türk Ordusu, geri çekilme işlemini Batum'dan 28 Mart 1921'de, Ahıska ve Ahılkelek'ten ise Nisan 1921 ayı başında tamamlamıştır (Dayı 2001: 87; Sürmeli 2001: 693).

Kafkasya'da Moskova Antlaşması'ndan sonraki en önemli gelişme, Türkiye, Sovyet Rusya ve üç Transafkasya devletinin katılımıyla 13 Ekim 1921'de Kars Antlaşması'nın imzalanmasıdır. Moskova'da Türkiye-Sovyet Rusya arasında Kafkasya ile ilgili mutabakata varılan hususların yeni bir antlaşma ile üç bölge devleti tarafından da onaylanması Türkiye açısından oldukça önemliydi (Aydın 2001: 128; Karabekir 1960: 1017; Sosyal 2000: 39). Antlaşmayla, sınırlar üzerinde bölge devletleri arasında uzlaşma sağlanmış, Batum ve Nahcivan'ın özerk statüleri açıklığa kavuşturulmuştur. Daha önemli bir nokta da özellikle İngiltere'nin Sovyet Rusya ve Türkiye arasındaki irtibatı engellemek amacıyla "*Kafkas Seddi*"ne dönüştürmek istediği Transkafkasya, Türkiye ve Sovyet Rusya'nın rasyonel bir diplomasi takip etmeleri sayesinde "*Barış Köprüsü*" haline getirilmiştir (Ateşer 2003: 531; Özgüldür 2003: 85; Yaman 2003: 47). Başka bir ifadeyle Moskova'da kurulan dostluk köprüsünün yeni adı, Moskova Antlaşması'nı bölge devletlerinin de onaylamaları sonucunda barış köprüsü olmuştur. Sonuç olarak Türkiye, bu antlaşma ile doğu sınırlarını güvence altına almış ve tüm dikkatini batıya çevirmiştir.

Kafkasya'nın bu tarihten itibaren Soğuk Savaşın bittiği döneme kadar SSCB'nin diğer bölgelerinden herhangi bir farkı kalmamıştır. Kars Antlaşması'nı imzalayan Türkiye, nasıl tüm gayretlerini ulusal kurtuluş mücadelesine odaklanmışsa Sovyet

Rusya’da, bu antlaşmadan sonra gayretlerinin büyük bölümünü Kafkasya’nın Rus çıkarlarına uygun şekillendirilmesine yoğunlaştırmıştır. Bu kapsamda kullanılan en etkili vasıtalardan biri “*milliyetler politikası*” olmuştur (Bayraktar 2012: 225; Polat 2014: 20; Roy 2009: 101). Kalay(2013: 32)’nda belirttiği gibi, milliyetler politikası Lenin’in öngördüğü şekilde uygulansaydı, belki de günümüze kadar devam eden sorunlar bu derece ağır bir biçimde yaşanmayabilirdi. Ancak bu politikanın Stalin’in elinde toplum mühendisliği için bir dönüştürme vasıtası gibi kullanılması, bugün Kafkasya’da devam eden birçok sorunun yaşanmasına neden olmuştur. Abhazya’da, Osetya’da, Acara’da, Dağlık Karabağ’da yaşananlar hep söz konusu politikanın kötü örneklerini oluşturmaktadır. Bu yüzden bu sorunların çözümü konusunda günümüzde hep RF’ye ihtiyaç duyulması hiç te şaşırtıcı değildir. Zira bu örneklerin hepsi Sovyetler dönemindeki milliyetler politikasının ürünleridir.

Bu kapsamda rejim değişse de Rus anlayışının değişmeyeceğini gösteren olaylardan biri de, Kafkasya’nın henüz tam olarak Sovyet idaresine girmediği bir dönemde yaşanmıştır. Bu bağlamda Ermenilerin Nahçıvan, Dağlık Karabağ ve Zengezur bölgelerinin Ermenistan’a verilmesi talebini görüşmek amacıyla Aralık 1920’de Sovyet Rusya, Ermenistan ve Azerbaycan arasında bir toplantı yapılmıştır. Toplantı neticesinde, Ermenilerin Dağlık Karabağ ve Nahçıvan ile ilgili talepleri reddedilse de, Zengezur bölgesinin Ermenistan’a bırakılmasına karar verilmiştir (Attar 2003: 2; Çınar 2009: 119; Marshall 2010: 144). Bu aslında rasyonel düşüncenin kolay kolay kabul edilebileceği bir durum değildir. Herşeyden önce bölgedeki nüfus yapısı Azerilerin salt çoğunlukta olduğunu göstermektedir. Nitekim Çarlık Rusyası’nın 1886 yılında yaptığı sayıma göre; bölgede yaşayan yaklaşık 142.000 kişiden %50,1’ini Azeriler, %44,8’ini ise Ermeniler oluşturmaktadır (Attar 2003: 2). Yine Ermeni çetelerinin Azeri köylerine yönelik kanlı saldırılarının şiddetini artırdığı 1919 yılı başında 221.000 kişiden meydana gelen toplam nüfusun 120.000’i Azeri, 101.000’i ise Ermeniden oluşmaktaydı. Yani nüfus oranları sırasıyla %55 ve %45’ti (Yerasimos 2010: 314).

Bu konuda en çok dikkati çeken husus Zengezur bölgesini Azerbaycan halkı adına Ermenilere resmen vermeyi kabul eden Azerbaycanlı yetkililerin etnik kökenidir. Böyle bir kararı imzalayan yetkililerin etnik kökenleri, söz konusu kararın meşruiyetine gölge düşürmektedir. Belirtilen dönemde S.M. Kirov(Rus), S. Orcenikidze(Gürcü), A.

Mikoyan(Ermeni) ve L. Mirzoyan(Ermeni)'dan oluşan Azerbaycan Yönetimi tarafından onaylanan karar, başlangıçtan itibaren tartışmalı hale gelmiştir (Attar 2003: 8). Azerbaycan halkı, 1921'de yapılan referandumda Azerbaycan Yönetimi'nin bu konudaki kararını %90 gibi ezici bir çoğunlukla reddetmiştir (Azer 2011: 573). Ancak halkın bu tercihinin rağmen Sovyet Yönetimi, konuyu düzeltme bir tarafa yeniden gündeme getirme gereğini bile duymamıştır. Aslında bu, Lenin'in azınlıklarla ilgili 1917'de ilan ettiği "*halkların kendi kaderlerini belirleme hakları*" ilkesine tamamen aykırı bir durumdur. İşin aslına bakılırsa azınlık halkları, yeni işbaşına gelen Bolşevik Yönetimi'ne özellikle bu ilke nedeniyle sıcak bir yaklaşım göstermiştir. Başka bir ifadeyle azınlıkların büyük çoğunluğu Lenin'in bu ilkesinden dolayı yeni rejime inanmıştır. Bu inançtan dolayı Rus olmayan halkların liderleri, federal bir devlet çatısı altında siyasi ve kültürel özerkliğin sağlanmasıyla ulusal beklentilerin karşılanabileceğini düşünmüştür (Davis 1991: 118). Ancak Zengezur bölgesinin Ermenilere verilmesiyle, Sovyet Yönetimi altındaki halklara eşit davranılarak onlara kendi kaderlerini belirleme hakkına saygı duyulacağı iddiası büyük bir yara almıştır. Hatta böyle bir yaklaşımla, halkların eşitliğinden daha çok bazı azınlık halklarına özel bir rol verileceği çok açık bir şekilde ortaya konmuştur.

1.9. Rusya Federasyonu'nun Kafkasya Politikası

SSCB'nin yıkılmasından sonra ardılı RF, dış politikası çerçevesinde 1993 yılı ikinci yarısından itibaren Kafkasya bölgesine yoğunlaşmaya başlamıştır. Bu döneme kadar daha çok toprak bütünlüğünü muhafaza etme çabasına öncelik vermiştir. Yine bu dönemde RF, SSCB'nin geri çekildiği bölgedeki ülkelerle ilişkilerini karşılıklı rıza esasına göre inşa etmiştir (Kona 2004: 98).

1991-1993 arası dönemde RF'nda ilk önce dış politikanın yönü konusunda önemli bir tartışma yaşanmıştır. Söz konusu tartışma esas olarak Atlantikçiler ve Avrasyacılar arasında olmuştur. Bu tartışmada Atlantikçiler, RF'nin çıkarlarının Batı ile işbirliğini gerektirdiğini, SSCB'nin geri çekildiği alanlarda etkinlik mücadelesinin RF'nin hem Batı hem de dünya ekonomik sistemiyle bütünleşmesini yavaşlatacağını iddia etmiştir. Buna karşılık Avrasyacılar ise, SSCB'nin geri çekildiği bölgelerde Rus çıkarı ve mirasının korunması gerektiğini ileri sürerek, RF'nin Batı'ya önem vermek suretiyle bu bölgeleri ihmal etmemesi gerektiğini savunmuştur. Tartışmayı

Avrasyacıların kazanmasının Rus dış politikasına ilk yansıması, 23 Nisan 1993 tarihli “*Yakın Çevre*” doktrinin uygulanmaya konması olmuştur (Sönmez 2010: 278). Adı geçen doktrine göre; Kafkasya ve Orta Asya bölgesinin Rusya’nın güvenliği açısından vazgeçilmez olduğu kabul edilmekte, Batı’nın bu coğrafyada RF’nin çıkarlarına zarar vermemesi için aktif bir dış politika takip edilmesi öngörülmektedir (Kasım 2011: 120). Yani uluslararası sistemle bütünleşme çabalarında Batı’dan beklediği yeterli siyasi ve ekonomik desteği bulamayan RF, yüzünü Batı’dan Kafkasya ve Orta Asya’ya çevirmiştir (Kona 2004: 98). Nitekim 1993 yılından itibaren Batı ile Kafkasya ve Orta Asya’da rekabete giren RF, bölge ülkelerinin içişlerine müdahale etme eğiliminde bir politika izlemeye başlamıştır.

RF, bağımsızlığını yeni kazanmış üç Güney Kafkasya ülkesindeki çatışmalar üzerindeki etkisini, çıkarlarına uygun bir şekilde kullanmak suretiyle baskıya dönüştürmüştür. Bu kapsamda RF, onları önce Bağımsız Devletler Topluluğu(BDT)’na girmelerini sağlamış daha sonra bu ülkelerde askeri üsler elde ederek Sovyetler Birliği dönemindeki güvenlik duvarını yeniden tesis etmeye çalışmıştır (Şen 2009: 73).

Bu gelişmelere paralel olarak Gürcistan’da istikrarsızlığın en yoğun yaşandığı bir dönemde RF ve Gürcistan arasında 3 Şubat 1994’de siyasi, askeri ve ekonomik alanda bir dizi antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşmalara göre RF, Gürcistan’ın savunmasına, silahlı kuvvetlerinin oluşturulmasına ve eğitilmesine yardım sağlaması karşılığında bu ülkede askeri üs bulundurma hakkına sahip olmuştur. Askeri üslerle ilgili antlaşma 1995 yılı içinde imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre RF, Vaziani (Tiflis’in 30 km güneyi), Gudauta (Abhazya), Batum (Acaristan’ın başkenti) ve Ahılkelek (Samsthe-Cavakheti) bölgelerinde dört askeri üs oluşturmuştur (Kanbolat ve Ağacan 2001: 7).

RF’nin dayatmasıyla BDT’na girmek zorunda kalan Gürcistan, ülke içinde önceliği iç istikrarını tesis etmeye vermiştir. Bununla bağlantılı olarak ekonomik yönden de bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte RF’nin yörüngesinden kurtulma yönünde bir strateji takip etmeye başlamıştır. Bu girişimini Batı’yla bütünleşme stratejisiyle birlikte yürüten Gürcistan, küresel güç ve uluslararası kuruluşların desteğini kazandıkça bazı önemli adımlar atmıştır. Bunlardan ilki, BDT’nin Ortak Güvenlik Antlaşması’ndan çekilmesidir (Mert 2004: 245). Diğer ise, 17 Kasım 1999’da İstanbul’da yapılan AGİT Zirvesi’nde RF ile askeri üslerin boşaltılması konusunu

takvime bağlayan bir antlaşma imzalamasıdır. Söz konusu faaliyet iki ülke arasında zaman zaman çok ciddi krizlere neden olsa da, askeri üslerin boşaltılması faaliyeti 1 Temmuz 2001’de Gudauta ve Vaziani’den başlamıştır (Karabayram 2011: 182). Gürcistan’daki konumunu kaybetmek istemeyen RF, Gudauta ve Vaziani askeri üslerini kapattıktan sonra kalan iki üssün boşaltılmaması için uzun süre direnmiştir. Ancak Gürcistan’ın ısrarı üzerine iki üssün boşaltılmasıyla ilgili iki ülke arasında 2006’da yeni bir antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre, RF iki üssün boşaltma işlemini 2007 yılı sonuna kadar tamamlamayı taahhüt etmiştir. Nitekim Rus ordusu, iki üssün tahliye işlemlerini söz konusu antlaşmaya uygun olarak 15 Kasım 2007’de tamamlamıştır (Çınar 2009: 124; Wheatley 2009: 50). Ancak hem Abhazya’da hem de Güney Osetya’da tesis edilen ateşkes antlaşmalarının koşullarını gözlemlemek ve kontrol etmek amacıyla bu bölgelere yerleştirilen BDT Barış Gücü birlikleri varlıklarını halen devam ettirmektedir (Kona 2004: 113).

Askeri üslerin boşaltılması sürecinde iki ülke arasında yaşanan malum krizlerin ötesinde öne çıkan en dikkat çekici gelişme ise, Ahılkelek halkının üssün boşaltılmasına gösterdiği tepkidir (Kanbolat ve Ağacan 2001: 14). Söz konusu tepki, aslında Rusya’nın stratejik planmasına uygun olarak 14 Eylül 1829’da imzalanan Edirne Antlaşması gereği Doğu Anadolu’dan getirilerek bölgeye yerleştirilen Ermeniler ile Ruslar arasındaki oluşun tarihi bağı göstermektedir. Diğer bir ifadeyle tepki, bölgede yaşayan Ermenilerin kendilerini Gürcistan’da güvenli hissetmediklerini ve bu yüzden de Rusların himayesinde yaşamayı tercih ettiklerini yansıtmaları açısından önemlidir. Ayrıca burada yaşayan Ermenilere imkan verilmesi halinde tercihlerini; öncelikle Ermenistan, olmazsa RF’den yana kullanacak olmaları, bölgeyle ilgili yapılacak planlamalarda dikkate alınması gereken bir husustur.

Gürcistan’ın Soğuk Savaş sonrasında bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte toprak bütünlüğüne yönelik yaşadığı endişe devam etmektedir. Bu nedenle ülke içindeki siyasi önceliği her zaman istikrar ve otoritenin tesis edilmesi yönünde olmuştur. Nitekim “*Gül Devrimi*” ile yaşanan iktidar değişimi neticesinde bu önceliğinde değişiklik olmamıştır. Zaten Gürcistan’ın hem bölge ülkeleri hem de küresel güçlerle ilişkileri, büyük oranda bu ülkelerin Abhazya, Güney Osetya ve Acaristan sorunlarına yaklaşımlarına göre şekillenmektedir (Kasım 2011: 65).

Gürcistan’da 4 Ocak 2004’de yapılan seçimleri %96 gibi net bir sonuçla kazanan Saakaşvili’nin devlet başkanı olarak seçilmesi ve Mart 2004’de yapılan parlamento seçimleri sonucunda da muhalefet liderlerinin başbakan ve parlamento başkanı olarak yönetimde yer alması, ülke içinde demokratik döneme girildiği şeklinde bir algıya neden olmuştur. “*Gül Devrimi*” olarak adlandırılan yeni süreçte yolsuzluklarla mücadele, ülke içinde egemenliğin tesisi ve siyasi istikrarın sağlanması gibi iddialarla işbaşına gelen Saakaşvili’nin karşılaştığı ilk kriz Acaristan sorunu olmuştur. Gül Devrimi’ne karşı çıkan Acaristan lideri Abaşidze, yeni yönetimi tanımayarak Tiflis’le ilişkileri dondurduğunu açıklamıştır. Bunun üzerine Rusya ve Türkiye dahil uluslararası desteği arkasına alan Saakaşvili, kısa süre içinde Abaşidze’yi tasfiye etmeyi başarmıştır (Çelikpala 2012: 85).

Saakaşvili’nin bu süreçte hızla Batı’ya kayması ve NATO’ya üye olma yönünde Batı’yla bütünleşme girişimleri RF’yi rahatsız etmiştir. Ayrıca yine bu dönem içinde Kosova’nın Şubat 2008’de bağımsızlığını ilan etmesi ve Batılı ülkelerin söz konusu bağımsızlık ilanını tanımaları, dahası Gürcistan ile birlikte Ukrayna’nın da NATO’ya üye olmalarının tartışmaya açılması ve ABD’nin füze kalkanı projesi gibi konular RF’nin tepkisiyle karşılanmıştır. RF-Batı ilişkilerinin gerginleştiği bir dönemde Gürcistan, Rus barış gücü askerlerinin ülkesinden çekilmesini istemiştir. Bunun karşılığında RF, bir miktar Gürcü vatandaşını sınır dışı etmiş ve iki ülke arasındaki kara, deniz ve hava yollarını kapatmıştır. Bunun üzerine Gürcistan, Haziran 2008’de RF’nin tarafsızlığını yitirdiğini ileri sürerek Abhazya ve Güney Osetya’daki Rus barış gücü birliklerinin çekilmesi ve onların yerine uluslararası barış gücü birliklerinin görevlendirilmesi talebinde bulunmuştur. Talebin Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi(AKPM) tarafından onaylaması iki ülke ilişkilerini daha da gerginleştirmiştir. Bu gelişmelerin yaşandığı dönemde Haziran 2008’den itibaren Güney Osetya’da Gürcü ve Oset güçler arasında çıkan çatışmaların şiddetlenmesi üzerine Gürcü silahlı kuvvetlerinin bölgeye müdahalesi, 8 Ağustos 2008’de Rus Silahlı Kuvvetlerinin karşı müdahalesiyle sonuçlanmıştır. RF, başta Fransa ve diğer devletlerin araya girmesiyle silahlı kuvvetlerini kısa sürede Gürcistan’dan çekmiş, ancak Güney Osetya ve Abhazya’nın bağımsızlık ilanlarını tanımıştır (Kasım 2011: 215). Ancak her iki özerk bölgenin bağımsızlık ilanına, RF’nin dışında bırakın Batılı ülkelere onun

yörüngesinde olan “*Ortak Güvenlik Antlaşması Örgütü*” ülkelerinden bile beklenen destek gelmemiştir (Kasım 2011: 219).

Gürcistan’da Ekim 2012’de yapılan Parlamento seçimleri neticesinde iktidara gelen Bidzina İvanişvili, RF ve Gürcistan ilişkilerinde yeni bir dönemi başlatmıştır. Gürcistan’ın 2013 yılından itibaren başbakanın yetkilerinin daha fazla olacağı bir sisteme geçmesi nedeniyle İvanişvili’nin işbaşına gelmesiyle birlikte, bir bakıma Saakaşvili dönemi de sona ermiştir. İvanişvili, Cumhurbaşkanı Saakaşvili’nin takip ettiği tamamen Batı yanlısı politikayı terk ederek selefi Şevardnadze gibi denge politikasına geri dönmüştür. Daha önce verdiği söz gereği İvanişvili, Ekim 2013’te yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerini kendi partisinin desteklediği Georgi Margvelaşvili’nin kazanmasının ardından istifa etmiştir. Yeni Gürcü Yönetimi’nin, öncelikle RF ile ilişkilerini normalleştirme yönünde gayret göstermesi, bununla birlikte eskisi gibi Batı ile ilişkilerini önceleyen bir dış politika takip etmesi beklenmektedir (Kasım 2012: 58; Özbay 2014: 88; Özkan 2013: 64).

Kafkasya’da RF ve Gürcistan arasında bu gelişmeler yaşanırken RF ve Ermenistan arasındaki ilişkiler stratejik ortaklıktan daha çok bağımlılık ilişkisine dönüşmüş durumdadır. İki ülke arasında 1992 yılında imzalanan “*Ortak Güvenlik Antlaşması*” gereği RF, üçüncü bir tarafa karşı Ermenistan’a koruma garantisi vermiştir (Göksel 2012: 45). RF ve Ermenistan arasında 1997’de imzalanan “*Askeri İşbirliği Antlaşması*” gereği RF’nun Gümrü’de 102. Askeri Üssü, Erivan’da ise bir hava üssü bulunmaktadır. Ermenistan’ın Türkiye ve İran sınırları Rus birlikleri tarafından korunmaktadır (Kanbolat ve Ağacan 2001: 13). Güvenlik alanının dışında Ermenistan’da 1998’den itibaren yapılan özelleştirmeler neticesinde madencilik, telekomünikasyon, enerji ve demiryolları gibi stratejik kapsamdaki birçok Ermenistan işletmesi borç karşılığında Rusların eline geçmiştir. RF, halen Ermenistan’a petrol ve doğalgaz veren tek ülke konumundadır (Göksel 2012: 45). Daha da önemlisi Ermenistan, kendi kamuoyunun %57 gibi bir desteğiyle, 10 Ekim 2014’de RF’nin öncülüğünde kurulan “*Avrasya Ekonomik Birliği*”ne üye olmuştur. Avrasya Ekonomik Birliği; üye ülkeler arasında, serbest ticaret bölgesi kurulmasını, mal ve hizmetler ticaretine ilişkin kısıtlamaların kaldırılmasını, bunun neticesinde ortak gümrük tarifesi ve ticaret politikalarının uygulanmasını hedeflemektedir. Fyodor Lukyanov tarafından “*entegrasyonist bir proje*” olarak tanımlanan ekonomik projeye katılmak suretiyle

Ermenistan'ın yalnızca dış politika ve güvenlik bağlamında değil, ekonomik bakımdan da RF'nin hegemonyasına girdiğini göstermektedir (Çatalbaş 2014: 150; Has ve Özdal 2014: 24; Mutlu 2014: 1). Son gelişmeyle birlikte Ermenistan'ın RF ile ilişkisini, stratejik bağımlılık olarak tanımlamak daha doğru olacaktır (Has 2013: 67).

1.10. Rusya'nın Kafkasya Politikasının Analizi

Rusya'nın Kafkasya'yı işgali ve egemenliği altında bulundurması, neorealist teorisinin varsayımlarına göre iki önemli sonuç doğurmuştur. Öncelikle bölgenin ele geçirilmesiyle kara Rusyası'nın güvenliğine derinlik kazandırılmıştır. Diğer taraftan Avrasya'nın en kritik bölgelerinden biri kabul edilen Kafkasya'yı kontrol altına almasıyla birlikte Rusya; dönemin küresel gücü İngiltere ile "*Büyük Oyun*" olarak adlandırılan mücadeleye girebilecek kapasiteye sahip bölgesel bir hegemon haline gelmiştir.

Uluslararası sistemin kaderinin büyük güçler tarafından belirlendiği bilinciyle hareket eden Rusya, Kafkasya'ya yönelik tüm girişimlerini Avrupa'daki siyasi gelişmelerle uyumlu bir şekilde yürütmüştür. Diğer bir deyişle, sistemik etkileri dikkate alarak plan yapmış ve sistemik etkiye maruz kalmayacağından emin olduğu dönemlerde de uygulamaya koymuştur. Örneğin Napolyon'un Avrupa'ya savaş açtığı dönemde Rusya, Kafkasya'da önce İran, ardından da Osmanlı Devleti ile savaşmıştır. Napolyon ordularının Rusya'ya yönelmesi üzerine Osmanlı Devleti ile barış yapılarak, bilahare Fransa ile savaşmıştır. Viyana Kongresi'nden sonra Avrupa'da büyük devletler arasında ortaya çıkan uyumdan yararlanarak, yine İran ve Osmanlı Devleti ile savaşmış ve Kafkasya'nın işgalini çok kısa bir sürede tamamlamıştır.

Neorealist paradigmanın genel esaslarına da uygun bir şekilde Rusya'nın Kafkasya'yı ele geçirmesi ve kontrol altına alması iki safhada tamamlanmıştır. Buna göre Rusya; birinci safhada, birbirine bağlantılı bir şekilde sürdürdüğü üç aşamalı işgal politikasıyla Kafkasya bölgesini ele geçirmiş ikinci safhada ise, işgal ettiği bölgeyi kendi çıkarlarına uygun olarak siyasi açıdan şekillendirme faaliyetini uygulamaya koymuştur.

Birinci safhanın birinci aşamasında Kuzey Kafkasya bölgesi ele geçirilmiştir. Bu safha Astrahan Hanlığı'nın ele geçirilmesiyle başlamış ve aşama aşama bölgenin

kontrol altına alınmasına kadar devam ettirilmiştir. Bu safhadaki en önemli hususlardan biri, daha sonra Rus Kazakları olarak adlandırılan Kosakların bu bölgeye yerleştirilmesidir (Baddeley 1989: 36; Hosking 2011: 167; İnalçık 1999: 31). Vernadsky(2011: 127), Ruslarca Rus Kazaklarını tanımlamak için kullanılan “*Kosak*” kelimesinin kökeninin tartışmalı olduğunu, dönemin Tatar lisanında “*özgür adam*” veya “*özgür maceraperest*” anlamında kullanıldığını belirtmektedir. Etnik kökenleri hakkında da çok fazla bilgi olmayan ve savaşırlıklarıyla ünlü bu Rus Kazakları, önce Rus ve Polanya prensliklerinin zulmünden kaçarak Terek Nehri bölgesine sığınmış, daha sonra Rus Knezlerinden af dileyerek bu bölgeye yerleşmişlerdir. Rusya, Kosakların af dileklerini kabul ederek bölgeye yerleşmelerine müsaade etmiş, ancak savaşırl özelliklerinden faydalanarak onları bu bölgeye nüfuz etme aracı olarak kullanmaktan da geri kalmamıştır. Bu maksatla, kale ve garnizonlar inşa ederek Kosakları buralara yerleştirmiş ve Kuzey Kafkasya’da yaklaşık 700 km uzunluğunda boydan boya kendi egemenliğinin sınırlarını gösteren bir hat oluşturmuştur (Karagöz 2002: 133).

Bundan sonra Rusya’nın bölgeyi ele geçirmesini hızlandıran en önemli gelişme, Küçük Kaynarca Antlaşması ertesinde Kırım’ın Ruslar tarafından ilhakıdır (Çapraz 2006: 67). Yine bu safhada Rusya’nın Gürcistan-Kahetya Kralı Hercules(İrakli) ile Ağustos 1783’de imzaladığı antlaşma ile, ikinci safhanın başlaması için uygun şartlar sağlanmıştır. Bu antlaşma çerçevesinde öncelikle Vladikafkaz’da bir kale inşa edilerek Kuzey Kafkasya ile Tiflis arasındaki yol ulaşımına açılmış ve böylelikle Rus askeri birliklerinin emniyetli bir şekilde güneye inme imkanı elde edilmiştir (Tavkul 2002a: 596).

Bu safha genel olarak incelendiğinde, iki önemli durum ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki, Osmanlı İmparatorluğu’nun Astrahan Seferi’ne gerekli önemi vermemesidir. Rusların henüz etkin bir güç konumuna ulaşmadığı bir dönemde Rusya’ya karşı yeterli önlemlerin alınması fırsatı varken bu imkanın kullanılmaması, daha sonraki istenilmeyen sonuçları doğurmuştur (Ürekli 1995: 23; Yılmazçelik ve Ertürk 2003: 181). Diğer ise, 1783’de Kırım’ın elden çıkmasından sonra, Kuzey Kafkasya’da gerekli siyasi ve askeri tedbirlerin zamanında alınmamasıdır. Aslında Osmanlı İmparatorluğu, Küçük Kaynarca Antlaşması’ndan hemen sonra Kuzey Kafkasya’da bir takım önlemler almaya çalışmış, ancak bunlardan beklediği sonucu

elde edememiştir (Gökçe 1979: 39). Eğer bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun koordinatörlüğünde Kuzey Kafkasya'daki kabileler arasında siyasi bir birlik kurulabilseydi, bu suretle bölgede oluşturulabilecek etkili bir örgütlenme sayesinde, Rusya'nın Güney Kafkasya'ya inmesi uzun bir süre engellenebilirdi (Yılmazçelik ve Ertürk 2003: 195).

İkinci aşama, 1801 yılında Gürcistan'ın ilhakıyla başlamış ve Kafkasya'nın geri kalan bölgesinin işgali için gerekli siyasi ve askeri ortam hazırlanmıştır. Birinci safhanın sonuna doğru iki ülke arasında imzalanan 1783 tarihli himaye antlaşmasıyla başlayan Rusya ve Gürcistan arasındaki siyasi ve askeri ilişkiler, Rusya'nın Kafkasya'yı işgal etmesinde çok önemli rol oynamıştır (Çapraz 2006: 67). Bunun en önemli neticelerinden biri, Rusya'nın 1801 yılında Gürcistan'ı ilhak etmesi ve burada bir Rus idaresi kurmasıdır. Rus Çarlığı, söz konusu idareyle ilgili esasları ihtiva eden bir talimatname hazırlayarak 12 Eylül 1801'de Tiflis Genel Valiliği'ne göndermiştir. Bahse konu talimatnamede, Rusya'nın gelecekte Kafkasya'yı nasıl şekillendirmek istediğini gösteren önemli bazı maddeler bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi, Ermenilerle alakalı olanıdır. Bu maddeyle Valilikten, *“her türlü iltifatlarla Ermenilerin ilgisinin çekilmesi ve Ermeni Manastırı Eçmiyazin'in koruyuculuğunun üstlenilmesi”* istenilmektedir (Çapraz 2006: 68). Bu politikanın etkin bir şekilde uygulamaya konulabilmesi için Rusya, bu tarihten itibaren Eçmiyazin Katogigoslarının tayin ve azillerinde tek yetkili olan Osmanlı Devleti'ne baskı yaparak kendi adaylarının seçilmesi yönünde bir strateji takip etmiştir (Arslan 1996: 23). Nitekim bu stratejilerinde başarılı olmaları sayesinde, hem Ermeni Kilisesi hem de Gürcülerden sonra Ermeniler de Kafkasya'da Rus çıkarlarına hizmet eden önemli bir vasıta haline getirilmiştir. Ayrıca yine bu dönemde Tiflis Genel Valisi Tsitsianov'un 1803 yılında Rus Çarlığı'na gönderdiği bir rapor, günümüzde yaşanan bazı sorunların kaynağının nereye dayandığının anlaşılması bakımından önemlidir. Raporda; *“Karabağ bölgesinin stratejik açıdan önemine dikkat çekilmekte, bölgenin İran, Azerbaycan ve Doğu Anadolu'yu kontrol altında bulunduran stratejik bir konuma sahip olduğuna vurgu yapılmaktadır”* (Türkmen 2003: 25). Dolayısıyla söz konusu rapor göz önünde bulundurulması halinde, Rusya'nın daha sonraki dönemde bu bölgeye niçin önem verdiği, Kafkasya'nın işgalini müteakip başlayan Ermeni göçünün nihai noktalarından birinin neden bu bölge olduğu, daha da önemlisi günümüzde bölgedeki temel

istikrarsızlığın asıl sebebi olan Dağlık Karabağ Sorunu'nun niçin çözülemediği çok daha iyi anlaşılabilecektir.

Bu dönemde Osmanlı Devleti, Rusya Çarlığı'nın Kafkasya'yı şekillendirme konusundaki strateji ve niyetinin ne olduğunu tam olarak okuyamamıştır. Ayrıca yine özellikle bu dönemdeki eylemlerini etkin bir şekilde gözetim altında bulundurmamıştır. Doğal olarak bu eksiklik ve ihmal, Osmanlı Devleti'ne pahalıya mal olmuştur (Oktay 2010: 318). Rusya'nın Ermeni kartını kullanmaya başladığı bu dönemden itibaren uygulamaya koyduğu birçok faaliyetinin, başta sözde soykırım olmak üzere günümüze kadar devam eden bazı olumsuz yansımaları olmuştur.

Üçüncü aşamada Rusya, birbiri peşi sıra İran ve Osmanlı Devleti ile savaşarak Kafkasya'nın işgalini tamamlamıştır. İlk olarak İran'ı yenmesi sayesinde Revan ve Nahçıvan hanlıkları gibi iki önemli jeopolitik hedefine ulaşmayı başarmıştır. Böylece herşeyden önce, Kafkasya'daki güvenliğine derinlik kazandıran Aras Nehri'ne kadar olan bölgeyi ele geçirmiştir. Diğer taraftan sıcak denizlere ulaşmakla ilgili tarihi emellerine bir adım daha yaklaşmıştır. En önemlisi ise, yeni ele geçirdiği bu bölgede Türk Dünyası'nı birbirinden ayırmak amacıyla tampon bir devlet kurma fırsatını yakalamıştır. Yine bu kapsamda yeni kurulması düşünülen Ermenistan için büyük bir tehdit niteliğindeki Azerbaycan ikiye bölünmüştür. Bu kapsamda Aras Nehri'nin güneyinde bulunan Azerbaycan topraklarının büyük kısmı İran'a bırakılmıştır (Mustafayev 2013: 18; Yeşilot 2008: 191). Bu hususları Türkmençay Antlaşması ile teminat altına alan Rusya, bununla da yetinmemiş, Aras'ın kuzeyinde bırakılan Azerbaycan topraklarında Ermenistan'ın lehine genişlemek için her yolu denemiştir.

Türkmençay Antlaşması'ndan hemen sonra yüzünü batıya çeviren Rusya, uluslararası konjonktürden de yararlanarak Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiş, onu hem Avrupa hem de Kafkasya'da ağır bir yenilgiye uğratmıştır (Baddeley 1989: 205). Savaş neticesinde 14 Eylül 1829'da imzalanan antlaşma gereği Anapa, Poti, Ahıska ve Ahılkelek savaş tazminatı olarak Rusya'ya bırakılmıştır (Turan 1951: 134). Bu antlaşma ile Rusya, genel olarak Kafkasya'nın işgalini tamamlamıştır. Bunun sonucunda *“Kafkasya, Rus siyasi ve askeri hakimiyetinin batıda Anadolu üzerinden Akdeniz'e, güneyde İran üzerinden Hint Okyanusu'na ve doğuda Hazar Denizi üzerinden Asya'nın kalbine çevrildiği bir üs haline gelmiştir”* (Allen ve Muratoff 2001: 59).

Rusya'nın Kafkasya'yı ele geçirmek üzere takip ettiği politikasının başarılı sonuçlanmasını sağlayan faktörlerden belkide en önemlisi, Osmanlı Devleti ve İran arasında en hayati zamanlarda bile ittifak kurulamazken, Rusya'nın iki rakibinden birini yanına almak suretiyle diğerini etkisiz hale getirmeyi başarabilmesidir (Yılmazçelik ve Ertürk 2003: 184; Okçu 2004: 33). Bu politikası gereği Rusya, önce bu iki devletten uygun olanı ile anlaşarak diğer rakibini yalnız bırakmış, onu etkisiz hale getirip karşılıklı anlaşma imzaladıktan sonra da, bu sefer yalnız kalan diğerini etkisiz hale getirmiştir. Hatta İngiltere ve Fransa'nın tüm tahrik ve engellemelerine rağmen bu politikasını uygulayarak hedefine ulaşmıştır. Diğer bir ifadeyle Rusya, Osmanlı Devleti ve İran'ın Kafkasya'da Rus gücünü dengelemek amacıyla ittifak kurmalarına fırsat vermemiş ve bu sayede bölgede “*güç dengesi*”nin oluşmasını engellemiştir.

Rusya, Kafkasya'nın işgalini tamamladıktan sonra bölgeyi tamamen kendi çıkarlarına uygun şekillendirme ve buna bağlı olarak Kafkasya'yı Türkiye ile Türk Dünyası arasında tampon veya kalkan bir bölge haline getirme sürecini başlatmıştır. Yani Kafkasya ile ilgili planının ikinci safhasına geçmiştir (Ağacan ve Sezgin 2003: 17; Azer 2011: 83; Oktay 2010: 319; Yalçinkaya 1997: 138). Rusya'nın esasen Kafkasya'yı Türk Dünyası arasında tampon bir bölge haline getirme politikasının çekirdeğini “*Ermenistan Devleti*”nin kurulması oluşturmaktadır. Yani önce tampon devlet olarak Ermenistan kurulmuş, daha sonra kalan boşlukların veya koridorların kapatılması için ilave tedbirler alınmıştır (Çınar 2009: 119; Gündoğan 2003: 607; Mustafayev 2013: 22; Oktay 2010: 319). Bu kapsamda Rusya, Kafkasya'nın işgaliyle birlikte kendi kontrolüne giren Eçmiyazin'deki Ermeni Kilisesi'ni etkin bir şekilde kullanarak burayı Doğu Anadolu'daki Ermeni faaliyetlerini yönlendiren siyasi bir üs haline getirmiştir (Arslan 2002: 29).

Tampon bölge kurulması için bölgedeki şartların olgunlaşması nedeniyle Rusya, öncelikle Ermenistan'ın kurulması yönündeki projesini harekete geçirmiştir (Günay 2012: 122; Yeşilot 2008: 191). Aslında bu proje yeni bir girişim olmayıp geçmişte başlayan bir sürecin devamı niteliğindedir. Bu süreci asıl başlatan, Kafkasya'yı ele geçirmeyi planlayan Rus Çaricesi II. Katerina'dır. Söz konusu planını uygulamaya koyma bağlamında II. Katerina, Ermenileri 1768 yılında Ararat Krallığı'nı kurmaları konusunda teşvik etmiştir. Bunu haber alan Eçmiyazin Katogigosu Argutyan, Rusya ile İslam Dünyası arasında tampon hizmeti görecektir olan Ararat Krallığı'nın kurulması için

Rusya'ya müracaat etmiştir (Saral 1970: 14). Buna rağmen Ermenilerin bağımsızlığıyla ilgili görüşmeler Petersburg'da ancak 1799'da yapılabilmektedir. Rusya'nın Kafkasya'ya yönelik önemli adımlar atmasının arifesinde yapılan bu görüşmeler neticesinde, İran'a bağlı Revan bölgesinin ele geçirilerek burada Ararat Krallığı'nın kurulmasına karar verilmiştir. Rus Yönetimi tarafından da onaylanan karar, bu tarihten itibaren aşama aşama uygulamaya konmuştur (Saral 1970: 15).

Bu süreç içinde diğer önemli bir girişim de, "*Lazarev*" isimli bir Ermeni aile tarafından 1816 yılında Moskova'da "*Ermeni Şark Dilleri Enstitüsü*"nün kurulmasıdır. Burada eğitilmiş olan birçok Ermeni genci Ermenistan'ın kurulması ve Ermeni ulusunun inşa edilmesinde önemli hizmetlerde bulunmuştur (Beydilli 1988: 368). Belirtilen enstitüye ilave olarak Nersessian isimli "*okul*" Tiflis'te, Gevorgian isimli "*akademi*" ise Eçmiyazin'de açılmıştır. Bu eğitim kurumlarında sadece Rusya ve Kafkasya'dakiler değil, aynı zamanda Osmanlı Devleti'ndeki Ermenilerin de eğitimleriyle ilgilenilmiş ve özellikle Osmanlı Ermenileri arasında siyasi bir hareket yaratılmaya çalışılmıştır (Demirel 2003: 340).

Rusya'nın Kafkasya'yı işgalini müteakip bu bölgede attığı somut adımlardan ilki, Türkmençay Antlaşması'nı onaylamasını müteakip 21 Mart 1828'de Erivan, Ordubad ve Nahçıvan'dan oluşan "*Ermeni Vilayeti*"nin kurulduğunu ilan etmesidir (Aslan 2001: 1019; Baykara 2003: 405; Marhuliyi 2012: 43). İkincisi, Türkmençay Antlaşması'nın 15., Edirne Antlaşması'nın ise 13. maddeleri gereği İran ve Doğu Anadolu'da yaşayan Ermenilerin Kafkasya'ya göç ettirilmesidir (Kuznetsov 2014: 32; Turan 1951: 142; Yeşilot 2008: 191). Zaten son İran-Rus Savaşı devam ederken İran'da yaşayan Ermenilerden 18.000 aile Azerbaycan'a göç etmiştir. Buna ilave olarak İran'da kalan Ermeniler, Ermeni Kilisesi'nin desteğinde ve ünlü Lazarev ailesinin bir üyesi olan Albay Lazarev'in koordinatörlüğünde, Türkmençay Antlaşması'nın yürürlüğe girdiği andan itibaren bir yıl içinde yeni kurulan Ermeni Vilayeti'ne göç ettirilmiştir (Aslan 2001: 1020; Yeşilot 2008: 192). Bununla bağlantılı olarak Rusya, Ermenilerin yeni işgal ettiği topraklara göçü özendirmek amacıyla 20 yıllık vergi muafiyeti uygulayacağını ilan etmiştir (Azer 2011: 91). Yine Edirne Antlaşması'nın yürürlüğe girdiği andan itibaren 18 ay içinde Doğu Anadolu'da yaşayan yaklaşık 100.000 Ermeni'den 40.000'i Ahılkelek'e, geri kalanı ise Ermeni Vilayeti ve Karabağ'a göç ettirilmiştir (Baddeley

1989: 222; Beydilli 1988: 407; Gürün 1983: 57; Küçükdağ ve Dedeyev 2003: 1175; McCarthy 2012: 34; Valehoğlu 2008: 31).

Aynı konuyu inceleyen Rus tarihçilerden biri verilen rakamları teyit ederken, diğeri daha yüksek bir rakam telaffuz etmektedir. Rus araştırmacı Velicko, 1904 yılında yayınlanan “*Kafkasya*” isimli eserinde 100.000 Ermeninin Anadolu’dan Kaskasya’ya göç ettirildiği iddiasını doğrulamaktadır (Kadirov 2003: 10). Buna karşın diğeri Rus tarihçi Kuznetsov(2014: 32) ise; o dönemin canlı tanıklarının hatıralarından alıntı yaparak, Doğu Anadolu’dan 1829 yılında 90.000, 1830 yılında 60.000 olmak üzere toplam 150.000 Ermeninin Kaskasya’ya göç ettirildiğini iddia etmektedir. Sonuçta en az 100.000 Ermeninin göç ettiği doğrudur. Bu arada Osmanlı Devleti, tıpkı İran’ın yaptığı gibi Ermenilerin göç etmemesi için çeşitli girişimlerde bulunduysa da başarılı olamamıştır. Daha sonra yaşadıkları çeşitli zorluklar nedeniyle geri dönmek zorunda kalan Ermenilerin mağdur olmamaları için gereken tedbirleri almayı da ihmal etmemiştir (Özcan 2011: 202).

Göç neticesinde özellikle Ermeni Vilayeti’ndeki nüfus oranlarında önemli değişiklikler olmuştur. Örneğin henüz göç olayının başlamadığı 1828’de Müslüman ve Ermeniler arasındaki nüfus oranları sırasıyla %76’ya %24’tür. Yani toplam 106.900 kişiden 81.749’u Müslüman, 25.151’i ise Ermeni’dir. Antlaşmalar gereği İran ve Doğu Anadolu’dan göç faaliyetlerinin tamamlandığı 1830 yılındaki nüfus oranları %49.8’e %50.2 olmuştur. Buna göre toplam 164.126 kişiden 81.749’u Müslüman, 82.377’si Ermenidir (Aslan 2001: 1022). Hatta İran-Rusya arasındaki savaşın devam ettiği dönemde bölgeden göç etmek zorunda kalan Müslümanların yerinde kalması halinde nüfus oranlarının çok daha farklı olacağı aşıkardır. Zira bu dönemdeki Rus Ordularının komutanı General Paskyeviç’in 27 Temmuz 1827’de Rus Çarı’na gönderdiği mektupta yaklaşık 4.100 hane Müslümanın bölgeden göç ettiğini rapor etmiştir (Aslan 2001: 1020). Böyle bir durumda ilk akla gelen şey, neden Doğu Anadolu’dan göç eden Ermenilerin tamamının Ermeni Vilayeti’ne değil de, önemli bir kısmının Ahılkelek’e göç ettirildiğidir. Keza Ermeni Vilayeti’ndeki nüfus oranlarının Ermeniler lehine önemli miktarda değiştirme imkanı varken, Ahılkelek’in tercih edilmesinin çok daha önemli gerekçelerinin olması gerekmektedir.

Göç olayı sadece bu dönemle sınırlı kalmamıştır. Hem 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı, hem de I. Dünya Savaşı dönemlerinde de göç olayı devam etmiştir. Bu nedenle

nüfus oranı, Ermeniler lehine sürekli değişmiştir. Ancak bu durumda bile büyük bir oran farkından bahsetmek mümkün değildir. Örneğin daha önceki sınırlarında bir değişiklik olmamasına rağmen 1 Ocak 1850'den itibaren ismi "*Erivan Vilayeti*" olarak değiştirilen Ermeni bölgesindeki Müslüman ve Ermeniler arasındaki nüfus oranları sırasıyla %37.77'ye karşılık %59.79 olarak belirlenmiştir. Buna göre nüfus sayılarına baktığımızda ise, toplam 1.120.242 kişiden 423.123'ünün Müslüman, 669.871'inin Ermeni ve 27.248'inin diğer halklar olduğu görülmektedir (Aslan 2001: 1025).

Aslında göç olayı sadece bu dönemle sınırlı kalmadığı gibi, yine sadece Erivan Vilayeti ve Ahılkelek bölgesiyle de sınırlı kalmamıştır. Kafkasya Genel Valisi'nin gönderdiği raporda stratejik bir konuma sahip olduğu bildirilen Karabağ bölgesi de bu göçlerden nasibini almıştır. Böylelikle gelecekte kurulması planlanan Ermenistan topraklarının genişletilmesi ve Transkafkasya'daki stratejik öneme sahip bölgelerin Ermenistan'a dahil edilmesi projesi için gerekli olan hukuki altyapı hazırlanmış oluyordu (Türkmen 2003: 27).

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nın Kafkasya'ya iki önemli etkisi olmuştur. Bunlardan birincisi savaş sonunda ve daha sonra Doğu Anadolu'da ortaya çıkan Ermeni isyanları neticesinde yaklaşık 400.000 Ermeninin Osmanlı Devleti'nden Kafkasya'nın değişik bölgelerine göç etmek zorunda kalmasıdır (Aslan 2001: 1023). İkincisi ve daha da önemlisi Kars, Ardahan ve Batum'un Rus hakimiyetine girmesidir.

Kars, Ardahan ve Batum'un oluşturduğu bölge, birçok bakımdan stratejik öneme sahiptir. Bu nedenle bölgenin Rus hakimiyetine girmesinin bazı önemli yansımaları olmuştur. Ardahan ve Kars'tan meydana gelen "*Kars Yaylası*"nın önemini tam olarak anlayabilmek için Karabekir Paşa'nın bu konudaki düşüncelerine bakmak yeterlidir. Bölgeden de sorumlu eski Şark Orduları Komutanı olan Karabekir Paşa'nın, Sovyetlerin II. Dünya Savaşı sonunda Türkiye'den Boğazlar ile birlikte Kars ve Ardahan'ı talep etmelerine bir tepki kapsamında milletveklili olarak görev yaptığı TBMM'deki açıklaması "*Kars Yaylası ve Boğazlar*"ın stratejik önemini ortaya koymaktadır: "*Kars Yaylası'na hakim olmak demek, Anadolu'yu istila etmek için pusuya yatmak demektir. Kars Yaylası'na hakim olmak demek, Dicle ve Fırat nehirleri boyunca, Akdeniz ve Basra Körfezi'ne inen yolların tepesine hakim olmak demektir. Boğazlar, milletimizin hakikaten boğazıdır. Oraya el koydurtmayız. Şunu da bilmelidir ki, Kars Yaylası da milli bel kemiğimizdir*" (Zeyrek 2001: 168). Dolayısıyla Rusya'nın bu bölgeye sahip

olmasının ilk siyasi ve askeri etkisi, İngiltere'nin Akdeniz yolunun emniyete alınması için Osmanlı Devleti ile yaptığı antlaşma neticesinde Kıbrıs'a ve hemen ardından da Mısır'a yerleşmesidir (Ataç 1952: 215).

Kars Yaylası, bir taraftan İskenderun Körfezi'ne ulaşılmasına imkan verirken diğer taraftan ise, Kafkasya bölgesine Anadolu'dan yapılabilecek bir askeri harekata karşı da kuzey yan bölgesinden tehdit yaratmaktadır. Başka bir ifadeyle, Kars Yaylası'nın Kafkasya'nın bir parçası olması halinde, Anadolu'dan Kafkasya bölgesine yapılabilecek bir askeri hareketin, Kars Yaylası'ndan gelebilecek taarruzları engellemekte büyük oranda zorlanacaktır. Bu nedenle de böyle bir taarruzun başarı olasılığı da azalacaktır. Baddeley(1989: 191)'nde dediği gibi, bu bölge Rusya'nın Kafkasya'daki güvenliğini emniyete almak için önemliydi. Zaten Rusya'nın herhalükarda Kars Yaylası'nı ele geçirme isteğinin arkasında yatan gerçek neden de budur. Bazı coğrafyacıların Kars ve Artvin arasında kalan bu bölgeyi Kafkasya'ya dahil etmelerindeki gerekçelerinden birinin de bu olması muhtemeldir (Bilge 2012: 2; Seyidbayova 2009: 131). Kars Yaylası'na sahip olan Rusya; istediğinde Akdeniz'e, bu olmadığı takdirde Anadolu'dan gelebilecek tehditlere karşı gerekli yan emniyetini aldıktan sonra Basra Körfezi'ne inme şansını yakalamış oluyordu. Dolayısıyla İngiltere'nin Akdeniz yolunu tıkaması nedeniyle Rusya'nın sıcak denizlere inmek için tek seçenek kalıyordu: Basra Körfezi. İngiltere'nin bu tarihten sonra gerek I. Dünya Savaşı öncesi, gerekse II. Dünya Savaşı sırasında Rusya ile yaptığı antlaşmalarda, İran'ı paylaşırken İran'ın kuzeyini Rusya'ya güneyini ise kendisine bırakması herhalde tesadüf olmasa gerektir (Armaoğlu 2007: 35; Armaoğlu 2007: 377; Ataç 1952: 216).

Rusya, Ekim 1917 devrimi nedeniyle savaştan çekildiği gibi Brest Litovsk Antlaşması ile Kars, Ardahan ve Batum'u Osmanlı Devleti'ne bırakmıştır. Ancak Kafkasya'da Sovyet Yönetimi tesis edilir edilmez ilk fırsatta bu bölgeyi tekrar ele geçirme girişiminde bulunmuştur. Bu kapsamda Moskova Antlaşması görüşmelerinin devam ettiği bir dönemde, Osmanlı birlikleriyle çatışma riskine rağmen Ahıska, Ahılkelek ve Batum'a Osmanlı kuvvetleriyle birlikte girmiştir. Ahıska ve Ahılkelek gibi stratejik öneme sahip bölgeleri elde bulundurmak amacıyla Kars Yaylası'nı ele geçirme potansiyelini kaybetmek istememiştir. Nitekim henüz II. Dünya Savaşı'nın bitmek üzere olduğu bir dönemde bu bölgeyi resmen Türkiye'den talep etmekten de çekinmemiştir.

Rusya'nın Türkmençay Antlaşması'ndan sonra 40.000 Ermeni'yi Ermeni Vilayeti'ne değil de Ahılkelek'e yerleştirmesi hep bu bölgeyi ele geçirme veya kontrol altında bulundurma niyetinin bir parçasıdır. Yani oldukça stratejik öneme sahip bu bölgelerin kendine müzahir unsurların elinde olmasını istemesidir. Zaten geçmiş dönemlerdeki Osmanlı-Rus savaşları incelendiğinde, Rusların Anadolu'ya yönelik askeri hareketlerinde hep belli başlı güzergahları kullandıkları görülmektedir. Bunlardan ilki Ahıska-Ardahan-Oltu-Erzurum; ikincisi, Gümrü-Kars-Sarıkamış-Horasan-Erzurum; üçüncüsü ise, Erivan-Kağızman-Horasan-Erzurum güzergahıdır. Zaten Soğuk Savaş sonrasında RF tarafından bu bölgede kurulan askeri üslerin Batum, Ahılkelek ve Gümrü gibi söz konusu güzergahların başlangıç noktalarında kurulmasını ancak bu bölgelerin sahip oldukları stratejik konumlarıyla açıklayabiliriz.

Bu bölgeler içinde yer alan Ahıska, Rus Çarlığı'nın yıkıldığı dönemde diğerlerinden farklı özelliklere sahiptir. Birinci olarak, eski bir Türk yurdu olan Ahıska, Rusların tüm müdahalelerine rağmen sosyal yapısında çok fazla bir değişikliğe uğramamıştır. Şehir merkezi hariç burada oturanların büyük çoğunluğu hala Türktür. Sürgün olayına kadar da bu özelliğini korumayı başarmıştır. Bu özelliği dolayısıyla Ahıska, Kafkasya bölgesinde Nahçıvan dışında Türkiye sınırında Türklerin yaşadığı tek bölge olarak kalmıştır. İkinci olarak, Ahıska'nın Rus Çarlığı'nın Kafkasya'da tampon bölge oluşturmada başarısız olduğu iki genel koridordan birisinin üzerinde bulunmasıdır. Türk Dünyası'nı birbirine bağlayan bu koridorlardan ilki güneyde olup, Iğdır-Nahçıvan-Zengezur Bölgesi-Fizuli (Azerbaycan) arasında, kuzeyde kalan diğeri ise, Ahıska-Borçalı-Kazak (Azerbaycan) arasında bulunmaktadır (Aktaş ve Buntürk 2007: 142; Buntürk 2007: 221).

Bu koridorlardan güneyde olanına Yerasimos(2010: 323), "*Müslüman Koridoru*" adını vermektedir. Güney Kafkasya'nın henüz Sovyet idaresine tam olarak girmedığı bir dönemde bu koridor, ilk Sovyet yardımının Anadolu'ya ulaştırıldığı bir güzergah olarak kullanılmıştır (Cebesoy 1982: 92; Yerasimos 2010: 333). Ancak bu çok özel önemine karşın güney koridoru, bölgede otoritesini tesis eden Sovyetlerce Zengezur bölgesinin Ermenistan'a verilmesi neticesinde çok kısa bir süre sonra kapatılmıştır.

Bunun neticesinde kullanılabilecek nitelikte sadece kuzeydeki koridor kalmıştır. Ermeni akademisyen Madoyan, bu bölgedeki koridoru, Türkiye ve Orta Asya Türk

Cumhuriyetlerini birbirine bağlayan “*Turan Güzergahı*” olarak adlandırmaktadır (Uravelli 2006: 22). Madoyan’ın bu teziyle bağlantılı olarak Özkoşar(2013: 44); “*Ermeni Diasporasının bölgedeki en önemli projesinin, Anadolu’nun Kafkaslara ve Orta Asya’ya açılan buradaki kapısını kontrol altında tutmak ve gerekirse Türklere bu kapıyı kapatmak olduğunu*” iddia etmektedir. İşte böylesine önemli bir özelliğe sahip buradaki koridorun kapatılma işlemi ise, II. Dünya Savaşı döneminde tamamlanacaktır. Söz konusu kapatılma işleminin neden bu dönemde yapıldığını daha iyi anlayabilmek için önce Ahıska’nın jeostratejik ve jeopolitik önemini bilmek sonra da o dönemdeki konjonktürel koşullara bakmak gerekmektedir.

1.11. Ahıska’nın Coğrafi Konumu

Sürgünün yaşandığı dönemde Ahıska, Türkiye’nin kuzeydoğusunda yer alan Ardahan iliyle sınır teşkil eden idari bir bölgeydi. Türkiye sınırına yaklaşık 15 km mesafede bulunmaktadır. Tarihi kaynaklarda “*Mesketiya*” olarak da adlandırılan o dönemdeki Ahıska bölgesine; Ahıska, Adigün, Aspinza, Ahılkelek ve Bogdanovka ilçeleri ile, bu ilçelere bağlı 250’den fazla köy bağlıydı (Agara 2004: 3; Osipov ve Cherepova 1996: 7; Seferov ve Akış 2008: 395; Sumbadze 2007: 289).

Ahıska bölgesindeki Türkler, sürgün edilmeden önce bu bölgedeki beş ilçeye bağlı toplam 243 köyde yaşamıştır. Buna göre toplam 243 köyün; 75’i Ahıska, 72’si Adigün, 66’sı Aspinza, 24’ü Ahılkelek ve 6’sı ise Bogdanovka ilçelerine aitti (Mürseloğlu 2001: 27). Buradan da görüleceği üzere Ahıska Türkleri, yoğun olarak Ahıska, Adigün ve Aspinza ilçelerinde yaşamıştır.

Günümüzde Ahıska bölgesi, Acara Özerk Cumhuriyeti ile Kvemo Kartli bölgesi arasında kalan “*Samtskhe-Cavakheti İdari Bölgesi*”nin içinde yer almaktadır. Gürcistan, 1994 yılında aldığı bir kararla idari bakımdan ülkeyi 12 bölgeye ayırmıştır. Buna göre 12 idari bölgeden birini oluşturan Samtskhe-Cavakheti bölgesi, altı ilçeden meydana gelmektedir. Bunlar; sırasıyla Ahıska, Adigün, Aspinza, Ahılkelek, Ninotsminda (İlçenin ismi 1991 yılında değiştirilmiştir. Daha önceki ismi Bogdanovka’dır.) ve Borcomi’dir. Borcomi ilçesi, Osmanlılar döneminde Ahıska’ya değil Gürcistan’a bağlı bir bölgeydi. Borcomi-Azgar arasındaki Kür Boğazı, Osmanlı

Devleti ve Rus Çarlığı arasındaki siyasi sınırı teşkil etmekteydi (Kanbolat 2005: 29; Taşdemir 2005: 19; Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 56).

Günümüzde Gürcistan'ın idari bölge yapılanmasına bağlı olarak Samtskhe-Javakheti bölgesinin toplam yüzölçümü yaklaşık 6.413 km²'dir. Bu haliyle Gürcistan yüzölçümünün %11'ini teşkil etmektedir. Başkenti Ahıska olan idari bölgenin toplam nüfusu ise 207.600'dir. Belirtilen toplam nüfus, 2002 yılı nüfus sayımına göre 3.661.929 olan Gürcistan nüfusunun %4.7'sine tekabül etmektedir (Mouravi 2007: 504).

1828 yılında Osmanlı-Rus Savaşı başlamadan önce Ahıska'nın şehir merkezinin nüfusu 50.000 iken, XIX. yüzyılın ortalarında 30.000'e düşmüştür. 1887'de yapılan sayımda nüfus 13.265, 1908'de 20.780 ve 1968'de ise yaklaşık 18.000 olarak tespit edilmiştir (Kandemir vd. 1988: 526; Zeyrek 2008: 57). Yine 2002 yılında yapılan nüfus sayımına göre, Ahıska'nın toplam nüfusu 46.134'tür. Bunun 28.473(%61)'ü Gürcü, 16.879(%37)'u Ermeni ve kalan 782(%2)'isi ise diğer etnik gruplardandır. Ahıska şehir merkezinin bugünkü nüfusu ise, yaklaşık 25.000 civarındadır (Mouravi 2007: 507; Zeyrek 2006: 9).

Evliya Çelebi; Güney Kafkasya bölgesini, XVII. yüzyılın ortalarında Ahıska'yı ise, 1647 yılında gezmiştir (Kırzioğlu 2000: 64; Shengelia 2002: 505). Çelebi'ye göre; o dönemde Ahıska'da, *“taş bir kale, kale içinde bin yüz kadar toprak ev, pek çok cami, hamam, medrese ve han bulunmaktaydı.”* Söz konusu yapılardan günümüze kadar devam eden mimari eserler arasında Ahmediye Camii, medrese ve sebili bir külliye teşkil etmektedir (Arslan 2005: 645; Kandemir vd. 1988: 527).

Posof ve Adigön çayları ile beslenen Kür Irmağı, Ahıska şehir merkezini ikiye ayırmaktadır. Şehrin büyük kısmı ırmağın güneyinde nispeten daha küçük kısmı ise kuzeyde kalmaktadır. Ahıska, kara ve demiryolu açısından yeterli bir ulaşım sistemine sahiptir. Bu kapsamda Ahıska, karayolu ile Ardahan, Batum ve Tiflis'e; Türkiye sınırına çok yakın olan Vale şehrinden başlayıp Ahıska'dan geçen demiryolu hattı ile Tiflis'e bağlanmaktadır (Zeyrek 2006: 9). Ahıska'yı, Batum, Tiflis ve Türkiye'ye bağlayan karayolu ABD tarafından sağlanan mali destekle yenilenmiş ve ekonomik açıdan ihtiyaç duyulan uygun altyapı tesis edilmiştir (Kaya 2009: 5).

Samshkhe-Javakheti bölgesi, genelde yüksek dağlar, sık ormanlar, yaylalar, derin ve bereketli vadiler ile ovalardan meydana gelmektedir. Bu bölge içinde kalan Ahıska Vadisi, kısmen geniş ve açık alanlara sahiptir. Deniz seviyesinden ortalama 800-1000 m yüksekliğinde olan vadi boyunca, teras tipi tarla ve bahçeler ile yamaç tipi ormanlar bulunmaktadır. Bölgede 1900 m rakımdan sonra yaylalar başlamakta ve buraları genellikle mera olarak kullanılmaktadır (Hacılı 2008: 18; Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 57).

Ahıska bölgesinde, dağlarında yumuşatıcı tesiriyle ılıman deniz ikliminin etkisi görülmektedir. Yıllık yağış ortalaması 500-600 mm civarındadır. Kışları soğuk yazları ise sıcak geçmektedir. Buna göre; Ocak sıcaklık ortalaması eksi 5-6 derece, yazın sıcaklık ortalaması ise 20-21 derecedir (Hacılı 2008: 18).

Kafkasya'nın iklim şartlarına bağlı olarak Ahıska'daki iklim, rakım seviyesi yükseldikçe sertleşmektedir. Dağlık arazideki zorluklar, sert iklim, uzun kış buradaki nüfusun mizaç ve karakterinin şekillenmesinde önemli bir etki yaratmaktadır. Kuşkusuz hayat şartları ve iklim, Ahıska Türklerinin ekonomik faaliyetlerine, hayat tarzına, tarım geleneklerine, sosyal ve kültürel değerlerine yansımıştır (Hacılı 2008: 18).

Bölgedeki halkın geçim kaynağı, genellikle tarıma dayanmaktadır. Tarım ürünleri arasında; yaygın olarak arpa, buğday, mısır, papates, üzüm ve elma yetmektedir. Bölgede tarımcılıkla birlikte hayvancılık alanında da önemli gelişmeler kaydedilmektedir (Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 57).

Ahıska'da 1940 yılında linyit madenlerinin bulunması, bölgenin ekonomik öneminin artmasına neden olmuştur. Linyit madenlerinin bulunmasıyla birlikte bölgede enerjiye dayalı endüstriyel tesisler kurulmuştur (Kandemir vd. 1988: 527).

1.12. Ahıska'nın Jeostratejik Önemi

Kafkasya'yı Anadolu'ya bağlayan doğal bir menteşe üzerinde yer alan Ahıska'nın jeostratejik önemini artıran birçok özelliği bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi Türkiye sınırında bulunması ve halen geriye dönmemiş olsa da Türk nüfusa sahip olmasıdır.

Diğer taraftan Ahıska, Türkiye'yi Türk Dünyası'na bağlayan koridorun kapısı konumundadır (Mert 2004: 75; Lagutt 1945: 4; Ray 2004: 6). Kafkasya tarafından

bakıldığında ise Ahıska, Anadolu'nın belkemiği kabul edilen Kars Yaylası'na bağlantıyı sağlayan en önemli geçiş noktalarından birinin üzerinde bulunmaktadır. Bölgede konuşlandırılacak bir askeri kuvvet, hem Gürcistan-Azerbaycan hem Ermenistan-İran hem de Gürcistan-Türkiye istikametinde bir askeri hareket yapabilir (Taşdemir 2005: 17). Bölge, büyük çaplı askeri hareketlerin hazırlıklarını gizleyebilecek bir özelliğe sahiptir. Ayrıca bölgede demiryolunun varlığı, askeri hazırlık ve yığınaklanma faaliyetlerini kolaylaştırdığı gibi daha sonraki lojistik destek faaliyetlerinin devamlılığı açısından da önemlidir.

Aslında Kafkasya, nasıl Asya'yı Anadolu ve Orta Doğu'ya bağlayan bir koridora; Ahıska da, Kafkasya'dan Anadolu'ya geçişi sağlayan bir kapıdır. Ahılkelek ise, bu kapının tam anlamıyla kilididir. Dolayısıyla bu bölgede Ermenilerin varlığı, Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin mevcut durumundan dolayı Türkiye'nin aleyhine bir durum yaratırken, Rus çıkarlarının korunması açısından ise tam tersine Rusya'ya avantaj sağlamaktadır.

Ahıska, Ermenistan'ı Batum ve Poti limanları vasıtasıyla uluslararası denizyollarına bağlayan tek olmasa da en kısa karayolu üzerinde bulunmaktadır. Bu durum Ahıska'nın konumunu, hem önemli hale getirmekte, hem de hassasiyetini artırmaktadır. Gürcistan'ın Batum ve Poti limanları, Ermenistan'ın dış ticareti için önemli bir konuma sahiptir. Ağustos 2008 RF-Gürcistan gerginliği nedeniyle iki ülke sınırının geçişe kapalı olması Ermenistan'ın ekonomik durumunu çok ciddi bir şekilde etkilemiştir (Kasım 2011: 59). Bu yüzden Ermenistan, her iki liman vasıtasıyla bütünleştiği küresel ekonomik sistemle bağlantı noktalarını kaybetme lüksüne sahip değildir.

Azerbaycan petrol ve doğalgazını taşıyan boru hatları Ahıska'dan geçerek Ceyhan(petrol) ve Erzurum(doğalgaz)'a ulaşmaktadır. Bu nedenle Ahıska, gerek dünya gerekse Türkiye için önemli enerji projelerinin ana güzergahı üzerinde yer almaktadır (Taşdemir 2005: 21).

1.13. Ahıska'nın Jeopolitik Önemi

Bir coğrafi bölgenin jeopolitik önemi, sahip olduğu jeostratejik değerle belirlenmektedir. Bölgenin jeostratejik öneminde kolay kolay bir değişiklik olmazken,

jeopolitik ortamın değişmesine bağlı olarak jeopolitik öneminde kayda değer değişiklikler olabilmektedir. Örneğin bir bölgede rekabete katılan aktörler arasında yeni gruplaşma veya ittifak oluşturulması, mevcut jeopolitik ortamda değişiklikler yaratmaktadır. Bunun neticesinde farklı gruplar içinde yer alan aktörlerin bölgeye bakış açılarında ciddi değişiklikler olabilmektedir (İlhan 2005: 46).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Kafkasya'nın jeopolitik ortamında da belirtilen yönde bir değişim yaşanmıştır. Ahıska, söz konusu değişimden etkilenen bölgelerin başında yer almaktadır. Bunun neticesinde Ahıska'nın jeopolitik önemi, önceki dönemle kıyaslanamayacak derecede artmıştır.

Ahıska, eski dönemde NATO ve Varşova paktlarının sınır hattında yer alırken; yeni dönemde Doğu ve Batı değerlerinin birbirinden ayrıldığı hat üzerinde jeopolitik öneme sahip krtitik bir bölge haline gelmiştir. Gürcistan, yeni jeopolitik ortamda RF'nin yörüngesinden kurtulabilmek için üye olmak istediği NATO ile Batum ve Ahıska üzerinden temas kurma ve devam ettirme şansını yakalamıştır. Gürcistan'ın aksine RF ise, Kuzey Kafkasya'ya geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bu nedenle başlangıçtan itibaren yeni durumu bir türlü kabullenmemiş ve Gürcistan üzerinde baskı kurarak ilk fırsatta Batum ve Ahıska'da askeri üs tesis etmiştir. Ancak Gürcistan'ın giderek artan ısrarı üzerine RF, Batum ve Ahıska başta olmak üzere bu ülkedeki askeri üslerin tamamını boşaltmak zorunda kalmıştır.

Bu durumun geçici olduğunu düşünen RF'ye göre; Kafkasya'da NATO ve RF arasındaki sınırı, Ahıska'nın da üzerinde bulunduğu Türkiye-Gürcistan-Ermenistan sınırı oluşturmaktadır. RF tarafından politik fay hattı olarak kabul edilen sınır, bölgedeki güvenliği açısından vazgeçilemeyecek bir hattır. Zira bu hat, kara Rusyası'nın güvenliğine derinlik kazandıran Aras Nehri'ne kadar olan bölgenin emniyeti için elde veya en azından kontrol altında bulundurulması zorunlu olan bir hattır. Herhangi bir gücün bu hattın doğusuna geçmesi, Aras Nehri'ne kadar olan bölgenin kontrol altında bulundurulmasını giderek imkansız hale getirmesi nedeniyle RF'nin güvenliğini tehlikeye düşürmektedir. Bölgede bu hattı aşma kapasitesine sahip olan yegane güç NATO'dur. NATO bölgedeki varlığını devam ettirdiği müddetce RF'nin gerekli tedbirleri almaksızın Kafkasya'da kendini güvenli hissetmesi mümkün değildir. Gerekli güvenlik tedbirlerinin alınması ise, eskiden olduğu gibi Batum ve

Ahıska'ya yeniden askeri üs tesis edilmesiyle mümkün olabilecektir. Dolayısıyla RF'nin bu konudaki niyeti, Ahıska'nın jeopolitik önemini göreceli olarak artırmaktadır.

Ahıska ile ilgili niyetleri olan sadece RF değildir. Bölge, Ermenistan'ın dünya ekonomisiyle bütünleşmesini sağlayan yolların düğüm noktasında bulunmasının yanı sıra, Ermenilerin ortak hayali “*Büyük Ermenistan*” sınırları içindedir. Özellikle Ahılkelek'teki Ermeni varlığı, yapılan jeopolitik değerlendirmelerde söz konusu hayalin gerçeğe dönüşme ihtimalini ön plana çıkarmaktadır. Bu olasılık, jeopolitik değerlendirmelerin varsayımlarına da uygundur. Tarafların niyetleri ile güçleri arasındaki uyumsuzluk, bu alanda iş birliği yapmalarını zorunlu hale getirmektedir (İlhan 2005: 47). Nitekim iş birliği sayesinde Ermeniler, Rus desteğiyle Ahıska'yı Ermeni coğrafyasına dahil etme ihtimaline karşılık; RF de, Ahıska'da yeniden askeri üs tesis etmek suretiyle Kafkasya'da ortaya çıkan güvenlik endişelerine son verebilecektir.

Ahıska'nın enerji ve ulaştırma hatlarına ev sahipliği yapması, Gürcistan'ın bölgesel ve küresel ölçekteki önemini artırmıştır. Bu gelişme, Gürcistan açısından olumlu sonuç doğurmuşsa da, bölgedeki “*duyarlılığı*”nı (İlhan 2005: 51) artırması nedeniyle Ahıska'yı olumsuz etkilemiştir. Aslında Ahıska'nın duyarlılığının artması, RF ve Diasporadakiler de dahil tüm Ermenilerin bölgeye yönelik yukarıda özetlenen gizli niyetlerinden kaynaklanmaktadır. Tarafların bu konuda iş birliği yapma ihtimali, bölge güvenliği ve istikrarını tehdit etmektedir. Bu husus, Gürcistan-RF ilişkilerinin gerginleştiği dönemlerde, çoğu kez bir endişe olarak gündeme getirilmektedir. Dolayısıyla Ahıska'nın duyarlılığıyla ilgili her türlü gelişme, Kafkasya'nın genelini ilgilendiren sistemik bir etkiye dönüşebilmektedir. Bu nedenle küresel güç ABD, bölgedeki gelişmeleri dikkatle takip etmektedirler.

Soğuk Savaşın ardından ortaya çıkan yeni jeopolitik ortamda, Türkiye'nin doğudaki ilgi alanının sınırları Orta Asya'yı da içinde alacak şekilde genişlemiştir (İlhan 2005: 41). Genişlemenin nedeni, Kafkasya'nın Rusların kontrolünden çıkarak tampon bölge olma vasfını kaybetmesi ve dolayısıyla Türk Dünyası'nı birbirinden ayıran engelin ortadan kalkmasıdır. Bunun neticesinde Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri arasında fiziki bağlantıya imkan veren Ahıska'nın jeopolitik önemi daha da artmıştır.

Netice itibariyle, geçen zaman içinde Ahıska'nın jeostratejik öneminde değişiklik olmamıştır. Ancak Soğuk Savaş'ın ardından Kafkasya'daki jeopolitik ortamın değişmesiyle, Ahıska'nın jeopolitik önemi de değişmiştir. Ahıska; eski jeopolitik

ortamlarda, sadece Rus ve Türk çıkarlarını ilgilendiren bir bölge iken; yeni jeopolitik ortamda, bütün aktörlerin dikkate alması gereken bir bölge haline gelmiştir. Ahıska Türkleri Sorunu’nu ele alırken, Ahıska’nın jeopolitik önemindeki bu değişimin dikkate alınmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. Burada gözden kaçırılmaması gereken asıl husus, jeopolitik ortamlardaki değişime rağmen Ahıska’nın Rus çıkarları açısından öneminde bir değişiklik olmamasıdır.

1. 14. Sonuç

Ruslar, yaşadıkları coğrafi sınırların güney ve batı bölümlerinin dağ ve deniz gibi doğal engellere dayanmamasından dolayı, her iki bölgeye yönelik güvenlik endişesinden bir türlü kurtulamamışlardır. Özellikle Rus Knezlikleri, Moskova Büyük Knezliği altında birleşinceye kadar hem güneyden, hem de batıdan sürekli saldırılara maruz kalmışlardır. Güneyinde kalan bölgeyi aynı zamanda doğal hayat sahası olarak kabul eden Ruslar, bu bölgeyi ele geçirerek kara Rusyası’nın güvenliği için gerekli derinliği kazandırmalarına karşın, daha sonra batıdan Napolyon ve Hitler’in saldırılarına engel olamamışlardır. Bu nedenle, II. Dünya Savaşı’ndan sonra Doğu Avrupa’yı işgal etmek suretiyle söz konusu soruna, geçici de olsa çözüm bulmaya çalışmışlardır (Kissinger 1966: 505).

Rusların takip ettiği bu süreç, neorealist paradigmanın varsayımlarına uygun bir gelişme göstermiştir. Süreç neorealist teori esaslarına göre incelendiğinde, Rusların birliklerini sağlayıncaya kadar önceliklerini hayatta kalmaya verdikleri görülmektedir (Waltz 1979: 88; Wohlforth 2001: 217). Bu tarihten itibaren ise, batıdan ve güneyden gelen tehditlere karşı kara Rusyası’nın güvenliğine derinlik kazandırılması projesi uygulanmaya konmuştur.

Rusların güneye doğru genişleme politikasının oluşturulmasında, güvenlik endişelerinin yanında sıcak denizlere ulaşma gibi tarihi emelleri de etkili olmuştur. Öncelikle bekasını güvence altına alan Rus Çarlığı, daha sonra çıkarlarıyla uyumlu olarak “*refah*” ve “*güç*” gibi önemli hedeflere yönelmiştir (Waltz 1979: 126). Politikanın uygulanması kapsamında ise önce Aras Nehri’ne kadar olan Kafkasya bölgesi işgal edilmiş, daha sonra ele geçirilen bölge Rus çıkarlarına göre şekillendirilmiştir. En nihayetinde, İran üzerinden sıcak denizlere ulaşmak amacıyla

uygun şartlar yaratılmış ve bölgenin “*hegemonik gücü*” haline gelmiştir. Bundan sonra da, dikkatler Orta Asya’ya çevrilmiştir.

Kafkasya’nın işgali üç aşamada tamamlanmıştır. Birinci aşamada, Kuzey Kafkasya’ya kadar olan bölge ele geçirilmiştir. Bu dönem içinde Kırım’ın ilhakı ve Gürcü Kralı Hercules ile Ağustos 1783’de imzalanan antlaşma, bir sonraki aşamanın daha rahat uygulanabilmesi açısından önemli gelişmeler olarak kabul edilmektedir. İkinci aşamada, Aras Nehri’ne kadar olan bölge işgal edilmiştir. Dönem, 1801 yılında Gürcistan’ın ilhakı ile başlamış ve 10 Şubat 1828’de imzalanan Türkmençay Antlaşması ile sona ermiştir. Adı geçen antlaşma ile, Rusya’nın güvenliğine derinlik kazandırılmasının karşılığında, Azerbaycan toprakları ikiye bölünmüştür. Azerbaycan topraklarının nispeten büyük bölümü Aras Nehri’nin güneyinde kalırken, daha küçük bölümü kuzeyde kalmıştır. Azerbaycan’ın bölünmesi neticesinde, Kafkasya’daki Türk Dünyası’nın ilk kalıcı sorunu ortaya çıkmıştır. Diğer bir deyişle, “*Kafkasya’nın Rus Çıkarlarına Göre İşgali ve Şekillendirilmesi Politikası*”nın Türk Dünyası’nda yarattığı ilk sorun, Azerbaycan’ın ikiye bölünmesidir.

Üçüncü aşama, Türkmençay Antlaşması’nın hemen ardından Rus Çarlığı’nın Osmanlı Devleti’ne savaş ilanı ile başlamıştır. Savaş, 14 Eylül 1829’da imzalanan Edirne Antlaşması ile sona ermiştir. Barış antlaşmasıyla Anapa, Poti, Ahıska ve Ahılkelek’in savaş tazminatı karşılığı Rusya’ya verilmiş, böylece Kafkasya’nın işgal faaliyeti de tamamlanmıştır.

Bölgenin işgali tamamlandıktan sonra, Kafkasya’nın Rus çıkarlarına uygun şekillendirilmesi politikası uygulanmaya konulmuştur. Bu tarihten sonra yaklaşık 160 yıl Rusya hakimiyetinde kalan Kafkasya, siyasi anlamda tamamen Rus çıkarlarına uygun bir biçimde şekillendirilmiştir. Söz konusu politikanın temel hedefi, Kafkasya’nın Anadolu ile Türk Dünyası arasında “*tampon bölge*” haline getirilmesidir. Bu maksatla, tampon bölgenin çekirdeği olarak “*Erivan Vilayeti*”nin oluşturulmasıyla başlayan süreç, Ermenistan Devleti’nin kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Erivan Vilayeti, Ermenistan Devleti’ne dönüştürülürken, kasıtlı olarak daha küçük kısmı kuzeyde bırakılan Azerbaycan aleyhine sürekli genişletilmiş, bölgedeki nüfus yapısı Ermenilerin lehine ciddi bir şekilde değiştirilmiştir. Tüm bunlara rağmen, tampon bölgenin biri güneyinde diğeri kuzeyinde olmak üzere kapatılamayan iki koridor kalmıştır. Buna göre

koridorların güneydeki, Nahçıvan-Zengezur-Fizuli bölgeleri; kuzeydeki ise, Ahıska-Borçalı-Kazak bölgeleri arasında kalmıştır.

Rusya, Ermenistan devletinin kurulması politikasına paralel olarak bu devrede Ermenileri Osmanlı Devleti'ne karşı hem tahrik hem de baskı vasıtası gibi kullanma stratejisini uygulamaya koymuştur. Bu strateji, etkileri günümüze kadar devam eden bazı olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Özellikle I. Dünya Savaşı döneminde Ermeni çetelerinin cephe gerisinde yaptığı saldırı ve katliamlar neticesinde, Osmanlı Devleti'nin aldığı tehcir kararının uygulamaya konulmasıyla birlikte yaşanan üzücü olaylar bunun en somut örneğidir. Dolayısıyla tehcir kararının uygulanması sürecinde hayatını kaybeden Ermeniler için sürekli gündeme getirilen “*sözde soykırım iddiaları*”, bu dönemin yarattığı diğer önemli bir sorundur.

Rus Çarlığı, tampon bölge projesini tamamlayamadan I. Dünya Savaşı döneminde yıkılmıştır. Ancak proje yarıda kalmamış, halefi Sovyetler Birliği tarafından bırakıldığı yerden devam ettirilmiştir. Bu kapsamda iktidarı yeni ele geçiren Bolşevik Yönetimi'nin Kafkasya bölgesinde egemenliğini tesis eder etmez yaptığı faaliyetlerden biri, Zengezur bölgesini Ermenistan'a vermek suretiyle güneydeki koridorun kapatılmasıdır.

Kuzeydeki koridor ise, II. Dünya Savaşı devam ederken 14 Kasım 1944'de Ahıska Türklerinin sürgün edilmesiyle kapatılmıştır. Sürgün kararıyla sadece kuzeydeki koridor kapatılmamış, günümüze kadar bir türlü çözüme kavuşturulamayan üçüncü büyük sorunun veya asıl adıyla “*Ahıska Türkleri Sorunu*”nun da temelleri atılmıştır. Sorun esasta “*Türkiye sınırında bulunan Ahıska'nın jeostratejik önemi ve burada yaşayanların Türk olmasından*” kaynaklanmaktadır.

Rusya'nın güvenliğine derinlik kazandırılması açısından Güney Kafkasya ne kadar önemliyse, Güney Kafkasya'ya yönelik Anadolu'dan gelebilecek tehditlere karşı da Ahıska'nın coğrafik konumu o derece önemlidir. Jeostratejik ve jeopolitik bakımından kilit bir noktada bulunan Ahıska, hem doğu-batı ekseninde hem de kuzey-güney ekseninde sadece geçiş değil aynı zamanda üslenmeye de müsait bir bölgedir. Ahıska bölgesini elinde bulunduran güç, gerek Gürcistan-Azerbaycan ve Ermenistan-İran istikametinde gerekse Gürcistan-Türkiye istikametinde yapılacak bir askeri hareket için durum üstünlüğüne sahip olur. Ahıska, Kars Yaylası'na açılan güzergahın başlangıç noktasında bulunmaktadır. Kars Yaylası, elinde bulunduran tarafa iki önemli avantaj

sunmaktadır. Öncelikle İskenderun körfezine ulaşmak isteyen tarafa, durum üstünlüğü sağlamaktadır. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda Kars, Ardahan ve Doğu Beyazıd'ın Rusya'nın eline geçmesi üzerine, İngiltere'nin de Osmanlı Devleti ile 4 Haziran 1878'de bir antlaşma yaparak “*Kıbrıs*”a yerleşmesi, bu iddiayı doğrulamaktadır. Diğer taraftan Kars Yaylası'nın Güney Kafkasya'ya dahil olması halinde, Anadolu'dan Ermenistan istikametine yapılacak bir askeri hareketin kuzey yan emniyeti tehlikeye girmekte ve başarı şansı azalmaktadır. Stalin'in Türkiye'den II. Dünya Savaşı ertesinde Kars ve Ardahan'ı ihtiva eden toprak talebinde bulunmasının altında yatan gerçek neden de budur.

Jeostratejik açıdan böylesine kritik bir bölge de Türklerin yaşıyor olması, Rus çıkarlarına tehdit oluşturmaktaydı. Bu nedenle Türkiye toprak talebini kabul etmese bile, Kars Yaylası'nı zorla ele geçirmeye karar veren Sovyetler Birliği, Ahıska Türklerini sürgün etmek suretiyle bölgeyi kendisine zararlı unsurlardan temizlediği gibi, Türk Dünyası'nın son bağlantı noktasını da kapatmıştır. Böylece “*Kafkasya'nın Rus Çıkarlarına Uygun Şekillendirilmesi Politikası*”nın mağdurlarından biri de Ahıska Türkleri olmuştur. Görüldüğü üzere, günümüze kadar devam eden Ahıska Türkleri Sorunu, kasıtlı ve Rus çıkarlarının bir gereği olarak ortaya çıkmıştır. Bu yüzden sorun ile Rus çıkarları arasındaki ilişki, çözüm olasılığını zorlaştırmaktadır.

Sorun ile Rus çıkarı arasındaki bağlantıyı anlayabilmek için, öncelikle sürgün kararı altında yatan niyet ile, Orta Asya bölgesinin sürgün bölgesi olarak seçilme nedeni ortaya konulmalıdır. Bu maksatla, bir sonraki bölümde Ahıska Türklerinin tarihi detaylı incelenerek gerekli veri tabanı oluşturulacak ve müteakiben belirtilen konuların analizi yapılacaktır.

II. BÖLÜM

2. TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE AHISKA TÜRKLERİ, SORUNUN ORTAYA ÇIKIŞI VE GÜNÜMÜZE KADAR GEÇİRDİĞİ EVRELER

Uluslararası sisteme Rus Çarlığı'nın ardılı olarak dahil olan Sovyetler Birliği, farklı ideoloji ve rejime sahip olsa da selefi gibi yayılmacı politika takip etmiştir. Kafkasya, Sovyetler Birliği'nin bu yayılmacı politikalarından ilk etkilenen bölgelerden biri olmuştur.

Rus Çarlığı'nın hegemonyasından kurtulan Kafkas halkları, önce bağımsızlıklarına kavuşmak, sonra da bağımsızlıklarını devam ettirebilmek amacıyla güçlü bir hami bulma gayretine girmişlerdir. Bu ara dönemde Kafkasya'da değişik güçler arasında rekabet yaşanmış olsa da Sovyetler Birliği, 25 Mart 1921'de bölgeyi yeniden kontrolü altına almıştır. Bunun hemen ardından 13 Ekim 1921 tarihinde imzalanan Kars Antlaşması, Kafkasya'nın Sovyetler Birliği'ne ait bir bölge olduğunun yeni kurulmuş uluslararası sisteme beyanı niteliğindedir. Ayrıca Kars Antlaşması'nda öngörülmemiş olsa da, Kafkasya ülkeleri arasında oluşturulan pakt, Balkan ve Orta Doğu ülkeleri arasında tesis edilecek paktlara da ilham kaynağı olmuştur.

I. Dünya Savaşı sonunda oluşturulan uluslararası sistem, daha başlangıçta kutuplaşmaya neden olmuştur. Bir tarafta, savunmacı neorealistlerin öngördüğü şekilde yeni uluslararası sistemin mimarları statükocu İngiltere ve Fransa; diğer tarafta ise, saldırgan neorealistlerin öngördüğü şekilde “Versailles Düzeni”ne toptan itiraz eden ve revizyonizmi savunan Almanya yer almıştır. Sovyetler Birliği, başlangıçta statükocu ve revizyonistler arasındaki mücadelede tarafsız kalmıştır. Bu yüzden de uluslararası

sistemin yeni bir kurumu olan Milletler Cemiyeti'ne başlangıçta üye olmamıştır. Hitler'in Almanya'da 1933 yılında işbaşına gelmesiyle endişeye kapılan Sovyetler Birliği, 1934 yılında Milletler Cemiyeti'ne üye olmuş, böylece Avrupa'daki gelişmeler paralelinde İngiltere ve Fransa'nın yanında yer almayı tercih etmiştir (Armaoğlu 2007: 243).

Uluslararası sistemin krize sürüklendiği ve bütün göstergelerin yeni bir savaşı işaret ettiği dönemde Sovyetler Birliği'nin ilk olarak tedbir aldığı bölgelerden biri de Kafkasya olmuştur. Bu kapsamda Sovyetler Birliği, II. Dünya Savaşı arifesinde Kafkasya bölgesine tamamen demir bir perde çekmiştir.

Avrupa'daki gelişmeleri endişeyle izleyen Türkiye, bu dönemde muhtemel bir savaşın dışında kalmasını sağlayacak bir dış politika takip etmiş, aynı zamanda kuzeyinde yeniden büyük bir güç haline gelen Sovyetler Birliği'nin dostluğunu kazanma arayışına girmiştir. Bu yüzden olsa gerek, Türkiye, Sovyetler Birliği'nin Kafkasya'ya yönelik aldığı önlemleri savaş öncesinde alınmış normal tedbirler olarak değerlendirmiştir.

Kafkasya'ya demirperde çekildikten sonra Ahıska Türklerinin bölgelerinden sürgün edilmesinden Türkiye dahil hiçbir devletin haberi olmamıştır. Sürgün edilmelerinin öğrenilmesini müteakip, Ahıska Türklerinin kim olduğu, Anadolu ve Türk Dünyası ile ilişkileri konusunda bazı tereddütler yaşanmıştır. Söz konusu tereddütlerin ortadan kaldırılabilmesi ve konunun daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla bu bölümde, özellikle *“Ahıska Türklerinin atalarının kimler olduğu”*; *“Ahıska'nın ne zamandan beri Türk yurdu olarak kullanıldığı”*; *“Stalin tarafından imzalanan sürgün kararının altındaki gerçek niyetin ne olduğu”* ve *“Sürgün kararının altındaki niyet asimilasyon ise, bunda başarı elde edilip edilemediği”* sorularına cevap aranacaktır.

Belirtilen soruların cevaplarını bulabilmek amacıyla ilk olarak Ahıska'nın Türk yurdu olup olmadığı ve etnik kökenleri, sonra da Ahıska Türkleriyle ilgili günümüze kadar ki gelişmeler incelenecektir. Bu kapsamda sürgün konusunda günümüze kadar devam eden sır perdesinin aralanması amacıyla sürgün kararı, teorik esaslara uygun olarak analiz edilecek ve sürgünle birlikte Ahıskalıların nasıl asimile edilmek istendiği ortaya konacaktır. Sonuç bölümünde ise, ikinci bölümün genel bir değerlendirmesi yapılarak, sorunun çözümüne veya çözümsüzlüğüne etki eden faktörler açıklanacaktır.

Sürgün kararının altındaki niyetin tam olarak anlaşılabilmesi için yapılacak analizde, önce yıkılmakta olan uluslararası sistemdeki gelişmeler ortaya konulacaktır. Daha sonra, teorik esaslara uygun olarak yeni kurulmaya başlanan uluslararası sistemdeki gelişmelerin Sovyet Yönetimi'nin sürgün kararına yansımaları üzerinde durulacak ve bunun neticesinde, sürgün kararı ile kararın alınmasına neden olan Sovyet çıkarları arasındaki ilişkinin daha anlaşılabilir hale getirilmesi sağlanacaktır.

2.1. Ahıska Türkleri Sorunu'nun Tarihsel Arka Planı

Tarihsel arka planın incelenmesine, tarihsel süreç içinde Ahıska'nın Türk yurdu olma evresi ve Ahıska Türklerinin atalarının bölgeye gelme zamanı ile başlanacaktır. Daha sonra mantıklı bir sırayla sorunun ortaya çıkma zamanı ve günümüze kadar takip ettiği seyir ele alınacaktır.

2.1.1. Ahıska Kelimesinin Anlamı

Ahıska, "*Dede Korkut*"ta "*Ak-Sıka*" kelimesiyle tanımlanmakta ve "*Ak-Kala*" anlamına gelmektedir. Kırzioğlu(2000: 64), Evliya Çelebi'ye atfen Ahıska şehrini tanımlamak için "*Akhıska, Akhur-Kıska, Ak-Sıka*" isimlerinin kullanıldığını belirtmektedir.

Günümüzde Gürcüler, "*Yeni-Kale*" manasına gelen "*Akhal-Tsikhe*" ifadesinin Ak-Sıka veya Ahıska'nın kendi dillerinde kullanılan şekli olduğunu iddia etmektedirler. 1578-1582 yılları arasında Osmanlı Ordusu ile birlikte Kafkasya hareketına katılan tarihçi Gelibolu'lu Mustafa Ali Çelebi bunun aksini ileri sürmektedir. Osmanlı Ordusu'nun en iyi katiplerinden biri olan Çelebi, Gürcü dilinden yararlanarak "*Ak-Şehir*" ifadesiyle meşhur Akhal-Kelek(Akhal-Kalak)'i kastetmektedir. Bölgeyle ilgili savaş döneminde yaşanan gelişmeleri yazdığı "*Nusret-Name*" isimli çalışmasında Akhal-Kelek'ten doğrudan doğruya "*Ak-Şehir*" veya "*Ak-Kale*" diye bahsetmiştir (Eravcı 2011: 96; Kırzioğlu 2000: 65). Akhal-Kelek isminin başındaki "*Akhal/Akal*" ise, Dede Korkut kitabında işaret edilen "*Ak*" ile ilişkilidir. Zira Akhal-Kelek Gürcü dilinde "*Ak-Kala*" manasına gelmektedir. Fransız tarihçi Brosset de, bir çalışmasında Ahıska'dan "*Akesga Şehri*" diye bahsetmektedir (Brosset 1849, aktaran: Kırzioğlu 2000: 65). Buradan da anlaşılacağı üzere bir yer ismi olarak Ahıska, çok uzun bir

süreden beri kullanılmaktadır. Bunu Dede Korkut ta olduğu kadar, Fransız tarihçi ve Evliya Çelebi'nin dokümanlarında da görmek mümkündür. Bununla birlikte “Ak-Şehir” veya “Ak-Kale” gibi isimlerle tanımlanan yerleşim yerleri de bulunmaktadır. Ancak bu yer, Gürcülerin iddia ettiği Ahıska değil, katip Mustafa Ali Çelebi'nin belirttiği Akhal-Kelek'tir.

Gürcüler, Ahıska ve çevresini tanımlamak için bölgede yaşamış eski bir kavime dayanarak “Mesketya” ismini kullanmaktadır. Tarihi kaynaklarda adı geçen kavimden bahsedilmekte, ancak kavim hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Togan(1981: 410)'a göre; “*Mesek kavmi, Hazar-İran ve Yahudi rivayetlerinde geçen Yafeth'in oğlu ve Oğuz'un babası Mesek'ten gelen Masagetlere*” dayanmaktadır. Kırzioğlu(1992: 113)'na göre ise; Meskhiler, Kartvel (Gürcistan) güneyinde yaşamış Gogarlı(İskit) ve Turani yerli bir halktır. Her iki iddiadan Meskhiler'in Gürcü olmadıkları gibi Kıpçak da olmadıkları ortaya çıkmaktadır. Kıpçaklarla birlikte yaşamış olan bu halkın ya Hitit, Asur veya Sümerler gibi kaybolmaları ya da Kıpçaklar arasında zaman içinde eriyip yok olmaları muhtemeldir (Zeyrek 2001: 9).

Ahıska ve Mesketya kelimelerinin anlamı üzerinde durulmasından maksat, coğrafya ve onun üzerinde yaşayan halk arasındaki tarihi bağlantının ortaya konulmasıdır. Buna göre; Ahıska kelimesi, burada yaşayan halkın yurtlarını veya vatanlarını tanımlamak için kullanılmakta ve açık bir şekilde Türklerin Ahıska'da yaşadıkları vurgulanmaktadır (Kalkan 1998: 161; Saygılı 2004: 80; Yalçinkaya, 2006: 205). Mesketya kelimesi ise, doğrudan bir kavmin yurdu anlamındadır. Mesketya kelimesinde, içinde mevcut değişimi kabul etmeyen siyasi bir dayatma bulunmaktadır (Aydingün ve Asker 2012: 178). Daha açıkçası bu bölgede yaşayan Meskhilerin, zamanın hakim otoritesinin yani Osmanlı Devleti'nin baskısıyla asimile edilerek zaman içinde önce Müslümanlaştırıldıkları, sonra da Türkleştirildikleri iddia edilmektedir.

Gürcistan, günümüzde değişik platformlarda sık sık gündeme getirdiği bu iddiasını bilimsel verilerle doğrulayamamaktadır. Buna karşın hala mağdur durumda olan Ahıskalıların hemen hemen tamamı kendilerini Türk olarak kabul etmektedir (Oh 2012: 14). Bu kapsamda Gürcistan'ın konuyla ilgili iddialarını, kendilerine karşı bazı şart ve taleplerini de reddetmektedirler.

Bu çelişkili durum, Ahıska Türkleri Sorunu ile ilgilenen Avrupa Ulusları Federal Birliği Heyeti tarafından hazırlanan bir raporda gündeme getirilmiştir. Heyetin 9-12

Kasım 1998 tarihleri arasında Gürcistan ve RF'yi ziyaretlerini müteakip hazırladıkları raporda; Gürcistan, “*Ahıska Türklerinin kendilerini ne olarak algıladıklarına gereken önemi vermemesi*” nedeniyle örtülü de olsa eleştirilmiştir (Arquint vd. 1998: 19).

Ahıska Türklerinden Resul Mehmedov, kendi kimliğiyle ilgili yapılan bu tartışmalara son noktayı koymaktadır: “*Anayasamız fikir hürriyetini garanti ediyor. İstesem Müslüman, istesem Hristiyan olurum. İstesem kendimi Türk veya Gürcü olarak kaydettiririm! Kimse beni zorla Gürcü diye kaydettiremez! Kaldı ki, eğer Gürcü bilim adamlarının çoğu bizi Müslümanlaşmış Gürcüler sayıyorlarsa, bunu neden 45 yıldır dile getirmediler? Neden demediler ki, Gürcü kardeşlerimiz sürgünde ölüyor? Neden bunca uzun ve çileli yıllar boyunca Gürcü Hükümeti bizi vatana davet etmedi? Neden bizim Türk veya Gürcü olma meselesi sadece Mesketya'ya geri dönme konusu açıldığı zaman ortaya atılıyor?*” (Zeyrek 2001: 113)

Çoğu zaman tartışmalı olan bu hususun açıklığa kavuşturulması önem arz etmektedir. Bunun için önce Ahıska'nın bir Türk yurdu olup olmadığı, sonra da Ahıska'da yaşayanların etnik kökenleri üzerinde durulacaktır. Bu sayede belirsizliğin açıklığa kavuşturulması ve etnik kökenle ilgili ortaya atılan tezlerin daha iyi anlaşılması sağlanacaktır.

2.1.2. İki Büyük Göç Dalgası: Ahıska'nın Türk Yurdu Olması

Ahıska bölgesi, Kür Nehri'nin geçtiği vadi tabanında yer almaktadır. Bölgedeki Türk varlığı, genel olarak güvenli bir yaşam alanı bulmak maksadıyla gerçekleştirilen iki büyük göç dalgası sonucunda oluşmuştur. Bu göçler, güçlünün savaşı kazanması, zayıfın ise daha güvenli bir yaşam alanı aramak zorunda kalması neticesinde gerçekleşmiştir.

Türk boyu olan ve İskit olarak da adlandırılan Sakalar, Azak Denizi çevresinde yaşayan soydaşları Kimmerleri M.Ö. 720 yılında yerlerinden kovarak Kafkas Dağ Silsilesi'nin güneyine atmıştır. Daha sonra bölgede kalan Kimmerlerin artçılarını tekrar kovalamaya başlayan Sakalar, bu sefer M.Ö. 655 yılında kendileri de Kafkas geçitlerini aşıp Güney Kafkasya'ya gelmiş, Kür ve Aras nehirleri boylarına yerleşmişlerdir. İşte Kimmerleri kovalayan bu Sakalar, Kıpçak Türklerinin atalarını oluşturmaktadır (Kırzioğlu 1992: 31). Bu teziyle bağlantılı olarak Kırzioğlu(1992: 32), Sakalar ve

Kıpçakların bölgedeki varlığını, Yunanlı tarihçi Herodot ve yine Yunanlı yazar Plinius'a atıfla doğrulamaktadır.

Kür Nehri yatağının yukarı kısmında bulunan Ahıska bölgesi, 1177 yılına kadar “*Orbelyanlar*” adlı “*Ordu Başbuğları Hanedanı*”nın ilbeyliğinin sınırları içinde yer almıştır. Gürcistan ordusunun başında bulunan Orbelyanlar, Saka Türklerinin “*Sami-Solge*” (Üç-Ok) oymağını oluşturmaktadır. Gürcistan Kralı’nın daveti üzerine ordu başbuğluğu görevini 1177 yılında “*Orbelyanlılar*”’dan teslim alan Kıpçaklar, Kür Nehri’nin geçtiği vadi boyuna yerleşmiştir (Kırzioğlu 1969: 203).

Vadi boyunca Türklerin yaşadığına dair en eski tarihi kaynaklardan biri “*Kartlis-Ckhovreba*”dır. “*Gürcistan’ın Hayatı*” anlamına gelen doküman, İber/Kartel tarihini destani nitelikte anlatan Gürcülerin ilk milli tarih kitabı olarak kabul edilmektedir. Dokümanın bazı bölümlerinde, Hazar Denizi ve Karadeniz arasında kalan bölgenin “*Khazarlar*”, “*Türkler*” ve “*Kıpçaklar*” tarafından nasıl istila edildiği ve bu grupların Kür, Aras ve Çoruh nehirleri boylarına nasıl yerleştikleri anlatılmaktadır (Kırzioğlu 1992: 15). Kırzioğlu(1992: X), burada bahsi geçen Kıpçakların M.Ö. VIII ile M.S. VI. yüzyıllar arasında Kür ve Çoruh nehirleri boylarına yerleşen “*İlk Kıpçaklar*” olduklarını iddia etmektedir.

Kartlis-Ckhovreba’nın Makedonyalı İskender’in Kartel’e girişinin anlatıldığı bölümünde, Kıpçaklara ilave olarak “*Bun-Turki*”lerden de bahsedilmektedir. Bu bölümde, Bun-Turki ve Kıpçakların savaşçılıklarına vurgu yapılmakta, Ahıska’nın da içinde yer aldığı Kakheti bölgesindeki şehir ve kalelerin bu savaşçı Bun-Turki ve Kıpçaklar tarafından savunulduğu anlatılmaktadır (Kırzioğlu 1992: 20; Togan 1981: 257).

Fransız tarihçi Brosset(2003: 16), Bun-Turkilerin Turani bir kavim olduklarını belirtmektedir. Gürcü dil bilgini Marr(1931: 615) ise, Bun-Turki’nin otokton veya yerli anlamında kullanıldığını söylemektedir. Azerbaycan’lı tarihçi Zehtabi(1999: 719) de, Bun-Turkilerin Kür Nehri’nin iki yakasında yaşadıklarını belirtmektedir. Ayrıca Kuman, Kırgız ve Kara Kırgız dillerinde “*Bun*”un soy veya nesil anlamında kullanıldığını hatırlatarak, buna göre “*Bun-Turk*”ün Türk soyu/nesli anlamında kullanıldığını ifade etmektedir (Aktaran: Zeyrek 2001: 11).

Kür Nehri'nin geçtiği vadide Türklerin yaşadığına dair diğer tarihi bir kaynak ise, "*Orbelyanlar Tarihi*"dir. Orbenyanlı Stepanos tarafından kaleme alınmış dokümanda, hem Kıpçaklar hakkında bilgi verilmekte, hem de "*Kartlis-Ckhovreba*"da bahsedilmeyen dönemin bazı önemli olaylarına açıklama getirilmektedir (Kırzioğlu 1992: 22).

Ahıska Türklerinin ataları olan Kıpçakların Yukarı Kür ve Çoruh boylarına ikinci göç dalgası, 1118 yılında başlamış ve 1195 yılında son bulmuştur (Kırzioğlu 1992: 105; Togan 1981: 200). Bu göç olayının birbirleriyle bağlantılı iki önemli sebebi vardır. İlki, kendi aralarında ittifak kuran Rus Knezliklerinin Karadeniz ve Kafkas Dağ Silsilesi'nin kuzeyinde bulunan Kıpçakları 1111 yılında ağır bir yenilgiye uğratmaları, bu yüzden de Kıpçakların daha güvenli bir yer aramak zorunda kalmalarıdır (Kırzioğlu 1992: 109). Diğeri ise, Gürcü Kralı II. David'in I. Haçlı Seferi neticesinde yenilerek Anadolu'da gerilemek zorunda kalan Anadolu Selçuklu Devleti'nin hegemonyasından kurtulma isteğidir (Kırzioğlu 1992: 105).

Selçuklu Sultanı Alpaslan'ın 1067-1068 yıllarında yaptığı ikinci batı seferinde, yaklaşık 420 yıl Arapların kontrolünde kalan Tiflis ele geçirilmiştir. Sefer sırasında Gürcü Krallığı yenilerek Ahıska, Ardahan, Göle ve bütün Çoruh boyları fethedilmiştir. Sultan Alpaslan'ın ölümünden sonra Gürcü Krallığı, Bizans İmparatorluğu'nun da desteğiyle kaybettiği bölgeleri yeniden almak amacıyla 1080 yılında yaptığı saldırı girişimi hezimetle sonuçlanmıştır. Gürcü Krallığı, Selçuklulara tabi ve ona sürekli haraç veren küçük bir krallık haline getirilmiştir (Kırzioğlu 2008: 15; Yinanç 2013: 56). İşte Gürcü Kralı'nın kurtulmak istediği durum budur.

1118 yılında Selçuklu Devleti'nde başlayan taht kavgaları, Gürcü Kralı II. David'e Selçuklu Devleti'nin hegemonyasından kurtulma için önemli bir fırsat sunmuştur. Ancak David, bu fırsattan yararlanmaya yetecek kadar kuvvetinin olmaması nedeniyle aciz bir duruma düşmüştür. Bu esnada Kıpçak Beyi Atrak'ın güvenli bir yer arayışında olması Kral II. David'e aradığı fırsatı vermiştir. Mevcut şartlardan yararlanma niyetinde olan Kral II. David, kayınpederi Kıpçak Beyi Atrak'a kendi topraklarına yerleşme teklifinde bulunmuştur. Daveti tereddütsüz kabul eden Kıpçak Beyi, maiyeti dahil 300.000 Kıpçakla birlikte göçerek Yukarı Kür ve Çoruh nehirleri boylarına yerleşmiştir (Kırzioğlu 1992: 112; Özdemir 2011: 32; Safran 1993: 16). Kırzioğlu(1992: 114), Gürcülere ait Kartel Kronoği'nde bu göç olayından

bahsedildiğini belirtmektedir. Yine Kırzioğlu(1969: 203), bu göçü, ikinci göç dalgasının ilk kolu olarak adlandırmakta ve bu kolda gelenlere “*Eski Kıpçaklar*” adını vermektedir.

Gürcü Kralı, yeni gelen Kıpçaklardan 40-50.000 kişilik mükemmel bir atlı ordu oluşturmuştur (Togan 1981: 200; Yıldız 2014: 340; Yunusov 2000: 14). Bu orduyla önce iki yıllık bir kuşatmadan sonra ilk dönemde Arapların, ikinci dönemde Türklerin olmak üzere yaklaşık 650 yıldır Müslümanların elinde bulunan Tiflis’i 1122 yılında ele geçirmiş ve ardından 1125’de başkent yapmıştır. Daha sonra Anadolu Selçuklu Devleti’nin akınlarına karşı koymayı başarmış, hatta Aras boyuna doğru başarılı akınlar bile yapmıştır (Alyılmaz 2012: 291; Ayan 2009: 115; Kırzioğlu 1992: 118; Özdemir, 2011: 33; Safran 1993: 16).

Kiev Knezi Vladamir Monomach’ın 1125 yılında ölümü üzerine Kıpçak Beyi Atrak ülkesine geri dönmüştür. Ancak Gürcistan bölgesine beraber geldikleri Kıpçakların büyük bölümü geriye dönmemiş, Ardahan, Göle, Ahıska, Ahılkelek ile, Bayburt ve İspir hariç Çoruh Nehri boylarında yaşamaya devam etmişlerdir (Kırzioğlu 1992: 122; Kurat 1972: 83).

İkinci dalga göçleri, belirtilen periyot içinde aralıklarla devam etmiştir. Bunların en büyüğü 1190’lı yılların başındaki son kolda yapılanıdır. Kırzioğlu(1969: 203), son kolda gelenlere de “*Yeni Kıpçaklar*” adını vermektedir. Son dalga göçün sebebi de aynıdır: Ruslarla yapılan savaşın kaybedilmesi ve bu nedenle güvenli bir bölge arayışı (Kırzioğlu 1992: 133).

Gürcü Krallığı için yeni göçen Kıpçaklardan istifade sebebi bu defa farklıdır. 1194 yılında Irak Selçuklu Sultanlığı sona ermiştir (Ayan 2009: 121; Kırzioğlu 1992: 134). Bu nedenle Gürcü Kraliçesi Tamara’nın ilgisi, doğrudan onun Aras boyunda bıraktığı boşluğa yönelmiştir. Bunun için elindeki kuvvetin yeterli olmadığını düşünmektedir. Başkomutanlık makamını henüz Kıpçaklara devrettiği ordusunun takviyesi için ilk akla gelen yine Kıpçaklar olmuştur. Son göç dalgasıyla gelen Kıpçakların Gürcülere katılmasıyla Gürcü ordusu güçlendiği gibi, Kraliçe Tamara da niyetini gerçekleştirme fırsatı bulmuştur (Ayan 2009: 121; Kırzioğlu 1992: 135; Safran 1993: 17). Böylece en son gelen Kıpçaklar da, Gürcü Krallığı’nda önemli bir konuma ulaşmış, Gürcülerin Orbelyanlardan boşaltmış olduğu Khıram Çayı ile Orta Kür boylarına yerleşmiştir (Kırzioğlu 1992: 122).

Zeyrek(2001: 11)'in de iddia ettiği gibi Bun-Türkler ve Kıpçaklar, Ahıska Türklerinin atalarını oluşturmaktadır. Görüldüğü üzere Ahıska Türklerinin kötü kaderi, sadece sürgünün yaşandığı dönemle sınırlı kalmamıştır. Ahıska Türklerinin atası olan Kıpçaklar, her biri çok uzun bir dönemi kapsayan iki büyük göç dalgası neticesinde Yukarı Kür ve Çoruh Nehirleri boylarına yerleşmişlerdir. Göçler yeni bir yaşam macerası için değil, tersine hayatlarını güvence altına almak amacıyla ve zorunlu olarak yapılmıştır. Göçlerin zorlayıcı güçlerinden biri de her zaman olduğu gibi Ruslar olmuştur. Ahıska Türklerinin Ruslarla olan sürgün macerası, “14 Kasım 1944 tarihinde değil, XII. yüzyılın ilk yıllarından itibaren” başlamıştır.

Sonuç olarak, göç dalgaları neticesinde Yukarı Kür Nehri boyuna yerleşen Kıpçaklar sayesinde “Ahıska, bir Türk yurdu” olmuştur. Bu Türk yurdunun sosyal dokusu sürgünün yaşandığı döneme kadar değişmemiştir. Değişmemesinde, doğal olarak Kıpçakların gayretlerinin büyük etkisi vardır.

2.1.3. Ahıska Türklerinin Ataları: Kıpçaklar

Kıpçak, bir Türk boyunun önderliğinde oluşturulan Türk boyları birliğinin ortak adıdır. Kelimenin asıl şekli “*Kıvçak*”tır. Ancak kullanım sürecinde seslerin değişmesiyle Kıpçak, Hıfçak, Hıfçah şekillerinde söylenerek en son “*Kıpçak*” şeklini almıştır (Topaloğlu vd. 2002: 420; Yılmaz 2002: 53). Ağaç kovuğu anlamına gelen Kıpçak kelimesi, başta Oğuz Destanı olmak üzere, eski Uygur kaynakları, Mahmud Kaşgari ve Kutadgu Bilig gibi birçok tarihi dokümanda geçmektedir (Gökbel 2000: 27).

Kıpçak Türklerinin özelliklerinden biri, onları tanımlamak için birçok dilde farklı isim kullanılmasıdır. Bu kapsamda İslam ülkeleri, Çinliler ve Moğollar “*Kıpçak*” kelimesini tercih etmiştir. Buna karşılık; başta Bizanslılar olmak üzere tüm Latinler Kuman; Macarlar Kun; Ruslar, Polovets; Almanlar, Pallidi ve Valwen; Ermeniler ise Khartes kelimelerini kullanmışlardır. Kıpçak kelimesi, bu farklı dillerin tamamında “*sarışın*” manasına gelmektedir. Bununla birlikte aynı anlamı verse de bunlar içinde en yaygın kullanılanı “*Kıpçak*” ve “*Kuman*” kelimeleri olmuştur (Kurat 1972: 70; Safran 1985: 31; Togan 1981: 159; Topaloğlu vd. 2002: 420; Yücel 2007: 56). Bu çalışmada ise, “*Kıpçak*” kelimesinin kullanılması tercih edilmiştir.

Kıpçak kelimesinin etimolojisi konusunda uzmanlar arasında tam bir uzlaşma yoktur. Kıpçak adının ilk defa kullanıldığı Rus yıllıklarında, Kıpçaklarla, Türkmen, Peçenek ve Uzların aynı kavimden oldukları vurgulanmaktadır (Topaloğlu vd. 2002: 420).

Kıpçakların etnik kökeni konusunda kararsız bir ikisi haricinde tarihçi uzmanlar, Kıpçakların Türk kavminin bir boyu olduğu üzerinde anlaşılmaktadır (Ahincanov 2009: 46). Genel olarak Oğuz Destanı gibi mitolojik kaynaklar da bu tezi doğrulamaktadır (Togan 1982: 26; Yılmaz 2002: 55). Kıpçaklar hakkında farklı düşünen tarihçiler ise, Kıpçakların Moğolların bölgesinde Türkleşmiş bir Hind-Avrupalı kavimden gelmiş olabileceklerini ileri sürmektedirler (Gökbel 2000: 33; Kurat 1972: 71). Sonuç itibarıyla Kıpçaklar, Batı Gök-Türk topluluklarının bir üyesidir. Eski Türk boylarından Çiklerin X. yüzyıldaki devamı oldukları kabul edilen Kıpçaklar, İrtiş boylarında yaşayan Kimeklerin İşim-Tombul Vadisi'nde yerleşmiş olan bir koludur (Safran 1993: 9; Topaloğlu vd. 2002: 420; Yücel 2007: 56).

Kıpçak kelimesi, Türk ve İslam tarihi ile coğrafya dokümanlarında VIII. yüzyıldan; Kuman kelimesi ise, Rus kaynaklarında 1054'ten itibaren kullanılmaya başlanmıştır (Safran 1993: 10; Topaloğlu vd. 2002: 420; Yücel 2007: 57). Kıpçakların tarih sahnesine ne zaman çıktıkları konusunda ortak bir görüş yoktur. Ancak genel kanı, VIII. asırdan itibaren aşamalı bir şekilde görülmeye başlandıkları yönündedir (Ahincanov 2009: 47; Gökbel 2000: 39).

Bununla birlikte Kıpçakların resmi olarak ilk defa XI. yüzyılın ortalarında Kiev Rus sınır boylarında ortaya çıktıkları iddia edilmektedir (Ayan 2009: 112). Kıpçaklar, bağımsız bir devlet kurmamalarına rağmen bu tarihten itibaren Moğol istilasına kadar süren yaklaşık iki asırlık bir zaman diliminde Avrasya step bölgesine hükmetmiştir. Bu dönemde çevresinde bulunan Harezmşahlar, Gürcistan, Rusya, Macaristan ve Bizans gibi devletlerle sıkı siyasi, ekonomik ve sosyal ilişkilere girmiş ve bu yerleşik toplumlar üzerinde önemli etkiler bırakmıştır (Gökbel 2000: 40).

Netice itibarıyla Ahıska Türklerinin asıl yurdu oldukça geniş bir alanı kapsayan “*Kıpçaklar Ülkesi*”dir. Buradan Rus tehdidi nedeniyle kaçarak Ahıska bölgesine sığınmak zorunda kalmışlardır. Bu bölgeyi kendilerine yurt yapan Kıpçaklar, burada yeni bir Rus tehdidi veya sürgününe kadar asırlarca yaşamışlardır. Diğer bir deyişle, başlangıçta Gürcülerle kaderlerini birleştiren Kıpçaklar, zaman içinde dönüşerek

Anadolu kültürüyle bütünleşmişler ve Ahıska'yı yaklaşık sekiz asır vatan olarak kullanmışlardır.

2.1.4. Kıpçakların Ülkesi

Kıpçaklar, yaşadıkları coğrafyalarda çok güçlü etkiler bırakmalarına rağmen bağımsız bir devlet kurmayı tercih etmemişlerdir (Gökbel 2000: 41; Kurat 1972: 75; Yılmaz 2002: 56). Kıpçaklar, bağımsız bir devlet kurmamış olsalar da, geniş bir alanı kapsayan bir ülke üzerinde yaşamışlardır. Kıpçaklar üzerinde önemli çalışmalar yapan Rassovsky, bu büyük Kıpçak ülkesini (1, 2, 3, 4 ve 5 olmak üzere) beş bölgeye ayırmaktadır (Aktaran: Gökbel 2000: 130; Aktaran: Yücel 2007: 60; Safran, 1993: 10; Yılmaz 2002: 56).

Doğu Avrupa ve Batı Sibiry bozkırları arasında kalan ve beş bölgeye ayrılan Kıpçak ülkesi, İslam ve Batı kaynaklarında farklı isimlerle anılmıştır. Buna göre; İslam kaynaklarında “*Kıpçak Bozkırı*” anlamında “*Deşt-i Kıpçak*”, Batı kaynaklarında ise “*Kumanların Ülkesi*” anlamında “*Comania*” isimleri kullanılmıştır (Gökbel 2000: 129; Topaloğlu vd. 2002: 420; Yılmaz 2002: 62; Yücel 2007: 65).

Rus baskısı nedeniyle ikinci göç dalgasında Yukarı Kür ve Çoruh bölgelerine gelip yerleşen Kıpçaklar, bu büyük Kıpçak ülkesinin üçüncü bölgesinden gelmiştir (Aktaş ve Buntürk 2007: 130; Yılmaz 2002: 57; Yücel 2007: 63). Bu göçlerin Gürcü Krallığı'na sunduğu birçok avantajın yanında bölgeye yeni gelen Kıpçaklara da sunduğu bazı fırsatlar olmuştur. Bunların başında 1177 yılında Gürcü Krallığı'nda yaşanan iktidar sorunu gelmektedir. Sorun, Gürcü Kralı III. Görgi ile başkumandanlık makamını elinde bulunduran Orbelyanlar Hanedanı arasında yaşanmıştır. Ülke içinde başta başkumandanlık olmak üzere bazı imtiyazlara sahip Orbelyanlar Hanedanı'nın ülke iktidarını ele geçirme girişiminde bulunması, Kral III. Görgi'yi büyük endişeye sokmuştur. Bunun üzerine harekete geçen Kral, Kıpçakların yardımıyla Orbelyanlar Hanedanı'na ait herşeyi yok ettirmiş ve Orbelyanlara ait mal-mülk dahil herşeyle birlikte başkumandanlık makamını da Kıpçaklara teslim etmiştir (Berdzenişvili ve Canaşıa 2000: 147; Kırzioğlu 1992: 28; Safran 1993: 17). Böylece Gürcistan'da Orbelyanlar sülalesinden sonra Kıpçaklara ait “*Kubasar Sülalesi*”, devletin askeri, mali

ve ekonomik hayatında söz sahibi olmuştur (Ayan 2009: 120; Berdzenişvili ve Canaşıa 2000: 148; Ercilasun 2005: 7; Togan 1981: 200).

Bu durum Ahıska Türklerinin ataları olan Kıpçakların hayatında önemli gelişmelere neden olmuştur. Bu yeni gelişme karşısında Kıpçaklar, geçmiş alışkanlıklarını terk ederek kısa bir sürede siyasal teşkilatlanma yoluna gitmişlerdir. Bunun neticesinde Gürcü Krallığı'ndan ayrılma süreci başlamış ve bölgedeki güç dengesinden istifade eden Kıpçaklar, yaklaşık üç asır özerk bir konumda varlıklarını devam ettirmeyi başarmışlardır.

2.1.5. Atabeyler Dönemi (1268-1578)

Bölgenin siyasi hayatında önemli rol üstlenen Çıldır Atabekleri sülalesi, ikinci göç dalgasının 1118 yılındaki ilk kolunda gelenler tarafından çıkarılmıştır. Bunlar Eski Kıpçakların soylularından olup Posof bölgesindeki “*Çak Kalesi*”ne yerleşmiştir. Bu yüzden de, “*Çake/Çakeli*” veya “*Çaklı*” diye anılmışlardır (Kırzioğlu 2008: 16).

Kars Kalesi'nin iki yıllık direnmesinden sonra 1207'de alınmasında büyük yararlılığı görülen Ahıskalı Çaklı İvane'ye Kraliçe Tamara tarafından “*Atabek*” unvanıyla birlikte “*koruma*” vazifesi verilmiştir (Kırzioğlu, 2008: 16). Bu olay, Yukarı Kür ve Çoruh boylarına yerleşen Kıpçakların siyasi hayatında dönüm noktasını oluşturmaktadır. Bu tarihten sonraki Gürcü kaynaklarında, Atabek ülkesini tanımlamak için “*Sa-Atabago*” yani “*Atabey Yurdu*” tabiri kullanılmıştır (Bekadze 2014: 564; Kılıç 2008: 115; Kırzioğlu 2008: 12).

Diğer bir dönüm noktası ise, Kıpçakların Moğol Ordusu ile birlikte 1243'teki Köseadağ Savaşı'na katılmasıdır. Savaşta büyük yararlılık gösteren Kıpçaklar, 1262'de Moğolların bir kolu olan İlhanlı Devleti ve Altınordu arasındaki savaşta da İlhanlı Devleti'nin yanında yer almıştır. Bu savaşta gösterdikleri cesaret nedeniyle Çaklı Atabeyleri'ne İlhanlı Devleti tarafından Ardahan ve Ahıska çevresinin serdarlığı görevi verilmiştir (Buntürk 2007: 11; Kırzioğlu 1969: 203;). Çaklı Atabeylerin serdarlık görevini yürüttüğü bu dönem, Moğolların Kafkaslarda etkili olduğu dönemdir. Kıpçak Beyi Çaklı Sargis, bölgeye saldırıda bulunan Moğollara karşı savaşmak üzere 1266 yılında Tiflis'e gitmiş, fakat burada Gürcü Kralı David tarafından tutuklanmıştır. Durumdan haberdar olan İlhanlı Kağanı Abaka Han, Gürcü Kralı'ndan Sargis'in serbest

birakılarak kendisine gönderilmesini istemiştir. Serbest kalan Çaklı Sargis, Gürcü idaresinde kalmalarının artık mümkün olmadığını, bu yüzden bağımsız olmak istediklerini bildirmiştir. Ayrıca Çaklı Atabeyler, yine bu dönemde yaşanan İlhanlı Devleti'ndeki taht kavgalarında İlhanlı Hanı'nı desteklemiştir. İlhanlı Hanı'nın kardeşi tarafından oluşturulan asi kuvvetlere karşı Çaklı Atabeyler 1267'de büyük başarılar elde etmiştir. Hem daha önceki bağımsızlık talepleri hem de bu son dönemdeki asi kuvvetlere karşı başarılarından dolayı İlhanlı Hanı; Çaklı Atabeylere, 1267'de "*Has İncu*" statüsü ile atayurtları Ahıska'nın valiliğini vermiştir. Böylece Caksu'da kurulan (Günümüzde Posof sınırları içinde yer almaktadır.) ve yaklaşık 310 yıl süren "*Atabekler Hükümeti*" dönemi başlamıştır (Berdzenişvili ve Canaşia 2000: 180; Kılıç 2008: 115; Kırzioğlu 1969: 203; Zeyrek 2002a: 521). Bu dönemde Azgur, Ahıska, Posof, Ardahan, Acara, Şavşat, Ardanuç, Oltu, Tortum, Yusufeli, Olur, Şenkaya, Sarıkamış, Göle, Hanak, Çıldır, Kurtkala, Nighaliskhev ve Ahılkelek bölgelerini kontrolleri altında bulunduran Atabekler, Gürcülerden bağımsız ancak İlhanlı Devleti'ne tabi bir hükümet kurmuştur (Kılıç 2008: 115).

Eski Kıpçaklar, Yukarı Kür ve Çoruh bölgelerine yerleşmeleriyle birlikte Ortodoks mezhebini benimsemeye başlamışlardır (Brosset 2003: 320; Yıldız 2014: 340). Dolayısıyla bölgeye yerleşen grup zaman içinde Hristiyanlaşmıştır. Bu nedenle Gürcülerden bağımsız kendi bölgelerinde kalan Azgur'daki Ortodoks Katolikosluğu'nun da etkisiyle Kıpçaklı din adamları ve aydınların yazı dili, Kartel-Kilise dili olarak devam ettirilmiştir (Berdzenişvili ve Canaşia 2000: 206; Kırzioğlu 1992: 150).

2.1.6. Osmanlı Devleti Dönemi (1578-1829)

Atabekler ülkesi, Osmanlı Devleti tarafından tamamen işgal edilinceye kadar Osmanlı ve Safevi devletleri arasında rekabet alanı haline gelmiştir (Kırzioğlu 2008: 17; Kırzioğlu 2008a: 46). Bu rekabet neticesinde Atabekler ülkesi aşama aşama Osmanlı Devleti'nin hakimiyetine girmiştir.

Atabekler ülkesine ilk saldıran Osmanlı Devleti'ne tabi Kutayıs/Açıkbaş Melikliği olmuştur. Kutayıs Meliki II. Bagrat'ın 13 Ağustos 1535 tarihinde Atabekler ülkesine saldırısı neticesinde Atabek öldürülmüş, oğlu ise Osmanlı Devleti'ne

sığınmıştır (Berdzenişvili ve Canaşıa 2000: 227). Osmanlı Devleti, bu olaydan 10 yıl sonra 1545’de yaptığı seferde Narman, Oltu, Penek ve Artvin bölgelerini ele geçirerek Erzurum Eyaleti’ne dahil etmiştir. Ayrıca Ardauç ve Ardahan’ın kuzeyi Osmanlı Devleti’ne sığınan Atabek’in oğluna verilerek haraca bağlanmıştır (Kırzioğlu 2008a: 47).

16. yüzyılın ilk yarısında Atabekler ve Gürcü Krallığı arasında yapılan savaşı Atabekler kazanmıştır. Savaş sonucunda Ahılkelek, Atabekler ülkesine dahil olmuş, Atabekler ülkesindeki Gürcü Kralı’na ait özel mallara el konulmuş ve Gürcü din adamları yerine Rum din adamları görevlendirilmiştir (Berdzenişvili ve Canaşıa 2000: 229).

İran’ın Atabekler bölgesini baskı altına alması üzerine Osmanlı Devleti, 1549 ve 1551 yıllarında düzenlediği iki seferde Tortum, Oltu, Olur, Artvin Deresi, Ardauç ile Posof ve Çıldır hududuna kadar olan bölgeyi ele geçirerek buraları sancak olarak Erzurum’a bağlanmıştır. Böylece sadece Ahıska, Çıldır, Posof ve Ahılkelek bölgeleri Atabekler’de kalmıştır (Kırzioğlu 2008a: 47).

Şah II. İsmail’in Osmanlı Devleti ile yapılan antlaşmayı bozarak Osmanlı Devleti’ne ait toprakları işgal etmesi, ancak bu olaydan kısa bir süre sonra da ölmesi, ülke içinde taht kavgalarına neden olmuştur. İran’daki gelişmeleri takip eden Erzurum Beylerbeyi’nin bu durumdan yararlanılması teklifi üzerine Osmanlı Devleti, doğu seferine karar vermiş ve Lala Mustafa Paşa’yı da serdar olarak atamıştır (İnal 2011; 275; Maksudoğlu 2007: 294).

Osmanlı Devleti’nin doğu seferi kapsamında 9 Ağustos 1578 tarihinde Safevi Devleti ile yaptığı Çıldır Savaşı’nı Serdar Lala Mustafa Paşa komutasındaki Osmanlı Ordusu kazanmıştır (Abibay 1987: 94; Danişmend 1950: 22; Eravcı 2011: 98; Kırzioğlu 1998: 289). Zaferden sonraki gün Atabek II. Manuçehr, 5-6.000 askeriyle Serdar Lala Mustafa Paşa’nın otağına gelerek törenle itaatını bildirmiştir. Bunun üzerine kendisine Azgur Sancağı, kardeşi Gorgor’a Oltu Sancağı, öteki kardeşlerine ağır zeametler ve annesine de üç köy verilmiştir (Danişmend 1950: 22; Eravcı 2011: 100; Kırzioğlu 1998: 290).

Çıldır zaferiyle ele geçirilen Atabekler Yurdu, “*Çıldır Eyaleti*” adıyla doğrudan Osmanlı Devleti’ne bağlanmıştır. Merkezi Ahıska olan Çıldır Eyaleti’ne toplam sekiz

sancak bağlanmıştır: Ahıska Sancağı, Altun Kal'a Sancağı, Osıkha Sancağı, Çeçerek Sancağı, Aspinze Sancağı, Khertus Sancağı, Ahılkelek Sancağı, Postkhov Sancağı. Eyaletin sancak sayısı, daha sonra görülen lüzum üzerine 14-21 arasında değişmiştir (Bekadze 2013: 481; Kırzioğlu 1998: 294).

Osmanlı Devleti'ne bağlılığını bildiren son Atabek II. Manuçehr, 1578 yılı sonunda İstanbul'a giderek kendi rızasıyla Müslümanlığı seçmiş ve bunun neticesinde Çıldır Eyaleti'ne Beylerbeyi olarak atanmıştır. Müslümanlığı seçerek Yusuf Paşa ismi ve ünvanını alan kardeşi Gorgor, Oltu Sancakbeyliği'ne devam etmiştir (Kandemir vd. 1988: 526; Kırzioğlu 1989: 18; Zeyrek 2002a: 522). Yine ismi III. Baka Bey olup ta Sefer Paşa ad ve ünvanını alan üçüncü kardeş, 1625-1652 yılları arasında Çıldır Beylerbeyi olarak görev yapmıştır. Değişiklik neticesinde Ömer Paşa isim ve ünvanını alan dördüncü kardeşin ise, herhangi bir resmi göreve atanmadığı anlaşılmaktadır (Zeyrek 2013: 70). Böylece Ahıska'da yaklaşık 250 yıl sürecek Osmanlı hakimiyeti başlamıştır. Bölgenin zaptını müteakip Ahıska'da 1595 yılında sayım yapılarak "*Osmanlı Kanunnamesi*" yürürlüğe konmuştur (Zeyrek 2001a: 5). Bir ara İran'ın eline geçen Ahıska bölgesi, 1635 yılında yeniden geri alınmıştır. Osmanlı Devleti ve İran arasında 1639 yılında imzalanan Kasr-ı Şirin Antlaşması'ndan sonra, Ahıska üzerindeki İran etkisi tamamen ortadan kalkmıştır (Yunusov 2000: 16).

Bu dönemdeki en önemli gelişmelerden biri de, halkın 1625 yılında gönüllü olarak dinini değiştirmesidir. Aslında Kıpçakların Müslümanlığa geçişleri ilk olarak İlhanlı Devleti'ne tabi olduğu dönemde başlamıştır. Ancak büyük çoğunluğu hala Ortodoks Hristiyan olan Kıpçaklar, bu dönemde kendi rızalarıyla İslam dinini seçerek Müslüman olmuşlardır (Ercilasun 2005: 7; Zeyrek 2013: 49).

2.1.7. Rus Çarlığı Dönemi (1829-1917)

Ahıska bölgesi, Osmanlı hakimiyetinde kaldığı dönemde uzun bir süre Osmanlı-Rus rekabet alanının dışında kalmıştır. Ancak Rusların 1801 yılında Gürcistan'ı ele geçirmeleriyle birlikte bu durum değişmiştir. Devam eden Osmanlı-Rus rekabetinde Rusların üstünlüğünün artırmasına bağlı olarak Rus tehlikesi de Ahıska'da daha fazla hissedilmeye başlanmıştır.

Ahıska'nın Rus ordularıyla ilk karşılaşması Kasım 1810'da olmuştur. Ruslar güçlü bir orduyla Ahıska'yı kuşatmalarına rağmen çıkan veba salgını dolayısıyla geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Bu girişiminden sonra Rus Ordusu, 10 Aralık 1811'de Ahılkelek'i ele geçirmeyi başardıysa da, Ahıska'yı işgal etmesi mümkün olmamıştır (Arslan 1997: 96; Baddeley 1989: 99; Kırzioğlu 1955: 23). Rus Ordusu, Ahıska'yı işgal edemese de bu bölgedeki askeri hareketına devam etmiştir. Nitekim 1813 yılında Rusya ve İran arasında yapılan savaşı Rus Ordusu'nun kazanması neticesinde Borçalı bölgesi Rus Çarlığı'nın eline geçmiştir. Bunun üzerine bölgede yaşayan Karapapak/Terekemelerden bir kısmı, Osmanlı Devleti'ne ait Çıldır Eyaleti'ne göçerek Ahıska bölgesine yerleşmiştir (Memmedli ve Goca-Memmedova 2011: 10).

Ahıska'nın Rusların eline geçmesi 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda olmuştur. Bu savaş diğer bölgelerde devam eden savaştan birçok bakımdan farklılıklar göstermiştir. Herşeyden önce burada yaşayan halk askerin yanında yer almıştır. Ölüncüye kadar savaşmayı göze almış olan halk, kendine olan güvenini “*Siz, Gökyüzü'ndeki Ay'ı Ahıska'nın camisindeki Hilal'den çok daha kolaylıkla söylebilirsiniz*” demek suretiyle çok güzel bir şekilde göstermiştir (Baddeley, 1989: 202). Diğer taraftan hem şehir halkı hem de ordu uzun süre direnerek Ruslara önemli zayıat verdirmiştir (Gökçe 1979; 241). En önemlisi de kadınlar, erkeklerinin yanında savaşmış ve Ruslara teslim olmaksızın canlı olarak ateşe atlamayı tercih etmişlerdir (Baddeley 1989: 203).

Ahıska halkının kahramanlıkları Rus askerlerini bile etkilemiştir. Nitekim Rus Akademisi eski öğretim üyelerinden Rus-Japon seferi başkomutanı General Kropatkin Ahıska halkının hakkını şu ifadelerle iade etmiştir: “*Ahıskalıların bu sırada hiçbir yerde misli ve menendi görülmemiş bir tarzda ateşe atılan kadınlarını hatırlamak kafidir. Türk kadınları ellerinde kılıç bulunduğu halde Rusların üzerine arslanlar gibi hücum ve sevgi ederek muharebede sebat ediyorlardı. Çaresiz kalan kahraman gaziler ise, Ruslara teslim olmak arını irtikap etmekten, esaret felaketine uğramaktan ise kendilerini diri diri yangın alevleri içine atıyorlar, alevlere gömülüp cesetlerini küle, ruhlarını Cenab-ı Hakka teslim ediyorlardı*” (Arslan 2002a: 533; Okçu 2004: 141). İşte Ahıskalıların bu kahramanlıklarından oldukça etkilenen Ferik Ahmet Muhtar Paşa, “*İnsanlık tarihinde benzeri görülmemiş yiğitlikle memleketlerini savunan Ahıskalı erkek*

ve kadın kahramanlar adına münasip bir yerde muhteşem bir abide dikilmesini” teklif etmiştir (Zeyrek 2011: 190).

Ahıska’da 8 Ağustos 1828’de başlayan muharebeler, Ahıskalıların kahramanlıklarına rağmen 28 Ağustos 1828’de Rusların galibiyetiyle son bulmuştur. Böylece 9 Ağustos 1828’de Türk egemenliğine giren Ahıska, bu yenilgi sonucunda Türk hakimiyetinden çıkmış oluyordu (Kırzioğlu 1955: 28). Ayrıca Ahıska’nın ele geçirilmesini müteakip şehir yağmalanmış ve kütüphanesindeki kitaplar ve diğer dokümanlar Petersburg Kütüphanesi’ne gönderilmiştir (Baddeley 1989: 204). Bölgenin işgal edilmesinin ardından Ahıska’da oluşturulan Rus garnizonun başına, daha sonra general rütbesine terfi ettirilen Ermeni kökenli V.O. Bebutov getirilmiştir (Köylü 2014: 53; Valehoğlu 2008: 30). Rus hakimiyetine girmesiyle birlikte Türk nüfusu hızla azalmaya başlayan Ahıska, bu tarihten itibaren Tiflis Vilayeti’ne bağlı bir ilçe olarak varlığını devam ettirmiştir (Uravelli 1992: 57).

Ahıska, Edirne Antlaşması gereği savaş tazminatı olarak Rusya’ya verilmiştir. Ayrıca Çıldır Eyaleti’nin Altun Kal’a(Adıgön), Çeçerek, Aspinze, Khertus ve Ahılkelek sancakları da Rusya’ya bırakılmıştır (Kırzioğlu 1955: 32). Günümüzde halen geçerli olan Türkiye ve Gürcistan arasındaki siyasi sınır, Edirne Antlaşması’nın ardından 1830 yılı ortalarında Tahdid-i Hudud Komisyonu tarafından çizilmiştir (Arslan 2005: 646).

Ahıska ve Ahılkelek bölgesinin Rus Çarlığı’nın eline geçmesiyle nüfus yapısında önemli değişiklikler olmuştur. Herşeyden önce, adı geçen bölgelerin Rusya’ya bırakılması üzerine, Türk ve Müslüman halkın bir kısmı Anadolu’ya göç ederek Çıldır ve Kars yöresine yerleşmiştir (Memmedli ve Goca-Memmedova 2009: 221). Diğer taraftan, 1830 yılında Doğu Anadolu’da yaşayan 40.000 Ermeni Ahılkelek’e göç ettirilmiştir (Beydilli 1988: 407; Yunusov 2000: 21). Ayrıca 1839 yılında 3.000 “*Rus kökenli*” Dukhoborlar getirilerek, Ahılkelek’te yeni oluşturulan köylere yerleştirilmiştir. Böylece Ahılkelek’teki nüfus yapısı, kısa sürede Hristiyanların, özellikle de Ermenilerin lehine değiştirilmiştir (Yunusov 2000: 21).

Ahıskalılar, Osmanlı’dan ayrı kalsalar da Anadolu ile gönül bağıını her zaman devam ettirmiştir. Örneğin Ahıska bölgesinde 600’den fazla köyde oturan Ahıska Türkleri, Kırım Savaşı döneminde Ahıska’nın 12 Kasım 1853’te Osmanlı Ordusu tarafından geri alınmasını büyük bir sevinçle karşılamıştır (Kırzioğlu 1955: 67). Ancak bu sevinç kısa sürmüştü, 26 Kasım 1853 tarihinde yapılan Ahıska Muharebesi’nde

Osmanlı Ordusu bozguna uğramıştır. Bunun üzerine Rus Ordusu, yerli ve silahsız halka “*Türklerin gelişine sevinip yardımlarda bulundunuz*” iddiasıyla katliama girişmiştir (Kırzioğlu 1955: 70). Bunun neticesinde bir kısım Ahıskalı, Anadolu’ya sığınarak Erzurum bölgesine yerleşmiştir (Avşar 1997: 1621; Aydınğün 2001: 57).

Rus Çarlığı, Güney Kafkasya’yı ele geçirdikten sonra Türk ve Müslüman halklar ile Hristiyan Gürcü ve Ermenilere yönelik farklı politika takip etmiştir. Hristiyan Ermeni ve Gürcüleri kendi vatandaşı olarak kabul etmesine bağlı olarak onlara herhangi bir sınırlama getirmeksizin ilk, orta ve yüksek eğitim imkanlarını sunmuştur. Ermeni ve Gürcüleri askere aldığı gibi istekli olanlarını askeri okullarında eğitim verip subay veya astsubay yapmıştır (Kırzioğlu 1985: 109).

Buna karşın Rus Çarlığı, bölgedeki Türk ve Müslüman halklara ne eğitim imkanı sunmamış, ne de onları askere almıştır. Bilinçli olarak cahil bırakılan Ahıska Türkleri, askere de alınmamıştır. Askerlik yapmamanın karşılığı olarak da devlete 40 manatlık vergi ödemişlerdir. Ancak askeri eğitim almamış olan Ahıskalılar, daha sonraki yıllarda yani II. Dünya Savaşı’nda askere alınmış ve bu eğitimi almamanın bedelini çok ağır bir şekilde ödemişlerdir (Zeyrek 2002a: 524).

2.1.8. Kafkasya’da Ara Dönem (1917-1921)

I. Dünya Savaşı’nın başlangıcından Rus Çarlığı’nın yıkıldığı döneme kadar Ahıska Türkleri, bazı yerlerde katliam niteliğine dönüşen değişik şiddet ve yıldırma faaliyetlerine maruz kalmışlardır. Bunun neticesinde yüzlerce Ahıskalı ölmüştür. Azerbaycan kamuoyu özellikle Posof ve Ardahan bölgelerinde meydana gelen vahşete büyük tepki göstermiştir. Hatta hayırsever kuruluşlar vasıtasıyla toplanan yardımlar bölgeye gönderilmiş, öksüz çocuklara sahip çıkılması amacıyla kampanya başlatılmıştır (Avşar 1997: 1622; Kurbanov 1991: 13).

Böylesine hayati bir dönemde patlak veren Bolşevik Devrimi, Ahıskalılar için adeta bir “*kurtuluş ümidi*” olmuştur. Rusya’daki diğer halklar gibi Ahıska Türkleri de, yeni işbaşına gelen Bolşevik liderlerin 15 Kasım 1917 tarihinde yayınladıkları “*Rusya’daki Milletlerin Hakları Beyannamesi*”nden dolayı büyük umutlara kapılmıştır (Çomak 2012: 154; Kılıç 1996: 21).

Ahıska Türklerinin büyük beklenti içine girdiği bu dönemde, Brest Litovsk Konferansı'nda müzakereler devam etmekteydi. Beyannameden kaynaklanan iyimser ortamda Ahıskalılar adına ilk somut adım atan Ömer Faik Bey, Azerbaycan Emniyet Genel Müdürü Naki Keykurun ile birlikte Ocak 1918'de İstanbul'a giderek Sadrazam Talat Paşa ile görüşmüştür. Bu görüşmede Ömer Faik Bey, Azerbaycan'ın bağımsızlığına kavuşturulmasına ilave olarak *“Osmanlı hududunda bulunan memleketi Ahıska'nın Osmanlı Devleti tarafından ilhak edilmesi talebinde”* bulunmuştur. Bunun üzerine Talat Paşa da, *“Enver Paşa Hazretleri bu arzunuzu yerine getirir. Yarın teşkilatı kurmaya başlacağız”* diye karşılık vermiştir (Zeyrek 2001: 30).

Bu arada Ahıska ve Ahılkelek bölgesindeki Müslümanlarla Gürcüler arasındaki çarpışmalar da giderek şiddetlenmekteydi. Enver Paşa'nın emriyle silahlandırılan Ahıska ve Ahılkelek'teki Müslümanlara destek amacıyla birkaç Osmanlı birliği de katılmıştı (Arslan 1997: 99).

Gürcülerle Müslümanlar arasındaki çarpışmalar devam ederken Ahıska Türkleri, beyannamenin ikinci maddesini oluşturan *“halkların kendi kaderlerini belirleme hakkı”* ilkesi gereği kendi kaderini Anadolu ile birleştirmek için ikinci somut adımlarını atmışlardır. Bu maksatla Ahıska ve Ahılkelek kazalarındaki Müslüman halkın temsilcileri, Trabzon Konferansı'nın devam ettiği dönemde Osmanlı Devleti ile birleşme isteklerini 12 Nisan 1918'de İstanbul'a iletmişlerdir. Resmi başvurularında, Ahıskalılar; *“Üçyüz yıl Türk idaresinde yaşadık, 1828'de Rus idaresine düştük. Yeni Rus Hükümeti, her ulusa kendi kendini yönetmek ve istediği devletle birleşmek hakkını tanıyor. Biz Müslüman ve Türküz, Transkafkasya Hükümeti Müslümanlara güvenmiyor ve onlara zulüm ediyor. Hristiyan asker ve ahali son günlerde Ahılkelek'de 13, Ahıska'da 10 köy halkını kısmen katletmiş, kısmen de kaçmak zorunda bırakmış, erzak ve hayvanlarını ellerinden almış ve sekiz köyü yakmıştır. Osmanlı'ya katılmak istiyoruz”* diyerek niyetlerini açık şekilde ortaya koymuştur (Arslan 1997: 100; Bayur 1991: 190; Yunusov 2000: 23; Zeyrek 2001: 153).

Ahıska ve Ahılkelek halkının başvurusuna Osmanlı Devleti'nin iki olumlu tepkisi olmuştur. İlk olarak, Müslüman Acaralı ve Türklerden teşkil edilmiş olan 3. Kafkas Tümeni Ahıska'ya gelerek bölgeyi ele geçirme hazırlıklarına başlamıştır (Sürmeli 2001: 107). Ayrıca, Enver Paşa'nın 4 Mayıs 1918'de 3. Ordu Komutanlığı'na

gönderdiği mesajında da görüleceği gibi “*Batum Konferansı’na esas teşkil edecek Türk isteklerine*” Ahıska ve Ahılkelek de dahil edilmiştir (Sürmeli 2001: 106).

Bu iki girişim de yarım bırakılmamıştır. Batum Konferansı’nda Ahıska ve Ahılkelek’in Osmanlı Devleti’ne bırakılması için Osmanlı Heyeti tarafından Gürcü Heyeti’ne 48 saat süreli ultimatoma verilmiştir. Ultimatoma alan Gürcü Heyeti, “*Abastoman Boğazı’na yerleştirilecek topraklarınız bizim başşehrimize hakim olacaktır. Bu bizim için intihardır*” diyerek karşı çıkmıştır. Bu tip itirazları dikkate almayan Osmanlı Heyeti Başkanı Halil Bey, verdiği ultimatomdan vazgeçmemiştir (Arar 1986: 229). Sonuçta Osmanlı Devleti’nin Ahıska ve Ahılkelek ile ilgili isteği Gürcülere kabul ettirilmiş ve antlaşmanın imzalanmasını müteakip her iki bölge işgal edilmiştir. Ancak her iki bölge de, Mondros Mütarekesi sonrasında boşaltılmak zorunda kalmıştır.

Osmanlı Devleti, Ahıska ve Ahılkelek’in boşaltılmasında geleceği düşünerek kendi çıkarlarına uygun bir politika takip etmiştir. Buna göre; hem Gürcü hem de Ermeni Hükümeti’ni kazanmayı arzulayan Osmanlı Devleti, Ahılkelek’i Ermenilere; Ahıska’yı ise Gürcülere vermeyi uygun bulmuştur. Bu niyetini, Erivan ve Tiflis’teki temsilcileri vasıtasıyla her iki hükümete de iletmıştır. Gürcülerin Ahılkelek’i de kendi toprakları olarak görmelerine karşın Osmanlı Devleti’nin bu bölgeyi özellikle Ermenilere vermeyi planlaması, Osmanlı Devleti tarafından geleceğe dönük önemli bir yatırım olarak düşünülmekteydi (Sürmeli 2001: 410).

Osmanlı Devleti’nin bu kararından sonra Ahıska Türkleri için yeni bir dönem başlamıştır. Kendi kaderlerini Anadolu ile birleştirme projesinde amaçlarına ulaşamayan Ahıskalılar, yeniden Rus veya Gürcü egemenliğine girmemek için bu sefer kendi kaderlerine hükmetme projesini devreye sokmuştur. Ahıska, Ahılkelek, Gümrü, Iğdır ve Nahçıvan kazalarındaki Müslüman Türk ahaliyle birlikte bölgeden sorumlu 9. Ordu Kumandanı Yakup Şevki Paşa’ya müracaat edilerek üç talepte bulunulmuştur. İlki, Osmanlı Ordusu’nun askerlerinin bölgede kalmasıdır. Diğer, çekilmek mecburi ise bölgenin korumasını sağlayacak yeterli bir müfrezenin bırakılması, sonuncusu da barış antlaşmasının imzalanmasına kadar Ahıska bölgesinin Gürcistan ve Ermenistan’ın hegemonyasına girmemesi için Ahıskalılar adına gerekli girişimde bulunulmasıdır. (Bayraktar 2000a: 65; Gökdemir 1986: 238; Ural vd. 2011: 614).

Osmanlı Ordusu’nun bölgeden çekileceği haberleri kısa sürede duyulmuştur. Halkın buna ilk tepkisi, doğal olarak emniyetli bir bölgeye göç etmek şeklinde

olmuştur. Çünkü halk, geçmiş dönemlerde yaşananlardan dolayı büyük bir tedirginlik içindedir. Ayrıca hem Ermeniler hem de Gürcüler her geçen gün tehditlerini artırıyorlardı. Böyle bir dönemde Osmanlı Devleti de, bölge halklarının müracaatlarına cevap olarak “*kendi başlarının çaresine baksınlar*” demek zorunda kalmıştır. Bunun neticesi olarak halk, özellikle 9. Ordu Kumandanı’nın nasihat ve ısrarlarına kulak asmayarak göçe devam etmiştir (Gökdemir 1998: 37).

Göç etmeyerek yerinde kalmayı tercih eden Ahıskalı ve Acaralılar ise, memleketlerini savunma kararı almışlardır. Karara göre, Gürcüleri memleketlerine sokmayacaklar, saldırı yapmaları halinde de derhal karşılık vereceklerdi. Zaten kendi kaderleriyle başbaşa kalan bölge halkının kendi kendilerini yönetme ve savunma dışında başka bir seçenekleri de kalmamıştı. Aslında Wilson prensiplerine de uyan bu düşüncelerle bir araya gelen Ahıskalı Müslüman halk, 29 Ekim 1918’de “*Ahıska Geçici Hükümeti*”’nin kurulduğunu ilan etmiş ve Hükümet Başkanlığı’na da Ömer Faik Bey’i seçmiştir (Arslan 1997: 104; Yunusov 2000: 24; Zeyrek 2001: 33).

Yeni kurulan hükümetin ilk icraatlarından biri, daha önce diğer bölge ahalileriyle birlikte 9. Ordu Kumandanı’na yapılan taleplerin Ahıska’da bulunan 3. Tümen Kumandanı’na tekrar iletilmesi olmuştur. 3. Tümen Kumandanı’ndan da aynı cevap alınmıştır. Ahıskalılar, taleplerine olumlu cevap alamazlar da teşkilatlanma konusunda 3. Tümen Kumandanı’nın çok ciddi desteğini görmüşlerdir (Arslan 1997: 104; Sürmeli 2001: 411).

Osmanlı Ordusu’nun geri çekilme zamanını takip eden Gürcü Ordusu, Ahıska’daki Osmanlı birliklerince bölgenin iki haftalık bir sürede boşaltılmaması halinde taarruz tehdidinde bulunmuştur. Ahıska Geçici Hükümeti, tehdit üzerine harekete geçerek 3. Tümen Kumandanı ile Ahıska’nın savunması amacıyla gizli bir antlaşma yapmıştır. Bu antlaşmaya göre, 3. Tümen’den 500 subay ve er terhis edilecek, Ahıska Geçici Hükümeti’ne bağlı bir milis alayı kurulacaktır. Yine bu antlaşma kapsamında 3. Tümen, Mühendis Osman Server Bey komutasında oluşturulan bu milis alayına belirli miktarda top, değişik çapta silah ve cephane yardımında bulunmuştur (Ural vd. 2011: 620; Yel 2002: 93). Antlaşma esaslarına uygun olarak Osman Server Bey ve Delikanlı Hafız Bey komutasında teşkil edilen milis alayı, Ahıska ve Ahılkelek’i Halit Paşa’dan teslim almıştır (Zeyrek 2001a: 9).

Ahıska'lılar, bu faaliyetlerle meşgul olurken aynı zamanda Kars, Ardahan ve Batum illerindeki Türk ve Müslüman ahali arasında başlatılan gayretlerin koordinesi için gerekli çalışmalara da iştirak etmekten geri kalmıyorlardı. Üç ildeki Türk ve Müslüman ahaliyi birleştirmek amacıyla 30 Kasım 1918'de Kars Milli Şurası önderliğinde yapılan büyük kongreye Ahıska Geçici Hükümeti'nin temsilcileri de katılmıştır. Kongrede kurulması öngörülen ortak yönetime "*Kars Milli Şura Hükümeti*" adı verilmiştir. Batum, Kars, Ahıska Geçici Hükümeti ve Aras Türk Hükümeti'nin katılımıyla oluşturulan yeni hükümetin, Gürcü ve Ermenilerin taarruz, işgal ve katliamlarına karşı bölgeyi savunmak amacıyla güçlü birlikler kurulmasına karar verilmiştir (Gökdemir 1998: 43). Bu tarihten itibaren Ahıska ve Ahılkelek, Kars Milli Şura Hükümeti'nin bir parçası olarak yönetilmeye başlanmıştır.

3. Tümen, 4 Aralık 1918'de Ahıska'yı boşaltarak Ardahan bölgesine çekilmiştir. Çekilmeyi faaliyetini takip eden Gürcüler, Ahıska'yı aynı gün işgal etmiştir. Bunun üzerine Ahıska ahalişi şehri savunma hazırlıklarına başlamıştır. Osmanlı Ordusu'nun boşalttığı Ahılkelek'in Ermeniler tarafından işgal edilmesi üzerine aynı zamanda burada da Ermeni ve Gürcüler arasında savaş başlamıştır. Dolayısıyla diğer bölgelerde olduğu gibi Ahıska ve Ahılkelek bölgeleri de derin bir kaos dönemine girmiştir (Gökdemir 1998: 76).

Bunun üzerine Ahıska'dan Ardahan'a çekilen 3. Tümen Kumandanı Halid Bey başkanlığında Ardahan'da birbirini takiben iki kongre toplanmıştır. 3-5 Ocak 1919'da yapılan I. Ardahan Kongresi'nde bazı önemli kararlar alınmıştır. Bunlardan birincisi, elden geldiğince Mondros Mütarekesi şartlarının uygulanmamasıdır. İkincisi, silahların teslim edilmesi bir tarafa bölgenin savunulması için daha fazla silahlanılmasıdır. Üçüncüsü, anavatanı kurtarmak için teşkilatlanılması ve buna uygun bir faaliyet yürütülmesidir. Sonuncusu da, Milli Şura Hükümetleri temsilcilerinin katılımıyla Ardahan'da ikinci bir kongrenin düzenlenmesidir (Çetinkaya 1968: 985; Kırzioğlu 1968: 959; Ural vd. 2011: 615).

Alınan kararlar gereği II. Ardahan Kongresi 7-9 Ocak 1919'da toplanmış ve kongreye Ahıska Geçici Hükümeti adına Başkan Osman Server Bey katılmıştır. Bu kongrede, öncelikle birinci kongrede alınan kararlar onaylanmıştır. İlaveten alınan kararların en önemlisi ise, "*Milli Şura*" temcilerinin katılımıyla Kars'ta "*Güneybatı Kafkas Geçici Milli Hükümeti*"nin kurulması için geniş katılımlı bir kongrenin

toplanmasıdır (Arslan 1997: 107; Çetinkaya 1968: 985; Kırzioğlu 1968: 961; Ural vd. 2011: 615). Büyük Kars Kongresi, sancak ve kazalardan gelen 131 temsilcinin katılımıyla 17 Ocak 1919'da başlamıştır. 17-18 Ocak akşamı kongre, “*Güneybatı Kafkas Geçici Milli Hükümeti*”’nin kurulmasına karar vermiş ve 18 maddelik anayasayı kabul etmiştir (Erdoğan 1954: 184; Kayabalı ve Arslanoğlu 1973: 455; Şirin 2014: 131). Bölgedeki gelişmeleri dikkatle takip eden İngiltere, yeni kurulan hükümeti tanıdığını açıklamıştır (Çetinkaya 1968: 986; Kırzioğlu 1968: 961). Böylece Batum’dan Orduabad’a kadar olan bölgeyi kapsayan ve Ahıska’nın da içinde yer aldığı yaklaşık 40.000 km²’lik bir alanda hükümet otoritesi sağlanmış oluyordu. Yeni devletin resmi yayın organı “*Seda-i Millet*” Batum’da basılmaktaydı ve sınırları içinde 1.738.478 kişi yaşamaktaydı. Bunlardan 1.534.824’ü Türk ve Müslüman, geriye kalan 227.324’ü ise Rus, Rum, Malakan ve Ermenilerden meydana gelmekteydi. Buna göre azınlıklar, genel nüfusun ancak %15’ini oluşturuyordu (Gökdemir 1985: 115; Ural vd. 2011: 618).

Bu gelişmelerin yaşandığı dönemde Ahıskalı liderlerden Osman Server Bey, Paris’te toplanacak barış konferansına gönderilmek üzere 19 Ocak 1919’da Batum’da bastırılan bir broşür hazırlamıştır. Ahıska’nın tarihçesi hakkında kısa bilgi verildikten sonra broşürde özet olarak; “*Gürcü ve Ermeni birliklerince bölgenin tamamen harap edildiği, Wilson prensiplerinden halkın kendi kaderini belirleme ilkesi gereği Ahıskalıların kaderlerini, Güneybatı Kafkasya’yı temsil eden Kars Milli Şurası ile birleştirmek istedikleri*” belirtilmiştir (Yunusov 2000: 25).

Güneybatı Kafkas Geçici Milli Hükümeti’nin göreve başlamasıyla birlikte Şubat 1919 ayı başında Ahıska ve Ahılkelek’te Gürcü ve Türkler arasında yeniden olaylar çıkmıştır. Gürcülerin Ahıska ve Ahılkelek’te bazı önderlerini sürgüne göndermelerine rağmen Türk ve Müslüman halk, davalarından geri adım atmamışlardır. Dahası Gürcülerin baskısına rağmen anayasa oylamasına katılmayı kabul etmeyen Müslüman halk, 2 Şubat 1919’da Ahıska ve Ahılkelek’teki Gürcüleri her iki bölgeden de tamamen çıkartmayı başarmıştır (Gökdemir 1998: 126; Osipov ve Swerdlow 2007: 563).

Bu arada Büyük Kars Kongresi’nde kabul edilen anayasa gereği Şubat 1919 sonunda Güneybatı Kafkas Geçici Milli Hükümeti sınırları dahilinde milletvekili seçimleri yapılmıştır. Seçilen milletvekillerinin katılımıyla 1 Mart 1919’da Kars’ta “*Milli Meclis*” açılarak görevine başlamıştır (Şirin 2014: 132).

Gürcüler, yaklaşık bir ay hazırlandıktan sonra 2 Mart 1919'da Ahıska'yı yeniden işgal etmiştir. Bunun üzerine alarma geçen halk, Osman Server Bey komutasında milis alayı ile birleşerek direnişe geçmiştir. Bu bağlamda 16 Mart 1919'da Posof bölgesindeki yaklaşık 15 köye saldıran Gürcülere karşı milis alayı ile taarruz edilmesine karar verilmiştir. Ahıskalı Milis Alayı'nın taarruzlarına dayanamayan Gürcüler, önce Posof'u, kısa süre sonra da Ahıska ve Ahılkelek'i terketmek zorunda kalmışlardır (Arslan 1997: 108).

Yeni göreve başlayan Milli Meclis, 25 Mart 1919'daki oturumunda bağımsızlık kararı almıştır. Buna bağlı olarak Milli Meclis, aynı gün yaptığı bir basın açıklamasıyla "*Güneybatı Kafkas Cumhuriyeti*"nin kurulduğunu ilan edilmiştir (Gökdemir 1998: 147; Zeyrek 2010: 11). Kars'ta bu gelişmeler yaşanırken Gürcüler hazırlıklarını tamamlamış ve müteakiben 28.000 kişilik ordusuyla Mart 1919 ayı sonunda yeniden taarruza geçmişlerdir. Bu kapsamda Ahıska'yı kısa sürede işgal etmiş ve taarruz istikametlerini Posof'a yöneltmişlerdir. Gürcü taarruzlarına dayanamayan milis alayı cephane yardımı da gelmemesi nedeniyle Posof'a çekilmek zorunda kalmıştır. Gelişmeleri takip eden Güneybatı Kafkas Hükümeti, yaklaşık 800 kişiden oluşan milli bir birliği takviye olarak Kars'tan Posof'a göndermiştir. Hatta Cumhurbaşkanı Cihangirzade İbrahim Bey de gelişmeleri takip etmek üzere bu bölgeye gelmiştir. Takviye kuvvetle desteklenen Ahıska Milis Alayı, karşı taarruza geçerek 10 Nisan 1919'da Ahıska ve Ahılkelek'i yeniden kurtarmayı başarmıştır (Gökdemir 1998: 129; Kayabalı ve Arslanoğlu 1973a: 471; Sürmeli 2001: 433). Ahıska'daki bu olumlu gelişmenin aksine Kars'ta sonuçları bütün bölgeyi etkileyen olumsuz bir olay yaşanmıştır. İngilizler, 12 Nisan 1919'da Kars'taki Güneybatı Kafkas Cumhuriyeti Parlamentosu'nu basmış ve Cumhuriyetin feshedildiğini ilan etmiştir (Şirin 2014: 133). Güneybatı Kafkas Cumhuriyeti'nin siyasi varlığına İngiltere tarafından 13 Nisan 1919 tarihinden itibaren son verilmesi, Ahıska'da büyük bir endişeye neden olmuş, Gürcistan'da ise tam aksine büyük bir sevinçle karşılanmıştır. Daha da önemlisi, Kars'ta bulunan General Thomson tarafından yayınlanan bir emirle, Gürcülere Ahıska'dan Ardahan'ın kuzeyine kadar ilerlemelerine müsaade edilmiştir (Gökdemir 1998: 129).

İngilizlerin planına uygun olarak harekete geçen Gürcüler, 19 Nisan 1919'da Ardahan'ı işgal etmiştir. Gürcüler, ileri harekate devamla 20 Nisan 1919'da Merdenek (Göle)'e kadar olan bölgeyi ele geçirmişlerdir (Kayabalı ve Arslanoğlu 1973b: 484;

Sürmeli 2001: 441; Zeyrek 2013: 110). Başka bir deyişle Gürcüler, İngilizlerin müsaade ettikleri sınıra ulaşmıştır. Bu gelişmeden hemen sonra Osman Server Bey, Güneybatı Kafkas Ahalisinin Haklarını Koruma Merkezi(Ahıska-Ahılkelek Müslümanları Millî Şurası)'ni kurmuştur. Merkez, 28 Haziran 1919 tarihinde Gürcülerin bölgeyi boşaltmasını istemiştir (Taşdemir 2005: 104). Talebi kabul etmeyen Gürcistan, Ardahan dahil bölgeyi tamamen kontrol altına almıştır. Bu faaliyetin ardından Gürcistan Parlamentosu, 25 Aralık 1919 tarihinde Ahıska bölgesinin özerkliğini tanıyan yasayı onaylamıştır. Böylece bu tarihten itibaren Bolşevik hakimiyetinin kurulmasına kadar geçen süre içinde Ahıska ve Ahılkelek, nispeten huzurlu bir dönem geçirmiştir (Yunusov 2000: 25).

Yaklaşık iki yıllık bir aradan sonra Gürcü Hükümeti'nin 6 Mart 1920'de Türkiye'den Batum, Ahıska ve Ahılkelek'in "*geçici olarak*" işgal edilmesini talep etmesi, Ahıskalıları heyecanlandırmıştır. Ancak Türk Ordusu, söz konusu talep gereği 9 Mart'ta işgal ettiği Ahıska'yı Moskova Antlaşması'ndan hemen sonra Nisan 1921 ayı başında terk etmek zorunda kalmıştır (Karabekir 1960: 932). Böylece Anadolu ile birleşme ihtimali tamamen ortadan kalkması nedeniyle durumu kabullenemeyen Ahıskalıların bir bölümü, eskiden olduğu gibi Anadolu'ya göç etmeye karar vermiştir. Bunlardan bir kısmı Kars'a, bir kısmı da Muş'un Bulanık ilçesine yerleşmiştir (Kırzioğlu 1989: 21).

Bu dönemde kısa süreli de olsa Elviye-i Selase yani Kars, Ardahan ve Batum illeri, Misak-ı Milli sınırları içinde kabul edilmesi nedeniyle Moskova Antlaşması'na kadar TBMM'nde temsil edilmiştir. Ancak Ahıska ve Ahılkelek Misak-ı Milli'ye dahil edilmediği için TBMM'de temsil hakkını kaybetmiştir (Arslan 1997: 110).

Moskova Antlaşması'ndan sonra Ahıskalılar için son bir şans Kars Antlaşması'ydı. Dönemin Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey tarafından gönderilen bir telgrafla TBMM Heyeti'ne "*Ahıska ve Borçalı Türklerinin halinin ve istikbalinin unutulmaması*" talimatı verilmiştir. Buna rağmen konferansta, Batum ve Nahçıvan'ın özerklikleri teyit edilirken Ahıska ve Borçalı Türkleri hakkında herhangi bir olumlu gelişme sağlanamamıştır (Arslan 1997: 113).

Netice itibariyle Ahıska'nın bugüne kadar devam eden yasal statüsü, Moskova Antlaşması ile belirlenmiştir. Antlaşma ile eski Çıldır Eyaleti'ne ait olan sancaklardan sekizi yani Bedre, Azgur, Ahılkelek, Hirtız, Cecerek, Ahıska, Altunkale(Kobliyan),

Acara Gürcistan sınırları içinde kalmıştır. Türkiye sınırları içinde kalan sancaklardan Maçakhel (Bir kısmı Acara'dadır.), Livana, Yusufeli, Ardanuç, İmerkhev, Şavşat Artvin ilindedir. Geriye kalan diğerleri ise Oltu, Narman, Kamkhıs Erzurum ili; Posof, Çıldır, Göle de Ardahan ili sınırları içindedir (Zeyrek 2001: 19).

2.1.9. Sürgüne Kadar Olan Sovyet Rusya Dönemi (1921-14 Kasım 1944)

Gürcistan'da Sovyet döneminin başlamasından hemen sonra Abhazlara, Osetlere ve Acara Müslümanlarına siyasi özerklik verilmiştir. Aynı konumda olmasına rağmen Ahıska ve havalisine bu hak verilmemiş, bölge doğrudan Tiflis'e bağlanmıştır (Arslan 2005: 649; Taşdemir 2005: 108).

Gürcistan'da yeni kurulan siyasi sisteme bağlı olarak 1 Ağustos 1921 tarihinde *“Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Müslüman Ahalisi Şurası”* kurulmuştur. Tiflis Devrim Komitesi'ne bağlı olarak faaliyette bulunan ve üç kişiden oluşan Şura Başkanı olarak Ömer Faik Numanzade seçilmiştir (Osipov ve Swerdlow, 2007: 561; Zeyrek 2008: 60). Ömer Faik, bölge genelinde yaptığı incelemelerde halkın içinde bulunduğu olumsuz şartları tespit etmiştir. Elde ettiği bilgileri bir mektupla, Devrim Komitesi Başkanı Maharadze'ye bildirmiştir. Bu dönemde ilçelerdeki devrim komitesi bürolarının çoğunluğu, gayrimüslimlerin özellikle de Ermenilerin elindedir. Bilhassa burada görevli Ermenilerin halka yapmadığı eziyet kalmamıştır. Gelişmeleri yakından takip eden Ömer Faik, olup bitenleri hükümete ve ordu komutanlarına doğrudan bildirmesine rağmen herhangi bir olumlu sonuç alamamıştır (Uravelli 2012: 18; Zeyrek 2001: 43).

Rus Çarlığı, Güney Kafkasya'da yaşayan Türkleri adlandırmak amacıyla *“Tatar”* terimini kullanmıştır. Ancak 19. yüzyılın ortalarından itibaren Türk adlandırılması yeniden yaygınlaşmaya başlamıştır. Rusların bu tutumu, Sovyet rejiminin ilk dönemlerinde de resmi olarak yaygın bir şekilde kullanılmıştır (Aydıngün ve Asker 2012: 170). Bununla birlikte Gürcistan'da Sovyet Yönetimi'nin kurulmasıyla birlikte *“Türk”* kelimesinin unutturulması yönündeki girişimler yeniden başlatılmıştır. Bu kapsamda, 1924 yılında Stalin; Ahıska Türkleri'nin önde gelen liderlerinden Ömer Faik'e, kendi halkına örnek olması amacıyla milliyetini değiştirmesi teklifinde bulunmuştur (Zeyrek 2001: 43).

1920 yılından itibaren Ahıska ve Ahılkelek'te eğitim kurumları oluşturulmaya başlanmıştır. Bu dönemde Türkiye ile ilişkiler kesilmiştir. Daha çok Azerbaycan ile ilişkilerin geliştirilmesi yoluna gidilmiştir. Buna bağlı olarak bu yıllarda Azerbaycan'dan gelen öğretmenlerin yardımıyla eğitim ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmıştır (Kurbanov 1991: 14; Yunusov 2007: 174).

Gürcistan Komünist Partisi Merkez Komitesi, 4 Haziran 1923'te Ahıska'daki devlet kurumlarında Azeri ve Rus dillerinin kullanılmasına karar vermiştir. Bu nedenle 1926 itibariyle Ahıska bölgesindeki ilçe ve köylerde Azerbaycan Türkçesi kullanılmaya başlamıştır (Buntürk 2007: 180). Ahıska Türkleri, Gürcistan'da 1920'lerden itibaren kültürel baskı görmeye başlamıştır. 1919-1921 arasında bağımsız Gürcü devleti, ülkedeki Müslümanları asimile etmeye yönelik izlediği politika 1926'ya kadar Sovyet Gürcistan'ı idaresi altında da devam etmiştir. Bu tarihten itibaren Ahıskalılar, kendilerini "*Türk*" olarak kayıtlara geçirebilmişlerdir (Khazanov 1995: 196).

Gelişmelerden rahatsız olan Ahıska halkı, bu dönemde durumlarına bir nebze olsun çare olabilir umuduyla Türkiye nezdinde son bir girişimde bulunmuştur. Ömer Faik Numanzade başkanlığında bir heyet oluşturularak, 1928 yılında Ankara'ya gönderilmiştir. Heyet, hiç olmazsa Acaristan Özerk Cumhuriyeti'ne katılmaları talebinde bulunmuş, ancak bu girişimden de olumlu bir netice alınamamıştır (Kırzioğlu 1955: 88).

1930'lu yıllarda Ahıska, Adıgen ve Doloş'ta öğretmen enstitüleri kurulmuştur. Aynı yıllarda Adıgen'de önce "*Kızıl Rençber*" sonra "*Adıgen Kolhozcusu*"; Ahıska'da önce "*Kommunist*" sonra "*Kızıl Bayrak*"; Aspinza'da önce "*Bağban*" sonra "*Sosyalizm Köyü*" isimli gazeteler Azeri Türkçesiyle yayınlanmaya başlamıştır (Kurbanov 1991: 14). Sovyet eğitim sistemine göre, "*Milliyetler Politikası*" gereği sadece resmen tanınan halklar kendi dillerinde eğitim alma hakkına sahipti. Dolayısıyla Türk okulları 1930'larda kapatılmıştır. Bu yüzden Gürcüce ve Rusça bilmeyen birçok Ahıskalı öğrenci, okullarını bırakmak zorunda kalmıştır (Balım ve Aydıngün 2003: 242).

Sovyet Yönetimi tarafından 1936 yılında alınan bir karar gereği Ahıska Türkleri, bu tarihten itibaren Azeri olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Bunun sonucu olarak okullarda eğitim dili Azerbaycan Türkçesine çevrilmiştir (Ataöv 2007: 23; Kreindler 1986: 397; Sheehy ve Nahaylo 1980: 24; Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 10;

Yunusov, 2000: 28). Ayrıca bu ahaliye Türk yerine Azerî kimliği ve pasaportu verilmiştir. Bu yüzden 1939'daki nüfus sayımında, daha önce Türk olarak gösterilen kişilerin büyük bir bölümü Azeri olarak kaydedilmiştir (Beridze ve Kobaidze 2010: 63; Sanikidze ve Walker 2004: 17; Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 10; Yunusov 2007: 175). Sovyet Yönetimi'nin bu yaklaşımını, iktidardaki yetkililerin Azerbaycanlıları da Türk olarak kabul ettikleri şeklinde yorumlamak mümkündür.

1937 yılında zirve noktasına ulaşan Stalinist tasfiye politikasından Ahıskalılar da nasibini almışlardır. Ahıskalı birçok aydın tutuklanarak idam edilmiştir. Özellikle o dönemde Ahıska Emniyet Müdürlüğü'ne atanan Ermeni kökenli B. Kabulov'un yapmış olduğu zalimce uygulamaların, Ahıskalıların hafızalarından bugün bile silinmediği görülmektedir (Uravelli 2012: 16; Zeyrek 2008: 62). 1930'lı yıllarda artan Sovyet baskılarına bağlı olarak Ahıska bölgesinden Türkiye'ye göçler olmuştur. Bu dönemde göç eden Ahıskalılar, genel olarak Ağrı ve Muş illerine yerleştirilmiştir (Ekinci 2013: 21).

1940'dan itibaren Sovyet ve yerel yöneticiler tekrar başlangıçtaki politikasına geri dönmüştür. Ahıskalılar, etnik köken bakımından yine Gürcü olmuştur. Buna bağlı olarak bu tarihten itibaren okullarda Gürcü dili ve alfabesi kullanılmaya başlanmıştır (Aydingün vd. 2006: 6; Zeyrek 2001: 37). Ahıskalıların etnik kökenlerinin değiştirildiği bu dönemde, sürgün edilmelerine yönelik şartlar da yavaş yavaş olgunlaşmaya başlamıştı.

2.2. Sorunun Ortaya Çıktığı Dönemdeki Küresel ve Bölgesel Ölçekteki Önemli Siyasi Gelişmeler

Küresel bağlamda döneme damgasını vuran olay II. Dünya Savaşı'dır. Versailles(Versay) Düzeni'ni yıkma amacıyla Hitler tarafından başlatılan savaşta tüm göstergeler, 1943 ortasından itibaren Almanların aleyhine dönmeye başlamıştır (Armaoğlu 2007: 384). Durumun bu noktaya gelmesinde, Hitler'in yanlış kararlarının etkisi büyük olmuştur. Nitekim Japonya'nın ABD'ye saldırmasından sonra Almanya'nın da bu saldırının hemen ardından ABD'ye savaş ilan etmesi, belki de II. Dünya Savaşı'nın kaderini değiştirmiştir. Almanya'nın bu davranışı nedeniyle ABD ve İngiltere, Avrupa'da Almanya'nın mağlup edilmesine öncelik vermiştir (Sander 2008:

166). Bu hedefe ulaşmak amacıyla İngiltere ve ABD'nin Sovyetlerle yaptıkları işbirliği antlaşmalarıyla her üç devletin aynı ittifak içinde buluşması, Avrupa'da Sovyetler Birliği'nin lehine bir sonuç doğurmuştur. Müttefik Devletlerin üyesi olmasıyla nispeten rahatlayan Sovyetler Birliği, Temmuz 1943 tarihinde Almanlara karşı kesin sonuçlu bir askeri hareket başlatmıştır (Armaoğlu 2007: 395).

Avrupa'da durumun Sovyetler Birliği lehine dönmesinin tek sebebi, şüphesiz ABD ve İngiltere ile aynı ittifak içinde yer alması değildir. Sovyetler Birliği için bundan daha da önemlisi Amerikan yardımdır. Bu dönemde başlayan ABD yardımları, yardımların kesildiği Şubat 1946 tarihinde toplam 11 milyar dolara ulaşmıştır (Sander 2008: 162). Söz konusu yardımlar, Sovyetler Birliği için önemliydi. Zira “*Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*” adlı eserlerinde Nye ve Welch(2013: 199), ABD'nin söz konusu yardımı kesmesinin iki kutup arasında başlayan Soğuk Savaş'ın temel sebeplerinden biri olarak göstermektedir.

Almanlara karşı avantajlı duruma geçen Sovyetler Birliği, Ekim 1943'de toplanan Moskova Konferansı'nda Türkiye'nin savaşa girmesini ilk defa gündeme getirmiştir. Ancak müttefikler arasında konuyla ilgili uzlaşma sağlanamamıştır. SSCB'ye göre, Sovyet ilerlemesini kolaylaştırmak için Türkiye mutlaka savaşa girmeli ve bu devletin savaşa girmesinin istenmesi de telkin biçiminde değil, “*emir*” şeklinde olmalıydı. ABD ve İngiltere, Sovyetlerin bu önerisini kabul etmediler. Bunun yerine Türkiye'nin Müttefiklere hava üssü vermesinin ve ulaşım kolaylıkları sağlamasının daha yararlı olacağını öne sürdüler. İngiltere tarafından iletilen Müttefiklerin söz konusu önerileri, Türkiye tarafından reddedilmiştir (Sander 2008: 190). Müttefikler arasında 28 Kasım-11 Aralık 1943 tarihleri arasında yapılan Tahran Konferansı'nda Türkiye'nin savaşa girmesi tekrar gündeme getirilmiştir. Durum Tahran dönüşü Roosevelt ve Churchill tarafından İnönü'ye iletilmiş, İnönü hayır dememiş, ancak hazırlanabilmek amacıyla ekonomik ve askeri yardım talebinde bulunmuştur (Sander 2008: 192).

Türkiye dışında diğer bir Kafkasya ülkesi olan İran, 12 Temmuz 1941 yılında “*Ortak Harekat Antlaşması*” imzalayan İngiltere ve Sovyetler Birliği tarafından Ağustos 1941 tarihinde zorla işgal edilmiştir. İşbaşındaki Rıza Şah'ın tahttan indirilip yerine oğlu Muhammed Rıza Pehlevi'nin geçirilmesiyle 29 Ocak 1942 tarihinde İran, İngiltere ve Sovyetler Birliği arasında bir ittifak antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma neticesinde İran'daki İngiliz ve Sovyet askeri birliklerinin durumu, işgal statüsünden

ittifak statüsüne dönüştürülmüştür. İran'ın İngiltere ve Sovyetler Birliği tarafından işgal edilmesiyle Sovyetlere yapılan Amerikan yardımının yeni ve en emniyetli güzergahı da İran olmuştur (Armaoğlu 2007: 377).

Türkiye, savaş öncesi dönemde olduğu gibi savaş boyunca da iki bloğa karşı denge politikasını devam ettirmiştir. Savaşın başında ilan ettiği “*savaş dışı durumunu*” sürdürmüş fakat bu tutumu Sovyetlerin tepkisine neden olmuştur. Gerçekte Türkiye-SSCB arasındaki ilişkilerin kırılma noktası Montrö Boğazlar Sözleşmesi için yapılan konferans döneminde başlamış, 15 Nisan 1939'da başlayan iki ülke arasındaki yeni bir anlaşma girişiminin 16 Ekim 1939'da başarısızlıkla sonuçlanması neticesinde iyice kötüleşmiştir (Oran 2008: 121; Sander 2008: 192). Türkiye, bu tarihten itibaren gelişmeleri ihtiyatla izlemeye başlamıştır. İngiltere ve Fransa ile ittifak antlaşması imzalamasına rağmen yeri geldiğinde pragmatist bir şekilde davranmasını bilmiştir. Örneğin kuzey bölgesini emniyet altına almak amacıyla ortaya çıkan ilk fırsatta yani 24 Mart 1941'de “*Türk-Sovyet Saldırmazlık Deklarasyonu*”'nu imzalamıştır. Yine Trakya bölgesinde sınırlarına kadar dayanmış olan Almanya ile 18 Haziran 1944'de “*Türk-Alman Saldırmazlık Antlaşması*”'nı imzalamıştır (Yalçınkaya 1997: 123).

Türkiye, pragmatist tutumunun bir gereği olarak uluslararası gelişmeleri dikkatle izlemiş, buna göre dış politikayla bağlantılı iç kamuoyundaki gelişmelere kimi zaman sessiz kalmış kimi zaman ise tutumunu sertleştirmiştir. Örneğin savaşın Almanya'nın lehine geliştiği dönemlerde, ülke içinde etkin hale gelen Pan Türkçülük hareketine Almanya'nın sıcak bakması nedeniyle sessiz kalmıştır. Ancak savaşın Almanya aleyhine dönmesiyle birlikte Türk Hükümeti, söz konusu harekete karşı tutumunu değiştirmiştir. Hükümet, durumun hassasiyetine bağlı olarak 9 Mayıs 1944'de basın alanında faaliyette bulunan Pan Türkçü liderlerin tutuklanması direktifini vermiştir. Bakanlar Kurulu'nun 18 Mayıs 1944 tarihindeki Pan Türkçü hareketin içinde yer alanların tutuklanması ve yargılanması kararına bağlı olarak, birçok yazar, akademisyen, öğretmen ve subay tutuklanarak yargılanmıştır. Aynı zamanda Cumhurbaşkanı İnönü de, Pan Türkistlerin yıkıcı faaliyetlerine asla fırsat verilmeyeceğini açıklayarak Türkiye'deki siyasi değişimi kesin bir şekilde ortaya koymuştur.

Türkiye'de bu gelişmeler yaşanırken, komşu bölgesinde yaşayan Ahıska Türkleri sürgün edilmiştir. Sürgünün ardından Türkiye'yi derinden etkileyen iki önemli

gelişme yaşanmıştır. İlki; Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov'un, 19 Mart 1945'te görüşmek için makamına gelen Türk Büyükelçisi'ne verdiği notayla "*1925 tarihli Dostluk ve İş Birliği Antlaşması'nın uzatılmayacağını*" bildirmekle başlamıştır (Tellal 2008: 501). Türkiye'nin notaya verdiği cevabı üzerine Molotov, 7 Haziran 1945'te yaptığı görüşmede Türk Büyükelçisi'nden bu defa yazılı olmasa da Kars ve Ardahan'la birlikte Boğazlar'dan üs talebinde bulunmuştur (Gürün 2010: 283). İkinci gelişme ise, Gürcistan Bilimler Akademisi'nde görevli iki profesörün, önce 14 Aralık 1945'te Tiflis'teki Komünist, daha sonra da Moskova'daki İzvestiya ve Pravda gazetelerinde yayınlanan makalelerinde Türkiye'den toprak talebinde bulunmalarındır. Gürcü akademisyenler, makalelerinde özet olarak; Ardahan, Artvin, Oltu, Tortum, İspir, Bayburt, Gümüşhane, Giresun ve Trabzon'un "*Doğu Lazistan*"ı oluşturduğunu iddia etmekte ve Gürcistan'a iadesini istemektedirler. Bu talep, daha sonra 1948 ve 1949'da Sovyetler Birliği'ndeki akademik çalışmalarda Sovyet tezi haline getirilmiştir (Tellal 2008: 504).

Her iki talep te Türk kamuoyunda doğal olarak büyük tepkiye neden olmuştur. Zaten II. Dünya Savaşı'nın başından beri kuzeyden saldırı endişesini taşıyan Türkiye, Sovyetlerin böyle bir talebi karşısında ciddi bir güvenlik krizine girmiştir. Diğer taraftan Postdam Konferansı'ndan önce Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den toprak talebinde bulunması müttefikler arasında olumsuz bir hava yaratmıştır. Bu dönemde Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den talep ettiği toprakları askeri bir harekatla elde etmek gibi gizli bir niyet taşıyıp taşımadığı halen tartışmalıdır. Sovyetlerin başlangıçta böyle bir niyetinin olduğu, ancak Postdam Konferansı'nın yapıldığı anda ABD'nin ilk atom bombasını kullanmasının ardından niyetini uygulamaktan vazgeçtiği düşünülmektedir. Bu nedenle olsa gerek Stalin, 19 Aralık 1945'te İngiliz Dışişleri Bakanı Bevin'e Türkiye'ye saldırmayacağına dair garanti vermiştir (Tellal 2008: 504). Sovyetler Birliği, 8 Ağustos ve 24 Eylül 1946 tarihli iki mesajında da, Kars ve Ardahan'a değinmeyerek sadece Boğazların ortak savunulması önerisinde bulunmuştur. Bu dönemde SSCB'nin Boğazlar vasıtasıyla güneye genişleme stratejisinden rahatsızlık duyan ABD, 12 Mart 1947 tarihinde "*Truman Doktrini*"ni yayınlayarak Türkiye'yi ve Yunanistan'ı destekleme kararı almıştır. Bu karar, bilindiği gibi II. Dünya Savaşı sonunda yeni oluşan iki blok arasındaki Soğuk Savaşı da başlatmıştır (Sander 2008: 191). Sonuçta Amerikan

desteğiyle rahat bir nefes alan Türkiye, böylece Batı güvenlik şemsiyesine girme konusunda ilk adımını atmıştır.

Gürcü akademisyenlerin toprak talepleri ise, başta Parlamento olmak üzere basın, yayın ve akademik çevrelerden önemli tepkiler almıştır. Konu Tanin, Vatan, Cumhuriyet, Hürses ve Tasvir gibi gazetelerde gündeme getirilerek taleplerin bilimsel dayanaktan yoksun olduğu gerekçeleriyle birlikte açıklanmıştır (Zeyrek 2001: 164).

Türkiye’yi derinden etkileyen bu iki önemli olayın yaşandığı dönemde, Türk Hükümeti’nin Kafkasya’yı mercek altına almada ve gelişmeleri takip etmede yetersiz kaldığı görülmektedir. Sovyetlerin istila korkusundan dolayı Türk kamuoyunun ilgisinin tamamen bu bölgeye odaklandığı bir zamanda, Türk Hükümeti’nin sınırın diğer tarafında olanlardan haberinin olmamasını anlamak zordur. Eldeki veriler, Türkiye’nin Ahıska Türklerinin sürgününden haberinin olmadığı yönündedir. Sovyetlerin Kars ve Ardahan’ı içine alan stratejik bir bölgeyi Türkiye’den talep etmesiyle birlikte ilk akla gelmesi gereken, *“Sınırın öbür tarafında neler oluyor?”* sorusu olmalıydı. Bundan da önemlisi, II. Dünya Savaşı’nın başlamasıyla birlikte kuzeyden bir askeri saldırı korkusu yaşayan Türkiye’nin, *“Rusların geçmiş bütün savaşlarda kullandıkları güzargahlarda ne gibi hazırlıklar yapıldığını”* merak etmesi gerekirdi. Bu iki sorunun cevabının aranmasıyla Ahıska Türklerinin sürgün edildiğinden haberdar olunabilirdi.

Netice itibarıyla Türkiye’nin değişen konjonktürel şartlardan dolayı 1944 yılı ortalarına doğru iç politikasında Sovyetler lehine yaptığı değişiklikler Sovyetler Birliği’nin Türkiye’ye karşı düşmanca tutumunu değiştirmeye yetmemiştir. Kızıl Ordu’nun Avrupa’ya doğru emin adımlarla ilerlemeye başladığı bu dönemde Sovyet Yönetimi, Türkiye’ye yönelik gizli niyetlerini rahatça uygulamaya koyabilmek amacıyla askeri hazırlık faaliyetleri için kullanacağı Ahıska’daki Türkleri sürgüne göndermiştir. Böylece Ahıska Türkleri için acılarla dolu yeni ve sıkıntılı bir dönem başlamıştır.

2.3. Sürgün İle Başlayan Ahıska Türkleri Sorunu ve Günümüze Kadar

Geçirdiği Evreler

II. Dünya Savaşı’nın başlamasının Ahıska Türklerinin normal yaşamları üzerinde önemi daha sonraki dönemlerde anlaşılan iki önemli etkisi olmuştur. Ancak bu

iki önemli gelişme arasında ilişki kurularak, “*Bu iki olay niçin ilk defa bu dönemde meydana geliyor?*” diye sormak hiç kimsenin aklına gelmemiştir.

Etkilerden birincisi, Ahıskalıların ilk defa askere alınmasıdır. Genel olarak 1940 yılına kadar Ahıska Türklerinden en basit görevler için bile askere alınan olmamıştır. Ancak bu tarihte 40.000 Ahıska Türkü askere alınarak Alman cephesine gönderilmiştir (Ataöv 2007: 24; Blandy 1998: 7; Tomlinson 2005: 16; Yunusov 2000: 28). Böyle bir durumda Ahıska Türklerinin Almanlara veya Hitler’e karşı sempati duymasından şüphelenilmesi mantıklı bir yaklaşım değildir (Shevchenko 2010: 53). Diğer önemli bir etki ise, bu dönemde demiryolu hattının Ahıska’ya kadar uzatılmasıdır. Mayıs 1943 itibarıyla Ahıska’ya en yakın demiryolu istasyonu Borcomi şehrindeydi. Bu demiryolu hattı buradan önce Ahıska’ya, sonra da Türkiye sınırına çok yakın olan Vale şehrine kadar uzatılmıştır (Devrisheva 2006: 26; Polian 2004: 155; Sumbadze 2007: 291; Zeyrek 2002b: 18). Yeni demiryolu hattının döşenmesi için gerek duyulan işgücü ihtiyacı ise, geride kalan Ahıskalı kadınlar ve ihtiyarlardan karşılanmıştır (Ataöv 2007: 24).

1944 yılına gelindiğinde Sovyetlerin II. Dünya Savaşı’nı kazanma ihtimalinin arttığı dönemde demiryolunun uzatılması Ahıskalıları hiç kuşkulandırmamıştır. Bu nedenle olsa gerek geride kalan kadın ve yaşlılar, Sovyetlerin savaşı kazanması için üzerlerine düşen görevleri eksiksiz yapmışlardır. Ahıska’yı Tiflis’e, hatta Rusya derinliklerine kadar bağlayacak olan demiryolu inşaatında art niyetsiz olarak çalışmışlardır. Yapımında büyük emek sarf ettikleri demiryolunun ilk olarak onları vatanlarından sürmek amacıyla kullanılacağını hiçbir zaman düşünmemişlerdir (Buntürk 2007: 197; Sumbadze 2007: 291).

2.3.1. Birinci Sürgün

Ahıska Türklerinin günümüze kadar devam eden büyük dramlarının yasal dayanağını, altında Stalin’in de imzası bulunan 31 Temmuz 1944 tarihli ve 6279 sayılı “*Devlet Savunma Komitesi*”nin kararı (Ek-1) oluşturmaktadır (Mürseloğlu 2001a: 33; Yunusov 2000: 29). Bu karar gereği, Ahıska, Ahılkelek, Aspinza, Adıgön ve Bogdanovka ilçeleri ile bunlara ait en az 220 köyde yaşayan insanlara 2-3 saat gibi kısa bir hazırlık süresi tanınmıştır (Ataöv 2007: 24; Khanzhin 2004: 496; Sumbadze 2007:

291). Rus askerlerinin köylerin giriş ve çıkışlarında aldığı tüm önlemlere rağmen, Ahıskalılardan bir kısmı ölümü göze alarak kaçmış ve Türkiye'ye geçmeyi başarmıştır (Aksu 2008: 22; Kolukırık 2011: 174).

Kimlikleri üzerinden yapılan baskılara direnerek Türklüklerinden vazgeçmeyen Ahıska Türklerinin ilk önce, önde gelen aydınları ve beyleri görüş ve statüleri nedeniyle Sibiry'a sürülmüştür. Daha sonra eli silah tutan herkes, II. Dünya Savaşı'nın başlangıcında cepheye gönderilmiştir. Geriye sadece ihtiyarlar ile kadın ve çocuklar kalmıştır. Onların da en sonunda Orta Asya'ya sürgününe karar verilmiştir (Aydingün ve Asker 2012: 180).

25 tren katarıyla taşınan Ahıska Türkleri, üç haftalık bir yolculuğun ardından bir sonraki yaşam adresleri olan Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan'a ulaşmıştır (Polian 2004: 155). İlk konvoyun ardından bu sefer Acaristan Özerk Cumhuriyeti'nde yaşayan Türk, Kürt ve Hemşinlilerden oluşan yeni bir grup, trenlere yüklenerek 25-26 Kasım 1944 tarihlerinde yine aynı bölgeye gönderilmiştir. Ahıska bölgesindeki boşalan köylere ise, daha önce yapılan plana uygun olarak 1945 yılında yaklaşık 30.000 Hristiyan Gürcü zorla yerleştirilmiştir (Bayraktar 2013: 73; Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 12; Zeyrek 2001: 112). Bu konuda dikkat çekici husus ise, Gürcistan Başbakanı'nın talimatı gereği, Ahıska bölgesine yerleştirilen Gürcülerin geldikleri bölgelerdeki evlerinin yıktırılması ve dolayısıyla yeni yaşam bölgelerine göçle birlikte eski köylerine ve evlerine geri dönme umutlarının da yok edilmesidir (Kopuzlu 2008: 6).

Devlet Savunma Komitesi'nin kararı gereği SSCB Halk İşleri Komiseri Beria, önce 20 Eylül 1944'de ast makamlara bir uygulama emri (Ek-2) yazmış daha sonra uygulama neticelerini ihtiva eden 28 Kasım 1944 tarihli sonuç raporunu (Ek-3) Stalin'e göndermiştir. Raporda Beria, 6279 sayılı kararda İşleri Komiserliği'nden 86.000 kişinin tahliye edilmesinin emredilmesine karşın 91.095 kişinin tahliyesinin tamamlandığını bildirmektedir.

Bununla birlikte iki farklı grup halinde sürgün bölgelerine gönderilen Ahıska Türklerinin sayısı konusunda uzmanlar arasında tam bir uzlaşma bulunmamaktadır. Bu konuda Rus, Batılı ve Türk araştırmacı ve uzmanlar birbirinden farklı rakamlar kullanmaktadır.

Sürgün emrini veren Sovyet resmi kaynaklarında bile rakamlar farklılık arz etmektedir. 28 Kasım 1944 tarihli rapordan farklı olarak başka bir Sovyet resmi dokümanına göre, 92.307 Ahıskalı göç ettirilmiştir (Bayraktar 2013: 73; Buntürk 2014: 94). Eski bir Sovyet tarihçisi olan Khazanov(1995: 198); sürgün edilenlerin 29.497'sinin Kazakistan'a, 42.618'inin Özbekistan'a ve 8.911'inin ise Kırgızistan'a olmak üzere toplam 81.026 Ahıskalının Orta Asya Cumhuriyetlerine göç ettirildiğini belirtmektedir. Rus coğrafyacı ve tarihçisi Polian(2004: 155)'a göre; Kazakistan'a 28.598, Özbekistan'a 53.163 ve Kırgızistan'a ise 10.546 olmak üzere toplam 92.307 Ahıskalı sürgün edilmiştir. Yine Sovyet tarihçisi Bugay(1989: 142), sürgün edilenlerin 100.000 civarında olduğunu iddia ederken; diğer Sovyet akademisyeni Zemskov(1990:8) ise, Orta Asya Cumhuriyetlerine 94.955 Ahıskalının ulaştığını söylemektedir (Aktaran: Khazanov 1995: 198; Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 12).

Konu üzerinde çalışma yapan Batılı araştırmacılar Pentikainen ve Trier(2004: 11), sürgün edilenlerin 90.000-120.000 arasında olduğunu iddia etmektedir. Yine Batılı bir uzman olan Conquest(1987: 183), yaklaşık 200.000 Ahıska Türkünün topyekün sürgün edildiğini iddia etmektedir. Bu rakamın yaklaşık 3.000'ini Kürtler, yaklaşık 1.000'ini ise Hemşinliler oluşturmaktadır. Rus uzman Osipov, Türk, Kürt ve Müslüman Hemşinlilerin dışında sürgün edilen grubun içinde yaklaşık 10.000 Karapapak veya Terekemenin bulunduğunu belirtmektedir (Aydingün 2001: 64). Ayrıca Gürcü uzman Sumbadze(2007: 292), Rus tarihçi Polian ile aynı rakamı paylaşmaktadır. Ona göre de 92.307 Türk sürgün edilmiştir. Yine Sanikidze ve Walker(2004: 18) ise, kesin olmamakla birlikte sürgün edilenlerin 100.000 civarında olduğunu söylemektedir.

Türk uzmanlardan Kurbanov(1991: 15) ve Ataöv(2007: 24) ile Ağacan ve Sezgin(2003: 15), yaklaşık 120-125.000 arasındaki Ahıskalının sürgün edildiğini iddia etmektedirler. Devlet(1989: 224)'e göre, sürgün edilenlerin sayısı 200.000 civarındadır. Buna karşın Alipaşa Ensarov, sürgün öncesinde Ahıska Türklerinin toplam nüfusunun 165.000 olduğunu, bunlar içinden 42.000'nin askere alındığını belirtmektedir (Aktaran: Bayraktar 2013: 72). Azeri araştırmacı Yunusov(2000: 30), Rus tarihçi ve uzmanlarla benzer rakamları kullanmaktadır. Ahıskalı dernekler ise, Türk uzmanlardan farklı olmamakla birlikte rakamları daha yüksek seviyelerde telaffuz edebilmektedirler.

İkinci konvoyda Acaristan Özerk Cumhuriyeti'nden toplam 8.500 Müslüman sürgün edilmiştir. Bunların 4.600'ü Kürt, 2.500'i Türk ve 1.400'ü ise Hemşinlidir

(Aydingün 2001: 64). Buna göre başta Robert Conquest olmak üzere sürgün edilenlerle ilgili uzmanlarca verilen rakamlar her iki konvoyu da ihtiva etmektedir.

Görüldüğü üzere rakamlar tartışmalıdır. Aslında konuyu tartışmalı hale getiren önemli bir faktör de, sürgün sırasında ölen Ahıskalılarının sayısıdır. Sovyet resmi rakamlarına göre, sürgün sırasında 14.895 Ahıskalı yolculuk esnasında soğuk ve açlıktan ölmüştür (Bayraktar 2005: 77). Bu konuda SSCB İçişleri Bakanlığı, 1945-1950 yılları arasındaki toplam kayıp sayısını 19.047 olarak vermektedir (Bayraktar 2013: 74; Mirkhanova 2006: 36). Yine Courtois ve Werth'in eserinden alıntı yapan Aydın(2005: 22), söz konusu rakamın 19.540 olduğunu idda etmektedir. Ayrıca Batılı bir kurum olan *"Human Rights Watch"* ise, sürgün sırasında ölenlerin sayısını 16.017 olduğunu açıklamaktadır (Aktaran: Alpargu 1998: 275). Azeri ve Türk uzmanlara göre, sürgün sırasında sadece yollarda açlıktan, soğuktan ve çeşitli hastalıklardan 17.000 kişi ölmüştür (Ağacan ve Sezgin 2003: 15; Kurbanov 1991: 15). Kreindler(1986: 392) ile, Wimburs ve Wixman (1987: 157)'a göre bu dönemde sadece Özbekistan'da 50.000 Ahıskalı sürgün yolculuğu ve olumsuz yaşam koşullarından dolayı ölmüştür. Ayrıca bazı uzmanlar ise, bu rakamı 30.000 olarak telaffuz etmektedir (Ataöv 2007: 24; Sheehy ve Nahaylo 1980: 24; Yunusov 2000: 30).

Sürgün edilen ve yollarda yaşamını yitiren Ahıskalılarının sayısı konusunda uzlaşma sağlanıp sağlanamaması sonucu değiştirmemektedir. Asırlar boyunca aynı topraklarda yaşayan Ahıska halkı, bir anda yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Yaşanan olayların acısını derinden hisseden Conquest(1987: 183); sürgün neticesinde oluşan durumu, *"İzlanda, Swaziland(Afrika kıtasının güneyinde yer alan bir ülkedir.), Kuveyt veya Alaska'nın tüm nüfusunun hiçbir iz bırakmadan bir anda yok olmasıyla aynı manaya geldiği"* şeklinde tanımlayarak Ahıskalılarının başına gelen felaketin şiddetini etkileyici bir şekilde ortaya koymuştur.

Ahıskalılarının sürgün sırasında malları müsadere edilmiş, 6279 sayılı kararda verilen talimatın aksine zararları tazmin edilmemiştir (Aydingün 1999: 122). Daha da acısı, 1946 yılında vatanları için savaştıktan sonra geri dönen Ahıskalılar, memleketleri Ahıska'ya alınmamışlardır. Bunlardan birçokları ailelerini bulmak umuduyla Orta Asya yollarına düşmüş, bir kısmı ailelerini bulmuş, bazıları da bulamadan ölmüştür (Aksu 2008: 23; Polat 2012: 52; Sheehy ve Nahaylo 1980: 24; Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 12; Zeyrek 2007: 65).

Bu konuda diğer önemli bir tartışma konusu da, savaştan geri dönüşte ailelerini bulamayanların dışında, savaşta ülkeleri için ölen Ahıskalıların sayısıdır. Bazı uzmanlarca askere gönderilen 40.000 Ahıskalıdan sadece 19.000'inin geriye dönebildiği iddia edilmektedir (Blandy 1998: 7; Tomlinson 2005: 16; Trud 1988, aktaran: Avşar 1997: 1622). Alipaşa Ensarov'a göre ise, askere gönderilen 42.000 Ahıskalıdan ancak 15.000'i geriye dönebilmiştir (Bayraktar 2013: 72).

Cepheden geri dönen Ahıskalıların memleketlerine sokulmamaları ve ailelerini bulamamaları şüphesiz üzerlerinde şok etkisi yaratmıştır. Ahıskalılar vatanları ve devletleri için çarpışırken, devletin onların ailelerini Orta Asya'ya sürgün etmelerini anlamak mümkün değildir. Ancak durum kısa süre sonra açıklığa kavuşmuştur. Çünkü aynı devlet, savaşa katılan herkese gazi ünvanı ve avantajlarını sunarken, Ahıskalıları bu haktan mahrum etmiştir. Bu yaklaşım, devletin onlara karşı açık bir şekilde ayrımcılık yaptığının önemli göstergelerinden biridir (Ray 2004: 114).

Nitekim sürgün yaşadığı köydeki şehitler için anıt dikilmesine şahit olan Ahıskalı İsmail Gümüşov, *"Ahıska Türkleri neden şehit listesine dahil değil"* diye sorduğunda köy komiserinin cevabı bahse konu ayrımcılığı açık bir şekilde ortaya koymuştu: *"Bu köyden gidip de, geri dönmeyenler listeye giriyorlar. Sizin askerleriniz bu köyden gitmemiş ki... Anıtı kendi köyünüzde dikmeniz lazım!..."* (Zeyrek 2001: 113). Bu soruyu cevaplayan köy komiserinin doğal olarak Ahıska bölgesiyle ilgili alınmış özel tedbirlerden haberi yoktu.

Ahıska Türklerine sürgünün gerekçesi olarak, Alman taarruzlarına karşı bölgenin korunması gösterilmiş ve bu durumun geçici olduğu söylenmiştir. Yani Ahıska Türkleri, topraklarına geri dönecekleri bahanesiyle kandırılmıştır (Aydingün 2001: 61; Sheehy ve Nahaylo 1980: 24;). Bundan da kötüsü, Türkiye-Gürcistan sınırından itibaren 85 km genişliğindeki bir alan, Türkiye'ye komşu olmasından dolayı stratejik bir alan kabul edildiğinden onların girişine yasak *"özel bir bölge"* olarak ilan edilmiştir. Ayrıca mevcut pasaport ve oturma izni kanununda yapılan düzenlemeye göre, bu bölgenin yerleşim yeri olarak seçilmesinde belirli kısıtlamalar getirilmiştir (Aydingün 1999: 122; Buntürk 2013: 71; Khanzhin 2004: 497; Osipov ve Swerdlow 2007: 565; Tomlinson 2005: 15; Wheatley 2004: 7). Ahıskalıların bu bölgeye bırakın anıt dikmesi, söz konusu özel tedbirlerden dolayı izinsiz girmeleri bile mümkün değildi.

Devlet Savunma Komitesi'nin sürgün kararındaki dikkat çeken hususlardan biri, sürgün edilecek gruptan Türk, Kürt ve Hemşin diye bahsedilmesidir. 1936 yılında alınan devlet kararıyla kendilerinden Azeri olarak bahsedilen bu grup, 1940'da yeniden başlangıca dönülerek bir anda Gürcü olmuştur. Ancak bu kağıt üzerindeki değişim bile Ahıska Türklerini sürgünden kurtaramamıştır (Aydingün vd. 2006: 6). Ahıskalıların sürgün kararıyla yeniden Türk yapılması konusunda Wimburs ve Wixman(1987: 151), bunun belli bir suçlamaya zemin hazırlamak için yapıldığını iddia etmektedir. Ağacan ve Sezgin(2003: 14)'e göre ise; bu değişimin gerçek sebebi, Azerbaycanlı tanımı içine girenlerin tamamının sürgüne gönderilmesinden kaçınma ve Azerbaycanlılardan gelebilecek olası bir tepkinin önlenmesidir.

Kararda sürgünün gerekçesi olarak *“Gürcistan devlet sınırını korumak üzere gereken şartların sağlanması”* gösterilmektedir. Ancak bu gerekçe ne insan hakları ne de uluslararası hukuk kriterlerine uygundur. Daha da önemlisi, alınan bu önlemin kalıcı nitelikte olmasıdır. Nitekim kararın 11. maddesinde boşaltılan iskan bölgelerine 32.000 Gürcünün yerleştirilmesi talimatı verilmektedir. Ayrıca Ermeniler de, boşaltılan köylere yerleşmeleri konusunda teşvik edilmiştir (Kreindler 1986: 396). Bu uygulamalara bakılarak *“Ahıska Türklerinin bir daha bu bölgeye geriye dönemeyeceklerine”* sürgünden önce karar verilmiş olduğunu iddia etmek fazla bir abartı olmayacaktır.

Sürgün kararını uygulamakla görevli Beria ise; Stalin'e gönderdiği sonuç raporunda (Ek-3) sürgün gerekçesini, *“Türkiye'nin sınıra yakın kısmındaki nüfusla akrabalık bağları bulunan söz konusu halkın önemli bir çoğunluğu, kaçakçılık yapmakta olup göç eğilimi gösteriyor ve Türkiye istihbarat mercileri için casus angaje etme ve çete grupları oluşturma kaynağı teşkil ediyordu”* şeklinde belirtmiştir. Fakat bu, toplumun bir kesiminin işleyebileceği bir suçtan dolayı tamamının cezalandırılması anlamına gelmektedir. Böyle bir gerekçeyle toplumun tamamının sürgün edilmesi suç ile ceza arasındaki orantılılık ilkesinin ihlal edildiğini göstermektedir. Her iki gerekçe de mantıki dayanaktan yoksundur. Bu durum sürgünün arkasında başka gizli sebeplerin olabileceği sorusunu akla getirmektedir.

Beria'nın raporunda belirttiği gerekçeye rağmen kararın alındığı süreçte bazı Sovyet yöneticilerinin onunla aynı fikirde olmadıkları görülmektedir. Nitekim bölgedeki sınır birlikleri komutanı Korgeneral Stahanov, Sovyet İçişleri Bakanı

Beria'nın iddiasını reddetmiş ve hatta tam tersine “*Ahıskalıların sınır güvenliğine yardımcı olduklarını*” belirtmiştir (Hasanoğlu 2014: 31).

Sürgün sonrasında Kafkasya'ya bir bütün olarak bakıldığında açık bir tablo ortaya çıkmaktadır: Kafkasya tamamen tampon bir bölge haline gelmiştir. Nitekim önce I. Dünya Savaşı sonrasında Zengezur bölgesi Ermenistan'a verilerek güneydeki boşluk yani “*Müslüman Koridoru*” kapatılmıştır. II. Dünya Savaşı sonuna doğru Ahıska Türklerinin sürgün edilmesiyle, Ermeni akademisyenin “*Turan Güzergahı*” olarak tanımladığı kuzeyde kalan tek boşluk da kapatılmıştır. Böylece Rusya'nın yaklaşık 150 yıl süren “*Kafkasya'yı Tampon Bir Bölge Haline Getirme Projesi*” de tamamlanmıştır. Projenin tamamlanmasıyla Sovyetler, daha çok “*Milliyetler Politikası*” kapsamında Ahıskalıların asimilasyonuna yönelik faaliyetlere ağırlık vermiştir.

2.3.2. Fergana Olayları ve İkinci Sürgün

Gorbaçov'un iktidara gelmesiyle başlatılan Perestroyka ve Glastnost politikaları Ahıska Türklerine vatanlarına dönüş için daha rahat mücadele etme olanağı tanımıştır. Fakat bu arada vuku bulan Fergana olayları, burada yaşayan 17.000 Ahıska Türkünün ikinci kez yeni bir yurt aramalarına neden olmuştur (Tomlinson 2005: 18; Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 28). Fergana'da yaşanan şiddetin derecesi, dünya kamuoyunun dikkatini bu bölgeye çevirmiştir. Bu olaylar vesilesiyle dünya kamuoyu, Ahıska Türklerinin başına gelenleri öğrenme fırsatı bulmuştur (Aydingün 2002: 185).

Fergana'daki olayların, Türk ve dünya kamuoylarının dikkatlerinin Bulgaristan'daki Türklere yönelik uygulanan asimilasyon politikasına yoğunlaştığı bir dönemde meydana gelmesi ilginçtir. 1989'un başlarından itibaren Türklerin düzenlediği protesto ve açlık grevlerinin etkisiyle Türkiye'den ve uluslararası kamuoyundan gelen baskılar neticesinde Bulgar Yönetimi geri adım atmak zorunda kalmıştır. Nitekim dönemin Bulgaristan Devlet Başkanı Todor Jivkov, 29 Mayıs 1989'da yaptığı bir açıklamada, ülkedeki “*Bulgar Müslümanlarının*” istedikleri takdirde Türkiye'ye gidebileceklerini bildirerek, Türkiye'den sınırlarını açma talebinde bulunmuştur (Özlem 2008: 352). Türkiye Yönetimi ve Türk kamuoyunun ilgisinin Bulgaristan'daki son gelişmelere odaklandığı bir sırada, Fergana'daki olayların patlak vermesi yaşananların tesadüf olmadığını haklı çıkarmaktadır. Ahıska Türklerine sahip çıkabilecek tek güç ve

devlet konumundaki Türkiye, bu dönemde tamamen Bulgaristan'daki gelişmelere angaje olmuş ve Fergana'da yaşananları basından izlemek durumunda kalmıştır.

Olaylar başlamadan önce Ahıskalıların vatanlarına geri dönüş amacıyla kurdukları “*Kurtuluş İçin Geçici Orgaznizasyon Komitesi*” üyelerinin Sovyet yetkililerce sorgulamaya alınması dikkat çekicidir. Bu bağlamda Sovyetler Birliği'nin değişik cumhuriyetlerinde yaşayan bazı komite üyelerinin aynı anda sorgulanmaya alınması ve hepsine hemen hemen aynı soruların sorulması, Fergana olaylarının Sovyetlerin gizli bir planı olduğu şüphesini doğurmaktadır (Buntürk 2007: 333).

Yaşanan talihsiz olayların gerçek sebepleri bugünde belirsizliğini korumaktadır. Zaten yetersiz kaynakların paylaşılmasındaki rekabet, ülke içinde azınlıklara karşı düşmanlığı körüklemektedir. Özbeklerin yaşam koşullarının giderek kötüleştiği bir zamanda Ahıska Türklerinin nispeten iyi ekonomik şartlara sahip olması, onları Özbeklerin hedefi haline getirmiştir (Khazanov 1995: 204; Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 27; Yaman 2010: 597). Ahıskalıların ekonomik durumlarının iyi olmasının sebebi, mevcut sistemi yasal olmayan bir şekilde kendi çıkarlarına uygun kullanarak kazanç elde etmelerinden değil, bilakis başkaları dinlenirken ikinci veya üçüncü bir işte çalışarak ilave gelir elde etmelerindendir. Ancak bu durum görmezden gelinerek Özbekistan'da ekonomik durumun giderek kötüleştiği bir dönemde işsizlikten bunalan Özbek gençlerinin nefreti, dinsel söylentilerden kaynaklanan planlı tahriklerin de etkisiyle Ahıska Türklerinin üzerine yönlendirilmiştir (Nunn 1999, aktaran: Kolukırık 2011: 179).

Fergana olaylarının arkasındaki gerçek sebeplerini merak eden Nadir Devlet, bu konuyu 1991 yılında bir konferans için Taşkent'te bulunduğu sırada Özbek meslektaşına sormuştur. Devlet'in “*Ahıska Türklerine niçin böyle davrandınız?*” sorusuna, Özbek akademisyen “*Provakasyon oldu...Zaten biz onları buraya misafir olarak kabul ettik, ama onlar misafirliklerini bilmediler!...Çünkü onlar bizden daha iyi yaşıyorlar!...*” diyerek karşılık vermiştir (Devlet 2007: 21). Özbek akademisyenin bu cevabı, “*yapılacak her türlü tahriğin farkına varabilecek yeterli eğitim donanımına sahip olmasına rağmen olaylardan iki yıl sonra bile söz konusu provokasyonun etkisinden kurtulamadığını göstermesi*” bakımından dikkat çekicidir.

23 Mayıs 1989 günü Fergana Vilayeti'ne bağlı Kuvasay ilçesinde sebebi tam olarak bilinmeyen bir tartışma birdenbire kavgaya dönüşmüş, birkaç gün içinde

ayaklanma ve katliam halini almıştır. Olaylar esas olarak 3 Haziran 1989 günü yeniden şiddetlenmeye başlamış ve 11 Haziran 1989 tarihinde ise Sovyet Ordusu'nun müdahalesiyle son bulmuştur. Yaklaşık iki hafta kadar süren kargaşanın bilançosu ağır olmuştur (Armstrong 2002: 13; Aydıngün 1999: 123; Chikadze 2007: 118). Olay süresince can derdine düşen Ahıskalılar, Sovyet Ordusu'nun müdahalesiyle birazcık olsun rahat nefes almış ve askeri bir eğitim alanında toplanarak emniyet altına alınmışlardır.

Olaylar neticesinde 112-117 arasında kişi hayatını kaybetmiştir. Ölenlerden 63'ünün Ahıskalı olduğu tahmin edilmektedir. Diğerleri ise polis ve olaylara karışan Özbeklerdir. Yaralı sayısı yaklaşık 1.000 civarındadır. Olaylar nedeniyle 856 ev ve kamu binası yanmış veya en azından zarar görmüştür. Olaylara yaklaşık 70.000 Özbek vatandaşı katılmıştır. Bunlardan 800'ü kolluk kuvvetlerince yakalanmış, 250 dava neticesinde 420'si suçlu bulunmuştur (Tomlinson 2005: 20; Chikadze 2007: 116; Köylü 2014: 92).

Olaylara müdahalenin ardından Sovyet Ordusu, askeri poligonda toplanan 17.000 Ahıska Türkünü kendi hava araçlarıyla bölgeden alarak Orta Rusya'daki Kursk, İvanovsk, Orlov, Belgorod, Smolonsk, Voronij, Nalçik, Krasnodar, Rastov ve Svastopol bölgelerine taşımıştır. Taşıma işlemi 9 Haziran 1989'da başlamış ve 18 Haziran 1989'da tamamlanmıştır. Fergana olaylarının etkisi sadece bu dönemle sınırlı kalmamıştır. Şubat 1990'da benzer olaylar, bu sefer Taşkent bölgesinde tekrarlanmak istenmiştir. Bunun üzerine Fergana'da başlayıp Taşkent'te devam eden olaylardan endişeye kapılan yaklaşık 70.000 Ahıska Türkü, kendi imkanlarıyla Özbekistan'ı terk ederek çoğunluğu Azerbaycan'a olmak üzere RF, Ukrayna, Kazakistan ve Kırgızistan'a yerleşmiştir (Bayraktar 2003: 59; Khanzhin 2004: 497; Mirkhanova 2006: 37; Osipov 2000: 9; Polian 2004: 220; Yücel 1997: 271).

Olayları kontrol altına alan Sovyet Yönetimi, konuyla ilgili 26 Haziran 1989 tarihinde 503 sayılı ve 13 Temmuz 1989 tarihinde ise 202 sayılı kararları almıştır. Sovyet Bakanlar Kurulu tarafından onaylanan 202 ve 503 sayılı kararlarla, Fergana Vadisi'nde zor durumda kalan ve Orta Rusya'ya göç ettirilen Ahıska Türklerinin burada belirlenen bölgelerde yaşamalarıyla ilgili genel esaslar belirlenmiştir (Osipov 2000: 119).

Fergana olayları tahlil edildiğinde durumun sadece basit bir kavgadan kaynaklanmadığı sonucuna varılabilir. 1989 yılı, Gorbaçov'un SSCB topraklarında Perestroyka'yı anlatmaya çalıştığı bir dönemdir. Bu dönemde Gürcistan ve Özbekistan'da SSCB'den ayrılma isteği; Moskova'da ise, KGB'nin Gorbaçov'u güç duruma düşürme planları hazırlanmaktadır (Aslan 1995: 14; Tomlinson 2005: 20). Bu dönemdeki önemli olaylardan biri de, Özbekistan İçişleri Bakanlığı'nın tutumudur. Ülke içindeki milliyetçi çalışmalardan haberi olan güvenlikten sorumlu İçişleri Bakanlığı yetkililerinin gerekli önlemleri zamanında almaması, yaşanan olayların sonucunu doğrudan etkilemiştir (Bayraktar 2003: 57).

Fergana olaylarını tarafsız bir gözle izleyenler, bu dönemde sahneye konulmak istenen gizli planları daha açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Tarafsız gözlemcilerden biri, Tacikistan Müftüsü Kadı Turadzonzade'dir. Turadzonzade açıklamasında, Fergana'da yaşananların Ahıska Türklerine karşı girişilmiş bir katliam olduğunu belirtmiştir. Müftü; bu kanlı olayların, ayrılma hazırlığında olan cumhuriyetlerin kendi ayakları üzerinde duramayacaklarını göstermek veya ispatlamak amacıyla Moskova ve gizli güçlerin tahrikiyle çıkarıldığını söylemiştir. Konuşmasına devamla, kısa bir süre sonra Özbek ve Kırgızlar arasında yaşanan çatışmanın da aynı senaryonun bir ürünü olduğunu ilâve etmiştir (Bayramov 2006: 76).

Sovyet Ordusu'nda albay rütbesiyle görev yapan Studenikin isimli Rus gözlemci de açıklamasında; *"Hükümet ve mahallî makamlar insanları kurtarmak için hiçbir şey yapmamıştır. Bu hadiselerin çıkacağı önceden belliydi. Çatışmaların çarşıda çilek yüzünden meydana geldiğini söylemek çok saçmadır ve bir devlet adamının bunu dile getirmesi rezalettir"* diyerek yaşananlara tepki göstermiştir (Studenikin 1989, aktaran: Bayramov 2006: 76). Olaylara bizzat şahit olan P. Studenikin, M. Lurye ile birlikte daha sonra kaleme aldıkları *"Yanık ve Acı Kokusu-Fergana-Haziran 1989"* adlı dokümanda, bu dönemde Fergana'da yaşananları tüm çıplaklığıyla ortaya koymuşlardır (Aliyeva 2006: 40).

Önemli gelişmelerin yaşandığı bu dönemde Gürcüler'in Moskova'ya cephe alması sonucu, Sovyet yetkilileri Ahıska Türkleri Sorunu'nu Gürcistan'a karşı bir baskı unsuru olarak kullanmaya başlamıştı (Arquint vd. 1998: 7). Moskova, Gürcistan'daki milliyetçileri köşeye sıkıştırmak için Abhaz ve Osetinlerle birlikte Ahıskalıları da kullanmak istiyordu. Özbekistan'da ise Moskova'nın olağanüstü yetkiler vererek

bölgeye memur ettiği Gidilyan-Ivanov ikilisinin terörü yaşanmaktaydı. Gidilyan ve Ivanov görevlerini kötüye kullanarak rüşvet almaya başlamışlardı. Özbekistan'daki kötü gidişat Moskova'ya karşı düşmanlığı körüklüyordu. Özbekler Ruslara karşı örgütlenmeye başladılar. Özbek KGB'si ise daha farklı bir yaklaşım içindeydi. Özbek KGB'sinin bu dönemdeki yaklaşımı, yangın üzerine adeta benzin dökülmüş gibi bir etki yaratmıştır. Nitekim KGB, *“Ahıskalıların ticarete çok büyük servet sahibi oldukları, en iyi ticaret alanlarında onların faaliyette bulundukları, hükümetin yüksek kadrolarında çalıştıkları, bundan rahatsızlık duyan Özbeklerin onlara karşı kin ve düşmanlığının büyüyerek isyana dönüştüğü”* haberlerini yayarak, zaten gergin olan ortamı patlamaya hazır barut fıçısı haline getirmiştir (Bayraktar 2003: 58).

Bu dönemdeki gelişmeleri takip eden Azerbaycan'ın ünlü yazarı, Türkolog ve milletvekili Aydın Mehmedov'a göre; Fergana olaylarının nedenlerinden biri de, Sovyet gizli servisinin bazı Özbek liderlerini kendi çıkarlarına uygun kullanmasıydı. Mehmedov; olayların ardından bu konuyla ilgili yaptığı bir konuşmasında, *“Fergana olaylarından önce, ben Abdurrahim Polat'ı Moskova'daki şüpheli Rusların arasında görüyordum. Defalarca bunun şahidi oldum. O zaman çok düşündüm, bu şüpheli şahısların arasına nasıl düşmüş, onlarla ne yapmak istiyor? Bu sorulara yanıt bulamıyordum. Fergana olaylarından sonra, herşey belli oldu. Galiba onu kandırmışlardı.”* diyerek, olayların arkasında alenen Sovyetlerin olduğu vurgusunu yapmıştır (Buntürk 2007: 333). Olayların yaşandığı dönemde Moskova'da olduğunu doğrulayan Özbekistan Birlik Partisi Başkanı Abdurrahim Polat ise, kendisi ve partisiyle ilgili iddiaları reddederek, *“olayların arkasında Sovyet Yönetimi ve onun bir parçası olan KGB olduğunu”* söylemiştir (Ahıskalı 2007: 34).

Bu karışık ortamda Gorbaçov ve reform taraftarlarına karşı olan Ordu, KGB ve Komünist Parti eski kadroları, Fergana olaylarının zeminini oluşturan girişimlerde bulunmuştur. İlk olarak, işbaşındaki mevcut yönetimi zor durumda bırakmak için Ahıska Türkleri, Abhaz ve Güney Osetyalılar Gürcistan'a karşı kullanılmıştır. İkinci olarak, Özbekistan'da artan Rus düşmanlığı, kardeş Ahıska Türkleri üzerine kanalize edilmiştir. Üçüncü olarak, ortaya çıkacak etnik gerginlikler vasıtasıyla Özbekistan'daki yolsuzluk dosyaları unutturulmak istenmiştir. Son olarak, etnik çatışmaları gerekçe göstererek Gorbaçov Yönetimi'ni sert tedbirler almaya, ordu ve KGB'ye bu yönde eskisi gibi yetkiler vermeye hazırlamak amacıyla Özbek gençler Ahıskalılar üzerine

topluca saldırtılmıştır (Kalafat, Ağacan ve Sezgin 2001: 65). Yaşanan bu olaylara Sovyet gizli servisinin etkisinde kalan bazı Özbek liderleri de, bilerek veya bilmeyerek katkıda bulunmuştur.

Diğer taraftan Özbekistan kamuoyuna birbiriyle bağlantı çok sayıda mesaj verilmek suretiyle özellikle Özbek gençlerinin nefreti Ahıskalıların üzerine çevrilmiştir. Bu konuda verilen ilk mesaja göre, Ahıska Türkleri zaten suçlu oldukları için Özbekistan'a sürülmüştür. Özbekistan, onların vatanı değildir. Bu yüzden Özbekistan'ı terk ederek esas vatanları olan Gürcistan'a dönmelidirler. İkinci mesaj birincisinden de ağırdı. Çünkü Ahıskalılar, Özbekistan'a ihanet etmekle suçlanıyordu. Bu mesajda, Ahıska Türklerinin Özbekistan'daki Rus ve diğer milletlerle anlaşarak Özbeklerin bağımsızlığına engel olmak istedikleri belirtiliyordu. Son mesajda ise, aklıktan kıvranan Özbek halkının duyguları tahrik edilmiştir. Bu mesajda hırsız, uyanık ve ahlaksız olarak gösterilen Ahıska Türkleri, Özbeklerin zaten kıt olan kaynaklarını çalarak Özbekistan'da servet sahibi olmakla suçlanıyordu (Aslan 1995: 14-15). Bu tahriklerin sonucunda yaşananlar ise, yapılan tahriklerin derecesinin ne kadar büyük olduğunu ortaya koymuştu.

Böylece birkaç ay içinde Ahıska Türklerinin büyük bölümü Özbekistan'ı terk etmek zorunda kalmıştır. Olayların hemen ardından SSCB Bakanlar Kurulu Başkanı N. Rijkov, 12 Haziran 1989 tarihinde Ahıskalıların toplandığı askeri poligon bölgesini ziyaret etmiştir. Yaptığı incelemeler neticesinde *“burada gördüklerini insanlığa yakışmayan bir vahşilik”* olarak niteleyen Rijkov, 10.000'den fazla Ahıskalı önünde yaptığı konuşmasında, *“Ahıskalıların atayurtları olan Ahıska'ya dönmeleri için yasal süreci başlatacağı ve bunu sonuçlandırarak vatana dönüş belgesini kendisinin imzalayacağı”* sözünü vermiştir. Verilen söz gereği bir komisyon oluşturulduysa da, her zaman olduğu gibi hiçbir olumlu netice elde edilememiştir (Bayraktar 2003: 58).

Fergana'da acı olaylar yaşanırken Gürcistan'da kamuoyu Ahıska Türkleri aleyhine olabildiğince tahrik edilmiştir. Bir takım dernek ve kuruluşlar adına Molodjoj Gruziyi (Gürcistan Gençliği) adlı gazetede yayınlanan bir yazı bunun ilginç bir örneğini oluşturmaktadır. *“Gürcü Halkına Hitap”* başlığı ile yayınlanan yazıda, Ahıska Türklerinin Gürcistan'a geri dönme fikri kesinlikle reddedilmiş, *“Gürcistan Gürcülerindir”* denilerek Gürcistan'a geri dönüş için *“Gürcü yanlısı olma, adlarını,*

soyadlarını, şuurlarını, dillerini ve pasaporttaki milli kimliklerini Gürcüleştirme” şartı konulmuştur (Zeyrek 2001: 104).

Ahıska Türkleri, ilk sürgünden sonra yerleştirildikleri Özbekistan’da yeni bir yaşama başlamışlar, ancak hiç beklenmeyen bu olaylardan sonra yine sahip oldukları herşeyi geride bırakmak zorunda kalmışlardır. En kötüsü de, gittikleri yeni yerlerde Özbekistan’da olduğu gibi aynı sıkıntıları tekrar yaşamışlardır (Aydingün ve Aydingün 2014: 63).

Fergana’da yaşanan felaketin belkide tek tesellisi, dünya kamuoyunun Ahıska Türkleri dramından tam anlamıyla haberdar olmasıydı. Sovyet Yönetimi bile kendi medyasına sansür uygulayamamıştı (Panesh ve Ermelov 1993: 602). Sonuçta Ahıska Türkleri için, arkasına dünya kamuoyunun da desteğini almak suretiyle sorunlarını çözüme kavuşturabilmek amacıyla yeni bir dönem başlamıştı. Ancak bu yeni dönemin yeni acıların yaşanmasına neden olacağı kısa bir süre sonra anlaşılacaktı.

2.3.3. Krasnodar Olayları ve Üçüncü Sürgün

Fergana’da yaşanan acı olaylardan altı gün sonra İzvestia gazetesinde çıkan bir haber, gelecekte yaşanacak kötü olayların habercisi gibiydi: *“Acılar daha sönmedi, devam ediyor...”* (Zeyrek 2001: 120). Nitekim bundan sonra yaşananlar bu haberi teyit eder nitelikte olmuştur.

1989 Fergana olaylarından sonra Özbekistan’ı terk ederek RF’ye yerleşen Ahıska Türkleri için özellikle Krasnodar Eyaleti’nde yeni bir sıkıntılı dönem başlamıştır. Çeçenistan’daki savaşla birlikte Ahıska Türklerinin Krasnodar’daki durumu, o dönemde RF’deki toplu etnik ayrımcılığın önemli ve çoktandır devam eden bir örneğini oluşturmaktaydı. Burada yapılan uygulamalarla Krasnodar Eyaleti, *“yumuşak etnik temizlik”* olarak adlandırılabilen bir eylemi sahneye koymaktaydı (Swerdlow 2006: 1838).

Sovyetler Birliği’nde 1989 yılında yapılan nüfus sayımına göre, Krasnodar Eyaleti’nde 2.135 Ahıska Türkü yaşamaktaydı (Osipov ve Cherepova 1996: 8). Bölgedeki resmi otoriteler, olaylardan sonra Özbekistan’dan bölgeye gelen yaklaşık 13.000 Ahıska Türkünü Rus vatandaşı olarak kabul etmeyi reddetmiştir (Aydingün vd. 2006: 9; Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 84). Hatta onları sınır dışı etmeye

çalışmıştır. Devlet destekli bu baskının en önemli aracı Krasnodar'daki aşırı milliyetçi Kosaklar ve Ermeniler olmuştur (Ağacan ve Sezgin 2003: 22). Bölgede yaşayan Türkler, Kosaklar veya Rus Kazaklarının geceleri Türk evlerini basıp yağmalamasının sık görülen bir olay olduğunu bildirmiştir (Swerdlow 2006: 1848).

Ahıska Türkleri, 1989'da Özbekistan'daki olaylardan kaçarken Sovyet vatandaşları olarak hiçbir uluslararası sınırı geçmemişlerdir. Ancak Sovyetler Birliği'nin 1991'de aniden dağılması, onları bürokratik bir muamla ile karşı karşıya bırakmıştır. Sovyetler Birliği'nden ayrılan devletlerin hiçbirisinin vatandaşlığını alamayınca, artık var olmayan bir devletin vatandaşları olarak ortada kalmışlardır. Özbekistan'dan ayrılırken ikamet kayıtlarını sildirmemelerini bahane eden Krasnodar'daki yerel otoriteler de, Rus vatandaşlığı veya başka bir kalıcı statü vermeyi reddetmiştir (Armstrong 2002: 14). Bu arada Özbekistan da ülkeden ayrılanları tanımadığını açıklayınca, Krasnodar'daki 13.000 kadar Ahıska Türkü uyruksuzluk statüsünden dolayı ciddi bir sorun yaşamaya başlamıştır (Ağacan ve Sezgin 2003: 22).

Aslında Ahıska Türklerinin “*RF Vatandaşlığı*” adlı 1991 tarihli yasaya göre RF vatandaşı kabul edilmesi konusunda herhangi bir sorunları yoktu. Adı geçen yasada da açık bir şekilde belirtildiği gibi, eski Sovyetler Birliği vatandaşı olup sürekli Rusya bölgesinde oturanlar yasanın yürürlüğe girdiği Şubat 1992'de otomatik olarak RF vatandaşı olma hakkına sahipti. Gerek anayasa gerekse vatandaşlık yasasına rağmen yerel yöneticilerin malum iddialarında ısrarlı olmaları, Krasnodar Eyaleti'ndeki krizi daha da içinden çıkılmaz bir hale sokmuştur (Armstrong 2002: 14; Mirkhanova 2006: 41; Osipov 2007: 445; Osipov ve Cherepova 1996: 27).

Perestroyka süresince ve 1990'lı yıllar boyunca Krasnodar Eyaleti'nde aşırı sağcı bilim adamları ve medya üyeleri, Slav olmayan halklara karşı kullanılmak amacıyla faşist bir ideoloji formüle etmişlerdir. Bu durum Rus Kazak milliyetçiliğinin yeniden canlandırılmasına neden olmuştur. Bu hareketin ideologları, Türk ve Slav halklarının uyuşmazlığını ispatlayan bilimsel olmayan teorilerin propagandasını yapmıştır. Bilimsel olmayan bu teorilere göre; Ahıska Türkleri ve diğer etnik azınlıklara, vatandaşlık hakkı verilmesi halinde bölgede etnik çatışmaların patlak vereceği iddia edilmiştir. Bu dönemde devlet kontrolündeki yerel medya da, Ahıska Türkleri ve diğer etnik azınlıklara karşı milliyetçi duyguları sürekli tahrik etmek suretiyle yabancı düşmanlığını daha da kuvvetlendirmiştir (Aydingün vd.,2006: 10).

Cumhurbaşkanı Yeltsin'in 1991'de atamasıyla göreve başlayan Krasnodar Valisi, yasa dışı göçmenlere karşı ırk ayrımcılığı benzeri yasal bir mekanizma kurmuş ve yabancı düşmanlığı duygularını tahrik etmiştir. Tahrik edilen bu duyguların genel hedefi de, daha önce Özbekistan'da olduğu gibi yine Ahıska Türkleri olmuştur. 1992 yılı başında uygulamaya konulan bir yasayla, oturma izninin alınması zorlaştırılmıştır. Buna ilave olarak, Ahıska Türklerini istenmeyen etnik grup olarak gösteren bazı yasal düzenlemeler kabul edilmiştir. 1996 ve 2000 yılında işbaşına gelen valiler, Ahıska Türklerine karşı ayrımcı uygulamaları güçlendirmiş ve onları baskı altına almak için tüm devlet imkanlarını kullanmışlardır (Aydıngün vd. 2006: 10).

1997 yılının sonbaharından itibaren RF'nin Ahıskalılarını Türkiye'ye göç etmek zorunda oldukları yönünde açıklamaları, Krasnodar'daki yerel yöneticileri daha sert tedbirler almaya yöneltmiştir. Bu kapsamda 1997-2000 yılları arasında bir grup Ahıskalı, yerel yöneticilerin zorlamasıyla Türkiye'ye göç etmek zorunda bırakılmıştır (Yunusov 2000: 48).

Özellikle 2000 yılında Krasnodar'da yapılan valilik seçimini büyük çoğunlukla kazanarak işbaşına gelen Alexander Tkachev'in 18 Mart 2000'de yaptığı konuşma, bu dönemdeki uygulamaların mahiyetini ortaya koymaktadır. Vali Tkachev konuşmasında, "temizleme kampları" kurulmasını ve Slav soyadı taşımayanların bu kamplarda toplanarak sınır dışı edilmesini teklif etmiştir. Tkachev konuşmasına devamla, Ahıska Türklerinin de Krasnodar'a getirilen uçaklarla tekrar Özbekistan'a geri gönderilmesini istemiştir (Sverdlow 2006: 1839). Anlaşılabileceği üzere Krasnodar'daki yerel yöneticiler, RF'deki diğer bölgelerin aksine Ahıska Türklerine yönelik farklı bir tutum içine girmiştir. Bu kapsamda, bu bölgede oturan yaklaşık 13.000 uyruksuz Ahıska Türküne RF vatandaşlığı hakkını vermeyi reddetmişlerdir. Aslında bu şekilde davranarak RF Anayasası ve federal vatandaşlık yasasını çiğneyen yöneticiler, Ahıskalıların yasadışı göçmen oldukları iddiasına dayanarak onların oturma izni taleplerini de kabul etmemişlerdir (Sverdlow 2006: 1840). Bu durumla ilgili incelemeler yapan merkezi Moskova'da bulunan "Memorial İnsan Hakları Derneği"; konuyla ilgili raporunda, Krasnodar'da yaşananları etnik temizlik girişimi olarak değerlendirmiş, Krasnodar'da görevli yetkililerin RF'yi bağlayan insan hakları kurallarına saygı göstermediklerini belirtmiş ve bölgedeki Kosaklara verilen ödünler nedeniyle Krasnodar'daki istikrarın olumsuz yönde etkilendiğini iddia etmiştir (Osipov ve Cherepova 1996: 77).

Rus vatandaşlığı ya da kalıcı başka bir hukuki statüden yoksun olmak demek Krasnodar'daki Ahıska Türkleri için yasal çalışma, mülkiyet sahibi olma, eğitim görme ve kanunen evlenebilme haklarından, kalıcı oturma izninden, sosyal güvenlik imkanlarından mahrum olmak anlamına gelmekteydi. Ayrıca vergilendirme ve harçlar konusunda ayrımcılığa tabi olan Ahıska Türkleri, vatandaşlık haklarından yararlanamamaları nedeniyle sağlık hizmetlerinden de faydalanmaktan yoksun bırakılmıştır (Armstrong 2002: 17; Koriouchkina 2009: 40; Osipov 2007a: 74; Reisman 2012: 22; Zeyrek 2011a: 20).

Bu dönemde Krasnodar'daki Ahıskalıların karşılaştığı en önemli sorunlardan biri, eğitim alanında yaşanmıştır. Ahıskalı öğrenciler, hem mülteciler için hazırlanmış ayrı okullara gitmek zorunda bırakılmış, hem de eğitim alanında ayrımcılığa maruz kalmıştır (Kuznetsov 2007: 202). BM Gözlemci Komitesi, Mart 2003'de özellikle Ahıska Türklerine karşı bu ayrımcı uygulamaları nedeniyle RF'yi kınamıştır. Bölgedeki birkaç STK(Sivil Toplum Kuruluşu) da; BM Komitesi'nin bu kararından önce, bölge halkının dikkatini bu ayrımcı uygulama üzerine çekmek amacıyla konuyu birçok kez gündeme getirmeye gayret etmiş, ancak olumlu bir sonuç alamamıştır (Aydingün vd. 2006: 10).

Eğitim alanında maruz kaldıkları ayrımcı uygulamalardan kurtulmak isteyen Ahıska Türkleri, Krasnodar halkının desteğini kazanmak istedilerse de buradaki yöneticilerin engellemeleri nedeniyle başarılı olamamıştır. Krasnodar'daki yerel yöneticilerin, Ahıska Türklerinin taleplerine yardım etme bir tarafa halkı onlar aleyhine kışkırtmaları, bölge halkının Ahıska Türklerinden nefret etmelerine sebep olmuştur. Bölgede yaşanan sorunların zaman içinde sürekli Ahıska Türklerine atfedilmesi, onlara karşı hem nefret duygularını hem de etnik ayrımcılığı daha da tetiklemiştir (Ağacan ve Sezgin 2003: 23).

Krasnodar'da Ahıska Türklerine yapılan insan hakları ihlallerinden belki de en ağır olanı, onların geçim kaynaklarından yoksun bırakılmalarıydı. Tamamına yakını kırsal alanlarda yaşayan Ahıskalıların, oturma izni belgesi olmaksızın tarım alanı kiralamaları ve pazarlarda ticaret yapmaları mümkün değildi (Reisman 2012: 22; Swerdlow 2006: 1842). Zaten yerel yöneticilerin oluşturmak için çaba sarfettikleri genel netice de buydu. Bu kapsamda Krasnodar Yönetimi'nin Haziran 2002'de tarım amaçlı toprak kiralamasını önleyen bir yasayı uygulamaya koymasıyla Ahıska Türklerinin

çaresizliği doruk noktasına ulaşmıştı. Bunun üzerine geçim kaynaklarından yoksun bırakılan yaklaşık 40 Ahıskalı, 10 günlük açlık grevine başlamıştır (Armstrong 2002: 15; Aydıngün vd. 2006: 11; Zeyrek 2011a: 20).

Açlık grevi, tam anlamıyla amacına ulaşmamıştır. Ancak genel olarak başarılı olmasa da hem insan hakları örgütlerinin hem de BMMYK'nın dikkatini bu sorun üzerine çekmeyi başarmıştır. (Shevchenko 2010: 58). Açlık grevi ile, önce yerel insan hakları örgütlerinin dikkati çekilmiş, yeterli ve kararlı destek elde edildikten sonra, durum uluslararası alana taşınmış ve “*Uluslararası Af Örgütü*” devreye girmiştir.

RF, Krasnodar'daki insan hakları uygulamalarını iyileştirme konusunda yetersiz kalmıştır. Gürcistan ise, geri dönüşü uygulamama politikasını korumuştur. Ahıska Türklerinin sorununa çözüm olarak ileri sürülen entegrasyon ve geri dönüş programlarının uygulanması imkansız hale gelmiştir. Gelişmeleri dikkatle takip eden ABD, Krasnodar'da devam eden krize değinerek burada yaşayan Ahıska Türklerinin ülkesine yerleştirilmesini teklif etmiştir (Sverdlow 2006: 1854).

2004 yılı öncesinde ABD'de birkaç öğrenci ve çalışanın dışında Ahıska Türkü bulunmamaktaydı. Kübalılar, Vietnamlılar ve Sovyet Yahudileri gibi diğer mültecilerin aksine Ahıskalıları, ABD'ye yerleşme davalarına yardımcı olmaları için iyi organize olmuş seçmen veya lobi desteğine de sahip değildi. Aslına bakılırsa Vaşington'daki mültecilerle ilgili siyasi çevreler, Başkan Bush'un 2003 yılı sonunda Ahıska Türklerini özel statülü mülteciler olarak tayin edinceye kadar onların adını bile duymamıştı (Sverdlow 2006: 1859).

Bu dönemde uluslararası bazı kurum ve büyükelçiliklerin ötesinde hem ABD hem de RF'deki tanınmış insan hakları örgütleri arasında uluslararası bir dayanışma ağı oluşmaya başlamıştı. İnsan hakları alanında uluslararası dayanışmanın giderek arttığı böyle bir dönemde Krasnodar'daki baskıdan bunalan Ahıska Türkleri, hiç beklemediği bir anda ABD desteğini yanında bulmuştur. Bu gerçekten ilginç bir durumdu. Bu durumu daha da ilginç hale getiren ise, ne Türk ne de Müslüman devletler konuya ilgi göstermezken Ahıskalıları yakından uzaktan hiçbir ilgisi olmayan ABD'deki Yahudi kuruluşlarının onların sorununa çare bulmak amacıyla gayret sarfetmeleriydi (Sverdlow 2006: 1860). Yahudi kuruluşlarının dünya kamuoyunun dikkatini Krasnodar'da yaşanan olaylar üzerine çekmek için gösterdiği gayretin altındaki gerçek niyetin ne olduğu bugün de gizemini korumaktadır.

Uluslararası insan hakları örgütleri, Krasnodar’da yaşanan olaylara müdahil olmaya genel olarak 2002 yılında başlamıştı. Bu ilginin başlamasında, Ahıska Türklerine yönelik baskının bu yılda zirve yapması ve bunun neticesinde yaşanan bazı önemli olayların Amerikan basınına yansımaları etkili olmuştur. Bunun üzerine Ekim 2002’de Krasnodar Eyaleti’nde Uluslararası Af Örgütü’nün Vaşington bürosu, Krasnodar’daki insan hakları eylemcileri, Ahıskalı temsilciler ve Amerikan mülteci sorunlarıyla ilgili yetkilileri bir araya gelerek sorunu tartışmışlardır. Toplantıyla birlikte ABD’ye göç programının temeli atılmıştır (Kuznetsov 2007: 199; Swerdlow 2006: 1861).

Uluslararası Af Örgütü’nün girişimlerini de dikkate alan ABD Dışişleri Bakanlığı’na ait bir heyet, konuyu yerinde incelemek üzere Krasnodar Eyaleti’ni ziyaret etmiştir. Heyetin olumlu raporu neticesinde ABD tarafından mülteci statüsünde kabul edilen ilk kabile 2004 yılının ilkbahar ayları itibarıyla ABD’ye hareket etmiş ve 2006 yılının sonuna kadar bu göç dalgası devam etmiştir (Kuznetsov 2007: 199; Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 93).

ABD’ye göç olayından sonra Krasnodar Eyaleti’ndeki yöneticilerin tutumları tamamen değişmiştir. Yöneticilerdeki bu olumlu değişime bağlı olarak Kosakların saldırıları tamamen durmuş ve medya yabancı düşmanlığı yayınlarına son vermiştir. Asıl önemlisi, Krasnodar’da kalan 1-3.000 arasındaki Ahıska Türküne Rus pasaportu verilmiştir (Shevchenko 2010: 59; Zeyrek 2009: 47).

Krasnodar’da maruz kaldıkları ayrımcı uygulamalardan kurtulmak adına ABD’ye göç etmek zorunda kalan Ahıskalıları, bu yeni göçle birlikte daha önce bir kıtada yaşarlarken şimdi kıtalararası bir bölgeye dağılarak yaşamak zorunda bırakılmışlardır. Yani Ahıska Türkleri günümüzde, Khanzhin(2004: 497)’in dediği gibi yedi ülkede değil 10 ayrı ülkede yaşamlarını sürdürmektedirler. Bunlar sırasıyla Gürcistan, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan, RF, Azerbaycan, Ukrayna, ABD, Türkiye ve KKTC’dir.

Ahıskalıların belirtilen ülkelerdeki durumları eskiye oranla daha iyidir. Yaşadıkları ülkelerdeki siyasi durum istikrarlı olduğu sürece herhangi bir sorunlarının olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak söz konusu ülkelerin siyasi istikrarında olumsuz bir gelişme yaşandığında ortaya çıkan nefret okları bir anda Ahıska Türklerine çevrilebilmektedir. Bunun somut örneğini, 2010 yılında Kırgızistan’da meydana gelen

iktidar değişikliği döneminde, Ahıskalıların yaşıadıkları köye yapılan saldırı oluşturmaktadır.

2.3.4. Kırgızistan'daki Ahıska Türklerine Saldırı

Kırgızistan Cumhurbaşkanı Kurmanbek Bakiyev'in 6-7 Nisan 2010 tarihinde halk ayaklanması ile devrilmesinden sonra iktidara Bakiyev karştı liderler gelmiştir. Geçici Hükümetin başına Akayev ve Bakiyev'e karşı muhalefetin önderlerinden eski Dışışleri Bakanı Roza Otunbayeva getirilmiştir. Diğer muhalefet liderleri de, onun yardımcılıklarına atanmıştır (ICG 2010: 10).

Nisan 2010'da ayaklanmayla iktidarı ele geçiren muhalefet, ülkede tam anlamıyla kontrol sağlayamamıştır. Bu da belirli bölgelerde çatışmaların çıkmasına ve devlet otoritesinin tam olarak tesis edilememesine sebep olmuştur. Bunun neticesinde ülkede iki önemli olay meydana gelmiştir (Sarı 2010: 44). Bu kapsamda biri Başkent Bişkek'e çok yakın Mayevka köyünde ve nispeten küçük ölçekli; diğeri ise güneydeki Celalabad ve Oş eyaletlerinde ve büyük ölçekli etnik çatışmalar yaşanmıştır. Bişkek'ten Manas Uluslararası Havaalanına giden yol  zerindeki Mayevka köyünde yaşanan ilk olay, daha sonra güneydeki Celalabad ve Oş eyaletlerinde yaşanacak etnik çatışmanın habercisi olmuştur.

Kırgızistan'da başlayan kanlı ayaklanmaların ardından ülkede sular durulmamıştır. Merkezi otoritenin tamamen yok olduğu dönemde ülkenin yapısal sorunları ülkedeki siyasi ve toplumsal şartları daha da ağırlaştırmıştır. Bişkek'e yakın, Ahıska Türklerinin yoğun olarak yaşıadığı Mayevka köyünde Rus, een ve Ahıska Türklerine ait 700 hektarlık ekili tarlalar Kırgız göstericiler tarafından ele geçirilmek istenmiştir. Ahıska Türkleri ve diğer etnik grupların direnmesi sonucunda 19 Nisan 2010'da çıkan kanlı çatışmalarda, biri Ahıska Türkü olmak üzere toplam beş Kırgız vatandaşı hayatını kaybetmiş, 28 kişi de ağır yaralanmıştır. Çatışmalara paralel gece boyunca süren kundaklamalar neticesinde Ahıska Türklerine ait bazı ev ve işyerleri de yakılıp yıkılmıştır (Aliyev 2014: 268; Devrişova 2010: 3; Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 29).

Çatışmalar ve yağma nedeniyle azınlıklar evlerini ve mallarını bırakarak köyü terk etmişlerdir. Olaylarla ilgili Geçici Hükümetin İçişleri Bakanlığı'nca yapılan resmi

açıklamada, etnik tansiyonun yükseldiği köye 200 polisin gönderildiği ve asayişin sağlandığı bildirilmiştir. Olaylardan sonra köyü ziyaret eden Türkiye'nin Bışkek Büyükelçisi, *“Türkiye Cumhuriyeti tarafından Ahıska Türklerine her türlü yardımın yapılacağını, yıkılan ve yağmalanan evlerin yeniden onarılmasında maddi destek verileceğini”* açıklamıştır (Aliyev 2014: 269; Devrişova 2010: 4). Nitekim Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı(TİKA), yıkılan beş evin yeniden inşasını ve 15 evin ise onarımını kısa sürede tamamlayarak Ekim 2010'da sahiplerine teslim etmiştir (Aliyev 2014: 269; Kavaklı 2010: 12).

Orta Asya'nın ekonomik açıdan en zayıf ülkelerinden Kırgızistan, bağımsızlığını kazandığından bu yana önemli olaylara sahne olmuştur. Bu bağlamda iki devrim, birisi küçük diğer ikisi büyük çapta olmak üzere toplam üç etnik çatışma yaşanmıştır. Yaşanan olaylar incelendiğinde benzer özelliklere sahip oldukları görülmektedir.

Benzer özelliklerin ilki, ülkedeki yapısal sorunlara çözüm bulmada başarısız olan iktidarın meşruiyeti zaman içinde zayıflamakta ve iktidar bir halk hareketi ile el değiştirmektedir. İkincisi ise, etnik çatışmaların tamamı iktidar değişiminin yaşandığı dönemlerde merkezi otoritenin kaybolması neticesinde ortaya çıkmıştır. Örneğin SSCB'nin son döneminde merkezi otoritenin yıkılma aşamasında ilk olay, Fergana Vadisi'nin Özbekistan bölümünde Mayıs 1989'da Ahıska Türklerine saldırı ile başlamış, vadinin Kırgızistan bölümünde ise Haziran 1990'da Kırgız-Özbek çatışmasıyla son bulmuştur. Bundan 20 yıl sonra yaşanan etnik çatışmalar da hemen hemen benzer bir sırayı takip etmiştir. *“İkinci Lale Devrimi”*nden sonra merkezi otoritenin yok olmasından cesaret alan Kırgız gruplar, Ahıska Türkleri ve diğer azınlık gruplara saldırarak bazılarının ölümüne neden olmuştur. Merkezi otoritenin yetersiz kaldığı anlaşıldıktan sonra olaylar, 20 yıl önce olduğu gibi yine Oş ve Celalabad eyaletlerinde patlak vermiş, taraflar arasında kanlı çatışmalar yaşanmış ve bilanço ağır olmuştur.

Her iki olay tarafsız bir şekilde incelendiğinde gerçek açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır: Ev sahibi ülke halkı, önce nispeten küçük grup üzerinde nefretini ortaya koyarak milliyetçilik duygularını ateşlemekte, daha sonra da esas düşman olarak kabul ettiği grubun üzerine yürümektedir. Ne yazık ki, hem olayların fitilini ateşlemek için fünye, hem de günah keçisi olarak her iki olayda da maalesef Ahıskalıları kullanılmıştır.

Bu noktada iki komşu Türk ülkesinde, yine Türk olan Ahıskalıları karşı

düşmanca duygularla düzenlenmiş olan bu iki farklı olay, “*Sovyet Yönetimi’nin sürgün kararının amacına ulaştığının bir göstergesi olarak yorumlanabilir mi?*” sorusunu akla getirmektedir. Aslında sürgün kararının gerçek amacının ortaya konulması, günümüze kadar devam eden sorunların daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Bu nedenle Sovyetlerin söz konusu sürgün kararı, dönemin konjonktürel koşulları ve uluslararası sistemin etkileri göz önünde bulundurularak ele alınacaktır.

2.4. Sürgün Kararının Teorik İncelemesi

Sovyetlerin Ahıska Türklerini sürgün kararının arkasındaki gerçek niyetinin ne olduğu günümüzde de belirsizliğini korumaktadır. Bu konuda uzmanlarca farklı iddialarda bulunulmuş ve bulunulmaya devam edilmektedir. İddiaların kanıt gösterilmek suretiyle doğrulaması yapılamamaktadır. Konunun gizemini korumasının nedeni de budur.

Kararın savaş zamanında alınması, hakkında yapılan yorumları kolaylaştırırken, yayınlanmış resmi belgelere ulaşılabilmesi ortaya atılan iddiaların teyidini zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte kararın; savaş zamanında ve daha da önemlisi yeniden kurulması düşünülen uluslararası sistemin hemen arefesinde alınmış olması, kritik ipuçları vermektedir. Bu tespitten de anlaşılacağı üzere sürgün kararının savaş zamanında alınmış olması, yapılacak teorik incelemenin çıkış noktasını oluşturmaktadır. Waltz(1979: 195)’a göre; “*savaş*”, uluslararası sistem içinde “*düzenleyici bir vasıta*” olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte yapılan her savaşla, mevcut uluslararası sistemin yıkılarak yerine yenisinin kurulduğu anlamı çıkarılmamalıdır. Ancak sonuçları bütün dünyayı etkileyen II. Dünya Savaşı neticesinde, sistemdeki en büyük güçlerden birisi olan Almanya elenmiştir. Doğal olarak bunun sonucunda uluslararası sistemin yapısı değişmiştir. Bu nedenle adı geçen savaş, “*sistem dönüştürücü savaş*” olarak kabul edilmektedir (Waltz 1979: 199). Buradan da anlaşılacağı üzere, II. Dünya Savaşı’nın bitmesiyle yeni bir uluslararası sistemin kurulacağı kesindir. Zaten ABD ve İngiltere, 10 Ağustos 1941 tarihinde yayınladıkları sekiz maddelik “*Atlantik Demeci*” ile yeni bir uluslararası sistemin kurulma sürecinin başlatıldığını ilan etmiştir. Şüphesiz bu süreç, diğer ülkeler gibi Sovyetleri de doğrudan etkilemiştir.

II. Dünya Savaşı dönemindeki gelişmelere realist paradigma perspektifinden bakıldığında, büyük güçlerin bu dönemdeki politik tutumlarının Waltz'un iddialarını teyit eder nitelikte olduğu görülmektedir. Herşeyden önce Almanya ve SSCB arasındaki çatışmayı büyük bir dikkatle takip eden İngiltere ve ABD'nin, zayıf tarafın yani SSCB'nin yanında yer alması sonucunda uluslararası sistemde yeni bir güç dengesi oluşmuştur. Daha önce hem İngiltere hem de ABD, ideolojik yaklaşımından dolayı SSCB'ye karşı bir politika takip ederken ortaya çıkan Alman tehdidi karşısında Sovyetlerle aynı ittifak içinde yer almak zorunda kalmıştır (Walt 1990, aktaran: Wiltse 2014: 146; Burchill 2005: 36). Diğer bir deyişle, *“reelpolitiğin öngördüğü bir şekilde”* liberal ve komünist ideolojinin lider temsilcileri faşist tehdit karşısında aynı ittifak için yer alma konusunda hiçbir tereddüt göstermemiştir. O kadar ki, savaş döneminde Amerikan yardımına muhtaç olan Sovyetler Birliği, ABD ve İngiltere gibi kapitalist ülkelerle mücadele amacıyla kurduğu “III. Enternasyonal” 22 Mart 1943 tarihinde aldığı bir kararla lağvetmiştir (Armaoğlu, 2007: 378). İki farklı ideolojiye sahip bu devletlerin aynı ittifak içinde yer alma kararlarında kendi ulusal çıkarlarından daha çok uluslararası sistemik baskının etkili olduğunu söylemek daha doğru olacaktır. Zira sistemik baskıya neden olan Alman tehdidi kalkar kalkmaz taraflar eski politikalarına geri dönmüşlerdir.

Alman tehdidinin ortadan kalkmasının başlangıç noktası olarak, Sovyetlerin 1943 yılı ortalarında Alman ordularına karşı başlattığı genel karşı taarruzu kabul etmek mümkündür. Aslında bu tarih, o dönemdeki *“Müttefik”* ve *“Mihver”* devletler arasındaki güç dengesinin de bozulmaya başladığı tarihtir. Çünkü Sovyet genel karşı taarruzunun başarılı olması, hem Avrupa'daki, hem de dünyadaki gelişmeleri doğrudan etkilemiştir. Nitekim neorealist teorinin *“uluslararası sistemde varolmanın birinci önceliği olarak verdiği güvenlik”* alanındaki endişelerinden yavaş yavaş kurtulmaya başlayan Sovyetler Birliği, dikkatini aşamalı bir şekilde diğer alanlara çevirmeye başlamıştır. Zaten söz konusu taarruzun başarılı olmaya başlamasıyla gerek Avrupa gerekse dünya ile ilgili kararlarda Sovyetlerin etkisi hissedilmeye başlanmıştır. Ahıska Türklerinin kaderine hükmedilen karar da böyle bir dönemde alınmıştır.

Bilindiği üzere sürgün kararı, 31 Temmuz 1944 tarihinde verilmiştir. Ancak karar, bir anda verilebilecek basit bir karar değildir. Sovyetler Birliği gibi büyük bir yönetim mekanizmasında bir yıl veya asgari altı ay süreyle düşünülmesini gerektirecek

kadar önemli ve stratejik bir karardır. Bu açıdan bakıldığında sürgün kararından bir yıl öncesinde yani 15 Temmuz 1943 tarihinde Sovyet ordularının, Alman ordularına karşı bütün cephe boyunca genel taarruza başladığı görülmektedir. Taarruz neticesinde Sovyetler, 1944 yılı Nisan ve Mayıs aylarında savaş çıkmadan önceki siyasi sınırlarına ulaşmıştır (Armaoğlu 2007: 395). Müttefiklerin 4 Haziran 1944 tarihinden itibaren Normandiya'dan çıkarma yaparak batıda ikinci cephenin açılmasına paralel olarak Sovyet orduları da, Balkanları ve Orta Avrupa'yı ele geçirmek üzere ileri hareketine başlamıştır. Ayrıca Sovyetler Birliği, bu dönem içinde savaştan sonraki Orta Avrupa'daki siyasi ortamı kendi çıkarlarına uygun olarak şekillendirmek adına Çekoslovakya ile 8 Mayıs 1944'de, Polonya ile ise 25 Temmuz 1944'de dostluk, karşılıklı yardım ve işbirliğini öngören antlaşmalar imzalamıştır (Armaoğlu 2007: 396). Sürgün kararının alındığı tarihin altı ay öncesinde yani Haziran 1944'de, Sovyetlerin düşman işgali altında kalan hiçbir toprağının olmadığı görülmektedir (Armaoğlu 2007: 397). Buna göre, Ahıskalıların sürgün kararının alındığı dönemde Alman tehlikesinden bahsetmek mümkün değildir. Tam aksine Sovyetler bu dönemde, ilgi alanında kalan bölgeyi tamamen kendi reelpolitik anlayışa uygun olarak şekillendirme gayreti içindedir.

Sovyetlerin bu şekilde bir tutum içinde olmasının asıl gerekçesi, daha önce başlatılan yeni bir uluslararası sistemin oluşturulma sürecinin halen devam etmesidir. Aslında süreç, yıkılan eski güç dengesinin yerine yeni güç dengesinin oluşmaya başladığı dönemi işaret etmektedir. ABD ve İngiltere tarafından Ocak 1942'de "*BM İttifakı*"nın kurulmasıyla başlatılan süreç belli aralıklarla düzenlenen konferanslarla kesintisiz sürmekteydi (Sander 2008: 169). Sürecin temellerinin atıldığı bu dönemde Sovyet Yönetimi'nin ittifaka dahil olması mümkün değildi. Çünkü Sovyetler, bu dönemde neorealist teorinin öngörüsüne uygun bir şekilde kelimenin tam anlamıyla "*hayatta kalma mücadelesi*" vermektedir. Önceliğini güvenliğine ve siyasi varlığını devam ettirmeye vermişti. Sistemik baskının ortadan kalktığı yeni dönemde, Sovyetler için durum değişmişti. Bu dönemde Sovyetler, başlatılan bu sürecin dışında kalmak bir tarafa, asıl mimarı olmak amacıyla mücadele vermektedir. Bu yüzden de tüm dikkatini çıkarları açısından hayati kabul ettiği Doğu Avrupa ve Kafkasya'ya çevirmişti.

Doğu Avrupa, Sovyetler Birliği'nin güvenliği açısından önemliydi. Zira Rusya, bir ülke olarak; 1812 yılında Fransa, her iki dünya savaşında da Almanya tarafından hep

Doğu Avrupa üzerinden işgal edilmek istenmişti. Daha da önemlisi Sovyetler, Bolşevik ihtilalinden sonra fiilen kuvvet göndererek iç savaşa kendileri aleyhine müdahale eden Batılıların, II. Dünya Savaşı döneminde de ikinci cepheyi geç açmak suretiyle kendisinin olabildiğince yıpratılmak istendiğine şahit olmuştu. Bu nedenle Batı Avrupa ile arasına tampon bir bölge oluşturmaya karar vermişti. Tampon bölge olarak da Doğu Avrupa'yı seçmişti (Oran 2008: 482). Boğazlar da dahil Kafkasya bölgesi ise, Rusların bilinen tarihi emelleri açısından önemliydi. Uluslararası sistemin yeniden oluşturulduğu bu dönemde Sovyetler, sıcak denizlere ulaşmak için yeni fırsatlar yakalayabilirdi. Sovyetler Birliği'nin bu konudaki hesapları, neorealist teorinin öngörülerine uygundu. Zira Doğu Avrupa, güvenliği açısından ne derece önemliyse; Kafkasya da, reelpolitik açısından o derece vazgeçilmezdi.

Sovyetlerin, ilgi alanında kalan bölgelerin şekillendirilmesi kapsamında Avrupa ve Balkanlarla ilgili sorunu yoktu. Bu bölgelerde ordusunu kullanmak suretiyle istediği hamleleri yapabilmekteydi. Zaten ordusu da bu bölgelere doğru ilerlemesini devam ettirmekteydi. Ancak Kafkasya ve boğazlar bölgesi için aynı şey geçerli değildi. Sovyetler için büyük stratejik öneme sahip Kafkasya bölgesinde sıcak denizlere ulaşma olasılığı kalmamıştı. Çünkü bu güzergah üzerinde bulunan İran, zaten kendisiyle İngiltere arasında paylaşılmıştı. Bu haliyle bu bölgeden İngiltere ile bir çatışmayı göze almaksızın sıcak denizlere ulaşması mümkün görünmüyordu. Bu durumda geriye tek seçenek kalmaktaydı: Türkiye üzerinden sıcak denizlere ulaşılması. Ancak o da pek mümkün görünmüyordu. Çünkü Türkiye de, kendisi gibi İngiltere'nin müttefiği idi.

Aslında Sovyetlerin Ahıska Türkleri hakkındaki sürgün kararını almadan önceki dönemde uluslararası ortamdaki şans ibresi lehine dönmeye başlamıştı. Bu nedenle Sovyetler Birliği, Türkiye konusunda, Almanya ile 17 Ekim 1940 tarihinde yaptığı dünyayı paylaşma antlaşmasındaki eski iddiasına geri dönmüştür. Hitler ve Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov arasında Berlin'de yapılan paylaşım görüşmesinde Sovyetler, Türkiye dahil Hindistan'a kadar olan bölgenin kendisine bırakılmasını istemiştir (Sander 2008: 141). Son durum itibarıyla Sovyetler, İngiltere ile aynı ittifakta olması nedeniyle Berlin'deki isteğinin Türkiye dışındaki İran ve Hindistan arasında kalan bölümünü elde etme şansını kaybetmiştir. Bu yüzden de tüm dikkatini Türkiye üzerine yoğunlaştırmıştır. Bu son planına uygun olarak Sovyetler Birliği, 19-30 Ekim 1943 tarihleri arasında düzenlenen Birinci Moskova Konferansı'ndan itibaren her fırsatta

Türkiye'nin savaşa katılmasını isteyerek onun olabildiğince yıpranması için her türlü girişimde bulunmaya başlamıştır (Armaoğlu 2007: 392; Balkaya 2013: 157).

Sovyetler Birliği'nin Almanlara karşı Stalingrad'da elde ettikleri galibiyet Türkiye'ye karşı takındığı geçici dostça tavrının da sonu olmuştur. Yani tekrar Mart 1941'den önceki tutumlarına geri dönmüştür (Aydın 2008a: 450). Bu kapsamda 1943 yılının ikinci yarısından itibaren Türkiye'yi veya Türkiye'nin bir kısmını kendi kontrolü altına alacak bir politika takip etmeye başlamıştır. Bunun için gerekli olduğunda askeri hareket yapmayı bile göze almıştır (Mirkhanova 2006: 36; Zeyrek 2011: 192; Wimburs ve Wixman 1987: 154). Türkiye sınırının güvenliği konusunda ciddi bir endişeye sahipti (Tomlinson 2005: 15). Zaten Türkiye'yi işgal planları hazırlatan Stalin, Ahıska Türklerini potansiyel beşinci kol olarak görmekteydi (Swerdlow 2006: 1830). Bu nedenle askeri harekattan önce hazırlık yapma amacıyla kullanacağı bölgedeki Ahıska Türklerini sürgün ederek hareket öncesinde bölgeyi tamamen temizlemiştir (Kreindler, 1986: 392 Mirkhanova 2006: 35). Bu konuda inceleme yapan Khanzhin(2004: 496) ve Polian(2004: 156) da, sürgünün arkasındaki gerçek nedeninin, savaş alanının temizlenmesi olduğunu iddia etmektedirler. Onlara göre, Türkiye'ye yapılacak bir askeri hareket öncesinde savaş alanının gizlilik içinde hazırlanabilmesi amacıyla bölgedeki zararlı unsurlar daha önceden temizlenmiştir.

Bölgede Türkiye'ye yönelik bir askeri hareket hazırlığı yapıldığının en önemli emarelerinden birisi, demiryolu hattının Ahıska'ya kadar uzatılmasıdır. Almanlara karşı yapılan savaşta yaralanması nedeniyle Ahıska'ya geri dönmek zorunda kalan Veyseloğlu(1999: 170), hatıratında Mayıs 1943 tarihinde Borcomi'ye kadar tren yoluyla geldiğini, oradan da başka vasıtayla Ahıska'ya gittiğini belirtmektedir. Yani bu dönemde Ahıska'ya demiryolu ulaşımı yoktu. Ne zaman başladığı tam olarak bilinmemekle birlikte Borcomi-Ahıska-Vale arasındaki demiryolunun inşası Ekim 1944'te tamamlanmıştır (Ağaoğlu 2011: 19). Savaş döneminde demiryolu hattının bu bölgeye kadar uzatılması, askeri maksatlar için kullanılabileceği ihtimalini kuvvetlendirmektedir (Buntürk 2014: 89). Böyle bir savaş döneminde haklı olarak, her ülkede olduğu gibi Sovyetler Birliği'nde de öncelik cepheye yani silahlı kuvvetlere verilmiş durumdadır. Öz kaynaklarıyla ihtiyaçlarını karşılamada zorlanan Sovyetlerin, ABD'den ekonomik yardım aldığı bir dönemde, zaten sınırlı olan kaynaklarının bir

kısmını bu bölgeye demiryolu hattının uzatılması amacıyla kullanmasını başka türlü izah etmek mümkün değildir.

Ayrıca demiryolu inşasının tamamlanmasından sonra, Türkiye'ye karşı resmi tutumu, Sovyetler Birliği'nin askeri bir seçenek için hazırlık yaptığı iddiasını kuvvetlendirmektedir. İlk planlamaya göre, demiryolu hattının inşasının Mart 1945 tarihinde tamamlanması öngörülmüştür. Ancak bu tarih, hem hasat zamanında, hem de sürgünde kullanılabilmek için öne çekilmiştir (Sumbadze 2007: 291). Nitekim demiryolu hattının Ahıska'ya kadar uzatılmasıyla Sovyetler, hem askeri birliklerinin bölgeye intikali, hem de daha sonra Türkiye'ye yapılacak askeri hareketin lojistik desteği için gerekli şartları sağlamıştır. Şartların oluşturulmasının hemen ardından da Türkiye'den toprak talebinde bulunmuştur (Balkaya 2013: 158; Deringil 1994: 252; Gürün 2010: 283). Burada dikkat çeken önemli hususlardan biri, Sovyetlerin Türkiye'den toprak talebiyle, Ahıska'ya demiryolu hattı inşasının tamamlanması amacıyla planlanan sürenin birbirine denk gelmesidir. Diğer ise, Kars ve Ardahan'ın talep edilmesinin hemen ardından Sovyetler Birliği'nin, Ermenistan'daki Ermeniler ile Diaspora Ermenilerini Sovyetler Birliği'ne bağlamak için "*Anavatana Dönüş*" projesini başlatmasıdır (Arıç 2011: 35; Seyidbayova 2009: 131).

Demiryolu inşası devam ederken bölgeden sürgün edilmesi planlanan Ahıskalılar; ilk önce, 1944 yılı bahar aylarının başında Sovyet Yönetimi'nce oluşturulan özel bir komisyon vasıtasıyla Gürcistan'ın doğu bölgesine yerleştirilmesi planlanmıştır. Bu maksatla, resmi izin olmaksızın doğu Gürcistan bölgesine yerleşen Azeri ve Kürtlerden oluşan 3.240 kişilik bir grup, Doğu Gürcistan bölgesinden Güneydoğu Gürcistan'daki Kvemo Kartli bölgesine zorla göç ettirilmiştir (Hasanoğlu 2014: 31; Sumbadze 2007: 291; Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 11). Ancak Sovyet İçişleri Bakanı Beria, Ahıskalılar bu bölgeye göç ettirilmeden önce 24 Temmuz 1944 tarihli mektubuyla kısmen boşaltılan bu bölgenin değiştirilmesini teklif etmiştir. Beria mektubunda; Türk, Kürt ve Hemşinlilerden meydana gelen 16.700 hanelik grubun, Gürcistan'ın doğu bölgesine değil Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan'a sürgün edilmesini önermiştir. Beria'nın önerisine uygun olarak hazırlanan karar teklifine, 76.021 olarak planlanan Ahıska Türklerinin sayısına 3.180 kişi daha ilave edilmiş, ayrıca bu gruba 8.694 Kürt ve 1.385 Hemşinli dahil edilmiştir. Bu grubun boşalttığı

bölgeye de, 7.000 hanelik fakir Gürcü köylülerinin yerleştirilmesi önerilmiştir (Polian 2004: 154).

Özel Komisyonu'nun Ahıska Türklerinin Doğu Gürcistan'a yerleştirilmesi amacıyla bir çalışma başlatması, Sovyetlerin kısa bir süre içinde önemli bir faaliyete başlayacağı konusunda ciddi bir ipucu vermektedir. Zira bu dönemde Sovyetlerin, Haziran 1944'de ABD ve İngiltere tarafından yapılacak Normandiya çıkarmasından haberinin olmaması mümkün değildir. Zaten Sovyetler, ABD ve İngiltere'yi takip ettiği gibi, ikinci cephenin Avrupa'da açılması için kendilerine baskı yapmaktaydı.

Avrupa'da ikinci cephenin açılma kararıyla Sovyetlerin Ahıska Türkleri hakkındaki sürgün kararı aynı döneme denk gelmektedir. Aslında bu dönem, uluslararası sistemde yeni bir güç dengesinin şekillenmeye başladığı bir dönemdir. Avrupalı büyük devletlerin eski güçlerini kaybettiği alenen ortaya çıkmıştır. En azından İngiltere, Almanya'ya karşı yürüttüğü mücadelede ABD yardımıyla ayakta durmaktaydı. Avrupa'da büyük güç olarak sadece Sovyetler kalmıştı. Zaten Sovyetler de bu durumun farkındaydı. Bu bağlamda Çekoslovakya ve Polonya ile dostluk antlaşmaları imzalaması bu bölgeye yönelik özel bir niyetinin olduğunun göstergesiydi. Yeni güç dengesinin Sovyetler Birliği ve ABD arasında şekillenmeye başladığı dönemde Sovyetlerin daha ileri gitme şansı yoktu. Çünkü İngiltere gibi Sovyetler de ABD yardımına muhtaçtı. Atılacak yanlış bir adım bütün kazanımlarının heba olmasına neden olabilirdi. Bu dönemde meydana gelen gelişmeler mevcut kazanımların korunması yönünde adım atılmasına karar verildiğini göstermektedir. Yani ABD yardımını kaybetmeme pahasına Türkiye'ye askeri hareket seçeneğinden vazgeçilmiş, ya da en azından ertelenmişti.

Özel komisyonun ilk planlamasına göre uygulamaya geçilmesi, fakat Sovyet İçişleri Bakanı Beria'nın teklifiyle söz konusu faaliyetin durdurulması bu iddiayı doğrulamaktadır. Başka bir ifadeyle Komisyon kararı gereği, önce Ahıskalıların göç ettirileceği bölge boşaltılmış ancak Beria'nın teklifinin kabul edilmesiyle Ahıskalıların, kısmi olarak boşaltılan Doğu Gürcistan'a göç ettirilmesinden vazgeçilmiştir. Beria'nın teklifi, Sovyet Yönetimi tarafından onaylanmış ve bir hafta sonra uygulama direktifi halinde yayınlanmıştır.

Planının birinci aşamasının tamamlanması kapsamında Ahıska boşaltılmıştır. Böylece, bölgenin güvenilmez unsurlardan temizlenmesi yanında Türk-Sovyet sınırının

Türk ve Müslüman karakteri de tamamen değiştirilmiştir (Aydingün 2002a: 49; Kolukıncı 2011: 168).

Sürgün neticesinde Ahıska bölgesinin jeopolitik yapısında önemli bir değişim olmuştur. Hem Ermenistan'ın kuzeyindeki Karapapak Türk topluluğu ve Ahıska'daki Türkler, hem de Acara bölgesindeki Gregoryen Ermeniler tarafından sevilmeyen Hemşinliler (Müslüman Ermeniler) bölgeden tamamen temizlenmiştir. Hemşinliler sürgüne dahil edilirken, Müslüman Acara halkına dokunulmamıştır (Buntürk 2014: 95). Bu husus, dikkate alınması gereken bir çelişki olarak ortaya çıkmaktadır. Zira Gürcistan; Ahıska Türkleri için her fırsatta “*Müslümanlaştırılmış Gürcüler*” iddiasında bulunurken, yine Müslüman Gürcü olduklarını iddia ettiği Acaralılar Ahıskalılarla birlikte neden sürgün edilmediğinin açıklamasını bir türlü yapamamaktadır. Diğer taraftan, sürgünün ardından Büyük Ermenistan'ın sınırları içinde olduklarına inandıkları Cavakheti bölgesindeki demografik üstünlüğü tamamen Ermeniler eline geçirmiştir (Kalafat, Ağacan ve Sezgin 2001: 64). Dolayısıyla Ermenilerin denize yaklaşımları için şartlar daha uygun hale getirilmiştir.

Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye yönelik planının ikinci ayağını oluşturan askeri harekatı uygulamaya koyma veya koyamama nedenleri halen tartışmalıdır. Nedenlerden ilki, böyle bir askeri harekatın ittifak içinde büyük anlaşmazlıklara neden olabileceği ihtimalidir. Böyle bir anlaşmazlığın Doğu Avrupa'daki çıkarlarına zarar verebilme olasılığı nedeniyle, Sovyetler Birliği, önceliğini Doğu Avrupa'daki güvenliğine vermek suretiyle Türkiye ile ilgili gizli planından vazgeçmesi muhtemeldir. İkincisi, Sovyetlerin, Türkiye'ye yönelik askeri harekattan dolayı ittifak içinde çıkması muhtemel anlaşmazlık nedeniyle, Amerikan yardımını kaybetme korkusudur. Sürgüne gönderdiği Ahıskalıları bile köylerden Ahıska'daki tren istasyonuna taşımak amacıyla Amerikan askeri kamyonlarını kullanan Sovyetlerin, Amerikan yardımına ne kadar ihtiyaç duyduğu ortadadır (Sumbadze 2007: 288). Üçüncüsü, Türkiye'ye karşı yapılacak bir askeri harekatın Türk ve Müslüman dünyasında yaratacağı tepkidir. Sovyetlerin, Ahıska Türklerini bile ilk defa askere almak zorunda kaldığı dönemde böyle bir tepkiyi dikkate almadığını düşünmek doğru olmayacaktır. Dördüncüsü, ideolojik gerekçelerin de gizli planın uygulanmamasında etkili olduğu düşünülebilir. Zira Türkiye'yi işgalinden dolayı dünya kamuoyu tarafından emperyalist bir devlet olarak damgalanacak olan Sovyetler, küresel ölçekte yürüteceği etkinlik mücadelesinde bir

silah gibi kullandığı komünist ideolojiye de büyük zarar verebilirdi. Son olarak, sistemik etkilerin de kararda etkisi olduğu söylenebilir. Çünkü yeni güç dengesinin kendisi ve ABD etrafında kümelenmeye başladığını gören Sovyetler Birliği'nin özellikle Doğu Avrupa ülkelerini ürkütmekten korkması da kuvvetli bir olasılıktır.

Avrupa'da hedefine ulaşan Sovyetler, 1945 yılı başından itibaren dikkatini yeniden Kafkasya'ya çevirmiştir. Doğu Avrupa'da güvenlik endişelerini gideren ve bölgeyi kontrolü altına alan Sovyetler, sıcak denizlerle ilgili tarihi emellerine ulaşabilmek amacıyla önceliğini yeniden Kafkasya'ya vermiştir. Uluslararası sistemdeki yeni güç dengesinin ortaya çıktığı bu dönemde Sovyetler Birliği, 1945 yılı başında Türkiye'den toprak talebinde bulunmuştur. Sovyetlerin bu girişimi, Amerika- Sovyetler Birliği ittifakını bitiren olayların başlangıcını oluşturmaktadır. Sovyetlerin güneye genişleme isteğine sessiz kalmayan ABD, Truman Doktrini ile son noktayı koymuştur. Sovyetler Birliği, ABD'nin müdahalesinden önce Türkiye'ye yönelik taleplerinde fazla ısrarcı olamamıştır. Çünkü II. Dünya Savaşı'nı sonlandıran atom bombası, ABD'ye Sovyetler Birliği'nin kendisiyle rekabet etmesine imkan tanımayan tartışılmaz bir üstünlük sağlamıştır.

Sovyetler Birliği'nin Kafkasya'daki bu son girişimi, şüphesiz sistemik bir etkiyle sonuçlanmıştır. Sovyetlerin tehdidi karşısında Türkiye'nin Batı güvenlik şemsiyesine sığınma girişimleri olumlu sonuç vermiş ve Türkiye, Batı savunma ittifakına dahil olmayı başarmıştır. Türkiye'nin Batı Bloğu'nda yer almasıyla yeni güç dengesinin sınırı, Türkiye-Sovyetler Birliği hududu olmuştur.

Sonuçta uluslararası sistemik etkiler, Sovyetler Birliği'nin Türkiye üzerindeki niyetlerini gerçekleştirmesini engellemiş olsa da, bu durum Ahıskalıların akibetini değiştirmemiştir. Stalin ve Beria'dan oluşan ekibin kararıyla başlayan Ahıskalıların çileli yaşamları bugün de devam etmektedir.

Sorunun devam etmesi ve çözüme kavuşturulamaması; Ahıska Türklerinin sürgün kararının altında, Türkiye'ye yapılacak askeri harekat öncesinde "*savaş alanının dost olmayan unsurlardan temizlenmesi*"nin dışında başka niyetlerinin varlığını akla getirmektedir. Sürgün kararını veren ve uygulayan Stalin ve Beria'nın Gürcü olması ve boşaltılan yerlere Gürcülerin yerleştirilmesi, haklı olarak böyle bir sorunun akla gelmesine neden olmaktadır (Avşar 1997: 1623).

Bu dönemdeki Sovyet politikası incelendiğinde, ilk planında asimilasyon niyetinin olmadığı anlaşılmaktadır. Planda Türkiye'ye askeri bir hareket yapılması öngörülmüyordu. Bunun için de yabancı ve zararlı unsurlar olarak görülen Türklerin bölgeden göç ettirilerek Doğu Gürcistan'a yerleştirilmesi planlanmıştır. Sovyetlerin, bölgenin temizlenmesi amacıyla göç ettirdikleri Ahıska Türklerinin savaş bitiminde topraklarına geri dönmelerine müsaade etme gibi bir düşünceleri de yoktu. Zira bu göçle birlikte, Türk-Sovyet sınırında Türkiye'nin lehine olan durum Sovyetlerin lehine değiştirilmişti. Türk-Sovyet sınırının Türk ve Müslüman karakteri ortadan kaldırılmıştı. Dolayısıyla eski duruma geri dönülmesi mümkün değildi.

İlk planın revize edilmesiyle oluşturulan ikinci planda ise niyet asimilasyondur. Beria'nın tekliflerine uygun yapılan düzenleme neticesinde ikinci plan, Devlet Savunma Komitesi'nin onayladığı 6279 sayılı karar haline getirilmişti. Karar gereği, üç Orta Asya Cumhuriyeti'ne gönderilen Ahıskalılar, küçük gruplar halinde bu ülkelerdeki farklı köylere yerleştirilmişlerdi. Aslında bu karar alınırken bir yıl önce yapılan benzer uygulamalardan elde edilen tecrübelerden istifade edilmişti. Karaçay ve Kırım Türkleri de 1943 yılı Ekim ve Kasım aylarında daha kolay asimile edilmelerini sağlama düşüncesiyle Türk bölgelerine sürgün edilmişti. Aynı şey Ahıska Türkleri için de düşünülmüş ancak netice beklenenin tam tersi olmuştur (Özcan 2002: 137; Ercilasun 2005: 7).

2.5. Sürgün Kararının Ardındaki Asıl Niyet: Asimilasyon

Bu dönemde Sovyet Yönetimi, sadece Ahıska Türklerini değil, Kafkasya'da sorunlu olarak gördükleri diğer etnik grupları da sürgüne göndermiştir. Bunu yapmak suretiyle ulus olarak kabul edilmeyen ve sürgüne gönderilen etnik unsurların, ulus olarak kabul edilen ev sahibi etnik unsurların içinde eriyerek kaybolması planlanmıştır (Bayraktar 2012: 239). Bu nedenle Ahıska Türkleri dahil bütün bu etnik unsurlara sürgüne gönderildikleri ülkelerde ne bir toprak parçası ne de onları tanımlayan bir kimlik verilmiştir. Aksine uzun bir süre kamp dönemi olarak tanımlanabilecek baskıcı politikalara maruz bırakılmışlardır.

Kazan Hanlığı'nı 1552'de, Astrahan Hanlığı'nı ise 1556'da işgal eden Rusya, Kafkasya ve Orta Asya istikametinde aşamalı bir şekilde genişlemeye başlamıştır (Bilge

2012: 77). Her iki bölgedeki genişlemesine bağlı olarak da, bu bölgelerde yaşayan Türklere yönelik asimilasyon politikalarını uygulamaya koymuştur. Rusların asimilasyon politikalarının temel hedefi, Türkleri olabildiğince birbirlerinden ayırarak, tehdit olmaktan çıkarmaktır. Bu konudaki Ruslaştırma politikalarına İliminskiy'in görüşleri rehberlik etmiştir (Birsell 2006: 19). İliminskiy'in asimilasyon politikası, Rusya'daki Rus olmayan halkların Ruslaştırılmasını ve Hristiyanlaştırılmasını hedef almaktaydı. İliminskiy politikasını, *“Türkistan Türkleri arasında yüzyıllardır iletişimi sağlayan müşterek yazı dilinin egemenliğine son vererek, bölgesel şiveleri eğitim ve kültür dili olarak kullandırmak ve genel Türk dilinin içinden “ulusal” kimliklerin şekillenmesini sağlayabilecek ayrı ayrı “ulusal dillerin” ya da yazı dillerinin ortaya çıkarılmasını, bunun için Türk grupları arasında misyonerlerle yakın ilişki kurmuş olan aydın eğitimcilere destek vererek, onların kendi okullarında, kendi şiveleri ile okutabilecekleri Kril alfabesi ile yazılmış kitaplar hazırlamasını sağlamaktır”* şeklinde açıklamıştır (Birsell 2006: 20). Rus Çarlığı; dil üzerinde belirtilen oynamaları esas alan bir politika takip ederken, din konusunda ise işgal ettiği bölgelerde halka iki seçenek sunmaktaydı: Ya Hristiyanlığı kabul etmek ya da ikinci sınıf bir topluluk olarak yaşamaya devam etmek (Roy 2009: 59).

İliminskiy'in *“Türk toplumuna öncelikle ayrı ayrı ulusal kimlikler kazandıracak bir eğitim programı”* olarak özetlenebilecek politikası, Rusların planlı ve istikrarlı uygulamaları sonucunda Türklerin ulusal kimliklerini parçalamış ve Anadolu Türkleriyle irtabata geçmelerini engellemiştir (Abbasalıkları 2009: 17; Birsell 2006: 44). O dönemde *“Rus-Türklük Bilimi”* olarak ta adlandırılan İliminski'nin politikası birbiriyle bağlantılı üç temele dayanmaktadır. İlki, Rusya'daki Türkler tarafından yazım dillerinde kullanılan mevcut alfabelerin değiştirilerek, yerine Kril alfabesinin kullandırılmasına başlanmasıdır. İkincisi, Türkler tarafından asırlardır kullanılmakta olan yerel milli diller yerine, Rusçanın benimsetilmesidir. Sonuncusu ise, Anadolu ve Rusya'daki Türkler arasındaki irtibatın koparılmasıdır (Bayraktar 2012: 226; Birsell 2006: 44). Aslında Kafkasya'nın işgal edilerek tampon bölge haline getirilmesi, bu politikanın hayata geçirilmesinden başka bir şey değildir.

Bütün halinde hareket etme kabiliyetine sahip Türk dünyasını kendileri için tehlike olarak algılayan Rus Çarlığı, İliminskiy'in formüle ettiği bu politikayı uygulamak suretiyle küçümsenmeyecek başarılar elde etmiştir. Herşeyden önce kendi ülkesinde

yaşayan değişik Türk boyları arasındaki küçük farklılıklardan yola çıkarak birbirlerinden tamamen ayrı dil, kültür ve tarihleri olan ulusal kimlikler yaratmayı başarmıştır. Diğer taraftan Türk kimliği üzerinde oynamak suretiyle bu kimliğe enjekte edilen suni girdiler neticesinde tamamen yapay dil ve kültüre dayalı yeni etnik Türk unsurlar yaratılmıştır (Birsell 2006: 44).

Rus Çarlığı'na son veren Bolşeviklerin işbaşına gelir gelmez yayımladıkları 15 Kasım 1917 tarihli "*Rusya'daki Milletlerin Hakları Beyannamesi*" Ahıska Türkleri de dahil Rusya'da yaşayan azınlıklar için bir umut ışığı olmuştur. Beyanname ile, azınlıklara kendi kaderini tayin hakkı ve hatta isterlerse bağımsız bir millet olarak yaşama imkanı verilmesi öngörülüyordu (Kılıç 1996: 21).

Yeni iktidara gelen Lenin dahil Bolşeviklerin tamamı, sosyalist devletin tek olmasına ve ulus farklılıklarına müsaade edilmemesi gerektiğine inanıyordu (Aydingün 2001: 89). Aslında yeni işbaşına gelen yöneticiler arasında, birlik içindeki uluslara yaklaşım konusunda en iyimseri Lenin'di. Lenin'in bu yaklaşımını, Bolşevik devriminden önce kaleme aldığı "*Milliyetler Politikası*"nda da görmek mümkündür. Konuyu inceleyen Kalay(2013: 32) da, onun bu yaklaşımından etkilenerek "*Lenin'in milletler meselesine bakışı tamamen hayata geçirilebilseydi, Sovyetler Birliği içindeki diğer milletlerin sadakatlerinin kazanılabileceğini*" iddia etmektedir. Ahıska Türklerince geri dönüş mücadelelerini koordine etmek amacıyla düzenlenen "*Altıncı Halk Meclisi*" tarafından onaylanarak 2 Mayıs 1970 tarihinde yayınlanan meşhur bildiride; Sovyet yetkilileri, "*Lenin'in Milliyetler Politikası*"na sadık kalmamaları nedeniyle suçlanmaktadır (Wimburs ve Wixman 1987: 164).

Lenin tarafından oluşturulan "*Milliyetler Politikası*"nın hazırlanma amacı, çok etnisiteli bir devlet veya yönetim içindeki değişik uluslar arasındaki ilişkileri düzenlemektir. Marksist-Leninist öğretiyeye göre; değişik ulusların, birbirlerine baskı yapmaksızın her zaman bir arada yaşama anlayışı gösterebileceklerine inanılıyordu. Yine bu öğretiyeye göre, kapitalist ülkelerin tersine sosyalist ülkelerdeki ulus ve halklar arasındaki ilişkiler; dostluk, işbirliği, yasal ve gerçek eşitlik temelinde karakterize edilmeliydi (Kuoljok 1985, aktaran: Aydingün 2001: 81).

Başlangıçta milliyetler politikasının hazırlanma felsefesi bu olmasına karşın uygulama tamamen farklı olmuştur. Hatta Sovyet liderleri, genel olarak milliyetler politikasının belirtilen esaslara göre yürütülmesinde büyük bir ihtilafa düşmüşlerdir.

Lenin, bir mektubunda “*Rus şovenizmine savaş*” ilan ettiğini söylerken; Troçki de, “*Milliyetler Politikasının kökten değiştirilmesini*” istemiştir. İtirazlara rağmen kazanan, Lenin’in “*esas olarak eski usul bir imparatorluk otokrasisini canlandırma*” taraftarı olarak gördüğü Stalin olmuştur (Aksakal 2009: 25; Kalay 2013: 32).

Stalin liderliğindeki Sovyet Yönetimi, Lenin’in tasarlamış olduğundan farklı bir milliyetler politikasını uygulamaya koymuştur. Çünkü Stalin’in idaresindeki Sovyet Yönetimi’nin komünist devrim ideali, homojen bir kültür ve inanç sistemiyle bütünleşen bir “*Sovyet Vatandaşı*” yaratmayı hedeflemekteydi. Bu idealin uygulamaya konması amacıyla Stalin; dil ile tanımlanan, etnisiteye dayanan uluslar yaratmayı hedefleyen bir politika oluşturmaya çalışmıştır. Stalin, bu dönemde söz konusu ulus kavramını 1913 yılında yayınlanan “*Marksizm ve Ulusal Sorun*” adlı kitabında açıklığa kavuşturmuştur. Ona göre; ulus, ortak bir dil, kendine ait bir toprak, ortak ekonomik bağlar ve kendine özgü bir kültürü içeren ayırt edici özellikleri olan etnik bir gruptur (Roy 2009: 102). Buna göre Ahıska Türkleri, belirtilen bu tanım gereği toprakları olmaması nedeniyle ulus olma şansını daha başlangıçta kaybetmiştir (Tishkov 1997, aktaran: Balım ve Aydıngün 2003: 241). Stalin’in tanımına uygun olarak tasnif edilen etnik gruplar, 15 farklı cumhuriyet, ulusal kimlik ve dil demektir. Yönetime göre, ulus sayılmayan etnik gruplar da ulus sayılan 15 cumhuriyete tanınan haklardan yararlanabilmişlerdir. Fakat ortak komünist idealini taşıyan yönetim ve bu idealin taşıyıcısı olan ortak dil Rusça, “*Sovyet Vatandaşı*”nın kimliğini tanımlayan en önemli unsurlardan birisi olarak kullanılmıştır (Bayraktar 2012: 46).

Stalin tarafından uygulamaya konulan “*Sovyet Milliyetler Politikası*”nın hazırlanmasında Ilminskiy’in büyük bir etkisinin olduğu görülmektedir. Orta Asya’yı incelediği eserinde bu konuyu ele alan Roy(2009: 92) da, Stalin’in “*Ortodoksluk*” yerine sadece “*sosyalizmi*” koymak suretiyle Ilminskiy’in görüşlerini esas alan “*Milliyetler Politikasını*” oluşturduğunu belirtmektedir. Başka bir ifadeyle Milliyetler Politikası’nın hazırlanmasında iki Rus yönetimi arasında bariz bir fark bulunmamaktadır. Çünkü ikisinin de ilham kaynağı aynıdır: Ilminskiy. Doğal olarak bahse konu ilham kaynağına uygun olarak hazırlanan “*milliyetler politikası*”, başta Slavlar olmak üzere bazı yerli grupların gelişmesini desteklemiş, bunun dışında kalanları dikkate almamıştır (Ray 2004: 115).

Hazırlanmasında belirtilen esasların etkili olduğu “*Sovyet Milliyetler Politikası*” genel olarak üç temel üzerine inşa edilmiştir. Birinci olarak, İlminskiy’in daha önce önerdiklerine paralel bir şekilde Türk milletine yapay farklılıklar ile dil, kültür, tarih bakımından ayrı ayrı nitelikler kazandırılmak istenmiştir. İkinci olarak, siyasi sınırlar, toprağa ve dile bağlı bir sınıflandırma yapılarak çizilmiştir. Son olarak, belirlenen siyasi sınırlar içinde kalan toplumların sürtüşmesine veya çatışmasına neden olacak ayrıştırıcı bir yönetim anlayışı geliştirilmiştir (Aksakal 2009: 24; Köylü 2014: 23; Roy 2009: 101).

Milliyetler Politikası’nın şekillendirildiği bu dönemde Sovyetler, söz konusu politikaya bağlı olarak Ahıska Türklerinin kimliklerinin değiştirilmesi girişiminde bulunmuştur. Günümüze kadar devam eden tartışmaların temeli bu dönemde atılmıştır. Sovyet yetkililerince, Ahıskalıların etnik açıdan Gürcü oldukları görüşü ortaya atılarak bunun benimsetilmesi yönünde gayret gösterilmiştir. Bununla birlikte Ahıskalılara, okullarda Türkçe öğretilmesine müsaade edilmiştir. Ayrıca önemli siyasi değişimin yaşandığı 1926-1935 yılları arasında resmi görevliler, Ahıska Türklerine Türk veya Türki halk olarak hitap etmeye devam etmiştir (Aydingün vd. 2006: 5; Tomlinson 2005: 15).

Gürcistan’da yaşayan Gürcü olmayan azınlıkların aksine Ahıska Türkleri, ulusal azınlık statüsünü de elde edememiştir. Gürcistan’daki diğer azınlıklara bu statüyü veren Sovyetler, onlara bu hakkı vermemiştir. Bu nedenle kendilerine kültürel, ekonomik ve siyasi açıdan büyük avantaj sağlayacak böyle bir haktan yoksun olan Ahıskalılar, belli statüye sahip bir bölgede yaşama hakkından mahrum kalmıştır. Bunun neticesinde Ahıskalılar, onları Gürcü kültürüne entegrasyonda kararlı olan yerli Gürcü yöneticiler ve Sovyetlerin “*milliyetler politikası*” arasında sıkışıp kalmıştır (Tomlinson 2005: 15).

Sovyet Yönetimi, Milliyetler Politikası’nı uygulamaya koyduğu bu dönemde bölgesel çıkarlarını kolaylıkla hayata geçirebilmek adına etnisiteyi adeta silah gibi kullanmıştır. Bu yaklaşımının bir sonucu olarak Kafkasya ve Orta Asya’da farklı etnik grupların yaşadığı bölgelerde çok sayıda yapay sorun yaratılmıştır. Bunu yapmak suretiyle Sovyetler, bölge halklarının bütünleşmesine engel olduğu gibi yeni kurulan yönetimlerin kendi varlıklarını devam ettirebilmeleri için kendilerine bağımlı bir sistem oluşturmuştur (Bayraktar 2012a: 46).

Sonuçta Stalin, İlminskiy'den esinlendiği politikasıyla, istediği sonuçlara kolayca ulaşmıştır. Bu kapsamda Sovyetler Birliği'nde 20 çeşit Türk dili yaratılmıştır (Birsell 2006: 21). Dil alanında yaratılan bu bölünme din alanında yapılan yeni bölünmelerle takviye edilmiştir. Neticede Sovyetler Birliği'nde İslam dininin ve Türkçenin birleştirici özelliklerinin yok edilmesi esasına uygun hazırlanan 1936 Anayasası ile Türkistan'a yeni bir görünüm kazandırılmıştır. Anayasa ile, tarihi, sosyal ve kültürel temellerden yoksun bir şekilde bölgenin siyasi haritası yeniden çizilerek beş ayrı yeni cumhuriyet ortaya çıkmıştır: Özbekistan, Kazakistan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Tacikistan (Bayraktar 2012: 237). Zamanla bölgeye “*Orta Asya*” denilerek “*Türkistan*” adı unutturulmuştur (Roy 2009: 107). İşte asimile edilmek istenen Ahıska Türkleri için de en uygun yer olarak burası seçilmiştir. Zaten Sovyetler, Ahıskalıları bu bölgeye göndermekteki asıl niyetlerinin “*asimilasyon*” olduğunu 30 Mayıs 1968 tarihli kararnamelerinde açıkça göstermiştir. Nitekim bahse konu kararnamede, Ahıska Türklerinin halen yaşadıkları Orta Asya Cumhuriyetlerinde “*kök saldıklarından*” bahsedilmektedir. Bu da onların gerçek niyetlerinin ne olduğunu herhangi bir yoruma gerek olmadan ortaya koymaktadır (Wimburs ve Wixman 1987: 160).

Sovyetlerin uygulamaya koyduğu Milliyetler Politikasının birçok alanda başarılı olduğu görülmektedir. Herşeyden önce Roy ve Köylü(2014: 27)'nın de belirttiği gibi Türkistan ismi unutturulmuştur. Türkiye dahil Batı Dünyası, bu bölgenin tanımlanması amacıyla “*Türkistan*” yerine “*Orta Asya*” terimini kullanmaktadır. İkincisi, bölgede suni olarak ortaya çıkarılan devletler, mevcudiyetlerini Sovyetlerce kurgulandığı gibi devam ettirme gayreti içindedirler. Sovyetler Birliği döneminde birleştirici unsur olarak görülen ve bu nedenle tehdit olarak algılanan Pan Türkizm ve Pan İslamizm kelimeleri, günümüzde telaffuz bile edilmemektedir. Ayrıca Orta Asya devletleri, yönetim olarak meşruiyetlerini Sovyetler döneminden aldıkları için geçmişlerini sorgulama eğiliminde değildirler. Sorguladıklarında yapay oluşumlar oldukları sonucuna ulaşacaklarını bildikleri için de bunu yapmaktan özenle kaçınmaktadırlar. Üçüncüsü, hem 1989 yılında Fergana Vadisi'nde Özbekler, hem de 2010 yılında Bişkek yakınlarındaki Mayevka köyünde Kırgızlar, tereddüt etmeden Ahıska Türklerine saldırmışlardır. Her iki olay da, Sovyetlerin Milliyetler Politikası'nın başarılı olduğunun önemli kanıtlarıdır.

Sovyetlerin Milliyetler Politikası, kardeş toplulukları birbirine düşürme ve daha da kötüsü birbirlerini katletme konusunda bu kadar başarılı olmasına karşın, Ahıska Türklerinin asimilasyonu konusunda, aynı “başarıyı” elde ettiği söylenemez (Zeyrek 2001: 64). Bu gerçeği en güzel kanıtını, 1989 yılı Sovyet nüfus sayım sonuçları ortaya koymaktadır. Sayımda 207.512 Ahıskalıdan 188.939’u, yani %91’i anadilinin Türkçe olduğunu belirtmiştir. Geriye kalan Ahıskalılardan 3.850(%2)’si anadilinin Rusça ve 14.723(%7)’ü ise diğer dillerden olduğunu belirtmiştir (Yunusov 2000: 44). Bu sonuç sadece bu döneme özgü değildir. Aynı başarısızlık Rus Çarlığı dönemi için de geçerlidir. Belki de Stalin’i Ahıskalıları konusunda en çok hiddetlendiren konu da budur. Zira Stalin, Rus Çarlığı döneminin asimilasyon politikasından yara almadan kurtulan Ahıskalıların Anadolu ile birleşmek için Osmanlı Devleti’ne müracaatlarını asla unutmamıştır (Aydınğün 2002a: 49; Khazanov 1995: 197).

Sovyet Komünist Partisi’nin 20. Kongresi’nden sonra oluşan kısmi özgürlük ortamından sonra sürgün edilen diğer halklarla birlikte Ahıska Türkleri’nin başlattıkları geriye dönüş mücadelesi, bir bakıma onların bu yeni dönemde de asimile olmadıklarının önemli göstergesiydi. Bu durum Sovyet Yönetimi üzerinde büyük bir endişeye neden olmuştur. Bunun üzerine harekete geçen Yönetim, Ahıska Türklerinin kimliği üzerinde oynamalar yaparak geriye dönüş hareketinin parçalanmasını sağlayacak ve neticede kamuoyunu etkileyebilecek bir güce ulaşmalarını engelleyecek bir politika takip etmeye başlamıştır. Bu politikanın özü, “*Ahıskalıların Osmanlı döneminde Müslümanlaştırılan Gürcüler olduğu*” tezidir. Başlangıçta Sovyetler tarafından ortaya atılan bu tez, daha sonra Gürcülerce sahiplenilmiştir. Gürcülerin bu konudaki ısrarlarına bağlı olarak karşı tezler de ortaya çıkmıştır.

Sovyetlerin bu yeni yaklaşımı neticesinde geri dönüş hareketi içinde az da olsa bölünmeler olmuştur. Sovyetlerin Ahıskalıları bölmeye yönelik bu yaklaşımı yeni değildir. Benzer yöntemi, vatanlarına geri dönüş mücadelesi veren Kırım Tatarları için de kullanmıştı. Kırım Tatar Milli Meclis Başkanı Mustafa Kırımoğlu, kendisiyle yapılan mülakatta bu konuya dikkat çekmek istemiştir. Kırımoğlu, “*Sovyet rejimi, Kırım Tatar milli hareketine katılmamak şartıyla bir kısım Tatarların Kırım’a gelip yerleşmesine müsaade etmişti. Bu aslında bizim milli hareketimizi bölmek için verilmiş bir izindi. Buraya gelip yerleşenler de Sovyet rejimine sadık kalmışlardı.*” diyerek, Ahıska Türklerini benzer bir tehlikeye karşı uyarmıştır (Zeyrek 2011b: 3). Sonuç hiç de şaşırtıcı

değildir. Kırım milli hareketinde yaşanan bölünme benzer şekilde Ahıskalılar arasında da yaşanmıştır. Sovyetlerin şartlarını kabul eden çok az sayıdaki Kırımlı bunun karşılığında vatanlarına yerleşmiştir. Aynı şekilde Gürcü Tezi'ni kabul eden çok az sayıdaki Ahıskalı da, Gürcistan'a yerleşme hakkına sahip olmuştur. Ancak Ahıskalılar arasındaki bölünmeler, hiçbir zaman geri dönüş hareketini etkileyebilecek boyuta ulaşmamıştır. Bununla birlikte Rusların benzer oyunlarına gelmemek için geçmişte uygulanan bu tip bölücü taktikleri daima göz önünde bulundurmak oldukça faydalıdır.

2.6. Sonuç

Büyük bölümü Kafkasya'da yaşayan sekiz farklı milli grubun II. Dünya Savaşı'nın sonuna doğru Orta Asya ve Sibiry'a sürgün edilmeleri, Sovyetler Birliği döneminin en karanlık sayfalarından birini oluşturmaktadır. Bu dönemde sürgüne maruz kalan Ahıska Türklerinin durumu bugün de belirsizliğini korumaktadır. Geçen zaman içinde sürgün edilen diğer milli gruplar kendi topraklarına dönerken, vatanlarına dönemeyen Ahıska Türklerinin durumları daha da kötüleşmiştir. Şartların giderek ağırlaştığı bu dönemde etnik ayrımcılığa maruz kalmaları bir tarafa, etnik şiddetin hedefi haline gelmişlerdir (Aydıngün 1999: 121). Fergana Vadisi, Krasnodar Eyaleti ve Mayevka köyünde yaşananlar bunun somut örnekleridir.

Bilinenin aksine Ahıska Türklerinin Ruslarla ilişkisi, bölgenin ilk defa Rus işgaline girdiği 28 Ağustos 1828 tarihinde başlamamış; Ahıska Türkleri vatanlarından üç kere değil tam beş kere sürgün edilmişlerdir. Ahıska Türkleri; sadece Ahıska, Fergana ve Krasnodar Eyaleti'nden değil, 12. yüzyılda Rusya'nın güney bölgesinde kalan topraklardan da iki kez sürgün edilmiştir. Zorlayıcı gücün Rusların olması, bu sürgünlerin ortak özelliği olarak ortaya çıkmaktadır.

Ruslarla ilk karşılaşan, Ahıska Türklerinin ataları Kıpçaklardır. İki taraf arasında 11. yüzyılda başlayan rekabeti kaybeden Kıpçaklar, 12. yüzyılın başında bölgeyi terk etmek zorunda kalmışlardır. 1118 tarihindeki ilk sürgünle Kafkasya'nın kuzeyinde kalan yurtlarını terk eden Kıpçaklar, Gürcü Kralı'nın daveti üzerine Yukarı Kür ve Çoruh nehirleri boylarına yerleşmişlerdir. Ezelden beri Türk yurdu olan Ahıska, bu sefer de Kıpçakların yurdu olmaya başlamıştır.

Bu dönem Ahıska Türkleriyle Gürcülerin kaderlerinin kesiştiği bir dönemdir. Ahıska Türklerinin ataları sayesinde Gürcü Krallığı, bölgesindeki çıkarlarını kendi kendine koruyabilen bir güç haline gelmiştir. O dönemi inceleyen Ayan(2009: 125), Gürcistan'ın bu durumunu açıkça ortaya koymaktadır: *“XI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Selçukluların tabiiyetine giren Gürcüler, siyasi ve askeri alanda hiçbir varlık gösteremedikleri Selçuklular karşısında göçebe Kıpçakların muazzam askerî gücünden istifade etmek yoluna gittiler. Gürcü Kralları Bizans'ın geleneksel “Türk'ü Türk'e karşı kırdırma” siyasetini başarıyla uyguladılar. Selçuklu-Kıpçak ilişkileri de tam bu noktada yoğunluk kazandı. Gürcüler tarafından XII. yüzyılda askerî alanda istihdam ve iskan edilen Kıpçaklar, Selçukluları bu cephede uzun yıllar uğraştırdılar ve özellikle Irak Selçukluları'nın zayıf düşmesine neden oldular. Gürcüler ise, Kıpçakların askerî gücü sayesinde bağımsız devlet statüsünü kazandılar.”*

Kıpçakların ikinci sürgünü 1190'lı yılların başlarında yaşanmıştır. Bu sürgün neticesinde Ahıska bölgesi, tamamen bir Türk yurdu haline gelmiştir. İkinci sürgünde de sebep sonuç ilişkisi aynıdır. Rus baskısından dolayı, güvenli bir bölgeye göç etmek zorunda kalınmıştır. Bu husus sadece Kıpçaklar için değil Gürcü Krallığı için de geçerlidir. Selçuklu Devleti'nin boşalttığı alan Gürcü Krallığı tarafından ele geçirilmek istenmiş, bunun için yeterli olmayan güç ihtiyacı bir öncekinde olduğu gibi Kıpçaklardan karşılanmıştır. Bu gelişmeler neticesinde Gürcistan Krallığı, bu dönemdeki hedeflerine ulaştığı gibi, yine Kıpçakların sayesinde Tiflis'i ele geçirerek başkent yapmıştır.

Gürcü Krallığı ile Kıpçak ilişkilerindeki dengeyi bozan Moğol saldırıları olmuştur. Moğolların 13. yüzyılda Kafkasya'yı istilası, bölgedeki siyasi yapıyı etkilemiştir. Bunun önemli yansımalarından birisi, Kıpçakların Gürcü Krallığı'nın kontrolünden çıkması ve 1268 yılında İlhanlı Devleti'nin himayesinde Atabeyler döneminin başlamasıdır. Dolayısıyla *“Gürcü-Kıpçak ittifakının bir sonucu olarak Kafkaslara ve Doğu Anadolu'ya yerleşmiş olan Kıpçak boyları bu bölgelerde günümüze kadar devam eden kalıcı izler bırakmıştır”* (Ayan 2009: 125).

Bölgenin 1578 yılında Osmanlı İmparatorluğu tarafından ele geçirilmesiyle Ahıska, daha önce bir Türk yurdu iken bu sefer bir Türk ili haline gelmiştir. Ancak 28 Ağustos 1828 tarihinde Rusların Ahıska'yı işgaliyle durum değişmiştir. Ahıska'nın kaderine hükmedildiği asıl yer, taraflar arasında Ahıska'da yapılan çetin savaştan ziyade

barış görüşmelerinin yapıldığı Edirne şehridir. Eylül 1829'da Osmanlı ve Rus heyetleri arasında yapılan Edirne müzakerelerinde, Ahıskalıların Anadolu'nun parçası olarak kalma gayretlerine sahip çıkılmamıştır.

3 Eylül 1829'da başlayan görüşmelerde yaşananlar bu iddiayı doğrular niteliktedir. Herşeyden önce Osmanlı Heyeti'nin, görüşmeler için hazırlamış olduğu bir haritası bile yoktur. Bu yüzden görüşmeler, Rus Heyeti'nin haritası üzerinden yapılmak zorunda kalınmıştır. Diğer taraftan Osmanlı Heyeti, Rus Heyeti tarafından sınır olarak teklif edilen yerleri bilen bir personelinin olmadığını beyan etmiştir. Sorunu daha da dramatik hale getiren eylem ise, İstanbul'da da bilen personel olmadığı için Osmanlı Padişahı'nın bir fermanıyla, adı geçen yerlerin neresi olduğunun İngiliz ve Avusturya elçilerine sorulmasıdır (Aydın 2008: 229). Böyle bir heyet tarafından temsil edilen Osmanlı İmparatorluğu, 14 Eylül 1829'de Edirne Antlaşması ile Ahıska'yı savaş tazminatı olarak Rus Çarlığı'na bırakmıştır. Osmanlı Heyeti'nin Ahıska'nın stratejik konumuna dair yeterli bilgilerinin olup olmadığı halen muammadır. Bu konuda bilinen tek şey, heyeti oluşturan Defterdar Mehmet Sadık Efendi ve eski İstanbul Kadısı Anadolu Kazaskeri Abdulkadir Bey'in başarılarından dolayı Padişah tarafından değerli birer “*kaftan*” ile ödüllendirilmeleridir. Çinli strateji uzmanı Sun Tzu(2011: 64); bu tip ödüllendirmeleri, ülkedeki kaynakların tükendiğinin bir göstergesi olarak yorumlamaktadır. Zira ona göre, “*Ordu ağır baskı altında olduğunda her zaman bir ayaklanma korkusu vardır ve askeri mutlu etmek için bol ödüller verilir*” (Tzu 2011: 64). Diğer taraftan Rus Heyeti'nin görüşmelerde ne kadar başarılı olduğu ise, zaten heyetin iki üyesinden biri Comte Alexis Orloff'un, Çar tarafından görüşmelerin hemen ardından İstanbul'a Rus elçisi olarak atanmasından anlaşılmaktadır (Turan 1951: 150).

Bu dönemde yaşananları nesnel bir gözle inceleyen bir uzmanın “*Ahıska Türkleri Sorunu*”’nun kökenlerini başka yerlerde aramasına gerek yoktur. Zira “*Ahıska Türkleri Sorunu*”’nun temeli, 1944 yılındaki sürgünle değil, 1829 yılında Edirne’de yapılan ancak bugün de telafisi mümkün olmayan hatalarla atılmıştır. Nitekim Kırgızistan’da uzun yıllar geri dönüş mücadelesi verdikten sonra 2000 yılında Türkiye’ye yerleşen Ahıska Türklerinden Garip Beşiroğlu da bu iddiayı desteklemektedir. Beşiroğlu(2012: 36), “*Ahıska Türkleri problemi 1944 yılında başlamamıştır. 1829’da Osmanlı Devleti’nin Kafkaslardan çekilme döneminde başlamıştır. 1829’da Ahıska bölgesinin statüsü belirtilmeliydi. Ya otonom ya da*

garantörlük şartı konulmalıydı. Fakat sadece sınırlar çizilmiş, bölge halkının güvenliğini sağlayacak herhangi bir tedbir alınmamıştır” diyerek, bu alanda yapılan tartışmalar için son noktayı koymaktadır.

I. Dünya Savaşı’nın sonuna doğru uluslararası sistem, Osmanlı Devleti’ne Ahıska Türkleriyle ilgili geçmişte yaptığı hatasını telafi etme imkanı vermişti. Çarlık rejiminin yıkılması nedeniyle Rusya’nın savaştan çekilmesi neticesinde Almanya ve Osmanlı Devleti ile imzaladığı Brest Litovsk Antlaşması ile üç vilayetle birlikte çoğunluğu Türk olan Ahıska ve Ahılkelek Osmanlı Devleti’ne bırakılabilirdi. Aslında uluslararası konjonktürel şartlar da, bunun için müsaatti. Rusya’da iktidarı ele geçiren Bolşeviklerin 15 Kasım 1917 tarihinde yayınladıkları *“Rusya’daki Milletlerin Hakları Beyannamesi”* ile, buna karşılık ABD Cumhurbaşkanı tarafından 18 Ocak 1918’de yayınlanan *“Wilson İlkeleri”* Ahıska Türkleri lehine sonuç doğurabilecek nitelikteki gelişmelerdi (Knutsen, 2006: 276). En azından *“halkların kendi geleceğini belirleme”* ilkesi gereği, Ahıska ve Ahılkelek bölgeleri için referandum talebinde bulunulabilirdi. Barış görüşmeleri devam ederken Osmanlı Yönetimi’nin Ruslara gönderdiği *“ültime”* niteliğindeki şartlar içinde, 1877-78 Rus-Osmanlı Savaşı neticesinde savaş tazminatı olarak verilen Batum, Kars ve Ardahan geri istenmesine karşın, Ahıska ve Ahılkelek’ten bahsedilmemiştir (Kurat 2011: 381). Bu yapılmış olsaydı, en azından Ahıska ve Ahılkelek’in de daha sonra *“Misak-ı Milli”*ye dahil olma şansı doğacaktı. Dolayısıyla sonuç değişmemiştir. Ahıska Türkleri Edirne’de olduğu gibi, burada da yine unutulmuştur.

Bu olumsuzluklara rağmen Ahıska Türkleri, tercihlerini her zaman Osmanlı Devleti’nden yana yapmışlardır. I. Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti’ne katılmak için ortaya çıkan ilk fırsatta toplu dilekçe göndererek, Anadolu’nun bir parçası olmaya gayret etmişlerdir. Ancak bunun bedelini II. Dünya Savaşı döneminde Orta Asya Cumhuriyetlerine sürgüne gönderilerek çok ağır ödemişlerdir.

Ahıska Türklerinin sürgün olayını inceleyen bazı uzmanlar, sürgünün uzun süre gizli kalmasını ve sürgün edilen Ahıskalıların vatanlarına bir türlü geri dönememelerini, onların özerk statüye sahip bir toprak parçasına sahip olmamalarına bağlamaktadır. Böyle bir durumda akla, *“Moskova Antlaşması ile Nahçıvan ve Acara bölgeleri gibi Ahıska da özerk bir statüye kavuşturulmuş olsaydı, Ahıska Türklerinin başına aynı şeyler gelir miydi?”* sorusu gelmektedir. Aslında Ahıska Türkleri konusunda Edirne

Antlaşması'ndan sonra devlet seviyesindeki ikinci büyük hata burada yapılmıştır. Bu nedenle bu konunun da daha detaylı analizi gerekmektedir.

Diğer taraftan hemen bitişiğinde yaşayan Ahıska Türkleri sürgün edilirken Türkiye'nin haberinin olmaması, devlet ciddiyetiyle bağdaşmamaktadır. Türkiye'nin Ahıska Türklerinin sürgününden haberinin olmadığı, 1945 yılında yayınlanan tercüme bir eserden anlaşılmaktadır. Zira Kafkasya'yı siyasi, ekonomik ve askeri bakımdan değerlendirmek amacıyla II. Dünya Savaşı döneminde hazırlanan ve Türkçeye tercüme edilen dokümanın ekinde Ahıska bölgesinin halen Türklerle meskun olduğu gösterilmektedir (Lagutt, 1945: Ek-1). Türkiye'nin elinde Ahıska Türklerinin sürgün edildiğine dair bilgi olsaydı, bu bölümde mutlaka bir açıklamasının olması gerekirdi. En azından bu bölgede yaşayan Ahıska Türklerinin bilinmeyen bir bölgeye sürgün edildiği notu düşülebilirdi. Askeri matbaada basımı yapılan bahse konu dokümana böyle bir bilgi eklenmediğine göre, Türk devletinin bu olaydan haberinin olmadığı anlaşılmaktadır.

Ahıskalıların sürgün edildiği dönemde Sovyetlerin II. Dünya Savaşı'nın galibi olacağı ortaya çıkmıştı. Bu nedenle Türkiye, savaşın başlangıcında olduğu gibi yeniden bir güvenlik krizine girmiştir. Türkiye'nin Kafkasya'dan gelebilecek askeri bir tehdide karşı tedbir alması gayet doğaldı. Hatta iki ülke sınırının Sovyet tarafında bu maksatla bir askeri hazırlık yapılıp yapılmadığını kontrol etmesi ve bunun için de istihbarat faaliyetlerinde bulunması gayet normaldi. Bu yapılsaydı Ahıskalıların başına gelenlerin öğrenilmesi de mümkün olabilecekti. Bu maksatla istihbarat araştırması yapılacak ilk bölge Ahıska'dır. Ahıska, bugüne kadar Kafkasya'dan Anadolu'ya yapılan bütün askeri hareketlerde birinci öncelikle kullanılmıştır. Bundan sonra yapılacak hareketlerde da kullanılacaktır. Bu yüzden özellikle bu dönemde sürgün edilen Ahıskalıların durumundan haberdar olunmaması anlaşılabilecek gibi değildir.

Böylesine kritik bir dönemde yanibaşında olanlardan haberi olmayan Türkiye, sırf Sovyetler Birliği ile ilişkilerin geliştirilmesi adına savaş süresince kendisine sığınmış olan masum insanları adeta bile bile ölüme göndermiştir. Diğer bir ifadeyle Sovyetler Birliği'nin savaş sonuna doğru Türkiye'den talep ettiği 237 Sovyet vatandaşı arasından 195 Sovyet Türkü, bir iyi niyet göstergesi olarak 1945 yılı ilk yarısında Sovyetlere teslim edilmiştir. Söz konusu olay, 18 Temmuz 1951 tarihinde Tekirdağ milletvekili Şevket Mocan tarafından TBMM'nin gündemine taşınmıştır. Adalet

Bakanı'ndan açıklama talep eden Mocan, bu olayın "*Türkiye Cumhuriyeti tarihinde utanç verici bir faaliyet olduğunu*" belirtmiştir (Andican 2009: 489; Hostler 1957: 185; TBMM 1951: 204).

Bu konuyu inceleyen Yalçınkaya(1997: 135), Sovyetler Birliği'ne teslim edilen 195 Sovyet vatandaşının Ahıska Türkü olduğunu iddia etmektedir. Aynı şekilde Aksu(2008: 23) da, bunların Kırım ve Ahıska Türkleri olduğunu belirtmektedir. Bu iddiaları teyit edici kesin bilgi mevcut değildir. Bununla birlikte Türkiye'nin bu dönemde bırakın Ahıska Türklerinin akibetini takip etmeyi, kendine sığınan soydaş Türkleri bile sırf ikili ilişkileri düzeltme adına Sovyetler Birliği'ne teslim edecek kadar zor bir durumda olduğu ortaya çıkmaktadır.

Ahıska Türklerinin sürgün kararının analizinde; Sovyetlerin, Ahıskalıların sürgününe Türkiye'ye yönelik yapacağı askeri hareket öncesinde bölgeyi kendilerine göre zararlı unsurlardan temizlemek amacıyla karar verildiği sonucuna varılmıştır. Konu üzerinde çalışan birçok uzman gibi Wimburs ve Wixman(1987: 156)'da aynı şekilde düşünmektedir. Bu sonuca bağlı olarak kararın uygulanması aşamasında Sovyetlerin üç aşamalı bir strateji takip ettikleri görülmektedir. Birinci aşamada, asıl hedef bahse konu askeri hareketin erkenden ortaya çıkmasını engellemek amacıyla bölgenin zararlı unsur olarak görülen Ahıskalılarından temizlenmesidir. Bu nedenle Ahıskalıların ilk önce Doğu Gürcistan'a göç ettirilmesi planlanmıştır. Ancak bu dönemde İçişleri Bakanı Beria'nın devreye girmesiyle durum değişmiş ve ikinci aşamaya geçilmiştir. İkinci aşamadaki temel hedef, asimilasyon olarak belirlenmiştir. Bu nedenle Ahıska Türklerinin, Doğu Gürcistan'a değil de Orta Asya Cumhuriyetlerine sürgün edilmesine karar verilmiştir. Ahıskalıların asimile olmaları bir tarafa vatanlarına geri dönmek amacıyla var olan tüm güçleriyle örgütlü bir şekilde mücadelelerine hız vermeleri Sovyet stratejisinin üçüncü aşamasının başlatılmasına neden olmuştur. Bu aşamada örgütlü geri dönüş mücadelesinin merkezi olan Özbekistan'daki Ahıska Türkleri, Fergana olayları neticesinde Sovyetler Birliği'nin dört bir tarafına dağıtılmıştır. Bu son aşamadaki temel hedef ise, Ahıskalılar arasındaki ashabiyet bağının yok edilmesidir.

Stalin'in imzalamış olduğu sürgün kararnamesindeki bir nokta, günümüzü de ilgilendirmesi açısından önemlidir. Sürgüne gönderilen sadece Türkler değildir. Türklerle birlikte en az onlar kadar tehlikeli olarak kabul edilen Kürt ve Hemşinliler de

gönderilmiştir. Bu ortak paydanın büyüklüğü Sovyet döneminde bile büyük bir tehlike olarak algılanmıştır (Güçlü 2007: 14).

Bu dönemde Sovyetlerin, Acara ve Ahıska bölgelerindeki Kürtleri Türklerle bir görüp güvenilir unsurlar olarak kabul ederken, hegemonyası altındaki Güney Azerbaycan'daki Kürtlerin bağımsız devlet kurmalarını teşvik etmesi şaşırtıcıdır. Sovyetler, adı geçen bölgelerdeki Kürtleri en az Türkler kadar tehlikeli görüp Orta Asya Cumhuriyetlerine sürgüne gönderirken, Güney Azerbaycan'daki Kürtlerin 22 Ocak 1946'da "*Mahabad Kürt Cumhuriyeti*"ni kurmalarına destek vermiştir (Akgül 1998: 173). Dolayısıyla Kürtlerin devlet kurmaları konusunda istekli olan Sovyetler Birliği'nin Acara ve Ahıska'daki Kürtleri neden Güney Azerbaycan'a değil de, Orta Asya Cumhuriyetlerine gönderdiği anlaşılamamaktadır.

Sovyetlerin bu konudaki yaklaşımı, bölgesel çıkarlarıyla ilgili konularda duygulara göre değil reelpolitiğin gereklerine göre hareket ettiğinin somut örneğidir. Nitekim Sovyetler, Kürtleri sürgüne gönderme konusunda hiç de duygusal davranmamıştır. Aynı şekilde Güney Azerbaycan'dan geri çekilirken de, büyük vaatlerde bulunduğu Kürtleri kendi kaderleriyle başbaşa bırakma konusunda da tereddüt dahi etmemiştir.

Sovyetlerin Türklerle aynı kategoride görüp sürgüne gönderdiği Kürtler ise, ev sahibi ülke halkıyla değil yine Ahıska Türkleriyle aynı kaderi paylaşmayı tercih etmişlerdir. Yani kendilerini daha önce olduğu gibi Ahıska Türklerinden ayrı tutmayı kabul etmemişlerdir (Devrişova 2009: 20). Birçok Hemşinli gibi Kürtler de, Vatan Cemiyetleri içinde aktif olarak faaliyette bulunmuşlardır. Birçoğunun pasaportlarına etnik köken olarak Türk yazdırılmıştır. Aynı şekilde çok sayıda Kürt; kendilerini Türk kabul etmeleri nedeniyle, Krasnodar Eyaleti'nde yaşanan baskıdan kurtulmak amacıyla ABD'ye yerleşmek üzere Amerikan Büyükelçiliği'ne müracaat etmiştir (Swerdlow 2006: 1864). Türklerle birlikte Kürt ve Hemşinliler arasından bazıları Ahıskalılarının liderleri olmuştur. Örneğin Orta Asya Cumhuriyetlerinde 1960'lı yıllarda verilen geri dönüş mücadelesinin aktif bir üyesi olan Hasan Salih, Hemşinli olup Krasnodar Eyaleti'nde yaşamaya devam etmektedir. Ayrıca Stavropol'daki Vatan Cemiyeti'nin Başkanı olan Adil Aliyev de, etnik köken olarak Kürt'tür. Dernek başkanlığı seçimlerdeki rakibinin etnik köken üzerinden yaptığı tüm engelleyici girişimlerine

rağmen büyük bir çoğunlukla seçimi kazanmayı başarmıştır (Osipov ve Swerdlow 2007: 603).

Kırgızistan'ın Maveyka köyünde Nisan 2010'da Ahıska Türklerine yönelik yapılan saldırılara Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve Türk kamuoyunun tepkisi incelemeye değerdir. Herşeyden önce, Maveyka köyünde *“saldırıya maruz kalanların”* Kürtler olduğundan Türkiye’de kimsenin haberi bile olmamıştır (Yıldız 2013: 49). Diğer taraftan olaylardan hemen sonra bölgeye gelen Türkiye Büyükelçisi, yaraların en kısa sürede sarılacağı sözünü vermiştir. Nitekim onarım ve yapım işlemleri çok kısa bir sürede tamamlanan evler sahiplerine teslim edilmiştir. En önemlisi de, Ahıska Türklerine ait derneklerin tamamı bu olayı büyük bir nefretle kınamışlardır. Yani hiçbir, *“bunlar Kürttür, bu yüzden onların başına gelenler bizi ilgilendirmez”* şeklinde bir yaklaşım içine girmemişlerdir.

Yukarıda belirtildiği gibi Fergana Olayları, Sovyetlerin Milliyetler Politikası'na göre uygulamaya konulan gizli planlarının yarattığı olumsuz sonuçlarından biridir. İncelendiğinde sonuçları itibariyle olayın ne kadar kapsamlı olduğu ortaya çıkmaktadır. Herşeyden önce vatanlarına geri dönüş davalarında başarılı olan Kırım Tatarlarının hemen ardından Fergana'da Ahıska Türklerinin başına gelenler anlamlıdır. Zaten Wimburs ve Wixman(1987: 162) da, iki hareketin de merkezinin Taşkent'te olması dolayısıyla Ahıskalıların özellikle Kırım Tatarlarının tecrübelerinden istifade ettiğine vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla Kırım Tatarlarının başarılı olması Sovyetleri harekete geçirmiş ve neticede Ahıskalıları Fergana faciasına maruz kalmıştır. Fergana olaylarından sonra Özbekistan'ı terk etmek zorunda kalan Ahıskalıları belini bir daha doğrultamamıştır. Geri dönüş hareketinin etkinliği giderek azalmış ve Rusları rahatsız etmeyecek bir seviyeye düşmüştür. Bu tarihten sonra Ruslar devreden çıkmış ve konunun asıl muhatabı Gürcüler olmuştur.

Diğer taraftan Fergana'da üzücü olaylar yaşanırken 10 Haziran 1989 tarihinde Krasnodar Eyaleti'nin Apsheronsk ilçesinde gelecek Ahıska Türkleri için hazırlık yapılması düşündürücüdür. Bu iddiayı doğrulayan Osipov(1996: 9), bu karardan vazgeçilme nedenini belirtmeden Ahıskalıların Orta Rusya'ya yerleştirilmesinin planlandığını açıklamaktadır. Nitekim bu son karar gereği Fergana'da toplanan Ahıskalıları, uçaklarla taşınarak bu bölgeye yerleştirilmiştir. Daha olaylar yaşanırken Krasnodar Eyaleti'ndeki yerel yöneticilerin bu bölgeye geleceklerine dair plan yapması,

haklı olarak Fergana olaylarının Sovyet Yönetimi tarafından hazırlanmış olduğu endişesine neden olmaktadır. Zaten Fergana olaylarını örtülü olarak organize etmesinden şüphelenilen Sovyetler, bu sayede bir taşla iki kuş vurmuştur. Yani bu olaylar neticesinde Sovyet Yönetimi, Ahıska'ya dönme konusunda ısrarlı olan örgütlü ve tecrübeli bir gücü dağıtmıştır (Kalafat, Ağacan ve Sezgin 2001: 66). Daha da önemlisi gösterilecek emniyetli olan her yere sığınmanın dışında seçeneği olmayan yeni iş gücü sayesinde Orta Rusya'da atıl durumda bulunan verimli tarım arazilerini ekonomisine kazandırmıştır.

Fergana'da yaşananlar Ruslar açısından ne kadar olumlu sonuçlar yarattıysa, Türk Dünyası açısından o derece olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Fergana'da yaşananlar sadece bu olayla sınırlı kalmamış, bir yıl sonra Özbek ve Kırgızlar arasında da tekrarlanmıştır. Söz konusu politikanın zararlı etkilerinden kurtulmanın yegane yolu, öncelikle yaşananları Sovyetlerin bakış açısından ele alarak incelemek ve sahnelenmek istenen oyunlardaki gerçek niyetleri doğru tespit etmektir. Bunun neticesinde yapılan hata ve benzer olayların bir daha tekrarlanmaması için Bayraktar(2003a: 59)'ın da teklif ettiği gibi, Fergana'da ölen Ahıskalılar adına bir anıt dikilmesi uygun bir hareket tarzı olabilir. Bu yapılmadığı takdirde 2010 yılında Mayevka köyünde olduğu gibi Ahıskalılara saldırılar gelecekte de tekrarlanabilecek, aynı yıl Fergana'daki Oş vilayetinde olduğu gibi Kırgız ve Özbekler bir hiç uğruna birbirlerini öldürmeye devam edebileceklerdir.

Fergana olaylarından sonra Krasnodar Eyaleti'ne yerleşen Ahıskalıların burada başına gelenler ayrı bir inceleme konusudur. Bazı uzmanlar burada yaşananları “*yumuşak etnik temizlik*” faaliyeti olarak nitelemiştir. Buradaki sorun, bilindiği gibi Ahıskalıların ABD'ye göç ettirilmesiyle çözüme kavuşturulmuştur. Ancak Türkiye'de yaşayan Ahıskalıların bazıları, kolay asimile olma endişesiyle ABD'ye göçe karşı çıkmışlardır.

Göç ederek ABD'ye yerleşen Ahıskalılar arasında da, gelecek nesillerde kültürlerini kaybetme endişesi giderek artmaktadır. Bu endişe özellikle yaşlılar arasında fazlaca dile getirilmektedir. Geçmişte Sovyetler ve yaşadıkları ülkenin yöneticileri, onları ötekileştirmek suretiyle mevcut kültürlerini devam ettirme konusunda yardımcı olmuştur. Böyle zorlayıcı bir gücün yokluğunda bu iş kendilerine düşmektedir. Yani Ahıskalılar, hem kendi kimliklerini yeniden tanımlayacaklar, hem de kültürlerini yine

kendileri koruyacaklardır. ABD’deki yetişkinler, gençlerin farklı olduğu ve buradaki toplumlarının geleceği hakkında zaman geçtikçe daha fazla endişeye düştükleri konusunda hemfikirdirler. Buna karşın kimliklerini zorla korumanın da bilinen bir yöntemi yoktur (Reisman 2012: 41).

Göçün sonuçları ne olursa olsun ABD’nin bu dönemde Ahıskalıları ülkesine kabul etmesi ilginçtir. Daha da ilginç, Krasnodar Eyaleti’nde Ahıskalılara yapılan baskı konusunda dünya kamuoyunun dikkatinin çekilmesi için ABD’deki Yahudi kuruluşlarının gösterdikleri çabadır. Ayrı bir incelemeyi gerektirmesi nedeniyle ABD’ye göç konusu, bu ülkenin Ahıska Türkleri Sorunu’na yönelik politikasının incelendiği beşinci bölümde yeniden ele alınacaktır.

Sonuç olarak; Ahıska Türkleri ve Ahıska Türkleri Sorunu’nun tarihsel boyutunun açıklığa kavuşturulmasının ardından üçüncü bölümde, Ahıska Türklerinin başlangıçtan günümüze geri dönüş mücadeleleri hakkında özet bilgi verilecek, halen bulundukları ülkelerdeki siyasi, sosyal, ekonomik ve örgütlenme bakımından durumları ortaya konacak, geri dönüş mücadelesindeki başarısızlık nedenleri hakkında bilgi verilecek ve geri dönüş mücadelesinin son durumuyla ilgili kısa bir analiz yapılacaktır.

III. BÖLÜM

3. AHISKA TÜRKLERİNİN GERİ DÖNÜŞ MÜCADELESİ

Asya ve Avrupa kıtalarının kesişme noktasında yer alan Kafkasya, tarihin her döneminde küresel ve bölgesel güçlerin rekabet alanı olmuştur. Siyasal güç merkezlerinin baskısı altında kalan bölge bir türlü istikrara kavuşamamıştır. Kafkasya'yı "*hayat alanı*" olarak gören Ruslar, 19. yüzyılın ilk çeyreğinden Sovyetler Birliği'nin yıkıldığı döneme kadar bölgede siyasi istikrar sağlayan yegane güç olmuştur. Rusların baskıyla elde ettikleri istikrar, Ruslar ve yerel halklar arasında çok ciddi sorunlara neden olmuştur. Bunun farkında olan Almanya, II. Dünya Savaşı döneminde bölgeye el atmış, Sovyetler ve yerel halklar arasındaki sorunları istismar etme yoluna gitmiştir.

Savaşın Almanya'nın aleyhine dönmesiyle bölgeye tekrar hakim olan Sovyetler Birliği, Almanlarla sözde iş birliği suçlamasıyla yerel halkları sürgüne göndermek suretiyle ağır bedel ödetmiştir. Bu bedeli ödeyen halklardan biri de, iş birliği suçlamasıyla hiçbir alakası olmayan Ahıska Türkleridir. Asya'nın en zor bölgesinde yaşayan Türk toplulukları arasına sürülen Ahıskalılar, zorla gönderildikleri yeni yaşam bölgelerinde baskı altında, dağınık ve adeta kamp dönemi koşullarında yaşamak zorunda bırakılmışlardır.

Bu dönemde vatanlarından sürgün edilen sadece Ahıska Türkleri değildir. Başta Almanlarla iş birliği yapma olmak üzere değişik gerekçelerle Sovyetler Birliği sınırları içindeki halklar (Ek-4) farklı bölgelere sürgün edilmişlerdir. Bunlar arasında yalnızca

Ahıska Türkleri vatanlarına geri dönememiştir (Polian 2004: 222; Trier ve Khanzhin 2007: 4).

Sürgüne gönderilen halklar arasında Ahıskalıları farklı kılan, onların siyasi sınırları belli olmayan ve bu yüzden de siyasi özerklik hakkı elde edemeyen tek halk olmalarıdır. Bundan dolayı Ahıskalılar, yaşamak zorunda kaldıkları yeni ülkelerde vatansız muamelesine maruz bırakılmışlardır (Çeçen 2007: 5). Bu durumu bir türlü içine sindiremeyen Ahıskalılar, kamp dönemi koşulları biter bitmez veya siyasi koşulların olgunlaştığı ilk andan itibaren geri dönüş mücadelesini başlatmışlardır.

Bu bölümde, Ahıska Türklerinin günümüze kadar devam eden “*geri dönüş mücadelesi*” ele alınacaktır. Ahıskalıların geri dönüş mücadelesini, sorunun siyasi boyutlarında meydana gelen değişim açısından iki safha da incelemek mümkündür. Birinci safha, ulusal boyutta veya tek egemen devletin sınırları içinde verilen mücadeledir. Bu safha 1956 yılında başlamış ve Sovyetler Birliği’nin yıkılmasıyla sona ermiştir. Dönemin totaliter yönetim anlayışı göz önünde bulundurulduğunda, Ahıskalıların Sovyet Yönetimi’ne karşı verdikleri mücadelede maruz kaldıkları zorlukları tahmin etmek zor değildir.

İkinci safha, mücadelenin uluslararası boyutunu kapsamaktadır. Bu safha, Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla başlamış ve halen devam etmektedir. İkinci safhada Ahıskalılar, birinci safhadan çok daha farklı sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Herşeyden önce, bölgede oluşan güç dengesiyle sistemik etki kendini göstermeye başlamıştır. Diğer taraftan, RF’nin yanında sorunun asıl muhatabı olarak Gürcistan devreye girmiştir. Dolayısıyla örgütlenme sorunları yaşayan Ahıskalılarla, Gürcistan arasında yeni bir mücadele dönemi başlamıştır. Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından rekabet alanı haline gelen Kafkasya’da rol alan her devletin soruna yaklaşımı farklı olmuştur. Türkiye ve Azerbaycan dışındaki devletlerin soruna olumsuz yaklaşması, geri dönüş mücadelesinin zaten zor olan şartlarını daha da ağırlaştırmıştır. Kısacası, sorunun dinamik bir süreçte tabi olması ve özellikle sistemik etkilerin devreye girmesiyle birlikte geri dönüş mücadelesi ivme kaybetmiştir.

Geri dönüş mücadelesinin başarılı olduğunu söylemek zordur. Başarısızlığı etkileyen çok sayıda iç ve dış faktörler bulunmaktadır. Bu faktörlerin doğru anlaşılması ve buna göre de düzeltici tedbirlerin alınması halinde, geri dönüş hareketinin başarılı olmasını sağlayacak rotaya sokulmasının mümkün olabileceği düşünülmektedir. Bunu

yapabilmek için bölüm içinde, genel olarak “geri dönüş hareketinin takip ettiği strateji ve sahip olduğu gücün belirlenilen hedefle uyumlu olup olmadığı”, “Ahıska Türklerinin ev sahibi halklarla entegrasyon durumları ve bunun geri dönüş mücadelesine olan etkileri” ve “geri dönüş mücadelesinin başarısız olmasındaki başat faktörlerin neler olduğu” gibi üç farklı sorunun cevabı aranacaktır.

Bu maksatla bölümde ilk olarak, geri dönüş mücadelesi kararının alınmasında ve uygulanmasında önemli ölçüde etkili olan kamp dönemi faaliyetleri ve Ahıskalıların karakteristik nitelikleri incelenecektir. Müteakiben 1956 yılında başlatılan ve halen devam eden geri dönüş mücadelesine ilişkin faaliyetleri özetlenerek, konunun bir bütün halinde anlaşılmasına gayret edilecektir. Geri dönüş mücadelesiyle ilgili genel durumun açıklığa kavuşturulmasının ardından, Ahıska Türklerinin yaşadıkları ülkelerdeki entegrasyon durumları ve geri dönüş konusundaki yaklaşımları mercek altına alınacaktır. Ahıskalıların vatanlarına dönüşüyle ilgili genel resmin oluşturulmasından sonra ise, iki aşamalı bir inceleme yapılacaktır. Birinci aşamada, Ahıska Türklerinin Türkiye’de karşılaştıkları sorunlar; ikinci aşamada ise, geri dönüş mücadelesindeki başarısızlık nedenleri ele alınacaktır. Bölümün sonunda, elde edilen veriler ışığında geri dönüş konusu analiz edilecek ve geri dönüş mücadelesinin son durumu ortaya konulacaktır.

3.1. Kamp Dönemindeki Faaliyetler

Ahıska’dan hareket eden trenler daha Orta Asya’ya varmadan önce, Moskova merkezli propaganda grupları onlar aleyhinde kamuoyu oluşturmuştur. Haklarındaki “halk düşmanları” ve “insan eti yiyen toplum” şeklindeki dedikodular, yerli halkı Ahıskalılardan uzaklaştırmıştır. Bu yüzden yerli halk, vagonlara bile yaklaşımdan korkmuştur (Ellezoğlu ve Çakırgözoğlu 2006: 25; Zeyrek 2002b: 19). 18 yaşındayken sürgüne maruz kalan Mehmet Çoşkun(1926); kendisiyle yapılan mülakkatta, bu iddiaları doğrulamakta, “sürgünde yaşadıklarının hafızasından asla silinmediğini ve silinmesinin de mümkün olmadığını” belirtmektedir.

Ahıska Türkleri, yeni yaşam bölgelerinde siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan mahrum edilmişlerdir. Geçerli yasaların koruma alanlarının dışında bırakılmışlardır. Daha da kötüsü, yeni geldikleri bölgelerdeki yetkililerin insafına terk

edilmişler, bu yetkililer de, gaddarlık ve şiddetin her türlüsünü onlara reva görmüşlerdir (Alpargu 1998: 278).

Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan'da 18 ayrı bölgeye yerleştirilen Ahıskalılar, yaşamlarının ilk altı ayında özel muameleye tabi tutulmamışlardır. Ancak altı ay sonra “*özel iskan rejimi*” uygulamasına geçilmiştir (Conquest 1987: 184; Ray 2004: 117; Wimburs ve Wixman 1987: 157). Sovyetlerin sürgün politikasının bir parçası olan “*özel iskan rejimi*” ile Ahıskalılar, en temel medeni haklardan yoksun bırakılmış ve olumsuz şartlarda yaşamak zorunda kalmışlardır (Aksu 2008: 23; Aydıngün 1999: 122). Sonuçta bu olumsuz şartlar nedeniyle, büyük kayıplar vermişlerdir.

“*Özel İskan Rejimi*”nin koşulları oldukça ağırdı. Örneğin 8 Ocak 1945'te yayımlanan Sovyet İçişleri Bakanlığı'nın 5 sayılı kararına göre; izinsiz komşu köye gitmek, “*kaçmaya teşebbüs*” olarak değerlendiriliyordu. Ölüm, doğum, kaybolma ve kaçma gibi ailedeki değişiklikler, derhal yetkili memura bildirilmek zorundaydı. Yaşı 16'nın üzerinde olanlar, 30 günde bir iskan yerinde olduğunu kanıtlamak için kaydını yenilemesi gerekiyordu. Hatta değişik yerleşim bölgelerindeki Ahıskalıların birbirleriyle evlenmeleri bile yasaklanmıştı (Bayraktar 2013: 74; Buntürk 2014: 96; Tomlinson 2005: 17). Özel iskan rejimi kurallarını ihlal etmenin cezası; beş günden başlayan hapis cezası olabileceği gibi, ağır para cezası veya aileyle birlikte 20 yıllık Sibirya'ya sürgün de olabiliyordu (Aydıngün 2001: 64; Khanzhin 2004: 496; Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 14; Zeyrek 2001: 136).

Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 1956'da yapılan 20. Kongresi'ndeki gizli konuşmasında Kruşçev, herhangi bir askeri gerekçeye dayanmayan sürgün kararlarının canavarca bir faaliyet olduğunu, bunu yapmak suretiyle Lenin'in en temel prensiplerinden birisi olan “*Milliyetler Politikası*”nın insafsızca ihlal edildiğini açıklamıştır. Bu açıklamasıyla Kruşçev, bütün suçu Stalin'in omuzlarına yüklemiş ve benzer politikaların uygulamasından uzak durmuştur (Tomlinson, 2005: 17). Kruşçev konuşmasında ayrıca, sürgünden dolayı durumları düzeltilecek halkların isimlerini saymış, ancak “*Volga Almanları, Kırım Tatarları ve Ahıska Türkleri*”nden hiç bahsetmemiştir (Aydıngün 2001: 65; Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 18).

Kruşçev'in konuşmasını takiben, sürülen etnik grupların çoğunluğuna uygulanan bazı kısıtlamalar kaldırılmıştır (Ağacan ve Sezgin 2003: 19). Yüksek Sovyet

Yönetimi'nin 28 Nisan 1956'da yayımlanan bu kapsamdaki kararnamesi ile Ahıska Türklerinin tabi olduğu gizli polis teşkilatı tarafından takip ve kontrol edilen kamp dönemi koşulları sona erdirilmiştir (Aydingün 2001: 65; Bugay 2007: 650; Pentikainen ve Trier 2004: 11). Kamp döneminin son ermesinin önemli sonuçlarından biri, parçalanmış ailelerin yeniden birleşmesi; diğeri ise, birbirinden uzak bölge ve köylerde yaşayan akrabalar arasında tekrar irtibat kurulması olmuştur. Hatta söz konusu rejim nedeniyle birbirinden ayrı yaşamak zorunda kalan akrabalar ve yine sürülmeden önce aynı köyde yaşayan Ahıskalılar, yeniden birleşerek bu sefer sürgün bölgelerinde aynı köylerde yaşamaya başlamışlardır (Veyselöğlu 1999: 198).

Bu kararnameden sonra baskıların azalmasına karşın Volga Almanları, Kırım Tatarları ve Ahıska Türklerinin ana yurtlarına geri dönmelerine izin verilmemiştir (Kreindler 1986: 395). Daha sonra Volga Almanları ve Kırım Tatarlarının geri dönmelerine izin verilmiş, sürgünün vatansız bıraktığı tek halk olarak Ahıska Türkleri kalmıştır (Aydingün 1999: 123; Kalafat, Ağacan ve Sezgin 2001: 65).

Ahıskalılara, 12 yıl süren kamp döneminde kendilerini tanımlamak amacıyla kimlik veya benzeri hiçbir belge verilmemiştir. 12 yılın sonunda geçici olmak üzere beyaz renkli bir "*pasaport*" verilmiştir. Ancak bu belge ile, bırakın diğcr cumhuriyetlere gitmeyi aynı ülkede bulunan bir şehirden diğcr bir şehre bile gitmek mümkün olamamıştır. (Buntürk 2007: 225). Kısacası 12 yıllık kamp döneminde genellikle tarım işçisi olarak çalıştırılan Ahıskalılar, aşırı mahrumiyet koşullarıyla, ayrımcılıkla ve sürekli bir denetim sistemiyle boğuşmak zorunda kalmışlardır (Swerdlow 2006: 1835).

Ahıskalılar, bu olumsuzluklara rağmen sürüldükleri ülkelerde ev sahibi halkların güvenini kazanmayı başarmışlardır. Ancak pasaportlarında taşıdıkları özel bir işaret nedeniyle uzun yıllar yüksek öğrenim imkanlarından yararlanamadıkları gibi, önemli makamlara da atanamamışlardır (Aydingün ve Asker 2012: 180).

Kamp döneminin Ahıskalılar üzerinde bıraktığı önemli etkilerinden biri, şüphesiz milli duygularının daha da güçlenmesi olmuştur. Sovyet Yönetimi, küçük yerleşim birimlerine serpiştirilen Ahıskalıların büyük bir olasılıkla, kısa süre içinde asimile olacaklarını planlamıştı. Ancak sonuç bunun tersi olmuştur. Yaşanan müşterek felaketler, Ahıska'da birlikte yaşayan Türk, Kürt ve Hemşinliler arasında kader birliği

yaratmış ve onları tek bir millet haline getirmiştir (Aydingün 2002: 188; Kreindler 1986: 389; Wimburs ve Wixman 1987: 157).

Sürekli sürgünde olma duygusuyla sürgünle bağlantılı yaşanan olaylar, Ahıskalıların aidiyet duygularını geliştirmiş ve kendi ortak anlayışlarını şekillendirmiştir. Bu dönemde yerli halktan farklı bir toplum olarak ayakta kalma mücadelesi verilmesi, zorunlu bir şekilde dağınık yaşama ve kurban olarak görülme algısı nesilden nesile aktarılan sözlü bir tarih yaratmıştır. Sovyet Yönetimi'nin dayatmasıyla dıştan, ev sahibi ülke halklarının zorlamasıyla da içten gelen baskılarla yaratılan ve sözlü hikayelerle beslenen Ahıska Türklerinin ortak kimlik anlayışı zor sürgün koşullarının etkisiyle daha da gelişmiştir. İçeriden ve dışarıdan gelen sistematik baskılar, Ahıskalıların din, dil, etnik köken ve vatan kavramlarına dayalı ortak bir kimlik anlayışını tam anlamıyla pekiştirmiştir (Cihan 2009: 8; Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 6).

Bu kapsamda yaşadıkları topraklarının veya vatanlarının kaybı, Ahıskalıların kimliklerinin en önemli sembolü haline gelmiş ve bu durum grup içindeki dayanışmayı güçlendirmiştir (Aydingün 2001: 114). Kısacası sürgün bölgelerinde yaşadıkları olayların etkisiyle şekillenen ve pekişen ortak kimlik anlayışı, Ahıskalılara onları asimile olmaktan koruyan bazı karakteristik özellikler kazandırmıştır.

3.2. Ahıska Türklerinin Yaşadıkları Sosyal Ortam ve Karakteristik Özellikleri

Kamp döneminde dağınık yerleşimin yol açtığı belirsizlikler ve yaşanan yeri terk etmeme zorunluluğu, Ahıskalı Türklerin yaşamı üzerinde derin izler bırakmıştır. Bütün zorluklara rağmen Ahıskalılar, geleneksel kültürlerini ve kimliklerini savunma mekanizması olarak kullanmaya çalışmışlardır (Bayraktar 2012: 45). Yine bu dönemde Ahıska Türkleri, ayrımcılığa maruz kalmış ve yaşadıkları gruplar içinde adeta erimeye zorlanmışlardır. Ancak tüm zorlamalara karşı Ahıskalılar, dillerini asimilasyona karşı bir silah gibi kullanarak kendileri ve diğerleri arasında sınır oluşturmaya başarmışlardır (Balım ve Aydingün 2003: 237).

Ahıska Türkleri, sürgün öncesinde farklı bir etnik kimliğe sahip olmaları konusunda çok az bilince sahipti (Khazanov 1995: 196; Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 10). Bunun sebebi, o dönemde dini farklılıklara etnik farklılıklardan daha fazla

önem verilmesiydi. Buna karşın milliyet bilinci de yavaş yavaş şekillenmeye başlamıştı (Aydingün 1999: 125; Tomlinson 2005: 14).

Sürgün öncesinde Ahıska Türkleri arasında sosyal açıdan iki önemli ayırım bulunmaktaydı. İlki, sayı bakımından azınlık durumundaki ağa veya beyler; diğeri ise, çoğunluğu oluşturan köylülerdi (Aydingün 1999: 125; Kuznetsov 2007: 229). Lider olarak da kabul edilen ağa veya beyler, o dönemdeki Ahıskalıların soylu ve elit kesimini oluşturmaktaydı. Rus Çarlığı'nın 1897 yılında yaptığı nüfus sayımında, 699 bey veya ağa tespit edilmiştir. Bunlardan Ömer Faik Nemanzade ve Osman Server Bey gibi bazıları, Ahıskalıların siyasi yaşamında önemli rol oynamışlardır (Osipov ve Swerdlow 2007: 560).

Ahıska Türkleri, dini bakımdan Sunni Müslümandırlar. Genellikle dinlerine bağlı olup kurallarına uyarlar. Erkek çocuklarını sünnet ettirirler, oruç tutarlar ve dini bayramlara önem verirler. Bayram namazından sonra atalarının mezarlarını ve bayram süresince de akrabalarını ziyaret ederler. İmamlar veya dini liderler, genellikle evlenme törenlerine katılırlar (Avci 2010: 12; Aydingün vd. 2006: 15; Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 61; Yunusov 2007: 193). Ahıskalılar seküler bir yaşam anlayışına sahiptir. Dini ve sosyal yaşamları ile ulusal dernekleşme faaliyetlerinde, İslamcı köktencilik ve fanatik anlayışın etkileri yoktur (Ağacan ve Sezgin 2001: 69; Arquint vd. 1998: 18; Cetinkaya ve Kodan 2012: 400).

Osmanlı Devleti'nin idaresi altındaki dönemde, Osmanlı Devleti ve Rus Çarlığı arasında yaşanan savaşlar, şehirlerdeki nüfusun azalmasına neden olmuştur. Bunun sonucu olarak Ahıska Türklerinin çok azı şehirlerde kalmış, çoğunluk ise köylere yerleşerek tarım ve hayvancılıkla meşgul olmuştur (Aydingün vd. 2006: 5; Yunusov 2000: 20). Bu durum sürgün bölgelerinde de değişmemiştir. Bu kapsamda Sovyetler Birliği'nde 1989 yılında yapılan nüfus sayımına göre, Ahıskalıların %23'ü şehirlerde (Özbekistan %30, Kazakistan %16.4 ve Kırgızistan %12.8) geriye kalan %77'si ise köylerde yaşamaktaydı. RF'de 2002 yılında yapılan nüfus sayımında da sonucun değişmediği görülmektedir. Sayım neticesinde tespit edilen toplam 95.672 Ahıskalıdan 75.926'sı veya %80'i köylerde yaşamaktaydı (Osipov ve Swerdlow 2007: 560).

Tarihsel süreçte karşılıklı etnik ilişkiler ve özel grup karakteristiklerinin doğal sonucu olarak Ahıska Türkleri, kendilerine özgü farklı bir etnik kimlik anlayışı geliştirmişlerdir. Bu bağlamda, söz konusu etnik kimliğin kuvvetlendirilmesinde dış

faktörler önemli rol oynamıştır. Özellikle Ahıskalıların dahil olduğu veya etkilendiği Osmanlı-Rus savaşları, etnik duygularının ve milliyet bilinçlerinin gelişmesinde önemli rol oynamıştır (Aydingün 2002: 188). Osmanlı-Rus savaşlarında her zaman Osmanlı Devleti'nin tarafını tutmuşlardır. I. Dünya Savaşı'nın sonunda Kafkasya'da ortaya çıkan ara dönemde, Osmanlı Devleti'ne katılmak için tereddüt etmeksizin müracaatta bulunmuşlardır.

Sovyetlerin Ahıska Türklerine yönelik politikası da onların etnik kimliklerinin kuvvetlenmesine neden olmuştur. Farklı etnik gruplarla temas kurmalarına sebep olan sürgün olayı, onların kendi kimlik tanımlamaları üzerinde güçlü bir etkisi olmuştur. Ayrıca Sovyetlerin “*özel iskan rejimi*” gibi etnik ayrımcılığa dayalı politikaları, Ahıskalıların kimlik tanımlamalarıyla ilgili düşüncelerini daha da derinleştirmiştir. Farklı etnik gruplarla karşılaşmalarına bağlı olarak etnik ayrımcılığa maruz kalmaları neticesinde, daha çok kendi etnik kimliklerine dönmek ve ona sıkı sıkıya sarılmak zorunda kalmışlardır (Aydingün 2001: 124; Khazanov 1995: 202). Bunun doğal bir sonucu olarak aralarındaki Müslüman olma bilinci ve Türklük şuuru giderek güçlenmiştir (Aydingün 2001: 119; Wimburs ve Wixman 1987: 157).

Ahıska Türklerinin topraklarını kaybetmiş olmaları ve çok geniş bir alana dağıtılarak yaşamak zorunda kalmaları kimliklerini zayıflatmamış, aksine daha da güçlendirmiştir. Sürgün edildikleri köylerinde halihazırda Gürcü ve Ermeniler yaşıyor olsa da, çoğu Ahıska Türkü için geri dönmek en büyük hayaldir. Bu hayali besleyen kaynak ise, zaman içinde kuvvetlenmiş olan kimlik anlayışıdır (Aydingün 1999: 127).

Bulundukları ülkelerde genellikle 50-100 hanelik köylerde yaşayan Ahıska Türkleri, birbirleriyle yakın ilişki kurma eğilimindedirler. Bu konuda genel temayül, kalabalık ailelerin birbirlerine yakın ve mümkünse Ahıska'daki köylüleriyle aynı yerde yaşamalarıdır (Aydingün vd. 2006: 7; Chikadze 2007: 132; Ray 2007: 106; Saygılı 2004: 147; Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 22).

Yaşadıkları yer neresi olursa olsun Ahıska Türklerinin günlük yaşamında lider olarak gördükleri kişilerin rolü önemlidir. Lider, kalabalık ailelerin yaşlı ve saygın bir üyesi olabileceği gibi, ekonomik ve sosyal açıdan üst konumdaki bir kişi de olabilmektedir. Nadiren yaşlı bir kadının da olabileceği söz konusu lider, genellikle toplumsal ilişkilerin düzenlenmesinde aktif rol oynamaktadır (Aydingün vd. 2006: 20; Kuznetsov 2007: 230; Osipov ve Swerdlow 2007: 598; Saygılı 2004: 150; Trier,

Mouravi ve Kilimnik 2011: 67). Bu konuda inceleme yapan Yunusov (2007: 193), “*aksakallı*” veya, “*imam*” olarak tanımlanan dini liderlerin Ahıskalılarının günlük yaşamlarında çok önemli bir yer tuttuğunu belirtmektedir. Orta Asya Cumhuriyetlerinde yaşayan Ahıskalılar üzerinde alan çalışması yapan Cihan(2009: 8) da; “*yaşadıkları coğrafyada grup üyelerinin Ahıskalı kimliğini muhafaza etmede en önemli araçlardan birinin, sözlü kültür geleneğinin ortaya çıkarmış olduğu karizmatik kanaat önderleri olduğunu*” iddia etmektedir.

Ahıska Türklerinin aile ve akraba bağları çok güçlüdür. Otoriter bir aile anlayışı hakimdir. Buna göre baba, aile içindeki tek otoritedir. Yaşadıkları köylerde aile ve akraba bağlarına uygun gruplanırlar. Evlilikte, dostlukta, karşılıklı yardımlaşmada ve cenaze törenlerinde ailenin rolü büyüktür. Ahıskalılar toplum olarak, bireyin doğumu, evlenmesi ve ölümüyle ilgili törenlere katılıma önem vermektedirler. Mevcut geleneklerin korunmasında yaşlılar önemli role sahiptir. Genellikle çok çocuk sahibi olma eğilimindedirler. İki üç nesil bir arada yaşayabilmektedir. Gelenekleri gereği yaşlı anne babalar, en küçük erkek çocuklarıyla birlikte yaşarlar (Ağaoğlu, 2011: 58; Avcı 2010: 8; Aydıngün 2001: 117; Bilge 2012: 111; Cetinkaya ve Kodan 2012: 400; Chikadze 2007: 132; Kolukırık 2011: 184; Koriouchkina ve Swerdlow 2007: 420; Kuznetsov 2007: 218; Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 61).

Ahıskalıların güçlü aile bağları, muhtemel bir asimilasyona karşı önemli direnç yaratmaktadır. Asimilasyona karşı kendi aralarındaki etnik dayanışmanın kuvvetli tutulmasındaki temel kriter, evliliklerin kendi etnik grupları içinde yapılmasıdır. İstisnaları olsa da bu uygulamaya, günümüzde de devam edilmektedir. Daha da önemlisi kapalı toplum yapıları devam ettirilirken, diğer etnik gruplarla ilişkiler de asgari seviyede tutulmaktadır. Grup kimliğinin sürdürülmesindeki diğer önemli bir faktör de, aile ortamında ana dilin, yani Türkçenin konuşulmasıdır. Tabi oldukları eğitim sistemlerinde Türkçeyi öğrenmek mümkün olmamasına rağmen aile ortamlarında Türkçe konuşmaları nedeniyle ana dillerini günümüze kadar muhafaza etmeyi başarmışlardır (Ağaoğlu 2011: 77; Avcı 2010: 11; Aydıngün 2007: 359; Bilge 2012: 108; Cetinkaya ve Kodan 2012: 401; Oh 2006: 131; Saygılı 2004: 144;).

Belirtilen karakteristik özellikler, onları tanımlayan belirgin nitelikler haline gelmiştir. Bu nitelikler, başta ev sahibi ülke halkı olmak üzere diğer gruplarla farklılık yaratırken, kendi aralarındaki dayanışma duygusunu da kuvvetlendirmiştir. Kuvvetlenen

dayanışma duygusu, geriye dönüş mücadelelerine bazen olumlu, bazen de olumsuz şekilde yansımıştır.

3.3. Geri Dönüş Mücadelesinin Başlaması ve Örgütlenme Girişimleri

Sürgüne ev sahipliği yapan Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan Sovyetlerin takip ettikleri “*Milliyetler Politikası*”nın etkisiyle kendilerini Türklerin farklı bir boyu olarak kabul ederken, Ahıska Türkleri kendilerini sadece Türk olarak tanımlamışlardır. Türk oldukları için sürgün edildiklerine inanan Ahıskalıların aksine ev sahibi ülke halkları, onları “*Türk*” oldukları için “*cezalandırılmış bir halk*” olarak görmüştür (Aydingün 2001: 129). Bu durum Ahıskalıların geri dönüş mücadelesini kamçılarken, ev sahibi ülke halkı ile ilişkilerin gelişmesini belirli bir süre engellemiş ve aralarına mesafe konulmasına neden olmuştur.

“*Özel İskan Rejimi*” süresince “*Ahıska Türkü*” kimliği altında birleşen Türk, Kürt, Karapapak ve Hemşinliler, söz konusu rejimden kaynaklanan kısıtlamaların kalkmasıyla gayretlerini geri dönüş mücadelesi üzerinde birleştirmişlerdir. Bu kapsamda Kürt, Karapapak ve Hemşinliler, zaman içinde farklı etnik özelliklerini korumalarına rağmen Ahıska Türkü liderlerinin organize ettiği faaliyetlerin içinde yer almaktan da geri kalmamışlardır (Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 22).

Ahıska Türklerinin geri dönüş mücadelesine yerli halkın nasıl bir tepki gösterdiği tam olarak bilinmemektedir. Gerek kamp döneminde gerekse kamp dönemi bittikten sonra Sovyet Yönetimi, Ahıskalılarla ilgi bilgilere sansür uygulamıştır. Bu nedenle ne yerli halkın tutumu ne de yönetimin politikasını hangi kararlara dayandığı günümüzde de belirsizliğini korumaktadır. Aslında Sovyet Yönetimi, sürgünle ilgili yaşananları açıklamak yerine her zaman hiçbir şey olmamış gibi davranmayı tercih etmiştir. Bundan dolayı üzerinden çok zaman geçmesine rağmen sürgünle ilgili çok az resmi belgeye ulaşılabilmektedir (Özcan 2002: 136; Osipov ve Swerdlow 2007: 565).

Sovyet Yönetimi tarafından Ahıskalıların sürgünüyle ilgili yayımlanmış ilk resmi belge, 28 Nisan 1956 tarihli ve 135/142 sayılı kararnamedir. Söz konusu kararname ile, daha önce Ahıska Türklerinin sürgünüyle ilgili getirilmiş olan sınırlamalar kaldırılmıştır (Sheehy ve Nahaylo 1980: 24; Sumbadze 2007: 292). Bu kararnamenin en dikkat çekici tarafı, Sovyetler Birliği’nde “*Sovyet vatandaşı Türk*”

nüfusun bulunduğu ve devletin bunları “*Türkiye Türkleri*” olarak kabul ettiğinin açıkça ve resmen ortaya konulmasıydı (Uravelli 2005: 11). Bu çok önemli gelişmeye karşın aynı kararnamede, “*Ahıska Türklerinin eski yerleşim yerlerine dönemeyecekleri*” de açıkça ifade edilmiştir. Bunun üzerine Ahıska Türkleri, kararnamenin yayınlandığı tarihten itibaren haklarını arama mücadelesini başlatmıştır (Uravelli 2005: 10).

Mücadele döneminin başlangıcında ilk önce dilekçeler yazılmış ve Moskova’ya gönderilmiştir. Kruşçev’e yazılmış dilekçelerden birine, Gürcistan SSC Bakanlar Kurulu’ndan gelen 26 Ocak 1957 tarihli resmi cevapta, “*Sizler, Gürcistan SSC dışında, SSCB’nin istenilen yerinde ikamet edebilirsiniz*” denmiştir (Barataşvili 1998, aktaran: Sargın 2006: 42). V. Paataşvili imzalı bu cevap yazısı, hukuki dayanaktan tamamen yoksundu. Cevap esasen 1956 kararına dayandırılmış olsa da, yasal bir tutarlılık söz konusu değildi. Kararda geçen “*Eski yerleşim birimlerine dönemezler*” ifadesiyle, sadece Ahıska’daki köylere dönüş yasaklanmaktaydı. Yani Gürcistan’ın tamamı bu yasak kapsamı içinde değildi.

Ahıskalıların dilekçe göndermenin dışında değişik platformlarda devam eden geri dönüş mücadelesi neticesinde SSCB Yüksek Sovyet Başkanlığı, 31 Ekim 1957’de 161/29 sayılı yeni bir kararname (Ek-5) yayınlamıştır. Bu kararnameye göre, Ahıska Türkleri “*Azeri*” olarak kabul edilmiştir. Sürgüne başlarken bir anda Türk olan Ahıskalılar, yaklaşık 13 yıl sonra yine bir anda “*Azeri*” olmuştur. Hatta yanlışlıkla sürgün edilen bu halktan isteyenlerin memleketleri Azerbaycan’a göç etmelerine müsaade edilmiştir. Kararname incelendiğinde; Sovyet Yönetimi’nin, Ahıskalıları kendi aralarında bölmek, mücadele güçlerini zayıflatmak, kararlı dönüş hareketini engellemek ve olabildiğince oyalamak istediği anlaşılmaktadır (Bugay 2007: 650; Uravelli 2005: 11).

1957 Kararnamesi gereği Sovyet Yönetimi tarafından Azerbaycan’daki Saatli bölgesi, 1958 yılında Ahıskalılara yeni yerleşim alanı olarak tahsis edilmiştir (Wimburs ve Wixman 1987: 161). Bu dönemde sadece Azerbaycan’a değil Kuzey Kafkasya’daki Kabardey Balkar Özerk Cumhuriyeti’ne de bir grup Ahıskalı göç etmiştir (Bayraktar 2003a: 62). Ana vatana yaklaşmayı hedefleyen bu göçler kapsamında altı yedi aile de Ahıska’ya göç etmiştir. Ancak göç eden aileler derhal bölgeden çıkarıldığı gibi, Sovyet Yönetimi tarafından Ahıska bölgesine bırakın yerleşmeyi, yaklaşmayı bile zorlaştıran ilave tedbirler alınmıştır (Buntürk 2007: 228).

Söz konusu kararnamenin yarattığı olumlu havadan yararlanmak isteyen bir grup Ahıskalı, konuyu Sovyet yetkililerle görüşmek amacıyla Moskova'ya gitmiştir. Yapılan görüşmeler sırasında bir Sovyet yetkilisi; Ahıskalı temsilcilere, “*Sovyetler Birliği, sizin memleketinizdir. Her nerede yaşıyorsanız, orası da sizin memleketinizdir. Orada yaşayın ve çalışın*” diyerek durumu geçiştirmek isteyen bir tavır sergilemiştir (Kreindler 1986: 397). Sovyet yetkilisinin baştan savmasını dikkate almayan Ahıska Türkleri, Moskova ve Tiflis nezdindeki geri dönüş mücadelelerini aralıksız devam ettirmiştir. Hatta tüm yasaklara rağmen 245 Ahıskalı aile, Gürcistan'da oturma izni almayı başarmıştır. Ancak bunların tamamı, Temmuz 1960 ve Şubat 1961 tarihleri arasında Gürcistan'dan sınır dışı edilmiştir (Sheehy ve Nahaylo 1980: 25).

Ahıskalılar, bu olumsuz gelişmelere rağmen davalarının peşini bırakmamışlardır. Nitekim Ahıskalı bir heyet, ısrarlı girişimleri neticesinde 1963 yılında Tiflis'te Gürcistan Komünist Partisi II. Sekreteri Zemliansky ile görüşmeyi başarmıştır. Heyet, Zemliansky'den olumlu cevap almıştır. Ancak Zemliansky'nin söz verdiği tarihten kısa süre sonra ölmesi neticesinde, Ahıskalıların iyimser beklentileri kısa sürede kaybolmuştur (Zeyrek 2001b: 6).

Moskova ve Tiflis'teki girişimlerinden istenilen sonucu alamayan Ahıska Türkleri, vatanlarına geri dönebilmek için daha örgütlü faaliyette bulunabilmek amacıyla Şubat 1964'te Taşkent Vilayeti'nin Buka ilçesinde bir kongre toplamıştır. Kongreye Orta Asya ve Kafkasya'yı temsilen 600'den fazla delege katılmıştır. Bu toplantıda “*Milli Hakların Müdafası İçin Türk Birliği*”nin kurulmasına karar verilmiştir. Birliğin başkanlığına, II. Dünya Savaşı gazisi ve tarihçi Enver Odabaşev getirilmiştir. Ayrıca geri dönüş faaliyetlerini planlamak, koordine etmek ve uygulamaya koymak amacıyla “*Kurtuluş İçin Geçici Orgaznizasyon Komitesi*” kurulmuştur (Ataöv 2007: 26; Aydınğün 2001: 66; Polian 2004: 217; Osipov ve Swerdlow 2007: 565; Sheehy ve Nahaylo 1980: 25; Yunusov 2000: 32; Wimburs ve Wixman 1987: 161).

Ahıska Türkleri, geri dönüş mücadelesi kapsamındaki faaliyetlerini büyük bir açıklık ve şeffalık içinde yürütmüştür. Bu bağlamda tüm faaliyetlerine Sovyet yetkililerini davet ettikleri gibi, görüşülen konuların içeriğini de birer tutanakla resmi yetkililere teslim etmişlerdir (Sheehy ve Nahaylo 1980: 25).

Teşkilatlanma faaliyetlerini müteakip dört yıl içinde Moskova ve Tiflis'e 24 Ahıskalı heyet gönderilmiştir. Bunlar içinde en kalabalık olanı, Haziran 1964'de

Moskova'ya giden heyettir. Yaklaşık 200 Ahıskalıdan meydana gelen heyet, iki aya yakın Moskova'da kalarak resmi görüşmelerde bulunmuştur. Dört yıllık heyet trafiği süresince, Sovyet Yönetimi tarafından Ahıskalılara yönelik herhangi bir sınırlayıcı tedbir alınmadığı gibi gözle görülür bir baskı da yapılmamıştır (Osipov ve Swerdlow 2007: 566).

Haklı davalarının peşini bırakmayan ve ısrarla takip eden Ahıskalılar, 1957-1967 yılları arasında Moskova'ya 3.500'den fazla mektup ve dilekçe göndermiştir. Bunun neticesinde SSCB Komünist Partisi Merkez Kurulu, 1964 yılında toplanarak konuyu tartışmıştır. Yapılan tartışmalar neticesinde, *“Sovyetler Birliği'nin Ahıska Türkleri diye bir sorunu olmadığına ve Ahıskalıların geri dönüşünün SSCB Komünist Partisi tarafından uygun görülmediğine”* karar verilmiştir (Buntürk 2014a: 137).

Heyet trafiği, mektup ve dilekçelerden olumlu sonuç alınamaması üzerine Nisan 1968'de Özbekistan'da toplu bir gösteri yapılmıştır. Taşkent yakınlarındaki Yangiyol ilçesinde 600 Ahıskalının katılımıyla yapılan mitinge, polis ve asker müdahalede bulunmamış, ancak komitenin ileri gelenlerini göz altına almıştır. Göz altına alınanlar, iki ile altı ay arasında tutuklu kalmıştır (Ataöv 2007: 26; Osipov ve Swerdlow 2007: 567; Wimburs ve Wixman 1987: 162).

Özbekistan'da geri dönüş amacıyla yürütülen faaliyetler neticesinde pratik değeri olmasa da bazı kazanımlar elde edilmiştir. Bu bağlamda SSCB Yüksek Sovyet Başkanlığı; 30 Mayıs 1968 tarihli ve 2709-VII sayılı kararıyla, 1956 ve 1957 kararlarını değiştirerek Ahıska Türklerinin diğer Sovyet vatandaşlarıyla aynı haklara sahip olduklarını belirten bir karar almıştır. Sovyetler Birliği, bu tarihe kadar Ahıska Türklerinin sürgününü dünya kamuoyundan gizli tutmayı başarmıştır. Ancak bu karar sayesinde, Ahıska Türklerinin sürgün edildiğinden dünya kamuoyunun haberi olmuştur (Ataöv 2007: 26; Coskun 2009: 16). Bu kararnamede; özet olarak, sürgün konusundaki yönetimin kusuruna hiç değinilmemiş; Ahıskalıların vatanlarına yerleştirilmesinden ziyade *“kök saldıkları”* yeni yaşam bölgelerindeki şartlarının iyileştirilmesinden bahsedilmiş; Ahıskalıların yürürlükteki istihdam ve yerleşme kanunlarına uygun olmak şartıyla Sovyetler Birliği'nin herhangi bir bölgesine yerleşme hakkına sahip oldukları belirtilmiştir (Bugay 2007: 652; Conquest 1987: 185; Devlet 1989: 225; Khazanov 1995: 199; Osipov ve Swerdlow 2007: 567).

1968 kararnamesinin yayımlanmasından sonra Ahıskalıların geriye dönüş mücadelesi, yeni bir döneme girmiştir. Bu kapsamda yaklaşık 7.000 Ahıskalı'nın Temmuz 1968'de Tiflis'te toplanarak yaptığı gösteriyi Gürcü Yönetimi, şiddet yoluyla bastırmak istemişse de başarılı olamamıştır. Bunun üzerine görüşmeler neticesinde Gürcü yetkililer, Ahıska'ya yerleşmemek kaydıyla yılda 100 Ahıskalı ailenin Gürcistan'a dönüşünü kabul etmiştir. Ancak Ahıskalıları yatıştırmak için alınan bu karar, bir türlü uygulamaya konmamıştır. Hatta Haziran 1969'da Gürcistan'a gelen 500 Ahıskalı aile, daha önce olduğu gibi zorla sınır dışı edilmiştir (Polian 2004: 218; Sheehy ve Nahaylo 1980: 25).

Bu dönemde Ahıskalılar, Sovyet makamlarıyla çatışmayı göze almak da dahil daha kararlı bir strateji takip etmişlerdir. Wimburs ve Wixman(1987: 161); bu stratejiyi, Kırım Tatarları ile iyi ilişki kuran Ahıskalıların onlardan etkilenmiş olmasına bağlamaktadır. Hatta iki grup arasında iş birliği kurulmuş olabileceğini iddia etmektedir. Bu kapsamda her iki hareketin de toplantıları için Taşkent'i kullanmaları, Moskova'ya heyetlerin gönderilmesi, toplu protesto gösterileri yapmaları, BM'ye ve dünya liderlerine mektuplar gönderilmesi, söz konusu ilişkinin iş birliğine dönüşmüş olabileceğinin örnekleri olarak gösterilmektedir.

Bu dönemde Kurtuluş İçin Geçici Orgaznizasyon Komitesi, Sovyetlerin resmi baskısına rağmen yönetim üzerinde etkili olmayı başarmıştır. En azından yönetimden isteklerini açıkça ortaya koymuştur. Sovyet Yönetimi'nin geri dönüş hareketinin isteklerini reddetmeye devam etmesi üzerine komite de tutumunu giderek sertleştirmiştir. Komite adına M. Niyazov, İ. Kerimov ve T. İlyasov, 6 Nisan 1970'de Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları olarak Türkiye'ye göç etmelerine müsaade edilmesi için Moskova'daki Türkiye Büyükelçiliği'ne müracaat etmişlerdir (Ataöv 2007: 27; Khazanov 1995: 203; Polian 2004: 218; Wimburs ve Wixman 1987: 163).

Bu faaliyetten hemen sonra 2 Mayıs 1970'de Ahıska Türklerinin "*Altıncı Kurultayı*" toplanmış ve komite tarafından Türkiye'nin Moskova Büyükelçiliği'ne yapılan müracaat görüşülmüştür. Kurultay, Komite'nin girişimini onaylamış ve dünya kamuoyunun dikkatini kendi davalarına çekmeyi hedefleyen bir bildiri yayınlamaya karar vermiştir. "*Türk halkı denen bizler...*" diye başlayan Sovyet Yönetimi'ne hitap eden bildiri, önemli bazı istek ve taleplerde bulunmaktadır. Buna göre öncelikle, SSCB Baş Savcısı ile Bakanlar Kurulu, Ahıska Türklerinin sürgünü hakkında soruşturma

açtırmalı ve suçluların cezalandırılmasını sağlamalıdır. İkincisi, Yüksek Sovyet Başkanlığı, Ahıskalıların kendi yurtlarına geri dönmeleri ve “*halkların kendi kendilerini yönetme hakkı*” gereği başkenti Ahıska olmak üzere “*Türk Özerk Cumhuriyeti*” veya “*Türk Özerk Eyaleti*”nin kurulmasını kabul etmelidir. Üçüncüsü, sürgünden dolayı maruz kalınan zarar ve ziyanlar tazmin edilmelidir. Sonuncusu ise, belirtilen bu talepler karşılanmayacaksa, Türkiye’ye göçe müsaade edilmelidir. Batı kamuoyuna da ulaştırılan bildiriye, Sovyet Yönetimi cevap vermemiştir. Bu yüzden bildiri 14 Şubat 1971’de yeniden tekrarlanmış, ayrıca Türkiye’ye göç etmek isteyen Ahıska Türklerinin isim listesi Mayıs 1971’de Moskova Büyükelçiliği’ne teslim edilmiştir (Aydıngün 2001: 68; Zeyrek 2001: 69; Wimburs ve Wixman 1987: 164).

Türkiye Büyükelçiliği’ne isim listesinin teslim edilmesini müteakip Sovyet polisi, komite üyeleri M. Niyazov, A. Mamedov ve R. Seyfatov’u 25 Mayıs 1971’de göz altına alarak tutuklamıştır. Bu olayın ardından yine Sovyet polisi, 18 Temmuz 1971’de Ahıska Türklerinin “*Yedinci Kurultayı*”nı toplamalarını engellemeye çalışmışsa da başarılı olamamıştır. Ancak komitenin faaliyetlerini engellemekte zorlanan Sovyet Yönetimi, bu tarihten itibaren tüm gayretini komite üyelerinin üzerine yoğunlaştırmaya başlamıştır. Komite başkanı Enver Odabaşev, Ağustos 1971’de uydurma bir suçla 2.5 yıl hapse mahkum edilmiştir. Komitenin diğer üyeleri de benzer gerekçelerle 8 ay ile 3.5 yıl arasında değişen sürelerle cezaevine gönderilmiştir. Bundan dolayı belirtilen dönemde geri dönüş hareketinin faaliyetlerine ara verilmek zorunda kalmıştır (Buntürk 2014a: 142; Osipov ve Swerdlow 2007: 567).

Kurtuluş İçin Geçici Organizasyon Komitesi, 1970 ve 1980’lerde özellikle Özbekistan’da etkili olmuş, protestolar ve imza kampanyaları düzenlemiştir. Bu kapsamda komite, 1971’de BM’e başvurmuş ve bu yüzden üyeleri tutuklanmıştır. Ancak tutuklamalar komite üyelerini, 14 Ağustos 1972’de Sovyet Komünist Partisi Genel Sekreteri Brejnev’e, BM Genel Sekreteri Kurt Waldheim’a ve Türkiye Başbakanı Ferit Melen’e yazılı başvuru yapmaktan vazgeçirememiştir (Buntürk 2014a: 142; Conquest 1987: 186).

Sovyet Yönetimi, 26 Ekim 1972’de aldığı gizli bir kararla, Ahıska Türkleri, Kırım Tatarları ve Volga Almanları üzerindeki vatanlarına geri dönüş sınırlamalarını kaldırmıştır. Buna karşın yine aynı kararla, üç halka Sovyetler Birliği içinde istedikleri bölgeye yerleşmelerine müsaade edilmiş, ancak sürgün edildikleri bölgeye gitmelerine

izin verilmemiştir. Kendi içinde çelişki oluşturan bu kararlar, ayrıca halen yaşadıkları cumhuriyet yetkililerine üç halkın da bulundukları bölgeleri terk etmemeleri için gerekli tedbirlerin alınması talimatı verilmiştir (Buntürk 2013: 81; Yunusov 2000: 32).

26 Ekim 1972 tarihli kararından kısa bir süre sonra Sovyet Yönetimi, 3 Kasım 1972’de aldığı yeni bir kararlar, Ahıskalılarla birlikte Alman, Rum, Bulgar ve Ermeniler üzerindeki iskan yerleri seçimiyle ilgili sınırlamaları tamamen kaldırmıştır. Kararda Ahıskalılar, “*Sovyet vatandaşlığına geçmiş Türkiye uyruklu vatandaşlar*” olarak tanımlanmıştır (Buntürk 2014a: 143).

Ahıska Türkleri, 1962-1989 yılları arasında 10 defa büyük kurultay düzenlemiştir. Bu kongrelerin genel olarak düzenlenme amacı, Ahıskalıların vatanlarına geri dönebilmeleri için uygun stratejilerin belirlenmesidir (Panesh ve Ermelov 1993: 592). Ancak bu kurultayların sekizincisi yani 18 Haziran 1976’de Kabardey Balkar Özerk Cumhuriyeti’nin Yerokko köyünde yapılan kurultay, Ahıska Türklerinin bölünmesiyle sonuçlanmıştır. Kurultayda; küçük bir grup kendilerini Gürcü olarak kabul ettiklerini ilan ederken, büyük çoğunluk Türklüklerinden taviz vermeksizin vatanlarına geri dönüş mücadelesine devam kararı almıştır (Aydingün 2001: 67; Osipov ve Swerdlow 2007: 568; Yunusov 2000: 33).

Geri dönüş hareketi içinde etnik köken üzerinde başlayan tartışmalar, büyük oranda olmasa da diğer bir bölünme ile sonuçlanmıştır. Kendilerini Osmanlı Türkü olarak kabul eden küçük bir grup, geri dönüş hareketinden ayrılarak 3 Ocak 1988’de “*Türk Düşünce Cemiyeti*” adında gizli bir dernek kurmuştur. Hedef olarak Ahıska yerine Türkiye’ye geri dönüşü seçen Cemiyet, Ağustos 1988’den başlayarak bazı girişimlerde bulunmuştur. Bu kapsamda hazırlanan Türkiye’ye geri dönüşü talep eden 5.000 dilekçe 3 Şubat 1989’da Moskova’daki Türkiye Büyükelçiliği’ne teslim edilmiştir. Müracaatlarına olumlu cevap alamayan Türk Düşünce Cemiyeti, 30-40 Ahıskalının katılımıyla Moskova’da gösteri yapmıştır (Tayfur 2009: 38).

Ahıskalıların dokuzuncu kurultayı, 28 Haziran 1988’de Kabardey Balkar Özerk Cumhuriyeti’nin Psikod köyünde toplanmıştır. 276 delegenin katıldığı kurultayda, “*Gürcü olmayı kabul ederek Ahıska’ya dönme görüşü*” yeniden gündeme getirilmiş, ancak sert tartışmalardan sonra çoğunluk tarafından reddedilmiştir. Ayrıca katılımcıların çoğunluğu, Ahıska’ya Türk olarak dönmeyi kabul etmiş ve yapılan toplantıya “Birlik Kurultayı” adını vermiştir (Buntürk 2013: 86; Yunusov 2000: 35).

Ahıska Türkleri arasında ortaya çıkan bölünmeye karşın, Moskova nezdinde geri dönüş mücadelesinden vazgeçilmemiştir. Bu dönemdeki mücadelenin biri olumlu, diğeri olumsuz iki yansıması olmuştur. Ahıskalı bir heyetin 28 Temmuz 1988’de Sovyetler Birliği Komünist Partisi siyasi büro üyesi Demiçev ile görüşmesinin ardından Sovyet televizyonunda, Ahıska Türkleriyle ilgili dört-beş dakikalık “*Gece Yarısına Kadar ve Sonra*” isimli bir program yayınlanmıştır. Dolayısıyla Sovyet kamuoyunun büyük bölümü, Ahıska Türklerinin sürgün edildiğinden ilk defa bu vesileyle haberi olmuştur. Bahse konu programdan hemen sonra, bu sefer Sovyet Komünist Partisi’nin yayın organı “*İzvestiya*” gazetesinde Ahıska Türklerinin sürgününü anlatan “*Yıllar Arasındaki Köprü*” isimli bir yazı yayımlanmıştır. Ancak yazı içerik olarak Ahıskalıların arasındaki bölünmeyi teşvik etmekteydi (Buntürk 2014a: 146). Aslında bu durum, Ahıska Türkleri arasında bu dönemde yaşanan bölünmenin tesadüf olmadığının en somut göstergesiydi. Daha da önemlisi, Fergana olaylarının ilk emaresiydi. Ancak hiçbir Ahıskalı, bunun bir felaket habercisi olduğunu anlayamamıştır.

Bu dönemde 1989’da yaşanan Fergana olaylarının geri dönüş mücadelesine olumsuz bazı etkileri olmuştur. Herşeyden önce, yaşanan kayıplar Ahıskalıların hafızalarında unutulmayacak acı hatıralar bırakmıştır. Diğer taraftan zaten dağınık halde yaşayan Ahıskalıların daha da geniş bir alana yayılmak zorunda kalması, mücadele gücüne telafî edilemeyecek derecede zarar vermiştir. Ayrıca, bu yeni sürgün, 1944 sürgününün ağır yükü altında ezilmiş olan Ahıskalıların hafızalarında yeni ve asla silinmeyecek çok ağır bir iz bırakmıştır (Panesh ve Ermelov 1993: 602).

Fergana olaylarının ardından Ahıskalıların onuncu kurultayı, 2 Eylül 1989’da Azerbaycan’ın Saatli ilçesinde düzenlenmiştir. Yapılan müzakereler neticesinde kurultayda, daha sert tutum takınılması kararı alınmış, taleplerinin karşılanmaması halinde Türkiye’ye göç etmeleri gerektiği beyan edilmiştir. Türkiye’ye göç etme kararının bazı somut gerekçeleri vardır. Öncelikle, taleplerinin Sovyet Yönetimi tarafından karşılanma umudu zayıflamıştır. Diğer taraftan, asimilasyona maruz kalma riski de giderek artmaya başlamıştır. Böyle olumsuz bir sonuçla karşılaşmamak için Türkiye’ye göç konusu en uygun seçenek olarak ortaya çıkmıştır (Aydıngün ve Aydıngün 2014: 59; Buntürk 2014a: 147).

Sovyet Yönetimi’nin Ahıskalıların taleplerini karşılamada oyalama taktiği içine girmesi nedeniyle, 23 Eylül 1989’da Moskova’da 526 delegenin katılımıyla “*Ahıska*

Türkleri Kongresi” düzenlenmiştir. Kongre’de, Fergana faciası ve Ahıska Türkleri Sorunu çerçevesinde çeşitli kararlar alınmış, ancak söz konusu kararların sorunun çözümüne yönelik önemli yansımaları olmamıştır (Buntürk 2007: 252; Yunusov 2000: 37).

Ahıska Türklerine ait heyetlerin ısrarlı tutumları neticesinde Sovyet Yönetimi, geri dönüş konusunu çözüme kavuşturmak amacıyla “*Sovyetler Birliği Milletler Şurası*” bünyesinde bir komisyon kurulmasına karar vermiştir. Komisyonun 18-20 Nisan 1990 tarihleri arasında yaptığı toplantıda, Sovyet yetkililerinin Ahıskalıları Sibiryaya veya ihtilaflı bölgelerin birine yerleştirme niyetlerine, komisyonda yer alan Ahıskalı üyeler şiddetle itiraz etmişlerdir. Bunun üzerine yapılan uzun tartışmalar neticesinde, Ahıskalı heyetin ısrar ettiği sekiz maddelik taslak plan kabul edilmiştir. Ancak komisyon üyelerinin üzerinde anlaşıldığı taslak plana Sovyet Yönetimi’nden herhangi bir cevap gelmemiş ve bu konuda yönetimin, daha önceki oyalama taktiklerine devam ettiği görülmüştür (Buntürk 2014a: 147).

Fergana olaylarından sonra geri dönüş hareketi içinde yaşanan dayanışma ve iş birliği sorununu çözüme kavuşturmak amacıyla Kurtuluş İçin Geçici Orgaznizasyon Komitesi, 18 Mayıs 1990’da toplanarak “*Vatan Cemiyeti*”ne dönüşme kararı almıştır (Buntürk 2013: 88; Osipov ve Cherepova 1996: 12; Yunusov 2000: 37; Zeyrek 2011a: 19). Fergana olaylarının ardından zayıflayan örgüt bağlarını onarmaya ve kaybolan etkiyi yeniden kazanmaya çalışan Vatan Cemiyeti’nin faaliyetlerinin dayanağını oluşturan iki amacı bulunmaktaydı. Bunlardan ilki, 1944 tehcirinin haksızlığının resmi olarak tanınması; diğeri ise, Ahıska Türklerinin geri dönüşü için resmi izin verilmesidir. Genel merkezi Moskova’da olan cemiyetin kurulmasının ardından RF’nin Krasnodar Eyaleti’nde ve Azerbaycan’da temsilcilikleri açılmıştır (Aydingün 2008: 5; Bayraktar 2003a: 66; Pentikainen ve Trier 2004: 27).

Vatan Cemiyeti’nin kamuoyuna yansıyan aşırı talepleri olmamıştır. Zaten Vatan Cemiyeti kuruluncaya kadar Ahıska Türkleri, Sovyet Yönetimi’ne yaptıkları müracaatlarına cevap alamamalarından dolayı bir kez “*siyasi özerklik*” talebinde bulunmuştur. Kurtuluş İçin Geçici Orgaznizasyon Komitesi’nin 2 Mayıs 1970 tarihli bildirisinde yer alan özerklik talebi, daha sonra bir kez bile olsun tekrarlanmamıştır. Vatan Derneği ise, geri dönebilmeleri halinde eğitimlerini ve inançlarını kendi dillerinde yapabilecek kadar bir kültürel özerklik istemiş, ancak kesinlikle siyasi

özerklik, tehcir sırasında müsadere edilen mallarının tazmini veya herhangi bir ekonomik yardım talebinde bulunmamıştır (Ağacan ve Sezgin 2003: 26).

Vatan Cemiyeti'nin kurulmasından sonraki ilk eylemi, 3.000'den fazla Ahıskalının katılımıyla 10 Ağustos 1990'da RF'nin Krasnodar Eyaleti'nde yer alan Soçi iline bağlı Adler şehrinde yapılmıştır (Buntürk 2014a: 148; Osipov ve Swerdlow 2007: 573; Yunusov 2000: 39). Adler şehir stadyumunda yapılan miting neticesinde oluşturulan ortak bildiri, SSCB Komünist Partisi Merkez Komite Polit Bürosu'na, Bakanlar Kurulu'na, BM'ye ve diğer uluslararası kurum ve kuruluşlara gönderilmiştir. Ayrıca miting sonunda yapılacak olan *“barış yürüyüşü”*, Gürcü temsilcilerin, *“Gürcistan'da yapılacak seçimlerin sekteye uğratılmaması için 28 Ekim 1990 tarihine ertelenmesi teklifi”* kabul edilmiştir. Ancak bahse konu mitingin daha sonra yapılmasına fırsat verilmemiştir (Bayraktar 2003a: 66; Uravelli 2007: 32).

Soçi eylemi başarılı olmamakla birlikte *“Ahıska Türkleri Davası”*na önemli katkıları olmuştur. Bunlardan ilki, Ahıska Türklerinin hem birlik ve beraberliğinin hem de kararlılığının ortaya konulmasıdır. İkincisi, Gürcistan yetkililerinin konuya çok daha ciddi yaklaşımlarına neden olmasıdır. Sonuncusu ve en önemlisi de, sorunu ve Ahıska Türklerinin haklı sesini, dünya kamuoyuna duyurmayı başarmasıdır (Bayraktar 2003a: 66).

Vatan Cemiyeti'nin kuruluşunun ardından ortaya çıkan her fırsattan yararlanmak için çaba sarfedildiği görülmektedir. Bunlardan biri de, 11-16 Mart 1991 tarihleri arasında Moskova'yı ziyaret eden Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal ile görüşülmesidir (Tellal 2006: 540). Ahıskalı temsilcilerle ilk defa Moskova'da görüşen Cumhurbaşkanı Özal, soruna ilgi göstererek takipçisi olmuş, Ahıskalıların talep ettiği siyasi ve sosyal desteğin karşılanabilmesi için gerekli süreci başlatmıştır.

Ahıskalıların, Sovyet Yönetimi'ne karşı son eylemi 1 Ağustos 1991'de Moskova'da yapılmıştır. 7.000 Ahıskalının katıldığı eylemde, Kızıl Meydan ve Parlamento Binası'nın önü işgal edilmiştir. Sovyet Yönetimi, Ahıskalıların taleplerini dinleme yerine onları topluca tren istasyonuna götürmüş ve şehir dışına çıkarılmalarını sağlamıştır (Buntürk 2007: 255).

Ahıskalıların sekiz ve dokuzuncu kurultaylarından sonra büyük gruptan ayrılan azınlık bir grup, Sovyetler Birliği'nin yıkılma arifesinde örgütlenme çalışmalarına hız

vermiştir (Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 22; Yunusov 2000: 38). “*Gürcü Tezi*”nin savunucularından Halil Ömerov(Gözalaşvili)’un liderliğinde, Kasım 1991’de Kabardey Balkar Özerk Cumhuriyeti’nin başkenti Nalçık’ın bir köyünde kongre düzenlenmiştir. Kongrede, sürgündeki Müslüman Meskhiler adına “*Hsna Cemiyeti*”nin kurulmasına karar verilmiştir. Başkanlığına Halil Ömerov’un seçildiği cemiyet, 1992 yılında kuruluşunu tamamlamış, hemen ardından da Gürcistan ve RF tarafından resmen tanınmıştır (Buntürk 2007: 256; Osipov ve Swerdlow 2007: 575).

Gürcüce “*Kurtuluş*” anlamına gelen Hsna Cemiyeti’ne üye olabilmek için üç şart konulmuştur. Bunlar, sırasıyla kendini Gürcü hissettiğinin, Gürcü soyadı kullanacağını ve ana dilinin Gürcüce olduğunun kabul edilmesidir (Aydingün 2008: 6). Hsna, kurulduğu dönemde Ahıskalıların %20’si tarafından desteklendiğini iddia etmiştir. Buna karşın konu hakkında inceleme yapan Osipov ve Cherepova (1996: 13) ise, derneğin Azerbaycan, Gürcistan ve Kabardey Balkar Özerk Cumhuriyeti’nde üyelerinin olduğunu iddia etmesine karşın destek seviyesinin oldukça düşük olduğunu belirtmektedir. Hatta adı geçen iki uzman, derneğin faaliyette bulunduğu bölgelerde dernek başkanının dışında üyesinin olduğuna dair emareye rastlamadıklarını iddia etmektedir.

Geri dönüş hareketi içinde önemsiz bazı çatlama olsa da Ahıska Türkleri, vatana dönüş mücadelesi sonucunda önemli kazanımlar da elde etmiştir. Bunlardan ilki, Sovyet Yönetimi’nin 9 Ocak 1974 tarihinde aldığı 5333 sayılı karardır. Bu karara göre, sürgünde yaşamak zorunda kalan bireyler vatanlarına dönme hakkını kazanmışlardır. Ancak karar, hem Sovyet Yönetimi’nin bilinen engellemelerinin devam etmesi, hem de Gürcistan tarafından onaylanmadığı için pratik bir sonuç doğurmamıştır (Buntürk 2014a: 144; Kalafat, Ağacan ve Sezgin 2001: 67; Yunusov 2000: 32). İkincisi, 1977 yılında Sovyet Anayasası’nda yapılan değişikliktir. Değişiklik gereği, sürgüne gönderilen halklar geri dönüş hakkına sahip olmuştu. Ancak Ahıskalılar dahil sürgüne gönderilen halkları sevindiren değişiklik, Gürcistan ve Ukrayna’nın sürgün edilenlerin yerlerine başka halkların yerleştikleri iddiasıyla karşı çıkmaları sonucunda bir türlü uygulamaya konulmamıştır (Mollahasanoğlu, 2001: 16). Üçüncüsü, SSCB Yüksek Sovyet Başkanlığı’nın 14 Kasım 1989 tarihli beyannamesidir. Beyanname ile, Stalin’in kararıyla uygulanan sürgünler kınanmış ve zorla sürgün edilme faaliyetleri barbarlık olarak nitelendirilmiştir. Buna ilave olarak sürgünün sosyalist düzenin doğasına aykırı

olduğunu kabul eden beyanname, bu faaliyetten mağdur olan halklara geri dönüş haklarının verileceği bildirilmiştir (Aydıngün ve Yıldırım 2010: 39; Buntürk 2014a: 148). Sonuncusu ise, 7 Mart 1991 tarihli bir kanundur. Söz konusu kanunla, sürgün edilen diğer halklar gibi Ahıska Türkleri de beraat etmiştir. Kanuna rağmen Ahıska Türklerinin vatanlarına dönüş sorunu, çözüme kavuşturulamadığı gibi Sovyetlerin 1991’de tarihe karışmasıyla birlikte yeni ve daha zorlu bir döneme girmiştir (Buntürk 2007: 255; Yunusov 2000: 37).

Ahıska Türkleri Vatan Cemiyeti, 176 delegenin katılımıyla 20-21 Kasım 1992’de “*Birinci Kurultayı*”nı düzenlemiştir. Geleceğe dönük değişik stratejilerin değerlendirildiği kurultayda, alınan bazı kararlara ilave olarak cemiyetin adı “*Uluslararası Vatan Cemiyeti*” olarak değiştirilmiş ve Yusuf Serveroğlu başkan seçilmiştir (Buntürk 2007: 256; Yunusov 2000: 38). Vatan Cemiyeti’nin isminin “*Uluslararası Vatan Cemiyeti*” olarak değiştirilmesinden sonra, 1993 yılında eski şubelerinin ismi de değiştirilmiştir. Genel merkezi Moskova’da bulunan Uluslararası Vatan Cemiyeti’nin, Gürcistan, Azerbaycan, Ukrayna ve RF’nin Krasnodar Eyaleti’nde şubeleri açılmıştır. Yeni şubelerin açılmasıyla kendini daha da güçlendiren Uluslararası Vatan Cemiyeti, 1996’da Romanya’da yapılan 41. Kongresi’nde “*Avrupa Halkları Federal Birliği*”ne üye kabul edilmiştir (Arquint vd. 1998: 22; Buntürk 2013: 91; Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 32; Yunusov 2000: 42).

Ahıska Türkleri Vatan Cemiyeti’nin “*İkinci Kurultayı*” 12-14 Mart 1997 tarihleri arasında Moskova’da düzenlemiştir (Buntürk 2013: 91). Cemiyet Başkanı Serveroğlu, Ahıska’ya dönüş konusunda başarısız olan 30 yıllık mücadeleyi eleştirerek başarılı olmak için daha radikal mücadele yöntemleri ve Gürcistan’da yeni bir miting yapılmasını önermiştir. Serveroğlu’nun teklifini kabul etmeyen delegeler ise, radikal yöntemlerden ziyade insan haklarına odaklı ve yasal kanalları zorlayan eylemlere ağırlık verilmesi yönünde teklifte bulunmuşlardır. Dolayısıyla bu kurultaya; delegelerin, nihai hedefe yapıcı yöntemlerle ulaşılması isteği damga vurmuştur (Yunusov 2000: 42).

Vatana geri dönüş beklentilerinin bir türlü gerçekleştirilememesi, Ahıskalılar arasında Türkiye’ye göç seçeneğinin daha kuvvetli şekilde gündeme getirilmesine neden olmuştur. Hatta 1990 ve 1995 yılları arasında Kırgızistan ve Kazakistan başta olmak üzere RF, Ukrayna ve Azerbaycan’da Türkiye’ye göçü destekleyen dernekler kurulmuştur. Kırgızistan’daki “*Osmanlı Türkleri*”, Kazakistan’da “*Türkiye*”,

Ukrayna’da “*Anadolu*”, RF’de “*Ümit*” ve Azerbaycan’da “*Ahıska Türkleri Kültür Merkezi*” gibi dernekler bunlardan bazılarıdır. Adı geçen derneklerce 18 Kasım 1996’da Bişkek’te “*Birinci Uluslararası Ahıska Türkleri Kurultayı*” düzenlenmiştir. Arzu edilen netice elde edilememiş olması nedeniyle derneklerin ömürleri kısa olmuş ve bir süre sonra faaliyetlerine son verilmiştir (Buntürk 2013: 91; Yunusov 2000: 42).

Ahıska Türklerinin geri dönüş konusundaki kararlı adımlarına bağlı olarak Gürcistan da tutumunu giderek sertleştirmiştir. Nitekim Gürcü polisi, sürekli oturma izni almak amacıyla Tiflis’te bir otelde kalan 40 Ahıskalıyı bir otobüse zorla bindirerek 17 Eylül 1998’de sınır dışı etmiştir (Kalafat, Ağacan ve Sezgin 2001: 68).

Uluslararası Vatan Cemiyeti, kuruluşunun ardından artan ivmeyle vatana dönüş mücadelesinin uluslararası arenaya taşınmasında önemli girişimlerde bulunmuştur. Bu kapsamda özellikle 1997-2000 yılları arasında BM, AB, AGİT gibi birçok bölgesel ve küresel kurum ve kuruluş nezdinde teşebbüslerde bulunarak sorunun hem çözümü hem de tanıtılması için çaba sarfetmiştir (Buntürk 2013: 92).

Uluslararası sistemde kritik gelişmelerin yaşandığı dönemde Gürcistan’ın 29 Nisan 1999’da Avrupa Konseyi’ne üye olması, geri dönüş mücadelesinde dönüm noktalarından birini oluşturmaktadır. Ancak bunun Ahıskalı derneklere yönetim sorunlarının yaşandığı bir döneme denk gelmesi büyük şanssızlıktır. Bu nedenle ortaya çıkan fırsattan tam olarak istifade edilememiştir.

Bu dönemde, Gürcistan üzerinde gerekli baskının oluşturulabilmesi için Türkiye ve Azerbaycan’daki Ahıska Türklerine ait dernekler devreye girmiştir. Bakü’de 29 Haziran-04 Temmuz 2004 tarihleri arasında Ahıska Türk Dernekleri Federasyonu ile Başbakanlığa bağlı Türkiye İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA) iş birliğiyle düzenlenen “*Uluslararası Ahıska Türkleri Kurultayı*”na Türkiye ve Azerbaycan’dan üst seviyeli katılım olmuştur. Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev ve Türkiye Başbakanı Erdoğan’ın mesaj gönderdiği kurultaya, iki Türk devletinin desteği damga vurmuştur (Bayraktar 2004: 72).

2000’li yılların başında Uluslararası Vatan Cemiyeti’nin etkinliğinde önemli oranda bir düşüş yaşanmıştır. 2007 yılında cemiyetin yönetiminde meydana gelen değişiklik, durumu daha da kötüleştirmiştir. Eski ve yeni başkanlar arasındaki çatışma neticesinde, cemiyetten ayrılanlar yeni bir dernek kurmuşlardır (Trier, Mouravi ve

Kilimnik 2011: 80). Ortaya çıkan olumsuz gelişmeler, cemiyetin hem kendi hem de uluslararası kamuoyundaki itibarına gölge düşürmüştür.

Uluslararası Vatan Cemiyeti'nin bünyesinde belirtilen gelişmeler yaşanırken Gürcistan Parlamentosu'nun 11 Temmuz 2007'de geri dönüş yasasını onaylaması, Ahıskalıların geri dönüş mücadelesinde diğer bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. Bu gelişmeler üzerine Dünya Ahıska Türkleri Birliği(DATÜB)'nin kuruluş çalışmaları başlatılmıştır.

3.4. DATÜB'ün Kurulması ve Sorunun Yeniden Uluslararası Ortama Taşınma Gayretleri

Yeni teşkilatlanma faaliyetlerinin yürütüldüğü bu dönemde sadece Uluslararası Vatan Cemiyeti'nde değil, çok sayıda Ahıskalı dernekte de benzer sorunlar yaşanmaya başlamıştı. Sorun, sadece Uluslararası Vatan Cemiyeti'nin faaliyetleriyle sınırlı değildi. Diğer ülkelerdeki Ahıskalı derneklerde de, benzer sorunlar yaşanmaktaydı. Dolayısıyla bu 10 yıllık dönemi, Ahıskalılar ile Ahıskalı dernekler arasındaki temsil krizi dönemi olarak adlandırmak doğru olacaktır.

Bu dönemde Ahıska Türklerine ait dernekler içinde iletişim eksiklikleri ve temsil konusunda yaşanan anlaşmazlıklar, Türkiye ve Gürcistan dahil Ahıska Türklerinin yaşadığı ev sahibi ülke yönetimleriyle ilişkilere olumsuz şekilde yansıdığı görülmektedir. Daha açıkçası, ev sahibi ülke yetkilileri, Ahıska Türklerini hangi derneklerin temsil ettiğinden ya da bunların hangileriyle görüşülmesi gerektiğinden şüphe duymaya başlamışlardır (Aydingün 2002a: 58).

Gürcistan'ın kabul ettiği geri dönüş yasasının birçok eksikliklerinin olması, Ahıskalılar arasında ayrı bir endişe konusu olmuştur. Geri dönüş yasasındaki eksikliklerin giderilmesi için çok güçlü derneklere ihtiyaç duyulduğu bir zamanda mevcut derneklerin görevlerini yapabilme yeteneğinden uzak olması, özellikle Türkiye'deki Ahıskalıları harekete geçirmiştir. Üzüntüyle karşılanan bu durum, Türkiye'deki Ahıska dernekleri arasında tartışmaya açılmıştır. Tartışmalar neticesinde iki önemli sonuca ulaşılmıştır. İlk önce, temsil krizinin aşılması hedeflenmiştir. Buna göre, önce Ahıskalıların onayı alınmak suretiyle mevcut derneklerin, temsil açısından meşruiyeti sağlanacaktı. Temsil krizinin aşılmasından sonra, bütün Ahıskalıların temsil

edildiği çatı örgütü kurulacaktı. Çatı örgütüyle, hem geri dönüş yasası konusunda Gürcistan ile mücadele edilmesi ve Ahıskalıların haklarının her platformda savunulması, hem de geri dönüş için uluslararası desteğin kazanılması planlanmıştı.

Ulaşılan sonuçlara bağlı olarak gerek dernekler konusunda ortaya çıkan belirsizlikleri ortadan kaldırmak, gerekse 10 farklı ülkede yürütülen geri dönüş gayretlerini koordine ederek ortak bir güç yaratmak maksadıyla, 18 Kasım 2008’de DATÜB’ün kurulmasına karar verilmiştir. Sürgündeki Ahıska Türklerinin tek meşru temsilcisi olduğunu iddia eden DATÜB’ün iki kuruluş amacı bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Türk oldukları tezinden asla taviz verilmemesi ve ana vatan Ahıska’ya geri dönülmesidir. Diğeri ise, Ahıskalıların, halen yaşadıkları ülkelerde eğitim seviyesi yüksek, örgütlü ve dayanışma yeteneği geliştirilmiş bir güç haline gelmelerini sağlamaktır. Bu sayede, ev sahibi ülkelerin gelişmesine de büyük destek verilmesi hedeflenmektedir (Tacıbayeva 2013: 39).

2008 yılındaki kuruluş toplantısına 42 derneğin katıldığı DATÜB, üye sayısını daha sonra 85’e çıkarmıştır. Genel karargahı Ankara’dadır. Ancak 2015 yılı başında alınan bir kararla, karargah İstanbul’a taşınmıştır. DATÜB, belirlediği hedeflerine ulaşmak amacıyla faaliyetlerini Ahıska Türkleri dernekleriyle koordineli şekilde yürütmektedir (Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 82; Türk ve Yılmaz 2014: 67).

Kuruluş çalışmalarının devam ettiği yasal süreç içinde DATÜB Genel Başkanı Ziyatdin İsmihanoğlu Kassanov ve beraberindeki heyet, 27-29 Nisan 2009 tarihleri arasında TBMM’yi ziyaret ederek Türkiye-Kazakistan, Türkiye-Kırgızistan ve Türkiye-Gürcistan Parlamentolararası Dostluk Grubu Başkanları ile görüşmüştür. İlgili başkanlara Ahıska Türklerinin yaşadıkları ülkelerdeki sorunlarıyla ilgili bilgi veren heyet, Gürcistan’a geri dönüş konusunda destek talep etmiştir. TBMM ziyaretini müteakip biraraya gelen DATÜB Genel Kurulu üyeleri, Ahıska Türklerinin ana vatanlarına dönüşü konusunda karşı karşıya kaldıkları sorunların çözümü için uluslararası destek temin etmek amacıyla Avrupa Konseyi ile temas kurma kararı almıştır (Zeyrek 2009a: 50).

Karar gereği DATÜB Heyeti, 23-24 Haziran 2009 tarihleri arasında Avrupa Konseyi’ni ziyaret etmiştir. Ziyaret kapsamında Avrupa Konseyi’nde sırasıyla “*Göç ve Mülteciler Komitesi*” üyesi Boris Cilevics, Konsey’in “*Gürcistan Raportörü*” Macaristan milletvekili Dr. Matyas Eörsi, “*Avrupa Konseyi Göç Komisyonu Başkanı*”

Hollandalı Corien Jonker, Avrupa Konseyi'nde Türk Delegasyonu Başkanı Mevlüt Çavuşoğlu, Avrupa Konseyi Gürcistan Delegasyon Başkanı Petre Tsiskarishvili, Gürcistan'ın Avrupa Konseyi nezdindeki Büyükelçisi Zurab Tsciaberashvili, BMMYK Avrupa Konseyi Temsilcisi Olivier G. Beer ve son olarak Avrupa Konseyi Genel Sekreteri Terry Davis ile görüşülmüştür. Yapılan bu ilk ziyaret, heyetin Avrupa Konseyi'ndeki muhataplarıyla tanışılması ve mevcut sorunların sorumlu yetkililere doğrudan anlatılması açısından faydalı olmuştur (Zeyrek 2009c: 3).

DATÜB'ün kuruluşu, 3335 sayılı dernekler yasasına uygun olarak 24 Mayıs 2010 tarihli ve 479 sayılı “*Bakanlar Kurulu Kararı*” ile onaylanmıştır (Uçar ve Memmedoğlu 2011: 21). DATÜB, bu tarihten itibaren yasal olarak faaliyetlerine başlamıştır. Avrupa Konseyi, BM ve AGİT gibi uluslararası kurum ve kuruluşlar tarafından resmen tanınan DATÜB, adı geçen kurum ve kuruluşlarla iş birliğine devam etmektedir (Tokluoğlu 2012: 77).

DATÜB'ün ilk mahalli kongresi, 2 Ağustos 2010 tarihinde Kazakistan'ın Almatı şehrinde yapılmıştır. Kongre'de yaptığı konuşmada Başkan Kassanov, “*Birlikte güç var sloganıyla hareket etmemiz gerekir*” diyerek mevcut dağınıklığın yok edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Konuşmasının devamında Kassanov, DATÜB'ün ilk etapta üzerinde önemle durması gereken dört soruna dikkat çekmiştir. Bunlardan ilki, Kırgızistan'ın güneyinde ve özellikle de Oş bölgesinde yaşayan Ahıskalıların durumudur. Bu bölgede zor durumdaki Ahıskalıların sorunlarının ancak Türkiye'nin yardımıyla çözülebileceği ifade edilmiştir. İkincisi, Özbekistan'daki Ahıskalıların hala devam eden endişeleridir. Üçüncüsü, Ahıskalıların yaşadıkları ülkelerdeki durumlarının iyileştirilmesidir. Bunun için eğitilmiş insana olan ihtiyacın her geçen gün arttığı belirtilmiştir. Sonuncusu, vatana dönüş için yapılan müracaatların azlığıdır. Bu konuda tüm derneklerin çok çalışarak Ahıskalılar arasındaki dayanışma duygusunun güçlendirilmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır (Uçar ve Memmedoğlu 2011: 29). Kongre neticesinde yayınlanan bildiride ise, Ahıska Türklerinin zor şartlar altında bulundukları hatırlatılarak, Gürcistan'ndan vatana dönüşü engelleme yönündeki katı tutumundan vazgeçmesi istenmiştir (Zeyrek 2010a: 53).

Avrupa Konseyi'nin 4-8 Ekim 2010 tarihleri arasında yaptığı 4. Dönem toplantılarına DATÜB Heyeti de iştirak etmiştir. Başkanlığını İlyas Doğan'ın yaptığı heyet; resmi görüşmelerde, geri dönüş konusunda Gürcistan'ın tutumunu eleştirmiş ve

Gürcistan üzerinde baskı oluşturulması için Avrupa Konseyi'nden bazı taleplerde bulunmuştur. Gündeme getirilen ilk konu, Gürcistan'ın geri dönüş için yapılan müracaatlara cevap vermemesidir. Psikolojik bıkırma politikası takip ettiği iddia edilen Gürcistan'ın bu davranışının kabul edilemez olduğu belirtilmiştir. İkincisi, Gürcistan'ın Ahıska'ya kendi imkanları ile dönen ailelere uyguladığı baskı ve yıldırma politikalarının sonlandırılmasıdır. Üçüncüsü, Ahıska'ya dönenlere Gürcistan vatandaşlığı verilmesidir. Sonuncusu ise, Ahıska'ya geri dönüş konusunda mücadele eden Ahıskalıların tutuklanmalarından, hapse atılmalarından ve ayrımcılığa maruz bırakılmalarından vazgeçilmesidir (Özkoşar 2012: 12).

DATÜB, 26-28 Kasım 2010 tarihleri arasında Kazakistan'ın başkenti Astana'da düzenlenen “AGİT Gözden Geçirme Konferansı”na katılmıştır. Göç, çevre, sürgün, insan hakları, dini ve etnik ayrımcılık gibi çeşitli sorunların ele alındığı konferansta, DATÜB Heyeti tarafından bir bildiri sunulmuştur. Bildiride özet olarak; Gürcistan tarafından kabul edilen geriye dönüş yasasıyla ilgili karşılaşılan sorunlar dile getirilmiş, yasanın uygulanarak Ahıska'ya dönüş işlemlerinin 2011 baharına kadar tamamlanması için başta AGİT olmak üzere uluslararası kuruluşlardan yardım talep edilmiştir (Zeyrek 2010b: 52).

Kassanov başkanlığındaki DATÜB Heyeti, 23-28 Ocak 2011 tarihleri arasında Avrupa Konseyi'ni ziyaret etmiştir. Cumhurbaşkanı Gül tarafından da kabul edilen heyet, ziyaret süresince Avrupa Konseyi Genel Sekreteri Thorbjorn Jagland ile Göç ve Mülteciler Komisyonu Başkanı Christopher Chope ile görüşmüştür. Görüşmelerde Gürcistan'ın geri dönüş sürecini sürüncemede bıraktığı belirtilerek, Avrupa Konseyi'nin Gürcistan üzerinde baskı oluşturmaya yönündeki istek yenilenmiştir (Uçar ve Memmedoğlu 2011: 36).

DATÜB, Ahıska davasıyla ilgili son dönemde meydana gelen gelişmeleri görüşmek amacıyla 19-20 Şubat 2011 tarihlerinde istişare toplantısı düzenlemiştir. İstanbul'da yapılan toplantıda, bazı önemli kararlar alınmıştır. Bahse konu kararlardan biri de, DATÜB çatısı altında “Ahıska Meclisi”nin kurulması teklifidir (Türk ve Yılmaz 2014: 67; Yıldız 2011: 6).

İstişare toplantısında kabul edilen teklif, 28-29 Mayıs 2011 tarihlerinde Ankara'da toplanan “DATÜB I. Olağan Kurultayı”nda gündeme getirilmiştir. DATÜB Yönetim Kurulu üyelerinin de seçildiğı kurultayda, “Ahıska Meclisi”nin kurulması

teklifi onaylanmıştır. Onaylanan karar gereği, “*Ahıska Meclisi*”nde toplam 70 delegenin görev yapması planlanmıştır. Plan gereği 70 delegeden 50’si, Ahıskalıları temsil eden delegelerden oluşacaktır. Yani on bin kişinin bir delege tarafından temsil edilmesi kuralına göre, 10 farklı ülkede yaşayan 500.000 Ahıskalı 50 delege ile temsil edilecektir. Yaşadıkları ülkelerdeki nüfus sayılarına bağlı olarak, toplam 50 delegenin 9’u RF’ye, 14’ü Kazakistan’a, 5’i Kırgızistan’a, 9’u Azerbaycan’a, 8’i Türkiye’ye, 2’si Özbekistan’a ve 1’er adeti ise Gürcistan, Ukrayna ve ABD’ye tahsis edilmiştir. Geriye kalan 20 delegenin 10’u kurucu üye, 5’i daimi delege ve 5’i meclis üyesi olarak görev yapacaktır (DATÜB 2014: 6; Uçar ve Memmedoğlu 2014: 128). Ana vatan Ahıska’ya geri dönüş mücadelesi için tek ses, tek yürek ve tek yumruk oluşturmak amacıyla kurulmasına karar verilen “*Ahıska Meclisi*”nin, Ahıska Türkleri Sorunu’nun çözümünde yeni bir merhale oluşturacağı yorumlarına neden olmuştur.

DATÜB, geri dönüş yasasıyla ilgili gelişmeleri Gürcistan Yönetimi ile görüşmek üzere Gürcistan’ı ziyaret etmeye karar vermiştir. Bu maksatla teşkil edilen DATÜB Heyeti, Mayıs 2011 ayı başında Gürcistan’ı ziyaret etmiştir. Heyet, ilk görüşmesini Türkiye’nin Tiflis Büyükelçisi ile yapmıştır. Daha sonra Gürcistan Parlamentosu’na geçen heyet, burada sırasıyla hukuk işleri ve dışişleri komisyonları başkanları ile görüşerek, geri dönüş, gümrük ve vatandaşlık kanunlarıyla ilgili konular ele alınmıştır. Parlamento’daki görüşmelerini tamamlayan DATÜB Heyeti, daha sonra Başbakanlık Karargahı’na geçmiştir. Burada geri dönüş faaliyetini koordine etmek amacıyla yeni teşkil edilen “*Kurumlararası Koordinasyon Konseyi*”nin başkanı ve üyeleriyle görüşen heyet, geri dönüşle ilgili konularda bilgi alış verişinde bulunmuştur (Zeyrek 2011c: 56).

Ahıska Türklerinin uluslararası bir ortamda tanıtımını yapmak amacıyla 5 Ekim 2011 tarihinde Avrupa Konseyi Parlamentosu salonlarında “*Unutulan bir Sürgün Hikayesi: Ahıska Türkleri*” isimli bir fotoğraf sergisi açılmıştır. DATÜB’ün koordinatörlüğünde ve Dışişleri Bakanlığı’nın desteğinde hazırlanan sergi, Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi Başkanı Mevlüt Çavuşoğlu tarafından açılmıştır. Sergide Ahıska Türklerinin tanıtımı amacıyla hazırlanan bilgi notuna bazı Gürcü parlamenterler tarafından itiraz edilmiş olsa da, sergi genel olarak olumlu tepkiler almıştır (Kopuzlu 2011: 12).

Başbakanlığa bağlı Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı (YTB) ve TİKA'nın desteğiyle DATÜB, 14 Kasım 2012'de Bolu'da "*Sivil Toplum Kuruluşları Çalıştayı*"nı düzenlemiştir. Ülke raporlarının da sunulduğu çalıştay süresince, özellikle vatana geri dönüş, bunun için etkin bir şekilde örgütlenme ve hala yaşanan ülkelerde güçlü bir diaspora oluşturabilmek amacıyla Ahıskalıların eğitim seviyelerinin yükseltilmesi gibi üç önemli konunun ön plana çıktığı görülmüştür (DATÜB 2014: 22).

DATÜB'ün koordinatörlüğünde 2013 yılındaki "*Sürgünün 69. Yılına Anma Programı*" Beykent Üniversitesi'nde düzenlenmiştir. Tören sonunda Beykent Üniversitesi Senatosu tarafından verilen "*Fahri Doktora Ünvanı*"nı alan DATÜB Başkanı Kassanov yaptığı teşekkür konuşmasında, "*Bütün insanlıktan halkımız adına destek bekliyoruz. Biz her zaman iyilikle haklarımızı almaya çalıştık. Bütün Anadolu Türklerinin desteğini yanımızda görmek istiyoruz*" demiştir (DATÜB 2014: 34).

DATÜB, 2014 yılı içinde Gürcistan Cumhurbaşkanı ile üç kez görüşme fırsatı bulmuştur. İlk görüşme, 19 Ocak 2014'te yapılmıştır. İlk önce Cumhurbaşkanı Gül ile görüşen DATÜB Başkanı Kassanov, daha sonra Türkiye'yi ziyaret eden Gürcistan Cumhurbaşkanı Giorgi Margvelaşvili ile görüşmüştür. Görüşmede Kassanov, geri dönüş sürecinin hızlandırılması talebinde bulunmuştur. İkinci görüşme, 6 Mayıs 2014'te Tiflis'te yapılmıştır. Cumhurbaşkanı Gül'ün Gürcistan'ı ziyaret heyetine dahil edilen Kassanov burada yaptığı görüşmede, "*Sorunun halen çözülmediğini ve tek bir ailenin dahi vatana dönemediğini*" belirtmiş ve sürecin hızlandırılması talebini yenilemiştir (DATÜB 2014: 37). Üçüncü görüşme ise, 2014 yılı sürgünü anma programı kapsamında yine Tiflis'te yapılmıştır. Tiflis'teki yapılan geniş katılımlı konferansın ardından Kassanov başkanlığındaki DATÜB Heyeti, Gürcistan Cumhurbaşkanı ile görüşerek karşılaştıkları sorunları yeniden gündeme getirmiştir (DATÜB 2014: 58).

AKPM'nin ikinci dönem toplantılarında geri dönüş konusunu gündeme getirmek amacıyla iki kişilik bir DATÜB Heyeti, Nisan 2014'te Strazburg'a gitmiştir. Bu kapsamda başta AKPM Başkanı Anne Brassuer olmak üzere Avrupa Konseyi Genel Sekreteri Siyasi İşler Bölüm Başkanı ve Avrupa Konseyi Denetleme Komisyonu Sekreteri gibi görevlilerle görüşülmüştür. Görüşmeler boyunca Ahıska Türklerinin geri dönüş konusunda karşılaştıkları sorunları dile getiren heyet, Avrupa Konseyi'ne Ahıska Türklerinin taleplerini içeren yedi maddelik bir bildiri sunmuştur (DATÜB 2014: 39). Diğer bir DATÜB Heyeti de, AKPM'nin dördüncü dönem toplantılarına katılmak

amacıyla Ekim 2014'te Strazburg'a giderek Avrupa Konseyi Genel Sekreteri ile görüşmüş ve geri dönüş konusunda yardım taleplerini yenilemiştir (DATÜB 2014: 54).

DATÜB'ün tüzüğü gereği "*II. Olağan Kurultayı*", 27 Aralık 2014'te İstanbul'da toplanmıştır. Çok sayıda katılımcının iştirak ettiği kurultaya, Hükümet adına İçişleri Bakanı Efkân Ala katılmıştır (Ahıska 2015: 8). DATÜB Yönetim Kurulu'nun yeniden belirlendiği kurultayda, Kassanov yeniden başkan olarak seçilmiştir. Kurultayın ardından 28 Aralık 2014'te toplanan yeni Yönetim Kurulu, Fuat Uçar'ı DATÜB Genel Sekreteri olarak atamıştır (Ahıska 2015a: 1).

Kuruluşunun ardından aktif bir şekilde faaliyete başlayan DATÜB, zaman içinde etkinliğini giderek kaybetmiştir. Bu konuda dikkati çeken en önemli sorun, Ahıskalılardan yeterli ilgi ve desteğin alınamamasıdır. Faliyetlere yeniden ivme kazandırmak için Ahıska Meclisi kurulmasına rağmen mevcut durumda bir değişiklik olmamıştır. Aslında sorun, Ahıskalıların ilgisizliğinden değil, DATÜB'ün yapısından kaynaklanmaktadır. Ahıska'ya geri dönüşü koordine etmek ve bu maksatla uluslararası destek temin edebilmek amacıyla kurulmuş olan DATÜB'ün, bırakın diğer ülkelerdeki Ahıskalılara Türkiye'de yaşayanlara bile ulaşma yeteneğinden yoksun olduğu ortaya çıkmıştır. Sorunun işbaşındaki yönetimle alakası yoktur. Sorun daha çok DATÜB'ün kurumsal bir altyapıya sahip olmamasıyla alakalıdır.

DATÜB'ün yapısal sorunları çözüme kavuşturulsa bile geri dönüş mücadelesinde arzu edilen sonuçlara hemen ulaşmayı beklemek gerçekçi bir yaklaşım değildir. Çünkü değişik ülkelerde yaşayan Ahıskalıların vatana dönüş konusundaki yaklaşımları farklıdır. Bunun görünürde iki önemli nedeni bulunmaktadır. Birincisi, özellikle bazı ülkelerde ev sahibi ülke halkıyla toplumsal entegrasyonun sağlanmasıdır. Entegrasyonun sağlandığı ülkelerde geri dönüşü genel olarak sıcak bakılmamaktadır. İkincisi ise, geriye dönülmesi halinde yeni yaşam bölgesinde karşılaşılabilecek sorunlardır. Büyük belirsizliğin olduğu bu konuda garanti ve desteğe ihtiyaç duyulmaktadır. Geçmişte Gürcistan'a geri dönenlerin başına gelenler, bu konuda endişe duyanları haklı çıkarmaktadır. Netice itibarıyla Ahıska Türklerinin halen yaşadıkları ülkelerdeki halihazır durumlarını ve ev sahibi halkla entegrasyon seviyelerini bilmek, geriye dönüşle ilgili yapılacak planlamaların sıhhati açısından önemlidir.

3.5. Yaşadıkları Ülkelerdeki Demografik ve Sosyo-Politik Durumları

Ahıska Türkleri, sürgünün ardından Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan'da yaşamaya başlamışlardır. Ancak geri dönüş mücadelesiyle birlikte daha geniş bir alana yayıldıkları görülmektedir. Ahıska'ya daha yakın olma amacıyla başta Azerbaycan olmak üzere Kafkasya bölgesine yapılan göçler, Ahıskalılar hakkındaki mevcut bilgileri giderek daha belirsiz hale getirmiştir. Belirginsizleşen bilgilerin başında ise nüfusları gelmektedir.

Ahıska Türklerinin nüfusuyla ilgili rakamlar, doğruluk bakımından sürgün öncesi ve sonrasına göre önemli oranda değişmektedir. Sürgün sonrasındaki rakamlar belirsizken, sürgün öncesi döneme ait rakamlar ise daha belirgin niteliktedir. Örneğin Rus Çarlığı'nın 1897 yılında yaptığı nüfus sayımına göre, Borcomi'nin de dahil olduğu Meskheti ve Javakheti bölgesinde toplam 208.000 Türk yaşamaktaydı. Bölgedeki toplam nüfusun yüzdelere baktığımızda; genel toplam içinde, %31-35'ini Türklerin, %48'ini Ermenilerin, %12'sini Gürcülerin, %5'ini Rusların ve %2'sini de Kürtlerin oluşturduğu görülmektedir (Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 8).

1917'de Sovyetlerin yaptığı nüfus sayımında Türklerin sayısı, 108.000'e düşmüştür. 1926'daki sayımda ise, rakam 137.921 olarak tespit edilmiştir. Belirtilen son rakam, nüfus sayımının yapıldığı tarihteki Gürcistan'ın toplam nüfusunun %5,27'sine tekabül etmekteydi (Ataöv 2007: 23; Sheehy ve Nahaylo 1980: 24). Ancak sayımlarda, Türk, Kürt ve Terekeme/Karapapak ayrı ayrı gösterilmiştir. Çünkü o dönemdeki Sovyetler Birliği'nin resmi kayıtlarında sadece Ahıskalılar "*Türk*" olarak adlandırılmaktaydı. Yani "*Mesket Türkü*" tabiri henüz kullanılmamaktaydı. Bu esaslara uygun olarak 1926 yılı sayımına göre; Meskheti ve Javakheti bölgesinde, sırasıyla toplam 4.024 Kürt ve 6.316 Terekeme/Karapapak yaşamaktaydı (Aydingün vd. 2006: 1; Aydingün 2007: 340). Ayrıca Sovyetler Birliği'nde 1929 yılında basımı yapılan bir ansiklopedi de, Ahıska'daki nüfusun %55'inin Türk olduğu belirtilmekteydi (Avşar ve Tunçalp 1994: 9; Kurbanov 1991: 12).

Sovyet rejimi, 1945 ve 1958 yılları arasında Mesket Türkleri hakkında sistemli bir şekilde ambargo uygulamıştır. 1954 yılında yayınlanan Bolşevik Sovyet Ansiklopedisi'nin ikinci baskısının 27. cildinde Mesket Türklerinden daha önceki gibi bahsedilmeye devam edilmiştir. Derginin 1938 baskısında olduğu gibi; Meskhi Türklerinin, "*Gürcistan SSC'nin Ahıska ve Adigeni bölgelerinde Kura(Kür) Nehri*

boyunda ve aynı zamanda Türkiye’de yaşayan Gürcü halkının bir parçası oldukları” iddia edilmekteydi. Buna karşın Sovyetler Birliği’ndeki diğer önemli ansiklopedilerden biri olan “*Malaia Sopvetskaia Entsiklopedia*”nın 1959 baskısında, ne Mesket’ya’dan ne de Mesket Türklerinden bahsedilmektedir (Ataöv 2007: 25; Wimburs ve Wixman 1987: 158). Muhtemelen böyle bir yaklaşım, sürgüne gönderilen Ahıskalıların yeni yaşam alanlarında asimile olabilecekleri ihtimali veya beklentisinden kaynaklanmaktaydı. Başka bir deyişle, Ahıskalıların asimile olabilecekleri düşüncesiyle Sovyet Yetkilileri, resmi kayıtlarda daha önceden buna uygun bir düzenleme yapmıştı.

Sovyetler Birliği’nde 1989 yılında yapılan son nüfus sayımı, Ahıska Türklerinin 207.502 kişi olduğunu göstermektedir. Buna göre; söz konusu nüfusun, 9.890’ı RF’de, 106.302’si Özbekistan’da, 49.567’si Kazakistan’da, 21.294’ü Kırgızistan’da, 17.705’i Azerbaycan’da, geri kalan yaklaşık 3.000’i ise Ukrayna ve Gürcistan’da yaşamaktaydı (Kurbanov 1991: 16; Osipov 2007: 444; Polian 2004: 220; Yunusov 2000: 44). Ancak bu rakamların gerçeği tam olarak yansıtmadığı düşünülmektedir. Çünkü eski Sovyet cumhuriyetlerinde dağınık bir şekilde yaşayan Ahıskalıların halen yaşadıkları ülkelerde Kazak, Azeri, Kırgız ve Özbek gibi ev sahibi halkların isimleriyle de kaydedilmiş olma ihtimali yüksektir.

Günümüzde Ahıska Türklerinin hemen hemen tamamı RF, Ukrayna, Gürcistan, Türkiye, Azerbaycan, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan ve ABD olmak üzere dokuz ayrı ülkede yaşamaktadır (Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 54). DATÜB ise, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’ni de ekleyerek ülke sayısını 10 olarak vermektedir. Buna göre 10 ayrı ülkede yaşayan Ahıska Türklerinin bugünkü nüfuslarının 350 ila 400.000 arasında olduğu iddia edilmektedir (Aydıngün vd., 2006: 1). Bu konuda alan çalışması yapan AASM(ECMI) ise, bahse konu rakamın 425.000 olduğunu savunmaktadır. Bu iddiaya göre; belirtilen toplam nüfustan, 137.000’i Kazakistan’da, 100.000’i Azerbaycan’da, 75.000’i RF’de, 35.000’i Türkiye’de, 33.000’i Kırgızistan’da, 22.500’ü Özbekistan’da, 11.500’ü ABD’de, 10.000’i Ukrayna’da ve 1.000’i ise Gürcistan’da yaşamaktadır (Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 56). Görüldüğü gibi ortaya konulan rakamlar, tamamen tahminidir.

Adı geçen ülkelerde faaliyette bulunan Ahıska Türkleri dernekleri de kendi nüfuslarını kesin bir sayıya dayandıramamaktadır. Dolayısıyla onların telaffuz ettikleri rakamlar da tahminidir. DATÜB’ün rakamı da aynı şekilde tahminidir. DATÜB’e göre;

Ahıska Türklerinin toplam nüfusu, yaklaşık 500.000'dir. Bu konuda son dönemde bir çalışma yapan Bayraktar(2013: 77) ise, söz konusu rakamın 430-440.000 civarında olduğunu belirtmektedir. Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle düzenli aralıklarla yapılan sayım imkanı da ortadan kalkmıştır. Bu yüzden belirtilen tarihten sonra Ahıska Türklerinin nüfuslarına dair yapılan tespitler, tahmin ve iddiadan ibarettir.

Eski Sovyet Cumhuriyetleri'nde yaşayan Ahıska Türklerinin yaşam koşulları, şüphesiz RF'nin güney bölümünde yaşayanların koşullarına göre daha iyidir. Azerbaycan'da yaşayan Ahıska Türkleri, dil ve kültür bağları bakımından Azerilere daha yakındır. Ayrıca yerel yönetimler de onlara karşı ayrımcılık yapmamaktadır. Bu yüzden Azerbaycan'daki Ahıskalılar; Kazakistan, Kırgızistan ve Kuzey Kafkasya dahil RF'dekilere nazaran daha sorunsuzdur. Özbekistan'daki durum geçmişe nazaran daha istikrarlıdır. Ancak Fergana olaylarının yeniden tekrarlanma olasılığından dolayı Ahıska Türkleri, bu ülkeye karşı endişeyle yaklaşmaktadır (Pentikainen ve Trier 2004: 15).

Değişik ülkelerde yaşayan Ahıska Türkleri, Ahıska'ya geri dönüş konusunda farklı yaklaşımlara sahiptir. Bu bağlamda Azerbaycan ve RF'de yaşayan Ahıskalılar, genellikle ana vatana geri dönmeyi tercih etmektedirler. Buna karşılık diğer ülkelerde yaşayan Ahıskalılar ise, ya bulundukları ülkede yaşamaya devam etmeyi ya da fırsat verilmesi halinde Türkiye'ye göç etmeyi istemektedirler (Aydingün 2008: 2). Ahıska Türkleri arasındaki farklı yaklaşımların sebebi, halen yaşadıkları ülke halklarıyla entegrasyonlarını engelleyen sorunların niteliğidir. Konuyla ilgili bir çalışma yapan Khanzhin(2004: 505), söz konusu sorunları beş başlık altında toplamaktadır. Bunlardan ilki, Sovyetler Birliği'nin çökmesinin ardından bağımsızlığına kavuşan Cumhuriyetlerin, doğal olarak ulus inşa sürecini başlatmalarıdır. Bu süreçte sürekli milliyetçi bir söylem kullanılması ve karşılaşılan güçlüklerden dolayı azınlıkların suçlanması, Ahıskalıları ürkütmüştür. İkincisi, Fergana olaylarından sonra önemli sayıda Ahıskalı, Ukrayna ve RF'ye göç etmiştir. Her iki ülkede de nispeten kısa bir süredir yaşanılmaktadır. Bu durum, ev sahibi ülke toplumlarıyla entegrasyon sağlayamama nedeni olarak gösterilmektedir. Adı geçen ülkelerde çöken imparatorluğun son kalıntısı olarak gösterilen Ahıskalılar, özellikle RF'de milliyetçi saldırılara karşı savunmasız bir durumda kalmışlardır. Bu durumda, günümüzde de kayda değer bir değişiklik olmamıştır. Üçüncüsü, Ahıskalıların, halen yaşadıkları ülkelerin ekonomik şartlarının arzu edilen seviyelere ulaşmamış olması, yerli halkla

ekonomik bakımdan enregrasyonlarını engellemektedir. Ahıskalıların çalışkan olmaları nedeniyle yerli topluma göre ekonomik durumlarının daha iyi olması, aralarında kıskançlığa ve bazen de düşmanlığa neden olabilmektedir. Dördüncüsü, hem ekonomik kaynak, hem de iyi niyet yoksunluğundan dolayı bazı ülkeler, Ahıskalıların yerli halkla kaynaşmasını teşvik edecek uygun politikaların planlanması ve uygulanmasında yetersiz kalmaktadırlar. Ahıskalıların ev sahibi ülke yönetimleri üzerinde baskı oluşturabilecek yeterli nüfusa sahip olmamaları, şartları daha da kötüleştirmektedir. Ahıskalıların aleyhine olan mevcut şartları değiştirebilecek etkili bir mekanizma bulunmamaktadır. Son olarak, kapalı bir toplum anlayışına sahip olmaları ve geleneklerini sürdürme eğilimleri nedeniyle Ahıskalılar, yerli toplumdan giderek uzaklaşmaktadırlar. Bunun sonucunda da, iki grup arasında arzu edilen kültürel ve sosyal kaynaşma bir türlü sağlanamamaktadır.

Birbirinin peşi sıra üç sürgünün acı hatıralarıyla birleşen bu engelleyici faktörlerin etkisiyle Ahıskalılar, Türkiye ve Azerbaycan dışında en rahat oldukları Kazakistan ve Ukrayna'da bile hala korku içinde yaşamaktadırlar. Değişik ülkelerde yaşayan Ahıskalıların çoğu, yarınlarından emin değildir. Diğer taraftan ev sahibi ülke halklarıyla entegrasyonu engelleyen şartların ülkeden ülkeye değişiklik göstermesi, farklı ülkelerde yaşayan Ahıskalıların vatana geri dönüş konusunda değişik tutum sergilemelerine neden olmaktadır. Ahıskalılar arasında vatana geri dönüş konusunda belirleyici etkenlerden biri de yaştır. Gençlerle ihtiyarlar vatan konusunda farklı düşünmektedirler. Gençler genellikle doğdukları ülkeyi vatan olarak görme eğilimi gösterirken, yaşlılar Ahıska üzerinde ısrar etmektedirler. Bu iki farklı eğilim, geri dönüş konusundaki kararlara doğal olarak farklı yansımaktadır.

3.5.1. Gürcistan

Gürcistan'nda iki Türk dilli halk yaşamaktadır. Bunlardan ilki, Borçalı bölgesinde yaşayan Azeriler; diğeri ise, Ahıska Türkleridir. Rus Çarlığı tarafından “*Tatar*” olarak adlandırılan Ahıskalılar, Sovyetler tarafından başlangıçta “*Türk*” olarak tanımlanmıştır. Borçalı Türkleri için durum değişmemiş daha önce olduğu gibi yine “*Azeri*” olarak adlandırılmaya devam edilmiştir. Ancak bu yaklaşım 1936 yılında değişmiş ve alınan bir kararla her iki grupta “*Azeri*” olarak adlandırılmıştır (Aydıngün ve Asker 2012: 170). Bu ortak adlandırma sürgün kararıyla değiştirilmiş ve Ahıskalılar

söz konusu sürgün kararında yeniden “*Türk*” olarak tanımlanmıştır. Sonuç olarak Sovyetler, Ahıskalıları “*Türk*” olarak sürgüne göndermiştir. Ahıskalıların “*Türk*” oldukları tezini kabul etmeyen Gürcistan ise, “*Ahıskalıların ancak kendilerini Müslümanlaştırılmış Gürcüler olarak kabul etmeleri halinde, ülkeye geri dönmelerine müsaade edebileceği*” iddiasında bulunmaktadır.

Bu nedenle Gürcistan’da çok az Ahıska Türkü yaşamaktadır. Bunlar 1970’li yılların ikinci yarısından itibaren sürgün edildiği bölgelerden gelerek Gürcistan’a yerleşmeye başlamıştır. Belirtilen tarihte yerleşmeye başlanılmasının sebebi, Sovyetler Birliği’nin 1974’de Ahıska Türklerinin geriye dönüşünü kısıtlayan yasaları yürürlükten kaldırmasıdır (Pentikainen ve Trier 2004: 15; Sumbadze 2007: 293). Sovyetler Birliği’nin bu kararına karşın Gürcistan, Ahıska Türklerinin vatana dönüş taleplerine sürekli ekonomik ve sosyal sorunları ileri sürerek karşı çıkmıştır. Gürcistan, daha önce de benzer girişimlere müsaade etmemiştir. Örneğin Ahıskalılardan 245 aile, 1960 yılında zorla Gürcistan’a yerleşme girişiminde bulunmuştur. Olaya anında tepki gösteren Gürcistan Yönetimi, polis ve asker kullanarak bu ailelerin tamamını sınır dışı etmiştir (Ataöv 2007: 26).

Gürcü Yönetimi’nin olumsuz tepkilerine rağmen Ahıskalılar, geri dönüşle ilgili ısrarlarını devam ettirmişlerdir. Bunun üzerine Gürcistan, Gürcü soyadını kabul etme ve Ahıska dışındaki bir bölgeye yerleşme şartı koymuştur (Buntürk, 2007: 404). Bu şartları kabul ederek 1969 yılında gelen ve Gali bölgesine yerleşen 250 Ahıskalı aile, yerel yöneticilerin baskıları sonucunda 1977 yılında Gürcistan’ı zorunlu olarak terk etmiştir (Aydingün 2001: 198; Sumbadze 2007: 293).

Sovyetler Birliği’nin yıkılma sürecinde ve buna bağlı olarak bağımsızlığını kazandıktan sonra Gürcistan, uzun bir süre kendi iç istikrarını ve siyasi bütünlüğünü sağlama yönünde mücadele etmek zorunda kalmıştır. Güney Osetya ve Ahbazy’a da yaşanan çatışmalar ülke içinde çok ciddi göçmen sorunu yaratmıştır. Ülke içinde yaşanan göç sorununa bağlı olarak milliyetçi tahriklerin de etkisiyle Gürcü kamuoyunun azınlıklara yönelik tutumu giderek sertleşmeye başlamıştır. Bu nedenle Ahıska Türklerinin vatanlarına geri dönüş talepleri, Gürcü kamuoyu tarafından büyük bir tepkiyle karşılanmaktadır (Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 31).

Gürcistan Yönetimi’nin olumsuz yaklaşımına ve kamuoyunun tepkisine rağmen ülkedeki bazı muhalif grup ve entellektüeller, Ahıska Türklerinin yanında yer almıştır.

Ahıskalıların geriye dönüşüne müsaade edilmesi amacıyla 1974 ve 1990 yılları arasında yoğun bir imza kampanyası düzenlenmiştir (Pentikainen ve Trier, 2004: 15; Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 23).

Hsna Cemiyeti'nin koordinasyonu ve bahse konu eylemler neticesinde 200 Meskhi ailesi 1990'lı yılların başında Gürcistan'a göç etmiştir. Ancak yeni işbaşına gelen Zvaid Gamsahurdiya Hükümeti, 1 Ocak 1992'de göçle gelen aileleri Gürcistan'dan zorla kovmuştur (Buntürk 2013: 91). Bu olumsuz gelişmenin akabinde Gürcistan Cumhurbaşkanı'nın Ahıska Türklerinin geri dönüş konusunu düzenleyen 18 Mayıs 1993 tarihli kararı, Ahıskalılar için sevindirici bir gelişme olmuştur. Ancak her zaman olduğu gibi söz konusu gelişmeden de bir sonuç alınamamıştır. Bunun ardından Gürcistan Cumhurbaşkanı, 9 Aralık 1996 tarihinde yılda 5.000 Ahıskalının geri dönüşünü öngören yeni bir karara imza atmıştır. Yıllık kota nedeniyle Ahıska Türklerinin tepkisini çeken karar da, önceki kararlar gibi bir türlü uygulamaya konulmamıştır (Klinchenko vd. 1999: 18).

Bu olumsuz gelişmelere rağmen kendilerini Meskhi ve Müslüman Gürcü kabul edenlerin Gürcistan'a göçü Hsna Cemiyeti'nin aracılığıyla devam etmiştir. Söz konusu göçler neticesinde 1989 yılında Gürcistan'da toplam 60 Ahıskalı aile yaşamaktaydı. 1990'lı yılların sonunda Gürcistan'da yaşayan Ahıskalı sayısı 650'ye ulaşmıştır. Günümüzde Ahıska'da 127 Ahıskalı yaşamaktadır. Geriye kalan Ahıskalılar, Gürcistan'ın beş ilçesine bağlı 24 farklı köyde yaşamaktadırlar: Samtredya ilçesi (Ahalilaneti köyü), Ozurgetti ilçesi (Nasakirali ve Narvdji köyleri), Haşur ilçesi (Tskhramukha ve Agarebi köyleri), Acaristan'ın Khelvaçaur ilçesi (Gonio, Akhalşeni, Khelvaçavri, Urekhi ve Kveda Sameba köyleri) ve Acaristan'ın Kabuletti ilçesi (Tsetshlavri, Tskavrorka ve Oçkhamuri köyleri) (Aydingün ve Asker 2012: 178; Blacklock 2005: 12; Buntürk 2007: 403; Yunusov 2000: 50).

Ahıska'ya yerleştiği belirtilen 127 Ahıska Türkü, 42 aileyi oluşturmaktadır (Uçar ve Memmedoğlu 2011: 41). Bunlar genellikle RF'nin Çeçen-İnguş ve Kabardey Balkar Özerk Cumhuriyetlerinden göç ederek buraya yerleşmişlerdir (Sumbadze 2007: 298).

2000'li yıllarda Gürcistan'daki Ahıskalıların sayısında önemli bir değişiklik olmamıştır. 2005 yılı verilerine göre, toplam rakamın 755'e ulaştığı görülmektedir (Sumbadze, 2007: 294). Tiflis'teki Uluslararası Vatan Cemiyeti Başkanı İsmail

Molidze(2009: 53), 2009 yılı itibariyle rakamın 1.500 olduğunu belirtmektedir. Ahıska Türkleri konusunu da kapsayan bir proje için bölgede alan çalışması yapan Aydıngün ve Asker (2012: 178); Gürcistan’da, resmi rakamlara göre 1.500, gayri resmi rakamlara göre ise 3.000 civarında Ahıskalı’nın yaşadığını iddia etmektedir. Dolayısıyla Ahıska Türklerinin Gürcistan’daki sayısı konusunda kesin bir rakama ulaşmak mümkün değildir.

Gürcistan Yönetimi, geçen dönem içinde vatandaşlık hakkının elde edilmesi, oturma ve çalışma izinlerinin alınması konusunda kasıtlı olarak uzun bürokratik süreçler uygulamıştır. Gürcistan Cumhurbaşkanı’na vatandaşlık talebini onaylama yetkisi veren “*Vatandaşlık Kanunu*”nun 27. maddesi, çoğu zaman istismar konusu olmuştur. Bundan daha da önemlisi, Gürcü soyadlarının alınması zorunlu hale getirilmiştir. Ortaya çıkan zorunlu dayatmaların neticesinde, daha önce gelen Ahıskalıların bir kısmı ülkeyi terk etmiştir (Pentikainen ve Trier 2004: 17; Yunusov 2000: 50).

Gürcistan Yönetimi, 1993 yılından itibaren kendi tezini destekleyen Ahıskalıları yönelik, Gürcüce öğrenmelerini sağlamak ve eğitimlerini tamamlamak amacıyla özel bir program uygulamaya koymuştur. Program gereği Gürcü Yönetimi, çok az sayıdaki Ahıskalıya son derece sınırlı yardım sağlayabilmiştir (Aydıngün ve Aydıngün 2014: 69). Toplumsal entegrasyon programlarının eksikliği ve dil öğrenim ücretlerinin yüksek olması, Gürcistan’a dönen Ahıska Türklerinin topluma entegrasyonunu zorlaştırmaktadır. Geriye dönenler arasında, belirtilen zorlukların Gürcü yetkililerce kasıtlı olarak yaratıldığına inanılmaktadır. Bunda geriye dönüşe karşı çıkan Gürcü toplumunun önyargılı yaklaşımının da etkisi bulunmaktadır. Gürcü toplumunun geri dönüşe yönelik katı yaklaşımı, politikacıları da etkilemektedir. Bu yüzden maliyetinin yüksek olabileceği endişesiyle Gürcü politikacılar, geri dönüş konusuna ilgisiz kalmayı tercih etmektedirler (Pentikainen ve Trier 2004: 17).

Gürcistan’da geri dönüş konusuyla ilgili diğer önemli bir problem de, Ahılkelek’te yaşayan Ermenilerin geri dönüşe şiddetle karşı çıkmasıdır. Bunun nedeni, bölgenin Ermeni jeopolitiğinde çok önemli bir yere sahip olmasıdır (Pentikainen ve Trier, 2004: 18). Bölgeye büyük önem atfeden Ermenilerin geriye dönüşe asla müsaade etmeyeceği, buna rağmen geriye dönüş halinde etnik çatışmaların kaçınılmaz olacağı iddia edilmektedir. Yani geriye dönüş ve istikrarsızlık arasında bağlantı kurularak, hem bölge hem de dünya kamuoyunun dikkati bu konuya çekilmeye çalışılmaktadır.

Hsna Cemiyeti, kurulduğu yıldan beri Gürcistan'daki faaliyetlerine devam etmektedir. Bu süre içinde Gürcü Tezi'ni kabul ederek Gürcistan'a göç etmek isteyenlere her türlü yardımı sağlamıştır. Ancak göç edenlerden büyük bölümünün Gürcü Hükümeti'nin baskısı nedeniyle ülkeyi terk etmek zorunda kalmaları, Hsna Cemiyeti'nde bölünme ve ayrılmalara neden olmuştur. Nitekim Marat ve Klara Barataşvili kardeşler cemiyetten ayrılarak 1995 ve 1996 yıllarında “*Gürcü Muhacirler Birliği*”ni ve “*Genç Mesketler Birliği*”ni kurmuştur. Ayrıca yine Klara Barataşvili tarafından 1997 yılında kurulan “*Anavatan Birliği*” faaliyete geçirilmiştir (Buntürk 2007: 257; Osipov ve Swerdlow 2007: 575; Yunusov 2000: 40). Belirtilen gelişmelerden sonra 1999 yılında Hsna Cemiyeti'nin faaliyetine son verilmiştir. Günümüzde Gürcistan'da “*Gürcü Muhacirler Birliği*”ne ilave olarak “*Anavatan Birliği*” ve 2010 yılında kurulan “*Sürgün Edilmiş Genç Mesketler Birliği*” isimli üç dernek, Tiflis'te faaliyetlerine devam etmektedirler (Pentikainen ve Trier 2004: 28; Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 82).

Tiflis'te Gürcü Tezi'ni kabul eden dernekler yanında Ahıska Türklerinin büyük çoğunluğunu temsil eden Ahıska Türkleri Vatan Cemiyeti de faaliyette bulunmaktadır. 2008 yılında kurulan dernek, esas olarak vatana geri dönüş faaliyetlerini koordine etmektedir. Ahıska Türkleri Vatan Cemiyeti, aynı zamanda üyesi olduğu DATÜB tarafından düzenlenen tüm faaliyetlere iştirak etmektedir (Zeyrek 2009b: 10).

DATÜB'ün girişimi ve desteğiyle 21 Haziran 2009 tarihinde Ahıska'da Gürcistan Ahıska Türkleri Vatan Cemiyeti'nin şubesi açılmıştır. Açılışa DATÜB heyetiyle birlikte Türkiye adına Tiflis Büyükelçiliği müsteşarı ve TİKA'nın Tiflis koordinatörü; Gürcistan adına ise Ahıska valisi ve belediye başkanı katılmıştır. Açılışta konuşma yapan DATÜB Başkanı Kassanov, amaçlarının birlik ve beraberlik içinde çalışmak olduğunu belirterek “*Haksız şekilde sürüldük, haklı olarak bu topraklara dönmek istiyoruz.*” demiştir (Molidze 2009a: 52). Haziran 2013 tarihinde alan çalışması kapsamında yapılan inceleme ziyaretinde, Ahıska'daki derneğin faaliyetine, üyeler arasındaki anlaşmazlık nedeniyle son verildiği öğrenilmiştir.

3.5.2. Rusya Federasyonu

RF’de Türk dilini konuşan çok sayıda halk yaşamaktadır. Bu halklar genel olarak belirli bir toprak parçası üzerinde yaşamaktadırlar. Bunlar arasında vatanlarından ayrı ve dağınık bir şekilde yaşamak zorunda kalan tek halk Ahıskalılardır.

2002 yılında yapılan nüfus sayımına göre, RF’de 92.415 Ahıska Türkü yaşadığı tespit edilmiştir (Osipov 2007: 444). ABD’ye göç sonrasında ise söz konusu rakamın 70-75.000 arasında olduğu iddia edilmektedir (Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 56; Zeyrek 2009: 47). ABD’ye göç eden Ahıskalıların toplam sayısının 11.500 olduğu dikkate alınır, kalan sayının ya az gösterildiği ya da yaklaşık 10.000 Ahıskalının başta Azerbaycan ve Türkiye olmak üzere Ahıska Türklerinin yaşadığı diğer ülkelere göç ettikleri tahmin edilmektedir.

Ahıskalıların Sovyetler Birliği’ne ait Kuzey Kafkasya bölgesine yerleşmeye başlaması, Orta Asya Cumhuriyetlerinde maruz kaldıkları özel iskan rejiminin kaldırılmasından sonraki döneme denk gelmektedir. Bu kapsamda 1960’lı yılların başlarında ilk yerleştikleri yer, Kabardey Balkar Özerk Cumhuriyeti olmuştur. Bu bölgeye ilk yerleşen Ahıska Türkleri, üniversite eğitiminden sonra resmi görevle atanmış, onların bölge hakkında olumlu intibaları, diğer Ahıskalıların bölgeye göçünü teşvik etmiştir. Özellikle 1980’li yılların başlarında Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan’dan gelen Ahıskalılar, sadece adı geçen özerk cumhuriyete değil, Krasnodar ve Stavropol eyaletlerine de yerleşmiştir (Kuznetsov 2007: 198).

Bununla birlikte RF’ye asıl göç dalgası 1989-1991 yılları arasında yaşanmıştır. Bu kapsamda ilk gelenler, Fergana olayları neticesinde Rus Ordusu hava araçlarıyla bu bölgeden Orta Rusya’ya nakledilen Ahıskalılardır. Fergana Vilayeti’nin Kuvasay ilçesinden getirilen ilk grup, Orta Rusya’daki Voronezh Vilayeti’ne yerleştirilmiştir (Kuznetsov 2007: 198). Bölgeye yönelik göçler, belli bir plana dayanmadan daha sonra da devam etmiştir. Bu bağlamda 1989 yazında Özbekistan’ın Semerkant, Andican ve Namangan bölgelerinden gelen Ahıskalılar, genel olarak Kuzey Kafkasya bölgesine yerleşmiştir. Ayrıca 1989 yılı Ağustos aylarında Sir Derya bölgesinden, 1990 yılı bahar aylarında ise Taşkent Vilayeti’nden bölgeye göçler devam etmiştir (Kuznetsov 2007: 198; Osipov ve Cherepova 1996: 10). Bu göçler neticesinde 40-60.000 civarındaki Ahıskalının Özbekistan’dan gelerek RF’ye yerleştiği tahmin edilmektedir (Buntürk 2007: 399).

Bu dönemde, Kuzey Kafkasya bölgesine yapılan göçlerde daha çok Krasnodar Eyaleti tercih edilmiştir. Krasnodar Eyaleti'nin tercih edilmesinde birkaç faktör etkili olmuştur. Öncelikle, bu bölgeye daha önce gelip yerleşen Ahıskalıların olmasıdır. Diğer taraftan özellikle kırsal alanlarda bölgeyi terk ederek vatanlarına dönmeye karar veren Yunanlılar ile Kırım Tatarlarının bıraktıkları ev ve tarım alanlarının bulunmasıdır. Krasnodar Eyaleti'nin Gürcistan ile sınırı olması da, tercihte önemli bir etken olmuştur (Koriouchkina 2009: 41; Osipov ve Cherepova 1996: 9). Krasnodar Eyaleti'ndeki Ahıskalılar yoğun olarak Kırımsk, Abinsk, Apsheronsk ve Belorechonsk ilçelerinde yaşamaktadırlar (Aydingün ve Aydingün 2014: 105).

Fergana olaylarının meydana geldiği dönemde yaşanan gelişmelerden biri de, Çeçen-İnguş Özerk Cumhuriyeti'nin sınırsız sayıdaki Ahıskalıyı bölgesinde misafir etmeye hazır olduğunu açıklamasıdır. Açıklamanın ardından Ahıska Türkleri için bu bölgeye yerleşme, hem Orta Rusya'ya göre iklim koşullarının daha iyi olması hem de Gürcistan'a yakınlığı dolayısıyla daha cazip hale gelmiştir (Klinchenko vd. 1999: 15; Panesh ve Ermelov 1993: 604). Bunlara ilave olarak Krasnodar Eyaleti'nden geri dönüş kapsamında Kırım'a gidecek olan Kırım Tatarlarının Ahıska Türklerine yardımı da, dikkate alınması gereken önemli bir husustur. Doğruyu söylemek gerekirse Fergana olaylarından sonra bölgeye gelen Ahıska Türklerine en büyük yardım, Kırım Tatarlarınınca yapılmıştır. Kırım Tatarları, evlerini Ahıskalılara çok ucuza sattığı gibi, onlara maddi ve manevi birçok yardımda da bulunmuştur (Panesh ve Ermelov 1993: 603).

Fergana olaylarından sonra Haziran 1989'da göç ettirilerek Orta Rusya'ya yerleştirilen Ahıskalılar, ağır yaşam koşullarından dolayı çok ciddi uyum sorunu yaşamıştır. Bu gruptan yaklaşık 6-7.000 Ahıskalı, buradan yeniden göç ederek başta Oryol, Tver ve Smolensk şehirleri olmak üzere RF'nin diğer bölgeleri ve şehirleri ile Azerbaycan'a yerleşmiştir (Polian 2004: 220; Osipov ve Cherepova 1996: 10). Orta Rusya'da kalarak yaşamına devam eden Ahıskalıların çoğunluğu, günümüzde bile göç etme eğilimindedir. Bu göç eğilimi, devlet tarafından ilk yerleştirme döneminde uygulanmış olan oryantasyon programının ne kadar başarısız olduğunun kayda değer bir göstergesidir (Kuznetsov 2007: 199).

1989 öncesinde RF'de yaşayan yaklaşık 10.000 Ahıska Türkünün oturma izinleriyle ilgili sorunları yoktu. Ancak 1989'dan sonra Özbekistan'dan gelenler, ne

oturma izni ne de vatandaşlık hakkı elde edebilmişlerdir. Daha da kötüsü bunlar için doğru dürüst topluma entegrasyon programları bile uygulanmamıştır. Yeni yerleştikleri bölgeler içinde Ahıska Türklerine oturma izni ve vatandaşlık hakkı elde etme konusunda sorun çıkarılmamıştır. Sorun çıkaran tek bölge, Krasnodar Eyaleti olmuştur. Ancak Krasnodar Eyaleti kadar olmasa da, Kabardey Balkar Özerk Cumhuriyeti'nde de bazı sorunlar yaşanmıştır (Pentikainen ve Trier 2004: 21; Yunusov 2000: 47). Krasnodar Eyaleti dışında kalan bölgelerde yaşayan Ahıska Türkleri ve yerel halk arasında nispeten iyi gelişen ilişkiler, günümüzde de aynı şekilde devam etmektedir.

RF, ülkesinde yaşayan Ahıskalılara vatandaşlık hakkını vermiş olsa bile, onları askere almadığı gibi kamuda görevlendirilmelerine de müsaade etmemektedir. Ahıskalılar arasında rahatsızlık yaratan bu durum, devletin kendilerine karşı ayrımcı bir politika takip ettiği algısına neden olmaktadır (Zeyrek 2011d: 9).

Ahıska Türklerinin çoğunluğu, genelde 100'den az haneli köylerde yaşamaktadır. Köylerin, yer aldığı bölge ve vilayetler: Tataristan, Kalmıkya, Çeçen, Karaçay Çerkez, Kuzey Osetya ve Kabardey Balkar Özerk Cumhuriyetleri; Krasnodar ve Stavropol eyaletleri; Rostov, Belgorod, Volgograd, Voronej, Orenburg, Oryol, Smolensk, Tversk, Tula, Astrahan ve Kursk vilayetleri (Aliyeva 2005: 24; Kuznetsov 2007: 200; Pentikainen ve Trier 2004: 22; Yunusov 2000: 47).

Ahıskalıların büyük çoğunluğu, geçimini tarımcılıkla sağlamaktadır. Genellikle kendi tarlalarında ürettikleri sebze ve meyveleri, oturdukları bölgeye en yakın pazarda satmaktadırlar. Ahıskalılar, tarım mevsimi haricinde, büyük şehirlere giderek çalışmakta ve buradan elde ettikleri gelirlerle aile bütçelerini desteklemektedirler (Kuznetsov 2007: 203).

Bu ülkedeki Ahıskalılar, kendilerini tanımlama konusunda ikiye ayrılmaktadır. Büyük çoğunluğu oluşturan ilk grup, kendilerini "Türk" olarak, azınlıkta kalan diğer grup ise, kendilerini "Müslüman Gürcü" olarak tanımlamaktadırlar (Blacklock 2005: 10).

Ahıskalılar, Kabardey Balkar Özerk Cumhuriyeti hariç her yerde dini konularda sıkıntı yaşamaktadırlar. Bu konuda yaşanan sorunların başında, istenilen yerde ibadethane ve mezarlığın bulunamaması gelmektedir. Örneğin Voronezh Vilayeti'nde yaşayan Ahıskalılar, ölülerini 70 km mesafedeki Tambov Eyaleti'ndeki Tatar

mezarlığına götürerek gömmek zorundadırlar. Ayrıca Krasnodar Eyaleti'ndeki yetkililer de, eyalet sınırları içinde cami yapımına müsaade etmemektedir. Bu yüzden Ahıskalılar, ancak bulabildikleri uygun yerlerde ibadet etmek zorunda kalmaktadırlar (Aydingün ve Aydingün 2014: 113; Kuznetsov 2007: 218).

Öte yandan RF'deki Ahıskalı öğrencilerin din eğitimi de, ciddi bir problem sahasıdır. RF'nin 2012 yılında uygulamaya koyduğu yasa gereği, seçmeli olmakla birlikte zorunlu din dersleri eğitimi başlamıştır. Yasaya göre, beşinci sınıfa başlayan her öğrenci İslam dini dahil olmak üzere istediği dinin eğitimini alabilecektir. Ancak okulda ders verilebilmesi için, asgari altı öğrencinin tercihte bulunması gerekmektedir. Ahıskalıların büyük çoğunluğunun kırsal alanlarda yaşaması ve buralarda genellikle başka Müslümanların bulunmaması nedeniyle, İslam eğitimini veren dersin açılması çoğu zaman sorun haline gelmektedir. Bu gibi durumlarda, bazı okullarda Ahıskalı öğrencilerin zorunlu olarak Ortodoks din dersleri eğitimine dahil edildiğine şahit olunmaktadır (Dualı 2014: 372).

Ahıska Türkleri arasındaki dayanışmayı sağlamak amacıyla faaliyette bulunan esas örgüt, *“Uluslararası Vatan Cemiyeti”*dir. Merkezi Moskova'da bulunan dernek, kurucu başkanı Yusuf Serveroğlu'nun 2003 yılında ölümünden beri ciddi sorunlarla karşı karşıyadır. Uzun süreden beri devam eden bu durum, örgütün etkinliğini ciddi manada zayıflatırken, geleceğini de belirsiz hale getirmektedir. Adı geçen derneğin, Voronezh Vilayeti, Krasnodar ve Stavropol eyaletlerinde şubeleri bulunmaktadır. Bunun haricinde Krasnodar'da *“Ümit”* adlı bir dernek kurulmuştur. Türkiye'ye göçü savunan derneğin faaliyetlerine, 1999 yılında son verilmiştir (Osipov ve Cherepova 1996: 13; Pentikainen ve Trier 2004: 27). Ayrıca Tataristan'ın başkenti Kazan'da da, 2004 yılında *“Ahıska Türkleri Derneği”* kurularak Tataristan Özerk Cumhuriyeti Milli Kültür Dernekler Birliği bünyesinde faaliyetine başlamıştır (Fazailova 2005: 38).

3.5.3. Azerbaycan

Azerbaycan'daki Türk dilli halklar arasında nüfusu en fazla olan Ahıska Türkleridir. Onları Tatarlar takip etmektedir. Tatarların haricinde az sayıda da olsa diğer Türk dilli halklar bulunmaktadır (Tokluoğlu 2012: 73).

Azerbaycan'da 100-130.000 arasında Ahıska Türkünün yaşadığı tahmin edilmektedir. Bunlardan sadece 50.000'i Azerbaycan vatandaşıdır. Kalanlar ise, mülteci statüsündedir. Resmi kayıtlarda Azerbaycan vatandaşı olarak kaydedilmiş olan sayının yarısı Ahıska Türkü, diğer yarısı ise Azeri olarak gösterilmektedir (Blacklock 2005: 7; Yunusov 2007: 176).

Azerbaycan'da yaşayan Ahıskalılardan 25-30.000'i, 1950-1970 yılları arasında Orta Asya Cumhuriyetlerinden göç edenlerdir (Aydingün vd. 2006: 13). Bunlardan ayrı olarak 48-52.000 arasındaki Ahıskalı ise, Fergana olayları nedeniyle Özbekistan'dan göç ederek Azerbaycan'a yerleşmiştir (Blandy 1998: 12). Bu gruptan bir kısmı, Dağlık Karabağ bölgesine yerleştirilmiştir. Bunlar arasında, 1992 yılındaki Ermeni-Azeri çatışmalarında ve özellikle Ermenilerin Hocalı'daki katliamlarında hayatını kaybedenler olmuştur (Klinchenko vd. 1999: 15; Orucova 2014: 483).

1979 yılında yapılan Sovyet nüfus sayımına göre, Azerbaycan'da 7.900 Ahıska Türkü yaşamaktaydı. 1989 sayımında ise bu rakam, 17.700'e yükselmiştir. Bunların % 96'sı kırsal alanlara yerleşmiş durumdaydı. Yine 1990'lı yıllarda 5.000 Ahıska Türkü RF'den gelerek Azerbaycan'a yerleşmiştir (Pentikainen ve Trier 2004: 19; Yunusov 2007: 175).

Sovyetler Birliği döneminde Orta Asya Cumhuriyetlerinden vatanlarına dönme konusunda başarısız olan Ahıska Türklerinin yeni adresi daima Azerbaycan olmuştur. Azerbaycan'ın tercih edilmesinde birkaç faktör etkili olmuştur. İlk faktör, mesafe olarak Ahıska'ya daha yakın olmasıdır (Avşar 1997: 1624; Şakirova 2013: 41; Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 19). İkincisi, Türk Cumhuriyetlerinde dağınık halde yaşayan Ahıskalıların burada bir arada yaşamalarına imkan verilmesidir. Sonuncusu ise, geçim şartları açısından daha elverişli koşulların sağlanmasıdır (Bayragdarov 2002: 113). Bu arada Azerbaycan Yönetimi de, ülkesine göç eden Ahıskalıları büyük bir misafirperverlikle karşılamış, gelenlerin huzur ve refahı için gerekli önlemleri almıştır (Panesh ve Ermolov 1993: 604). Belirtilen olumlu koşullar nedeniyle Ahıskalılar, buldukları her fırsatta Azerbaycan'a göç etmeyi tercih etmişlerdir.

Azerbaycan'a göç konusunu inceleyen Yunusov(2000: 57), bu ülkeye değişik nedenlerle yapılan göçleri üç döneme ayırmaktadır. Buna göre, birinci dönemdeki göçler, 1956-70 yılları arasında yapılmıştır. Ahıska Türkleri, Azerbaycan'a ilk olarak 1957 yılında Orta Asya'dan gelmiştir. 1957-1958 yılları arasında yaklaşık 2.150 hane

iskânlı göç kapsamında Özbekistan'dan Azerbaycan'a gelmiş ve kırsal bölgelere yerleştirilmiştir (Blandy 1998: 9; Kurbanov 1991: 16; Uravelli 2005: 12). Bu dönemde göç edenler önce Azeri, sonra da Türk soyadlarıyla kabul edilmiştir. Göç edenler için 1958 yılında Gence, Kuba, Haçmaz, Beylegan, Akstafa, Kazakh, Şamkhor, Saatlı, Sabirabat bölgelerinde yeni köyler kurulmuştur. Göç masraflarının Azerbaycan tarafından karşılandığı ve Ahıska'daki isimlerin verildiği yeni köylere, Özbekistan'dan gelen Ahıskalılar yerleştirilmiştir. Bu dönemde göç edenlerin %4'ü halen Bakü'de, %96'sı ise belirtilen bölgelerde yaşamaktadır.

Azerbaycan'a yerleşen Ahıskalıların 1969'da Ahıska'ya dönüş mücadelelerinin giderek güçlenmesi üzerine Gürcistan kadar Azerbaycan da sert tedbirler almaya başlamıştır. Azerbaycan, bazı Ahıskalı liderleri tutuklamış ve sınır dışı etmiştir. Avşar(1997: 1624)'a göre; Sovyetler Birliği, Azerbaycan'a göç eden Ahıskalılar arasındaki Türkçülük mücadelesinin yerli Azeri Türklerinin de etkisiyle güçlenmeye başlaması üzerine, 1971 yılında Ahıska Türklerinin bu ülkeye göçünü yasaklamıştır.

İkinci dönem göçler, Fergana olayları nedeniyle 1989'da yapılmıştır. Olaylardan dolayı Özbekistan'dan Azerbaycan'a 52.000 civarında Ahıska Türkü göç etmek zorunda kalmıştır (Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 27; Yunusov 2000: 57). Bu dönemde gelen göçmenlerin %10'u Bakü ve Gence şehirlerine, diğerleri ise Kaçmaz, Beylagan, Saatli, Gebele, Mingçeçevir ve Sabirabat ilçelerindeki köylere yerleştirilmiştir.

Üçüncü dönem göçler, Sovyetler Birliği'nin yıkılması üzerine yapılmıştır. Bu kapsamda RF ve Gürcistan'dan gelen göçmenler, daha önce inşa edilen köylere yerleştirilmiştir.

Ahıska Türklerinin yaşadıkları yerleşim bölgelerini ikiye ayırmak mümkündür. İlk tip yerleşim yerlerinde, Saatli ve Sabirabad örneklerinde olduğu gibi Ahıskalılar çoğunluğu oluşturmaktadırlar. Azeri nüfusun çok az olduğu yerleşim birimleri Ahıska Türklerine ait kabul edilmektedirler. Diğer tip yerleşim birimlerinde ise, Ahıskalılar azınlığı oluşturmaktadır. Yerleşim yerlerinin ortak özelliği, şehirleri birbirine bağlayan karayollarına yakın olmasıdır. Zira tarımcılıkla uğraşan Ahıskalıların bu yolları kullanarak pazarlara ulaşması daha kolay olmaktadır (Yunusov 2007: 177).

Ahıska Türkleri, ülkenin 53 farklı bölgesinde yaşamaktadır (Blacklock 2005: 7). İş imkanları sınırlıdır. Genellikle tarım ve hayvancılıkla geçimini sağlamaktadırlar. Yaşadıkları bölgelerde ev sahibi halka nazaran sosyo ekonomik durumları nispeten iyidir (Tokluoğlu 2012: 75). Ahıskalılar, dil ve kültür benzerliği dolayısıyla Azerilerle uyum içinde yaşamlarına devam etmektedirler. Genelde Azerbaycan'da yaşayan Ahıska Türklerine karşı resmi bir ayrımcılık yoktur. 1998 tarihli “*Azerbaycan Vatandaşlık Kanunu*”na göre; bu ülkede “*mülteci*” veya “*ülkesinde yerinden edilmiş kişi*” statüsünde yaşayan Ahıskalılar, aksini iddia edenler olsa da vatandaşlık elde etme hakkına sahiptirler (Pentikainen ve Trier 2004: 19).

Ahıskalıların Azerbaycan'daki durumları, diğer ülkelere nazaran daha iyidir. Öncelikle burada kendilerine daha yakın bir kültürel ve etnik ortam bulmuşlardır. Ayrıca Azerbaycan Yönetimi de, halkı onlara karşı olumlu yönde hazırlamıştır. Daha da önemlisi, isteyenlere yüksek eğitim hakkı verilmiştir. Bu olumlu önlemler neticesinde Ahıskalılar, kendilerine karşı herhangi bir ayrımcılık duygusuna kapılmadıkları ev sahibi halk ve ülke yönetimine karşı daha fazla bağlılık eğilimi göstermektedirler (Khazanov 1995: 203; Kurbanov 1991: 12; Yunusov 2007: 194).

Azerbaycan'ı ana vatan olarak kabul etmelerine karşın Azerbaycan'daki Ahıska Türklerinin yaklaşık %30'unun Gürcistan'a geri dönüşü istediği tahmin edilmektedir. Bunların büyük çoğunluğu yaşlılardır. Kendilerine seçenek sunulması halinde Türkiye ve ABD'ye gitme yerine Azerbaycan'da kalmayı tercih edecekleri anlaşılmaktadır. Azerbaycan'daki Ahıska Türkleri, genel olarak kendi elit tabakasına, aydın grubuna ve kendilerinin tanıtımı için kitap basma imkanlarına sahiptir. Kendi aralarında yakın akraba bağlarını devam ettirme konusunda herhangi bir sorunları yoktur (Blacklock 2005: 7).

Azerbaycan'daki Ahıska Türkleri arasındaki dayanışmayı sağlamak amacıyla “*Vatan Cemiyeti*” kurulmuştur. 1993 yılında resmi bir sivil toplum örgütü haline gelen Vatan Cemiyeti, Moskova'daki Uluslararası Vatan Cemiyeti'nin üyesidir. Ayrıca cemiyetin, Gence, Saatli ve Sabirabad başta olmak üzere Ahıska Türklerinin yaşadığı bütün ilçelerde şubeleri bulunmaktadır (Osipov ve Swerdlow 2007: 577; Yunusov 2007: 190; Zeyrek 2006a: 85).

Ahıska'ya geri dönüşü esas hedef olarak ortaya koyan Azerbaycan Ahıska Türkleri Vatan Cemiyeti, söz konusu hedefine ulaşmak amacıyla üç ara hedef

belirlemiştir. Bunlardan ilki, Ahıska Türklerinin vatanlarına dönüşü için tüm gayretleri göstermek ve bu maksatla Ahıskalıları bilgilendirmektir. Diğer ise, Ahıska Türkleri Sorunu'nu uluslararası kamuoyuna anlatarak onların desteğini elde etmektir. Son olarak, geri dönüş için gerekli yardımı sağlayabilecek devletlerin desteğini kazanmaktır (Nedimoğlu 2004: 19).

Ahıska Türkleri Vatan Cemiyeti, 19 Şubat 2011 tarihinde DATÜB'e üye olmuştur (Tokluoğlu 2012: 77). Diğer ülkelerdeki derneklerle mukayese edildiğinde Azerbaycan Ahıska Türkleri Vatan Cemiyeti'nin tabanla ilişkilerinin daha güçlü olduğu görülmektedir. Ahıska'ya dönüş için Azerbaycan'dan müracaat edenlerin sayısı bu iddiayı teyit etmektedir.

3.5.4. Kazakistan

Kazakistan'da yaşayan Türk dilli halklar arasında Tatarlar, Kırım Tatarları, Özbekler, Kırgızlar, Türkmenler, Ahıska Türkleri, Uygurlar, Karaçaylar ve Balkarlar bulunmaktadır (Aydingün ve Tüfekçioğlu 2012: 105). Kazakistan'da yapılan bir alan çalışmasına katılan Aydingün ve Tüfekçioğlu (2012: 115), bu ülkede yaşayan diğer Türk dilli halklarla karşılaştırıldığında kendi dillerini en iyi muhafaza edenlerin Ahıska Türkleri olduklarını iddia etmektedir.

Sürgün neticesinde Ahıskalılar, Sovyetlerin olumsuz propagandalarına rağmen Kazaklarla nispeten daha iyi ilişki kurmuşlardır. Sürgün sırasındaki yaşadıklarını bir türlü unutamayan Veyseloğlu(1999: 195); *“Sürgün badiresinden, Kazakların cömertliği ve yardımları sayesinde kurtulabildiklerini”* söylemektedir.

Kazakistan'da yaklaşık 137-150.000 Ahıska Türkünün yaşadığı tahmin edilmektedir (Blacklock 2005: 7; Savin 2007: 47). Bunların 17.000'i Fergana olaylarından sonra gelmiştir (Pentikainen ve Trier 2004: 24). Bu dönemde Kazakistan'a göç eden Ahıskalılar, bazı bölgelerde yerel halk ve yöneticilerden gelen olumsuz tepkilere maruz kalmışlardır (Klinchenko vd. 1999: 15).

Ahıskalılar, çoğunlukla Almatı, Canbul, Kızıl Orda, Çimkent ve Güney Kazakistan vilayetlerindeki köylerde yaşamaktadırlar. Ahıskalıların sayılarına baktığımızda; yaklaşık olarak 45.000'nin Almatı'da, 40.000'nin Güney Kazakistan'da, 36.000'nin Canbul'da ve 10.000'nin Kızıl Orda'da yaşadığı tahmin edilmektedir

(Blacklock 2005: 7; Güzeloğlu 2014: 311; Savin 2007: 47). Kalan 19.000'inin ise Çimkent ile birlikte diğer bölgelerde yaşadıkları değerlendirilmektedir.

Ahıskalıların çoğunluğu, tarım, ticaret ve hizmet sektörlerinde çalışmaktadır. Yerli halk, Ahıskalıları çok çalışkan ve üretken bir grup olarak görmektedir. Nitekim Ahıskalılar da, ikinci bir işte çalışarak bu iddiayı doğrulamaktadırlar. Dolayısıyla ekonomik açıdan bakıldığında Kazakistan'daki Ahıskalıların refah seviyelerinin, diğer ülkelerde yaşayanlara göre daha iyi durumda olduğu görülmektedir (Savin 2007: 51).

Ahıskalıların Kazak toplumuyla kaynaşmasında Kazakistan Yönetimi'nin payı büyüktür. Herşeyden önce Kazakistan, diğer Orta Asya Cumhuriyetlerine göre azınlıklara yönelik daha ılımlı bir politika takip etmektedir. Ayrıca Kazakistan'da siyasi ve ekonomik istikrara bağlı olarak elde edilen refahın toplumun tüm katmanlarına yansıtılmasına yönelik devlet politikası, Ahıskalıların Kazak toplumuyla entegrasyonunu olumlu etkilemektedir. Buna ilave olarak Türk işadamlarının Kazakistan'daki yatırımlarının büyümesinin bir sonucu olarak Ahıska Türklerinin Türk ve Kazak işadamları arasında köprü vazifesi görmesi, ülkedeki toplumsal uzlaşmaya katkı sağlamaktadır (Aydingün vd. 2006: 13; Aydingün ve Asker 2012: 182; Savin 2007: 45; Türk ve Yılmaz 2014: 70).

Kazakistan Yönetimi, Ahıska Türklerinin yaşadığı bölgelerde bulunan yaklaşık 60 okulda Ahıskalı gençler için özel Türkçe sınıfları açmıştır. Ayrıca yasal bir düzenlemeyle Ahıskalılara, okullarını açma fırsatını vermiştir (Mollahasanoğlu 2001a: 26; Tacıbayeva 2013: 42; Türk ve Yılmaz 2014: 70). Bu olumlu gelişmelere rağmen Kazakistan'daki diğer etnik gruplarla mukayese edildiğinde Ahıskalıların eğitim durumu düşük seviyededir. Bu durum, Ahıskalıların eğitim ve kariyerden daha çok tarıma dayalı yaşam anlayışını benimsemesinden kaynaklanmaktadır. Buna karşın eğitime verilen önem her geçen gün artmaktadır (Savin 2007: 48).

Türkiye, Ahıskalıların eğitim ihtiyaçlarının karşılanmasına yardım amacıyla Kazakistan'da "*Türk-Kazak Lisesi*" isimli bir okul yaptırmıştır. Almatı Vilayeti'ne bağlı Talgar ilçesinde inşaatına 2009 yılında başlanan okul, 2011 yılında eğitim faaliyetine başlamıştır (Tacıbayeva, 2013: 40; Türk ve Yılmaz, 2014: 69). Kendisiyle yapılan mülakatta DATÜB Başkanı Kassanov, 14 Kasım 2011 tarihinde açılışı yapılan Türk-Kazak Lisesi'nin Ahıskalıların eğitim sorununun çözümü için atılan önemli bir adım olduğunu söylemiştir. Türkçe, Kazakça, Rusça ve İngilizce olmak üzere dört dilde

eğitim verilen lise de, eğitim gören 480 öğrenciden yarısı Ahıskalıdır. Lisede, 6. ve 11. sınıflar arasında Türkçe dersleri verilmeye başlanmasıyla birlikte, Türkiye’ye lisans ve yüksek lisans eğitimi için gönderilen Ahıskalıların Türkçe yeterlilik seviyelerinin giderek yükseldiği tespit edilmiştir.

Ahıskalıların, devlet kademelerindeki temsil oranları düşüktür. Belirli bir seviyeden sonraki önemli görevlerin Kazaklara verilmesi nedeniyle, devlet kademelerinde Ahıskalılara karşı ayrımcılık yapıldığı düşüncesi hakimdir. Bu ortak kanaat, Kazaklarla Ahıskalılar arasındaki toplumsal entegrasyona zaman zaman olumsuz yansımaktadır. Nitekim iki grup arasında evlilik olaylarının çok nadir olmasını, bu iddianın doğru olduğunun bir göstergesi olarak kabul etmek mümkündür (Blacklock 2005: 8; Savin 2007: 67).

Kazakistan’da yaşayan Ahıska Türklerinden sadece %5-10’u gibi daha çok yaşlılardan oluşan bir grup, Gürcistan’a geri dönmeyi desteklemektedir. Geri dönmek istemeyenler ise, iki gerekçe ileri sürmektedir. Onlara göre, yaşam her geçen gün değişmektedir. Değişim Ahıskalılara, halen yaşadıkları ülkelerde yeni fırsatlar sunmaktadır. Buna karşın Gürcistan’daki yaşam koşulları uygun değildir. Daha da önemlisi yakın gelecekte olumlu bir değişim beklenmemektedir. Bu yüzden Ahıskalıların çoğunluğu, Kazakistan’ı evi olarak kabul etmektedir. Bundan dolayı Kazakistan’dan Türkiye’ye göç, Kırgızistan ve Özbekistan’a nazaran daha azdır. Bununla birlikte kültürel yakınlıkları ve akraba devlet olarak görmeleri nedeniyle Türkiye ile de samimi ilişki içindedirler (Blacklock 2005: 8; Güzeloglu 2014: 319; Savin 2007: 71).

Ahıskalıların Kazakistan’daki en büyük sorunlarından biri, dağınık bir şekilde yaşamalarıdır. Buna karşın daha iyi bir dayanışma içinde oldukları görülmektedir. Bu maksatla 1991 yılında Almatı’da “*Ahıska Türkleri Türkiye Kültür Merkezi*” kurulmuştur (Aydingün 2001: 126; Demir ve Demir 2006: 64). Merkezin başta Çimkent, Canbul, Türkistan ve Merki olmak üzere 21 il ve ilçe merkezinde şubeleri bulunmaktadır (Uçar ve Memmedoğlu 2011: 68). Ahıska Türkleri Türkiye Kültür Merkezi’nin adı, 1996 yılında alınan bir kararla “*Ahıska Türk Milli Kültür Merkezi*” olarak değiştirilmiştir. Derneğin esas kuruluş amacı, Türk-Kazak dostluğunu güçlendirmek ve Ahıskalıların Kazak toplumuna entegrasyonunu sağlamaktır. Diğer amaçları ise, Ahıskalıların problemlerine çare arama, gelenek ve göreneklerini koruma

ve geliştirme olarak belirlenmiştir. Ayrıca merkezde, hem Ahıskalılara hem de diğer istekli gruplara Türkçe dersi verilmektedir. Derneğin Başkanı, “*Kazakistan Halklar Asamblesi*”nin doğal bir üyesi olup devletin ilgili kurumlarıyla ilişkileri koordine etmekten sorumludur (Buntürk 2007: 416; Osipov ve Swerdlow 2007: 581). DATÜB ve Ahıska Türkleri Meclis Başkanlığı’nın yanı sıra Kazakistan Ahıska Türk Milli Kültür Merkezi Başkanı olarak da görev yapan Kassanov, Kazakistan Cumhurbaşkanı tarafından Nisan 2013’de Kazakistan Halklar Asamblesi başkan yardımcısı olarak atanmıştır (Güzeloğlu 2014: 316; Tacıbayeva 2013: 44).

Kazakistan’da “*Ahıska Türk Milli Kültür Merkezi*”nin sorumluluğunda, 1997 yılında yayın hayatına başlayan “*Ahıska*” isimli haftalık bir gazete çıkarılmaktadır. Türkçe, Kazakça ve Rusça yayın yapan gazete, Ahıskalıları ilgilendiren konuları ele almakta, bunun dışında Kazakistan’ın güncel siyasi konularına değinmekten özenle kaçınmaktadır (Akipov 2003: 39; Güzeloğlu 2014: 318; Osipov ve Swerdlow 2007: 581; Şakirov 2004: 44).

Kazakistan’da “*Ahıska Türk Milli Kültür Merkezi*”ne ilave olarak “*Vatan Cemiyeti*” isimli bir dernekte faaliyette bulunmaktadır. Almatı Vilayeti’nin Kaskelen ilçesinde faaliyetini sürdüren derneğin kuruluş amacı, ana vatan Ahıska’ya geri dönüşü koordine etmektir. Her iki dernek arasında kuruluş amaçları ve faaliyet alanları bakımından herhangi bir sorun bulunmamaktadır (Osipov ve Swerdlow 2007: 582).

3.5.5. Özbekistan

Özbekistan, Türk dilli halklar bakımından geniş bir yelpazeye sahiptir. Nitekim Özbekistan’da nüfusu 10.000’den fazla olan dokuz ayrı Türk dilli halk yaşamaktadır. Bunlar sırasıyla Kazaklar, Tatarlar, Karakalpaklar, Kırgızlar, Türkmenler, Azeriler, Uygurlar, Başkurtlar ve Ahıska Türkleridir. Bunların dışında Özbekistan’da, nüfusları 1.000’nin altında olan Türk dilli halklardan Kumuklar, Balkarlar, Karaçaylar, Hakaslar, Şorlar, Altaylılar, Gagauzlar, Yakutlar, Kırımçaklar, Nogaylar, Tuvalar, Karaimler ve Çuvaşlar da yaşamaktadır. Nüfus bakımından Ahıska Türkleri, Türk dilli halklar arasında dokuzuncu sırada yer almaktadır (Balım ve Gürbüz 2012: 276).

Fergana olaylarından önce Özbekistan, en fazla Ahıskalının yaşadığı ülke konumundaydı. 1979 yılında yapılan Sovyet nüfus sayımında, Özbekistan’da 48.700

Ahıska Türkünün yaşadığı belirtilmektedir. Bu rakam, bu ülkeye 1944 yılında sürgün edildiği belirtilen Ahıskalılar için kullanılan yaklaşık 53.000'in bile altında kalmaktadır (Chikadze 2007: 116). Kesin nedenleri bilinmemekle birlikte 1989 yılında yapılan nüfus sayımında, söz konusu rakamın bu defa 107.000'e çıktığı görülmektedir. Son sayımda 13-17.000 arasındaki Ahıskalının, olaylardan önce Fergana Vadisi'nde yaşamakta olduğu belirtilmiştir. Fergana olaylarından sonra bu bölgede yaşayanların tamamı Fergana Vadisi'ni terk etmiş ve Özbekistan'daki Ahıskalıların toplam nüfusu 17-20.000'e düşmüştür (Osipov ve Cherepova 1996: 8). Ancak belirtilen rakamlar pek tatmin edici değildir. Konuyla ilgili çalışma yapan Blacklock(2005: 8), geçmişe ait kesin rakamlar vermemekle birlikte bugünkü rakamın 20-25.000 civarında olduğunu ileri sürmektedir. Yine bölgede alan çalışması yapan farklı bir grubun içinde yer alan Chikadze(2007: 124) de, Blacklock ile aynı rakamları paylaşmaktadır. Özet olarak, en çok Ahıskalının yaşadığı Özbekistan, Fergana olaylarının ardından Orta Asya'da en az Ahıskalının yaşadığı ülke konumuna gerilemiştir.

Diğer ülkedekilerin aksine Özbekistan'daki Ahıska Türklerinin büyük çoğunluğu şehirlidir. Yoğun olarak Taşkent ilinin Taşkent, Yangi-Yol, Armalık, Buka, Toytepe, Piskent ilçeleri ile; Sırderya ilinin Gülistan, Sırderya, Sinderabat ve Melik ilçelerinde yaşamaktadırlar. Çok fazla sayıda olmasa da Buhara, Semerkand ve Navoy illerinde de yaşayanlar vardır. Şehirlerde yaşayan büyük grup, genel olarak ticaretle uğraşmaktadır (Buntürk 2007: 421).

RF'nin Krasnodar Eyaleti'nden ABD'ye göçün yaşandığı dönemde Özbekistan ekonomisinin kötü olması nedeniyle bu ülkedeki çoğu Ahıskalı, ülkeyi terk etmeyi düşünmüştür. Böyle bir durumda tercih ettikleri ilk üç ülke; Azerbaycan, RF ve ABD şeklinde sıralanmıştır. Hatta Kazakistan ve Kırgızistan bile, Özbekistan'dan daha cazip görülmüştür (Blacklock 2005: 9).

Özbekistan'da siyasi alanda ve kamu hizmetlerinde kariyer yapan Ahıskalı sayısı fazla değildir. Ticaret ve diğer hizmet alanlarında çalışan Ahıskalıların büyük çoğunluğu tarımla ilişkisini kesmemekte ve küçük ölçekte de olsa ilgisini devam ettirmektedir (Osipov ve Swerdlow 2007: 597).

Diğer ülkedekilerle karşılaştırıldığında Özbekistan'daki Ahıskalıların, kendi öz kimliklerini koruma konusunda özel bir çaba sarf etmedikleri görülmektedir. Dil olarak Özbekçe ve Rusçayı kullanmayı, Özbek kültürü içinde asimile olmayı tercih

etmektedirler. Bu ülkedeki birçok Ahıskalının kendilerini, Türkten ziyade Azeri veya Özbek olarak kaydettirmeleri dikkat çekicidir. Farklı şekilde kaydedilme, Özbekistan'daki Ahıskalılarının sayısının tespit edilmesini imkansız hale getirmektedir. Böyle bir tercihin, iş bulma olasılığını daha kolay hale getirmesinden dolayı yapıldığı tahmin edilmektedir (Pentikainen ve Trier 2004: 24).

Ulusal kimliklerini oluşturma arayışındaki Özbek halkı, buna engel olarak gördükleri azınlıkları kendi topraklarında görmek istememektedir. Bu nedenle Özbekistan'da yaşayan Ahıska Türkleri, büyük baskı ve ayrımcılığa maruz kalabilmektedir. Fergana'da yaşananlar, bu baskı ve ayrımcılığın şiddete dönüşmüş halidir (Buntürk 2007: 421). Zaten Ahıskalılarının büyük çoğunluğu da, kendilerine karşı ayrımcılık yapıldığına inanmaktadır. Hatta kamu kurumlarında çalışan Ahıskalılar, eğitim seviyeleri ve kabiliyeti ne kadar iyi olursa olsun kendileri için belirli bir *“azınlık tavanı uygulaması”* yapıldığını düşünmektedirler (Osipov ve Swerdlow 2007: 597).

Fergana olaylarından sonra 25 yıl geçmesine rağmen Özbekistan, Ahıskalılar için hala güvenli bir yer olarak kabul edilmemektedir. Yani Ahıskalılarının bu ülkedeki durumu, belirsizliğini korumaktadır. Günümüzdeki yaşam koşulları, geçmişe oranla nispeten iyidir. Bu olumlu gelişmeye karşın 1989'daki etnik çatışmaların yeniden tekrarlanma olasılığı, Ahıskalılar arasında endişe yaratmaktadır (Pentikainen ve Trier 2004: 23).

Ahıskalılarının çoğunluğu, kendilerini Özbeklerle aynı halktan görmedikleri gibi Özbekistan'ı da vatan olarak kabul etmemektedir. Buna karşın genç nesile göre, vatan, Gürcistan değil halen yaşadıkları Özbekistan'dır. Yaşlılar için ise, durum daha farklıdır. Onlara göre vatan, doğdukları yer olan Ahıska'dır. Vatan konusunda yapılan tartışmalarda ABD, yeni cazibe merkezi olarak ortaya çıkmıştır. Bunun nedeni, Krasnodar'da yaşayan bazı akrabaların ABD'ye göç etmesidir. Bununla birlikte özellikle aydın tabaka, kimlikleri kaybedilebilir endişesiyle ABD'ye göçe sıcak bakmamıştır (Blacklock 2005: 9; Chikadze 2007: 164).

Nesiller arasında vatan konusunda yaşanan anlaşmazlık diğer alanlara da yansımaktadır. Nitekim Özbekistan'da yaşayan Ahıskalılar arasında dayanışma duygusu giderek zayıflamaktadır. Bunun birkaç önemli nedeni bulunmaktadır. Öncelikle, hiç kimse lider olmak istememektedir. İhtiyarlar böyle bir sorumluluk almak istemezken, gençler ilgi dahi göstermemektedir. Diğer taraftan Özbekistan'daki Ahıskalıları

birleştiren çok az ortak amaç kalmıştır. Böyle bir durumda grup içi dayanışmayı sağlayan faktörler, Ahıska toplumu tarafından değil aile ve akraba bağları tarafından belirlenmektedir. Ayrıca diğer ülkelerdeki Ahıskalılarla irtibat çok sınırlıdır. Özellikle Ahıskalılar arasında dayanışma ve iş birliğini sağlamak için kurulan derneklerle irtibat olmadığı gibi, onların faaliyetleri hakkında haber alınamamaktadır (Osipov ve Swerdlow 2007: 597).

Özbekistan’da yaşayan Ahıskalılar arasındaki dayanışma ve iş birliğini kuvvetlendirmek amacıyla 1991 yılında Buhara’da, 1992 yılında ise Taşkent’te “*Türk Kültür Merkezi*” kurulmuştur. Ahıska Türklerine ait bu kültürel kurumlar, 1997 yılında “*Türk Ulusal Kültür Merkezi*” çatısı altında birleştirilmiştir. Adı geçen merkezin, Semerkant, Buhara, Sir Derya ve Namangan’da şubeleri bulunmaktadır. Türk Ulusal Kültür Merkezi’nde, tiyatro topluluğu ve müzik grupları faaliyette bulunmakta, ayrıca Türkçe dil eğitimi verilmektedir. Özbekistan’daki Ahıska Türkleri, Türk Büyükelçiliği ile sürekli temas içindedir. Buna bağlı olarak Türk Büyükelçiliği personeli de, Türk Ulusal Kültür Merkezi’nde organize edilen tüm dini ve milli günler ile bazı anma törenlerine iştirak etmektedir (Avşar 1997: 1626; Balım ve Gürbüz 2012: 285; Demir ve Demir 2006: 64; Ellezoğlu ve Çakırgözoğlu 2006: 27).

3.5.6. Kırgızistan

Kırgızistan’da yaşayan Türk dilli halklar arasında Ahıska Türkleri dışında Özbekler, Uygurlar, Kazaklar, Tatarlar, Kırım Tatarları ve Karaçaylar bulunmaktadır. Nüfus bakımından Ahıska Türkleri, bu Türk dilli halklar arasında üçüncü sırada yer almaktadır (Gürbüz 2012: 198). Genel olarak, Kırgız toplumuyla kaynaşmış bir görüntüye sahiptir.

Kırgızistan’da yaşayan Ahıska Türkleri, ülkeye iki farklı bölgeden gelerek yerleşmiştir. Genel olarak Batken, Celalabad, Oş, Talas, Çuy ve Bişkek vilayetlerinde yaşamaktadırlar. Kırgızistan’a gelen gruplardan ilki, 14 Kasım 1944 tarihinde Ahıska’dan sürgün edilen gruptur. Grubun üçte ikine yakını ülkenin kuzeyindeki Bişkek bölgesine, geriye kalanı ise ülkenin güneyindeki Oş bölgesine yerleşmiştir. İkinci grup ise, Fergana olayları sonucunda Özbekistan’dan gelerek Kırgızistan’ın değişik

bölgelerine yerleşmiştir. İkinci grupta yaklaşık 12.000 Ahıska Türkünün geldiği tahmin edilmektedir (Çakırgözoğlu 2005: 24; Pentikainen ve Trier 2004: 25).

Kırgızistan'da 1999 yılında yapılan nüfus sayımı, ülkede toplam 33.327 Ahıska Türkünün yaşadığını göstermektedir (Ray 2007: 84). Bölgede son dönemde alan çalışması yapmış uzmanlardan Gürbüz(2012: 198)'ün 2011 verilerine göre, bu rakamın 39.133 olduğu belirtilmektedir. Diğer uzmanlar ise, yaklaşık 50.000 civarında olduğunu söylemektedirler (Blacklock 2005: 10; Buntürk 2007: 420; Guseynova 2008: 90). Bunlara ilave olarak Kırgızistan'daki Ahıska Türklerine ait dernek yetkilileri de, Azeri olarak kayıtlı olanlarla birlikte toplam sayının yaklaşık 52.000 civarında olduğunu iddia etmektedir (Gürbüz 2012: 199). Netice olarak Kırgızistan'da yaşadığı tahmin edilen yaklaşık 50.000 civarındaki Ahıskalıdan 30.000'i ülkenin güneyindeki Oş bölgesi ve civarındaki illerde, geri kalan 20.000'i ise kuzeydeki Talas bölgesi ve civarındaki illerde yaşamaktadır (Blacklock 2005: 10; Gürbüz 2012: 199). Kırgızistan'da sosyolojik bir araştırma yapan ve verilen rakamlara katılmayan Saygılı(2004: 119) ise, Ahıskalıların yarısının ülkenin güneyinde, diğer yarısının ise kuzeyinde yaşadığını belirtmektedir. Her iki iddia da kesin kanıtlara dayanmamaktadır. Bu yüzden ilk gelen grubun üçte ikisinin ülkenin kuzey bölümüne yerleştirilmesi nedeniyle Ahıskalıların çoğunluğunun halen kuzeyde yaşamaya devam ettiği düşünülmektedir.

Ülkenin kuzeyinde yaşayan Ahıskalılar, güneyindekilere nazaran eğitim ve öğretime daha fazla önem vermektedirler. Her iki bölge arasındaki farklılık, sürgün sonrasında günümüze kadar aynen devam etmiştir. Güneyde yaşayan Ahıskalılar arasında, eğitimden daha çok tarım ve hayvancılığa önem verilmesinin nedeni iki bölge arasındaki gelişmişlik farkıdır. Ülkedeki Rus nüfusun yaşadığı kuzey bölümü, nispeten gelişmiş durumdadır. Güneyde eğitim ve ulaşım olanakları sınırlıdır. Bölgedeki köyler, il ve ilçe merkezlerine nispeten uzaktır. Bu durum, bölgede yaşayan halkın iletişimini de olumsuz etkilemektedir (Çakırgözoğlu 2005: 25; Ray 2007: 112).

Fergana olaylarından sonra Kırgızistan'a göç eden Ahıskalıların, vatandaşlık hakkı kazanma konusundaki sorunları halen çözüme kavuşturulamamıştır. Bu nedenle Özbekistan'dan Kırgızistan'a göç etmek zorunda kalan Ahıskalılar, Kırgızistan'daki eğitim ve sağlık sistemlerinden istifade ve toprak kiralanması gibi konularda ciddi sorunlar yaşayabilmektedir (Ray 2007: 83).

Resmi dokümanlarda çoğu Azeri olarak kayıtlı bulunan Ahıska Türkleri, bu durumu değiştirme niyetindedir. Ancak yanlış anlaşılabilir endişesiyle, girişimde bulunmaktan kaçınılmaktadırlar (Ray 2007: 82; Saygılı 2004: 127). Yaşam seviyeleri genel olarak iyidir. Ülke eğitim sisteminden istifade etme konusunda genel olarak sorunları yoktur. İsteyen Ahıskalılar, Kırgız ve Rus okullarına gidebilmektedirler (Blacklock 2005: 10).

Kırgızistan'daki Ahıskalıların kimliklerinin tanımlanmasında etnik ve dini faktörler öne çıkmaktadır. Etnik tanımlamada, genellikle Ahıska Türkü veya sadece Türk terimleri tercih edilmektedir. Din konusunda ise, güneyde yaşayan Ahıskalıların kuzeydekilere nazaran daha dindar oldukları görülmektedir. İbadet yerlerinin paylaşımı konusunda ön plana çıkan bir sorunları yoktur. Ahıskalılar, Özbekler ve Kırgızlar aynı camiye kullanabilmektedirler (Ray 2007: 106).

Gürcistan'a geri dönüş konusuna, sadece yaşlılar veya ekonomik durumu kötü olanlar önem vermektedir. Gençler arasında cazip bir konu değildir (Cihan, 2008: 21). Bu faaliyeti yönetebilecek bir liderleri yoktur. Gürcistan ve Ahıska hakkında fazla bir şey bilinmemektedir. Ülkede yaşayan Ahıska Türkleri, Ahıska ve Kırgızistan'dan daha çok Türkiye'yi vatan olarak görmektedirler. Böyle bir ortamda ana vatan Gürcistan'a geri dönüş beklentisine girmenin gerçekçi bir yaklaşım olmayacağı düşünülmektedir (Blacklock 2005: 10; Ray 2007: 109; Saygılı 2004: 214).

Hizmet sektöründe çalışanlar olmakla birlikte, geçimlerini genel olarak tarımcılık ve ticaretle sağlamaktadırlar. Türkiye'den gelerek Kırgızistan'a yatırım yapan şirketlerde çalışanlar çoğunluktadır. Bir anlamda Türkiye ile Kırgızistan arasında köprü vazifesi görmektedirler (Gürbüz 2012: 200; Ray 2007: 92).

Kırgızistan'da yaşayan Ahıska Türkleri arasında dayanışma amacıyla kurulmuş olan iki dernek mevcuttur. Bunlardan ilki, 1989 yılında kurulan "*Kırgızistan Ahıska Türkleri Derneği*"dir. Derneğin Celal Abad, Oş ve Talas'da şubeleri bulunmaktadır. Derneğe bağlı olarak teşkil edilen kadın ve gençlik kolları ile folklor grubu faaliyetlerine devam etmektedir (Demir ve Demir 2006: 64; Devrişova 2010a: 54; Kadirova 2004: 42; Ray 2007: 111). Diğerisi ise, "*BDT Ülkelerinin Uluslararası Ahıska Türkleri Federasyonu*"dur. Her iki derneğin de genel amacı, Ahıska Türklerinin Kırgızistan'dan göç ederek Türkiye'ye yerleşmelerini sağlamaktır (Pentikainen ve Trier 2004: 29).

3.5.7. Ukrayna

Ukrayna’da yaşayan Türk dilli halklar arasında, Kırım Tatarları, Tatarlar, Azeriler, Urumlar, Gagauzlar, Ahıska Türkleri, Karaylar(Karaimler) ve Kırımçaklar bulunmaktadır (Aydingün 2012: 255). Bunlar içinde Ahıska Türkleri, Ukrayna’ya zorunlu olarak en son gelen Türk dilli gruptur.

Fergana saldırılarını takiben Özbekistan’daki Ahıskalıların bir kısmı, 1989-1991 yılları arasında Ukrayna’ya göç etmiştir. Sonradan gelenler olmuşsa da yoğunluk azalmıştır. Bu dönemde gelen Ahıskalılar, halihazırdaki nüfusun dörtte üçünü oluşturmaktadır. Aynı dönemde Azerbaycan ve RF’nin Krasnodar Eyaleti’nden gelenler de olmuştur. Bunlar da doğal olarak, nüfusun dörtte birini oluşturmaktadır (Blacklock 2005: 11; Klinchenko vd. 1999: 36; Malynovska 2007: 239).

Ukrayna’nın Ahıskalılar tarafından yerleşim yeri olarak seçilmesinde birkaç faktör etkili olmuştur. Bunlardan ilki, Ukrayna’nın çatışmalardan uzak coğrafi konumudur. Göçün yaşandığı dönemde gerek Kafkasya gerekse Orta Asya bölgesindeki etnik ve bölgesel çatışmalar göz önünde bulundurulduğunda, bunun ne kadar önemli bir faktör olduğu ortaya çıkmaktadır. Diğer, iklim koşullarının özellikle tarım için elverişli olmasıdır. Bu dönemde tarım için elverişli olan geniş alanlar, boş ve atıl durumda bulunmaktaydı. En önemlisi de, bölgenin ihtiyaç duyduğu işgücünü iskan edebilecek yeterlilikte barınma olanakları bulunmaktaydı (Malynovska 2007: 239).

2001 yılında yapılan nüfus sayımına göre, Ukrayna’da 9.180 Ahıska Türkünün yaşadığı tespit edilmiştir (Gomanyük 91; Malynovska 2007: 239). Bugün bu rakamın 10-12.000 arasında olduğu tahmin edilmektedir. Ukrayna’da yaşayan Ahıskalılar, Kırım Özerk Cumhuriyeti dahil 13 farklı bölgenin genel olarak kırsal kesimlerinde 30-40 kişilik gruplar halinde yaşamaktadır. Kırsal kesimde yaşayanlarının oranının %86 olduğu tahmin edilmektedir. Bu esaslara göre en fazla sayıda Ahıskalının yaşadığı bölgeler; sırasıyla Kerson(3.800), Donetsk(1.900), Nikolaev(1.000), Zaporozski(1.000) ve Kırım Özerk Cumhuriyeti(1.000)’dir (Blacklock 2005: 11; Klinchenko vd. 1999: 39; Malynovska 2007: 239; Rasulov 2014: 243).

Ukrayna’da 2013 yılı sonunda Batı yanlısı protestolar ile başlayan ve Cumhurbaşkanı Yanukoviç’in RF’ye sığınmasıyla devam eden süreçte Kırım Özerk Cumhuriyeti, RF tarafından önce işgal edilmiş, daha sonra 16 Mart 2014’te yapılan

yasal olmayan referandum sonuçlarına göre 21 Mart 2014'te ilhak edilmiştir. Bu durumu Suriye, Venezuela ve Afganistan gibi birkaç ülke dışında meşru kabul ederek tanıyan olmamıştır (Özdal 2014: 24; Tecer 2014: 120). Bu yüzden Kırım Özerk Cumhuriyeti'nde yaşayan Ahıska Türkleri, Ukrayna Devleti'nin toprakları altında gösterilmeye devam etmektedir. Ayrıca Ukrayna'da Merkezi Yönetim ile RF yanlısı ayrılıkçılar arasında devam eden çatışmalardan Donetsk bölgesindeki Ahıskalılardan etkilendikleri rapor edilmektedir. Gelişmeler üzerine DATÜB, değişik platformlarda yaptığı girişimlerle, Türk ve dünya kamuoyunun dikkatini bu bölgeye çekmeye çalışmaktadır (Vatan Ahıska 2014: 32).

RF'nin aksine Ukrayna'ya yerleşen Ahıskalılar, vatandaşlık hakkını almada sorun yaşamamışlardır. "*Ukrayna Vatandaşlık Kanunu*"nın 1991 yılında yürürlüğe girmesiyle, göçle gelen Ahıskalılar bu tarihten itibaren doğrudan vatandaşlık hakkını elde etmişlerdir (Klinchenko vd. 1999: 47; Malynovska 2007: 248). Buna rağmen Ukrayna'da yaşayan Ahıskalılardan %5'inin vatandaşlık hakkını hala alamadıkları iddia edilmektedir (Aydıngün 2012: 281; Malynovska 2007: 283).

Ahıska Türkleri, dil olarak Türkçe konuşmasının ötesinde kendilerini Türk olarak tanımlamaktadır. Türkiye'yi ana vatanları olarak görmeleri nedeniyle tüm faaliyetlerini yakından izlemektedirler. Ayrıca bir çoğunun ailesinden bazıları ve yakın akrabaları Türkiye'de yaşamaktadır (Aydıngün 2012: 280; Malynovska 2007: 275).

Ukrayna'ya ilk geldiklerinde tarım işçisi olarak çalışan Ahıskalıların halihazırdaki geçim kaynağı da yine tarımcılıktır (Rasulov, 2014: 244). Tarım yaptıkları topraklar kendilerine aittir. 1997 yılından itibaren ekonomik durumları her geçen gün iyileşmektedir. Kültürlerini, dillerini ve kimliklerini devam ettirme ve huzur içinde bir arada yaşama konusunda sorunları yoktur. Buna rağmen geçici olarak yaşadıklarını düşündükleri Ukrayna'yı vatan olarak gördükleri söylenemez. Burada yaşayanların, Gürcistan'ı vatan olarak görme eğilimi daha fazladır (Blacklock 2005: 11; Malynovska 2014: 257).

Ahıskalıların eğitim seviyeleri düşüktür. Eğitimli ve zengin işadamları olmadığı gibi kendi sorunlarını gündeme getirerek bunların takibini yapabilecek nitelikte entelektüel kesimden de yoksundurlar (Osipov ve Swerdlow, 2007: 591). Bu ülkede yaşayan Ahıskalılar arasında en büyük problemlerden biri, parçalanmış ailelerdir. Anne-baba Ukrayna'da yaşarken, çocukları RF ve Azerbaycan'da yaşamak zorunda kalan

aileler bulunmaktadır. Ailelerin birleşmesi amacıyla 1989'dan sonra RF ve Azerbaycan'dan Ukrayna'ya göçler az da olsa devam etmiştir (Buntürk 2007: 419; Pentikainen ve Trier 2004: 20).

Ahıskalıların tamamına yakını, Ukrayna'daki yaşam koşullarının Özbekistan'a göre çok daha iyi olduğuna inanmaktadır. Ukrayna'da herhangi bir ayrımcılığa maruz kalmadıklarını düşünen Ahıskalılar, Özbekistan ile mukayese edildiğinde burada kendilerini nispeten güvende hissetmektedirler. Bu tespitlerden hareketle Ukrayna'da yaşayan Ahıska Türklerinin ev sahibi ülke halkı içinde asimile olmadıklarını ve benliklerini koruduklarını söylemek yanlış olmayacaktır (Aydınün 2012: 282; Malynovska 2007: 282; Pentikainen ve Trier 2004: 20).

Ukrayna'da faaliyette bulunan “*Uluslararası Ahıska Türkleri Milletlerarası Cemiyeti*” 1992 yılında kurulmuştur. 1993 yılında adını “*Ukrayna Ahıska Türkleri Vatan Cemiyeti*” olarak değiştiren derneğin iki temel görevi bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, Ukrayna'da yaşayan Ahıska Türklerinin sesini hem Türkiye'ye hem de dünyaya duyurmaktır. Diğeri ise, mevcut sorunlarına imkanlar dahilinde çare bulmaktır (İzzetoğlu 2003: 19; Malynovska 2007: 246). Dernek; Türkçe dersleri vermekte, folklor kursları açmakta, Türkiye'ye öğrenci gönderilmesine aracılık yapmakta ve Kiev'deki İslam Üniversitesi'ne katılımları desteklemektedir. Moskova'daki Uluslararası Vatan Cemiyeti ile yakın temas içinde faaliyet gösteren Ukrayna Vatan Cemiyeti, oldukça farklı bir kültürel ortamda kendi kültür, gelenek ve göreneklerini koruma mücadelesi vermektedir (Buntürk 2007: 420; Klinchenko vd. 1999: 67).

Ukrayna Ahıska Türkleri Vatan Cemiyeti Başkanı, Ukrayna Cumhurbaşkanı'na doğrudan bağlı olan “*Ulusal Azınlıklar Konseyi*”nin üyesidir. Ayrıca dernek, yasal olarak “*Ukrayna Ulusal Göçmenler Devlet Komitesi*” ile de sürekli irtibat halindedir. Bu konuda araştırma yapan uzmanın görüştüğü dernek başkanı, azınlıklarla ilgili alınan kararlarda kendilerine danışıldığını belirtmiştir (Malynovska 2007: 246).

3.5.8. ABD

Ahıska Türklerinin tamamı RF'nin Krasnodar Eyaleti'nden göç ederek ABD'ye yerleşmiştir. ABD'ye gelmeleriyle ilgili işlemler, 1980 tarihli “*Mülteciler Yasası*”na göre yapılmıştır. Ahıska Türkleri, 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra durma noktasına

gelen Mülteci Programı'nın yeniden uygulanmaya başlamasıyla ABD'ye gelen en kalabalık grup olmuştur. Söz konusu programa göre; Ahıska Türkleri, *“insani açıdan en kaygı verici durumda olan mülteciler”* olarak tanımlanmıştır. Belirtilen tanımlama, BMMYK ve ABD Moskova Büyükelçiliği'nin tavsiyeleri dikkate alınarak yapılmıştır (Aydingün ve Aydingün 2014: 122).

Adı geçen yasa çerçevesinde gönüllülük esasına dayanan seçimler için ABD üç şart ileri sürmüştür. Şartlardan ilki, etnik köken olarak *“Mesket Türkü”* olduğunun ispat edilmesidir. İkincisi, Haziran 2004 tarihinden önce Krasnodar Eyaleti'nde yaşamış olmaktır. Sonuncusu ise, Özbekistan'dan kaçarak gelmek ve Krasnodar Eyaleti'nde entegrasyon sorunları yaşadığını ispat etmektir (Blacklock 2005: 13).

Göç neticesinde ABD'ye yaklaşık 11.500 Ahıska Türkü yerleşmiştir. Belirtilen sayının tamamı, ABD'nin 32 eyaletine bağlı 66 şehire dağıtılmış şekilde yaşamaktadır (Alptekin 2014: 54; Koriouchkina ve Swerdlow 2007: 388; Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 55). Bunların büyük çoğunluğu; teknisyen, bahçıvan, şoför, kapıcı, hademe ve işçi olarak hizmet sektöründe çalışmaktadır (Aydingün ve Aydingün 2014: 133; Coskun 2009: 19).

Yeni yerleşimin ortaya çıkardığı zorluklar aile ve grup içi dayanışmayla giderilmeye çalışılmaktadır. Bu maksatla şehirlerde kurulan *“Türk Kültür Merkezleri”* grup içi dayanışma için önemli destek sağlamaktadır. Derneklerde düzenlenen sosyal etkinlikler kapsamında konferanslar, eğitim çalışmaları, eğlenceler ve diğer sosyal faaliyetleri sıralamak mümkündür (Kolukırık 20011: 184).

ABD'deki Ahıskalılar, kimliklerini muhafaza etme konusuna önem vermektedirler. ABD'ye yerleşen Ahıska Türkleri arasındaki endişelerden biri, gelecek nesillerin zorluklara karşı korumayı başardıkları kimliklerini kaybetme korkusudur. Bu korkuyu yenmek amacıyla çocukların dini eğitimlerine geçmişe nazaran daha çok özen gösterilmektedir. Bu maksatla, 7-13 yaşları arasındaki çocuklar, Türk Kültür Merkezlerinde açılan dini kurslara gönderilerek, dini ve kültürel eğitim almaları sağlanmaktadır. Ayrıca günlük yaşamlarında dil, din, tarih ve kültür gibi konulara önem verilmektedir (Alptekin 2013: 22; Cetinkaya ve Kodan 2012: 401; Osipov ve Swerdlow 2007: 595). Ahıskalılar, ABD'ye yerleşmeleriyle birlikte buradaki Türk ve Rus toplumlarıyla ilişkilerini geliştirmeye başlamışlardır.

ABD'deki Ahıska Türkleri arasında, Ahıska'nın önemi konusunda nesil farklılıkları bulunmaktadır. Örneğin genç nesil, vatan ve aidiyet duyguları bakımından Ahıska'yı dedelerinin hatırası olarak görmektedir. Bununla birlikte sembolikte olsa “geri dönüşün Gürcistan tarafından garanti altına alınması” konusunda ortak bir anlayış mevcuttur (Blacklock 2005: 14).

ABD'ye göç eden Ahıska Türkleri arasında dayanışma sağlamak ve mevcut sorunlarının çözümünde daha etkili olmak amacıyla Şikago'da “*Türk Kültür Merkezi*” açılarak faaliyete başlamıştır. 2005 yılında Pensilvanya'nın Lanchaster şehrinde “*Amerikalı Ahıska Türkleri Vakfı*” hizmete girmiştir (Osipov ve Swerdlow 2007: 594). Ayrıca Dayton şehrinde yaklaşık bir yıldır hizmet veren “*Ahıska Türk Kültür Merkezi*” de 30 Kasım 2012'de resmen açılmıştır (İskender 2012: 55).

ABD'de yaşayan Ahıska Türklerinin Kurucu Kongresi, 6 Haziran 2009 tarihinde Şikago'daki Türk Kültür Merkezi'nde yapılmıştır. Kongre görüşmelerinde, 17 Şubat 2008 tarihinde düzenlenen Kentucky Konferansı'nda alınmış karar gereği “*Vatan Ak ve Hak Cemiyeti*” kurulmuştur. ABD'de yaşayan Ahıska Türklerini tek yönetim altında toplayacak cemiyet, tek tüzük, tek isim ve birlik halinde faaliyette bulunmak amacıyla teşkil edilmiştir. DATÜB'e üye olan Vatan Ak ve Hak Cemiyeti, ABD'deki faaliyetlerini devam ettirmektedir (Çavuş 2009: 52; Zeyrek 2011a: 21).

ABD'deki Ahıska Türklerine ait dernekler, “*Türk Amerikan Dernekleri Federasyonu*”na üye olmuştur. ABD'de yaşayan Türk toplumuyla ilişkilerin geliştirilme girişimi neticesinde, hem taraflar arasında iş birliği ve dayanışma için ortaklaşa bir gücün yaratılması, hem de sorunların çözümü için uygun bir platformun oluşturulması hedeflenmektedir (Osipov ve Swerdlow 2007: 596).

3.5.9. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC)

Kıbrıs'ta yaklaşık 500 Ahıska Türkü yaşamaktadır. Bunların bir kısmı, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda önce Anadolu'ya, 1974'ten sonra da Kıbrıs'a göç etmiştir. Bu tarihten itibaren Kıbrıs'ta yaşayan Ahıska Türkleri, KKTC'de soyadı kanununun kabul edilmesiyle birlikte “*Ahıskalı*” soyadını almışlardır. Belirtilen Ahıskalıların dışında Kıbrıs'ta, üniversitelerde eğitim alan Ahıskalı öğrenciler de yaşamaktadır. Sayıları dönemlere göre değişen Ahıskalı öğrenciler, adadaki Ahıska

Türkleri tarafından düzenlenen sosyal faaliyetlere iştirak etmektedirler (Uçar ve Memmedoğlu 2014: 212).

Kıbrıs'ta yaşayan Ahıska Türkleri, Nisan 2011'de yaptıkları bir toplantıda “KKTC Ahıska Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği”nin kurulmasına karar vermiştir. Karar gereği derneğin kuruluş çalışmaları tamamlanarak onay için KKTC yetkililerine müracaat edilmiştir. Onay işlemleri 14 Kasım 2011 tarihinde tamamlanan KKTC Ahıska Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği, bu tarihten itibaren resmi faaliyetine başlamıştır (Uçar ve Memmedoğlu 2014: 212).

Dernek Yönetim Kurulu'nun 2011 yılı sonunda aldığı kararla üyelik için DATÜB'e müracaat edilmiş ve üyeliği kabul edilmiştir. Dernek DATÜB ile yakın temas içinde faaliyetlerine devam ederek KKTC'deki Ahıskalılar arasındaki siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda gerekli koordinasyonu sağlamaya çalışmaktadır (Vatan Ahıska 2013a: 48).

3.5.10. Türkiye

Türkiye'de yaşayan Ahıska Türklerinin 35-40.000 arasında olduğu tahmin edilmektedir. Bunların büyük çoğunluğu, genel olarak Bursa(20.000), Antalya(4.000) ve İstanbul(3.400)'da yaşamaktadır (Bayraktar 2013: 75; Blacklock 2005: 11; Osipov ve Swerdlow 2007: 589). Kalanlar ise, nispeten daha az sayıda Ankara, İzmir, Iğdır, Yalova, Konya, Çanakkale, Denizli ve Gebze'ye yerleşmiştir (Aydınün 2007: 345).

Türkiye'deki Ahıska Türklerinin kaynağını iki ana grupta toplamak mümkündür. Birinci grubu, Ahıska'nın Rus idaresine girmesinden sürgünün yapıldığı döneme kadar değişik vesilelerle göç edenler oluşturmaktadır. İkinci grup ise, Sovyetler Birliği'nin çökmesinden sonra değişik ülkelerden Türkiye'ye göç ederek yerleşenlerdir. İlk grupta gelenler, toplumla tamamen kaynaşmış olup genelde Ahıskalı olarak tanınmamaktadırlar. Çoğunluğu oluşturan ikinci gruptakiler ise, yaşadıkları bölgelerde Ahıskalı olarak bilinmektedir. Yine bu grubun hemen hemen tamamına yakını, yasadışı yollardan Türkiye'ye gelerek yerleşmiştir (Pentikainen ve Trier 2004: 25).

Sürgün öncesinde Türkiye'ye göç eden Ahıskalılar, Hatay, Ağrı, Muş ve Iğdır bölgelerine yerleştirilmiştir. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra yasal olmayan yollardan gelenler ise, genellikle iş bulma olanakları fazla olan Bursa ve Antalya

bölgesine yerleşerek yaşamlarını burada devam ettirmektedirler (Pentikainen ve Trier, 2004: 26).

Ahıska Türklerinin 1960'lı yıllardan itibaren Türkiye'ye göç etme talepleri zaman zaman Türkiye ve Sovyetler Birliği arasında resmi görüşmelere neden olmuştur. Bu görüşmelere bağlı olarak Ahıska Türklerinin 1990 yılında yaptığı sürekli müracaatlar neticesinde konu tekrar gündeme gelmiştir. Nitekim dönemin Cumhurbaşkanı Özal'ın talimatıyla bakanlıklararası bir çalışma yapılmıştır. İlgili devlet bakanlığınca yapılan çalışma sonucunda göç konusunda takip edilecek politikanın esasları belirlenmiştir (Buntürk 2007: 425; Ray 2004: 111).

Uzun bir hazırlık devresinden sonra Ahıska Türklerinin Türkiye'ye kabul ve iskanına dair 2 Temmuz 1992 tarih ve 3835 sayılı kanun, 11 Temmuz 1992'de resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu kanun gereği hazırlanan 92/3706 sayılı Bakanlar Kurulu kararına göre; RF, Azerbaycan, Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan'dan göç edecek 150 ailenin 1992 yılında, 350 ailenin ise 1993 yılında Türkiye'ye kabulüne ve yerleştirilmesine karar verilmiştir (Buntürk 2007: 427; Yunusov 2000: 60).

Türkiye'deki yerleşim bölgesi olarak Iğdır'ın seçilmesinde, Ahıskalılar ile bölge halkının dil ve kültür dahil olmak üzere, benzer geleneklere sahip olması etkili olmuştur (Aydingün 2007: 342). Iğdır'a yerleşen Ahıskalılar arasında yapılan bir alan çalışması neticesinde elde edilen bilgilere göre; burada yaşayan Ahıskalıların, sosyal ve ekonomik alanda yaşadıkları olumsuzluklara rağmen Türkiye'yi ana vatan olarak kabul ettikleri ve Türkiye'de bulunmaktan mutlu oldukları tespit edilmiştir (Sürmeli 2010: 138).

Bu planın ilk safhasında yer alan 150 Ahıskalı ailenin Iğdır'a yerleştirilmesi 1994 yılında başarıyla tamamlanmıştır. Ancak ikinci safhada 350 ailenin Türkiye'ye yerleştirilmesi planı bir türlü uygulamaya konamamıştır (Alım, Doğanay ve Şimşek 2006: 306). Planın birinci aşamasının uygulanması, Orta Asya'dan Türkiye'ye büyük ölçekli yeni göç dalgaları yaşanabilir korkusu yaratmıştır. Bu nedenle Türkiye, 350 ailenin ülkesine yerleştirilmesini ertelediği gibi Ahıska Türklerinin Türkiye'ye göçlerinin desteklemesini de durdurmuştur (Pentikainen ve Trier 2004: 26; Yunusov 2000: 61).

Türkiye, teşvik edici olmamakla birlikte Ahıska Türklerinin ülkesine göçüne olumlu baktığı görülmektedir. Bu kapsamda Türkiye, 1997 yılından önce Türkiye'ye gelenler için çıkardığı 1997 tarihli ve 2510 sayılı bir yasayla onlara “*milli mülteci*” statüsü vermiştir. Statü Ahıskalılara, sağlık ve eğitim sisteminden istifade etme, vatandaşlık hakkı elde etme ve çalışma izni alma imkanı vermektedir. Yasa gereği 1997-2005 tarihleri arasında serbest göçle Türkiye'ye gelen 39.000 Ahıskalıya, Bakanlar Kurulu kararıyla oturma izni verilmiştir. Türkiye, göç edenlerin sorunlarını çözme konusunda kararlı bir tutum sergilemese de, gene de Ahıskalıların yaşadığı sorunları çözme konusunda olumlu bir tavır içinde olduğu görülmektedir (Aydingün 2013: 2671; Khanzhin 2004: 508).

1992 tarihli ve 3835 sayılı “*Ahıska Türkleri Kanunu*”na ilave olarak 18 Şubat 2009'da çıkarılan 5838 sayılı kanun ile, “*10 Ocak 2009 tarihinden önce oturma izini alan Ahıska Türklerinin üç ay içinde Türkiye Cumhuriyeti'ne vatandaşlık müracaatlarını yapmaları halinde altı ay içinde vatandaşlık haklarını kazanacakları*” hükmedilmiştir (Bayraktar 2009: 3). Buna göre Sovyetler Birliği'nin dağılmasından itibaren Ahıskalılarla ilgili Türkiye'de yürürlüğe giren kanunlar çerçevesinde 1991-2014 yılları arasında 27.938 Ahıska Türkünün Türk vatandaşlığını aldığı tespit edilmiştir (Zeyrek 2014: 5).

Türkiye'de yaşayan Ahıska Türkleri, Gürcistan'ın koşul olarak ileri sürdüğü Gürcü kimliğini kabul etmektense Ahıska'ya dönüşü reddetmektedirler. Böyle bir durumda Gürcistan'a dönüş önemini kaybetmekte, Gürcistan vatan olarak kabul edilmemekte, Ahıska eski köylerinin bulunduğu bir yurt olarak görülmektedir. Dolayısıyla şartlar olgunlaşsa bile Türkiye'den Ahıska'ya göç edeceklerin sayısının, yok denecek kadar az olacağı tahmin edilmektedir (Aydingün 2007: 371; Blacklock 2005: 12).

Diğer ülkelerle mukayese edildiğinde Türkiye'de daha fazla sayıda Ahıska Türkü derneği faaliyette bulunmaktadır. Bazı kaynaklara göre, bu rakam 20 civarındadır. Bunların sadece 15'i daha aktif ve etkilidir. Derneklerin kuruluş amacı, dayanışma ve yeni gelen Ahıskalıların hem topluma uyumlarına, hem de güncel sorunlarına yardımcı olmaktır (Pentikainen ve Trier 2004: 29).

Ahıska Türkleri, İstanbul'da toplanarak yasal haklarını aramak ve korumak amacıyla "*Ahıskahılar Vakfı*"nın kurulmasına karar vermiştir. 05 Haziran 1997'de kurulan vakıf, halen İstanbul'da faaliyette bulunmaktadır (Buntürk 2013: 92).

Ahıskalı dernekleri içinde, 29 Eylül 2000 tarihinde kurulan "*Ahıska Türkleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Derneği*" diğerlerinden farklıdır. Büyük çoğunluğu Türkiye'ye lisans ve yüksek lisans eğitimi için gelen Ahıskalı öğrenciler tarafından kurulan derneğin amacı, değişik ülkelerde yaşayan Ahıska Türklerinin sosyal, kültürel ve eğitim sorunlarıyla ilgilenmek ve gerekli yardımlarda bulunmaktır (Kadirova 2004: 44; Mürseloğlu 2001b: 2).

Türkiye'deki en büyük Ahıska Türkleri derneklerinden biri, "*Ahıskalı Göçmen Türkleri, Kültür ve Yardımlaşma Derneği*"dir. 2001 yılında Bursa'da kurulmuş olan dernek, faaliyetlerine halen burada devam etmektedir (Çelik 2011: 2; Kadirova 2004: 44; Pentikainen ve Trier 2004: 29).

Türkiye'de faaliyette bulunan Ahıska Türkleri dernekleri iki federasyon çatısı altında toplanmıştır. Bu kapsamda ilk olarak, dokuz dernek tarafından Aralık 2003'de Ankara'da "*Uluslararası Ahıska Türk Dernekleri Federasyonu*" kurulmuştur. Federasyonun kuruluşunu müteakip I. Kurultayı Ankara'da yapılmıştır (Taşdemir 2005: 186; Zeyrek 2004: 4). Federasyonun kuruluş amacı, değişik ülkelerde yaşayan Ahıska Türklerinin ortak hareket etmesini ve oluşturulan eylem planlarının etkin bir şekilde uygulanmasını sağlamaktır. Ancak ortaya çıkan bazı anlaşmazlıklar nedeniyle bahse konu federasyonun faaliyetlerine 2007 yılında son verilmiştir (Mat 2002: 287). İkinci federasyon ise, "*Ahıska Türk Dernekleri Federasyonu*" adıyla Ağustos 2003'de Ahıska Türklerinin yoğun olarak yaşadığı Bursa'da kurulmuştur. Alınan bir kararla merkezi 2006 yılında Ankara'ya taşınan federasyon, faaliyetlerini yeni merkezinde sürdürmektedir.

Bursa'nın Osmangazi ilçesinde kurularak halen faaliyetlerine devam eden diğer bir dernek de, "*Tüm Ahıskahılar Sosyal, İktisadi, İşbirliği ve Yardımlaşma Derneği (TASİYAD)*"dir. 22 Nisan 2011 tarihinde faaliyete başlayan dernek, Ahıska Türklerinin dayanışma, yardımlaşma ve eğitim destek faaliyetlerinin etkinleştirilmesi ve geliştirilmesi, Ahıska toplumunun sosyal ve kültürel gelişiminin sağlanması ve bu konularda çalışmalar yapan kişi ve kuruluşlara destek verilmesi amacıyla kurulmuştur (Uçar ve Memmedoğlu 2014: 203).

Büyük Öğrenci Projesi kapsamında Türkiye’de lisans ve yüksek lisans eğitim gören Ahıskalı öğrenciler, 2004 yılında İstanbul’da “*Ahıskalı Öğrenciler Birliği*”ni kurmuştur. Ahıskalı Öğrenciler Birliği, mezunların da katkılarıyla 12 Kasım 2010’de “*Ahıskalı Öğrenciler, Mezunlar ve Mensupları Derneği*” (AHİMED) adıyla resmileştirilerek halihazırdaki kurumsal yapısına kavuşturulmuştur (Alioğlu ve Gürbulak 2013: 237).

Türkiye’deki Ahıskalı derneklerin resmi yaklaşımı, kendilerini ana vatanları Türkiye’ye dönmüş “özbeöz” Türkler olarak göstermektir. Bu iddiaya, İstanbul’da faaliyette bulunan “*Ahıska Türkleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Derneği*” de dahil olmak üzere bazı dernekler tarafından karşı çıkılmaktadır. Zira onlara göre, ana vatan Türkiye değil, Ahıska’dır. Esas hedefleri de oraya dönmektir (Pentikainen ve Trier 2004: 29).

Türkiye’de Ahıska Türklerine ait en önemli dernek, hiç şüphesiz DATÜB’dür. DATÜB’ün Türkiye’de faaliyette bulunmasını iki şekilde yorumlamak mümkündür. Öncelikle DATÜB, Ahıska Türklerinin Türkiye’ye olan güvenlerinin simgesidir. Diğer taraftan, Türkiye’nin DATÜB’e Ankara’da faaliyette bulunmasına müsaade etmesi, onu desteklediğinin göstergesidir. Türkiye’nin olumlu yaklaşımına karşılık DATÜB’ün genel karargahını İstanbul’a taşımasının gerekçesini anlamak mümkün değildir.

Türkiye’de sayıları çok olmamakla birlikte Ahıska Türklerine ait dernekler tarafından çeşitli dergiler yayınlanmaktadır. Bunlar arasında en önemlisi “*Bizim Ahıska*” dergisidir. Başlangıçta Uluslararası Ahıska Türk Dernekleri Federasyonu tarafından çıkarılan dergi, adı geçen federasyonun feshedilmesinden sonra bağımsız olarak faaliyetlerine devam etmektedir. Diğer bir dergi, Ahıska Türkleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Derneği tarafından çıkarılan “*Ahıska*”dır. Genel olarak internet tabanlı yayın yapmaktadır. Son dergi ise, Ahıskalılar Vakfı’nca yayınlanan “*Ahıskalılar*” dergisidir. Diğer ülkelerle mukayese edildiğinde Türkiye’de yayınlanan dergi ve kitap sayısı fazladır. Ancak yayınlanan dergi ve kitaplar, Ahıskalılar arasında arzu edilen birlik ve beraberliğin yaratılmasında yetersiz kalmaktadır (Osipov ve Swerdlow 2007: 591; Şakirov 2004: 45).

Ahıska Türklerinin diğer ülkelere nazaran Türkiye’de daha fazla örgütlenme imkanlarına sahip olmalarına karşın, sorunlarını Türk kamuoyuna anlatmada başarılı oldukları söylenemez. Bunun büyük oranda gerek iş dünyasında ve akademi camiasında

gerekse de siyasi alanda etkili rol oynayamamalarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bununla birlikte AASM'ye ait uzmanların alan çalışması kapsamında mülakat yaptığı çoğu Ahıskalı, başarısızlığı genel olarak derneklerin parçalanmış yapısına bağlamaktadır (Osipov ve Swerdlow 2007: 589).

İzmir'de yaşayan Ahıskalılara ait Ahıska Türkleri Derneği'nin girişimiyle İzmir'e bağlı Menemen ilçesinde 568 konut ve işyerinden oluşan "*Ahıska Kent*" ile, bu kentin içinde "*Ahıska Türkleri Sürgün Abidesi*" inşa edilmiştir. TOKİ aracılığıyla inşa edilen her iki proje de, 10 Kasım 2013 tarihinde hizmete girmiştir (Agara 2013: 6). Ahıska Kent'in yapılması konusunda farklı değerlendirmeler olabilir. Ancak konut projesiyle, bir bölümü Ahıska'ya geri dönüş özlemini dile getiren "*Ben Ahıskalıyım*" şiirinden oluşan abidenin aynı yerde olması tezat oluşturmaktadır.

Ahıska Türklerinin Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla başlayan Türkiye'ye göçleri, günümüzde az da olsa devam etmektedir. Ancak Ahıskalıların yaşadıkları ülkede meydana gelebilecek siyasi istikrarsızlıkların göçün ivmesini artırması muhtemeldir. Türkiye'ye göçün ivmesi zaman içinde azalsa da, artsa da Ahıskalıların istekleri değişmemektedir: "*Türk Hükümeti'nin, Ahıskalıların Türkiye'de yaşadığı sorunlara çözüm bulması ve yardım etmesi.*"

3.6. Ahıska Türklerinin Türkiye'de Yaşadığı Sorunlar

Gürcistan'a geri dönüş konusunda yaşanan belirsizliğin yanı sıra Ahıska Türklerinin halen yaşadıkları ülkelerin onlara karşı olumsuz tutumları bazı durumlarda göçü zorunlu hale getirmektedir. Böyle durumlarda vatan olarak da kabul edilen Türkiye, göçün en uygun adresi olarak ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'ye göç eden Ahıskalıların, göç sebepleri farklıdır. Bunlar arasında; halen yaşadıkları ülkelerdeki siyasi baskı ve iç savaşlar nedeniyle can güvenliklerinin tehlikede olması, daha uygun yaşam koşullarına ulaşma isteği, gelecek kuşaklara daha güzel bir gelecek yaratma arzusu ve daha önce göç eden yakınlarının tavsiyelerine uyma isteği gibi sebepleri saymak mümkündür (Ağaoğlu 2011: 91). Sebebi ne olursa olsun göç, yeni yaşam bölgesinde birçok soruna neden olmaktadır. Türkiye'ye göç eden Ahıska Türklerinin de karşılaştıkları bazı sorunlar bulunmaktadır. Bunların başında, oturma ve çalışma izinleri ile, vatandaşlık ve sosyal güvenlik haklarının alınması

konusunda yaşanan sorunlar gelmektedir (Agara 2011: 48; Ağaoğlu 2011: iii; Osipov ve Swerdlow 2007: 589). Bu sorunlar, Ahıska Türklerine ait derneklerin düzenlediği konferanslarda sık sık gündeme getirilmiş, hala da getirilmektedir. Ayrıca bazı dernek veya federasyon başkanları, ilgili bakanı ziyaret ederek yaşanan sıkıntıları bizzat aktarmıştır. Örneğin Ahıska Türk Dernekleri Federasyonu Başkanı Yunus Zeyrek ve beraberindeki heyet, dönemin Türk Dünyasından sorumlu Devlet Bakanı Mehmet Aydın'ı ziyaret etmiş ve Türkiye'de yaşanan sorunları dile getirmiştir (Kadirova 2005: 53). En son DATÜB Başkanı Kassanov, Aralık 2014'te Başbakan Ahmet Davutoğlu'nu ziyaret ederek Türkiye'deki Ahıskalıların sorunları hakkında özet bilgi vermiştir (Ahıska 2014: 2). Ayrıca Türkiye'deki Ahıskalıların sorunları konusu, hem Ahıskalı derneklerin ortak düzenlediği konferans ve sempozyumlarda, hem de Ahıskalılara ait dergi ve gazetelerde sık sık gündeme getirilmektedir.

Oturma izni konusunda yaşanan sorunlar, 2008 yılında yayınlanan bir genelgeyle çözüme kavuşturulmuştur. Ancak çalışma izninin alınmasıyla alakalı sorunlar hala devam etmektedir. “*Ahıskalılar Vakfı*” Başkanı Mehmet Oğuz bu durumu, Türkiye'nin AB ile mevzuat bağlantısına atfetmektedir. Zira AB'ye göre, çalışma iznini İçişleri Bakanlığı değil Çalışma Bakanlığı vermektedir. Bu yüzden de İçişleri Bakanlığı tarafından düzenlenen ikametgah tezkerelerine “*çalışma izni verilemez*” kaşesi vurulmaktadır. Doğal olarak çalışma izni olmadan gizli olarak çalışıldığının tespit edilmesi halinde, ceza uygulamasına maruz kalınmaktadır (Ağaoğlu 2011: 81; Aydıngün 2007: 343).

Vatandaşlık hakkının elde edilmesi, 2004 yılına kadar nispeten kolay olmuştur. Zira bu tarihe kadar süre, altı ayla sınırlanmıştır. Ancak bu tarihten itibaren giderek zorlaşmıştır. Ayrıca belirtilen süre, 2004 yılında önce iki yıla; sonra ise, 12 Haziran 2009 tarihli ve 5901 sayılı “Türk Vatandaşlığı Kanunu” gereği 1 Ocak 2011 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere, AB'ye uyum çerçevesinde beş yıla çıkarılmıştır (Ağaoğlu 2011: 82).

Vatandaşlık hakkının alınmasından sonra ortaya çıkan önemli sorunlardan biri de, “*diploma denkliği*” konusudur. Sorunun diğer sorunlar gibi çözüme kavuşturulamaması, bir çok kişiyi mağdur durumda bırakmaktadır (Agara 2004: 51; Aydıngün 2007a: 48; Kadirova ve Seferoğlu 2005: 14). Bunun neticesinde geldikleri ülkelerde doktor, hemşire ve mühendis gibi nitelikli işlerde çalışan birçok kişi bugün

Türkiye’de bekçi, marangoz ve sıvacı olarak çalışmak zorunda kalabilmektedir (Ağaoğlu 2011: 83; Aktaş ve Buntürk 2007: 139).

Vatandaşlık hakkının alınmasından sonra karşılan diğer bir sorun da, sosyal güvenlik haklarından mahrum kalınmasıdır (Agara 2011: 49). Göç edilen ülkeden çalışmayla ilgili kazanılmış hakların Türkiye’ye aktarılamaması, özellikle yaşlılık döneminde çok ciddi maddi ve manevi sorunlara neden olmaktadır (Ağaoğlu 2011: 84; Veysel 2011: 18). Ahıska Türkleri, Türkiye-Kırgızistan arasında emeklilik haklarının transferini öngören antlaşmanın diğer ülkelerle de imzalanmasını talep etmektedirler (Aydingün 2007: 356).

Türkiye, ülkesindeki Ahıskalılarının sorunlarının çözümüne yönelik aleni bir tutum göstermekten kaçınmaktadır. Zira olumlu bir yaklaşımın Türkiye’ye yönelik göçü hızlandıracağına inanılmaktadır. Bunun yerine Türkiye’nin Ahıskalılarının halen yaşadıkları ülkelerdeki sorunlarının çözümüne ve Ahıska’ya geri dönüşe destek vermesinin daha faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu noktada, Türkiye’deki Ahıskalılarının sorunlarının çözümüyle ana vatan Ahıska’ya dönüş arasında ters bir korelasyonun olduğunu hatırlatmakta fayda vardır. Türkiye’de Ahıskalılarının sorunlarının çözülmesi, Ahıska’ya dönüşün unutulması ve tüm dikkatlerin Türkiye’ye çevrilmesi anlamına gelmektedir. Böyle bir durumda Türkiye, göç ve yeni bir yaşam için cazibe merkezi haline gelmektedir. Türkiye’ye göçe göz yumulurken, aynı zamanda Ahıska’ya dönüş söylemini kullanılması doğru bir yaklaşım olmamaktadır.

Bu konuda sürekli Türkiye’nin politikasını eleştirmek yerine, geri dönüş mücadelesinin başarısız olmasına neden olan faktörlerin üzerine odaklanılmasının daha faydalı sonuçlar doğuracağı düşünülmektedir. Söz konusu faktörlerin doğru bir şekilde tespit edilmesi halinde, eksiklikler kısa sürede giderilebilecek ve Ahıska’ya geri dönüş için daha gerçekçi strateji ve politikalar belirlenebilecektir.

3.7. Geri Dönüş Mücadelesinde Başarısızlığa Neden Olan Faktörler

Ahıska Türkleri Sorunu’nun bugüne kadar çözülememiş olmasını sadece Gürcistan’ın tutumuna bağlamak fazla bir indirgemecilik olur. Bu konuda Ahıska Türklerinin de başarısız olduğunu kabul etmek gerekmektedir.

Geri dönüş mücadelesinin başarısız olmasında, Rus, Gürcü ve Ermeni faktörlerinin yanında bölgeye ilgi duyan diğer güçlerin etkisi büyüktür. Ahıska Türklerinin belirtilen dış etkenlere karşı güçlü bir hami bulma dışında yapabilecekleri çok fazla şeyleri yoktur. Ancak iç etkenlere geldiğimizde durum değişmektedir. Bu nedenle gerekli düzeltici tedbirlerin alınması çalışmasına öncelikle başarısızlığa neden olan iç etkenlerin tespitiyle başlanılmalıdır. Bu etkenleri birkaç başlık altında toplayabiliriz. Bunlar içinde belki de en önemlisi, Ahıskalıların vatanlarına geri dönmesine rehberlik edecek güçlü bir lider kadrosundan yoksun olmalarıdır. Ahıskalılar, davasını bilen, kendi insanını anlayan ve Gürcistan'ı çok iyi tanıyan karizmatik ve güçlü bir lidere ihtiyaç duymaktadırlar. Ahıskalılar davalarında istedikleri sonuca ulaşabilmek için örgütlü hareket etmek zorundadırlar. Onlar bunun gereğini yapmış, dernekler kurulmuş, ancak netice bekledikleri gibi olmamıştır. Ahıska Türklerinin çoğunluğu, ne derneklere ne de onların başkanlarına güvenmektedir. Üzerinde uzlaşabilecek bir lider olmadığı gibi, derneklere ve onların başkanlarına da güvensizlik en üst seviyededir.

İkincisi, Ahıskalıların bölünmüşlüğüdür. Sovyetlerin devreye girmesiyle din ve etnik köken üzerinde başlayan bölünme süreci, vatan kavramı üzerinde yapılan tartışmalarla devam etmiştir. Vatan kavramı üzerinde uzlaşma sağlanamamıştır. Bu nedenle bölünme sürecinin genişlemesi bir türlü engellenememektedir.

Üçüncüsü, Ahıskalılar arasında birlik ve bütünlüğün sağlanamamasıdır. Fergana olayları, sorunun başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Ahıskalıların çoğunluğu, Fergana olaylarının bir komplo ürünü olduğuna inanmaktadır. Komplo neticesinde daha geniş alana yayılmak zorunda kalan Ahıskalılar, yeni bir komplonun hedefi olmak ve talihsiz olaylara tekrar maruz kalmak istememektedirler. Bu yüzden de, hem geri dönüş hareketinden hem de derneklerden uzak durmaktadırlar. Ahıskalıların eğitim seviyesinin düşük olması ve dağınık halde yaşamaları, birlik ve bütünlüğün sağlanmasını olumsuz etkilemektedir. Eğitim seviyelerinin yükselmesiyle dayanışma güçlerinin artacağı ve bunun neticesinde Gürcistan üzerinde istedikleri baskıyı oluşturabileceklerine inanılmaktadır.

Dördüncüsü, Ahıskalıların halen yaşadıkları ülkelerin bazılarında ev sahibi halklarla entegrasyonlarını sağlamalarıdır. Entegrasyonun nispeten sağlandığı iddia edilen Türkiye ve Kazakistan gibi ülkelerde yaşayan Ahıskalılar, geri dönüş hareketine

temkinli yaklaşmaktadırlar. Zaten Gürcistan’a geri dönüş için adı geçen ülkelerden çok az müracaatta bulunulması bunu teyit etmektedir. Ahıskalıların entegrasyonu, özellikle asimile olmaları korkusuna neden olmaktadır. Yaşamlarının parçası haline gelen bu korku, yaşlılar tarafından her fırsatta dile getirilmektedir. Kimliklerinin korunmasında en önemli vasıta olarak gördükleri kültürlerine sahip çıkma sürekli gündeme getirilmektedir. Ancak uygulama beklentilerden farklı olmaktadır. Dolayısıyla ortaya çıkan çelişkinin giderilmesi, geri dönüş hareketinin başarısına olumlu katkı sağlayabilecektir.

Beşincisi, Ahıska’ya geri dönüş yapılması halinde nelerle karşılaşılacağına belirsizliğidir. Halen yaşadıkları ülkelerde kurdukları düzeni devam ettirmede zorlanan Ahıskalılar, Ahıska’da yeni bir düzen kurmanın zorluklarının farkındadır. Ayrıca Gürcistan Yönetimi’nin geçmişte olduğu gibi şartların değişmesine bağlı olarak tutum değiştirmeyeceğinden kimse emin değildir.

Sonuncusu ise, Ahıska Türkleri Sorunu’nun ev sahibi ülkelerde ve uluslararası ortamda gündeme getirilmesi ve savunulması konusunda güçlü bir desteğin eksikliğidir. Bu husus, doğrudan bir etki olarak görülmemektedir. Ancak arzu edilen güç birliğinin oluşturulmasını dolaylı şekilde de olsa etkilemektedir.

Sıralanan faktörler, tek başına bir anlam ifade etmemektedir. Hepsini biraraya geldiğinde ise, içinden çıkılamayan sorun yumağına dönüşmektedir. Bu yüzden geri dönüş mücadelesinin başarısız olma nedenlerini daha iyi anlayabilmek amacıyla, sorunun bileşenleri ayrı ayrı ele alınacaktır.

3.7.1. Lider Kadrosu Sorunu

Kendileriyle mülakat yapılan Ahıska Türklerinin çoğunluğu, “*Ahıska Türkleri Sorunu*”nun çözüme kavuşturulabilmesinin şartlarından biri olarak “*karizmatik ve güçlü bir liderin varlığını*” zorunlu bir ihtiyaç olarak ileri sürmektedir. Ayrıca AASM’li uzmanların mülakatlarına katılan birçok Ahıskalı, davaları için mücadeleye katılmak istediklerini, ancak mücadelenin işbaşındaki başkanların rehberliğindeki derneklerle yürütüleceğine inanmadıklarını söylemektedirler (Osipov ve Swerdlow 2007: 590).

Alan çalışması neticesinde elde edilen bu tespit, Ahıskalıların uygun lider kadrosundan yoksun olduklarına işaret etmektedir. Karizmatik bir lidere sahip olamayan

Ahıskalıların işbaşındaki dernek başkanlarına güvenmemeleri, sadece geri dönüş hareketini değil, kendi aralarındaki iş birliği ve dayanışma faaliyetlerini de olumsuz etkilemektedir.

3.7.1.1. Karizmatik ve Güçlü Bir Lider Eksikliği

Vatana geri dönüş konusunda başarılı olmuş son örnek “Kırım Tatarları”dır. Kırım Tatarlarının başarısında, lider kadrosunun önemi büyüktür. Özbekistan’da Kırımlılarla birlikte benzer mücadeleyi başlatan Ahıskalı liderlerin de başarısız oldukları söylenemez.

Ahıska Türklerinin geri dönüş mücadelesini inceleyen Osipov ve Swerdlow(2007: 559), Ahıskalıların 1956 ve 1989 yılları arasındaki mücadele dönemini “*altın çağ*” olarak adlandırmaktadır. Bu dönemde sırasıyla Mevlüt Bayraktarov, Enver Odabaşev ve Yusuf Serveroğlu gibi başkanlar tarafından verilen mücadele, liderlik konusunun güzel bir örneğini oluşturmaktadır. Zaten liderlik konusunda günümüze kadar devam eden sorunlu dönem onlardan sonra başlamaktadır.

Geri dönüş hareketinin ilk lideri Mevlüt Bayraktarov, Özbekistan’ın Semerkand Vilayeti’nde yaşamaktaydı. Bayraktarov, hareketin ilk döneminde aktif rol almıştır. Ancak Azerbaycan Cumhuriyeti’nin Ahıskalılara yönelik bu dönemde başlattığı “*bakir topraklarda yeni tarım alanları yaratma projesine*” katılmaya karar veren Bayraktarov’un yaşamında yeni bir dönem başlamıştır. Projeye katılmak amacıyla 1959 yılında bir grup Ahıskalıyla birlikte Azerbaycan’a giden Bayraktarov, geri dönüş mücadelesine burada devam etmiştir (Osipov ve Swerdlow 2007: 564).

Bayraktarov’un bölgeden ayrılmasından sonra Orta Asya Cumhuriyetlerinde yürütülen geri dönüş hareketinin liderliğine Enver Odabaşev getirilmiştir. Taşkent Vilayeti’nin Buka ilçesinde Şubat 1964’te toplanan kongrede başkan seçilen Odabaşev, Ağustos 1971’de tutuklanıncaya kadar hareketin liderliğini yapmaya devam etmiştir (Osipov ve Swerdlow 2007: 565).

Odabaşev’in yokluğunda geçici dönüş komitesinin başkan yardımcısı olarak görev yapan Yusuf Serveroğlu, mücadeleye Kırgızistan’da devam etmiştir. O da, polis memuruna direnmekten iki yıl ceza almıştır. 1987 yılında geçici komitenin başkanı olarak seçilen Serveroğlu, komitenin faaliyetlerine büyük bir ivme kazandırmıştır.

Ancak 1989 Fergana olayları bu durumu değiştirmiş ve olaylardan sonraki dönemde geriye dönüş faaliyetlerinin etkinliğinde büyük oranda düşüş yaşanmıştır (Osipov ve Swerdlow 2007: 568).

Altın çağ olarak adlandırılan dönemde tepe noktalarda görev yapan Odabaşev ve Serveroğlu gibi liderler yüksek eğitim almıştı. Ancak bu sayı sadece birkaç kişiyle sınırlıydı. Ahıska Türkleriyle ilgili yapıldığı belirtilen alan çalışmasında eğitim durumlarının zayıf olmasına bağlı olarak Ahıskalıların, elit bir gruptan yoksun oldukları ve güçlü bir lider kadrosuna sahip olmadıkları sonucuna varılmıştır. Halen işbaşında olan liderler, uzlaşmadan uzak bir görünüm sergilemektedir. Lider kadrosu, etnik esasa dayalı görüşlere bağlı olarak iki gruba ayrılmıştır. Kendilerini Türk olarak hisseden grup bir tarafta, kendilerini Gürcü olarak kabul eden diğer grup ise onların karşısında yer almaktadır (Osipov ve Swerdlow 2007: 557).

Başarılı olarak kabul edilen Ahıskalı liderlerin ortak özelliği, tercih edilen liderlik niteliklerinden birkaçını aynı zamanda taşımasıdır. Örneğin lider olarak kabul edilebilecek bir Ahıskalının; zengin bir işadamı olduğu kadar aynı zamanda üst seviyedeki bir kamu görevinde çalışması veya akademik alanda başarılı bir kariyere sahip olması, Ahıska toplumunun onayının alınması açısından önemli niteliklerdir (Osipov ve Swerdlow 2007: 604).

Ahıska Türkleri, özellikle küçük yerleşim alanlarında dernekleşme faaliyetlerinin yürütülmesinde sorunlar yaşamaktadır. Bu konudaki başarısızlık, genelde ekonomik nedenlere bağlanmaktadır. Yerinde yapılan incelemeler neticesinde, başarısızlığın gerçek nedeninin sadece ekonomik yetersizliklere dayanmadığı tespit edilmiştir. Aksine başarısızlık, ekonomik yetersizliklerden ziyade grup içi sorunların çözümü için dayanışmacı yaklaşımın grubun dış dünya ile ilişkilerinde yeterince gösterilmemesinden kaynaklanmaktadır (Saygılı 2004: 150). Bunun da gerçek nedeni, dış dünya ile ilişkileri yürütebilecek nitelikte ve herkesin üzerinde uzlaşabileceği güçlü bir liderin olmamasıdır.

Ahıskalılar, genel olarak cemaatçi bir yapıya sahiptir. Ancak cemaatçi yapının dini örgütlenme ile bir alakası yoktur. Daha çok kırsal kesimde yaşamalarının doğal bir sonucudur. Bu yapılanmada genellikle, aile büyüklerinden ya da akrabalarından biri lider olarak kabul edilmektedir. Dışa karşı yekpare bir kimlik görüntüsü veren toplum,

kendi içindeki aile ve akrabalık ilişkilerinin gücü nedeniyle dış dünyayla ilişkilerini düzenleyecek bir lider çıkaramamaktadır.

Ahıska Türkleri, kendi kimlik ve kültürlerini koruma sosyal bilincine sahiptirler. Ancak bu bilinç, kendi aralarında dayanışma duygusuna bir türlü yansıtılamamaktadır. Aile ve akrabalık gibi alt katmanlarda yüksek olan dayanışma duygusu, kapalı toplum yapısından kaynaklanan grup içi farklılıkların etkili olması neticesinde daha üst seviyedeki dayanışmayı engellemektedir (Saygılı 2004: 151).

Sonuç olarak Ahıska Türkleri, ne yazık ki Kırım Tatarlarının lideri Mustafa Kırımlıoğlu gibi uluslararası kamuoyu tarafından tanınan ve kabul gören bir lider çıkaramamıştır. Aslında Ahıskalılar kendi aralarında dayanışma yetenekleri güçlüdür. Ancak söz konusu yeteneği, ortak çıkarları için kullanmada başarısızdırlar. Bu konuda özellikle vatana geri dönüş sorununu çözüme kavuşturabilecek nitelikte vizyon sahibi bir lidere ihtiyaçları vardır (Doğan 2007: 15).

Vizyon sahibi olmak, sadece geri dönüş hareketinin liderliği için değil her seviyede teşkil edilen derneklerin başkanlıkları için de geçerlidir. Zira en alt seviyedeki liderlerin uygun niteliklere sahip olmaması, dernek ile Ahıskalılar arasında ilişkilere olumsuz yansımaktadır. Bunun neticesinde dernek başkanlarının temsil ettiği grupla yaşadığı iletişim sorunları önce temsil krizine neden olmakta, daha sonra bu kriz Ahıskalıların derneklere karşı güvensizliğine dönüşmektedir.

3.7.1.2. Dernek Başkanlarına Olan Güvensizlik

Ahıska Türklerinin örgütsel konumları, coğrafi olarak dağınıktır. Örgütler, farklı amaç ve hedeflerden dolayı da kendi aralarında bölünmüşlerdir. Dayanışma ve iş birliği içinde olmamaları, bölünmüşlüğün nedenini oluşturmaktadır. Kendi haklarını savunan bir grup olarak, örgütlenmeyi daha iyi başarmış olsalardı, muhtemelen kendi potansiyellerini çok daha iyi kullanabilirdi. Ahıska Türklerinin kendi sorunları üzerinde somut gelişmeler kaydetmek amacıyla ortak çalışma yapmalarına ihtiyaç vardır. Gürcistan'ın geriye dönüşü yasal bir çerçeveye oturtması için Ahıskalı örgütler arasında ortak baskı oluşturma konusunda uyum varmış gibi görünmesine karşın, uygulamada bunun sanıldığı gibi olmadığı açıkça ortadadır.

Ahıska Türkleri, örgütlenme bakımından Sovyetler Birliği döneminde Moskova'da önemli bir etki doğurmasına karşılık, günümüzde söz konusu etkiden uzak bir görünümde dir. Bunun değişik sebepleri vardır. Herşeyden önce farklı yönetim biçimlerine sahip olan ülkelerde dağınık bir şekilde yaşayan Ahıskalılar, çok değişik görüşlerin etkisinde kalmaktadır. Ahıskalılar, dernekleri kendi şahsi çıkarlarına alet eden yöneticilere güvenmemektedir (Zeyrek 2006a: 82). Örneğin “*Büyük Öğrenci Projesi*” kapsamında Türkiye'ye gönderilen Ahıskalı öğrencilerin seçiminde bazı Ahıskalı dernek yöneticilerince usulsüzlük yapıldığı iddia edilmektedir (Askarov 2008: 42; Kuntay 2006: 27). Kendileriyle Ankara'da mülakat yapılan Ahıskalı öğrencilerin büyük çoğunluğu bu tespitlere katılmaktadır. Hatta Türkiye'ye ilk geldikleri zaman uyum sorunu yaşadıklarını belirten öğrenciler, bu dönemde Ankara'daki Ahıskalı derneklerin herhangi yardım girişiminde bulunmadıklarını belirtmişlerdir.

Farklı kimlik ve siyasi anlayışa sahip olan Ahıskalı rakip gruplar arasında kaçınılmaz hale gelen bölünme, şüphesiz onlara ait dernek ve kuruluşların başarısını ve güvenilirliğini doğrudan etkilemiştir. Yeterli maddi kaynağa sahip olmamaları ve dernek yönetimi içinde yaşanan sürekli anlaşmazlık ve çatışmalar neticesinde, hem Vatan Cemiyeti hem de Hsna Derneği içinde bölünmeler olmuş ve yeni derneklerin kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Hiçbir derneğin hedeflerine ulaşamamasının doğal bir sonucu olarak, derneklere olan güven tamamen olmasa da büyük oranda ortadan kalkmıştır. Önce güvenilirliğini, bunun hemen ardından meşruiyetini kaybeden dernekler, temsil krizine girmiştir. Sonuçta Ahıskalı dernekler, ne kendi kamuoyundan, ne de ev sahibi ülke ve dünya kamuoyundan beklediği ilgi ve desteği alabilmiştir. Bahse konu ilgi ve desteği alabilmeleri için de, görünürde hiçbir olumlu işaret bulunmamaktadır (Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 83).

Birçok Ahıskalı derneğin halkın büyük çoğunluğuna ulaşmadaki başarısızlığı, özellikle dikkate alınmalıdır. Vizyondan uzak bir örgütlenmenin dar gruplara dayandırılması, arzu edilen baskıya neden olabilecek gücün yaratılmasını engellemektedir. Zayıf örgütlenme, dernek ile temsil edilen halk arasındaki bağın giderek zayıflaması ve temsil yeteneğini kaybeden derneğin resmi makamlarla ilişkilerinin zedelenmesi gibi önemli iki sonuç doğurmaktadır. Güvenlik konusunda kendi tabanında sıkıntı yaşayan bir dernek, resmi makamlar tarafından dikkate alınmak istenmemektedir. Bahsedilen sorunlar uluslararası kuruluşlarca da dikkate alınmamakta

ve arzu edilen desteğin elde edilmesini zorlaştırmaktadır. Ahıska Türk dernekleri hakkında oluşan olumsuz algı, uluslararası yardım projelerinin veya desteklerin uygulanmasını engellemekte ve bundan da tüm Ahıskalılar zarar görmektedir (Aydingün 2008: 12).

Türkiye'ye gelen Ahıska Türklerinin ikametgah tezkeresi almaları önceden daha kolayken nispeten zorlaşmıştır. Bunun asıl sebebi, aracılık yapan Ahıska Türklerine ait derneklerin bu durumu çıkar amaçlı kullanmalarıdır. Daha önce Ahıskalı dernekler, Türkiye'ye henüz ayak basmış olan Ahıskalıların listesini oluşturarak il emniyet müdürlüklerine teslim ediyorlardı. Ancak derneklerin söz konusu listelere diğer yabancıları ekleyerek bu durumu kazanca dönüştürmek istemesi, uygulanmakta olan yasal koşulların daha da ağırlaştırılmasıyla sonuçlanmıştır. Özellikle son gelişme, hem oturma ve çalışma izinleri hem de vatandaşlık hakkını alma sürelerinin uzamasına neden olmuştur (Ağaoğlu 2011: 47).

Davalarına hizmet etmek amacıyla seçilen bazı dernek başkanlarının görevlerini suistimal etmeleri, haklı olarak üyelerin tepkisini çekmektedir. Daha da kötüsü, Ahıskalıların derneklere olan güvenini de sarsmaktadır. *“Sizleri, bu ülkeye vatandaşı, ayrıca ev ve toprak sahibi yapacağız”* sloganıyla toplanan paraların dernek başkanlarının şahsi çıkarları için kullanılması, Ahıskalıların geri dönüş davası için bir araya gelmesine ve ortak mücadele anlayışına büyük zarar vermektedir (Beşiroğlu 2012: 36).

Azerbaycan'daki Ahıska Türklerinin çoğunluğu; ne Azerbaycan'daki ne de yurt dışındaki Ahıskalı derneklerin, onların çıkarlarına çalışmadıklarına inanmaktadır. Bu konuda mülakat yapılan yaşlı bir Ahıskalı, *“gerek Bakü'deki gerekse Moskova ve diğer ülkelerdeki Ahıskalı dernek başkanlarına güvenmiyoruz. Çünkü onların hepsi sadece kendi çıkarlarını takip ediyorlar ve samimi değiller”* demiştir (Yunusov 2007: 185). Benzer durum ABD'deki dernekler içinde geçerlidir. Aslında Ahıskalılar, en fazla birlik ve dayanışmaya ihtiyaç duyulan yeni yaşam bölgesinde ne derneklere ne de derneklerin liderlerine güvenmektedirler. Görüşülen bir Ahıskalının söylediği dikkat çekicidir: *“Bizler, yeni bir dünya kurmak için Amerika'dayız. Bize ne yapacağımızı söyleyen derneklere ve onların başkanlarına ihtiyacımız yok”* (Osipov ve Swerdlow 2007: 596).

Bu ifade, *“farklı olarak yaşamaktan bıkmış olmanın”* yarattığı ruh haliyle asimilasyona teslimiyetin en yalın bir açıklamasıdır. Diğer taraftan mevcut derneklere

olan güvensizliği de açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Zira bu konuda, pek haksız da sayılmaz. Nitekim Avrupa Konseyi Genel Sekreteri Terry Davis'in bir ifadesi, Ahıskalıların derneklere güvenmemelerinde ne kadar haklı olduklarını göstermektedir. Genel Sekreter Davis; 24 Haziran 2009'da kendisi ziyaret eden DATÜB Heyeti'ne, bir Ahıskalı derneğin "*Ahıska'ya geri dönüş müracaatı ancak bizim vasıtamızla yapılabilir*" iddiasıyla "*halktan para toplama girişimi*"nde bulunduğunu bildirmiştir (Zeyrek 2009c: 6). Ahıskalıların geri dönüşü konusunda Gürcistan'a baskı yapabilecek konumdaki uluslararası bir örgütün genel sekreterinin bunu söylemesi üzücüdür.

ABD'de yaşayan Ahıskalının ifadesi üzerinde sadece Ahıskalı dernek başkanları değil, tüm Ahıskalılar düşünmelidir. Aksi takdirde 300 yıldır devam eden "*asimile olmama başarısı ve gururu*" heba edilmek üzeredir. Ahıskalıların derneklerine olan güvensizlik sorunu çözüme kavuşturulmazsa, kendi aralarında devam eden bölünmüşlük sorununun da çözüm şansı ortadan kalkacaktır. Çünkü "*bölünmüşlük sorunu*"nu çözecek, Ahıskalı dernek başkanlarından başkası değildir.

3.7.2. Bölünmüşlük Sorunu

1956 yılında kamp döneminin bitmesi ve geri dönüş mücadelesinin başlamasıyla birlikte Ahıska Türkleri arasında kendi kimliklerini sorgulama süreci başlamıştır. Bu süreç, aynı zamanda kendi aralarında bölünmenin de başlangıcını oluşturmaktadır. Sovyetler Birliği'nin yıkılışına kadar devam eden kimlik sorgulama sürecinde farklılığa neden olan iki husus ortaya çıkmıştı. Bunlardan ilki olan etnik kimlik konusunda grup ikiye ayrılıyordu: Gürcü ve Türk. Vatanın neresi olduğu konusunda ise grup, bu sefer üçe bölünüyordu: Ahıska, Gürcistan ve Türkiye.

Sürgünün günümüze kadar devam eden bir sorun olmasının önemli gerekçelerinden biri, sürgün edilen Ahıska Türklerinin kader birliği yaptıkları vatanlarına olan bağlılıklarının yok edilememesidir. "*Vatan*" kavramının yok edilememesinin asıl nedeni, Ahıskalıların onun vasıtasıyla veya onun özlemi sayesinde gerek kültürlerini gerekse kimliklerini korumak istemesidir. Sürgün nedeniyle aynı kaderi paylaşan insanlar, vatana bağlılık duyguları vasıtasıyla kültür ve kimliklerine göndermede bulunmakta, bunun neticesinde de geçmişle gelecek arasında köprü kurmaya çalışmaktadır (Kolukırık 2011: 180).

Etnik kimlik ve vatan konusunda ortaya çıkan bölünme, geri dönüş mücadelesi için yapılan teşkilatlanma faaliyetlerini de doğrudan etkilemiştir (Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 57). Başlangıçta “*Kurtuluş İçin Geçici Organizasyon Komitesi*” içinde vatan konusunda farklı düşünen üç grup bulunmaktaydı. Gazi Müftiyev başkanlığındaki ilk grup, kendilerini Türk hissetmelerine karşın vatan olarak Ahıska’yı kabul etmekteydi. Kendini Türk olarak hisseden ikinci gruptakiler, Türkiye’yi vatan olarak kabul etmekte ve dönüşün buraya yapılmasını istemekteydi. Başkan Enver Odabaşev ve onunla birlikte hareket eden grup bu görüşü desteklemekteydi. Son gruptakiler ise, kendilerini Gürcü kabul etmekteydi. Buna bağlı olarak vatan konusunda Gürcistan ve Ahıska arasında ayırım yapmamaktaydı. Halil Ömerov ve arkadaşları, bu düşüncüyü destekliyordu (Buntürk 2013: 83; Khazanov 1995: 203; Osipov ve Swerdlow 2007: 571; Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 80; Yunusov 2000: 33).

Vatan kavramı konusunda yapılan tartışmalara daha sonra yeni bir grup eklenmiştir. Şehirlerde yaşayan Ahıskalıların oluşturduğu yeni gruba göre, vatan onların doğup büyüdüğü ve halen yaşadıkları topraklardır (Aydingün 2002a: 57; Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 57). Vatan konusunda Ahıska Türkleri arasında ortaya çıkan ihtilaf, geriye dönüş mücadelesinin etkinliğine doğrudan yansımaya devam etmektedir. Eski Kültür Bakanı Namık Kemal Zeybek, büyük tehlike olarak gördüğü bu ihtilafın ortadan kaldırılmasına dikkat çekmektedir (Kadirova ve Seferoğlu 2005: 10).

Fergana olaylarından sonra örgütlü gücün dağıtılmasına bağlı olarak geri dönüş mücadelesinin hızı zayıflamıştır. Zayıflama Ahıskalılar arasında karamsarlığa neden olmuş, bunun neticesinde vatan konusunda yapılan tartışmalar alevlenmiştir. Ahıska’ya dönüş konusunda umutlar azaldıkça, Ahıskalılar arasında ana vatanlarının Türkiye olduğu algısı giderek güçlenmeye başlamıştır. Gürcistan’ın çıkarına olan bu durum, dolaylı yönden de olsa geri dönüş mücadelesini olumsuz etkilemektedir. Durumu memnuniyetle izleyen Gürcistan ise, geri dönüş sürecini sürüncemede bırakmak suretiyle Ahıskalılar arasındaki dayanışmayı zayıflatmaya çalışmaktadır.

Dönem içinde yaşanan gelişmeler, Gürcistan’ın stratejisinde haklı olduğunu göstermektedir. Gürcistan’ın geri dönüşten sorumlu Devlet Bakanı ve Komisyon Başkanı olan Giorgi Haindrava’nın 27-28 Nisan 2006 tarihlerinde Tiflis’te düzenlediği toplantıda Uluslararası Vatan Cemiyeti Başkanı Süleyman Barbakadze’nin yaklaşımı bu iddiayı doğrulamaktadır. Barbakadze, belirtilen toplantıda vatan olarak Gürcistan’ı

kabul etmiş ve Ahıskalı temsilcilerden de Gürcistan'ın her yerine geri dönüşün kabul edilmesi talebinde bulunmuştur. Konuşmasında Barbakadze, *“Bizimkiler tutturmuşlar Ahıska, Ahıska... Lütfen başkanlar, sizden ricam bunları halkımıza doğru anlatın. Öyle anlatın ki, millet demesin ki “işte, baksanıza bize vatanı vermemişler de Gürcistan'ı vermişler.” Ahıska sâdece bir köşedir. Aslında vatan tüm Gürcistan'dır. Böyle anlatınız. Ayrıca millî konuları da gündeme getirmeyiniz. Milliyetçilik yapmayınız. Millî konu yoktur. Benim milletimi kimse değiştiremez.”* diyerek yaptığı talebin gerekçesini açıklamaya çalışmıştır. Gürcistan'ın stratejisine hizmet eden bu yaklaşım, doğal olarak toplantıya katılan diğer Ahıskalı temsilcilerin haklı tepkisine neden olmuştur (Bayraktar 2006: 72).

Tiflis'te yaşanan talihsiz olay, aynı davanın takipçileri arasında vatan konusunda uzlaşma sağlanamamış olmasının somut bir örneğini oluşturmaktadır. Böyle bir olayla tekrar karşılaşılacak istenmiyorsa, bu davanın liderlerine iki önemli görev düşmektedir: Ahıskalılar arasında *“vatanın Ahıska olduğu”* konusunda uzlaşma sağlamak ve Ahıska halkına tarihlerini öğretmek. Aksi takdirde birçok Ahıskalı, yakın gelecekte Barbakadze gibi düşünmeye başlayacak, bu da *“asimilasyonu kabul etme”* anlamına geleceği gibi, geçmişte kendi atalarının kimliklerini koruma adına verdikleri emsalsiz mücadele de heba edilmiş olacaktır. Şüphesiz bunlar yapılmadığı takdirde, Ahıskalılar arasında *“birlik ve beraberliğin sağlanması”* en iyimser tabirle, bir hayalden ibaret olacaktır.

3.7.3. Birlik ve Beraberliği Engelleyen Sorunlar

Ahıskalıların birlik ve beraberliğini engelleyen birçok faktör bulunmaktadır. Ancak bunlar arasında özellikle iki sorun daha fazla öne çıkmaktadır. İlk sorun, Ahıskalıların eğitim seviyelerinin düşük olması, bunun da geri dönüş mücadelesini doğrudan etkilemesidir. En azından bundan dolayı dışarıdan müdahaleler daha kolay olmakta veya dışarıdan gelen tahriklerin etkilerinin giderilmesi zorlaşmaktadır. Bu nedenle Ahıskalıların eğitim seviyelerinin yükseltilmesi, öncelikli hedef haline getirilmelidir. Bunun başarılması halinde, ortak tarih bilincinin yaratılmasına paralel olarak Ahıskalılar arasındaki dayanışma için gerekli olan güç daha kolay elde edilebilecektir.

Diğer sorun ise, Ahıskalıların kırsal kesimde ve dağınık bir şekilde yaşamalarıdır. Bu durum, Ahıskalıların iradeleri dışındadır. Hatta onlar istese bile, herhangi bir mücadele için bir araya gelmeleri, ortak bir güç oluşturmak amacıyla birlik ve beraberliği sağlamaları kolay olmayacaktır.

Sürgünün başladığı tarihten Sovyetler Birliği'nin yıkıldığı döneme kadar Ahıskalılarının birlik ve beraberliklerinin önünde pek fazla bir sorun yoktu. Rejimin baskıcı karakteri onları bir arada tutuyordu. Sahip oldukları kültür, aradaki uzun mesafelerin olumsuz etkilerini de yok edebiliyordu. Sovyet rejiminin yıkılmasıyla birlikte durum değişmiş, tutkal görevini yerine getiren baskının ortadan kalkması, Ahıskalılar arasındaki birlik ve beraberliği zorlaştırmıştır.

Önemli değişimlerin yaşandığı bu dönemde, yeni bazı etkenler devreye girmiştir. Ahıska'ya geri dönüş konusunda umutların giderek zayıflaması, Ahıskalıların ev sahibi halklarla entegrasyonunun artmasına neden olmuştur. Entegrasyon süreciyle birlikte kendilerine has kültürlerinin eski birleştirici özelliğini kaybetmeye başlaması, asimilasyon tehlikesine yol açmıştır. Böyle bir ortamda geniş bir coğrafyada dağınık şekilde yaşayan Ahıskalılar arasında birlik ve beraberliğin sağlanması daha sorunlu hale gelmiştir.

3.7.3.1. Eğitim Seviyelerinin Düşüklüğü

Eğitim seviyelerinin düşüklüğü, Ahıska Türklerinin günümüze kadar devam eden sorunlarının başında gelmektedir. Dayanışma duygularının zayıf olmasının altında yatan nedenlerden biri olan eğitim seviyelerinin düşük olması, aynı zamanda asimilasyon niyetinin uygulamaya konulmasını da kolaylaştırmaktadır. Özellikle bu iki etkenin, Rusların Ahıskalıların eğitim seviyelerinin kasıtlı olarak düşük kalmasını sağladıkları endişesine neden olmaktadır.

Ev sahibi ülke halklarına göre, Ahıskalıların eğitim seviyeleri düşüktür. Erkek ve kadınların eğitim seviyeleri mukayese edildiğinde, durum daha da kötüleşmektedir. Ahıskalı kızların küçük yaşta evlendirilmeleri ve daha çok ev işlerini idare edecek şekilde eğitilmelerinin yeterli görülmesi, okul hayatının kısa olmasına neden olmakta ve ev dışında çalışmalarını engellemektedir (Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 89).

Bu olumsuz tablonun değiştirilmesi yönünde son dönemde olumlu değişimler yaşanmaktadır. Ahıska Türklerinin hem yaşlı, hem de genç neslin eğitime önem vermeye başladıkları görülmektedir. Davalarının eğitilmiş insanların göstereceği dayanışmayla çözüme kavuşturulacağına inananların sayısı her geçen gün artmaktadır. Bunlardan biri de, 10 yaşındayken sürgüne tabi olan Rızali Kamberov'dur. Ahıskalı ailelere ve gençlere eğitime önem vermelerini tavsiye eden Kamberov, *“Çocuklarımız okusunlar. Karnını doldurmakla değil, aklını doldurmakla meşgul olsunlar. Aklını dolduran bir kişi asla kaybolmayacaktır. Dilimiz, dinimizi unutmasınlar. Örf ve adetlerimize bağlı kalsınlar. En önemlisi de nereden geldiğimizi, kim olduğumuzu, vatanımızı ve topraklarımızı unutmasınlar”* uyarısında bulunmaktadır (Muradova 2007: 26).

DATÜB Başkanı Ziyaddin İsmihanoğlu Kassonov; kendisiyle yapılan mülakatta, Ahıskalıların en büyük sorunu eğitim alanında yaşadığını, eğitim seviyelerinin düşük olmasının günlük yaşamlarında her zaman engel olarak ortaya çıktığını ve birçok konuda sorun yarattığını söylemiştir. DATÜB olarak Ahıskalıların eğitim alanındaki sorunlarını çözmeye aracılık yapma hedeflerinin olduğunu belirten Kassanov, 10 yıllık süre içinde küçümsenmeyecek bir mesafe katedildiğini belirtmiştir.

ABD'deki Ahıskalılar, kendi halklarının dönüşümünde eğitimin büyük rol oynadığına inanmaktadırlar. Bu nedenle yeni göçün bütün zorluklarına rağmen çocuklarının eğitime önem vermektedirler. Eylül 2008'de ABD'ye yaptığı resmi ziyarette Cumhurbaşkanı Gül, Ahıskalıların vatanlarına dönüşüyle eğitim arasındaki ilişkiye dikkat çekmiştir. Ahıskalı öğrencilere hitaben, *“Sizler, bu halkın geleceğisiniz. Onun için iyi okumanız, yetişmeniz ve kendi ayaklarınız üzerinde sağlam durabilmeniz lazım. Burada güçlü olursanız, dağınık haldeki Ahıskalıların vatana dönmelerine de yardımcı olabilirsiniz. Bundan dolayı burada birlik ve beraberlik içinde olmalısınız.”* nasihatında bulunmuştur (Muradova 2008: 55).

Ahıska Türklerinin eğitim seviyelerinin düşük olmasının, birçok konunun yanında geri dönüş mücadelesine de olumsuz yansımaları olmuştur. Bu konuda en olumsuz yansıma, sürgüne ve geçmişe ait hatıraların sözlü olarak aktarılmasında görülmektedir. Geçmişte yaşananların kayıt altına alınmaması nedeniyle Ahıskalılarla ilgili ortaya atılan herşey bir tez olarak kalmakta ve kanıtlanması mümkün olmamaktadır (Kolukırık 2011: 185).

Ahıska Türklerinin düzenlediği kurultayda bu soruna değinen Osipov(2007b: 39), her halkın kendi tarihini yazmaktan sorumlu olduğunu iddia etmiş ve Ahıska Türkleri adına bu görevin Ahıskalı derneklerce yerine getirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Osipov'un tavsiyesini yerine getirmek aklın gereğidir. Ahıska tarihinin kayıt altına alınması halinde, “*Gürcü Tezi*” ile mücadele daha kolay hale gelebilecek ve tarihlerini öğrenen Ahıskalılar arasında dayanışma ve güç oluşturma mümkün olabilecektir.

Kendi tarihlerini öğrenen Ahıskalılar, başkalarının oyunlarına gelmeyecek, atalarının başına gelen haksızlıkların hesabını sormak ve onların sürgün edildikleri yere geri dönmek için ortak mücadele gücünü yaratmak hiç te zor olmayacaktır. Ayrıca böyle bir durumda, teknolojinin olanaklarını daha iyi kullanmak suretiyle dağınık şekilde yaşamaları da sorun olmaktan çıkabilecektir.

3.7.3.2. Ahıskalıların Dağınık Yaşamaları

Ahıskalıların vatanlarına geri dönüş mücadelelerindeki en büyük zafiyetlerden biri de, dağınık olarak yaşamalarından kaynaklanmaktadır. %80 civarındaki büyük çoğunluk küçük gruplar halinde köylerde, geriye kalanlar ise şehirlerde yaşamaktadırlar. 10 ayrı ülkede 4.300'e yakın farklı yerleşim biriminde yaşadıkları göz önünde bulundurulursa, dağınıklığın boyutu daha iyi anlaşılabilir. Bu durum dayanışmaları için gerekli olan ortak bir gücün yaratılmasını engellemektedir. Ayrıca göçler nedeniyle diğer ülkelere gidilmesi mevcut durumu daha da ağırlaştırmaktadır. Nitekim yapılan bir çalışma, Ahıska Türklerinin farklı bir çok ülkede akrabalarının olduğunu göstermektedir (Ağaoğlu 2011: 78).

Güçlü aile bağları olmaksızın güçlü kimlik duygusunu sürdürmek zordur (Horowitz 1985, Aktaran: Aydıngün 2001: 155). Bu yüzden ailelerin dağınık ve parçalanmış bir şekilde yaşaması, Ahıska Türkleri arasında toplumun varlığının devam ettirilmesi ve aile dayanışması açısından tehdit olarak algılanmaktadır (Aydıngün 2001: 155).

Uluslararası Ahıska Türkleri Vatan Cemiyeti Başkanı Yusuf Serveroğlu; kendisiyle yapılan bir raporajda, “*Fergana'dan getirilen Ahıskalıların Orta Rusya'daki*

156 yerleşim biriminde konuşlu 3.000'e yakın işyerine dağıtıldığını, böyle bir durumda hangi dil ve kültürden bahsedilebileceğinden” şikayet etmiştir (Zeyrek 2001: 76).

Ahıskalı ailelerin parçalanmasına neden olan iki önemli etkenden biri, yaşadıkları ülkelerde maruz kaldıkları ekonomik güçlüklerdir. Diğer ise, buna bağlı olarak farklı ülkelere yapılan zorunlu göçlerdir. Parçalanmış olan aileler bazen dört-beş farklı ülkede yaşayabilmektedir. Dağınık bir şekilde yaşamalarının Ahıskalılar üzerinde yarattığı etkilerden biri, dilini, dinini, kültür ve geleneklerini kısacası milli özelliklerini kaybetme riskidir (Muradova 2007: 26).

Bu konuyu tez çalışmasında inceleyen Aydıngün(2001: 153), parçalanma sürecini dört döneme ayırmaktadır. Buna göre birinci dönem, 1920-1935 yılları arasında yaşanmıştır. Daha önce Osmanlı vatandaşı olan Ahıskalılar, belirtilen dönemde Gürcü vatandaşı iken baskılardan dolayı Türkiye'ye kaçmak zorunda bırakılmıştır. Böylece parçalanma süreci de başlamıştır. İkinci dönem, sürgün nedeniyle 14 Kasım 1944 tarihinde başlamıştır. Sürgünle başlayan bu dönemde parçalanan aileler, tabi oldukları özel iskan rejimi nedeniyle 12 yıl boyunca birbirlerini ziyaret etme fırsatı bile bulamamışlardır. Üçüncü dönemin başlangıcını, Fergana olayı oluşturmaktadır. Olaylar neticesinde aynı ailenin üyelerinin bir kısmı Kazakistan, Kırgızistan ve Azerbaycan'a giderken, kalan diğer kısmı ise RF ve Ukrayna'ya gitmek zorunda kalmıştır. Dördüncü parçalanma dönemi, 2004 yılında ABD'ye göçle başlamıştır. Fergana olaylarından sonra RF'nin Krasnodar Eyaleti'ne yerleşen Ahıskalılar, burada yaşadıkları sorunlar nedeniyle ABD'ye göç etmişlerdir. Göç neticesinde parçalanmış birçok ailenin yeniden birleşme şansı ortadan kalmıştır. Bu yüzden Türkiye'deki Ahıskalılar, parçalanmış aile problemini daha da ağırlaştıracağı için ABD'ye göçe karşı çıkmıştır (Aydıngün 2007: 348).

ABD'ye 2005 yılında göç eden Rızali Kamberov ile yapılan mülakat, Ahıska Türklerinin nasıl dağınık bir şekilde yaşadıklarını aleni bir şekilde göstermektedir. Söz konusu mülakatta Kamberov, üç kıtaya dağılarak yaşamak zorunda kalan ailesi hakkında, *“Kızım ve ablamın çocukları, Astrahan(RF)'da; ablam Rostov(RF)'da; amcamın oğulları Krasnodar(RF)'da; ağabeyim Özbekistan'da; kızım ve otuza yakın akrabam Türkiye'de yaşamaktadır. Beş altı kişiden meydana gelen akrabamızla biz de Amerika'dayız. Görüyorsun dünyaya nasıl dağılmışız...”* diyerek, Ahıskalıların neden birlik ve beraberliklerini sağlayamadıkları ve etkili bir güç oluşturamadıkları sorularına

herkesin anlayabileceği sadelikte bir açıklama getirmektedir (Aydingün ve Aydingün 2014: 14; Muradova 2007: 25). Hiç kimse, 10 farklı ülkenin değişik bölgelerinde dağınık şekilde köylerde yaşayan Ahıskalılardan toplanarak bir etkili güç oluşturmalarını bekleyemez. Ancak 70 yıl sonra da aynı noktada olmanın haklı mazereti olamaz. Ahıskalılar, etkili güç olmanın yolunu bulmalıydılar. Bu yolu bulma görevi, Ahıskalılar adına Ahıskalı liderlerindir. Onlar, bu konu üzerinde düşünüp çare bulmak zorundadırlar. Ancak işlerinin kolay olmadığı ortadadır.

ABD'ye göç eden Ahıska Türklerinden vatanlarına geri dönme beklentisi yoktur. Zaten böyle bir beklenti içine girmek hiçbir değerle bağdaştırılmaz. Krasnodar Eyaleti'nde sıkıntı içindeyken kimsenin yardım elini uzatamadığı Ahıskalılardan şimdi bunu istemek doğru değildir. Bununla birlikte ABD'deki Ahıskalılar, kendi halkının bir parçası olduklarını her fırsatta dile getirmektedirler. Diğer ülkelerde ev sahibi halkla entegrasyonu sağlayan Ahıskalılar geri dönüş hareketine uzak dururken, ABD'dekiler tam tersine destek vermekte ve bağlılıklarını sunmaktadırlar.

3.7.4. Entegrasyon Sorunu

Ahıskalılar, sürgünle başlayan ve günümüze kadar devam eden süreçte asimilasyon korkusundan kurtulamamışlardır. Ahıska'ya dönme özlemiyle yaşayan vatanlarına kavuşma hayallerini kaybetmekten korkmuşlardır. Bunun için asimilasyona karşı verilen mücadelede kültürleri en büyük yardımcıları olmuştur.

Son dönemde ortaya çıkan tehlike ise, entegrasyondur. Tehlike ev sahibi ülke halkıyla entegrasyonun derecesine bağlı olarak geri dönüş mücadelesine olan desteğin kesilmesidir. Dolayısıyla asimilasyon ve entegrasyon, geri dönüş mücadelesine yansımaları bakımından benzer sonuçları doğurmaktadır. Entegrasyonun derecesini ölçmek veya kontrol etmek kolay değildir. İlk tehlike sinyali, geri dönüş mücadelesine desteğin kesilmesiyle verilmiştir. Entegrasyon sürecinde Ahıskalıların kendilerine ait kültürlerini ne derece koruyabilecekleri büyük soru işaretidir. Bu nedenle entegrasyonun asimilasyonla sonuçlanma riski, daima hatırdta tutulmalıdır. Ahıska'ya geri dönüş idealine sahip Ahıskalı liderler, bu riske karşı uyanık olmak zorundadırlar. Ahıskalılar da, varlıklarını günümüze kadar devam ettirmelerinin güvencesi olan kültürlerine özenle sahip çıkmalıdırlar.

Kültür, belirli bir toprak parçası üzerinde yaşayan insan topluluğunun yaşama tarzını belirleyen kuralları bütünüdür. Diğer bir deyişle kültür; bir toplumu oluşturan bireylerin, sanatta, edebiyatta, dinde, yaşayış ve düşünüş tarzında, günlük ilişkilerinde, eğlencesinde ve üzüntüsünde kendilerini nasıl ifade edeceklerini ve günlük yaşamın doğal akışı içinde nasıl davranacaklarını göstermektedir. Bu nedenle kültür, toplumsal yaşamda büyük öneme sahiptir (Aliyeva 2013: 98). Her olgu gibi kültür de, zaman içinde değişikliğe uğramakta ve kapsama alanındaki toplumu değiştirmektedir. Aliyeva (2013: 98), kültür değişikliğini iki nedene bağlamaktadır. Birincisi, değişimin, çeşitli şartların devreye girmesi sonucunda kendiliğinden ortaya çıkmasıdır. Diğerisi ise, toplumda hakim olan kültüre, koşulların zorlamasıyla veya zaruri olarak bir başka toplumun kültürünün aşılmasıdır. Ahıskalıları endişelendiren ikincisidir. Sürekli göçlerden dolayı geniş alana yayılan Ahıskalılar, haklı olarak farklı kültürlerin içinde kaybolma korkusuna kapılmaktadırlar. Korkularında haksız sayılmayan Ahıska Türkleri; kültürlerini, yaşamlarının en değerli parçalarından birisi olarak görmektedir. Tarihleriyle en güçlü bağ olan kültürleri vatanları, ortak mirasları ve sahip oldukları herşeyle ilgili bağlantılarını devam ettiren unsurdur. Ortak tarihlerinin ürünü olan kültür yaşamları için vazgeçilmezdir. Zaten geçmiş dönemde maruz kaldıkları onca baskı, şiddet ve ayrımcı uygulamalardan sağ çıkabilmelerine vasıta olan da yine kültürleridir (Bilge 2012: 103).

Ahıskalılar; kültürlerini, toplumsal kimliklerinin temelini oluşturduğuna inanmaktadır. Genel olarak din, dil, misafirperverlik ve aile geleneklerinden oluştuğunu kabul ettikleri kültürlerini kaybetme, endişelerinin başında gelmektedir (Bilge 2012: 104). ABD'ye göç eden bir Ahıskalı, *“Çocuklarımız değişirse, kültürümüz de değişecektir. Eğer bir bardağa su ve yağ koyarsanız, onların değişmediklerini ve aynı kaldıklarını görürsünüz. Fakat şeker erir, kaybolur. Eğer dikkatli olmazsak, şeker gibi eriyip kayboluruz.”* demek suretiyle, karşı karşıya kaldıkları tehlikeyi işaret etmektedir (Bilge 2012: 157).

Ahıskalıların aile geleneklerinde evlilik, aile içi ilişkiler, çocuk yetiştirme, kadın ve erkeğin aile içindeki rolü önemli bir yer tutmaktadır (Bilge 2012: 104). Bunlara ilave olarak günlük yaşamda sünnet, evlenme ve cenaze törenleri gibi örf ve adetlere de önem verilmektedir. Hristiyanlarla birlikte yaşadıkları küçük köylerde, örf ve adetlerinin hem uygulanmasında hem de devam ettirilmesinde büyük sorunlar yaşanmaktadır (Aydingün

vd. 2006: 18). Örneğin ABD'ye göç eden bir Ahıskalının, *"Topraktan, vatandan, ana yurttan ayrıldık. Mezarlığı ziyaret etmek istiyorum. Bayramlarda çok zoruma gidiyor. Bizim burada sadece karnımız tok."* demesi, dini ritüellerin Ahıskalıların sosyal yaşamında ne kadar önemli olduğunu, uygulanamamasının ne gibi sıkıntılara neden olabileceğini çok güzel ortaya koymaktadır (Kolukırık 2011: 181).

Dini ritüeller içinde özellikle cenaze törenleri, Ahıska Türkleri için önemlidir. Törene ölenin ailesi, akrabası ve arkadaşları katılırlar. Farklı ülkelerde yaşayan ölü yakınları için, cenaze törenlerine katılmama büyük sorun demektir (Aydınğün vd. 2006: 19). Buna karşın cenaze törenine katılmak da, kayda değer maddi külfete neden olmaktadır. Maddi gerekçelerle cenaze törenine katılamama manevi bir eziyete dönüştüğü kadar aile ve akraba bağlarına da zarar vermektedir.

Ahıskalıların kültürlerini, gelenek ve göreneklerini devam ettirme konusundaki kaygıları ülkeden ülkeye değişmektedir. Bu değişiklikte din önemli rol oynamaktadır. Örneğin dinlerine oldukça bağlı olan bu toplumun üyelerinin hiç birisi, öldükten sonra Hristiyan mezarlığına gömülmek istememektedir (Aydınğün 2001: 204). Ancak gerek mezarlık gerekse ibadethane konusu, RF'nda yaşayan Ahıskalıları için çok ciddi bir sorundur (Kuznetsov 2007: 217). Benzer sorun evlilik konusunda da yaşanmaktadır. RF'nin bir köyünde oturan Ahıskalı baba *"İki kızım ve iki oğlum var. Ben bunları nasıl evlendireyim. Yani kardeşleri birbirleriyle mi evlendireyim."* diyerek, dağınık bir şekilde yaşayan Ahıskalı ailelerin içine düştüğü çaresiz duruma vurgu yapmaktadır (Zeyrek 2001: 208).

Ahıskalıların kültürlerini kaybetme korkusunu en fazla yaşadığı ülke ABD'dir. Ahıska Türkleri, bu ülkede ilk defa kendilerine yabancı olan kapitalist sistem, refah ve özgürlük ortamı ile karşılaşmıştır. Bu değişik ortam onları, geleneklerini, dinlerini ve kültürel kimliklerini sorgulamaya zorlamaktadır (Cetinkaya ve Kodan 2012: 398). Sorgulama neticesinde yaşlılardan ziyade gençlerin yeni ortamı benimseyerek değişmesinden ve mevcut kültürlerini terk etmelerinden korkulmaktadır (Bilge 2012: 157). Karşı karşıya oldukları tehlikenin farkında olan Ahıskalı Ravşan Persali, *"ABD'de biraz rahatladık ama...Çocuklarımızı kaybetmekten korkuyoruz. Artık Türkçe konuşmuyorlar. Şimdilik beraberler ama ileride dağıldıkları zaman daha da tehlikeli olacak. Onun için bir arada olmamız lazım. Hafta sonları evde olmamız gerekiyor."*

Çünkü misyonerler kapıyı çalıyor ve birşeyler veriyorlar.” demek suretiyle gelecekle ilgili korku ve endişelerini dile getirmektedir (Alioğlu ve Gürbulak 2013: 257).

Bu konudaki korku ve endişelerden kurtulabilmek için, kültürün sunduğu koruma kalkanının kapsamı altına girmenin dışında başka bir seçenek yoktur. Hatta sadece ait olunan kültürün kapsama alanına girmek de yeterli değildir. Bu noktada özellikle entegrasyonla asimilasyon arasındaki çizgiye de dikkat etmek gerekmektedir. Bunların yapılması halinde, Ahıska’ya dönmekten vazgeçilerek halen bulundukları ülkelerde yaşamaya devam etme kararı verilse bile, en azından Ahıska Türklerinin varlığı veya kimliği yok olmayacaktır.

3.7.5. Geri Dönüşte Karşılaşılacak Belirsizlikler Sorunu

Gürcistan’a geri dönmeleri halinde nelerle karşılaşılacağına belirsiz olması, Ahıskalılar arasında endişeye neden olmaktadır. Gürcistan Yönetimi, belirsizliklerin giderilmesi yönünde tatmin edici bir yaklaşım göstermekten sürekli kaçınmaktadır. Gürcistan’ın bu tutumu, belirsizliği daha da artırmaktadır. Belirsizlik olduğu müddetçe hiçbir Ahıskalı, geri dönüşü düşünmek istememektedir. Bu nedenle önce belirsizliğe neden olan faktörler açıkça ortaya konmalı, sonra da bunların nasıl giderileceğinin ikna edici cevapları bulunmalıdır.

Belirsizliğe neden olan faktörlerden ilki, Gürcistan’ın geri dönüşün Ahıska’ya yapılmasını kabul etmemesidir. Böyle bir durumda, vatana geri dönüş anlamını yitirmektedir. Ahıskalıların çoğu, atalarının sürüldüğü topraklara geri dönmeyi istemektedir. Ancak belirsizlik konusu çözüme kavuşturulmadıkça, Ahıskalıların geri dönüş mücadelesine katılımlarını beklemek büyük bir hayal olacaktır. İkincisi, Gürcistan’ın Ahıska’ya geri dönüşü onaylaması durumunda, Ahıskalıların halen boş duran köyler dışında başka bölgeye yerleştirilme şanslarının olmamasıdır. Ahıskalılar, bu köylerden sürgün edilmiştir. Boş köylerin yeniden yaşam alanı haline getirilmesi, başta eğitim ve sağlık olmak üzere ciddi altyapı yatırımlarını gerektirmektedir. Gürcistan’ın halihazır ekonomik durumu, boş köylerin yerleşime açılması için gerekli olan altyapı yatırımlarını destekleyecek potansiyele sahip değildir. Üçüncüsü, %20’si halen şehirlerde yaşayan Ahıskalıların yerleşime açılacak köylere yerleşmeyi kabul edip etmeyecekleri belli değildir. Dolayısıyla köyde yaşamayı tercih etmeyenler, geri dönüş

mücadelesine katılmayacak veya desteklemeyecektir. Dördüncüsü, Ahıskalıların üniversite diplomalarının Gürcistan Yönetimi tarafından onaylanıp onaylanmayacağıdır. Sahip oldukları mesleklerini kaybetme riski olan Ahıskalılar, haklı olarak Gürcistan’a geri dönüşü kabul etmeyecektir. Beşincisi, Ahıskalıların halen yaşadıkları ülkelerdeki sosyal güvenlik haklarının Gürcistan’a taşınması hususu açıklığa kavuşturulmamıştır. Geri dönüşü genelde ihtiyaçların sıcak baktığı dikkate alınır, bu konu daha da önem kazanmaktadır.

Belirsizliğe neden olan faktörleri çoğaltmak mümkündür. Öncelikle Gürcistan’ın tutumu öğrenilmelidir. Başta DATÜB olmak üzere Ahıskalı derneklerin gücü buna yetmeyecektir. Gürcistan belirtilen konularla ilgili niyetini açıklasa bile, geçmişteki acı tecrübelerden dolayı Ahıskalıların tereddüdü uzun süre değişmeyecektir. Değişebilmesi için özellikle güçlü bir devlet desteğine ihtiyaçları vardır.

3.7.6. Güçlü Bir Devlet Desteğinden Yoksun Olma Sorunu

Ahıskalılar, geri dönüş mücadelesine başladıklarında muhatap sorunları yoktu. İstedikleri zaman egemen devlet olan Sovyetler Birliği’nin yetkilileriyle başkent Moskova’da temas kurabiliyorlardı. Sovyetler Birliği’nin yıkılmasıyla durum tamamen değişmiştir. Değişim sonucunda Ahıska Türkleri, Sovyetler Birliği’nin ardılı altı farklı egemen ülkede yaşamaya başlamışlardır. Bu durum, Ahıska Türkleri Sorunu’nu iki yönden etkilemiştir. Öncelikle, sorun bir anda uluslararası statü kazanmıştır. Diğer yandan, Ahıska Türklerinin sorunlarını görüşmek amacıyla muhatap bulmaları veya sorunun asıl muhatabı Gürcistan yetkilileri ile görüşmeleri imkansız hale gelmiştir.

Sovyetler Birliği’nin yıkılması, Doğu Avrupa ve Kaskasya’nın siyasi bakımdan yeniden şekillenmesine neden olmuştur. Doğu Avrupa ülkelerinin AB’ne yakınlaştığı dönemde, RF’nin yörüngesinden kurtulmak isteyen Gürcistan da, Avrupa Konseyi’nin kapsamı alanına girmeyi tercih etmiştir. Gürcistan’ın demokrasi, insan hakları ve hukuk devleti gibi değerlerin hakim olduğu Avrupa Konseyi’nin kapsama alanına kabul edilmesi, Ahıska Türklerine tarihi bir fırsat sunmuştur. Çünkü Avrupa Konseyi; Gürcistan’ın üyeliğe kabul edilmesini, diğerleriyle birlikte “*Ahıska Türklerinin vatanlarına geri dönme*” şartına bağlamıştır.

Ahıskalılar bu dönemde yaşadığı sıkıntıları daha iyi anlayabilmek için, Ahıska Türkleri ve Gürcistan'ın durumlarını karşılıklı mukayese etmek gerekmektedir. Bunun yapılması halinde, geri dönüş mücadelesinin başarısızlık nedenleri daha iyi anlaşılacağı gibi, Ahıska Türklerini bu konuda suçlamanın yersizliği de daha açık bir şekilde ortaya çıkacaktır.

Ahıska Türkleri, herşeyden önce yaşadıkları felaketin acısını içinde hissediyor, ancak bunun nedenini tam olarak bilmeyen bir toplumdur. İkincisi, örgütlü değildir. Tarihsel bilinçle bir araya gelip, müsebbiplerine bunun hesabını soracak ortak anlayışa sahip değildirler. Daha da kötüsü, iç ve dış faktörlerin etkisiyle kendi aralarında bölünme giderek artmaktadır. Üçüncüsü, Ahıskalılar, geri dönüş davasını jeostratejik ve jeopolitik esaslara göre değerlendirip bunun bölgesel etkilerini ortaya koyabilecek bir birikime sahip değildirler. Onlar, sadece hakları olan vatanlarına geri dönme gayreti içindedirler. Onların karşısında olan Gürcistan bir devlet, Ermeniler ise örgütlü bir toplumdur. Dördüncüsü, Ahıskalılar, geri dönüşü uluslararası hukuk açısından değerlendirip, bunun neticesinde ortaya çıkacak hak ve yükümlülöklere göre hareket etme yeterliliğinden yoksundur. Böyle bir değerlendirme yapılmadan uluslararası ortamda hak arama mücadelesinin istenen sonuçlara ulaşması mümkün olmamaktadır. Beşincisi, Gürcistan'ın sorumluluklarını yerine getirmemesi halinde, Ahıskalıların onun üzerinde baskı oluşturma imkanları yoktur. Bunun sebebi, büyük oranda Ahıskalıların tamamına yakınının Gürcistan dışında yaşamasından kaynaklanmaktadır. Uluslararası kurum ve kuruluşlarda temsilcileri olmaması nedeniyle, dolaylı baskı kurma mekanizmasına da sahip değildirler. Aslında bu durum, Ahıskalıların halihazır yaşadıkları koşulları çok güzel izah etmektedir. Sonuncusu ise, Ahıskalıların büyük çoğunluğunun yaşadığı ölkelerde demokrasi, insan hakları ve hukuk devleti gibi değerler tam olarak yerleşmemiştir. Bu yüzden Ahıskalılar, vatanlarına geri dönüşle ilgili sorunlarını ölkə yetkililerine iletmekten ve bu konuda aracılık yapmalarını istemekten çekinmektedirler. Hatta çekinme duygusu, bazı ölkelerde korkuya dönüşebilmektedir.

Ahıskalıların belirtilen koşullarına karşılık Gürcistan, asırlarca bölgede varlığını devam ettiren bir devlettir. Kendi toplumunun çıkarlarını korumak amacıyla kurulmuş olup, kurumsal birikime ve hafızaya sahiptir. RF'ye karşı bir politika takip etse de, selefi Sovyetler Birliği'nin stratejik açıdan önemli bir bölgede yaşayan Ahıska

Türklerini sürgün etmesinden son derece memnundur. Çıkarlarına uygun olan bu durumu, her ne olursa olsun değiştirmeme gayreti içindedir. Bunun için bölgesel ve uluslararası ilişkilerinde her fırsattan yararlanmaya çalışmaktadır.

Sonuç olarak bir toplumla bir devlet arasındaki “asimetrik” mücadeleyi, hele hele örgütsüz olan birincisinin kazanmasını beklemek büyük bir hayaldir. Herşeyden önce taraflar eşit değildir. Zayıf olan tarafın isteklerini karşı tarafa kabul ettirebilmesi için güçlü bir hami bulma dışında bir seçeneği yoktur. Bu zarurete karşılık Ahıskalıların, hami bulmada da çok fazla seçenekleri olduğu da söylenemez.

3.7.7. Başarısızlığa Neden Olan Faktörlerin Analizi

Ahıska Türklerinin geri dönüş mücadelesinde başarısız olduklarını iddia etmek için çok şey söylemeye gerek yoktur. Ahıskalılardan sadece %2'sinin vatana geri dönüş için dilekçe vermesi, herşeyi açıkça anlatmaktadır. Zaten büyük çoğunluk, bu alandaki başarısızlığı kabul etmektedir.

Geri dönüş hareketinin yeniden doğru istikamete sokulabilmesi amacıyla yapılacak bir çalışmaya, başarısızlığa neden olan faktörlerin doğru tespit edilmesiyle başlanmalıdır. İlk adımın doğru atılması, bir sonraki adımda yapılacak muhakeme için uygun veri tabanı sağlayacak ve başarısızlığın başarıya dönüştürülmesi amacıyla hazırlanacak eylem planı daha sağlam bir temele oturtulabilecektir.

Ahıskalıların, Kırım Tatarlarının lideri Mustafa Kırımlıoğlu gibi karizmatik bir lidere sahip olmamaları büyük eksikliklerdir. Ancak böyle bir lideri beklemenin de bir gereği yoktur. Bunun yerine başta DATÜB olmak üzere tüm dernek başkanları, nitelikli olanlar arasından seçilmelidir. Belirtilen niteliklerin başında, eğitilmiş olmaları, Ahıska tarihini ve davasını çok iyi bilmeleri gelmektedir. Ahıska davasını öğrenen bir kişinin ilk dikkatini çeken, “*dernek başkanlarının kendi tarihlerini bilmedikleri, bilenlerin de dernek başkanı olmak istemedikleri*” hususudur. Dernek başkanları, kendi toplumunun en güvenilir kişileri arasından seçilmeli, görevlerini ikbal beklentisiyle değil, Ahıska davasını daha ileri noktalara taşıma anlayışıyla yapmalıdırlar. Ayrıca, seçilen her dernek başkanı, uzlaşma kültürüne sahip olmalı, Ahıskalıların tamamını davalarının peşinden sürüklemeyi başarmalı ve özellikle gençleri davalarının birer neferi haline getirmelidir. Ahıskalı liderler, her ne suretle olursa olsun, “*Ahıskalıları aile ve akrabalık bağlarının*

sınırlayıcı etkisinden kurtararak onların tamamını kapsayacak bir birlik anlayışını yaratmayı” başarmak zorundadırlar. Halkını bir bütün halinde arkalarına almayı başaran Ahıskalı dernekler, yardım için siyasi partilerin kapılarını aşındırmayacak, aksine siyasi partiler Ahıskalıların oyunu alabilmek için *“Ahıska davasına yardım”* vaadinde bulunacaklardır.

Geri dönüş hareketindeki başarısızlığın başlangıç noktasını, Ahıskalıların kendi aralarında bölünmüş olmaları oluşturmaktadır. Etnik köken ile başlayan bölünme, vatan üzerinde yeni bölünmelerle devam etmiştir. Bölünmenin gerçek nedeni, Sovyet Yönetimi’nin gizli müdahalesidir. Bu dönemde özellikle iki etken, Sovyet Yönetimi’nin işini kolaylaştırmıştır. İlki, Ahıska Türklerinin eğitim seviyesinin düşüklüğü; diğeri ise, Ahıskalıların geniş alana dağıtılmış olarak yaşamak zorunda bırakılmalarıdır. Eğitim seviyesi düşük olan Ahıskalılar, Sovyetlerin gizli oyununa gelmişlerdir. Ahıskalılar; önce etnik köken konusunda Gürcü ve Türk olarak *“ikiye”*, daha sonra vatanın Ahıska, Gürcistan ve Türkiye olduğu konusunda ise *“üç’e”* bölünmüşlerdir. Oyunun farkına varan Ahıskalılar tedbir almak istemişse de, coğrafya buna müsaade etmemiştir. Dağınık yaşayan Ahıskalıların bir araya gelerek anlaşmaları, bunun neticesinde birlik ve dirlik yaratmaları mümkün olmamıştır.

Ahıska’ya dönüş konusunda umutların zayıflaması, Ahıskalıların ev sahibi ülke halklarıyla entegrasyonunda artışa yol açmıştır. Entegrasyondaki artışın geri dönüş hareketinde ilgisizliğe dönüşmesi, Ahıskalılar arasında yeni bir problem sahası olarak algılanmıştır. Nitekim Gürcistan’a geri dönüş müracaatlarının az olması, belirtilen algının da etkisiyle Ahıskalıların ev sahibi halkla entegrasyonlarının artmasının bir işareti olarak gösterilmiştir. Entegrasyon, geri dönüş hareketi açısından uygun bir yöntem değildir. Ancak bundan dolayı Ahıskalıları suçlamak da haksızlıktır. Sürgünün zor koşullarına maruz kalan Ahıskalıların önünde başka bir seçenek kalmaması nedeniyle entegrasyon süreci başlamıştır. Ancak entegrasyonun asimilasyona dönüşmesine fırsat verilmemelidir. Bu nedenle Ahıskalılar, mevcut kültürlerinin korunmasına önem vermeli, halen yaşadıkları ülkelerde kalmaya karar verseler bile, güçlü bir diaspora oluşturmak amacıyla uygun dayanışma ağı kurmalıdırlar.

Ahıskalıların ilgisinin geri dönüş hareketine yeniden döndürülebilmesi için Ahıska’ya dönüş konusuyla ilgili belirsizliklerin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bu konu genelde Ahıska Türklerinin olanak ve yeteneklerinin dışındadır. Güçlü bir devlet

desteği olmaksızın uygun sonuç alınması zordur. Ayrıca Ahıskalılarının mevcut sorunlarının çözümü için Gürcistan ile mücadele etmesi ve isteklerini ona kabul ettirmesi mümkün görülmemektedir. Sorunlarının çözümü amacıyla uluslararası ortamda girişimde bulunmaları ve uluslararası kuruluşların desteğiyle Gürcistan üzerinde baskı oluşturarak sonuca gitmeleri iradelerinin dışındadır. Bu nedenle Ahıskalılar, Gürcistan'ın Avrupa Konseyi'ne üye olması gibi uluslararası sistemin sunduğu bazı fırsatlardan yararlanamamaktadırlar. Bunu yapabilmeleri için güçlü bir devletin desteğine ihtiyaçları vardır.

3.8. Sonuç

71 yıldır sürgünde yaşayan Ahıska Türklerinin vatana geri dönüş mücadelesi, başlangıçta bir hayal ile başlamıştır. 1956 yılında başlatılan hayale yolculuğu, bir “*hak mücadelesi*” olarak tanımlayabiliriz. Ahıskalılarının vatandaşı oldukları Sovyetler Birliği'ne karşı yürüttükleri söz konusu mücadelenin vatanlarına dönme dışında bir amacı olmamış, her zaman mevcut yasalara bağlı kalınmış, süreç boyunca hiçbir yasadışı yöntemle başvurulmamıştır.

Ahıskalılarının geri dönüş hareketi, bazı dönemlerde meydana gelen faaliyetlere bağlı olarak yeniden teşkilatlanma gereği duymuştur. Teşkilatlanmadaki her değişiklik, Ahıskalılarının geri dönüş mücadelesinde yeni bir dönemin işareti olmuştur. Dolayısıyla Ahıskalılarının günümüze kadar devam eden faaliyetlerini daha iyi anlayabilmek amacıyla başlangıçtan itibaren Ahıskalılarının geri dönüş hareketini, teşkilatlanmalarında yapılan değişiklikler bakımından üç döneme ayırmak faydalı olacaktır.

Buna göre birinci dönem, 1956 yılında başlamıştır. Teşkilatsız olarak faaliyete başlayan hareket, 1964 yılında “*Kurtuluş İçin Geçici Orgaznizasyon Komitesi*”ni kurmuştur. Fergana olayları, hareketin birinci dönemini bitirip ikinci dönemini başlatmıştır. İkinci dönemde, “*Kurtuluş İçin Geçici Orgaznizasyon Komitesi*” feshedilerek, onun yerine Moskova'da “*Uluslararası Vatan Cemiyeti*”nin kurulmasına karar verilmiştir. Gürcistan'ın 11 Temmuz 2007 tarihinde geri dönüş yasasını onaylamasıyla, hareketin ikinci dönemi tamamlanmış ve halen devam eden üçüncü dönemi başlamıştır. Bu dönemde mevcut teşkilatlara ilave olarak Gürcistan üzerinde

gerekli baskının oluşturabilmesi ve uluslararası ortamda daha etkin bir mücadele verilebilmesi amacıyla çatı örgüt olarak DATÜB kurulmuştur.

Geri dönüş hareketinin birinci döneminde verilen mücadelenin sağlam temellere oturtulduğu söylenemez. Mücadelenin başarısız olduğunu iddia etmek de doğru değildir. İlk dönem geri dönüş hareketinin başarılı olmasını sağlayan birkaç önemli faktör bulunmaktaydı. Herşeyden önce, zorluklarla dolu sürgün koşullarında Türk, Kürt ve Hemşinlilerden meydana gelen grup, tek yumruk haline gelmişti. Hatta Wimburs ve Wixman (1987: 157)'in da belirttiği gibi, yaşanan müşterek felaketler onları “*tek millet*” haline getirmişti. Millet haline gelen Ahıskalılar tarafından oluşturulan geri dönüş hareketinin tek hedefi vardı: Ana vatan Ahıska'ya dönmek. Hedefin belirlenmesinde asıl söz sahibi Ahıskalıların kendisiydi. Ahıskalıların tamamını ilgilendiren kararlar, büyük kurultaylarda alınmaktaydı. Moskova'ya gönderilen heyetlerin arkasında, onları gönderen halkın gücü bulunmaktaydı. Ahıskalıların liderlerine olan güvenleri tamdı. Sonuçta, temsil ettikleri halktan aldıkları güçle hareket eden heyetlerin, hem Moskova'da hem de Tiflis'te gerekli etkiyi yarattığı şüphe götürmez bir gerçektir. Yaratılan etkiyi, Sovyet Yönetimi'nin yayınladığı bazı kanun, kararname ve kararlardan da anlamak mümkündür.

Sovyet Yönetimi'nin bu kapsamda attığı ilk adım, 30 Mayıs 1968 tarihli kararnamedir. Kararnameyle; “*Ahıska Türklerinin diğer Sovyet vatandaşları ile aynı haklara sahip oldukları*” kabul edilmesine ilave olarak, dünya kamuoyunun Ahıska Türklerinin sürgününden haberi olmuştur. Sovyet Yönetimi'nin bu kararnameyi yayınlamak zorunda kalması, Ahıskalıların geri dönüş hareketi için küçümsemeyecek bir başarıdır. Konu üzerinde inceleme yapan Wimburs ve Wixman (1987: 159); Sovyet Yönetimi'nin bahse konu kararnameyle Ahıska Türklerinin lehine karar almasını, Ahıskalı hareketin sorunlarını Batı Dünyası'na aktarma konusundaki ciddiyetine ve kararlılığına atfetmektedir. Ayrıca adı geçen iki uzman; Çekoslovakya'da Ocak 1968'de başlayan olaylardan dolayı uluslararası kamuoyunda imajı zedelenen Sovyetler Birliği'nin, imajının daha da kötüleşmemesi için Ahıska Türklerini rahatlatan bir karar aldığını iddia etmektedir (Wimburs ve Wixman, 1987: 160).

Uzmanların bu konudaki tespitleri doğrudur. Sovyet Yönetimi'nin konuyla ilgili yaklaşımından iki önemli sonuç çıkarılabilir. Birincisi; Sovyet yetkililerinin, Ahıskalılara yapılanların insan haklarıyla bağdaşmadığının farkında olmalarıdır. Bu

yüzden, özellikle Batı kamuoyunun Ahıskalıların durumundan haberdar olmasını istememiştir. İkinci sonuç ise, Sovyetler Birliği'nin o dönemde Türkiye ile gelişen ikili ilişkilerine zarar verilmesinden özenle kaçınmasıdır. Bu dönemde Türk-Rus ilişkileri belki de tarihin en iyi dönemini yaşamaktaydı. Kıbrıs'ta 1964 yılında meydana gelen olaylara Türkiye'nin müdahale etmek istemesine ABD'nin "*Johnson Mektubu*" ile yanıt vermesi, Türkiye'nin ABD'den uzaklaşmasına neden olmuştur (Erhan 2008: 685). Böyle bir ortamda başlayan ve akabinde hızla gelişen Türk-Sovyet ilişkileri, kararnamenin yayınlandığı dönemde ise üst seviyeli ziyaretlerle taçlandırılmış durumdaydı (Tellal 2008: 776). Dolayısıyla Sovyet Yönetimi, Ahıska Türkleri Sorunu'nun ortaya çıkmasıyla gelişmekte olan ikili ilişkilere zarar vermek istemiyordu. Sonuçta Ahıska Türklerinin geri dönüş hareketi, Sovyet yetkililerine böylesine bir muhakeme yaptıracak kadar güç kazanmıştı.

Geri dönüş hareketi, Sovyet Yönetimi üzerinde oluşturduğu baskıyı artan şekilde devam ettirmiştir. Bu kapsamda ilk olarak, 2 Mayıs 1970 tarihli bildiri yayınlanmıştır. Batı kamuoyuna da ulaştırılan bildiride, devam eden sorunlarının çözüme kavuşturulmasının yanında ilk defa "*siyasi özerklik*" isteğinde bulunulmuştur. İsteklerinin kabul edilmemesi halinde ise, Türkiye'ye göçe müsaade edilmesi taleplerinin Sovyet Yönetimi tarafından kabul edilmemesi üzerine, göç etmek isteyenlerin listesi, Mayıs 1971'de Türkiye'nin Moskova Büyükelçiliği'ne teslim edilmiştir. Sovyet Yönetimi, bu dönemde Ahıskalılar üzerinde baskı oluşturmak amacıyla geri dönüş hareketinin bazı liderlerini tutuklasalar da neticede geri adım atmamak zorunda kalmıştır.

Ahıskalıların baskıları karşısında gerilemek zorunda kalan Sovyet Yönetimi, ikinci adımını 1974 yılında aldığı kararla atmıştır. Karar, 1977 yılında yapılan anayasa değişikliğiyle daha güçlü yasal dayanağa kavuşturulmuştur. Ahıskalılar, karar ve anayasa değişikliğiyle "*vatanlarına dönme hakkını*" kazanmışlardır. Ancak Sovyetlerin her iki girişimi de, Gürcistan tarafından onaylanmadığı için bir türlü uygulanmaya konmamıştır. 1974 yılındaki kararla bir bağlantısının olup olmadığı bilinmemekle birlikte, Ahıskalılarca Haziran 1976'de Kabardey Balkar Özerk Cumhuriyeti'nde yapılan "*Sekizinci Kurultay*"da, "*kendilerini Müslüman Gürcü olarak kabul eden grup*" geri dönüş hareketinden ayrılma kararı almıştır. Sovyetlerin kararından hemen sonra Gürcü grubun böyle bir tutum içine girmesinin tesadüf olmadığı düşünülmektedir.

Sovyetlerin bu dönemde, Kırım Tatarları ve Ahıskalılarının geri dönüş hareketlerinden ayrılan gruplara vatanlarına geri dönmelerine müsaade etmesi manidardır. Dolayısıyla Gürcü grubun geri dönüş hareketinden ayrılma kararında, haklı olarak Sovyetlerin parmağı olduğu ağırlık kazanmaktadır.

Bu dönemde, geri dönüş hareketinin kararlı ve hedef odaklı mücadelesindeki ivmenin artışına paralel olarak, Sovyet Yönetimi'nin örtülü bir şekilde devreye girdiği görülmektedir. Ahıskalılara karşı “*zayıflatma stratejisi*”ni uygulamaya koyan Sovyet Yönetimi, bu kapsamda Ahıskalılarının etnik köken olarak Türk değil “Müslümanlaştırılmış Gürcüler” oldukları tezini ortaya atmıştır. Dolayısıyla Gürcü Tezi'nin de temellerinin atıldığı bu dönemde, geriye dönüş hareketinin başarısızlık tohumları da ekilmeye başlanmıştır. Örneğin Sekizinci Kurultay'da kendilerini Müslüman Gürcü kabul eden grubun geri dönüş hareketinden ayrılması, bu stratejinin bir sonucudur. Yine vatan kavramı üzerindeki tartışmalar bu dönemde başlatılmıştır.

Kırım Tatarlarının 1989 yılında vatanlarına geri dönme hakkını kazanması, Sovyet yetkililerini ciddi olarak endişeye sevk etmiştir (Aydingün ve Yıldırım 2010: 25). Kırım Tatarlarının başarılarından ilham alan Ahıskalılarının da bu yöndeki mücadelelerine devam etmeleri, Sovyetlerin örtülü tahrikleriyle Fergana faciasını doğurmuştur. Fergana olayları, sonuçları itibarıyla çok farklı şekilde değerlendirilebilir. Bazılarına göre, Ahıskalılar katliama maruz kalmıştır. Diğerlerine göre ise, Ahıskalılar ikinci bir sürgüne tabi tutulmuştur. İddiaların hepsi doğrudur. Ancak Sovyet Yönetimi'nin istediği sonuç bu değildir. Fergana olaylarının perde arkasındaki aktörü Sovyet Yönetimi'nin asıl hedefi, Ahıska halkını başsız bırakmaktır. Bunun başarılması halinde, Ahıskalılarının bırakın Ahıska'ya dönmeyi, yönlerini bile bularak yürüyemeyecekleri düşünülmüştü. Nitekim de öyle oldu.

İkinci dönemin başlangıcında SSCB Yüksek Sovyeti tarafından kabul edilen 7 Mart 1991 tarihli kanun, Ahıska Türklerinin iyimser bir beklenti içinde girmelerine neden olmuştur. Kanun gereği sürgün edilen bütün halklar gibi Ahıska Türkleri de berat etmiş, ancak Sovyetler Birliği'nin 25 Aralık 1991'de tarihe karışmasıyla Ahıskalılarının umutları da toprağa gömülmüştür.

Geri dönüş hareketinin ikinci dönemindeki en önemli gelişme, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Gürcistan'ın bağımsızlığını kazanması ve sorunun asıl muhatabı olarak ortaya çıkmasıdır. Bunun neticesinde Ahıskalılarının Sovyet Yönetimi'ne

karşı verdikleri “*hak mücadelesi*” de, “*asimetrik güç mücadelesi*”ne dönüşmüştür. Örgütsüz bir toplumla bir devletin asimetrik mücadelesindeki rekabet şartları, tahmin edilebileceği gibi Ahıskalılar için daha da ağırlaşmıştır. Sovyetler Birliği’nin ardıllarından biri olan Gürcistan, selefinden miras aldığı “*zayıflatma stratejisi*”ni bu dönemde özellikle uluslararası ortamda Ahıskalılara karşı daha etkin bir şekilde kullanmaya başlamıştır. Diğer bir ifadeyle, sorunun uluslararası boyut kazanmasıyla asimetrik bir mücadele vermek zorunda kalan Ahıskalılar, yeni dönemde eskisinden daha zor şartlarla baş etmek zorunda kalmışlardır.

İkinci dönemin diğer önemli bir gelişmesi, “*Uluslararası Vatan Cemiyeti*”nin kurulmasıdır. Moskova’da faaliyete geçen cemiyet, hiçbir zaman birinci dönemdeki etki ve başarı derecesini yakalayamamıştır. Bunun bazı mantiki sebeplerinin olduğu düşünülmektedir. Öncelikle, cemiyet Ahıskalıların kapsama alanı dışına çıkmıştır. Hareketin merkezi Taşkent’te olduğu dönemde Ahıskalılara ulaşmak nispeten kolayken, yeni merkezin Moskova’da tesis edilmesiyle bu yetenek büyük oranda kaybedilmiştir. Bunun neticesinde Uluslararası Vatan Cemiyeti, mücadele için gerekli olan güçten yoksun kalmaya başlamıştır. İkinci olarak, Ahıskalıların Fergana felaketinin gizli nedenlerini çok iyi anlamalarıdır. Bu yüzden Ahıskalılar, yeni bir sorunla veya yeni bir sürgünle karşılaşma endişesiyle derneklerden uzak durmaya başlamışlardır. Üçüncü olarak, Ahıskalıların tek millet olarak hareket etme özelliklerini yitirmeleridir. Kendini Gürcü olarak hissedenlerin büyük gruptan ayrılması ve 1991 yılında Hsna Cemiyeti’ni kurmaları, bunun somut örneğini oluşturmaktadır. Son olarak, bazı dernek başkanlarının nüfuzunu kötüye kullanmaları, Ahıskalıları derneklerden daha da uzaklaştırmıştır. Bu da, sonuçta temsil krizine neden olmuştur.

İkinci dönemde geri dönüş hareketi, hem birinci dönem kazanımlarını kısa sürede tüketmiş, hem de kendi kamuoyu ve uluslararası alandaki güvenilirliğini yitirmiştir. Bu dönemde Gürcistan’ın geri dönüş yasasını kabul etmesi, Ahıskalı derneklerin baskısından değil, Avrupa Konseyi’ne olan yükümlülüklerinden kaynaklanmıştır.

Gürcistan, yasayı onaylamasına rağmen geriye dönüşün engellenmesine yönelik bilinen tutumundan vazgeçmemektedir. Diğer amaçlarının yanında Gürcistan ile geri dönüş faaliyetlerini koordine etmek ve gerekirse baskı oluşturmak amacıyla kurulan DATÜB, kısa süre içinde belirtilen bu görevleri yerine getirme kabiliyetinden ve

gücünden yoksun bir görüntü vermeye başlamıştır. Kısacası, geri dönüş hareketi, ikinci dönemde olduğu gibi üçüncü dönemde de güç kaybetmeye devam etmektedir.

Ahıska Türkleriyle ilgili gelişmeleri dikkatle takip eden Türkiye'nin ikinci dönemin sonuna doğru devreye girdiği görülmektedir. Türkiye'nin, Ahıskalılara ait derneklerde temsil krizinin yaşandığı dönemde, devreye girmesi dikkat çekicidir. Türkiye, temsil krizinin çözümünde Ahıska Türklerine iki kez ciddi destekte bulunmuştur. İlkinde, TİKA vasıtasıyla 29 Haziran-04 Temmuz 2004 tarihleri arasında Bakü'de "*Uluslararası Ahıska Türkleri Kurultayı*" düzenlenmesine yardımcı olmuştur. Aslında Türkiye'nin destek mahiyetindeki bu müdahalesi, Ahıskalılar arasında yeniden teşkilatlanma anlayışının yaratılmasında etkili olmuştur. Diğerinde ise, örtülü de olsa DATÜB'ün kurulmasını desteklemiştir. Diğer bir deyişle, "*2004 yılında dikilen ağaç 2008 yılında ilk meyvesini vermiştir.*" Zaten Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül de, Türkiye'nin bu konudaki desteğini açık bir şekilde ortaya koymuştur. Nitekim DATÜB'ün kurulması için Kasım 2008'de Ankara'da toplanan Ahıskalı delegeleri kabul eden Cumhurbaşkanı Gül, "*Sizinle bir araya gelmemizin sebebi, size verdiğimiz değerden dolayıdır*" diyerek, Türkiye'nin arkalarında olduğunu beyan etmiştir (Uçar ve Memmedoğlu 2011: 23).

Türkiye'nin açık desteğine rağmen geri dönüş hareketinin ortaya çıkan bu fırsattan tam anlamıyla istifade ettiği söylenemez. Gürcistan'ın geri dönüş yasasını onaylamasının ardından başlayan iki yıllık müracaat süreci tamamlandığında beklentilerin tam tersi bir sonuç çıkmıştır. Başta DATÜB olmak üzere tüm Ahıskalı dernekler, sürekli geri dönüş özleminden bahsetmelerine karşılık geri dönüş için 5418 dilekçenin verildiği tespit edilmiştir. Gürcistan'ın yaptığı açıklamaya göre, eş ve çocuklarla birlikte geri dönmek isteyen Ahıska Türklerinin toplam sayısı yaklaşık 9.800'dür. Dünyadaki Ahıska Türklerinin sayısı ile mukayese edildiğinde, geri dönmek isteyenlerin %2'nin bile altında kaldığı görülmektedir. Ortaya çıkan bu oran, söylemle eylem arasındaki çelişkiyi ortaya koyması açısından dikkat çekicidir.

Ahıskalı dernekler birçok mazeretin arkasına sığınsa da, geri dönüş için istenilen sayıda müracaatta bulunulmaması fırsatların heba olmasından başka bir anlama gelmemektedir. Ortaya çıkan tarihi nitelikteki fırsatların heba edilmesi, Ahıskalılar ile Ahıskalı dernekler arasındaki güven duygusunun zayıflamasına neden olmuştur. Bu da,

geriye dönüş hareketini başlangıç noktasına geri döndürmektedir. Yani Ahıska'ya dönme, hayal haline getirmektedir.

Bu noktada başarılı geri dönüş hareketi liderlerinin söylediklerine kulak vermek yararlı sonuçlar doğurabilir. Vatanlarına geri dönüşü başarıyla tamamlayan Kırım Tatarlarının lideri Mustafa Abdülcemil Kırımoğlu Ahıska Türklerinin geri dönüş mücadelesini Özbekistan'ın başkenti Taşkent'te iken yakından tanıma ve izleme fırsatı bulmuştur. Ahıskalıları geri dönüş mücadelesinde başarısız bulan Kırımoğlu, bunu üç nedene bağlamaktadır. Öncelikle, dönüş için gerekli olan güç yaratılamamıştır. Bu olumsuz durum, geri dönüş hareketinin halka veya tabana tam anlamıyla yayılamamasından kaynaklanmıştır. Diğer taraftan, insan hakları savunucuları ve kuruluşlarıyla sıkı temas kurulmaması nedeniyle uluslararası desteğin elde edilmesinde yetersiz kalınmıştır. En önemlisi de, Ahıska yerine Türkiye'ye dönme eğilimi daha baskın hale gelmiştir (Zeyrek 2011b: 4).

Kırım liderinin görüşlerini de göz önünde bulundurarak yapılacak yeni bir değerlendirme neticesinde sağlıklı bir çıkış yolu bulunabilir. Ancak bu doğrultuda bir adım atılmadığı gibi, atılacağı yönünde de olumlu bir emare yoktur. Ahıskalıları bunu yapabilecek elit gruptan yoksundur. Mevcut dernek başkanları ve Ahıskalı liderlerin, sorunları doğru analiz edip kendilerini hedefe götürecek hareket tarzlarını bulma yeterliliğine sahip olmadıkları görülmektedir.

Diğer taraftan Ahıskalıların geri dönüşle ilgili endişeleri, bu alandaki mücadeleye katılımlarını engellemektedir. Bu konudaki en büyük korkularından biri, halen yaşadıkları ülkelerdeki mevcut kurulu düzenlerinin bozulacak olmasına karşılık Gürcistan'da nelerle karşılaşacağının tam anlamıyla belirsiz olmasıdır (Kaya 2009: 5). Bu yüzden Ahıskalıların büyük çoğunluğu, halen yaşadıkları ülkelerde sürekli kalmayı tercih etmektedir. Geri kalanlar ise, ya Türkiye'ye ya da ABD'ye göç etme eğilimindedir (Khanzhin 2004: 509). Kısacası, kendi hatalarını düzeltmeyen hareketin, Ahıskalıları geri dönüş için ikna etmesi kolay olmayacaktır. Zaten Gürcistan'a geri dönüş için 2008-2010 yılları arasında yapılan müracaat rakamları bu iddiayı doğrulamaktadır. Müracaat sonuçlarına bakarak, en mantıklı çözümün ev sahibi halklarla entegrasyon olduğu söylenebilir. Ancak yukarıda da özetlendiği gibi, özellikle RF ve Özbekistan'daki şartların buna uygun olmadığı ortaya çıkmaktadır. Ayrıca entegrasyonun asimilasyona dönüşme riski de bulunmaktadır. Orta ve daha yukarı

yaştaki Ahıskalıların çoğunluğu, bu riske dikkat çekmekte ve gerekli önlemlerin alınmaması halinde asimile olabileceklerinden endişe duymaktadırlar. Bu alandaki endişelerin odak noktası ise ABD’dir.

Konuyla ilgili inceleme yapan Khanzhin(2004: 509)’in de vurguladığı gibi; devletler, politikacılar ve bürokratlar, hata yaptıkları zaman ve en önemlisi de yapılan hatanın düzeltilmesini kabul etmedikleri zaman, *“bu hataların yarattığı kurbanların, bu yanlışları düzeltmek için yapabilecek çok az şeyleri vardır.”* Sorunu oldukça kritik ve çözümsüz hale getiren asıl faktör de budur. Üç kez sürgün yaşamış ve üstelik 4.300’e yakın farklı yerleşim biriminde yaşamak zorunda kalmış Ahıskalıların, maruz kaldıkları problemlerini kendi başlarına çözme imkanları yoktur. Onlara bu alanda yardımda bulunabilecek güçlü bir devlet desteğine ihtiyaçları vardır.

Ahıska Türklerine belirtilen desteği sağlayacak tek devlet, Türkiye’dir. Ahıska Türklerinin geçmişte Osmanlı Devleti’den yana tercihleri göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye’nin yardımı ahde vefanın gereğidir. Bunu yapması halinde Türkiye, hem Osmanlı Devleti’nin hem de kendisinin geçmişte yaptığı hatalarını telafi edebilecektir.

Türkiye’nin desteği sayesinde sorunlarını çözüme kavuşturan geri dönüş hareketinin, *“mevcut sorunu düzeltmek amacıyla ellerinde kalan çok az şeyi çok fazla şeye dönüştürebilecek bir güce ulaşabileceği”* düşünülmektedir. Bunu başarabilen geri dönüş hareketi, önce Ahıskalılar arasında güç birliği yaratacak sonra da halen sürgünde yaşayan Ahıskalılardan en azından isteyenlerin Ahıska’ya dönüşüne rehberlik edebilecektir.

Sonuç itibariyle; asimetrik bir mücadeleye sahne olan *“Ahıska Türkleri Sorunu”*’nun çözüm umutları henüz tükenmemiştir. Gürcistan’ın insan hakları koruma rejimine sahip Avrupa Konseyi’ne girerken *“Ahıska Türklerinin geri dönüşünü kabul etme şartını”* onaylaması, bu konudaki umutların yükselmesinin meşru dayanağını oluşturmaktadır. Süreç Gürcistan tarafından sürüncemede bırakılmaya çalışılsa da, Ahıskalıların vatanlarına geri dönüşü, uluslararası sistemin yarattığı hukuki normlar ve özellikle de AIHS’den etkin bir biçimde istifade edilmesine bağlıdır.

Bu nedenle dördüncü bölümde, sorun uluslararası hukuk parametrelerine uygun incelenecektir. Bu kapsamda önce, sorun uluslararası hukuk esaslarına uygun

tanımlanacak ve sorunun tarafları açık bir şekilde belirlenecek, ardından da uluslararası hukuk bağlamında sorunun tarafları arasındaki hak ve yükümlölükler tespit edilecektir. Sonuçta ise, tespit edilen bu hak ve yükümlölükler çerçevesinde uluslararası sistemin mevcut kurum ve kuruluşlardan da istifade ederek sorunun çözümü için takip edilmesi gereken strateji esasları ortaya konacaktır.

IV. BÖLÜM

4. SORUNUN ULUSLARARASI HUKUK PARAMETRELERİNE UYGUN OLARAK İNCELENMESİ

Ahıska Türkleri Sorunu, Sovyet Yönetimi tarafından kasıtlı olarak yaratılmış olması nedeniyle sorunun çözümü konusunda Sovyetler Birliği döneminde ciddi bir adım atılmamıştır. Sorun, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla, Sovyet Yönetimi'nin arkasında bıraktığı kötü miraslardan biri olarak kabul edilmektedir. Ahıska Türklerinin tek başına mücadelesi, sorunun çözümü için yetersiz kalmaktadır. Çözüm için zaman içinde farklı aktörler devreye girmiştir. Ancak arzu edilen sonuç elde edilememiştir. Bu kapsamda Avrupa Konseyi baskısının bile, fazla işe yaramadığı görülmektedir.

Sorunun çözümüyle ilgili siyasi, ekonomik ve sosyal alanlarda girişimde bulunulmasına karşılık uluslararası hukuk, bugüne kadar en az müracaat edilen alan olmuştur. Ahıska Türkleri Sorunu'nun sürgünle başladığı ve günümüze kadar devam ettiği dönem içinde, özellikle insan hakları hukukunda önemli gelişmeler olmuştur. Buna rağmen sorunun çözümü amacıyla bu alandan hiç istifade edilmemiş olması kayda değer bir tartışma konusudur.

Ahıskalılar, 1956 yılında başlayan ve günümüze kadar devam eden vatana geri dönüş mücadelesi vermektedir. Bu dönem içinde hiçbir Ahıskalının aklına, uluslararası hukukun “*vatana geri dönüş*” konusuna nasıl yaklaştığını sormak gelmemiştir. Bu durum Soğuk Savaş dönemi, hatta Gürcistan'ın Avrupa Konseyi'ne girişine kadar ki dönem için normal karşılanabilir. Çünkü Ahıskalıların yaşadığı ülkelerin büyük çoğunluğunda hukuk devleti anlayışı fazla gelişmemiştir. Ancak Avrupa Konseyi'ne üye

olan Gürcistan'ın Ahıskalıların geri dönüşünü kabul etmek zorunda kaldıktan sonra da hala sorgulanmaması ilginçtir. Bilindiği gibi Gürcistan'ı geri dönüşü kabul etmeye zorlayan neden, Avrupa Konseyi'nin bu konudaki şartıdır. Şartın nedeni ise, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi(AİHS)'dir. Söz konusu zorlayıcı faktör olan AİHS'nin vatana geri dönüş konusundaki yaklaşımı çok iyi incelenmiş olsaydı, Gürcistan üzerinde şu an olduğundan çok daha büyük baskı oluşturulması kaçınılmazdı.

Ahıskalı dernekler, bugüne kadar mevcut sorunlarıyla ilgili çok sayıda konferans ve sempozyum düzenlemişlerdir. Hatta bazıları “*Uluslararası Konferans*” adıyla organize edilmiştir. Bu tarz konferans ve sempozyumların neticesinde “*sonuç bildirisi*” yayınlanmaktadır. Sonuç bildirilerinde üç ayrıntı dikkat çekmektedir. İlk olarak, bildirilerin lisanı Türkçe'dir. Bildirilerin hazırlanış amacı, esasta haklı iddialarının dünya kamuoyuna duyurulmasını sağlamaktır. Ancak Türkçe olarak hazırlanan bildiriler Türkiye sınırlarının ötesinde herhangi bir etki doğurmamaktadır. Bu durum, sadece yerel ölçekli konferanslar için değil, uluslararası konferanslar için de geçerlidir. Örneğin 27 Ocak 2007'de İstanbul'da düzenlenen “*Uluslararası Ahıska Türkleri Vatana Dönüş Konferansı*”nın sonuç bildirisi de Türkçe yayınlanmıştır (Uramalı 2007: 61). Bildiri, “*Türk ve dünya kamuoyuna duyurulur*” ifadesiyle sona ermesine rağmen, Türkçe yayınlandığı için sadece Türk kamuoyuna ulaşabilmiştir. İkincisi, bildiride içerik olarak, “*Ahıskalıların bugünkü mağduriyetlerinin asıl sorumlularının RF ve Gürcistan olduğu, ancak onların bu durumu düzeltmek gibi bir niyetlerinin olmadığı, Türkiye, Avrupa Konseyi ve hatta dünya kamuoyunun yardımıyla bu adaletsiz duruma son verilmesi gerektiği*” ifade edilmektedir. Ahıska Türkleri Sorunu'nu bilenler için bu ifadeden ne kastedildiğini anlamak zor değildir. Ancak bu sorunu bilmeyenler, özellikle ilk defa duyanlar için anlamak zordur. Bu nedenle, konunun anlaşılması uluslararası hukukun hangi kurallarının çiğnenerek mağduriyetin ortaya çıktığının açıkça anlatılmasını gerektirmektedir. Daha da önemlisi, Avrupa Konseyi'nden haklı oldukları bir konuda hukuki destek talep edilirken, AİHS'nin hangi madde veya maddelerinin ihlal edilerek Ahıskalıların mağdur edildiği belirtilmeli ve sonra da bu adaletsiz durumun düzeltilmesi için siyasi ve hukuki destek istenmelidir. Bunun yapılması halinde Avrupa Konseyi'nin Ahıskalılara olan yaklaşımı çok daha farklı olacaktır. Ahıskalıların sadece kendi sorunlarına odaklanmaları ve diğer sorunların çözümünde nasıl bir yöntem takip edildiğini araştırmamaları ciddi bir zafiyettir. Örneğin Sovyetler Birliği'nin

dağılmasının ardından çok sayıda etnik çatışma yaşanmıştır. Avrupa, bu alandaki sorunların aşılabilmesi amacıyla bazı stratejiler geliştirmek zorunda kalmış ve yeni teşkilatlanmalara gitmiştir. Bu dönemde Avrupa’da insan haklarının devamı olarak özellikle azınlıkların korunmasına yönelik uluslararası hukuk alanında önemli gelişmeler sağlanmıştır. AGİT, azınlıklarla ilgili çalışmalara rehberlik yapmış ve bu alandaki faaliyetleri etkin şekilde takip edebilmek amacıyla kendi bünyesinde “Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği(UAYK)” birimini oluşturmuştur. Ahıskalıların yaşadığı ülkeler AGİT’e üyedirler (Doğan 2013: 303). Buna karşın bu örgütün faaliyet sahalarını öğrenmek ve onun desteğinden istifade etmek için herhangi bir gayrette bulunmamak gerçekten araştırılmaya değer bir husustur.

Ahıska Türkleri Sorunu gibi çok değişik faktörlerden kaynaklanan ve zaman içinde giderek karmaşık hale gelen sorunların çözümü için, dünya kamuoyunun olduğu kadar bölgesel ve küresel güçlerin desteğine de ihtiyaç duyulmaktadır. Kırım Tatarlarının lideri Mustafa Kırımoğlu, geri dönüşün başarıyla tamamlanabilmesi için temel şartlardan birinin uluslararası desteğin sağlanması olduğuna vurgu yapmıştır. Bu iddiasına bağlı olarak Kırımoğlu; Ahıska Türklerinin vatanlarına geri dönüş mücadelesinde başarısız olmasını, insan hakları savunucuları ve kuruluşlarıyla sıkı temas kurulmamasına ve bunun neticesinde uluslararası desteğin elde edilmesinde yetersiz kalınmasına bağlamaktadır (Zeyrek 2011b: 4). Şüphesiz böyle bir desteğin elde edilmesi kolay değildir. Bunun için öncelikle, ortaya atılan tezlerin güçlü hukuki dayanaklarının olması gerekmektedir.

Hukuki dayanak oluşturmak amacıyla atılması gereken ilk adım, sebep-sonuç ilişkisi içerisinde tezin; hangi sorundan veya bu soruna neden olan hangi eylemden kaynaklandığının, mevcut hukuk sistemi içinde nasıl tanımlandığının ve taraflarının kimler olduğunun belirlenmesidir. Bir sonraki adım ise, tezin ortaya atılmasına neden olan eylemin, hukuk sisteminin oluşturduğu kurallarla ilişkisini tesis etmek ve hangi kural veya kurallarla desteklendiğini ortaya koymaktır. Böyle bir sürecin takip edilmesi halinde, tezle ilgili ortaya atılan iddiaların doğruluğundan veya haklılığından söz etmek mümkün olabilecek, aksi takdirde çabalar siyasi söylemden öteye geçmeyecektir.

Konuya teorik açıdan bakıldığında, neorealistlerin uluslararası hukukla ilgili doğrudan temas ve açıklamalarının olmadığı görülmektedir. Ancak genel olarak realistlerin uluslararası hukuka endişeyle yaklaştıklarını söyleyebiliriz. İç hukuk ve

uluslararası hukuk arasında ayırım yapan realistler, merkezi bir otoritenin olmamasından dolayı uluslararası hukukun *“bir ahlaki ilkeler ve idealler demeti”*nden ibaret olduğunu iddia etmektedirler. Bununla birlikte uluslararası hukukun sınırlı nitelikte de olsa, uluslararası ilişkilerde temel rol oynadığını kabul etmektedirler (Heywood 2011: 340).

Realistlerin, insan haklarına yaklaşımının da uluslararası hukuka yaklaşımından farkı yoktur. Devletin güvenliği ve refahı gibi *“sert”* veya *“öz”* konuların yerine insan hakları gibi *“yumuşak”* konularla ilgilenmeme eğilimindedirler. Hatta daha da ileri giderek, uluslararası ve küresel nitelikteki meselelerin insan hakları açısından ele alınmasının hatalı olduklarını düşünmektedirler (Heywood 2011: 310). Ancak Avrupa Konseyi’nin kapsama alanında gerek uluslararası hukuk gerekse insan hakları alanındaki gelişmeler, realistlerin her iki konuyla ilgili eleştirilerinin doğru olmadığını göstermektedir. Örneğin realist yaklaşımın aksine Gürcistan, Avrupa Konseyi’ne üye olabilmek için Ahıska Türklerinin geri dönüşünü kabul etmek zorunda kalmıştır. Gürcistan’ı bir devlet olarak bu şekilde davranmaya mecbur bırakan etken, *“uluslararası hukuk”* ve *“insan hakları”*na uyma zorunluluğu olmuştur.

Uluslararası hukuk ve özellikle de insan hakları hukukunun Ahıska Türkleri Sorunu’nun çözümüne katkı derecesinin ne olduğunun tam olarak ortaya konulması, geri dönüş mücadelesiyle ilgili bundan sonra takip edilecek stratejinin belirlenmesine katkı sağlayabilecektir. Bu nedenle bu bölümde, sorun uluslararası hukuk açısından incelenecektir. Bunun için sırasıyla, *“uluslararası hukuk açısından Ahıska Türkleri Sorunu’nun nasıl tanımlandığı, sürgün kararını verenlerin hangi suçu işledikleri ve bu suçları işleyenlere karşı nasıl hukuki bir süreç takip edilmesi gerektiği”, “sürgünün başlangıcından günümüze kadar Ahıskalılara yönelik ne gibi suçlar işlendiği”, “yine başlangıçtan günümüze kadar Ahıskalıların bulundukları ülkelerdeki yasal statülerinin ne olduğu ve nasıl bir değişim gösterdiği”, “uluslararası hukukun vatana geri dönüş konusunu nasıl düzenlediği”, “Gürcistan’ın Ahıska’ya geri dönüşe müsaade etmemesinin altında yatan gerçek niyetin ne olduğu” ve “Ahıska’ya topluca geri dönülmesi halinde Ahıska Türklerinin sahip olacağı azınlık haklarının neler olduğu”* gibi farklı soruların cevapları aranacaktır.

Belirtilen soruların cevaplarını sağlıklı bir şekilde bulabilmek amacıyla, öncelikle Ahıska Türkleri Sorunu’nun hukuki dayanakları tespit edilecektir. Bu maksatla sorun, uluslararası hukuk sisteminin parametrelerine uygun olarak altı

aşamada incelenecektir. İlk aşamada, uluslararası hukuk açısından sorun tanımlanacak ve buna göre taraflar ortaya konacaktır. İkinci aşamada, sorunun uluslararası hukuk sisteminin hangi antlaşma ve sözleşmelerinden ya da kaynaklarından istifade edilerek ele alınacağı belirlenecektir. Üçüncü aşamada, kullanılmasına karar verilen hukuksal kaynaklar vasıtasıyla sorunun geçmişten günümüze incelenmesi çerçevesinde tarafların hak ve yükümlülükleri ortaya konacaktır. Dördüncü aşamada, uluslararası hukuk esaslarına uygun olarak “*geri dönüş hakkı*” ele alınacaktır. Beşinci aşamada, Gürcistan’ın Avrupa Konseyi’ne üye olmasının vatana geri dönüş hakkı üzerindeki etkisi incelenecektir. Altıncı aşamada, Gürcistan’a geri dönüşüne bağlı olarak azınlık konumunda olacak Ahıskalılarla devlet arasındaki hak ve yükümlülükleri incelenecektir. Sonrasında ise, elde edilecek verilerin analizi neticesinde, Ahıskalıların bundan sonra nasıl bir hukuki yol takip etmeleri gerektiği konusu değerlendirilecektir.

4.1. Uluslararası Hukuk Açısından Ahıska Türkleri Sorunu ve Sorunun Tarafları

Ahıska Türkleri Sorunu; Rusların, Kafkasya’yı kendi ulusal çıkarlarına uygun şekillendirme politikalarının yarattığı sorunlardan sadece biridir. Ahıskalılar, asırlarca yaşadığı topraklarından bir gecede sökülerek, büyük olasılıkla asimile olurlar öngörüsüyle Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan’a sürülmüşlerdir.

Sürgün kararının mahiyeti, siyasi gerekçelere dayanmaktadır. Kararın uygulanması neticesinde Türk-Sovyet sınırının en kritik bölümü “*zararlı ve güvenilmez*” olarak nitelenen Türk nüfusundan temizlenmiştir. Ancak karar, sonuçları açısından insani bir drama yol açmıştır. Sadece yolculuk esnasında binlerce Ahıskalı ölmüş, üstelik uyum sorunundan dolayı yeni yaşam alanlarında da ölümler devam etmiştir.

Ahıskalıların sürgün edildiği dönemde, yeni uluslararası sistemin kurulma çalışmaları devam etmektedir. İlgili devlet temsilcileri arasında “*BM Antlaşması’nın giriş bölümü ile, Md. 1/3, 55/c ve 56’nın insan haklarına saygı gösterilmesi ve bunların geliştirilmesi*” tartışmalarının yapıldığı bir sırada Ahıskalılar, yurtlarından kopararak kelimenin tam anlamıyla bir insanlık dramını yaşamak zorunda bırakılmışlardır.

Ahıskalılar herhangi bir suçları yokken sahip oldukları her şeyi Ahıska’da bırakarak Orta Asya’ya zorla sürgün edilmişler ve ağır kış koşullarında yeni bir yaşam

kurmak zorunda kalmışlardır. Uluslararası hukuk sisteminde “*bireylerin haklarının güvence altına alınması*” konusunda önemli adımların atıldığı bu dönemde Ahıskalılar, “*Özel İskan Rejimi*” adı altında 12 yıl toplu hapis yaşamak zorunda kalmışlardır. Tüm çabalarına rağmen Ahıska’ya dönmekte başarısız olmuşlardır. Üstelik bazıları iki kez daha sürgün edilmiştir. Sovyetler Birliği’nin yıkılmasından sonra altı farklı ülkede yaşamak zorunda kalan çok sayıdaki Ahıskalı, bir anda “*uyruksuz*” kalmıştır. Gelişmeler başlangıçtan itibaren göz önünde bulundurulduğunda Ahıska Türkleri Sorunu, bir “*insan hakları sorunu*” olarak ortaya çıkmaktadır. Bu konuyu sosyolojik boyutlarıyla inceleyen Aydıngün(2013: 2666) de; Ahıska Türkleri Sorunu’nu, bir insan hakları meselesi olarak tanımlamaktadır. Ahıskalıların bu dönemde yaşadıkları “*Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü, Md. 7*” kapsamına girmektedir (Aslan 2014: 118). Diğer bir deyişle, Ahıskalıları topluca sürgün eden, yedide birinin ölümüne sebebiyet veren ve 12 yıl boyunca toplu halde hapis hayatı yaşatan Sovyet yöneticileri, “*Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü, Md.7*”de öngörülen “*insanlığa karşı suçları*” işlemişlerdir.

Sorunun mağduru tektir: Ahıska Türkleri. Ancak sorunun çözümü söz konusu olduğunda başka aktörler de devreye girmektedir. Örneğin Uluslararası Ahıska Türk Dernekleri Federasyonu tarafından 27 Ocak 2007 tarihinde İstanbul’da düzenlenen bir konferansta konuyu ele alan eski Büyük Birlik Partisi (BBP) Genel Başkanı merhum Yazıcıoğlu(2007: 11), sorunun esas sorumlularının RF, Türkiye ve Gürcistan olduğunu iddia etmiştir. Ona göre, bunun değişik gerekçeleri vardır. Herşeyden önce RF, bu sorunun tek suçlusu olan Sovyetler Birliği’nin yasal mirasçısıdır. Dolayısıyla RF, Sovyet rejiminin bu suçunu temizlemekle mükelleftir. Bu konuda “*ben bu suçu kabul etmiyorum*” deme hakkına sahip değildir. Sorunun ikinci sorumlu tarafı, Türkiye’dir. Türkiye için sorun, bir soy meselesi olduğu kadar aynı zamanda bir tarihi mesele, bir kültür meselesi, milli bir insanlık meselesidir. Türkiye’nin, bu konuda sorumluluklarını yerine getirme dışında seçeneği yoktur. Sorumlu taraflardan biri de, Gürcistan’dır. Kendi ülkesinin bir parçası olan bu halkı, “*kabul edemem*” deme gibi bir lükse sahip değildir. Daha da önemlisi bu konuyla ilgili siyasi, sosyal ve ekonomik gerekçeler öne sürerek sorumluluktan kaçması da mümkün değildir.

Ahıska Türkleriyle ilgili çalışmalarıyla tanınan ve bu alanda uzman olarak kabul edilen Zeyrek (2007a: 30), sorunun tarafları konusunda Yazıcıoğlu ile aynı kanaattedir.

Yine İstanbul'daki konferansta aynı konuya değinen Aktaş(2007: 41) ise, Yazıcıoğlu tarafından belirtilen sorumlular listesine küresel lider olması nedeniyle ABD'yi de eklemiştir.

Ahıska Türkleri Sorunu'yla ilgili olarak sadece geriye dönüşe odaklanmış bir çözüm seçeneği yoktur. Yıllar geçtikçe, dünya kamuoyu dikkatine farklı çözüm önerileri sunulmaktadır. Gürcistan, RF ve Türkiye'nin, sorunun çözümü konusunda farklı görüşlere sahip olduğu açıktır. Bu görüş ayrılıkları, zaman zaman aktörler arasında çatışma yaratabilmektedir. Soruna taraf olan aktörler, prensipte çözüm önerileri arasında en uygun olanını seçmenin Ahıska Türklerine ait bir hak olduğunu kabul etmektedirler. Buna göre, halen yaşadıkları ülkelerde herhangi bir sınırlama olmaksızın sonsuza kadar yaşamaya devam etme veya Gürcistan'a geri dönüşü seçme hakkı Ahıskalılara aittir. Ancak bu konuda somut adımlar atılma aşamasına gelindiğinde, soruna taraf aktörler süreci sürüncemeye sokma eğilimine girmektedirler (Khanzhin 2004: 500).

Sorunu sürüncemede bırakmak isteyen tarafın ileri sürdüğü tezin haklılık payını teyit etmek her zaman kolay olmamaktadır. Böyle bir durumda ileri sürülecek karşı tezlerin inandırıcılığı, büyük oranda herkesin üzerinde uzlaştığı ortak değerlerin ortaya konmasına bağlıdır. Uluslararası ortamın ortak değerlerden biri, uluslararası hukuktur. Taraflarca kullanılan tezlerinin hukuki dayanaklarını bilmek önem kazanmaktadır. Bunun için önce, sorunun başlangıçtan günümüze kadar devam eden dönemini uluslararası hukuk açısından incelenmesinde kullanılacak temel dokümanlar tespit edilecek, daha sonra bu dokümanlar vasıtasıyla süreç hukuki açıdan analiz edilerek tarafların hak ve yükümlülükleri ortaya konulacaktır.

4.2. İncelemede Kullanılacak Uluslararası Hukuk Kaynakları

Uluslararası hukuk sisteminin bireyin haklarını koruma altına alma aşamasına uzun mücadeleler neticesinde ulaşılabilmektedir. İnsanoğlu bunun için çok ağır bedeller ödemiştir. Özellikle iki dünya savaşında milyonlarca insanın ölümü, insanoğlunu uluslararası hukuk alanında bireyin haklarını korumaya yönelik yeni tedbirler almaya zorlamış, ulusal hukuk düzeninin bireyler hakkında yeterli düzenlemeler getirmemesi halinde bile, birey haklarının güvence altına alınması yönünde adımlar atılmıştır. Bu

kapsamda uluslararası hukuk sisteminin, uluslararası suçlar ve insan hakları gibi konularda harekete geçirilebileceği kabul edilmiştir (Kapani 2011: 14; Kütükçü 2005a: 271).

BM'nin kurulduğu San Fransisco Konferansı'nda bir insan hakları belgesinin hazırlanması konusu gündeme gelmekle birlikte bu husus antlaşmaya dahil edilmemiştir. BM'ye bağlı Ekonomik ve Sosyal Konseyi'nin tali organı olan İnsan Hakları Komisyonu, 1947 yılında insan haklarını ihtiva eden bir belge hazırlamıştır. BM tarafından 10 Aralık 1948'de 217A (III) kararla yayınlanan “*İnsan Hakları Evrensel Bildirisi(İHEB)*”, bu taslak belgeye dayanmaktadır. Bildiri, BM Genel Kurulu'nda oylanmış ve hiçbir itiraz olmaksızın kabul edilmiştir (Gemalmaz 2003: 329; Yalçinkaya 1997: 121) Sadece Sovyetler Birliği'nin de içinde bulunduğu birkaç ülke oylamada çekimser kalmıştır.

İHEB'i dört bölüme ayırmak mümkündür. Birinci bölüm, Md. 1-2'den oluşmaktadır. Bu bölümde, genel olarak hürriyet, eşitlik, ayırım yapmama ve kardeşlik gibi değerler üzerinde durulmaktadır. Md. 3-21'den oluşan ikinci bölüm, medeni ve siyasi haklarla ilgilidir. Md. 22 ve 27'den meydana gelen üçüncü bölüm, iktisadi, toplumsal ve kültürel haklar konusunu işlemektedir. Md. 28, 29 ve 30'u ihtiva eden son bölümde ise, önceki maddelerde ifade edilen hakların uygulanmasına yönelik dikkat edilmesi gereken hususlar yer almaktadır (Çağırın 2011: 83; Kaboğlu 2006: 203). Bildiri'nin devletleri bağlayıcılık özelliği yoktur. Bildiri, bir denetim sistemi öngörmemektedir. Ancak birçok devlet, Bildiri'de belirtilen ilkelerin birçoğunu anayasalarına dahil etmek suretiyle iç hukuk kuralı haline getirmişlerdir. Sonuç olarak İHEB, Kapani(2011: 29)'nin de belirttiği gibi “*insanlık tarihinde yeni bir çığır açan sayılı hukuk belgelerinden biri olmuştur*”. Bu nedenle olsa gerek kamu hukukçularının çoğunluğu tarafından İHEB, “*insan haklarının korunmasında bir dönüm noktası*” olarak kabul edilmektedir (Doğan 2013a: 136).

İHEB'nin yayınlanmasından sonra uluslararası hukuk sisteminde, bireylerin özellikle vatan ve vatandaşlıkla ilgili temel haklarını teminat altına alan birbirleriyle alakalı dört önemli sözleşme kabul edilmiştir. Bu sözleşmelerin ortak amacı, vatansız durumuna düşen bireyleri öncelikle korumak, daha sonra ise vatansız veya uyruksuz olmaktan kurtarmaktır. Bu kapsamda BM öncülüğünde uluslararası düzeyde yapılan çalışmalar neticesinde oluşturulan ilk belge, “*Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin*

Sözleşme”dir. 28 Temmuz 1951’de kabul edilen sözleşme, 21 Nisan 1954’de yürürlüğe girmiştir (Gültaş 2004: 465; Saraçlı 2010: 100). İkinci belge, 28 Eylül 1954’de kabul edilen “*Vatansızların Statüsüne İlişkin Sözleşme*”dir (Gültaş 2004: 497). Üçüncü belge, 30 Ağustos 1961’da kabul edilen “*Vatansızlığın Azaltılmasına Dair Sözleşme*”dir (Gültaş 2004: 513). Sonuncusu ise, Eylül 1973’de kabul edilen “*Vatansızlık Hallerinin Azaltılmasına Dair Sözleşme*”dir (Gültaş 2004: 524; Pazarcı 2008: 217). Aslında vatansızlık ve uyruksuzluk halleri, hem devletler hem de bireyler açısından uygun olmayan hatta sakıncalı bazı durumlar yaratmaktadır. Olaya Ahıskalılar açısından baktığımızda, ilginç bir durum ortaya çıkmaktadır. Çünkü Ahıskalılar, sürgün neticesinde bütün bir halk olarak vatansız durumuna düşmüştür (Ağacan ve Sezgin 2003: 22).

Ahıskalıların sürgünle birlikte, bulundukları ülkelerde hukuk açısından yaşadıkları statü sorunu Ahıskalıların bizzat kendileri tarafından da sorgulanmamıştır. Aslında Ahıskalılar bu sorgulamayı yapacak nitelikte yetişmiş insan gücüne de sahip değillerdi. Ayrıca tabi oldukları 12 yıllık özel iskan rejimi de, böyle bir sorgulamaya fırsat vermemişti. Daha sonraki dönemde de kayda değer bir değişiklik olmamıştı. Özel İskan Rejimi’nin kaldırılmasını müteakip gayretlerini tamamen vatanlarına dönme mücadelesine teksif eden Ahıskalılar, vatansız ve uyruksuz yaşamının anlamını ve bu şartlarda yaşamının zorluklarını Fergana olaylarından sonra daha iyi anlamışlardır. Fergana olaylarının ardından RF’ye yerleşen Ahıskalılar, Sovyetler Birliği’nin yıkılmasıyla birlikte özellikle Krasnodar Eyaleti’nde bir anda uyruksuz olmanın bedelini ağır ödemişlerdir. Ahıskalılar, Sovyetler Birliği’nin çökmesinden önce tek bir devletin egemenlik alanında yaşadıkları için bulundukları ülkelerdeki yasal statülerinin pek farkında değillerdi. Sovyetler Birliği’nin yıkılmasıyla bir anda altı farklı ülkede yaşamak zorunda kalan Ahıskalılar, kendi iradelerinin dışında maruz kaldıkları yasal statüleri nedeniyle uluslararası bir sorunun tarafı haline gelmişlerdir.

Ahıskalıların vatansızlık veya uyruksuzluk sorunu incelendiğinde, meselenin bazı haklı nedenlerinin de bulunduğu anlaşılmaktadır. Ahıska Türklerinin yaşadıkları ülkelerden başta Sovyetler Birliği ve halefi RF olmak üzere çoğunun, BM tarafından hazırlanan vatansızlık veya uyruksuzluk statülerini düzenleyen sözleşmelere taraf olmadığı görülmektedir. Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşmeyi, Sovyetler Birliği imzalamamış, ancak onun dağılmasından sonra RF, Kazakistan, Kırgızistan,

Azerbaycan, Ukrayna ve Gürcistan imzalamıştır. Buna göre Eski Sovyet Cumhuriyetlerinden sözleşmeyi imzalamayan tek ülke Özbekistan'dır. Ahıskalılara ev sahipliği yapan ülkelerden biri olan Türkiye ise, sözleşmeyi 24 Ağustos 1951'de imzalamıştır. Vatansızların statülerine ilişkin sözleşmeleri ise, ne Sovyetler Birliği, ne de onun ardılı RF imzalamıştır. Adı geçen sözleşmeleri, sadece Ukrayna, Azerbaycan ve Gürcistan imzalamıştır.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra insan haklarının korunması kapsamında ayrımcılığın önlenmesine yönelik yapılan çalışmalardan ilki, BM Eğitim ve Kültür Örgütü(UNESCO)'nün yaptığı çalışmadır. Çalışma neticesinde UNESCO tarafından hazırlanan *“Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Olmaya İlişkin Sözleşme”*, 14 Aralık 1960'da kabul edilmiş ve 22 Mayıs 1962'de yürürlüğe girmiştir (Balcı ve Sönmez 2001: 176). Sovyetler Birliği, dokuz maddeden meydana gelen sözleşmeyi 1 Ağustos 1962'de imzalamıştır. Ahıskalıların yaşadıkları ülkelerden sözleşmeye taraf olanlar, yalnızca RF, Ukrayna, Özbekistan, Kırgızistan ve Gürcistan'dır.

Ayrımcılığın önlenmesine yönelik ikinci çalışma ise, ırk ayrımcılığıyla ilgilidir. Bu konuyla ilgili BM, iki sözleşmeye imza atmıştır. İmzalanan birinci belge, *“Her Türü Irk Ayrımcılığının Tasfiye Edilmesine Dair Uluslararası Sözleşmesi”*dir. BM Genel Kurulu'nun 2106A (XX) sayılı kararıyla 21 Aralık 1965'de kabul edilen sözleşme, 4 Ocak 1969'da yürürlüğe girmiştir (Balcı ve Sönmez 2001: 125; Çakar 2012: 182). Sovyetler Birliği, sözleşmeyi 7 Aralık 1966'da imzalamıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra başta RF ve Gürcistan olmak üzere Ahıska Türklerinin yaşadığı ülkelerin tamamı sözleşmeye taraf olmuştur. Diğer bir belge ise, *“Irk Ayrımı Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme”*dir. BM Genel Kurulu tarafından 30 Kasım 1973'de imzalanan sözleşme, 18 Temmuz 1976'da yürürlüğe girmiştir. Sovyetler Birliği, sözleşmeyi 12 Şubat 1974'de imzalamıştır (Çakar 2012: 182; Sencer 1988: 107). Ahıskalıların ikamet ettiği ülkelerden sadece Kazakistan, Özbekistan, ABD ve Türkiye, sözleşmeye taraf değildir. Diğer ülkeler, bağımsızlıklarını kazandıktan sonra değişik tarihlerde sözleşmeyi onaylamışlardır.

İHEB'nin kabul edilmesinin ardından İnsan Hakları Komisyonu, bildiride geçen hususları sözleşme şeklinde hazırlamak için çalışmalarına devam etmiştir. Komisyonun çalışmaları devam ederken BM Genel Kurulu devreye girerek, bildiride geçen hususlarda tek sözleşme yerine bireysel ve toplu haklar olmak üzere iki ayrı sözleşme

hazırlanmasına karar vermiştir. Karar gereği İnsan Hakları Komisyonu, uzun süren çalışmaları neticesinde “*Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi(MSHS)*” ile, “*İktisadi, Toplumsal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi(İTKHS)*”ni hazırlamıştır. Her iki sözleşme BM Genel Kurulu tarafından 16 Aralık 1966’da 2200 (XXI) sayılı kararla onaylanarak yürürlüğe girme süreci başlatılmıştır (Çağiran 2011: 92; Doğan ve Hazar 2013: 143).

MSHS, 1948 tarihli İHEB’de yer alan birinci nesil insan haklarının pozitif hukuka girmesinin başlangıcını oluşturmaktadır. Sözleşme, istekli olan devletlerin katılımına açıktır. Sözleşmede belirtilen sürecin tamamlanması sonucunda 23 Mart 1976 tarihinde yürürlüğe giren MSHS, altı bölüm ve toplam 53 maddeden oluşmaktadır (Çağiran 2011: 93; Doğan ve Hazar 2013: 145). Ayrıca sözleşmenin farklı tarihlerde kabul edilen iki protokolü bulunmaktadır (Gültaş 2004: 411-416). MSHS, sözleşme ile tanınan hakların uygulanıp uygulanmadığını kontrol etmek amacıyla bir denetim mekanizması öngörmektedir. Bahse konu mekanizma gereği, bireyler ve devletler şikayet başvurusunda bulunabilmektedir. Şikayet başvurularını işleme koymak amacıyla İnsan Hakları Komitesi kurulmuştur (Aust 2005: 236; Doğan ve Hazar 2013: 145; Gültaş 2004: 396).

MSHS incelendiğinde, sözleşmenin İHEB’den farklı olarak iki yeni hükme sahip olduğu görülmektedir. MSHS, Md.20’de yer alan hükümlerden ilki, her türlü savaş propagandasının yasaklanması; diğeri, ulusal, ırksal ve dinsel düzeylerde kin ve nefret yaratarak ayrıma, düşmanlığa ve şiddete yol açabilecek görüşlerin yayılmasının yasaklanmasıdır (Gültaş 2004: 402; Kapani 2011: 32). Fergana’da Ahıskalılara yönelik yaşanan olayların belirtilen görüşlerin yasaklanmasından ziyade daha da körüklenmesi neticesinde ortaya çıktığı dikkate alındığında, Sovyet yöneticilerinin insanlığa karşı suç işledikleri ileri sürülebilir.

İkinci nesil insan haklarını oluşturan İTKHS, kurgu itibarıyla MSHS ile aynıdır. Halkların kendi kaderlerini tayin hakkını teyit eden 1. madde MSHS ile ortaktır. 3 Ocak 1976 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Beş bölüm ve toplam 31 maddeden oluşmaktadır (Çağiran 2011: 127). İTKHS’nin denetim mekanizması, devletlerin rapor vermelerine dayanmaktadır. Bu nedenle İTKHS, MSHS’ne göre daha zayıf bir denetim sistemine sahiptir (Doğan ve Çamurcuoğlu 2013: 163; Gültaş 2004: 417).

MSHS ve İTKHS’nin imza ve yürürlüğe giriş tarihleri bütün devletler için aynıdır. Buna göre Sovyetler Birliği, her iki sözleşmeyi 18 Mart 1968’de imzalamış, 16

Ekim 1973'den itibaren de üyesi olmuştur. RF, selefinin bu konudaki tercihini aynen kabul etmiştir. Gürcistan ise, resmi olarak sözleşmelere 3 Mayıs 1994'de üye olmuştur.

BM'nin insan hakları alanında evrensel düzeyde başlattığı çalışmalar, Avrupa Konseyi'nin bölgesel düzeydeki çalışmaları ile devam etmiştir. Avrupa Konseyi'nin AİHS ile oluşturduğu insan haklarını koruma altına alan sistem, evrensel düzeyde örnek gösterilmektedir. Avrupa Konseyi'ne üye olan Gürcistan, AİHS'nin kapsama alanına girmesi nedeniyle Avrupa Konseyi tarafından öne sürülen “*Ahıska Türklerinin vatanlarına geri dönüş koşulunu*” kabul etmek zorunda kalmıştır. Doğal olarak bu durum; uluslararası sistemin bir alt bölgesini oluşturan Avrupa'nın, Ahıska Türkleri Sorunu'nu bir insan hakları sorunu olarak kabul ettiğini göstermektedir.

Avrupa Konseyi tarafından hazırlanan AİHS, üyelerce 4 Kasım 1950'de imzalanmış ve gerekli sürecin tamamlanması üzerine 3 Eylül 1953'de yürürlüğe girmiştir. Sözleşme, ilk haliyle beş bölüm ve 66 maddeden oluşturulmuştur. Daha sonra ihtiyaca binaen değişik zamanlarda hazırlanan 14 protokol ile sürekli güncellemesi yapılmıştır (Aust 2005: 237; Çağiran 2011: 185; Gültaş 2004: 600). AİHS'nin öngördüğü denetim sisteminde üç kurum görev almaktadır. Bunlar sırasıyla Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, Avrupa İnsan Hakları Komitesi(AİHK) ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi(AİHM)'dir (Çağiran 2011: 217). Sözleşmeyi 28 Şubat 1996'da imzalayan RF, 5 Mayıs 1998'den itibaren resmi üyedir. Gürcistan ise, sözleşmeyi 27 Nisan 1999'da imzalamıştır. Adı geçen sözleşme Gürcistan açısından 20 Mayıs 1999'dan itibaren yürürlüktedir.

II. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası ortamda insan hakları hukukunun güçlendirilmesi, savaş suçları ve insanlığa karşı suçların cezasız bırakılmaması yönünde önemli adımlar atılırken BM Genel Kurulu, ceza hukuku kapsamındaki suçların zaman aşımına uğramaması konusunda önemli bir karara imza atmıştır. Nitekim insanoğlunun II. Dünya Savaşı döneminde maruz kaldığı acı ve yıkımlara yeniden maruz kalmaması için BM Genel Kurulu, 26 Kasım 1968 tarihli oturumunda 2391 sayılı karar ile, “*Savaş Suçları ve İnsanlığa Karşı Suçların Zaman Aşımına Uğramaması Sözleşmesi*”ni kabul etmiştir. Gerekli onay sürecinin tamamlanması üzerine adı geçen sözleşme, 11 Kasım 1970 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Aslan 2014: 60; Sencer 1988: 147). Sovyetler Birliği; sözleşmeyi, 5. ve 7. maddelerine çekince koyarak 6 Ocak 1969'da imzalamıştır.

RF, sözleşmeyi aynen kabul etmiştir. Gürcistan ise, sözleşmeye 31 Mart 1995’de üye olmuştur.

BM Genel Kurulu, 2391 sayılı kararının ardından savaş suçları ve insanlığa karşı suç işleyenlerle ortak mücadele için çalışmalarını devam ettirmiştir. Nitekim bu kapsamdaki suçların kovuşturulması ve cezalandırılması amacıyla Genel Kurul, 1973’de dokuz maddeden oluşan “*Savaş Suçlarıyla İnsanlığa Karşı Suç İşleyenlerin Aranması, Tutuklanması, Geri Verilmesi ve Cezalandırılması Konusunda Uluslararası İş Birliği İlkeleri*”ni kabul ederek ilan etmiştir (Sencer 1988: 150).

Avrupa Konseyi de, BM Genel Kurulu’nu takip ederek “*İnsanlığa Karşı İşlenen Suçların ve Bu Suçlara Ait Cezaların Zaman Aşımına Uğramayacağına Dair Sözleşmeyi*” 25 Ocak 1974’de kabul etmiştir. 27 Haziran 2003’de yürürlüğe giren sözleşmeye göre, 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri ile yasaklanan savaş suçu eylemleri dahil olmak üzere insanlığa karşı işlenen suçların zaman aşımına uğramaması kabul edilmektedir. Her iki sözleşmenin imzalanmasının ardından İsrail ve Sovyetler Birliği, II. Dünya Savaşı’nda savaş suçu işlemiş olan bazı Almanları gizlice yakalayarak ülkesine getirmek suretiyle yargılamış ve cezalandırmıştır (Aslan 2014: 60). RF ve Gürcistan, sözleşmeyi imzalamamıştır.

Sovyetler Birliği’nin dağılması, Soğuk Savaşın sona ermesi gibi olumlu gelişmenin yanında etnik çatışmalar gibi olumsuz mirasta bırakmıştır. Bu istenmeyen gelişme, daha çok Rusların geri çekilmek zorunda kaldığı coğrafyada azınlık sorunlarının yaşanmasına neden olmuştur. Açıkçası insan hakları çerçevesinde ayrım gözetmeme ilkesinin azınlıkları korumada yetersiz kalması nedeniyle, 1990’lı yılların başında BM devreye girmek zorunda kalmıştır. BM Genel Kurulu, 18 Aralık 1992 tarihli ve 47/135 sayılı kararıyla “*Ulusal ya da Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Haklarına İlişkin Bildiriyi*” ilan etmiştir (Çavuşoğlu 2001: 23; Gültaş 2004: 552).

BM’nin belirtilen bildiriyi yayınlamasının ardından Avrupa Konseyi’nin Ekim 1993’de toplanan Viyana Zirvesi’nde benzer bir çalışmanın başlatılması kararı alınmıştır. Zirve neticesinde yayınlanan ortak bildiri, “*ulusal azınlıkların korunması konusunda hukuksal taahhütlerin üstlenilmesine karar verildiği*” bildirilmiştir. Bu maksatla oluşturulan özel komitenin hazırlamış olduğu “*Ulusal Azınlıkların Korunmasına Yönelik Çerçeve Sözleşmesi*”, Avrupa Konseyi tarafından 1 Şubat

1995’de imzalanmıştır. Ulusal azınlıklar konusundaki taahhütlerinden dolayı AGİK ile iş birliği yapılarak hazırlanan sözleşme, “*ulusal azınlıkların korunmasına önem veren ve hukuksal açıdan bağlayıcı özelliğe sahip çok taraflı uluslararası ilk belgedir*” (Çavuşoğlu 2001: 26; Özdek 1994: 145). Sözleşme, öngörülen onay sürecinin tamamlanmasını müteakip 1 Şubat 1998’de yürürlüğe girmiştir. Toplam 32 maddeyi içeren sözleşmenin denetim sistemi, ülkelerin her beş yılda bir gönderdikleri raporlara dayanmaktadır. Ülke raporlarını takip etmek ve işleme koymak amacıyla “*Danışma Komitesi*” adıyla bir birim teşkil edilmiştir. Komite, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi’ne bağlı olarak faaliyette bulunmaktadır (Gemalmaz 2003: 518; Gemalmaz 2003b: 225; Gültaş 2004: 545). Sözleşmeyi 28 Şubat 1996’de imzalayan RF, 1 Aralık 1998’den itibaren sözleşmenin resmi üyesi olmuştur. Gürcistan tarafından 21 Ocak 2000’de imzalanan sözleşme, 1 Nisan 2006’dan itibaren yürürlüktedir.

Bu dönemde uluslararası hukuk alanında atılan önemli adımlardan bir diğeri de, uluslararası hukuk suçlarının tanımının ve tasnifinin yapılması, bunlara uygulanacak cezaların belirlenmesidir. Uluslararası suç, uluslararası toplum düzenini bozan ve bunun neticesinde uluslararası toplumu mağdur eden eylemler olarak nitelendirilmektedir. Suçun zararlarının uluslararası toplumu doğrudan etkilemiş olması, uluslararası suçun en belirgin özelliklerinden birini oluşturmaktadır. Daha önce deniz haydutluğu ve köle ticareti, uluslararası suçlar olarak kabul edilirken son dönemde bunlara yenileri eklenmiştir (Değirmenci 2007: 53). Bu kapsamdaki son düzenleme, 17 Temmuz 1998’de imzalanan ve 1 Temmuz 2002’de yürürlüğe giren “Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü(UCMS)” ile yapılmıştır (Brown ve Ainley 2005: 215; Aksar 2005: 4; Uzun 1998: 494).

Statünün 5. maddesi ile; soykırım, insanlığa karşı suçlar, savaş suçları ve saldırı suçu uluslararası suçlar olarak tasnif edilmiştir (Aslan 2007: 66; Chella 2004: 66; Karakehya, 2013: 136). Saldırı suçunun tanımı, Statü’nün 121-123. maddeleri gereği değişiklik yapılma sürecine bırakılmıştır. Nitekim bu maksatla Uganda’nın başkenti Kampala’da 31 Mayıs–11 Haziran 2010 tarihleri arasında toplanan Gözden Geçirme Konferansı’nda saldırı suçu tanımlanarak, Statü’nün ilgili bölümüne dahil edilmiştir (Aydın 2006: 77; Bayıllıoğlu 2013: 61; Uzun 2012: 54).

Belirtilen tasnif içinde “*insanlığa karşı suçlar*” başlığı altında, öldürme; toplu yok etme; köleleştirme; nüfusun sürgün edilmesi veya zorla nakli; uluslararası hukukun

temel kurallarını ihlal ederek, hapsetme veya fiziksel özgürlükten başka biçimlerde mahrum etme; işkence; ırza geçme, cinsel kölelik, zorla fuhuş, zorla hamile bırakma, zorla kısırlaştırma veya benzer ağırlıkla diğer cinsel şiddet şekilleri; her hangi bir tanımlanabilir grup veya topluluğa karşı yapılan her hangi bir eylemle veya mahkemenin yetki alanındaki her hangi bir suçla bağlantılı olarak siyasi, ırki, ulusal, etnik, kültürel, dinsel, cinsel veya evrensel olarak uluslararası hukukta kabul edilemez diğer nedenlere dayalı zulüm; kişilerin zorla kaybedilmesi; ırk ayrımcılığı (apartheid) suçu; kasıtlı olarak ciddi ıstıraplara ya da bedensel, zihinsel veya fiziksel sağlıkta ciddi hasara neden olan benzer nitelikteki diğer insanlık dışı eylemler tanımlanmıştır (Çakar 2012: 184; Chella 2004: 219; Robinson 1999: 52; Uzun 2012: 55).

4.3. Ahıska Türkleri Sorunu'nun Uluslararası Hukuk Açısından İncelenmesi

Bir insan hakları sorunu olan Ahıska Türkleri Sorunu, Md. 4.2.'de özetlenen uluslararası hukuk belgelerinden istifade edilerek incelenecektir. Sorunun günümüze kadar geçirdiği evrelere uygun yapılacak incelemeye sürgün konusuyla başlanacaktır. Hukuksal incelemeye esas eylemler, ikinci ve üçüncü bölümlerde açıklanan olaylardan seçilmiştir. Çalışmada; öncelikle incelemeye esas olan tarafların eylemleri ile, hukuki kaynak olarak kullanılan belgedeki uygun hüküm arasındaki uyum sağlanmış, daha sonra gerekirse yorum yapılmıştır. Bu konuda herhangi bir tereddüde meydan vermemek için, incelenen eylemin hemen devamına kaynak belgedeki hüküm yazılmıştır. Bu sayede eylem ile kaynak hüküm arasındaki ilişkinin daha kolay anlaşılması hedeflenmiştir.

4.3.1. Birinci Sürgün: Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan

Ahıska Türkleri Sorunu'nun başlangıcını, sürgün faaliyeti oluşturmaktadır. Ahıskalıların sürgün edilmesiyle, bir halkın adeta genetiği ile oynamak istenmiş, başkalaştırılmaları için her yol denenmiş, ancak arzu edilen başarı elde edilememiştir. Ahıskalıların değişerek Orta Asya'daki Türk halklarına benzemeleri bir yana eski vatanlarına dönme mücadelesine başlamaları, Sovyet Yönetimi'ni hayal kırıklığına uğratmıştır. Ancak asimilasyon hedeflerine ulaşmaktan vazgeçmeyen Yönetim, her seferinde farklı yöntemleri devreye sokmuştur. Yönetimin her eylemi, yeni insan hakları

ihlallerine neden olmuş ve sorun, her geçen gün içinden biraz daha çıkılamaz hale gelmiştir.

Sürgün, sadece Ahıska Türklerinin başına gelen bir olay değildir. İktidarlar tarafından tarih boyunca tercih edilen bir yöntem olmuştur. Sürgünün nedenleri birbirine benzemese de, sonuçları hiç değişmemiştir. Büyük felaketlerle sonuçlanan her sürgün, yeri geldiğinde iktidarların güç gösterilerine dönüşmüştür. Bu kapsamda yalnızca II. Dünya Savaşı döneminde yaşananlar bile, endişe verici boyutlara ulaşmıştır. Bu nedenle benzer felaketlerin insanoğlunun başına bir daha gelmemesi amacıyla, II. Dünya Savaşı'nın hemen ardından uluslararası hukuk alanında sürgünleri engelleme çalışmaları başlatılmıştır.

Bu alandaki ilk çalışmalar, eylemin tanımlanmasıyla başlamıştır. Ancak “sürgün” eyleminin tanımlanmasıyla ilgili, uluslararası hukuk uzmanları arasında değişik platformlarda yapılan tartışmalarda hala bir uzlaşma sağlanamamıştır. Sürgünün tanımlanmasında kullanılan, “*nüfus transferi*”, “*zorunlu iskan*” ve “*yer değiştirme*” gibi terimlerin farklı anlamlara sahip olması kavram üzerinde uzlaşmayı zorlaştırmaktadır. Avrupalı uzmanlar; sürgünü, “*genellikle belli bir etnik ya da dini grubun ülkeden sınır dışı edilmesi*” olarak kabul etmektedir (Doğan 2008: 345).

Uluslararası hukuk alanında sürgüne karşı olanlar, genellikle Alman asıllı uzmanlardır. Bunun nedeni, galip devletlerin Temmuz-Ağustos 1945 tarihleri arasında yapılan Postdam Konferansı'nda değişik ülkelerde yaşayan yaklaşık 16 milyon Almanın Almanya'ya sürgün edilmesine karar vermesidir. Onlara göre, “*bir etnik grubun yaşadıkları yerden zorla kopartılması hem halkların kendi geleceğini belirleme hakkına hem de azınlıkların korunması ilkesine aykırı bir durum oluşturmaktadır*” (Doğan, 2008: 347). Buradan da anlaşılacağı gibi Alman uzmanların itirazları, “*vatanında yaşama hakkı*” kavramı üzerine yoğunlaşmaktadır. Söz konusu kavram, uluslararası hukukta tartışmalı bir konudur. Zaten bu alandaki uzmanlar da, vatanında yaşam hakkının “*tanınmamış bir hak*” olduğunu iddia etmektedirler. Buna bağlı olarak sürgün konusundaki belirsizlik uzun süre devam etmiştir (Doğan 2008: 348).

Sürgünün yasaklanmasına yönelik asıl süreç, Almanların sürgün işleminin tamamlanmasını müteakip II. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra başlatılmıştır. Sürgün konusu, ilk defa İHEB'de ele alınmıştır. Adı geçen belgenin 9. maddesinde, “*hiç kimsenin keyfi olarak yakalanamayacağı, tutuklanamayacağı ve sürgün edilemeyeceği*”

ifade edilmektedir (Balcı ve Sönmez 2001: 95; Sencer 1988: 48). İHEB'nin herhangi bir yaptırım gücü olmaması nedeniyle Doğan(2008: 346), bu ifadenin bir “temenni”den ibaret olduğunu belirtmektedir.

İHEB'den sonra kabul edilen MSHS ve İTKHS'de, sürgün konusuna değinilmemektedir. Bu yüzden sürgünün yasaklanması ve açıkça uluslararası bir suç sayılması, ancak UCMS'nin kabul edilmesiyle mümkün olmuştur (Doğan ve Hacıoğlu 2007: 51). Adı geçen Statü ile, sürgün, “*insanlığa karşı suçlar*” kategorisi içine alınmış ve yasaklanmıştır. Statü'de; insanlığa karşı suçlar, “*herhangi bir sivil nüfusa karşı yaygın veya sistematik bir saldırının parçası*” olarak tanımlanmaktadır (Aydın 2006: 3). Sürgün ise, “*uluslararası hukukta izin verilen gerekçeler olmaksızın, bir yerde hukuka uygun olarak ikamet eden insanların zorla yerlerinden edilmeleri ya da başka zorlayıcı fiillerle yer değiştirilmeleri anlamına geldiği*” belirtilmektedir (Aydın 2006: 4).

Statü'nün ardından 19 Kasım 1999'da AGİT tarafından kabul edilen “*Avrupa Güvenlik Şartı*”, zımni de olsa sürgün konusuna değinmektedir. Bu kapsamda Şart'ın 22. maddesinde, “*etnik temizlik ve toplu göçe zorlama politikalarını reddediyoruz. Mültecilerin ve yerinden edilmiş kişilerin onurlu ve güvenli bir şekilde geri dönüşlerinin kolaylaştırılmasının yanı sıra, 1951 tarihli Mültecilerin Statüsü'ne ilişkin haklarına ve uluslararası korunmalarına saygı göstereceğimize ilişkin yükümlülüklerimizi yeniden teyit ediyoruz. Mültecilerin ve yerinden edilmiş kişilerin ayırım gözetmeksizin yurtlarına yeniden entegre olmasını takip edeceğiz*” denilmektedir (Gültaş 2004: 671).

Sürgünle bağlantılı konular, daha önceki toplantı ve konferanslarda da ele alınmıştır. Ancak yapılan sözleşmelere dahil edilmemiştir. Örneğin 1907 tarihli Lahey Sözleşmesi'nin hazırlık çalışmalarında sürgün konusu gündeme getirilmesine karşın sözleşme metinlerinde yer almamaktadır. Konuyla ilgili inceleme yapan Doğan(2008: 351); bu durumu, “*sözleşmeyi hazırlayan devletlerin, sürgünü devletlerin bir iç işi olarak görmelerine ve devletler hukuku yapma iradesi göstermemelerine*” bağlamaktadır.

Uluslararası hukukta, savaş zamanında düşmanla iş birliği yapan gruplara karşı alınan yer değiştirme mahiyetindeki önlemler sürgün olarak kabul edilmemekte, önlem alınmak zorunda kalınan iş birlikçi grup veya gruplar “*partizan*” olarak nitelendirilmektedir (Doğan 2008: 351). Bu nedenle hem kendi varlığını hem de bölgedeki diğer vatandaşlarının yaşam haklarını korumakla görevli bir devletin partizan

olarak nitelendirilen grupları ülke sınırları içinde nispeten daha emniyetli bir bölgeye nakletmesi kararının, kendi takdir yetkisi içinde olduğu kabul edilmektedir. Osmanlı Devleti'nin partizanca davranarak kamu düzenini bozan Ermenileri cephe gerisinden alarak yine kendi siyasi sınırları içinde bulunan Suriye bölgesine zorunlu göç ettirmesi, söz konusu takdir yetkisinin örneği olarak gösterilmektedir (Doğan 2008: 352).

Ahıskalıların sürgün edilmesi ise, yukarıdaki örnekten tamamen farklıdır. Herşeyden önce, Ahıska Türklerinin partizanca davrandıklarını gösterebilecek hiçbir kanıt yoktur (Doğan ve Hacıoğlu 2007: 51). Yetişkin erkeklerin tamamı, devletin askerlik hizmetiyle ilgili yaptığı çağrıya uyarak birliklerine katılmıştır. Geride kalan yaşlı ve kadınlar ise, demiryolu inşasında aktif olarak yer almıştır. Hatta İçişleri Bakanı Beria'nın raporunda *“kaçakçılık ve casuslukla”* suçlanan geride kalan Ahıskalıları, bölgedeki sınır birlikleri komutanı Korgeneral Stahanov sahip çıkmıştır. Suçlamayı reddeden Stahanov, ortaya atılan iddiaların aksine *“Ahıskalıların sınır güvenliğine yardımcı olduklarını”* söylemiştir (Hasanoğlu 2014: 31). Yani Ahıskalıların partizanca davrandıklarını ve devlete karşı olduklarını iddia etmek mümkün değildir. Tam tersine, devletin bölgedeki en önemli yetkililerinden biri, Ahıskalıların devletin sadık vatandaşları olduğunu söyleyerek onları koruma ihtiyacı hissetmiştir.

Rus sınır birlikleri komutanının desteğine rağmen, Ahıskalılar sürgün edilmekten kurtulamamıştır. Sürgün kararlarının altında Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri Stalin(Ek-1) ve İçişleri Bakanı Beria(Ek-3)'nın imzaları bulunmaktadır (Bugay 2007: 645; Mürseloğlu 2001a: 33; Uravelli 2009: 8). UCMS 7.1.d. maddesine göre; Stalin'in sürgün kararını vermesi, Beria'nın ise söz konusu kararı uygulamaya koymasından dolayı insanlığa karşı suç işlediği ortadadır. İki liderin de, değişik bahanelerin ardına sığınmak gibi bir hakları yoktur. Uluslararası hukuk, mazeret arkasına sığınmaya müsaade etmemektedir. Zira uluslararası suçları işleyen kişilerin, bu suçları vatandaşı oldukları devlet adına işledikleri yönündeki iddiaları veya savunmaları, onların kişisel ceza sorumluluklarını ortadan kaldırmamaktadır. Bu hususla ilgili UCMS Md. 25'de belirtildiği gibi, bu kapsamdaki suçların; üst veya amirlerin emirlerini yerine getirmek zorunda kalındığı için işlendiği yönündeki savunmalar, suç işleyenleri kişisel sorumluluktan kurtarmamaktadır (Albayrak, 2012: 404; Aslan 2007a: 240; Aydın 2006: 17). Diğer bir deyişle, uluslararası hukuk, bu konuda suçlulara açık kapı bırakmamaktadır.

Bu dönemde Ahıskalılara yönelik işlenen insanlığa karşı suçlar, sadece “sürgün” (7.1.d) ile sınırlı kalmamıştır. Bu kapsamda UCMS Md. 7’de belirtilen üç suç daha işlenmiştir. İlk olarak, Ahıska’dan Orta Asya’ya yolculuk esnasında yaşam koşulları kasten kötüleştirilerek “*toplu yok etme*” (7.1.b) suçu işlenmiştir (Başak 2003: 135). Diğer taraftan, sürgünü müteakip Ahıskalılar yaklaşık 12 yıl “*Özel İskan Rejimi*”ne maruz bırakılmak suretiyle, uluslararası hukukun temel kuralları ihlal edilmiş ve bunun neticesinde “*hapsetme veya fiziksel özgürlükten başka biçimlerde mahrum etme*” (7.1.e) suçu işlenmiştir (Başak 2003: 143). Ayrıca Ahıskalılar kolayca asimile olsunlar diye Orta Asya Cumhuriyetlerindeki köylere çok küçük gruplar halinde dağıtılmak suretiyle, en temel insan haklarından mahrum bir şekilde yaşamak zorunda bırakılarak “*zulüm*” (7.1.a) suçu işlenmiştir (Aydın 2006: 4).

Uluslararası hukuk; savaş hali, savaş tehlikesi, iç kargaşa ve silahlı ayaklanma gibi olağanüstü dönemlerde devletlerin, varlık ve bütünlüklerini korumak amacıyla kendi sınırları içinde olağanüstü tedbirler almasını, devletin yetki sınırları içinde kabul etmektedir (Kapani 2011: 111). MSHS, bu hususa özellikle değinmektedir. MSHS’nin 4. maddesinin 1. fıkrası, “*sözleşmecî taraf devletlerin, ulusun hayatını tehdit eden olağanüstü bir durumun meydana gelmesi ve bunu resmen ilan etmeleri halinde, durumun zorluklarının kesinlikle gerektirdiği ölçüde, uluslararası hukuktan doğan diğer yükümlülüklerine aykırı düşmeyecek ve ırk, renk, cinsiyet, dil, din, toplumsal köken gibi sebeplerle ayrımcılık içermeyecek şekilde, bu sözleşmedeki yükümlülüklerinde azaltma yapan tedbirler alabileceklerini*” öngörmektedir. Ancak aynı maddenin 2. fıkrasında ise, böyle bir durumda bile yükümlülüklerde azaltma yapılamayacak maddeleri sıralamaktadır. Bunlar sırasıyla 6, 7, 8 (1 ve 2. fıkraları), 11, 15, 16 ve 18. maddelerdir. Bu kapsamda Md. 6, hiç kimsenin yaşama hakkından keyfî olarak mahrum bırakılamayacağını; Md. 7, hiç kimsenin işkenceye veya zalimane, insanlık dışı veya haysiyet kırıcı muameleye maruz bırakılamayacağını; Md. 8, hiç kimsenin köle ve kul olarak tutulamayacağını; Md. 11, hiç kimsenin sözleşmeden doğan yükümlülüklerini yerine getirmediği gerekçesiyle cezalandırılmayacağını; Md. 15, hiç kimsenin ulusal ve uluslararası hukuka göre suç oluşturmayan bir fiilden ötürü suçlu bulunamayacağını; Md. 16, herkesin her yerde, hukuk önünde kişi olarak tanınma hakkına sahip olacağını; Md. 18, herkesin düşünce, vicdan ve din hürriyetine sahip olacağını belirtmektedir.

(Çağiran 2011: 294). Ahıskalıların sürgün edilmesi ve ardından maruz kaldıkları 12 yıllık kamp dönemi, bu ilkelere riayet edilmediğinin örnekleriyle doludur.

Diğer taraftan olağanüstü dönemlerde alınması gereken önlemleri düzenleyen uluslararası sözleşmeler, olağanüstü dönemlerin özellikle “geçici olması” gerektiğini belirtmektedir. Olağanüstü dönemleri insan hakları açısından inceleyen Kapani(2011: 115); uluslararası hukukun bu konudaki yaklaşımına, “gereklilik, ölçülülük ve geçicilik” ilkeleriyle açıklama getirmektedir.

Sürgün kararının altında imzası bulunan Stalin, sürgünün gerekçesini, “*Gürcistan SSC devlet sınırını korumak üzere gereken şartların sağlanması*” olarak göstermektedir. Beria’nın Ahıskalıların Türkiye lehine casusluk yaptıkları iddialarına, Sınır Birlikleri Komutanı’nın itiraz etmesi, “*sürgünün gerekçesi*” üzerinde uzlaşma sağlayamadıklarını göstermektedir. Bu çelişki, doğal olarak sürgün kararının gerekliliği konusunda ileri sürülen iddiaların doğru olmadığı şüphesine neden olmaktadır. Böyle bir şüphenin giderilebilmesi için en kestirme yol, sürgün kararının haklı olup olmadığı ve daha da önemlisi uygulamada ihlallerin yapılıp yapılmadığının, diğer bir ifadeyle “*ölçülülük ilkesi*”ne riayet edilip edilmediğinin kontrol edilmesidir. Uluslararası hukuka göre, uygulayıcı devlet bazı takdir yetkilerine sahiptir. Ancak bu konuda son sözü söyleyecek olan “*uluslararası denetim organları*”dır (Kapani 2011: 115). Uluslararası denetim organlarının bu konuyla ilgili denetimlerini yapabilmeleri için Sovyetler Birliği’nin Ahıskalıların sürgünü dahil savaş döneminde aldığı önlemleri, BM Genel Sekreterliği’ne bildirmesi ve en azından uluslararası kamuoyuna duyurması gerekirdi. Sovyetler Birliği, böyle bir açıklama yapmamıştır. Dünya kamuoyu, Sovyetler Birliği’nin II. Dünya Savaşı döneminde bazı halkları sürgün ettiğini, ancak Komünist Partisi’nin 1956 yılında düzenlediği “20. Kongresi”nden sonra duymuştur. Dolayısıyla ölçülülük ilkesine riayet edilip edilmediği konusunda, uluslararası bir denetimin yapılması mümkün olmamıştır.

Bu dönemde sürgün edilen halkların biri dışında tamamı gecikmeli de olsa geriye dönme fırsatı bulmuştur. Vatanlarına geri dönemeyen tek halk Ahıska Türkleridir. Zaten Ahıska Türklerinin geriye dönmek üzere gönderildiği Stalin tarafından imzalanan 6279 sayılı kararın 11. maddesinde açıkça ifade edilmektedir. Söz konusu madde gereği, Ahıskalıların boşalttığı yerlere isimleri açık şekilde ifade edilmese de topraksız Gürcülerin yerleştirilmesi planlanmıştır. Ayrıca Ahıskalıların

sürgün sırasında bütün malları müsadere edilmiş, 6279 sayılı kararda verilen talimatın aksine zararları tazmin edilmemiştir. Ahıskalılar, yeni yaşam bölgelerine geçici bir süre değil sürekli kalmaları için gönderilmiştir. Hatta Sovyet Yönetimi tarafından 28 Nisan 1956'de yayınlanan 135/142 sayılı kararname ile, "*Ahıska Türklerinin eski yerleşim yerlerine dönemeyecekleri*" açıkça ifade edilmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere uluslararası hukukun temel ilkelerinden biri olan "*geçicilik ilkesi*" açıkça ihlal edilmiştir. Olağanüstü bir dönemde vatanlarından sürgün edilen Ahıska Türkleri, vatanlarına geri dönmedikçe kendi iradelerinin dışında ortaya çıkan sorun çözülmüş kabul edilemez. Başka bir ifadeyle, gerekli süreç tamamlanmadan sorunun sona erdiğini iddia etmek doğru bir yaklaşım değildir. Çünkü sorun, geçmişte başlamış olsa da Ahıskalılar vatanlarına dönemedikleri için hala devam etmektedir.

Bu durumda sürgünü insanlığa karşı bir suç olarak tanımlayan UCMS'nin Ahıska Türkleri Sorunu'na nasıl bir çözüm sunduğuna bakmak gerekmektedir. UCMS, öncelikle, Ahıskalıların sürgün edilmesi ve akabinde onlara karşı işlenen suçların tanımlanması konusuna olabildiğince açıklık getirmektedir. Bu olumlu tarafına karşılık, suçluların mahkemede yargılamasıyla ilgili bazı önemli sınırlamalar getirmektedir.

Bu sınırlamalardan en önemlisi, mahkemenin yetki alanıyla ilgilidir. UCMS, iki hüküm ile UCM'nin yetki alanına kısıtlama getirmektedir. İlk hükme göre; UCM, devletleri değil, onların egemenlik alanında mahkemenin yargı yetkisindeki suçları işleyen kişileri yargılayabilmektedir. Ayrıca bahse konu suçlarda, ya sanığın UCMS'yi imzalayan devletlerden birinin vatandaşı olması, ya da suçun sözleşmeyi imzalamış bulunan bir devletin sınırları içerisinde işlenmiş olması gerekmektedir (Aydın 2006: 10; Bayıllıoğlu 2013: 67; Çetin 2010: 348). Buna göre, UCM'nin yetki alanına giren insanlığa karşı suçları işleyen Stalin ve Beria'nın ölmeleri, söz konusu suçların mağduru olan Ahıskalıların aleyhine bir sonuç doğurmaktadır. Herşeyden önce mahkemenin yargılama yetkisi, tamamen ortadan kalkmaktadır. Ancak bu olumsuz duruma karşın, RF'nin bu konudaki sorumluluğunun ortadan kalktığı düşünülmemektedir. Sovyetler Birliği'nin ardılı olan RF, ondan miras kalan BM Güvenlik Konseyi üyeliğini alma konusunda tereddüt göstermemiştir. O halde, Ahıskalıların acılarını telafi etmek maksadıyla yapacakları tazminat ödeme taleplerini, itham edilen suçların eski rejim döneminde işlendiğini iddia ederek kendisinin sorumlu tutulamayacağı mazeretinin arkasına sığınma hakkı yoktur. Bu konuyla ilgili emri veren Stalin olsa da, emrin

uygulanmasını sağlayan devlet mekanizmasının kendisidir. Bu yüzden Stalin'in Baltık Cumhuriyetlerindeki sürgün faaliyetlerini inceleyen Malksoo(2001: 785), bu dönemde işlenen suçların aynı zamanda devlet suçu olduğunu iddia etmektedir.

Diğer hükme göre ise, belirtilen suçları işleyen Stalin ve Beria sağ olsalar bile, RF UCMS'yi imzalamadığı için her iki suçlunun UCM'de yargılanmaları mümkün değildir. UCM, UCMS gereği kendi yetki alanındaki suçlarla ilgili esas yetkili mahkemenin öncelikle suçun işlendiği devletin mahkemesi olduğunu kabul etmektedir. Yetkili devlet mahkemesi, ceza kovuşturması bakımından öncelikle nihai yetkisine bağlı dava konusu suçu ciddi olarak aydınlatma ve kovuşturma arzusunda veya kudretinde değil ise; bu durumda UCM, “*tamamlayıcılık ilkesi*” gereği dava konusunda kendisini yetkili olarak görmektedir (Çetin 2010: 348; Karakehya 2013: 138; Lafontaine 2014: 92; Uzun 2012: 59). Görüldüğü gibi, Ahıskalılar UCM vasıtasıyla haklarını arama kanalı tıkanmıştır. Haklarını arama konusunda, AIHM'nin haricinde başka bir seçenek kalmamıştır.

Kalan tek seçeneğin kullanılıp kullanılamayacağına karar vermenin en uygun yolu, suçun işlendiği zaman ile AIHM'nin yargılama yetkisinin başladığı zamanın birbirlerine uyumlu olup olmadığına bakılmasıdır. Örneğin UCM'nin yargılama yetkisinin başladığı zaman konusunda UCMS'nin 11. maddesi, “*mahkeme, statünün yürürlüğe girmesinden sonra işlenen suçlar üzerinde yargı yetkisine sahip olduğunu*” belirtmektedir (Altun 2004: 85; Aydın 2006: 10). Başka bir ifadeyle mahkeme, 1 Temmuz 2002 tarihinden sonra işlenen suçlar için yetkilidir. Statü'nün bu maddesi, “*suç ve cezaların yasallığı ve geçmişe yürümezliği ilkesi*” gereği oluşturulmuştur. Ancak Avrupa Konseyi, bu konuyla ilgili yaptığı düzenlemede istisnasını beraberinde getirmiştir. Buna göre, AIHS Md. 7'nin 2. fıkrasında “*bu madde, işlendiği zaman uygar uluslar tarafından tanınan genel hukuk ilkelerine göre suç sayılan bir eylem veya ihmalden suçlu bulunan bir kimsenin yargılanmasına ve cezalandırılmasına engel değildir*” denilmektedir. Burada “*uygar uluslar tarafından tanınan genel hukuk ilkelerine göre suç sayılan bir eylem*”den kasıt, “*insanlığa karşı işlenen suçlardır.*” Diğer bir ifadeyle, bu suçlar, ağırlığından dolayı 7. maddenin güvencesi altına alınmamıştır (Demirdal 2013: 469). Ancak Ahıskalılar hakkında sürgün kararı verildiğinde, sürgün eyleminin suç olduğunu gösteren uluslararası hukuk alanında kabul edilmiş herhangi bir belge mevcut değildi. Dolayısıyla AIHS Md. 7, Statü'nün 11.

maddesi ile çelişmekten ziyade onu tamamlar niteliktedir. Bununla birlikte Statü'nün 11. maddesi, 26 Kasım 1968 tarihli “*Savaş Suçları ve İnsanlığa Karşı Suçların Zaman Aşımına Uğramaması Sözleşmesi*” ile tezat oluşturmaktadır. Hukuk açısından böyle bir durumda, en son düzenlemenin geçerli olduğu kabul edilmektedir. Buna göre, uluslararası statüdeki mahkemelerin yargılama yetkisinin başlama zamanıyla ilgili UCMS geçerli demektir.

UCM'nin yargı yetkisinin UCMS'nin yürürlüğe girmesinden sonra başlaması, uluslararası ceza hukukunun temel ilkelerinden kaynaklanmaktadır. Bu ilkeler, UCMS'nin üçüncü bölümünde yer almaktadır. Bu bölümdeki 24. maddenin 1. paragrafında bahsi geçen “*kişi bakımından geriye yürümezlik*” ilkesi, Statü'nün yürürlüğe girme hükmünün asıl kaynağını oluşturmaktadır. Paragrafta, “*hiç kimsenin, bu Statü'nün yürürlüğe girmesinden önce işlemiş olduğu bir fiilden dolayı cezai açıdan sorumlu tutulamayacağı*” belirtilmektedir (Aydın 2006: 16). Ancak geriye yürümezlik ilkesi, UCM'nin yargı yetkisinde olupta geçmişte başlayıp halen devam eden suçlara uygulanıp uygulanmayacağı konusunda çok önemli bir belirsizliğe neden olmaktadır. Ahıska Türkleri Sorunu, bu nitelikteki bir sorundur. UCM'yi tez çalışmasında inceleyen Altun(2004: 116), bu konudaki belirsizliğin ancak UCM'nin önümüzdeki dönemde benzer olaylara göstereceği yaklaşımla giderilebileceğini öngörmektedir.

Geçmişte başlayıp halen devam eden sorunların çözümü konusunda AİHM, UCM'ye nazaran daha açık bir yaklaşım sergilemektedir. Nitekim Avrupa İnsan Hakları Divanı'nın daha önce verdiği “*Loizidou Kararı*”, bu iddiayı teyit eder mahiyettedir. Güney Kıbrıs'lı Rum Loizidou'nun mülkiyet hakkıyla ilgili yaptığı başvurusuna ilişkin olarak Divan'ın 18 Aralık 1996'da verdiği kararında, “*KKTC'nin uluslararası toplum tarafından tanınan bir devlet olmadığı gerekçesiyle yaptığı işlemlerin geçersiz olduğu, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin adadaki varlığı nedeniyle Türkiye'nin adanın kuzeyini tam olarak kontrol ettiği, bu sebeple burada meydana gelen ihlallerden sorumlu olduğu ve Loizidou'nun mülkiyet hakkının ihlalinin “sürekli” bir nitelik arz ettiği*” belirtilmektedir (Özersay 2013: 655; Renda 2013: 390). Karardaki “*sürekli*” vurgusu özellikle çok önemliydi. AİHS'yi 10 Mart 1950'de imzalayan Türkiye, Komisyon ve Divan'ın yargı yetkisini 22 Ocak 1990'da kabul ettiğini açıklamıştı. AİHS ve daha sonra yayınlanan ek protokollere göre, Komisyon ve Divan'ın Türkiye ile ilgili davalarda yargı yetkisi 22 Ocak 1990 tarihinden sonra başlaması gerekiyordu (Karaaslan 2004: 120; Özersay

2013: 655). Ancak bu kararda kullanılan “*sürekli*” tabiriyle; “*Türkiye’nin bu konudaki sorumluluğunun, 1974 Barış Harekatı’ndan günümüze kadar kesintisiz devam ettiği*” vurgulanmak isteniyordu. Konu hakkında inceleme yapan Renda(2013: 390)’ya göre, böylece “*Komisyon ve Divan’ın yetkilerinin tanındığı tarihten itibaren meydana gelecek ihlallerden sorumlu olması şartı “ihlalin sürekliliği” bulgusuyla işlevsiz hale getiriliyordu.*” İhlalin sürekliliği bulgusu, Ahıskalıların durumu için de aynen geçerlidir. Zira sürgünle başlayan süreç, bir türlü çözüme kavuşturulmadığı için günümüzde de devam etmektedir. Bu nedenle Gürcistan, AİHS’yi 20 Mayıs 1999’da imzaladığını iddia etme ve bu tarihten önceki olayları kabul etmeme hakkına sahip değildir.

Netice itibariyle uluslararası hukuk belgelerine göre, Ahıska Türklerine yönelik işlenen insanlık suçlarının tanımlanmasında bir sorun yoktur. Ahıskalılara karşı insanlık suçu işlendiği ortadadır. Suç faillerinin ölmeleri nedeniyle, bugün için UCM’de yargılanmalarına imkan yoktur. Ancak AİHM’ye başvuru için hukuki yollar tamamen açıktır. Bu konuda Ahıskalılara rehberlik yapacak en uygun kurum veya kuruluş, hala sürgünde bulunan Ahıska Türklerinin temsilcisi olduğunu iddia eden DATÜB’tür. DATÜB, öncelikle sürgünle başlayan sorunun çözümsüzlüğünden dolayı günümüzde de devam ettiği gerçeğini her platformda gündeme getirmelidir. Ardından da sorunun yaratılmasında baş rolü oynayan Sovyetler Birliği’nin halefi RF’nin AİHM’ye şikayet edilmesi için, Ahıskalı derneklerle koordineli bir şekilde Ahıskalıların tamamı bilgilendirilmelidir.

Ayrıca Sovyetler Birliği döneminde Ahıskalıların yanı sıra daha birçok halk sürgünden mağdur olmuştur. Örneğin Baltık Cumhuriyetlerinde yaşayan halkların %15’i, Stalin döneminde ya tutuklanıp sürgün edilmiş ya da idam edilmiştir. Bu nedenle Sovyetler Birliği’nin yıkılmasının ardından bağımsızlığını kazanan Baltık Cumhuriyetlerinde, komünist rejim döneminde işlenen suçlar için II. Dünya Savaşı’ndan sonra oluşturulan Nuremberg Askeri Mahkemesi’ne benzer bir mahkeme kurularak suçluların yargılanması istenmiştir (Malksoo 2001: 766). Hatta Estonya’da tarafsız bir “*Tarih Komisyonu*” oluşturularak işgal döneminde işlenen suçlar tespit edilmiştir. DATÜB, söz konusu komisyonun çalışmalarını ve hazırladığı raporlarını inceleyerek kendi davasında yararlı olacağına inandığı sonuçları tespit etmeli ve

onlardan önümüzdeki dönemde takip edeceği stratejinin belirlenmesinde istifade etmelidir.

Birinci sürgün döneminde Ahıskalıların maruz kaldıkları faaliyetleri diğer uluslararası hukuk belgelerine göre incelediğimizde, Sovyet Yönetimi'nin daha birçok hukuk dışı uygulamaları ortaya çıkmaktadır. Örneğin İHEB Md. 12'de, *"kimsenin özel hayatı, ailesi, konutu ya da haberleşmesine keyfi olarak karışılmaz, şeref ve adına saldırılamaz. Herkesin, bu tür karışma ve saldırılara karşı kanun tarafından korunma hakkı vardır"* denilmektedir (Çağırın 2011: 289). Gerçi Sovyetler Birliği, bildiriği imzalamamıştır. Ancak bütün vatandaşlarını belirtilen esaslara uygun korumakla görevli bir devletin halkın tamamını sürgün etmesini kabul etmek te mümkün değildir.

Diğer taraftan Sovyetler Birliği tarafından da imzalanan MSHS Md. 1'i, *"halkın kendi kaderini belirleme"* ilkesine vurgu yapmakta, bu hakkın bütün halklara tanınmasını öngörmektedir (Çağırın 2011: 293; Gültaş 2004: 396). Yönetimi ele geçiren Bolşeviklerin 15 Kasım 1917 tarihinde yayınladıkları *"Rusya'daki Milletlerin Hakları Beyannamesi"*nde bu ilkeye özellikle sadık kalınacağı ilan edilmiştir. Ancak uygulama bunun tam tersi olmuştur. Ahıskalılar 1956 yılından itibaren başlattıkları vatanlarına geri dönüş mücadelesinde *"Ahıska'ya dönüş ve orada yaşam isteğini"* her platformda ifade etmelerine karşın; yine bu sözleşmenin 2. maddesine göre ayrımcılık yapmama yükümlülüğü altına giren Sovyet Yönetimi, Ahıskalıların haklı isteklerine karşı duyarsız kalmak suretiyle açık bir şekilde *"ayrımcılık suçu"* işlemiştir (Çağırın 2011: 295; Gültaş 2004: 397).

Ahıska Türkleri, zorla göç ettirildikleri Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan'da da yaşam mücadelesinden vazgeçmemiş ve kendileri için uygun bir dünya kurmaya çalışmışlardır. Zamanla üniversite eğitimini tamamlayıp, devlet kurumlarında çalışanlar olmuştur. Ancak kamu kurumlarında çalışan Ahıskalılar, geçen süre içinde belirli bir makamdan sonraki görevlere atanmadıklarına tanık olmuşlardı. Onlar rejime sadık kalarak bütün yeteneklerini ortaya koyup çalışsalar bile, mevcut yönetim onlara kuşkuyla bakmaktaydı. Sovyet Yönetimi, imzaladığı İTKHS, Md. 7.c'ye göre *"herkesin işinde daha yüksek mevkilere atanma sırasında, kıdem ve ehliyetten başka bir ölçüye tabi olmaksızın eşit imkanlar sunması"* gerekirken, Ahıskalılara karşı alenen ayrımcılık yapmaktaydı (Çağırın 2011: 321; Gültaş 2004: 419).

Ahıskalılar, sürgünün yarattığı sonuçlar açısından da mağdur olmuştur. Herşeyden önce vatansız durumuna düşmüşlerdi. Stalin tarafından imzalanan sürgün kararnamesinde yeni yaşam bölgelerinde yasal statülerinin ne olacağına dair açıklayıcı bilgi yoktu. Sürgünün yaşandığı dönemde uluslararası hukukta da Ahıskalıların bu yeni konumlarını adlandırmak için üzerinde uzlaşma sağlanmış bir tanımlama henüz yapılamamıştı. Bu alandaki tanımlamaların çoğu, II. Dünya Savaşı'nın akabinde BM'nin önderliğindeki çalışmalarla yapılmıştır.

Ahıskalılar, maruz kaldıkları olayı sürgün olarak tanımlamaktadır. Sovyet Yönetimi'ne göre ise, bu olay zorunlu göçtür. Yani tanımlama, eylemi planlayıp uygulayanlar ile eyleme maruz kalanlara göre değişmektedir. Tabi oldukları hukuksal rejimleri farklı olan tanımlamaların ortak yanı, her ikisinin de insan hakları sorunu ve insanlığa karşı işlenen suç olmasıdır.

Sürgüne tabi olan Ahıskalıların yeni yaşam bölgelerindeki yasal konumları, egemen bir devletin sınırları içinde yer değiştirmeleri nedeniyle *“yerinden edilmiş kişiler”* tanımına uymaktadır. BM bünyesinde bu alandaki çalışmalarıyla tanınan Kalin(2005: 1)'e göre; ülke içinde yerinden edilmiş kişiler, *“zorla ya da zorunda kalarak evlerinden veya sürekli yaşamakta oldukları yerlerden, özellikle silahlı çatışmaların, yaygın şiddet hareketlerinin, insan hakları ihlallerinin veya doğal ya da insan kaynaklı felaketlerin sonucunda veya bunların etkilerinden kaçınmak için, uluslararası düzeyde kabul görmüş hiçbir devlet sınırını geçmeksizin kaçan ya da bu yerleri terk eden kişi ya da kişi gruplarıdır.”* Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere, ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin iki temel özelliği bulunmaktadır. Birincisi, yer değiştirmenin zorla yapılmış olmasıdır. İkincisi ise, yer değiştirme faaliyetinden sonra ülke sınırları içinde kalınmasıdır (Phuong 2005: 24; Saraçlı 2012: 150).

Uluslararası ortamda yerinden edilmiş kişiler sorununa, Soğuk Savaş döneminde yeterli ilgi gösterilmemiştir. Ancak Soğuk Savaş'ın sonuna doğru uluslararası kamuoyunun gündemini daha sık işgal etmeye başladığı görülmektedir. Bunun üzerine BM devreye girerek gerekli çalışmaları başlatmıştır. Nitekim BM Genel Kurulu, 8 Aralık 1988'de aldığı 43/116 sayılı kararla ülke içinde yerinden edilme sorununun önemine dikkat çekmiş ve sorunla ilgilenecek mekanizmaların BM çatısı altında kurulmasını kabul etmiştir (Saraçlı 2010: 155).

BM bünyesi içinde bu kapsamda devam eden çalışmalar neticesinde BM İnsan Hakları Komisyonu tarafından 12 Şubat 1998’de “*Ülke İçinde Yerinden Olma Konusunda Yol Gösterici İlkeler*” başlığı altında önemli bir belge imzalanmıştır. Adı geçen belge, hukuki açıdan bağlayıcı özelliklere sahip olmamakla birlikte bu tip sorunları olan devletlere, takip etmeleri gereken yükümlülüklerini gösteren rehber niteliğindedir (Gültaş 2004: 369; Phuong 2005: 69; Saraçlı 2010: 178).

BM’nin 43/116 kararına rağmen ülke içinde yerinden edilmiş kişilere yardım etmek amacıyla öngörülen sorumlu mekanizma bir türlü kurulamamıştır. Bu nedenle yerinden edilmiş kişilerle ilgili sorunlarla, yine BM çatısı altında faaliyette bulunan BM Mülteciler Yüksek Komiserliği(UNHCR), Ülkesinde Yerinden Edilme Birimi(IDU), Acil Yardım Koordinatörü(ERC), İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi(OHCHR), BM Çocuk Fonu(UNICEF), Dünya Gıda Programı(WFP), BM Kalkınma Programı(UNDP), BM Kadınlar İçin Kalkınma Programı(UNIFEM) ve Dünya Sağlık Örgütü(WHO) gibi kurum ve kuruluşlar ilgilenmektedir (Phuong 2005: 76; Saraçlı 2010: 188).

Uluslararası hukuk Ahıskalıları yerinden edilmiş kişiler olarak tanımlamış olsa da onlar, kendilerini vatansız olarak kabul ediyorlardı. Bu yüzden 1956’dan itibaren vatanları Ahıska’ya dönmek için geri dönüş mücadelesi başlatmışlardı. Mücadelelerinin en şiddetlendiği dönemde Sovyet Yönetimi’nin 30 Mayıs 1968’de yayınladığı 2709-VII sayılı kararname, Ahıskalıların yasal statülerini tamamen değiştirmişti. Ahıska Türklerinin diğer Sovyet vatandaşlarıyla aynı haklara sahip olduğunu belirten kararname, Ahıskalıların yeni yaşam bölgeleri için ilk defa “*kök saldıkları*” yerler tabirini kullanmıştı. Bu ifade; “*Sovyet Yönetimi’nin, Ahıskalıların yaşadıkları Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan’ı onların yeni vatanları olarak kabul ettiği*” anlamına gelmekteydi. Sovyet Yönetimi’nin bu yaklaşımı, Ahıska Türklerinin öz vatanları Ahıska ile özdeşleşmiş olan tarih ve geleneklerinden zorla koparılması demekti. Diğer taraftan Ahıskalıların vatanlarına geri dönme konusundaki haklı isteklerine, sizin vatanınız bundan sonra yeni yaşam bölgeleriniz diye onların yerine karar verilmesi, MSHS ve İTKHS’nin 2. maddelerinde ifade edilen “*ayrıcılık yapılmaması ilkesi*”nin ihlaliydi.

Sürgünün hemen ardından Sovyet Yönetimi tarafından Ahıska’yı da içine alan “*özel bir bölge*” ilan edilmesi ve Ahıskalıların bu bölgeye girişinin yasaklanması,

uluslararası hukuk belgelerine göre insan hakları ihlalidir. Nitekim hem İHEB hem de MSHS, bu tür faaliyetleri yasaklamaktadır. İHEB, Md. 13'te, *“herkesin bir devletin sınırları içinde yer değiştirme ve oturma hürriyetine hakkı vardır”* denilmektedir (Çağırın 2011: 289). Diğer taraftan MSHS, Md. 12, 1'de, *“bir devletin ülkesinde hukuka uygun olarak bulunan kimsenin, o ülke sınırları içinde seyahat etme hürriyetine ve yerleşeceği yeri seçme hakkına sahip olduğu”*; 4. fıkrasında ise, *“hiç kimsenin, kendi ülkesine girme hakkından keyfi olarak mahrum bırakılamayacağı”* belirtilmektedir (Sencer 1988: 65). Egemen devlet olarak Sovyetler Birliği'nin, güvenlik gerekçesiyle böyle bir tedbir almaya hakkı bulunmaktadır. Ancak alınan tedbir, uluslararası hukuka göre sürekli değil, geçici olmak zorundadır. Sovyet Yönetimi'nin aldığı önlem, Ahıskalılar için kalıcı olmuştur. Dolayısıyla en tabi haklarından mahrum bırakılan Ahıskalılara karşı, insan haklarını ihlal suçu işlenmiştir.

Bu dönemde Sovyet Yönetimi'nden umudunu kesen Ahıskalılar, sorunlarını dünya kamuoyuna duyurmak amacıyla iki girişimde bulunmuştur. İlk girişim, 2 Mayıs 1970'de bir bildiri yayınlanmasıdır. Bildiride *“halkların kendi kendilerini yönetme hakkı”* ilkesi gereği, başkenti Ahıska olan özerk yönetim talep edilmiştir. Böyle bir talebin, *“halkların kendi kaderlerini tayin hakkını”* ihtiva eden 1. maddeleri ortak 1966 tarihli MSHS ve İTKHS'den hemen sonra yapılması ilginçtir. En azından Ahıskalı liderlerin, uluslararası alanda insan haklarıyla ilgili meydana gelen gelişmeleri takip ettiklerini göstermektedir. Nitekim ikinci girişimlerinde insan hakları konusuna sıkça değinmeleri bu iddiayı doğrulamaktadır. Bildiride değinilen diğer önemli bir nokta ise, sürgünden dolayı maruz kaldıkları zarar ve ziyanlarının tazmin edilme isteğidir. Sovyet Yönetimi, bildiriye cevap vermemiştir. Yönetimin tepkisizliği, Ahıskalıların tazminatla ilgili iddialarının doğru olduğunu göstermektedir. Zaten Ahıskalıların zararları daha önce tazmin edilmiş olsaydı, Yönetim, kamuoyunu en azından bu konuda bilgilendirebilirdi. Bunun yapılmaması, Ahıskalıların iddialarının kabul edilmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Ahıskalıların torunları, atalarının acılarını biraz olsun dindirmek için onların hakkını aramak ve bunun karşılığında tazminat almak durumundadırlar.

İkinci girişim; Ahıskalı liderlerden Raşit Seyfatov'un, 14 Ağustos 1972'de Ahıskalıların vatanlarına geri dönmelerine yardımcı olmaları talebiyle, Sovyet Komünist Partisi Genel Sekreteri Brejnev'e, BM Genel Sekreteri Kurt Waldheim'a ve

Türkiye Başbakanı Ferit Melen'e ayrı ayrı mektup göndermesidir. Mektupların ortak yanı, Ahıskalıların sürgün edilmesiyle başlayan sorunlarının bir *"insan hakları sorunu"* olduğuna yapılan vurgudur. Özellikle Başbakan Melen'e yazılan mektubun, *"işbu bildiriye kaleme alırken, BM tarafından 10 Aralık 1948 tarihinde kabul edilen insan haklarını konu edinen kanunu göz önünde bulundurdum"* ifadesiyle bitirilmesi manidardır (Conquest 1987: 188). Bu ifade herşeyden önce, Ahıskalı liderlerin, insan haklarını yükselen bir değer olarak kabul ettiklerini göstermektedir. Diğer taraftan, sorunlarının kaynağını oluşturan sürgünün, İHEB ile yasaklandığı zımni de olsa ima edilmektedir. Son olarak, Ahıska'ya geri dönebilmeleri için alenen yardım talep edilmektedir. Diğer bir ifadeyle, Ahıskalılar, değişik platformlarda başta İHEB olmak üzere insan haklarıyla ilgili değerleri kullanarak dünya kamuoyunun dikkatinin Ahıska Türkleri Sorunu üzerine çekilmesi ve vatanlarına geri dönüş için Sovyet Yönetimi'ne baskı yapılması konusunda Türkiye'den destek istemektedirler.

Ahıskalıların belirtilen girişimleri incelendiğinde iki hususun öne çıktığı görülmektedir. Herşeyden önce, geri dönüş mücadelesinin ilk dönemindeki Ahıskalı liderler, çözüm aramaya çalıştıkları sorunlarını, doğru teşhisle *"insan hakları sorunu"* olarak tanımlamışlardır. Daha da önemlisi, sorunlarının çözüm için insan hakları hukukunu vasıta olarak seçmişlerdir. Tercihlerindeki isabetin Fergana olaylarının oluşmasına etki derecesi bilinmemektedir. Ancak bu girişimlerinin hemen ardından Ahıskalı liderlerin tutuklanma ve cezalandırılmalarındaki etkisini tartışmaya gerek yoktur. Çünkü Sovyetler Birliği'nin İHEB'yi imzalamamasının önemli nedenlerinden biri, insan hakları gerekçesiyle içişlerine müdahale edilmesinden çekinmesiydi (Doğan ve Özdemir 2013: 232; Kapani 2011: 24). Bir bakıma Ahıskalıların her iki girişimi de, Sovyetler Birliği'ni haklı çıkaracak ortamı hazırlamıştı. Buna karşın Batı Bloğu'nun böyle bir fırsattan neden yararlanmadığı ayrı bir tartışma konusudur. Olayların meydana geldiği dönemdeki küresel gelişmeler dikkate alındığında, Batı Bloğu'nun bu yaklaşımında konjonktürel faktörlerin etkili olduğu düşünülmektedir. Zira 1970'li yıllara girerken iki blok arasındaki ilişkiler tam manasıyla yumuşamaya başlamıştı. Batı Bloğu, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı hazırlık çalışmaları için müzakerelerin başladığı 22 Kasım 1972 tarihinden önce ortaya çıkan Ahıskalıların her iki girişimine büyük olasılıkla sessiz kalmayı tercih etmiştir (Armaoğlu 2007: 652).

Batı Bloğu'nun tepkisizliğine daha birçok neden bulmak mümkündür. Ancak Türkiye'nin Ahıskalıların taleplerine sessiz kalma nedenini anlamak mümkün değildir. Ahıskalıların sürgün edildiğini bu vesileyle öğrenen Türkiye, dünya kamuoyunun ve özellikle üyesi olduğu Batı kamuoyunun ilgisini sorun üzerine çekme girişimde bulunmak zorundaydı. Bu yapılsaydı, dünya kamuoyunun ilgi ve desteğinden dolayı Ahıskalılar belki de Fergana olaylarına maruz kalmayabilirdi. Hatta oluşacak uluslararası baskının derecesine bağlı olarak Sovyet Yönetimi geri adım atmak zorunda kalabilir ve Ahıskalılar vatanlarına bile geri dönebilirlerdi. Buradan da anlaşılacağı üzere, Moskova Antlaşması'nda Ahıskalılara siyasi özerklik hakkı verilmemesi Sovyet Yönetimi'nin sürgün kararını nasıl kolaylaştırdıysa, Türkiye ve dünya kamuoyunun Ahıskalıların taleplerine sessiz kalması da, kısa süre sonra yaşanacak Fergana olaylarını adeta teşvik etmiştir. Moskova Antlaşması'na Ahıskalılara siyasi özerklik hakkı tanınmasını dahil etmemesi Türkiye'nin hatasıdır. Ahıskalılar bu hatanın bedelini, sürgün edilmekle çok ağır ödemişlerdir. Belirtilen gelişmelerin yaşandığı dönemde Ahıskalıların sürgün edildiğini onların yardım talepleri neticesinde öğrendikten sonra Türkiye'nin hala tepkisiz kalması ise, anlaşılacak gibi değildir. Yardım taleplerine cevap alamayan Ahıskalılar, hem Fergana olaylarına hem de yeni bir sürgüne maruz kalmışlardır. Ayrıca AGİT'in 15-17 Mart 1999 tarihleri arasında Viyana'da düzenlediği müzakerelere katılan Türkiye'nin, önceden öğrenmesine rağmen Ahıskalıların Krasnodar Eyaleti'nde maruz kaldıkları baskıları gündeme getirmemesi veya olanlara sessiz kalması da önemli bir hatadır. Dünya kamuoyu ve Türkiye'nin sessiz kalmasından cesaret alan RF, baskılarına devam etmiş ve Ahıskalılar üçüncü kez sürgün edilmek zorunda kalmıştır. Görüldüğü üzere Türkiye'nin her hatasından sonra Ahıskalıların koşulları biraz daha zorlaşmıştır.

Ahıskalıların geri dönüş mücadelesine yoğunlaştıkları 1980'li yıllarda, Sovyet coğrafyasında önemli siyasi değişikliklerin olacağının sinyalleri verilmeye başlanmıştır. Sovyetler Birliği'nde 1980'lerin ikinci yarısından itibaren ekonomik ve siyasal alanda başlayan değişim hareketi, merkez ve yerel yönetimler arasındaki gerilimi daha da artırmış, sistemi yeniden entegre etmek amacıyla yapılan anayasal değişiklikler yetersiz kalmış ve sistemi çöküşten kurtaramamıştır. Çöküşe giden süreç hızlandıkça, ülke içindeki otorite boşluğu her geçen gün biraz daha derinleşmiştir (Abdullayev ve Elma 2009: 84). Siyasal iktidarın el değiştirmesi ve egemenlik tartışmalarının yapıldığı

dönemde, özellikle yerel cumhuriyetlerde kaos hakim olmaya başlamıştır. Kaotik ortamın yarattığı mağdurlardan biri yine Ahıskalılar olmuştur.

4.3.2. İkinci Sürgün: Orta Rusya

Ahıskalıların ikinci sürgünü, Fergana’da meydana gelen etnik çatışmaların neticesinde yaşanan kaotik ortamın ürünüdür. Aslında ikinci sürgünün ortaya çıkmasında etkili olan faktör, Sovyet Yönetimi’nin gizli niyetidir.

Ahıskalılar, asimile olmalarının kolaylaşacağı düşüncesiyle Türklerin yaşadığı Orta Asya Cumhuriyetlerine sürgün edilmişlerdi. Ancak sonuç beklendiği gibi olmamıştır. Ahıskalılar, asimile olmadıkları gibi vatanlarına dönme konusunda özellikle Özbekistan’da kayda değer örgütlü bir güç haline gelmişlerdi. Bu konuda Kırım Tatarlarını örnek alıyorlar, onların yolunu takip ediyorlardı. Gelişmeleri büyük kaygı ile gözlemleyen Moskova bu dönemde devreye girerek, ev sahibi halkı Ahıskalılara karşı kıskırtmıştır. Etnik milliyetçilik kıskırtma aracı olarak kullanılmıştır. Özbek halkının ayrımcılık duyguları örtülü bir şekilde körüklenerek, kabaran milliyetçi dalgalar doğrudan Ahıska Türklerinin üzerine yönlendirilmiştir. Yaşanan acı olaylar neticesinde özellikle Fergana bölgesindeki Ahıskalılar, Sovyet Ordusu’na ait hava araçlarıyla Haziran 1989’da Orta Rusya’ya nakledilmiştir. Göç sadece bu olayla sınırlı kalmamış, gelişmelerden endişeye kapılan Ahıskalıların büyük çoğunluğu Özbekistan’ı terk etmiştir.

Buradan da anlaşılacağı gibi ikinci sürgünün nedeni, Ahıskalıların beklenenin aksine asimile olmamaları, daha da önemlisi vatanlarına dönme konusundaki kararlı tutumlarıydı. Ancak görünürdeki sebepler farklıydı. Fergana olaylarına şahit olan Ahıskalıların ortak kanısı, olayların perde arkasındaki gücün Sovyet Yönetimi olduğu yönündedir. Sovyet Yönetimi, dönemin ekonomik koşullarından bunalan halkın etnik duygularıyla oynayarak ev sahibi halk ile azınlık gruplar arasında düşmanlıklar yaratmıştı. Bu dönemde Özbek halkının nefret duygularının birçok azınlık grup içinde sadece Ahıska Türklerine yönelmesi ise, olayın tesadüfen çıkmadığının önemli göstergelerinden biridir. Diğer bir ifadeyle, Özbek halkının diğer azınlık gruplar içinde sadece vatanlarına geri dönmek isteyen Ahıskalılar üzerine kıskırtılmaları tesadüf olamazdı.

Olayları perde arkasından yönlendiren Sovyet Yönetimi, ırk ayrımcılığını yasaklayan ve cezalandırılmasını öngören 1965 ve 1973 tarihli iki sözleşmeyi de imzalamasına rağmen egemenliği altındaki Türk kökenli halklar arasında yapay düşmanlıklar yaratmıştır. Özellikle Milliyetler Politikası vasıtasıyla ev sahibi halk ve azınlıklar arasında etnik ayrımcılık körüklenerek gruplar arasında kalıcı düşmanlıklar yaratılmıştır. Bunun neticesinde gruplar arasındaki rekabet, merkezi otoritenin zayıfladığı dönemlerde etnik çatışmaya dönüşmüş, büyük oranda hasar ve zayıyata neden olmuştur.

Belirtilen etnik çatışmaların ilk mağdurlarından biri olan ve olayların hemen ardından sürgüne maruz kalan Ahıska Türklerine karşı ikinci kez insanlık suçu işlenmiştir. Ahıskalıların sürgününe neden olan olaylar, Sovyet Yönetimi'nin 30 Kasım 1973 tarihli *“İrk Ayrımı Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşmesi”* gereği ülke içinde ırk ayrımcılığını önlemesi gerekirken tam tersine örtülü bir şekilde desteklemesi sonucunda çıkmıştır. Sözleşmenin 1. maddesi, *“ırk ayrımının insanlığa karşı işlenmiş bir suç olduğunu”* belirtmektedir (Çakar 2012: 182; Sencer 1988: 110). Dolayısıyla sözleşmede imzası bulunan Sovyetler Birliği, özellikle Özbekistan'da örgütlü bir güç haline gelen geri dönüş hareketini dağıtmak için uygun şartları oluşturmak amacıyla ev sahibi Özbek halkı ve Ahıska Türkleri arasında yapay düşmanlık yaratmak suretiyle insanlığa karşı başka bir suç işlemiştir.

Fergana'da olayların gelişmesine paralel olarak Gürcistan'da, kamuoyu Ahıska Türkleri aleyhine hazırlanmaya başlanmıştır. Değişik grupların sözcülüğünü yapan *“Molodjoj Gruziyi”* adlı gazete; geri dönüşe şiddetle karşı çıkarak, *“Gürcistan Gürcülerindir”* sloganıyla Gürcistan'a geri dönüş için Ahıskalıların *“milli kimliklerini Gürcüleştirme”* şartını koymuştur. Aslında Fergana olaylarıyla birlikte, Ahıska Türklerinin vatanlarına geri dönebilmeleri için şartlar olabildiğince olgunlaşmıştır. Bu dönemde Sovyet Yönetimi için en uygun hareket tarzı, Ahıskalıların Orta Rusya yerine doğrudan ana vatanları Ahıska'ya nakledilmesiydi. Ancak böyle bir sonuç, Sovyet çıkarlarına tamamen aykırıydı. Bu nedenle Sovyet Yönetimi, Fergana'daki olayların şiddetlenmesine paralel olarak Gürcistan'ın iç istikrarının bozulması yönünde harekete geçti. Bunun için daha önce Özbekistan'da olduğu gibi yine milliyetçilik kartını kullanmıştır. Bu kapsamda *“Gürcistan kamuoyu Ahıskalıların geri dönmesine hazır değil, oraya gitmeniz halinde Fergana'dakine benzer olaylarla karşılaşabilirsiniz”*

mazeretinin arkasına sığınarak açıkça ırkçılık yapılmış ve Gürcü kamuoyu örtülü bir şekilde tahrik edilmiştir. Baskı rejiminin hakim olduğu bir dönemde adı geçen gazetenin Sovyet Yönetimi'nin bilgisi dışında hareket etmesi mümkün değildir. Dolayısıyla bütün olasılıklara karşı hesaplı adım atan Sovyet Yönetimi, ırkçılıkla ilgili her iki sözleşmeyi de ihlal etmiş ve bunun neticesinde Özbekistan'dakine benzer şekilde insanlığa karşı yeni bir suç işlemiştir.

Ahıskalıların Orta Rusya bölgesine sürgün edilmesiyle mevcut yasal statülerinde değişiklik olmamıştır. Yer değiştirme faaliyeti Sovyetler Birliği sınırları içinde olması nedeniyle Ahıskalılar, önceden sahip oldukları *“ülke içinde yerinden edilmiş kişiler”* statüsünü muhafaza etmişlerdir. Ancak Ahıskalıların yasal statüleri, Sovyetler Birliği'nin 25 Aralık 1991'de dağılmasıyla tamamen değişmiştir. Daha önce tek egemen Sovyetler Birliği'nin sınırları içinde yaşayan Ahıskalılar, onun dağılması neticesinde Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan, Azerbaycan, Ukrayna ve RF olmak üzere bir anda altı farklı ülkede yaşamak zorunda kalmışlardı. Bu değişime bağlı olarak yasal statüleri de, *“ülke içinde yerinden edilmiş kişiler”* konumundan önce *“uyruksuz/vatansız”*, daha sonra da *“mülteci”* konumuna evrilmiştir.

Dünya kamuoyu, mülteci sorununa 20. yüzyılın başından itibaren ilgi göstermeye başlamıştır. Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra bu alandaki çalışmalara rehberlik yapan devlet ise, ABD olmuştur. Yapılan çalışmalar neticesinde ekonomik amaçlarla göç edenlerle, siyasi ve sosyal haklarının ihlal edilmesi sonucunda göç etmek zorunda bırakılanlar arasında bir ayırım yapılarak ona uygun teşkilatlanmaya gidilmiştir. Örneğin ekonomik nedenlerden dolayı göç edenler için *“Uluslararası Çalışma Örgütü”* kurulurken, mültecilerin sorunlarıyla ilgilenmek amacıyla BMMYK teşkil edilmiştir (Saraçlı 2010: 96).

Uluslararası alanda mültecilerin sorunlarıyla ilgilenmek ve onlara çözüm bulmak amacıyla BM Genel Kurulu'nun 14 Aralık 1950 tarihli ve 428 (V) kararıyla *“BM Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin Tüzüğü”* kabul edilmiştir. Belirtilen tüzüğe göre 1 Ocak 1951'de göreve başlayan ve genel merkezi Cenevre'de bulunan BMMYK, faaliyetlerini BM Genel Kurulu'na bağlı olarak yürütmektedir (Gültaş 2004: 462-464; Saraçlı 2010: 133)

Uluslararası hukuk alanında kabul gören mülteci tanımı, ilk defa *“Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşmesi”*nde yapılmıştır (Balcı ve Sönmez 2001: 187;

Saraçlı 2010: 100). Sözleşmenin 1.A.2. maddesine göre; mülteci, “1 Ocak 1951’den önce meydana gelen olaylar sonucunda ve ırkı, dini, milliyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen, yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen kişi” olarak tanımlanmaktadır (Eroğlu ve Taşkiran 2002: 109; Phuong 2005: 17). Tanımdan da anlaşılacağı gibi “mülteci” ile “ülke içinde yerinden edilmiş kişiler” arasındaki en bariz fark, birincisi ülke sınırları dışına çıkarak yer değiştirirken; ikincisi ise yer değiştirmekle birlikte aynı ülke içinde kalmaktadır (Saraçlı 2012: 155)

1951 Sözleşmesi’nde mülteci tanımıyla ilgili zaman ve kısmen de mekan konusundaki sınırlamalar 31 Ocak 1967’de imzalanan “Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Protokol” ile kaldırılmıştır. Gerekli yasal sürecin tamamlanması üzerine bahse konu Protokol, 4 Ekim 1967’de yürürlüğe girmiştir.

Sözleşme gereği mülteciler, bulundukları ülkede bir takım haklara sahiptir. Sözleşmeye taraf devletlerin mültecilerin haklarını ırk, din ve menşe memleket ayrımı yapmadan uygulayacağı, sözleşmenin 3. maddesinde belirtilmektedir. Mülteci konumundaki Ahıskalıların bulundukları ülkelerde yaşadıkları sorunları daha iyi anlayabilmek için sözleşmeden kaynaklanan haklarını bilmek faydalı olacaktır. Sözleşmenin incelenmesi halinde mültecilerin geniş bir haklar listesine sahip oldukları görülecektir. Bu haklar sırasıyla, din özgürlüğü (Md. 4); medeni haklardan yararlanma özgürlüğü (Md.12); menkul ve gayri menkul edinme (Md. 13); fikri ve sınai mülkiyet (Md. 14); dernek ve sendikalardan yararlanma (Md. 15); mahkemeye başvuru (Md. 16); çalışma (Md. 17); tarım, sanayi, sanat ve ticaret gibi alanlarda iş yeri açma ve şirket kurma (Md. 18); ihtisasla edindiği mesleğini icra etme (Md. 19); nadir bulunan maddelerin vesika ile dağıtılması veya satışı durumunda karneden yararlanma (Md. 20); konut edinme (Md. 21); eğitim (Md. 22); sosyal yardımlardan yararlanma (Md. 23); sosyal sigorta ve çalışma mevzuatından yararlanma (Md. 24); ikamet yeri seçme ve özgürce seyahat etme (Md. 26); sınır dışı edilmeme (Md. 32) ile, geldiği ülkeye geri gönderilmeme ve iade edilmeme (Md. 33) haklarıdır (Gültaş 2004: 465-478; Saraçlı 2010: 115).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra birçok ülkede mülteci konumuna düşen Ahıskalılar, en büyük sorunu RF'de yaşamıştır. 1951 Sözleşmesi'ne taraf olan RF, Ahıskalıların sözleşme gereği haklarının ne olduğunu bilmesine rağmen 1991 yılı sonundan itibaren başladığı insan hakları ihlallerinde geri adım atmamıştır.

RF'de Ahıskalılara yönelik insan hakları ihlalleri, genel olarak Krasnodor Eyaleti'nde yoğunlaşmıştır. Krasnodor Eyaleti yöneticilerinin Ahıskalılara vatandaşlık hakkını vermeyi reddetmesiyle başlayan süreç, giderek resmi baskıya dönüşmüş ve neticede Ahıskalıların “*üçüncü sürgünü*”yle sonuçlanmıştır.

RF'nin bu dönemdeki uygulamalarını sadece 1951 Sözleşmesi ile değil, MSHS, İTKHS ve AİHS ilkelerine göre değerlendirdiğimizde, Ahıskalıların maruz kaldıkları insan hakları ihlalleri daha iyi anlaşılacaktır. Bu nedenle 1992 yılı başından itibaren meydana gelen önemli gelişmeler sırasıyla ele alınacaktır.

Krasnodor Eyaleti'ndeki ilk olay, burada yaşayan Ahıskalıların vatandaşlık taleplerinin kabul edilmemesiyle başlamıştır. 1991 tarihli “*RF Vatandaşlığı*” yasası, “*eski Sovyetler Birliği vatandaşı olup ta sürekli Rusya bölgesinde oturan herkesin yasanın yürürlüğe girdiği Şubat 1992'de otomatik olarak RF vatandaşı olma hakkına sahip olduğunu*” belirtiyordu. Krasnodor Eyaleti'ndeki Rus yetkililerin Ahıskalılara karşı yaklaşımı; kendi yasalarına aykırı olduğu gibi, MSHS'nin 2. maddesinin 1. fıkrası ile, İTKHS'nin 2. maddesinin 2. fıkrasında belirtilen “*ayrımcılık yapılmaması*” hükmüne de aykırıydı (Çağırın 2011: 294; Sencer 1988: 53).

Krasnodar'daki Ahıska Türklerinin vatandaşlık hakkını alamaması, günlük yaşamlarını birçok açıdan olumsuz etkilemiştir. Vatandaşlık hakkından yoksun olmalarından dolayı yasal çalışma, mülkiyet sahibi olma, eğitim görme ve kanunen evlenebilme haklarından, sağlık hizmetlerinden, kalıcı oturma izninden, sosyal güvenlik imkanlarından da mahrum duruma düşmüşlerdi. Ahıskalıların belirtilen alanlarda mağduriyeti, bir bakıma İTKHS'nin bu konuları düzenleyen 6., 9., 10., 12. ve 13. maddelerinin ihlali anlamına gelmekteydi (Balcı ve Sönmez 2001: 111-116; Swerdlow 2006: 1845). Daha da önemlisi, evlilik işlemleri ve doğum kayıtlarının yapılmasının sürekli reddedilmesiyle Ahıskalılar, MSHS'nin 23. maddesinin 2. fıkrası (*evlenme çağındaki erkeklerle kadınların evlenme ve aile kurma hakları tanınır*) ile, 24. maddede (*aile korunur, her çocuk doğumundan sonra kütüğe geçirilir ve her çocuğun uyrukluk hakkı vardır*) kendilerine tanınan en temel haklardan mahrum bırakılmıştır (Balcı ve

Sönmez 2001: 108; Swerdlow 2006: 1845). Netice itibariyle Krasnodar’da Ahıskalıların başına gelenler, RF’nin 1951 Sözleşmesi’ni tamamen rafa kaldırdığının somut bir göstergesiydi.

Bu dönemde Krasnodar’daki yerel yöneticiler, özellikle aşırı milliyetçi Kosakları ve Ermenileri kullanarak Ahıska Türklerini bölgeyi terk etmeye zorlamıştır. Yönetimden cesaret alan Kosakların geceleri Türk evlerini basma ve yağmalamaları sıradan hale gelmiştir. MSHS, Md. 17’de, *“hiç kimsenin özel ve aile hayatına, konutuna veya haberleşmesine keyfi veya hukuka aykırı olarak müdahale edilemez, haysiyeti veya itibarı hukuka aykırı saldırılara maruz bırakılamaz”* denilmektedir (Gültaş 2004: 401). AİHS, Md. 8’de de aynı konuya değinilmektedir (Gemalmaz 2003a: 9). Ayrıca yine bu dönemde Ahıska Türklerinin keyfi olarak gözaltına alınması ve tutuklanmasıyla, MSHS, Md. 9, 1 (*hiç kimse keyfi olarak yakalanamaz ya da tutuklanamaz*) ihlal edilmiştir (Sencer 1988: 64; Swerdlow 2006: 1845). Krasnodar’da yaşananlar, uluslararası hukukun açık bir şekilde ihlal edildiğini göstermekteydi. RF, çağdaş bir devlet gibi hareket edip kamu düzenini sağlaması gerekirken, tersine düzenin Ahıskalıları aleyhine bozulmasını teşvik etmiştir.

Perestroyka süresince ve 1990’lı yıllar boyunca Krasnodar Eyaleti’nde aşırı sağcı bilim adamları ve özellikle devlet kontrolündeki medya üyeleri, başta Ahıska Türkleri olmak üzere etnik azınlıklara karşı milliyetçi duyguları sürekli tahrik ederek yabancı düşmanlığını körüklemişlerdir. RF, selefi Sovyetler Birliği gibi hem ırk ayrımcılığını yasaklayan hem de bu suçu işleyenlerin cezalandırılmasını öngören sözleşmeleri imzalayarak taraf olmuştur. Buna karşın RF, ırk ayrımcılığı yapmak suretiyle insanlık suçu işleyenleri yargılayıp cezalandırmak yerine medya vasıtasıyla özellikle teşvik eden bir tutum içine girmiştir. Başka bir deyişle, selefinin Fergana’da yaptıklarını RF de Krasnodar Eyaleti’nde tekrarlayarak, ikisinin de altında Rus çıkarının olduğunu ve bu yüzden sürgünle sonuçlanmasının tesadüfi olmadığını ispatlamıştır.

Krasnodar Eyaleti’nde bu gelişmeler yaşanırken, Gürcistan Cumhurbaşkanı’nın Ahıska Türklerinin geri dönüşünü düzenlemek amacıyla 09 Aralık 1996’de yayınladığı 802 sayılı kararname, insan hakları ihlalinin başka bir somut örneğini oluşturmaktadır. Kararname gereği yapılması öngörülen faaliyetlerden birisi de, gönüllü olarak geri döneceklerle *“milliyet ve soyadlarının yeniden kazandırılması”* olarak belirlenmiştir (Uravelli 2014: 36). Bu ifade, geri dönmeyi kabul edenlerin Gürcü vatandaşlığı

kazanmasının Gürcü kimliğini ve soyadını kabul etmelerine bağlı olduğu anlamına gelmektedir. Aslında “*Her Türlü Irk Ayrımcılığının Tasfiye Edilmesine Dair Uluslararası Sözleşmesi*”ne taraf olan Gürcistan, adı geçen sözleşmenin 2. maddesinde belirtildiği gibi “*ırk ayrımcılığını reddetmeyi ve tüm uygun yöntemlerle ve gecikmeksizin ırk ayrımcılığını her biçimiyle ortadan kaldıracak ve tüm ırklar arasında anlaşmayı özendirecek bir politika üstlenmesi*” gerekirken, tam aksine devlet eliyle ırk ayrımcılığı yapmıştır (Gültaş 2004: 359). Diğer taraftan kararnamedeki bahse konu ifadede, “*Ulusal Azınlıkların Korunmasına Yönelik Çerçeve Sözleşmesi*”nin Md.11.1’de belirtilen “*azınlık grubuna ait her kişinin azınlık dilindeki ad ve soyadını kullanma hakkına ve bunların resmi olarak tanınma hakkına sahip olduğu*” ilkesine tezat oluşturmaktadır (Gemalmaz 2003b: 231). Kararnamenin yayınlandığı dönemde Gürcistan, henüz adı geçen sözleşmeye taraf değildi. Zaten taraf olduktan sonra Avrupa Konseyi de, insan haklarına aykırı olan bu tip ifadelere müsaade etmemiştir.

1997 yılının sonbaharından itibaren RF’nin Ahıskalıların Türkiye’ye göç etmek zorunda oldukları yönünde açıklamaları, Krasnodar’da zaten zor olan şartları daha da zorlaştırmıştır. Bu gelişmeye bağlı olarak 1997-2000 yılları arasında yerel yöneticilerin baskıları neticesinde bir grup Ahıskalı, Türkiye’ye göç etmek zorunda kalmıştır. MSHS, Md. 13, bir ülkedeki yabancıların bile, ancak mahkeme kararı ile sınır dışı edilebileceğini hükmetmektedir (Sencer 1988: 65). Mültecilerle ilgili 1951 Sözleşmesi, bir ülkedeki mültecilerin ulusal güvenlik ve kamu düzeni gibi sebeplerle sınır dışı edilebileceğini belirtmektedir. Ancak bunun için yürürlükteki yasalara göre alınmış bir karar şartı koymaktadır (Balcı ve Sönmez 2001: 196). AIHS 4 No.lu Protokolü, Md. 4 ise, yabancıların topluca sınır dışı edilmesini yasaklamaktadır (Gemalmaz 2003a: 147). Kısacası üç sözleşmenin de hükümleri birbirine uymaktadır. RF, adı geçen üç sözleşmeyi de ihlal etmesine rağmen uluslararası sistemde kendisine itiraz olmamıştır. Bundan cesaret alan RF, Ahıskalıları yönelik baskıyı artırarak devam ettirmiştir.

Krasnodar’da 2000 yılında yapılan valilik seçimini büyük bir çoğunlukla kazanan Vali Alexander Tkachev 18 Mart 2000’deki konuşmasında, “*temizleme kampları*” kurulmasını ve Slav soyadı taşımayanların bu kamplarda toplanarak sınır dışı edilmesini ve Ahıska Türklerinin de Krasnodar’a getirilen uçaklarla Özbekistan’a geri götürülmesini istemiştir. Vali’nin Ahıska Türklerine yönelik politikası, “*Her Türlü Irk Ayrımcılığının Önlenmesi Sözleşmesi Md. 2, 3, 4, 5, ve 6*”yı doğrudan ihlal etmektedir.

Ayrıca yerel yöneticilerin Ahıskalıların tamamına uyruksuz statüsü uygulamasına müsaade eden RF, onların etnik kökeni ve ikamet yerlerine karşı yapılmış olan ayrımcılığa da destek vermiştir (Balcı ve Sönmez 2001: 125; Swerdlow 2006: 1846). Sonuçta, RF Yönetimi'nin imzaladığı antlaşma ve sözleşmelerden kaynaklanan yükümlülükleri gereğince zamanında müdahale etmemesi, Krasnodar'da yaşayan Ahıskalıların durumlarının daha da zorlaşmasına neden olmuştur.

Bu dönemde Krasnodar'da karşılaşılan diğer bir sorun da, Ahıskalı öğrencilerin eğitim alanında ayrımcılığa maruz kalmasıdır. UNESCO tarafından hazırlanan *“Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Olmaya İlişkin Sözleşme”* Md. 1, c'de, *“kişiler ya da gruplar için ayrı eğitim sistemleri ya da kurumları kurmak ya da sürdürmek üzere yapılan herhangi bir ayırım, dışlama, sınırlama ya da yeğlemeyi içerir”* denilmektedir (Balcı ve Sönmez 2001: 177; Sencer 1988: 277). Sözleşmenin bu açık hükmüne rağmen Krasnodar Eyaleti'ndeki yerel yöneticiler, Ahıskalı öğrencileri mülteciler için hazırlanmış ayrı okullara gitmek zorunda bırakmıştır. Böyle bir durumda adı geçen sözleşmeyi imzalayan bir devlet, yine aynı sözleşme Md. 3.a. uyarınca *“eğitimde ayrımcılık içeren her türlü yasa hükmünü ve yönetsel yönergeyi kaldırma ve her türlü yönetsel uygulamaya son verme”* yükümlülüğü altındadır (Balcı ve Sönmez 2001: 177; Sencer 1988: 277). Bahse konu yükümlülüğünü görmezden gelen RF, her zaman olduğu gibi Krasnodar'daki yasal olmayan uygulamalara sessiz kalmayı tercih etmiştir. Bunun neticesinde de, bölgedeki uygulamaları yerinde tespit eden *“BM Gözlemci Komitesi”* tarafından kınanmıştır.

Krasnodar Yönetimi'nin Haziran 2002'de yasal oturma izni olmayanlara tarım amaçlı toprak kiralınmasını önleyen bir yasayı uygulamaya koyması, geçimlerini tarımcılıkla sağlayan Ahıska Türklerini çaresiz bırakmıştır. Yerel Yönetimin uygulaması, Mültecilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme Md. 18 ile, İTKHS, Md. 11, 1'e aykırıydı. Mültecilerle ilgili sözleşmenin 18. maddesine göre; taraf devletler, *“ülkelerinde yasal olarak ikamet eden mültecilere; tarım, sanayi, küçük sanatlar ile ticaret sahalarında kendi işyerlerini açma ve sanayi, ticari şirketler kurma haklarıyla ilgili olarak, mümkün olduğu kadar müsait ve her halde genel olarak aynı şartlardaki yabancılara tanındıklarından daha müsait olmayan muameleyi uygulayacaklarını”* öngörmektedir (Gültaş 2004: 470). İTKHS, Md.11, 1 ise; taraf devletler, *“herkese, kendisi ve ailesi için beslenme, giyim ve konut dahil, yeterli bir yaşam düzeyi ve yaşama*

koşullarını sürekli olarak geliştirme hakkı tanınlar” demektedir (Çağiran 2011: 323). Belirtilen hükümler açık ve anlaşılır olmasına rağmen RF, Krasnodar Yönetimi’ne herhangi bir müdahalede bulunmamıştır. Sorunun çözümü konusunda devletten gereken desteği elde edemeyen Ahıskalılar, ancak 10 günlük açlık grevi yapmak suretiyle içinde bulundukları çaresizliği dünya kamuoyuna duyurabilmişlerdir.

Fergana olaylarından sonraki dönemin en dikkat çekici özelliği, Ahıskalıların insan hakları hukukundan yararlanma ve onu güçlüye karşı bir savunma mekanizması gibi kullanma yeteneklerini kaybetmeleridir. Bunun nedenleri tam olarak bilinmemekle birlikte, konuya hakim olan lider kadronun dağıtılmasına bağlamak mümkündür. Sebepleri her ne olursa olsun, insan hakları hukukundan yeterli şekilde istifade edilememesine paralel olarak geri dönüş mücadelesinin etkinliğinin de giderek zayıfladığı, konuyu inceleyenlerin fark edebileceği bir gerçektir.

Aslında dönemin konjonktürel gelişmeleri, Ahıskalıların vatanlarına geri dönüş mücadelesinin güçlenmesini sağlayacak yeni fırsatlar sunmuştu. Sovyetler Birliği’nin dağılması sürecinde özellikle Avrupa’da patlak veren etnik çatışmalar nedeniyle azınlıkları korumak amacıyla başlatılan çalışmalar ve buna bağlı yeni teşkilatlanmalar, Ahıskalıların elini güçlendirecek nitelikteydi. Örneğin bu kapsamda AGİT’e bağlı oluşturulan UAYK’nın, Ahıska Türkleri Sorunu’nun uluslararası ortama taşınmasında önemli katkıları olmuştur. Ancak ortaya çıkan bu kaçırılmaması gereken fırsatın heba edildiği de ayrı bir gerçektir.

Uluslararası konjonktür bile Ahıskalıların lehineyken, onların çaresizliklerini dünya kamuoyuna açlık grevi ile duyurabilmeleri çelişkili bir durumdur. Herşeyden önce Uluslararası Vatan Cemiyeti’nin bir heyeti; AGİT’e bağlı AUAYK tarafından, 7-10 Eylül 1998 tarihleri arasında Lahey’de, 15-17 Mart 1999 tarihleri arasında ise Viyana’da yapılan toplantılara iştirak etmiştir (Halidov 2011: 61). Toplantıların ortak konusu, Krasnodar Eyaleti’nde yaşananlar da dahil olmak üzere Ahıska Türkleri Sorunu’dur. Taraflar müzakerelere, iki toplantıdan sonra ara vermiştir. Ahıskalı araştırmacılar bu durumu, dünya kamuoyunun dikkatinin Balkanlardaki yeni çatışmalara yönelmesine bağlamaktadır. Bu iddia doğrudur. Ancak kabul edilmesi kolay bir mazeret değildir. AGİT UAYK ile temas devam ettirilmiş olsaydı ve daha da önemlisi, Krasnodar Eyaleti’ndeki yasal olmayan uygulamalar rapor edilseydi, dünya kamuoyunun desteğinin elde edilmesinde en az açlık grevi kadar başarılı olunabilirdi.

Doğal olarak Ahıskalıların Krasnodar Eyaleti'ndeki olaylar karşısında yalnız kalmaları biraz da yaptıkları hatalardan kaynaklanmıştır.

Diğer taraftan Viyana'daki ikinci toplantıya, Türkiye de bir temsilci ile katılmıştır. Ahıskalıların içinde bulundukları zor koşullara şahit olan Türkiye'nin onlara destek sağlaması gayet doğaldır. Zaten bu yüzden toplantıya katılmıştır. Ancak toplantıdan sonra Türkiye'nin özellikle Krasnodar Eyaleti'ndeki Ahıskalılara gereken desteği sağladığı söylenemez. Bu nedenle her zaman olduğu gibi yine sahipsiz kalan Ahıskalılar, kendi başlarının çaresine bakmak zorunda kalmışlardır.

4.3.3. Üçüncü Sürgün: ABD

Krasnodar Eyaleti'nde Ahıska Türklerine yönelik insan hakları şartlarının giderek kötüleşmesi ve Rus yetkililerin Ahıskalılara vatandaşlık hakkını tanımama konusundaki kararlılığı, bu bölgede entegrasyona dayalı kalıcı bir çözümün mümkün olmadığını ortaya koymuştur. Bu durum başka bir çözüm arayışını zorunlu hale getirmiştir (Swerdlow 2006: 1849).

Ahıskalıların açlık grevi, dünya kamuoyunun olduğu kadar ABD'nin de dikkatini çekmiştir. ABD'nin devreye girmesiyle Krasnodar'da mahsur durumda bulunan yaklaşık 11.500 Ahıskalı ABD'ye göç etmiştir. Bahse konu göç, Ahıskalıların önemli bir kısmı tarafından “*üçüncü sürgün*” olarak tanımlanmaktadır (Aydingün 2013: 2669). ABD'ye yapılan göç, gönüllülük esasına dayansa da, temelinde zorlayıcı nedenler bulunmaktadır. Krasnodar Yönetimi başta olmak üzere RF'nun baskısı olmasaydı, hiçbir Ahıskalı ABD'ye göç etmek zorunda kalmazdı. O döneme kadar Ahıskalıların göç güzergahları, bunu ispat etmektedir. Ahıskalıların 1956 yılından itibaren göçleri incelendiğinde, genel stratejilerinin Ahıska'ya biraz daha yakınlaşmak olduğu görülmektedir. Gürcistan'a komşu olan Krasnodar Eyaleti'ne yerleşmeleri de, bu stratejinin bir parçasıdır. Ahıska'ya yakınlaşmayı hedefleyen göç stratejilerinin istisnası olan ABD'ye göçün asıl nedeni, RF'nin baskı ve zorlamalarıdır. Dolayısıyla bu duruma neden olan dönemin Rus yetkilileri hakkında, daha önce olduğu gibi yine insanlığa karşı suç işledikleri ileri sürülebilir.

Kırgızistan'da merkezi otoritenin ortadan kalktığı dönemde Kırgızların, 19 Nisan 2010'da başkent Bişkek yakınlarındaki Mayevka köyünde oturan Rus ve

Çeçenlerle birlikte Ahıska Türkleri'ne de saldırması “ırk ayrımcılığına” bir örnek oluşturmaktadır. Devlet otoritesinin kaybolması nedeniyle uluslararası hukuka göre, bir suçlu aramak doğru bir yöntem olmayabilir. Ancak eski Sovyet rejiminin yarattığı yapay düşmanlıkların etkisini 20 yıl geçtikten sonra bile hala gösterebilmesi ilginçtir. Bölge ülkelerinin bunun farkına vararak gerekli önlemleri alma yönünde uygun adımlar atması, benzer sorunların gelecekte de yaşanmaması açısından önemlidir. Her zaman mağdur durumda kalan Ahıskalıların aynı sorunlarla tekrar karşılaşmaması açısından, Ahıskalı liderlerin sorun üzerinde durmaları adeta bir zorunluluktur.

Ahıskalıların üçüncü sürgünlerine neden olan olaylara maruz kaldıkları dönemde, Gürcistan'ın Avrupa Konseyi'ne üye olması, Ahıska Türkleri Sorunu açısından önemli bir gelişmedir. Ahıskalıların geri dönüşünü hiçbir koşulda kabul etmeye yanaşmayan Gürcistan, Avrupa'daki demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü değerleri üzerine inşa edilen birliğe dahil olabilmek adına geri dönüş yasasını kabul etmiştir. Gürcistan bu kararını, kendi rızasıyla değil, AİHS'nin herkesin kendi vatanında yaşamasını öngören ilgili kural ve ilkelerinden kaynaklanan zorlamasıyla almıştır.

AİHS, uluslararası hukukun bir ürünüdür. Diğer bir ifadeyle, uluslararası hukuk alanındaki gelişmelerin bölgesel düzeydeki yansımasıdır. Böyle bir durumda, insan hakları hukuku vasıtasıyla gerekli baskı oluşturulabilseydi, “*Gürcistan Ahıska Türklerinin geri dönüşünü daha önce de kabul edebilir miydi?*” sorusunun cevaplanması gerekmektedir. Bunun için çalışmaya, uluslararası hukukun vatana geri dönüş konusuna nasıl yaklaştığını tespit etmekle başlanacaktır. Çünkü vatanlarına geri dönmeye çalışan sadece Ahıska Türkleri değildir. Filistinliler de benzer bir mücadele içindedir. Onların gayretleri sayesinde de, uluslararası hukukta vatana geri dönüşle ilgili küçümsenmeyecek bir teamül oluşmuştur.

4.4. Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Vatana Geri Dönüş Hakkı

Bireylerin vatanlarına geri dönüş hakkı, “*Magna Carta*” döneminden bu yana insan hakları hukukunun temel bir ilkesi olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda uluslararası teamül hukukunda, herkesin kendi ülkesine geri dönüş hakkına saygı gösterilmektedir. Bir bakıma vatana geri dönüş hakkı evrensel düzeyde kabul edilmiştir.

Ancak uygulamada, ayrıca yasal bir şekilde düzenleme yapma veya zaman aşımı ile kazanma konusuna gerek duyulmamıştır (Aras 2012: 173; Swerdlow 2006: 1851).

Vatana geri dönüş hakkı, insan haklarıyla ilgili bölgesel ve küresel mekanizmalarda da geniş bir şekilde tanınmaktadır. Bununla birlikte, bu alanda birçok sorun da yaşanmaktadır. Bu sorunlardan biri de, hangi ülkenin “menşe ülke” olduğuna karar verilememesidir. Sorun, Ahıska Türklerini sürgün eden Sovyetler Birliği’nin yıkılmasıyla başlamıştır. Sovyetler Birliği’nin yıkılması nedeniyle, özellikle hangi ülkenin “menşe ülke” olduğu tartışmalı hale gelmiştir. Ahıska Türklerini Sovyetler Birliği sınırları içinde bulunan Gürcistan’dan Orta Asya’ya sürülmesi kararını veren menşe ülke, Sovyetler Birliği 1991’de yıkılmıştır. Sürgünün yaşandığı dönemde Gürcistan, bağımsız bir devlet değildi. Bu durum, doğal olarak Ahıskalıların menşe ülke olarak Gürcistan’ı gösterebilir mi sorusuna neden olmaktadır (Swerdlow 2006: 1851).

Bazı uzmanların geleneksel olarak geri dönüş hakkından yararlananların menşe ülke vatandaşları olması gerektiği iddialarına karşı, son yıllarda farklı görüşler ortaya atılmıştır. Uluslararası hukuk mekanizmaları, kişinin geri dönüş hakkını sadece kendi ülkesine yönelik olarak kullanabileceğini kabul etmektedir. Bölgesel hukuk mekanizmaları ise, yurttaşı olduğu bir devletin topraklarına girme hakkından hiçbir kimsenin mahrum edilemeyeceğini öngörmektedir. Bu konuda Avrupa Konseyi Uzmanlar Komitesi, 1950 tarihli “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi”nin 4. Protokolü’nde belirtilenden daha geniş ölçekli küresel bir ifadeyi benimsemektedir. Komite, geri dönüş hakkını kullanacak olanlara sadece belli bir ülke yurttaşlarını değil, aynı zamanda uyruksuzları ve bir ülke ile yakın bağları olan diğer ülke vatandaşlarını da dahil etmiştir (Swerdlow 2006: 1852).

Son dönemdeki uygulamalar, menşe ülke veya memleketin belirlenmesinde daimi ikametgahın önemine vurgu yaparak bunun yeterli olduğunu göstermektedir. Bu sebeple, geri dönüş için resmi vatandaşlık bağlantısı gerekli değildir. Uyruksuzluk problemini azaltmak amacıyla BM Uluslararası Hukuk Komisyonu, “*vatandaşlık bağlantısını belirlemek için bir kişinin sadece daimi ikametgahının değil ardıl devletle olan herhangi bir bağlantısının yeterli olacağını*” iddia etmektedir. Bu iddia, “*devletler bir bireyin bölgeyle gerçek ve etkili bağlantısını hesaba katmaları gerekir*” ilkesine işaret etmektedir. Bölgesel köken, bir kimsenin kendisinin, ailesinin ve büyükbabalarının nerede doğduklarıyla ilgili bağı gösterir. Bu uluslararası standartlar,

Ahıska Türklerinin Gürcistan ile olan uyrukluuk bağlantısının onların geri dönüşüne müsaade edilmesini gerektirecek kadar güçlü olduğunu göstermektedir (Swerdlow 2006: 1853).

Konuyla ilgili yapılan tartışmalara son noktayı, yine uluslararası hukuk koymuştur. Nitekim uluslararası hukuk, sürgünü yasaklamasına bağlı olarak herkese ülkesine geri dönmeyi bir hak olarak tanımıştır. Konunun genel esasları, ilk olarak İHEB’de düzenlenmiştir.

İHEB, Md. 9’da sürgünün yasaklanmasının ardından, Md. 13, 2’de *“herkesin, kendi ülkesi de dahil olmak üzere, herhangi bir ülkeden ayrılma ve ülkesine geri dönme hakkına sahip olduğu”*, Md. 15, 1’de *“herkesin bir uyrukluuk hakkının var olduğu”*, Md. 15, 2’de ise, *“hiç kimsenin keyfi olarak uyrukluğundan yoksun bırakılamayacağı ve hiç kimsenin uyrukluğunu değiştirme hakkının inkar edilemeyeceği”* belirtilmektedir (Aras 2012: 171; Gültaş 2004: 98).

İHEB’den sonra yürürlüğe giren MSHS’de de aynı konu ele alınmıştır. MSHS, Md. 12, 2’de, *“herkes kendi ülkesi de dahil, bir ülkeden ayrılmakta serbesttir”*; 4. fıkrasında ise, *“hiç kimse, kendi ülkesine girme hakkından keyfi olarak mahrum bırakılmaz”* denilmektedir (Aras 2012: 172; Aust 2005: 243; Çağırın 2011: 298).

Geri dönüş konusuna *“Her Türlü Irk Ayrımcılığının Tasfiye Edilmesine Dair Uluslararası Sözleşmesi”*nde de değinilmiştir. Sözleşmenin Md. 5.d.ii’sinde, *“herkesin kendi ülkesi dahil bir ülkeden ayrılma ve ülkesine dönme hakkına sahip olduğu”* belirtilmektedir (Aras 2012: 172; Sencer 1988: 100). Adı geçen sözleşmelere paralel olarak Avrupa Konseyi, bölgesel düzeyde yaptığı bir çalışmayla benzer hükümleri AİHS’ye dahil etmiştir. Nitekim 4. No.lu Protokolün Md. 3, 1’le *“sınır dışı etme”*, Md. 3, 2’le ise *“geri dönüşün engellenmesi”* yasaklanmıştır (Çağırın 2011: 348; Gemalmaz 2003a: 147).

1948 Arap-İsrail çatışmasından sonra BM Genel Kurulu’nun 11 Aralık 1948’de aldığı 194 (III) sayılı karar da, vatana geri dönüş konusunda önemli bir hukuki temel oluşturmaktadır. Kararın geri dönüşle ilgili bölümünde, *“isteyen Filistinlilerin mümkün olan en erken tarihte terk ettikleri yurtlarına dönmelerini, dönmek istemeyenlerin uluslararası hukukun prensipleri çerçevesinde kayıplarına ve terk ettikleri mülklerine karşılık tazminat almaları”* öngörülmekteydi (Arı 2004: 238; Seydi 2004: 79; Yılmaz

2009: 67). İsrail, 1949 yılında BM'ye üye olurken BM Genel Kurulu'nun 194 (III) sayılı kararını kabul ettiğini açıklamıştır (Bishara 2003: 77). Ancak BM'nin bahse konu kararı 1948-2000 yılları arasında değişik vesilelerle 135 kez tekrarlanmasına karşın, İsrail tarafından dikkate alınmamıştır (Sitta 2002: 487). İsrail'in olumsuz tavrına rağmen, 194 sayılı karar dahil BM'nin bu konuyu da kapsayan sözleşmeleri "*vatana geri dönüş hakkı*" konusunda uluslararası teamül hukukunun oluşmasında kayda değer bir birikim yaratmıştır (Aras 2012: 171).

Ayrıca AGİT, BMMYK ve Uluslararası Göç Örgütü(UGÖ)'nün Mayıs 1996'da düzenlediği "*BDT Konferansı*"nda, kendi isteği dışında diğer ülkelerde bulunan mültecilerin ve sürgünden ülkelerine geri dönmek isteyen grupların durumlarının görüşülmesine bağlı olarak vatana geri dönüş hakkı konusuna da değinilmiştir (Armstrong 2002: 16; Pentikainen ve Trier 2004: 30; Ray 2004: 103). Konferans sonunda yapılan resmi açıklamada, "*daha önce sürgün edilmiş halklara mensup kişilerin gönüllü olarak geri dönme hakkı vardır. Bu hak, transit geçişin güvenceye alınmasını, kendilerine ait mal varlığının yasaklanmamış kısmını birlikte götürmelerini ve tarihi vatanlarında birleşmeleri için yardımı da kapsar.*" denilmiştir (Kütükçü 2005: 18). Bu ifadeyle uluslararası kamuoyu, bir bakıma Ahıska Türklerinin geriye dönüş sorununu resmi olarak tanımıştır. Bu yaklaşımın çok az somut sonuç doğurmuş olmasına karşın uluslararası kamuoyunun soruna dahil olmasına yönelik ilk resmi adım da bu sayede atılmıştır (Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 38).

Görüldüğü üzere uluslararası hukuk, nedeni her ne olursa olsun sivillerin ülkelerine geri dönüş hakkına sahip olduklarını belirtmektedir (Bishara 2003: 76). Uluslararası hukuk "*kendi istekleriyle ülkesini terk eden sivillere bile ülkesine tekrar geri dönme hakkını tanırken*", yaşadığı topraklarından zorla Orta Asya'ya sürgün edilen Ahıskalıların vatanlarına geri dönüşlerine müsaade edilmemesi kabul edilemez.

Bu kapsamda yapılması gereken, Ahıska Türklerinin bu konudaki tercihlerinin belirlenmesidir. Serbest iradeleriyle halen bulundukları ülkelerde yaşamayı tercih eden Ahıskalılara, BM Kurulu'nun 194 (III) sayılı kararı ile Filistinliler için öngörülen tazminatın aynen ödenmesi sağlanmalıdır. Ahıska'ya dönmeyi tercih eden Ahıskalılara ise, AIHS esaslarına göre işlem yapılmalıdır.

4.5. Gürcistan'ın Avrupa Konseyi'ne Üye Olmasının Vatana Geri Dönüş Hakkı Üzerine Hukuki Etkileri

Üyelik için 1996 yılında Avrupa Konseyi'ne müracaatından sonra Gürcistan, Aralık 1998'de Avrupa Konseyi'nin Ahıska Türklerinin vatanlarına geri dönüş konusundaki şartını kabul ettiğini açıklamıştır. Bunun üzerine Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi; 29 Ocak 1999'da yayınladığı kararla, Gürcistan'ın Ahıska Türklerinin ana vatanlarına dönmelerini sağlamak için gerekli hukuki sorumluluğu benimsemesinden dolayı taraflar arasındaki müzakerelere Avrupa Konseyi'nin de katılacağını bildirmiştir (Pentikainen ve Trier 2004: 34). Nitekim Avrupa Konseyi, taraflar arasında Nisan 1999'da Viyana'da yapılan müzakerelere katılmıştır.

Viyana müzakerelerinde Avrupa Konseyi'nin beklentilerine uygun hareket eden Gürcistan, üç yıllık bir sürecin sonunda 29 Nisan 1999'da Avrupa Konseyi'ne 41. üye olarak kabul edilmiştir. Gürcistan; Avrupa Konseyi'ne giriş şartı olarak, Ahıska Türklerinin Gürcistan halkıyla entegrasyonuna ve ana vatanlarına dönmelerine izin veren hukuki bir çerçeveyi kabul edeceği, ayrıca Ahıska Türklerine Gürcistan vatandaşlığını elde etme hakkını tanıyacağı sözünü vermiştir (Kütükçü 2005a: 277). Gürcistan söz vermesine rağmen hem geri dönüşü sağlayacak, hem de Ahıskalılara vatandaşlık hakkı verecek yasal düzenlemeyi sürekli ertelemiştir (Kütükçü 2013: 20).

Gürcistan, Avrupa Konseyi'ne üye kabul edilmesinin ardından 20 Mayıs 1999'da AİHS'yi imzalamakla, AİHS'nin öngördüğü denetim sistemini kabul etmiştir. Diğer taraftan Avrupa Konseyi'ne üyelik için "*Ahıska Türklerinin Gürcistan'a dönme haklarını tanıma*" şartını kabul etmekle, hem tek taraflı uluslararası hukuk işlemi olarak "*tanıma*", hem de tek taraflı "*söz verme*" eylemini gerçekleştirmiştir (Doğan 2008: 86; Kütükçü 2005a: 281; Pazarcı 2008: 124). Uluslararası hukuk işleminin bir sonucu olarak Gürcistan, uzun süre bir direnmesine rağmen Avrupa Konseyi'nin artan baskıları neticesinde 11 Temmuz 2007'de Ahıska Türklerinin vatanlarına geri dönüş yasasını onaylamak zorunda kalmıştır.

Gürcistan'ın yasayı onaylamasında birinci derecede AİHS etkili olmuştur. Bu açıdan AİHS, dinamik bir yapıya sahiptir. Gürcistan, Avrupa Konseyi'ne üye olmasının ardından 7 Temmuz 2002'de Ahıska Türklerinin ana meselesi olan mülkiyet hakkıyla alakalı 1 No.lu Protokolü bazı çekinceler ileri sürerek imzalamıştır (Gemalmaz 2003a: 124; Kütükçü 2005a: 277). Mülkiyet hakkıyla ilgili protokolü imzalayan Gürcistan'ın,

sürgünün planlama ve uygulanmasıyla alakalı kendi fiilinin olmadığını iddia ederek Ahıska Türklerine ait mülkiyet haklarıyla ilgili konudan sorumlu tutulamayacağını ileri sürmesi kabul edilecek bir yaklaşım değildir. Aynı şekilde selefi Sovyetler Birliği'nin Ahıska Türklerine yönelik yaptığı uygulamalardan kendini muaf tutması da mümkün değildir. Zira Sovyetler Birliği'nin sürgün ettiği Ahıska Türkleri hala vatanlarına geri dönememiştir. Dolayısıyla Gürcistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra da durumda bir değişiklik olmamıştır. Ahıska Türkleri Sorunu halen devam etmektedir. Avrupa Konseyi'ne üye olan ve geri dönüş yasasını kabul eden Gürcistan, AİHS 4. No.lu Protokolün 3. maddesinin 2. fıkrasının öngördüğü “*geri dönüşün engellenmemesi*” yasağını kaldırmamıştır. Bu nedenle Ahıska Türkleri, 1 No.lu Protokolün 1. maddesinin kendilerine tanıdığı mülkiyet hakkını kullanamamışlardır (Kütükçü 2005a: 281).

Gürcistan, Ahıskalıları kendi vatandaşı olarak görmediği gibi Sovyetler Birliği döneminde özel mülkiyet kapsamındaki tüm malların devletleştirildiğini iddia ederek Ahıskalıların mülkiyet haklarıyla ilgili taleplerini reddetmektedir. Gürcistan'ın her iki konuyla ilgili yaklaşımı, uluslararası hukuk açısından doğru değildir. Herşeyden önce, bir ülkeye ait topraklar üzerinde yaşayan halkın yeni devletin vatandaşlığını elde etmesi, uluslararası hukukun öngördüğü temel hususlardan biridir. Diğer taraftan, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla daha önce kamulaştırılan mallar eski statüsüne dönmüştür. Yani Ahıskalılar, 1930'lu yıllarda kamulaştırılınca kadar kendilerine ait olan taşınmaz mallarını hukuken yeniden elde etmişlerdir. Gürcistan, bu gerçeği reddetmek yerine eski durumun yeniden tesisini fiilen sağlamakla yükümlüdür (Doğan ve Hacıoğlu 2007: 55).

Avrupa İnsan Hakları Divanı'nın “*Loizidou Kararı*”nda da görüldüğü gibi Ahıska Türkleri, sürgün edilmelerinden dolayı Ahıska'da bıraktıkları taşınmaz mallarına yönelik her türlü mülkiyet haklarına sahiptir. AİHS'nin yarattığı hukuk sistemi, onlara bu hakkı vermektedir. Avrupa Konseyi üyesi Gürcistan, Ahıskalıların taşınmaz mallarını geri almaları için gerekli yasal düzenlemeleri yapması gerekmektedir. Daha da önemlisi, Ahıskalıların bu yöndeki girişimlerini engellemeye hakkı yoktur. Engellediği takdirde, AİHS'nin 13. maddesinde öngörülen “*etkili başvuru hakkını*” ihlal etmiş olacaktır (Gemalmaz 2003a: 11; Kütükçü 2005a: 282).

Ahıskalılara haklarını vermeye yanaşmayan Gürcistan'ın, aynı konumda olan Ermeni, Rum ve Gürcülere karşı farklı bir tutum içinde olduğu görülmektedir. Nitekim

Gürcistan, 1997 yılında kabul ettiği “*Baskı Altında Tutulanların Sosyal Korunması ve Siyasi Misillemenin Kurbanları Olarak Gürcistan Vatandaşlığının Tanınması Hakkındaki Kanun*” ile, daha önce sürgün edilen Ermeni, Rum ve Gürcülere haklarını iade etmiştir. Ancak kanun kapsamına Ahıska Türkleri dahil edilmemiştir. Bundan dolayı Gürcistan, açık bir şekilde MSHS’nin 2. maddesi ile, AİHS’nin 14. maddesinde belirtilen ayrımcılık yasağını ihlal etmiştir (Çağırın 2011: 335; Gültaş 2004: 397; Kütükçü 2005a: 282).

Avrupa Konseyi’nin kapsama alanında yaşayıp ta sürgün hayatı devam eden Ahıskalılar maruz kaldıkları insan hakları ihlallerinden dolayı AİHM’ne müracaat hakkı bulunmaktadır. Ancak bugüne kadar hiçbir Ahıskalı, bu yönde bir girişimde bulunmamıştır. AİHM’nin yargı yetkisi, üç farklı hukuk kişinin başvurusuyla harekete geçmektedir. Başvuruların konusu, AİHS’de belirtilen insan haklarından en az birisinin ihlali olmalıdır. İlk hukuk kişisi, bireydir. Avrupa Konseyi üyesi bir ülkede yaşayan hukuki ehliyeteye sahip gerçek kişilerin tamamı, mağduriyetinden dolayı AİHM’ye başvurabilir. Diğer, devletlerdir. Avrupa Konseyi üyesi bir devlet, yine üye olan diğer bir devleti AİHM’ye şikayet etme hakkına sahiptir. Örneğin Türkiye, Ahıskalıların geri dönüşüyle ilgili Avrupa Konseyi’ne giriş şartlarını yerine getirmediği için Gürcistan’ı AİHM’ye şikayet edebilir. Sonuncusu ise, hükümet dışı kuruluş ve kişi topluluklarıdır. Bu kategoridekiler, genellikle sivil toplum örgütleri, gönüllü kuruluşlar, devlet örgütlenmesi içinde yer almayan tüzel kişiliğe sahip dernek, vakıf, siyasi parti ve özel hukuk hükümlerince kurulmuş dini cemaatlerdir. Son gruptakiler sadece, kendi grubunun sorunlarından dolayı mahkemeye başvurabilir. Hiçbir şekilde gerçek kişinin haklarını savunma adına mahkemeye başvuramazlar. Örneğin DATÜB’ün, Gürcistan’ın bir Ahıskalının mülkiyet hakkını ihlal ettiği gerekçesiyle, onun adına AİHM’ye başvurma hakkı yoktur (Gemalmaz 2003a: 215; Karaaslan 2004: 119).

Ahıskalıların mağduriyetlerinden dolayı AİHM’ne müracaatlarında önceliği mülkiyet hakkı konusuna vermelerinin daha doğru bir yaklaşım tarzı olacağı düşünülmektedir. Bilindiği gibi Gürcistan, onayladığı dönüş yasasına göre geri dönmelerine izin verdiği Ahıska Türklerinin ana vatanları Ahıska’ya yerleşmelerine müsaade etmemektedir. Bu durum, AİHS 4. No.lu Protokolün 2. maddesinin 1. fıkrasında öngörülen “*bir devletin ülkesi içinde usulüne uygun olarak bulunan herkes, orada serbestçe dolaşma ve ikametgahını seçebilme hakkına sahiptir*” kuralına aykırıdır

(Çağırın 2011: 348; Gemalmaz 2003a: 146). AİHM'nin, diğer insan hakları ihlalleri yanı sıra özellikle mülkiyet hakkı ve serbestçe ikametgah seçimi konularındaki hak ihlallerinden dolayı Gürcistan'ı Türkiye'ye benzer bir şekilde tazminata mahkum etmesi kuvvetli bir olasılıktır. Mahkemenin vereceği tazminatları ödemekte zorlanmasına bağlı olarak Gürcistan'ın malum politikasından zamanla geri adım atabileceği değerlendirilmektedir. Bunun başarılması halinde, Gürcistan'ın hem dönüş yasasının uygulanmasını sürüncemede bırakma yaklaşımına, hem de Ahıska'ya yerleşmemesiyle ilgili koyduğu rezervine son verilebilecektir. Ahıskalılar, mülkiyet hakkını elde etmelerinden sonra, sürgünden dolayı yaşadıkları mağduriyetin giderilmesi amacıyla AİHM'ye yeniden başvurarak RF'den de tazminat haklarını almalıdırlar.

Böyle bir durumda Ahıska Türklerinin yasal hakları varken bugüne kadar neden AİHM'ye müracaat etmedikleri sorusu akla gelmektedir. Bunun en önemli nedeni; AİHM'nin yapısıyla ilgili esasları düzenleyen AİHS 11. No.lu Protokolün 35. maddesinin 1. fıkrasına göre, iç hukuk yolları tüketilmeden AİHM'ye başvurulmasının mümkün olmamasıdır. Ayrıca iç hukuk yollarının tüketildiğini gösteren mahkeme kararının yayınladığı tarihten itibaren altı aylık süre zarfında AİHM'ye başvurmak zorunludur. Altı aylık süre geçtikten sonra yapılan müracaatlar kabul edilmemektedir (Gemalmaz 2003a: 216; Güner 2004: 35).

AİHM'ye müracaat için iç hukuk yollarının tüketilme zorunluluğu, Ahıskalıların önündeki aşılması zor bir engel olarak durmaktadır. Söz konusu engelin aşılabilmesi için bu konuyu inceleyen Kütükçü(2013: 18)'nin önerdiği *“bağımsız bir komisyon kurulması”* teklifi, sorunun çözümü için kullanılabilir uygun yöntemlerden biri olarak ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda DATÜB, mülkiyet hakkı konusunu araştırmak üzere Gürcistan'a bağımsız bir komisyon kurulması teklifinde bulunabilir. Gürcistan'ın teklifi kabul etmesi halinde, mülkiyet haklarıyla ilgili normal bir süreç başlayacaktır. Gürcistan'ın teklifi reddetmesi durumunda ise, sorun doğrudan Avrupa Konseyi'ne aktarılabilir. Avrupa Konseyi'nin Gürcistan'a bu konuda yapacağı müdahaleden olumlu bir sonuç alınamadığı takdirde, Ahıskalılar için AİHM'ye başvuru hakkı doğacaktır.

İç hukuk yollarının tüketilme zorunluluğunun aşılabilmesi için kullanılabilir diğer bir yöntem de, konuyla ilgili istisnai koşullardan yararlanmaktır. İstisnai koşullar, AİHS ve buna bağlı hazırlanan yasanın ihlalinden doğabileceği gibi, iç hukuk yolunun

kasıtlı olarak sınırlandırılması, yargı yolunun engellenmesi, mevcut idari uygulamaların AİHS'ye aykırı olması veya ülke içinde başvurunun yasa ile kapatılması hallerinde de olabilir. Bu gibi durumlarda iç hukuk yollarının tüketilmesi kuralı, esnek biçimde uygulanabilmekte, ya da en azından katı olarak uygulanmamaktadır (Merdol 2008: 15). Aslında burada açıklanan özel durumlar, konuyu ülke gündemine getirmemek için direnen Gürcistan'ın tutumunu çok iyi özetlemektedir. Kısacası, Ahıskalıların AİHM'ye müracaat için bu kanalı da kullanmaları mümkündür.

Ahıska Türklerine ait dernekler, AİHM'ye müracaat konusunu çok iyi incelemelidir. Bunun için doküman ve uzman personel sıkıntısı yoktur. Özellikle Türkiye'de bilgisinden yararlanabilecek nitelik ve sayıda çok sayıda uzman bulunmaktadır. Karar verilmesi halinde, Ahıskalıları bilgilendirme amacıyla görevlendirilecek personel, kısa süre içinde donanımlı hale getirilebilir. Derneklerin yeterli uzman sayısına ulaşmasından sonra, Ahıskalılara bir program dahilinde AİHM'ye müracaat konusunda bilgilendirme konferansları yapmaları faydalı olacaktır. Bilgilendirme konferansları, hiç şüphesiz Ahıskalılar arasındaki dayanışmayı daha da kuvvetlendirecektir. Bunun yapılması halinde, geri dönüş konusunda Gürcistan üzerinde arzu edilen baskının oluşturulması da mümkün olabilecektir.

Ahıskalıların uzun süreden beri devam eden geri dönüş mücadelesi, Ahıska'ya geri dönüşle sonuçlanmayabilir. Herkesin Ahıska'ya dönmesini beklemek hayalciliktir. Zaten geri dönüş için mürcaat edenlerin sayısı da, bunu doğrulamaktadır. Öte yandan geri dönenlerin tekrar sorunlarla karşılaşmayacağını garantisini de kimse veremez. Ayrıca ev sahibi halklarla entegrasyonlarını tamamlamış olanların hukuki statülerini güvenceye almak gerekmektedir. Bunun için azınlık statüsünün iyi bilinmesinin yanı sıra, gerek Gürcistan'a dönenlerin gerekse halen bulundukları ülkelerde kalmayı tercih eden Ahıskalıların kendileri ile devleti arasındaki hak ve yükümlülüklerin neler olduğu belirlenmelidir.

4.6. Gürcistan'a Geri Dönüş ve Azınlık Hakları

Gürcistan'ın geri dönüş yasasını onaylamasının ardından başlayan Ahıskalıların geri dönüş süreci, Avrupa Konseyi'nin baskılarına rağmen çok yavaş ilerlemektedir. Sürecin tamamlanmasıyla, geri dönen Ahıskalıların Gürcü toplumuyla kaynaşması veya

entegrasyonu ile sonuçlanması planlanmaktadır. Sürecin içindeki iki faaliyet, Ahıskalılar açısından oldukça önemlidir. Bunlardan ilki, Gürcü vatandaşlığının elde edilmesidir. Yasada bu konuda bazı temel esasların belirsiz olması, Ahıskalıları endişelendirmektedir. Diğer ise, entegrasyonun belirli bir aşamadan sonra asimilasyona dönüşme riskidir. Bunun için geri dönüş yapan Ahıskalıların yasal haklarının Gürcistan'daki hem çoğunluk hem de azınlık gruplara göre teminat altına alınması gerekmektedir. Geri dönüş yapacak Ahıskalıların geçmişte yaşananlara benzer sorunlarla tekrar karşılaşmamaları için azınlık hakları anayasal güvence altında olmalıdır.

Gerçi Gürcistan Anayasası'nın 14. maddesinde genel eşitlik ilkesine, 38. maddesinde de azınlıkların eşitliğine vurgu yapılmaktadır. Azınlıkların hiçbir şekilde ayrımcılığa tabi tutulmayacağı belirtilmektedir. Buna bağlı olarak Gürcü politikacılar da, bu hukuki düzenlemeyi gerekçe göstererek Gürcistan'da ayrımcılığın olmadığını dile getirmektedirler (Ağacan 2005: 58; Popjanevski 2006: 30). Ancak Gürcü tarafının iddialarına rağmen azınlık haklarıyla ilgili husus tartışmalıdır.

Bilindiği gibi Ahıskalılar daha önce de Gürcistan'a yerleşmiştir. Hatta gelenlerin tamamı, "*Gürcü kökenli Müslüman oldukları*" şartını kabul ettikleri için ülkeye yerleşebilmişlerdir. Bu şartı kabul ederek gelenler dahi, yerel yöneticilerin baskılarına dayanamayarak geri dönmek zorunda kalmışlardı. Aynı durumla tekrar karşılaşmamak için azınlık kavramının, azınlık statüsüne sahip birey ile devlet arasında karşılıklı hak ve yükümlülüklerin, azınlıklara yönelik yerel, bölgesel ve küresel düzeyde yapılan antlaşma/sözleşmelerle sağlanan koruma mekanizmalarının bilinmesinde yarar vardır.

II. Dünya Savaşı'nın ardından hem insan hakları hem de azınlık hakları konusunda yeni bir dönem başlamıştır. Azınlık haklarıyla ilgili çalışmalar daha önce başlatılmış olsa da, ilk olumlu sonuçları gerek bölgesel gerekse küresel düzeyde yapılan sözleşmelerle alınmıştır.

Genel anlamda konuyla ilgili uzun bir süreç takip edilmesine rağmen azınlık kavramının tanımı üzerinde henüz bir uzlaşma sağlanamamıştır. Tanımlar, kişilerin, grupların ve devletlerin çıkarlarına göre değişmektedir (Oran 2009: 67; Pazarcı 2008: 207; Popjanevski 2006: 16). Uluslararası hukukta azınlık kavramının tanımı konusuyla ilgili ilk çalışma, Milletler Cemiyeti döneminde yapılmıştır. Bu kapsamda Milletler Cemiyeti'ne bağlı faaliyette bulunan Uluslararası Sürekli Adalet Divanı(USAD), I.

Dünya Savaşı'ndan sonra belirli devletlerin sınırları içinde kalan ve çoğunluktan farklı ırk, dil veya dine sahip olan grupların korunmasını düzenleyen antlaşmaların yorumu çerçevesinde görüş bildirmiştir. USAD; 31 Temmuz 1930'da verdiği bu görüşünde azınlıkları, *“bir devlette yerleşmiş bulunan ve nüfusu ayrı bir ırk, dil ya da dinden oluşan toplumsal gruplar”* olarak tanımlamıştır (Çavuşoğlu 2001: 33; Pazarcı 2008: 206).

Tanımlama konusunda diğer önemli bir çalışma da, BM döneminde yapılmıştır. BM Yabancıların Korunması ve Ayrımcılığın Önlenmesi Alt Komitesi raportörü Francesco Capotorti'nin yaptığı azınlık tanımı, öğretilerde genel olarak kabul edilmekle birlikte, azınlıklara yönelik gerek BM gerekse Avrupa Konseyi'nde yapılan çalışmalarda devletler tarafından benimsenmemiştir (Arsava 1993: 43; Pazarcı 2008: 207). BM tarafından azınlık kavramının tanımlanması amacıyla görevlendirilen Capotorti; çeşitli ülkelerde azınlıklar üzerine yaptığı çalışma neticesinde 1978'de BM'e sunduğu önerisinde azınlığı, *“bir devletin nüfusunun geri kalanına göre sayısal olarak az olan, yönetici konumlarda bulunmayan, o devletin vatandaşı olan, üyeleri nüfusun geri kalanından farklı etnik, dinsel ya da dilsel özelliklere sahip olan ve kültürlerini, geleneklerini, dinlerini ya da dillerini, üstü örtülü de olsa, korumaya yönelik bir dayanışma duygusu gösteren grup”* olarak tanımlamıştır (Arsava 1993: 43; Nal 2010: 16).

Azınlıklar alanında çalışmalarıyla tanınan Oran(2009: 67)'a göre ise; azınlık, *“sosyolojik bakımdan bir toplulukta sayısal bakımdan azınlık oluşturan, başat olmayan, çoğunluktan farklı niteliklere sahip olan, bu niteliklerini korumaya çalışan gruptur. Bu açıdan eşcinseller, transseksüeller, travestiler, Krişna'ya tapanlar bile azınlıktır.”* Görüldüğü gibi üç tanım arasında da benzerlik bulunmamaktadır.

Tanımların mukayesesini yaptığımızda, USAD'ın görüşünden etkilenen Capotorti'nin tanımında azınlığın genel olarak devletin vatandaşlarıyla sınırlandırıldığı görülmektedir. Bir toplumda yaşaması mümkün olan mülteciler, yabancılar, göçmenler bu tanımın dışında bırakılmıştır (Arsava 1993: 43; Çavuşoğlu 2001: 43). Buna karşın Oran'ın tanımında ise, azınlık grubu ile devlet arasındaki resmi bağdan bahsedilmemektedir. Diğer bir deyişle, azınlık olarak gösterilen grubun devletin vatandaşı olup olmadığı belli değildir.

Uluslararası hukukta azınlıkların tanımıyla ilgili başlayan tartışma, azınlık haklarının nasıl kullanılması gerektiği konusu üzerinde devam etmiştir. Ancak genel eğilim, azınlık haklarının grup yerine bireysel haklar olarak kullanılması yönündedir. Zaten uluslararası alanda yapılan sözleşmelerde, genellikle azınlığa mensup bireyler ifadesi tercih edilmektedir. Bunun iki önemli nedeni bulunmaktadır. İlki, azınlıklara grup olarak uluslararası kişilik verilmesi halinde ulusal bütünlüğün parçalanabileceği korkusudur. Diğeri ise, gruplara bireyleri ezmesi için fırsat verilmemesidir (Ergin 2010: 4; Nal 2010: 19).

Azınlıklar, sınırları içinde yaşadıkları devlet ile ilişkilerinde bazı değerlere özellikle dikkat etmeleri gerekmektedir. Örneğin yaşadıkları ülkenin vatandaşı olan azınlık topluluğun devletlerine sadakati önemlidir. Zira, bir devletin vatandaşı iken o devletten ayrılarak başka bir devlet kurma yönündeki girişimler içinde olan bir topluluğun, halen yaşadıkları ülke tarafından azınlık olarak kabul edilmesi mümkün değildir. Diğer taraftan, başkaları onları azınlık olarak tanımlarken, onlar da azınlık bilinci içinde hareket etmelidirler. Başka bir ifadeyle, azınlık grup, azınlık olarak farklılığın ayırıcısında olmalı, bunu sürdürme yönündeki arzularını canlı tutmalı ve daha da önemlisi, azınlık eğilimini algılayıp ona göre davranmalıdır (Okutan 2004: 62).

Uluslararası alanda Azınlıklarla ilgili çalışmaların ilk olumlu sonucu, MSHS'nin 27. maddesine yansımıştır. BM sözleşmeleri kapsamında azınlıkların korunmasına yönelik bağlayıcı hükümlerin bulunduğu 27. madde de, *“etnik, dinsel ve dil azınlıklarının bulunduğu devletlerde, bu azınlıklardan olan kişilerin, gruplarındaki öteki üyelerle birlikte, topluluk olarak kendi kültürlerinden yararlanmak, kendi dinlerini açıklamak ve uygulamak, ya da kendi dillerini kullanmak hakları yadsınamaz”* ifadesi yer almaktadır (Balcı ve Sönmez 2001: 108; Çavuşoğlu 2001: 23).

Bu ifadenin içeriğine baktığımızda iki husus dikkat çekmektedir. Öncelikle, azınlıklar üç başlık altında sınıflandırılmaktadır. Etnik, dinsel ve dilsel olmak üzere üç gruba ayrılan azınlıklara, daha çok Avrupa tarafından kullanılan *“ulusal azınlıklar”* dahil edilmemiştir. Ulusal azınlıklar teriminden, siyasi mana taşıdığı için özellikle kaçınılmıştır. Diğer taraftan, egemenlik alanında azınlık grup bulunan devletlere, onları tanıma inisiyatifi verilmemiştir. Yani tanıma uyan farklı toplumsal gruba sahip bir devlete, kendisi tanısa da tanımasa da bir azınlığa sahip olduğu ve bu yüzden bazı yükümlüklerinin bulunduğu belirtilmiştir (Nal 2010: 27). Örneğin Gürcistan geri dönen

Ahıskalıları azınlık olarak kabul etmese bile, MSHS'nin 27. maddesi gereği Ahıskalıları azınlıklara ait tüm haklardan yararlanabileceklerdir. Ya da hak ihlali olması durumunda önce yerel mahkemeye, oradan olumsuz sonuç alınması halinde de doğal olarak AİHM'ye başvurabileceklerdir.

Adı ve içeriği doğrudan azınlıklar olan ilk uluslararası belge, *“Ulusal ya da Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Haklarına İlişkin Bildiri”*dir. BM Genel Kurulu'nun 47/135 sayılı kararıyla kabul edilen belgeyi önemli kılan nedenlerden biri, *“ulusal azınlıklar”* konusunun uluslararası resmi bir belgeye dahil edilmesidir. Diğer bir neden ise, bildirinin 4. maddesi ile, azınlıkların korunmasıyla ilgili devletlere olumlu yükümlülükler getirilmesidir. Maddenin 1. ve 2. fıkralarına göre; devletlerin, *“hiçbir ayırım yapmadan yasa önünde eşitliği gerçekleştirme ve azınlıklara mensup kişilerin kendi kültürlerini, dillerini, dinlerini, geleneklerini, örf ve adetlerini geliştirmeleri için gerekli şartları yaratmak amacıyla tedbirler almakla yükümlü olduğu”* belirtilmektedir (Çavuşoğlu 2001: 38; Gültaş 2004: 552; Nal 2010: 31).

BM'nin azınlıklarla ilgili yayınladığı bu bildirisinden önce, 1990 Kopenhag Konferansı'nın ardından AGİK tarafından yayınlanan “Kopenhag Belgesi”nin de, azınlık haklarının uluslararası alanda tanınmasında önemli bir dönüm noktası olduğu düşünülmektedir (Çavuşoğlu 2001: 49). Bu konu üzerinde çalışan Civelek(2006: 22), adı geçen belgeyi içerik olarak *“Azınlık Hakları Bildirisi”*ne benzetmektedir. AGİK yayınladığı bu belge ile, ulusal azınlıklara tanınacak haklar bakımından ilk defa bu kadar detaylı hükümler kabul etmiştir. Azınlıklarla ilgili hususların 30. ve 39. maddeler arasında düzenlendiği belgede; azınlıklara tanınacak hakların, konferansa katılan devletlerin kendi vatandaşlarına tanıdıkları eşitlik ve ayırım yapılmaması ilkelerine uygun olması gerektiği belirtilmiştir (Civelek 2006: 17; Gültaş 2004: 686).

AGİK'in 19-21 Kasım 1990 tarihleri arasında yapılan Paris Zirvesi'nde kabul ettiği, *“Yeni Bir Avrupa İçin Paris Antlaşması”*nda da azınlıklar konusuna değinilmiş ve 1-19 Temmuz 1991 tarihleri arasında Cenevre'de ulusal azınlıklar konusunda bir uzmanlar toplantısı düzenlenmesine karar verilmiştir (Balcı ve Sönmez 2001: 362; Gültaş 2004: 713). Toplantı neticesinde hazırlanan raporda, *“ulusal azınlıklar konusunun artık “milli yetkiye” dahil olmadığı, yani ülkelerin iç işleri olarak kabul edilmediği”* belirtilmek suretiyle, azınlıklar konusu bambaşka bir boyuta taşınmıştır (Alpkaya 1992: 152; Oran 2009: 140). Nitekim bu yeni gelişmeye bağlı olarak 10

Temmuz 1992’de Helsinki Zirvesi’nde, doğrudan Avrupa Konseyi’ne bağlı “*Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği*” birimi oluşturulmasına karar verilmiş ve azınlıklar konusunda belirlenen stratejinin uygulamasına geçilmiştir (Alpkaya 2000: 3; Uluşahin 2007: 37; Telli 2012: 111).

Bu noktadan sonra azınlıklarla ilgili en önemli gelişme, Avrupa Konseyi tarafından “*Ulusal Azınlıkların Korunmasına Yönelik Çerçeve Sözleşmesi*”nin kabul edilmesidir. Sözleşme, uluslararası hukuk açısından ulusal azınlıkların korunmasına yönelik bağlayıcı ilk belgeyi oluşturmaktadır. Buna karşın, sözleşmenin hükümleri doğrudan uygulanabilir mahiyette değildir. Daha çok taraf devletlere takdir yetkisi bırakmakta, gerekli önlemleri alma yükümlülüğü getirmektedir. Zaten belgenin “Çerçeve Sözleşme” olarak kabul edilmesinin nedenlerinden biri de budur (Çavuşoğlu 2001: 26; Gemalmaz 2003: 519).

AGİK ve Avrupa Konseyi’nin ortak çalışmaları neticesinde hazırlanan sözleşmenin 1. maddesinde “*ulusal azınlıkların ve bu azınlıklara mensup kişilerin hak ve özgürlüklerinin korunması, insan haklarının uluslararası korunmasının ayrılmaz bir parçasını oluşturur ve bu yönüyle uluslararası iş birliği kapsamı içindedir*” denilmektedir (Gemalmaz 2003b: 227). Bu ifadeden de anlaşılacağı gibi sözleşme, devletlerin bu konudaki yetkilerini onaylamakla birlikte, azınlıkların korunmasını uluslararası bir sorun olarak kabul etmektedir. Çavuşoğlu(1998: 101)’na göre; azınlıkların korunmasına bu şekilde uluslararası bir boyut kazandırılması, sözleşme ile etkin bir denetim sistemi getirilmemiş olsa bile azınlık kavramının, söz konusu denetim sistemi içinde özerk bir anlam kazanmasına yol açmaktadır.

Sözleşmede azınlık tanımı bulunmamaktadır. Ancak sözleşme, bir bütün olarak okunduğunda iki tespitin öne çıktığı görülmektedir. Öncelikle azınlık kavramı ile, hem bütün olarak azınlık grubu, hem de tekil olarak bu azınlığın üyesi olan bireyler kastedilmektedir. Bu kapsamda “*grup haklarının*” tanınması söz konusu değildir. Grup ve birey ayrımı yapılmaksızın azınlık sınıflandırmasına tabi olanlar, taraf devletlerin ülkesinde bulunanlarla sınırlandırılmıştır. Diğer taraftan azınlık tanımlamasında belli bazı unsurlar öne çıkarılmıştır. Bunlar, sırasıyla dilsel, dinsel, kültürel ve etnik kimliktir (Çavuşoğlu 2001: 53; Gemalmaz 2003: 519).

Sözleşmedeki önemli hususlardan biri de; taraf devletlerin, sözleşmede belirtilen bazı hakları sınırlandırmaları veya onlara aykırı önlemler almalarında AİHS’nin

konuyla ilgili ölçütlerine riayet etmek zorunda olmalarıdır. Sözleşmenin 19. maddesindeki hüküm gereği, doğrudan AİHS'ye gönderme yapılmakta ve Avrupa Konseyi'nin oluşturduğu iki sözleşme arasında bağ kurulmaktadır. Bunun bir sonucu olarak doktrinde, AİHM'nin yargı yetkisinde olan davalarda *“destekleyici bir norm”* olarak *“Çerçeve Sözleşmeyi”* dikkate alabileceği ileri sürülmektedir (Gemalmaz 2003: 520; Gültaş 2004: 549). İki sözleşme arasında kurulan bu bağ yorumlayan Gemalmaz(2003: 520), *“AİHM'nin özellikle AİHS'nin 14. maddesinde belirtilen vakalar başta olmak üzere ve fakat bununla sınırlı olmaksızın ve yürürlüğe girmesinin ardından AİHS 12 No.lu Protokolün uygulanması bağlamında Çerçeve Sözleşme standartlarının göz önünde bulundurulabileceğini öngörmenin yanlış olmayacağını”* belirtmektedir.

Netice itibariyle, azınlıklar ve azınlık haklarının korunmasıyla ilgili uluslararası hukuk alanında bugüne kadar yayımlanmış olan belgelere göre; Ahıskalılar, azınlıklarla ilgili yapılmış tanımların tamamına uymaktadır. Yani Ahıskalılar, hem etnik, hem dilsel hem de dinsel açıdan azınlık niteliklerine sahiptir. Uluslararası alanda insan hakları ve azınlıklarla ilgili yayımlanmış hukuk belgelerine göre; Gürcistan, öncelikle Ahıska Türklerinin vatanlarına geri dönmelerini kabul etmek zorundaydı. Nihayet sözleşmelerden kaynaklanan yükümlülükleri gereği 2007'de geri dönüş yasasını onaylamıştır. Ancak bu yeterli değildir. Azınlık haklarına sahip olan Ahıskalılara karşı, MSHS'nin 27. maddesi, BM'nin Ulusal ya da Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Haklarına İlişkin Bildirisi ile, Avrupa Konseyi'nin yayınladığı Ulusal Azınlıkların Korunmasına Yönelik Çerçeve Sözleşmesi'nden kaynaklanan yükümlülükleri de bulunmaktadır. Buna karşın Ahıskalıların da; hem grup hem de birey olarak, belirtilen belgelerden kaynaklanan bazı hakları olduğu kadar ödevleri de bulunmaktadır.

Ahıskalılar, azınlık grubu kapsamında iki hakka sahiptirler. Bunlardan ilki, *“varolma hakkı”*dır. Bu hak, MSHS'nin 27. maddesi ve BM'nin Bildirisi'nde ayrıca belirtilmemektedir. Ancak söz konusu hak, azınlıkların ve onlara ait bireylerin haklarının temelini oluşturmaktadır. Nitekim *“ulusal, dilsel, dinsel ve etnik”* açıdan azınlık olarak tanımlanan bir grubun, fiziki olarak yok edilmesine yönelik faaliyetler hem yapılageliş, hem de 1948 tarihli *“Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi”* ile uluslararası suç kabul edilmektedir. İkincisi ise,

*“azınlık kimliğinin tanınması ve asimilasyona uğramama hakkı”*dır. Bu hakkın korunması, BM’in Bildirisi’nde devletlere ödev olarak verilmiştir (Alpkaya 1992: 159). Bildirinin 1. maddesinin 1. fıkrasına göre; *“devletlerin, ülkesinde yaşayan azınlıkların varlığını ve ulusal ya da etnik, dinsel ve dilsel kimliklerini koruyacağı ve bu kimliklerin geliştirilmeleri için gerekli şartların oluşmasını teşvik edeceği”* belirtilmektedir (Gültaş 2004: 553). Bu husus, Çerçeve Sözleşmesi’nin 5. maddesinin 1. ve 2. fıkralarında düzenlenmiştir. Buna göre 1. fıkroda, Bildiri ile hemen hemen benzer ifadeler yer verilirken; 2. fıkroda ise, devletlere asimilasyona karşı koruma görevi verilmektedir (Gemalmaz 2003b: 228). Başka bir ifadeyle, iki belgenin de benzer bir yaklaşım içinde olduğu görülmektedir.

Azınlıklarla ilgili hukuki belgelerde bireysel haklara, daha geniş yer verilmektedir. Buna göre, azınlık olarak yaşamak zorunda kalan bir Ahıskalı, toplu haklara nazaran daha fazla bireysel haklara sahiptir. Herşeyden önce, kendi dilini veya azınlık haklarının temelinde yer alan anadilini kullanma hakkı bulunmaktadır. Ahıskalıların kendi kültürel kimliklerini günümüze kadar korumalarının en önemli yolu bu olmuştur. Zaten uluslararası hukuk ta, onlara bu hakkı tanımaktadır. Nitekim MSHS’nin 27. maddesi, bir azınlığa ait bireylerin grubun diğer üyeleriyle birlikte anadillerini kullanma haklarından yoksun bırakılamayacağını belirtmektedir. Burada söz konusu hakkın grup içinde kullanılmasına vurgu yapılmaktadır. Yoksa bir devletin, aile içinde bu hakkın kullanılmasına müsaade etmekle yükümlülüklerini yerine getirdiğini iddia etmesi, sözleşmeye aykırıdır. Bildiri’de, kendi dilini kullanma hakkının değişik alanlarda kullanılabileceği ifade edilmektedir. Buna göre Bildiri’nin 2. maddesinin 1. fıkrasında, *“ulusal ya da etnik, dinsel ve dilsel azınlıklara mensup olan kişiler, özel veya kamusal yaşamda hiçbir müdahaleye veya hiçbir ayrımcılığa maruz kalmadan ... kendi dillerini kullanma hakkına sahiptir”* denilmektedir. Aynı şekilde Çerçeve Sözleşme’nin 10. maddesinin 1. fıkrasında ise, *“bir ulusal azınlığa mensup olan her kişinin kendi azınlık dilini, özel ve kamusal alanlarda, sözlü veya yazılı olarak serbestçe ve müdahaleye maruz kalmaksızın kullanma hakkına sahip olduğu”* belirtilmektedir (Alpkaya 1992: 164; Gemalmaz 2003b: 230; Gültaş 2004: 553). Yine konuyla bağlantılı bir şekilde Çerçeve Sözleşme’nin 15. maddesi, azınlıkların kendi dillerini yalnızca özel yaşamlarında değil, kültürel ve bilimsel çalışmalarda da kullanma hakkını; ayrıca 11. maddesinin 1. fıkrası, azınlıklara mensup olan kişilerin azınlık

dilindeki adı ve soyadını kullanma hakkını vermektedir. Belirtilen hakları tanıma yükümlülüğü bulunan Gürcistan ise; daha önce Ahıskalılara, geri dönüşlerinin kabulü için dillerini ve soyadlarını değiştirmeleri koşulunu koymuştur. Konunun hukuki açıdan incelenmesinde, Gürcistan'ın yaklaşımının uluslararası hukuka aykırı olduğu, bariz bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Diğer taraftan, azınlıkların kendi dillerini kullanma hakkı, doğal olarak kendi dilinde eğitim görme hakkını da kapsamaktadır. Ancak bu hak, her zaman ve koşulda talep edilecek bir hak olarak görülmemektedir. Bunun bazı sınırlamaları bulunmaktadır. Örneğin azınlık mensuplarının oranı ve dağılımı, ilgili devletin eğitim alanındaki altyapısı gibi bazı faktörler, azınlıklar tarafından yapılacak talebin ilgili devletçe karşılanmasını doğrudan etkilemektedir. Bu konuyla ilgili Bildiri'nin 4. maddesinin 3. fıkrasında, *“devletler, azınlıklara mensup kişilerin ana dillerini öğrenmeleri veya ana dillerinde eğitim almaları için yeterli imkanlara sahip olabilecekleri tedbirleri alır”* denilmektedir. Ancak bu hükümle birlikte, *“mümkün olan her yerde”* koşulu getirilmektedir (Alpkaya 1992: 165; Gültaş 2004: 554). Bu husus, Çerçeve Sözleşme'nin 14. maddesinde düzenlenmiştir. Çerçeve Sözleşme; azınlıklılara kendi dillerinin öğretilmesi veya kendi dilleri ile eğitim almaları konusunda, taraf devletlerin riayet etmeleri gereken kural ve şartları daha anlaşılır hale getirmiştir. Buna göre; anılan Sözleşmenin 14. maddesinin 2. fıkrasında, *“ulusal azınlıklara mensup kişiler tarafından geleneksel olarak yerleşilmiş bulunan (yaşanılan) yahut bunların kayda değer sayı oluşturdıkları yerlerde, yeterli talep olması halinde, devletler, kendi eğitim sistemleri çerçevesinde ve mümkün olduğu ölçüde, bu azınlıklara mensup olan kişilerin, kendi azınlık dilinin öğretilmesi yahut bu dilde eğitim almaları için yeterli olanaklara sahip olmalarını temin etmeye çaba göstereceklerdir”* denilmektedir (Balcı ve Sönmez 2001: 352; Gemalmaz 2003b: 232).

Her iki hukuk belgesinin hükümleri de, Gürcistan'a açık ve anlaşılır sorumluluklar yüklemektedir. Gürcistan ise, uzun süre Ahıskalıların geri dönüşünü kabul etmemekte direnmiştir. Avrupa Konseyi'nin baskısı neticesinde geri adım atmış ve bu maksatla hazırladığı yasayı onaylamak zorunda kalmıştır. Ancak bu sefer de, Ahıskalıların kendi vatanlarına, yani Ahıska'ya dönmelerini kabul etmemektedir. Bunun yerine geri dönüşüne müsaade edilen Ahıskalıların, Gürcü Yönetimi tarafından planlanan bölgelere gruplar halinde yerleşmeleri istenmektedir. Gürcü Yönetimi'nin bu

konuyla ilgili politikası, geri dönüşten sorumlu Devlet Bakanı Georgi Haindrava tarafından açıklanmıştır. Ahıska Türklerinin etnik bakımdan Türk değil Gürcü olduğunu iddia eden Haindrava, *“Gürcistan’a dönenlerin Ahıska bölgesine toplu olarak yerleştirilmesinin mümkün olmadığını, bu yüzden sonradan Türkleştirilen Ahıskalıların Gürcistan’ın her yerini vatanları olarak görmeleri gerektiğini”* belirtmiştir (Bayraktar 2007: 22). Gürcistan’ın bu yaklaşımı, herşeyden önce AKPM’nin 1428 sayılı kararına aykırıdır. Ahıskalıların vatanlarına geri dönüşüyle ilgili hususları düzenleyen söz konusu karar, Ahıska Türklerinin *“kendi bölgelerine dönmeleri”* koşulunu içermektedir. Gürcistan, Avrupa Konseyi’ne üye olabilmek için bu koşulu kabul etmiştir (Aydingün 2013: 2672; Özkoşar ve Kahvecioğlu 365). Diğer taraftan Gürcistan’ın bu yaklaşımı, Çerçeve Sözleşme’nin 14. maddesine de aykırıdır. Söz konusu yaklaşım, toplu olarak bir bölgeye yerleşecek Ahıskalılara kendi dillerinde eğitim verilmemesi için onların kasıtlı olarak dağıtılmak istendiği endişesine neden olmaktadır. Nitekim Gürcistan’ın bu konudaki gerçek niyeti, 2006 yılında hazırladığı *“Taslak Geri Dönüş Yasası”*nda açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Taslak yasaya göre, tanınan vatandaşlık hakları azınlık haklarını içermemektedir (Bayraktar 2007: 25). Ayrıca Çerçeve Sözleşme’nin 14. maddenin 2. fıkrasında, özellikle *“geleneksel olarak yerleşilmiş bulunan yerler”* tabiri kullanılmaktadır. Bu tabirin Ahıskalılar için karşılığı, kesinlikle Ahıska’dır. Bu nedenle Gürcistan, geri dönüşüne onay verdikleri Ahıskalıların Ahıska’ya yerleşmelerine müsaade etmek zorunda olduğu gibi, onların ana dilde eğitim almaları için de sözleşmede öngörülen desteği vermek zorundadır. Aksi bir yaklaşım, ayrımcılık anlamına gelecek veya en azından böyle algılanacaktır. Daha da önemlisi, Gürcistan’ın Ahıskalıları ülke içine küçük gruplar halinde dağıtmak suretiyle *“asimile etmek gibi bir niyeti mi var?”* sorusunun sorulmasına neden olacaktır (Aydingün ve Aydingün 2014: 80).

Gürcistan’ın bu konudaki gerçek niyeti, 21 Ocak 2000’de imzaladığı *“Ulusal Azınlıkların Korunmasına Yönelik Çerçeve Sözleşmesi”*nin Parlamento’daki onaylama sürecinde ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda Gürcistan Parlamentosu’nun 13 Ekim 2005’te kabul ettiği 1938-I sayılı kararıyla *“azınlık tanımı”*na açıklık getirilmiştir. Tanıma göre, Gürcistan’da yaşayan etnik gruplardan birinin azınlık olarak kabul edilebilmesi için Gürcistan vatandaşı olmaları; kendi dili, kültürü ve etnik kimliği bakımından yaygın bir nüfus oluşturmaları; uzun zamandan beri Gürcistan’ın bir bölgesinde yaşıyor olmaları

ve bu bölgede, nüfusun genel olarak çoğunluğunu oluşturmaları şartı getirilmiştir (Minasyan 2007: 26; Popjanevski 2006: 36). Görüldüğü gibi onaylanan karar, Ahıska Türklerinin anavatanları “*Ahıska*”ya neden topluca kabul edilemeyeceğinin çok kısa bir özetini oluşturmaktadır.

1938-I sayılı karar, Ahıskalılar için iki açıdan önemlidir. Öncelikle, sürgün edilerek vatanlarından koparılan Ahıskalıların azınlık olma haklarını kaybettikleri gibi bir görüntü ortaya çıkmaktadır. Kendi iradeleri dışında, istenmeyen bir olaya maruz kalan Ahıskalıların bundan dolayı bu haklarını kaybetmeleri kabul edilebilecek bir durum değildir. Diğer taraftan, azınlık hakkını vermek için bir bölgede çoğunluk oluşturma şartını ararken, Ahıska Türklerini topluca anavatanlarına yerleştirmeyi kabul etmemek, ister istemez bu kararın altında art niyet aranmasına yol açmaktadır. Diğer birçok konuda olduğu gibi böyle bir faaliyetten de, Türkiye’de kimsenin haberi olmamıştır. Ermenistan’da ise, “*Kafkasya Medya Enstitüsü*” ve “*Yerkir STK Birliği*” isimli kurum ve kuruluşlar adına Ermeni uzman S. Minasyan, Gürcistan’ın aldığı kararı inceleyerek bunun Cavakheti’deki Ermeniler için ne anlama geldiğini ortaya koymuş ve ardından da alınması gerekli önlemleri sıralamıştır.

Ahıskalıların bir diğer bireysel hakkı, kendi dinini açıklama ve uygulama hakkıdır. Ahıskalılar örneğinde olduğu gibi, bir dinsel azınlığın aynı zamanda etnik ve dilsel azınlık da oluşturması halinde, kendi dinini açıklama ve uygulama hakkı önemli ölçüde ihlal edilebilmektedir (Alpkaya 1992: 166). Bu konuda MSHS’nin 27. maddesi, azınlık grubunun toplu olarak kendi dinlerini açıklama ve uygulama hakkından yoksun bırakılamayacağını belirtmektedir. Bildiri’nin 2. maddesinin 1. fıkrasına göre, azınlıklara mensup kişiler, ayrımcılık olmadan “*kendi dinlerini açıklama ve uygulama hakkına sahiptir.*” Ayrıca 4. maddesinin 2. fıkrası gereği devletler de, azınlıkların dinlerini geliştirmelerine yönelik uygun koşulları yaratmak için gerekli önlemleri almak zorundadır (Gültaş 2004: 553). Çerçeve Sözleşme’nin 8. maddesinde ise, taraf devletlerin “*bir ulusal azınlığa mensup olan her kişinin dinini ya da inancını açıklama ve dinsel kurumlar, örgütler ve dernekler kurma hakkına sahip olduğunu tanımayı taahhüt ederler*” denilmektedir. Ayrıca 12. maddenin 1. fıkrası da, devletlere “*azınlığın din bilgisini geliştirmek için eğitim ve araştırma alanlarında önlemler alma*” görevi vermektedir (Gemalmaz 2003b: 229).

Bireysel kapsamdaki diğer bir hak, kendi kültüründen yararlanma hakkıdır. MSHS'nin 27. maddesi, azınlık grubunun toplu olarak yararlanabileceği bu haktan hiç kimsenin yoksun bırakılamayacağını belirtmektedir. Bildiri'nin 2. maddesinin 1. fıkrası, kendi kültüründen yararlanma hakkını dil ve din ile birlikte mütalaa etmektedir. Yani azınlıklara mensup kişiler, ayrımcılık olmadan *“kendi kültüründen yararlanma hakkına sahiptir.”* Aynı şekilde 4. maddenin 2. fıkrası gereği devletler, azınlıkların kültürlerini geliştirmelerine yönelik uygun koşulları yaratmak için gerekli önlemleri almak zorundadır. Çerçeve Sözleşme ise; taraf devletlere, 6. madde ile, *“hoşgörü ruhunu ve kültürler arası diyalogu teşvik etme”*, buna ilave olarak 13. madde ile, azınlıkların kültürlerini geliştirme ve yaşatmaları amacıyla *“kendi özel eğitim kurumlarını kurma ve yönetme hakkını tanıma”* görevi vermektedir. (Gemalmaz 2003b: 228).

Diğer önemli bir hak da, özgür ve barışçı ilişkiler kurma ve sürdürme hakkıdır. Bu konuda Bildiri'nin 2. maddesinin 5. fıkrasında, *“azınlıklara mensup olan kişiler, hiçbir ayrımcılığa maruz kalmadan, kendi grubunun diğer üyeleriyle ve başka azınlıklara mensup kişilerle, ayrıca hudut komşusu diğer devletlerin ulusal veya etnik, dinsel veya dilsel bağlarla bağlı oldukları vatandaşlarıyla serbest ve barışçıl ilişkiler kurma ve bu ilişkileri sürdürme hakkına sahiptir”* denilmektedir (Gültaş 2004: 553; Alpaya 1992: 174). Çerçeve Sözleşme'nin 17. maddesinin 1. fıkrası, benzer ifadelerle yer vermektedir. Buna ilave olarak 2. fıkrasında ise; taraf devletlerin, *“ulusal azınlıklara mensup olan kişilerin, hem ulusal hem de uluslararası düzeyde hükümet dışı kuruluşların faaliyetlerine katılma hakkına müdahale etmemeyi taahhüt ettikleri”* belirtilmektedir (Gemalmaz 2003b: 233). Diğer bir ifadeyle, vatanlarına geri dönebilen Ahıskalılarının gerek sınır komşusu Ardahan ve Kars'ta bulunan akrabalarıyla ilişki kurmalarına, gerekse DATÜB'ün düzenleyebileceği bir faaliyete iştirak etmelerine, Gürcistan herhangi bir müdahalede bulunamayacaktır.

Ahıskalıların azınlığa mensup bireyler olarak yukarıda sıralanan haklarının yanında bazı ödevlerinin de bulunması doğaldır. Azınlığa mensup bireylerin ödevleriyle ilgili olarak, MSHS'nin 27. Maddesi ve Bildiri'de özel bir hüküm bulunmamaktadır. Bu konu Çerçeve Sözleşme'nin 20. maddesinde düzenlenmiştir (Alpaya 1992: 169; Çavuşoğlu 2001: 115). Buna göre söz konusu madde de, azınlığa mensup kişilerin sözleşmede belirtilen haklarını kullanırken, ulusal mevzuata ve başkalarının haklarına ve özellikle de çoğunluğa ya da diğer ulusal azınlıklara mensup kişilerin haklarına saygı

gösterileceği belirtilmektedir (Gemalmaz 2003b: 234). Bunun dışında azınlıkların ödevlerine yönelik bilgi mevcut değildir.

4.7. Sonuç

Ahıska Türkleri Sorunu'nun çıkış nedeni siyasidir. Sorun, esasen Rusların Kafkasya'yı ulusal çıkarlarına uygun şekillendirme politikasının yarattığı bir sorundur. Sürgünle başlayan sorunun başlangıcında, daha yolculuk esnasında her yedi Ahıskalıdan biri ölmüştür. Ahıskalılar, 12 yıllık toplu kamp döneminin ardından, yeni yaşam bölgelerine alısmaya çalıştıkları bir dönemde Fergana faciasını yaşamışlardır. Arkalarında onlarca ölü bırakan Ahıskalılar, RF'ye sürgün edilmişlerdir. RF'nin Krasnodar Eyaleti'ndeki sistematik baskılara dayanamayan Ahıskalılar, bu sefer de ABD'ye sürgün edilmişlerdir. Bu süreçte üç kez sürgün edilen ve yakınlarından binlercesini kaybeden Ahıskalılar, geçen zaman içinde tüm ısrarlarına rağmen vatanlarına dönmekte başarılı olamamışlardır. Bu nedenle siyasi gerekçelerle başlayan Ahıska Türkleri Sorunu, sonuçları itibarıyla günümüzde bir insanlık dramına ve daha da önemlisi bir *“insan hakları sorununa”* dönüşmüştür.

Uluslararası sistemde insan haklarının korunmasına yönelik ciddi gelişmeler yaşanırken, insan hakları sorunu olarak kabul edilen Ahıska Türkleri Sorunu'nun hala çözüme kavuşturulamaması çelişki oluşturmaktadır. Hatta Gürcistan'ın çözüm şartını kabul etmesine karşın hala bir ilerleme kaydedilememesi, üzerinde önemle durulması gereken bir husustur. Bu konuda ilerleme kaydedilememesinin asıl nedeni, Gürcistan'ın uluslararası hukuka uymama konusundaki ısrarıdır. Gürcistan'ın bu olumsuz yaklaşımının aksine taraf devletler ise, genel olarak uluslararası hukuk kurallarına yüksek oranda uyma eğilimi içindedirler (Franck 1990, aktaran: Heywood 2011: 337). Ancak AİHS gereği Avrupa'da tesis edilen insan hakları koruma rejimine tabi olan Gürcistan, sorunun çözümüne yönelik tam tersine bir eğilim sergilemektedir.

Uluslararası sistemin temel aktörleri devletlerin uluslararası hukuk kurallarına yüksek uyma eğilimi göstermelerinin altında bazı önemli gerekçeler bulunmaktadır. Bunların başında, *“kendi çıkarları ve karşılıklılık ilkesi”* gelmektedir. Diğerleri ise, sırasıyla *“düzensizlik korkusu”*, *“yanlızlaşma korkusu”*, *“ceza korkusu”* ve son olarak *“uluslararası normlarla özdeşleşme”*dir (Heywood 2011: 337). Bu gerekçelere göre bir

inceleme yapıldığında, örgütlenme sorunları yaşayan Ahıskalılar ile uluslararası sistemin bir aktörü olan Gürcistan arasındaki dengesizliğin boyutunun daha açık bir şekilde ortaya konması mümkün olabilecektir.

Devletlerin uluslararası hukuk kurallarına uymalarının ilk gerekçesi, kurallara uymalarının kendi çıkarlarına hizmet ettiğine dair genel kanıdır. Devletler, kendi çıkarlarına uzun vadede yarar sağlayacağına inandıkları kurallara uyarlar. Bunun en önemli nedeni, karşılıklılık ilkesidir. Yani devletler, iyi davranışın iyi davranışla; kötü davranışın ise kötü davranışla karşılık bulacağına bilincindedirler. Bu yüzden uluslararası hukuk kurallarına uymada temel ilke “*karşılıklılık*”tır (Keohane 1986, aktaran: Heywood 2011: 337). Buradan da rahatlıkla anlaşılabileceği gibi, karşılıklılık endişesi taşımayan Gürcistan, Ahıska Türklerine karşı yükümlülüklerini yerine getirme konusunda istediği gibi davranma özgürlüğüne sahip olduğunu düşünmektedir.

İkinci gerekçe, düzenin düzensizliğe tercih edilmesidir. Hukuki kurallara uyma; devletler arasındaki ilişkilerde belirsizlik ve karışıklıkları azalttığı gibi, kaos ve düzensizlik korkusunu da gidermektedir. Diğer bir deyişle, kurallara uyulmaması halinde, misillemeye maruz kalma korkusu, devletleri hukuk kurallarına uymaya zorlamaktadır. Nitekim devletlerin temel motivasyonunun güçlerini artırmaktan daha çok güvenliklerini sağlamaya öncelik veren neorealistler de, genel olarak bu görüşü savunmaktadırlar (Heywood 2011: 338). Konuya Gürcistan açısından bakıldığında, onu sıkıntıya sokabilecek herhangi bir sorun olmadığı görülmektedir. Ahıskalılara karşı sorumluluklarını yerine getirmediğinde, kendi egemenlik alanındaki düzeni bozabilecek nitelikte bir tehdit söz konusu değildir. Zira “*misilleme*” tehdidi yaratabilecek durumdaki Ahıska Türklerinin tamamına yakını Gürcistan hariç dokuz ayrı ülkede yaşamaktadırlar. Gürcistan’da yaşayan yaklaşık 1.500 Ahıskalı da, 24 farklı yerleşim biriminde ikamet etmektedir. Dolayısıyla tehdit yaratabilecek güce sahip değildirler. Gürcistan’ın bu konuda rahat olmasını sağlayan diğer bir faktör de, Ahıskalıların şiddeti siyasal hedeflerine ulaşabilmek amacıyla araç olarak kullanmamaları ve bu yönde bir söylemde bulunmamalarıdır.

Üçüncü gerekçe, bir devletin uluslararası hukuka uyma konusundaki tutumu, onun uluslararası toplumun bir üyesi olduğunun önemli belirleyicilerinden biri olmasıdır. Uluslararası hukuka uyması, bir devletin uluslararası toplum içindeki konumunu güçlendirir, saygınlığını ve yumuşak gücünü artırır. Diğer devletleri onunla

iş birliğine yöneltir. Uluslararası hukuka uymama durumunda ise, yalnız kalma tehlikesiyle karşılaşabilir, “*parya devlet*” muamelesi görebilir ve hatta bazı durumlarda, ağır diplomatik ve ekonomik bedeller ödeyebilir (Heywood 2011: 338). Ancak Ahıskalılar konusunda Avrupa Konseyi’ne verdiği taahhütleri yerine getirmeyen Gürcistan için durum farklıdır. Geri dönüş sürecini sürüncemede bırakma ısrarı karşılığında bedel ödeme gibi bir riski bulunmamaktadır. Yaptırım olmaması nedeniyle de, olabildiğince rahat bir tavır sergileyebilmektedir. Gürcistan’ın bu konudaki yaklaşımı, devletlerin insan hakları konusunu ulusal çıkarları için gerektiğinde istismar ettikleri yönündeki realist iddiayı (Heywood 2011: 314) doğrulamaktadır.

Dördüncü gerekçe, uluslararası hukuka uyulmaması halinde cezalandırılma korkusudur. Uluslararası hukuk, bazı şartlar gerçekleştiğinde misilleme ve mukabelede bulunma hakkını tanımaktadır. Örneğin BM Şartı’nın 51. Maddesi, başka bir devletin silahlı saldırısına maruz kalan bir devlete meşru müdafaa hakkı vermektedir (Heywood 2011: 338). Görüldüğü gibi Ahıskalıları ülkesine kabul etmemesinden dolayı Gürcistan’ın böyle bir misilleme tehlikesiyle karşılaşma endişesi yoktur. Bu yüzden de, olabildiğince rahat davranabilmektedir.

Sonuncusu ise, uluslararası hukuka kısa veya uzun dönemli çıkarlar gereği değil, doğru ve ahlaki açıdan bağlayıcı olduğu için uyulmasıdır (Heywood 2011: 339). Son gerekçenin içeriği ile Gürcistan’ın Ahıska Türkleri Sorunu’na yaklaşımının tamamen uyumsuz olduğunu söyleyebiliriz. Uluslararası hukuk sözleşmelerine göre insan hakları sorunu olarak kabul edilen bir meselenin ahlaki açıdan bağlayıcı olmadığını iddia etmek gerçekleri yansıtmamaktadır.

Ahıska Türkleri Sorunu’na uluslararası hukuk kurallarına uyma açısından bakıldığında, önemli bir husus öne çıkmaktadır: Uluslararası hukukun sunduğu imkanlardan tam olarak istifade edebilmesi için öncelikle “*karşılıklılık*” ilkesini uygulayabilecek ve gerektiğinde “*misilleme*”de bulunabilecek bir devlet gücüne sahip olunması gerekmektedir. Ahıska Türklerinin tek başlarına uluslararası hukuk kurallarına uyma konusunda Gürcistan üzerinde baskı oluşturma imkanı bulunmamaktadır. Bu konuda iki taraf arasında dengesiz bir durum söz konusudur. Zaten taraflar arasındaki mücadelenin “*asimetrik*” olarak adlandırılmasının nedeni de budur. Dengesizliğin ortadan kaldırılabilmesi için Avrupa Konseyi gibi uluslararası bir örgütün devreye girmesi Ahıskalılar için büyük bir şanstır. Sorunun adaletli bir şekilde çözüme

kavuşturulması, bu şansın iyi kullanılmasına bağlıdır. Bunun için önce Avrupa’da tesis edilmiş olan insan hakları koruma rejiminin nasıl çalıştığının, sonrasında da Ahıska Türklerinin haklarının bu sistem içinde nasıl savunulacağının bilinmesi gerekmektedir. Belirtilen hususların yerine getirilmesi halinde, sürüncemede kalan geri dönüş sürecine yeniden ivme kazandırılabilir.

Uluslararası hukuk belgelerine göre insan hakları sorunu olarak kabul edilen Ahıska Türkleri Sorunu’nun insan hakları hukukunun yeniden şekillendirildiği veya geliştirildiği bir dönemde başlaması ve devam etmesi çok ciddi bir çelişkidir. Sorunun bu dönemde gelişen insan hakları hukukunun parametrelerine göre ele alınarak Ahıskalıların maruz kaldığı mağduriyetin ortaya konulmaması, söz konusu çelişkiyi daha da anlaşılmaaz hale getirmektedir. Konu bu açıdan incelemeye başlandığında dikkati çeken ilk husus, Ahıska Türklerinin en güçlü oldukları bir alanda neden bu kadar zayıf kaldıklarının anlaşılmaamasıdır. Hatta başlangıçta bu konuya önem verirken, daha sonra bundan neden vazgeçtikleri sorusu günümüzde de belirsizliğini korumaktadır. Diğer bir husus ise, insan hakları hukukunun bütün alanlarını kapsayan örneklerle dolu Ahıska Türkleri Sorunu’nun, hukuk fakültelerinde “*örnek vaka*” olarak kullanılması ihtiyacıdır. Bunun yapılması halinde, öncelikle soruna ve Ahıska Türklerine yönelik kamuoyu algısı yaratılabilir.

Ahıska Türklerine ait dernekler, her yıl “*14 Kasım*” tarihinde sürgünü anma programı düzenlemektedirler. İyi niyetle yapılan programlarda genellikle geçmişte yaşanan acılar paylaşılmaktadır. Ancak hiç kimsenin aklına, “*hesap sorma*” fikri gelmemektedir. Geçmişte bu yapılabilseydi, en azından ikinci ve üçüncü sürgün yaşanmayabilirdi. Çünkü haklı olmakla birlikte zayıfın güçlüyle mücadelesinde denge ancak hukuksal zeminde sağlanabilir. Bu nedenle zayıf olanın, hukuk alanında güçlü olmasının ve hakkı olduğu davada adaletle sonuca gitmesinin dışında bir seçeneği yoktur.

Hukuksal alanda güçlü olmak amacıyla her yıl yapılan anma törenlerinde sürgünün hukusal boyutu programa dahil edilerek incelenmelidir. Bu konudaki nihai hedef, Ahıskalıları sürgüne gönderen Rus Yönetimi’nden tazminat alınarak yaşanan acıların bir miktar da olsa dindirilmesi ve Gürcü Yönetimi’nden de mülkiyet hakkının geri alınması olmalıdır. Bunun için en uygun yol, Ahıskalıların en güçlü olduğu hukukun etkin bir şekilde kullanılmasıdır. Bu yapıldığı takdirde Ahıskalıların torunları,

atalarına karşı olan borcunu ödediği gibi, uluslararası alanda bu tip suçların tekrarlanmasını önleyeceği veya en azından caydıracağı için insanlığa karşı da büyük hizmette bulunacaklardır.

Ahıskalıların en büyük sorunlarından biri; yaşadıkları ülkelerdeki hukuki statülerinin ne olduğunun, hangi antlaşma, sözleşme veya bildirilerden kaynakladığının, hukuk kaynaklarının kendilerine ve devletlere ne gibi hak ve yükümlülükler getirdiğinin, mevcut hukuk kaynaklarının ne gibi bir denetim sistemi öngördüğünün, bu maksatla hangi kurum ve kuruluşların oluşturulduğunun, bunların nerelerde olduğunun ve en önemlisi de, buralara nasıl müracaat edileceğinin bilinmemesidir. Bunun en güzel örneğini, Ahıskalıların Krasnodar Eyaleti’nde yaptıkları açlık grevi oluşturmaktadır. Yerel yöneticilerin baskısından bunalan ve ne yapacaklarını bilmeyen Ahıskalılar, haklı seslerini dünya kamuoyuna ancak açlık grevi ile duyurabilmişlerdir. Bilindiği gibi söz konusu açlık grevi, durumdan haberdar olan “*İnsan Hakları Derneği*”nin devreye girmesi ve RF Yönetimi nezdinde gerekli girişimlerde bulunmasıyla son bulmuştur.

Bu konuda Krasnodar Eyaleti’nde yaşayan Ahıskalıların yeterli bilgiye sahip olmamaları, bundan dolayı gerek iç gerekse uluslararası hukuk sisteminden yararlanmak için uygun girişimlerde bulunamamaları belki normal karşılanabilir. Ancak onlar adına kamuoyu oluşturmaya çalışan diğer ülkelerdeki Ahıskalı derneklerin de, bu konuda doğru adım attıkları söylenemez. Bunun nedeni, konu hakkında yeterli bilgi sahibi olunmamasıdır. Dünya kamuoyunun ilgi göstermediğini iddia etmek, kolaycılıktan başka bir şey değildir. Zaten bu iddianın yanlışlığını, “*İnsan Hakları Derneği*”nin yerinde müdahalesi neticesinde açlık grevine son verilmesi de göstermektedir.

Bu noktada “*Ahıskalı derneklerin sorunların yaşandığı dönemde Krasnodar Eyaleti’ndeki Ahıskalılara nasıl yardımcı olabilirdi?*” sorusu akla gelmektedir. Bunun için işe, Krasnodar Eyaleti’ndeki Ahıskalıların statülerinin ne olduğuna karar vermekle başlanabilirdi. Yerel yöneticiler aksini iddia etse de, buradaki Ahıskalılar mülteci konumundaydı. Bu yüzden Ahıskalılara karşı hukuk dışı yapılan her eylem, öncelikle mültecilerle ilgili sözleşme, gerekirse MSHS, İTKHS ve AİHS’de belirtilen hükümlerle eşleştirilerek, hangi ihlalin yapıldığı veya hangi suçun işlendiği tespit edilebilirdi. Daha sonra durum hakkında sırasıyla BMMYK, AGİT UAYK ve ilgili insan hakları derneklerine bilgi verilmek suretiyle dünya kamuoyunun dikkatinin bu sorun üzerine çekilmesine gayret edilebilirdi.

Ahıskalılar vatanlarına geri dönmeyi henüz başaramamışlardır. Ancak insan hakları hukukunda vatana geri dönüşü onaylayan uluslararası bir teamül oluşmuştur. Bunun kanıtı, Avrupa Konseyi'ne üye olan Gürcistan'ın 2002 yılında imzaladığı AİHS gereği 2007'de geri dönüş yasasını kabul etmesidir. Bu durum, bir bakıma Ahıska Türkleri Sorunu'nun uluslararası alanda bir insan hakları sorunu olarak kabul edildiği anlamına gelmektedir. Daha da önemlisi, insan hakları hukukunun Ahıska Türkleri Sorunu'nun çözümüne destek olduğunun kayda değer bir göstergesidir. Kısacası, Gürcistan'ın Avrupa Konseyi'ne üye olması; yukarıda da belirtildiği gibi Ahıskalılara, insan hakları hukukundan istifade etme fırsatı yaratmıştır.

Fırsattan yararlanmak amacıyla Ahıskalılarca atılması gereken ilk adım, Ahıska'daki mülkiyet haklarını geri almaları için AİHM'ye müracaat etmeleridir. AİHM'ye müracaat için koşullar bellidir. Bu konuda yapılması gerekenler konusunda, gerekli araştırmayı müteakip başta DATÜB olmak üzere Ahıska Türklerine ait derneklerin Ahıskalıları bilgilendirmeleri yeterlidir. Bu konuda Avrupa İnsan Hakları Divanı'nın Kıbrıs'ta benzer bir dava ile ilgili verdiği "*Loizidou Kararı*", Ahıskalıları cesaretlendirecek ve onları teşvik edecek niteliktedir.

Gürcistan'ın geri dönüş yasasını onaylamasına karşın, geri dönüşünü kabul ettiği Ahıskalıların vatanları Ahıska'ya yerleşmelerine müsaade etmemesi diğer önemli bir problem sahasıdır. Bu sorunla ilgili uluslararası hukuk, Ahıskalıların lehinedir. Ayrıca azınlık hukuku da onları desteklemektedir. Gürcistan'ın geri dönüş konusundaki yaklaşımı gereği Ahıskalıların önünde iki seçenek bulunmaktadır: Gürcistan'a geri dönmek, ya da halen bulunduğu ülkede yaşamaya devam etmek. Gürcistan'ın olumsuz yaklaşımına rağmen Gürcistan'a geri dönmeyi kabul edenlerin asıl hayallerinin Ahıska'ya yerleşmek olduğu bilinen bir gerçektir. Ancak bu seçeneğin hayata geçirilmesi zordur. Bunun için Gürcistan üzerine ortak baskı oluşturulmalıdır. Ortak baskı oluşturmanın en uygun yolu ise mülkiyet hakkı için AİHM'ye başvurmaktır. AİHM'ye başvurunun Ahıska davasına üç yönden fayda sağlayacağı değerlendirilmektedir. Öncelikle Ahıska'nın herkesin ortak vatanı olduğu başta Avrupa olmak üzere tüm dünya kamuoyuna gösterilecektir. Diğer taraftan, zaten kötü olan ekonomik durumundan dolayı Gürcistan, Ahıska konusundaki olumsuz ısrarından vazgeçmek zorunda kalacaktır. Yüklü tazminat ödemek yerine Ahıska'ya yerleşmelerini kabul etmenin rasyonel bir yaklaşım olacağı ortadadır. Son olarak, Ahıska'ya geri

dönmek istemeyenler de, en azından tazminat alabilecektir. Bu sayede, geçmişte yaşanan acılar bir nebze de olsa dindirilmiş olacaktır.

Ahıska'ya geri dönüş için başvurusu kabul edilen Ahıskalıların, önümüzdeki dönemde Gürcü halkıyla bütünleşme ve kaynaşma sürecinde iki husus önemlidir. Bunlardan ilki, Gürcü vatandaşlığını almalarıdır. Geri dönüş yasasındaki belirsizlikler endişeye neden olmaktadır. Diğer ise, entegrasyon sürecinde yasal statülerinin doğru olarak belirlenmesi ve bunun karşılığı yasal haklarını kullanabilmeleridir. Ahıskalılar, azınlık hukukuna göre, azınlık tanımına uymaktadır. Azınlık hukukunun kendilerine tanıdığı haklardan yararlanabilmeleri için öncelikle toplu olarak yerleşmeleri şarttır. Yerleşecekleri yer, şüphesiz Ahıska olmalıdır. Aksi takdirde Gürcistan'ın geri dönenleri Ahıska'nın dışında küçük gruplar halinde yerleştirme isteği, onları zaman içinde asimile etme niyetinin göstergesidir. Ayrıca azınlık grubun toplu yaşaması, gelenek, görenek ve kültürlerini devam ettirebilmeleri açısından da şarttır. Ayrıca, devletin azınlık grubuna ana dilde eğitim desteği verebilmesi toplu bulunmalarını gerektirmektedir.

Bu nedenle DATÜB başta olmak üzere tüm Ahıskalı dernekler, Gürcistan'ın 13 Ekim 2005 tarihinde aldığı 1938-I sayılı kararına itiraz ederek, Ahıska Türklerinin azınlık haklarını elde etmelerini engelleyecek böyle bir kararın yasaya dönüşmemesi için girişimde bulunmalıdırlar. Ahıskalılar bir oldu bittiyle azınlık haklarını kullanma imkanından mahrum edilmemelidirler. Bundan dolayı Gürcistan'a geri dönüş yapacak olan Ahıskalıların, azınlık olarak ne gibi haklara sahip olduklarını bilmeleri önemlidir. Böylece yerel yöneticilerin ayrımcılık yaptıklarını daha kolay fark edebileceklerdir. Bu nedenle Ahıskalı dernekler konuyu inceleyerek geri dönüş yapacakları mutlaka bilgilendirmelidir.

Uluslararası hukuk özellikle de insan hakları ve azınlık hukuku, uzmanlık gerektiren dallardır. Ahıska Türkleri Sorunu'nun çözümünde Ahıskalıları güçlü kılacak en önemli vasıtalandır. Bu nedenle Ahıskalıların çatı örgütü konumundaki DATÜB bünyesinde bu alanla ilgili özel ve işlevsel bir birim oluşturulmalıdır.

İnceleme, Türkiye'nin Ahıskalılara yönelik her ihmal veya hatasının onların yaşamını biraz daha zorlaştırdığını ortaya çıkarmaktadır. Türkiye'nin bu konudaki politikası üç yönden eleştirilebilir. Birincisi, Ahıskalılara Moskova Antlaşması'nda siyasi özerklik hakkı verilerek, onların koruma altına alınmamasıdır. Bu nedenle Sovyet Yönetimi, Ahıska Türklerini sürgün etmede sakınca görmemiştir. Siyasi özerklik

statüsünde olmasına rağmen Sovyet Yönetimi, Ahıskalıları yine de sürgün edebilirdi. Ancak antlaşma hükümleri gereği Ahıska'ya geri dönmeleri daha kolay olabilirdi. İkincisi, Ahıskalıların 2 Mayıs 1970'deki bildiri ve 14 Ağustos 1972'deki mektupla yaptıkları yardım taleplerine, cevap verilmemesi veya tepkisiz kalınmasıdır. Ahıskalıların girişimlerinin ardından Türkiye değişik uluslararası platformları harekete geçirebilmiş olsaydı, Fergana olaylarının baş mimarı olan Soyvetler Birliği, bu kadar rahat hareket etme cesaretini gösteremeyebilirdi. Dolayısıyla Ahıskalılar, hem Fergana olaylarına hem de yeni bir sürgüne maruz kalmayabilirdi. Sonuncusu ise, Ahıskalıların Krasnodar Eyaleti'nde maruz kaldıkları baskılara sessiz kalınmasıdır (Mürseloğlu 2004: 5). Her zaman olduğu gibi yine sahipsiz kalan Ahıskalılar bu sefer de, ABD'ye göç etmek zorunda kalmıştır. Sorunun asli taraflarından biri olan Türkiye'nin Ahıska Türkleriyle ilgili politikasında gerekli ve uygun değişiklikler yapması, gelişmelere daha etkin müdahalede bulunabileceği gibi, sorunun çözümünde daha aktif bir rol oynayabilecektir. Bu kapsamdaki politika değişikliğine, Ahıskalıların uluslararası hukukla ilgili eksikliklerini giderebilmek için kurumsal destek sağlamasıyla başlanılmasının uygun olacağı düşünülmektedir.

Sonuç olarak, Ahıska Türkleri Sorunu'nun uluslararası hukukun ölçütlerine göre incelenmesi, Ahıskalılara yapılan haksızlıkların daha da iyi anlaşılmasına imkan vermiştir. Ayrıca sorunun taraflarının hak ve yükümlülükleri, daha açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. Bundan sonraki bölümde, ortaya çıkan bu hak ve yükümlülöklere göre, sorunun uluslararası sistem içinde nasıl algılandığı üzerinde durulacaktır. Bu kapsamda küresel ve bölgesel düzeyde gerek devletlerin gerekse uluslararası örgütlerin soruna nasıl yaklaştıkları ele alınacaktır.

V. BÖLÜM

5. KAFKASYA'DA FAALİYETTE BULUNAN DEĞİŞİK AKTÖRLERİN AHİSKA TÜRKLERİ SORUNU'NA YAKLAŞIMLARI

Kafkasya, diğer birçok özelliklerinin yanında coğrafi konumu itibariyle Doğu ile Batı değerlerinin kesiştiği bir hatta yer almaktadır. Uluslararası sistemin bir alt bölgesini oluşturan Kafkasya, bölgedeki güç dengesinin bozulması halinde sistemin tamamını etkileyebilecek özelliklere sahiptir.

Küresel sistemde jeostratejik öneme sahip olan bölge, uluslararası politikanın rekabet alanı haline gelmiştir (Tanrısever 2011: 2). İki ittifak arasında yaşanan rekabetin bir tarafında RF lider olarak bulunurken, diğer tarafın lideri ABD'dir. Söz konusu rekabette bir taraf “*güce dayalı*” dış politika anlayışına sahipken, diğer taraf ise “*değerler sistemi*”nin hakim olduğu bir dış politika takip etmektedir. Diğer bir deyişle, Kafkasya, realizm ve liberalizm anlayışıyla oluşturulan dış politikaların rekabetine sahne olmaktadır.

Bölgede taraflar arasında devam eden rekabetin çatışmaya dönüşmesini, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından kısa süre sonra oluşan “*güç dengesi*” engellemektedir. Kafkasya'da ortaya çıkan güç dengesi, bazı bakımlardan Soğuk Savaş dönemindeki güç dengesine benzemektedir (Kuhn, Mosler and Richter 2010: 11). Örneğin dengenin bir tarafında küresel güç ABD; diğer tarafında ise, Sovyetler Birliği'nin ardılı bölgesel güç RF yer almaktadır. Bağımsızlığını kazanan bölgenin yeni devletleri Azerbaycan ve Gürcistan, Waltz'un öngördüğü şekilde ABD tarafında olmayı; diğer devlet Ermenistan ise, Mearsheimer'ın “*güçlü devletlerin biat taleplerinin*

kabul edilmesi zayıf devletleri bağımlı hale getirebilir” uyarısına rağmen RF’nin hamiliğini tercih etmiştir. RF, güç dengesinin hassasiyetlerine genel olarak riayet etmekle birlikte kendini bölgenin hegemonik gücü (Güneş 2013: 178) olarak görme eğilimindedir. Bu yüzden Kafkasya’daki istikrarın teminatını, Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi yine nükleer silahlar oluşturmaktadır. Neticede Kafkasya’da güç dengesini sağlayan iki ittifakın bir tarafında, ABD, Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan; diğer tarafında ise, RF, İran ve Ermenistan yer almaktadır (Gresh 2006: 10; Şen 2009: 76). İki ittifaka teorik açıdan bakıldığında, ABD’nin lider olduğu tarafın, bölgedeki statükonun korunmasından yana bir politika takip ettiği; buna karşın RF’nin lider olduğu tarafın ise, genellikle revizyonist bir tutum sergilediği görülmektedir.

Güç dengesinin iki tarafındaki güçlü aktörler ABD ve RF, bölgedeki petrol ve doğalgazın uluslararası pazarlara güvenli bir şekilde ulaştırılabilmesi için Kafkasya’nın istikrarına önem vermektedirler. Neorealist paradigmaya göre, enerji güvenliği *“sıfır toplamlı bir oyun”*dur. Kazanan tarafa, diğer tarafa göre göreceli bir avantaj sağlamaktadır (Kuhn, Mosler and Richter 2010: 11). Bu nedenle her iki taraf için de, enerji hatlarının geçtiği bölgelerin güvenliği ve istikrarı önemlidir. Ne ABD, ne de RF rakip tarafın enerji hatlarının güvenliği üzerinde söz sahibi olmasını istememektedir. Böyle bir durum, şüphesiz rakip tarafın istediği zaman, rekabet şartlarını kendi lehine değiştirebileceği anlamına gelmektedir. Örneğin BTC Hattı’nın geçtiği kritik bölgelerden biri olan Ahıska’daki Ermeniler vasıtasıyla RF’nin buradaki istikrarı etkileyebilme potansiyeli ona göreceli olarak büyük avantaj sunmaktadır.

Kafkasya’daki rekabette, güce dayalı realizm paradigmasının temsilcisi olan RF liberal paradigmanın temsilcisi ABD’ye göre daha avantajlıdır. Küresel güç ABD, BM, Dünya Ticaret Örgütü(DTÖ), IMF ve Dünya Bankası gibi örgüt ve kurumlar vasıtasıyla uluslararası ortamda etkin bir politika (Heywood 2011: 18) takip ederken; RF de, bölgedeki bazı vasıtaları ve kendine has avantajları kullanmak suretiyle benzer etkiyi Kafkasya’da yaratmaktadır. RF’nin bölgede avantajlı olmasını sağlayan bazı kayda değer nedenleri bulunmaktadır. İlk neden, bölgenin daha önceden Rus çıkarlarına göre şekillendirilmiş olmasıdır. Bunun için Rus Çarlığı döneminde, önce Aras Nehri’ne kadar olan bölge ele geçirilerek, kara Rusya’sının güvenliğine stratejik derinlik kazandırılmıştır. Bu bağlamda 1828 tarihli Türkmençay Antlaşması ile yeni sınırın

statüsü belirlenerek, jeopolitik Rus çıkarları açısından vazgeçilmez değerdeki “*birinci politik fay hattı*” tesis edilmiştir.

Rus Çarlığı, güney bölgesinde kendi güvenliği için yeterli derinlik sağlamasının ardından kontrol altına aldığı bölge içinde, “*Anadolu Türkleri*” ve “*Türk Dünyası*”nı birbirinden ayırmak amacıyla “*tampon bölge*” oluşturmuştur (Dugin 2010: 76; Mustafayev 2013: 22; Şihaliyev 2005: 7). Bu maksatla kurulan Ermenistan, işbaşındaki rejimler zamanla değişmiş olsa da Moskova’nın her zaman bölgedeki en sadık dostu olarak kalmıştır (Dugin 2010: 369; Hasanoğlu ve Süleymanlı 2013: 292; Marhuliyev 2012: 43). Ekim 1917 devrimi neticesinde işbaşına gelen Sovyet Yönetimi, Kafkasya’ya yönelik sefelinin politikasını aynen devam ettirmiştir. Bu kapsamda Türkiye ile imzalanan Moskova Antlaşması ile, tesis edilen tampon bölgenin batı sınırları belirlenerek, Rus çıkarları açısından hassas konumdaki “*ikinci politik fay hattı*” oluşturulmuştur. Bu hat aynı zamanda RF ile NATO arasındaki sınırı oluşturmaktadır. Sovyet Birliği, ayakta kaldığı dönem boyunca iki fay hattı arasında kalan bölgeye önem vermiştir. Dağılmasının ardından RF de, “*Yakın Çevre Doktrini*” stratejisini geliştirerek, iki politik fay hattına da selefleri gibi aynı özeni göstermeye devam etmiştir. Günümüzde her iki hattın Ermenistan ile ilgili bölümü, geçmişte olduğu gibi günümüzde de Rus askerleri tarafından korunmaktadır (Asker 2012: 101). Bu durum, RF’nin bu hatlara verdiği önemi göstermektedir. Ermenistan sınırlarının RF askerleri tarafından korunması, belirtilen iki hatta yapılacak bir askeri müdahalenin kendisine yapılmış bir saldırı olarak kabul edileceği anlamına gelmektedir.

“*Birinci Politik Fay Hattı*”nın tesisinden sonra oluşturulan tampon bölgenin güney ve kuzeyinde kalan boşluklar, Rus Çarlığı’nın halefi Sovyet Birliği tarafından doldurulmuştur. Bu maksatla Sovyet Yönetimi, önce güneydeki boşluğu kapatmak için Azerbaycan’a ait Zengezur Bölgesi’ni Ermenistan’a vermiş, daha sonra kuzeydeki boşluğu doldurmak için Ahıska bölgesindeki Türkleri 14 Kasım 1944’de Orta Asya’ya sürgün etmiştir. Böylece günümüze kadar devam eden Ahıska Türkleri Sorunu’nun da temeli atılmıştır.

Ahıska bölgesinin jeostratejik önemi, Ahıska Türklerinin sürgün kararında, büyük rol oynamıştır. Kafkasya’nın en kritik bölgesinde yer alan Ahıska, bölgeyle ilgili jeopolitik değerlendirmeleri üç yönden etkilemektedir. Herşeyden önce, bölge, Rus ve Türk çıkarlarının kesişme noktasında bulunmaktadır. Bölgenin “*ikinci politik fay hattı*”

üzerinde yer alması, bunun en önemli göstergesidir. Bölgenin jeostratejik öneminin farkında olan Rus Çarlığı, Ahıska'yı topraklarına kattığı dönemde Anadolu'dan getirdiği Ermenileri bu bölgeye yerleştirmek suretiyle geleceğe dönük stratejik bir yatırım yapmıştır. Diğer taraftan Ahıska, Kafkasya'nın güvenliği açısından vazgeçilemeyecek bir konumdadır. Bu bağlamda gerek Anadolu'dan Kafkasya'ya, gerekse Kafkasya'dan Anadolu'ya yapılacak askeri hareket için uygun çıkış arazisi sağlamaktadır. RF'nin Gürcistan ile 1995 yılında imzaladığı “*Askeri Üsler Antlaşması*” gereği bu ülkede tesis ettiği dört askeri üsden birini Ahıska bölgesinin içinde yer alan Ahılkelek'e yerleştirmesi, bölgenin Rus güvenliği açısından önemini teyit etmektedir (Kanbolat ve Ağacan 2001: 7). Sonuncu olarak Ahıska, uluslararası enerji ve ulaştırma hatlarının güzergahı üzerinde yer almaktadır. Bu nedenle bölgede meydana gelebilecek her türlü olumsuz gelişmenin, dünya kamuoyunun dikkatini bu bölgeye çekmesi kaçınılmazdır. Belirtilen niteliklerinden dolayı Ahıska, küresel ve bölgesel politikaların oluşturulmasında dikkate alınması gereken özelliklere sahip bölgelerden biridir.

RF'yi Kafkasya'daki rekabette avantajlı kılan diğer bir neden, selefinden tarihi kökleri oldukça güçlü olan kalıcı bir politikayı devralmasıdır. Aslında bu politika Rusların, “*Kafkasya'yı Şekillendirme Politikası*”nın bir parçasıdır. Çoğunluğun azınlık vasıtasıyla kontrol altında bulundurulması olarak özetlenebilecek söz konusu politika, Sovyetlerin “*Milliyetler Politikası*”nın günümüze bıraktığı en önemli miraslardan biridir. Bu politika vasıtasıyla gruplar arasındaki farklılıklar daha bariz hale getirilerek ortaya çıkan rekabet, zamanla düşmanlığa dönüştürülmüştür. RF; çoğunluk ve azınlık gruplar arasında oluşan bu düşmanlığı, bölgesel çıkarlarına zarar gelmesi halinde günümüzde baskı vasıtası olarak kullanma eğilimindedir. Günümüzün önemli Rus jeopolitik uzmanlarından Aleksandr Dugin(2010: 374) de; “*Rus Jeopolitiği*” isimli eserinde, “*RF'nin yörüngesinden çıkma eğilimindeki çoğunluğa karşı azınlıkları kullanma stratejisini*” tavsiye etmektedir. Nitekim Gürcistan'ın Abhaz ve Osetlerle olan sorunlarında, hep adı geçen azınlık gruplar desteklenmiştir.

RF'nin Kafkasya'da hasımlarıyla sürdürdüğü rekabetindeki en önemli avantajı ise, Ermenistan'daki “*Askeri Üssü*”dür. Bahse konu askeri üs, Kafkasya'daki dengeleri RF lehine bozmakta, bir taraftan da her iki politik fay hattının sigortasını oluşturmaktadır. Bununla birlikte söz konusu askeri üs Ermenistan'a, siyasi gücünün çok üzerinde bir siyasi manevra imkanı bahşetmektedir. Örneğin Kafkasya'da tampon

bölge oluşturulması amacıyla kurulan ve Azerbaycan aleyhine sürekli genişleyen Ermenistan, yine Rus askeri birliklerinin desteğiyle işgal ettiği Azerbaycan topraklarından çekilmeme konusunda ısrarcı olabilmekte ve barış girişimlerini reddedebilmektedir. Ayrıca RF'nin bölgesel çıkarlarıyla bağdaşmayan Kafkasya'daki her siyasi girişim sonuçsuz kalmakta ve onun onaylamadığı bir barış projesinin hayata geçmesi imkansız hale gelmektedir. Daha da önemlisi, Rus Askeri Üssü'nün varlığı, bölge devletlerini bir ittifakın içinde yer almaya zorlamaktadır. İki ittifak arasında ortaya çıkan güç dengesi bölgede göreceli de olsa istikrar sağlamaktadır. Ancak oluşan güç dengesi, hiçbir zaman kalıcı bir istikrara dönüşmemektedir. Mesela Türkiye'nin değişik dönemlerde ortaya attığı "*Kafkasya İstikrar Paketi*" projeleri, RF'nin itirazları nedeniyle bir türlü hayata geçirilememiştir. Yine RF'nin bölgedeki askeri varlığı, bu durumdan güç alan azınlık grupların çoğunluğa karşı konumlarını güçlendirmektedir. Bunun en güzel örneğini, Ahıska bölgesinde yaşayan Ermeniler oluşturmaktadır. Kendilerini Gürcistan'dan daha çok Ermenistan'ın bir parçası kabul eden Ermeniler, geçmişte Ahılkelek'teki Rus Askeri Üssü'nün geri çekilmesine şiddetle karşı çıktığı gibi, şimdi de Ahıska Türklerinin vatanlarına geri dönüşüne de aynı şekilde itiraz etmektedirler.

Ahılkelek'teki Ermenilerin bu yaklaşımı, dolaylı yönden hem Gürcistan hem de RF ve Ermenistan'ın çıkarlarına hizmet etmektedir. Özellikle Gürcistan, taraflar arasında etnik bir çatışma çıkabilir bahanesiyle Ahıska Türklerinin vatanlarına dönüşüne müsaade etmemektedir. Rus Çarlığı'nın çıkarlarının korunması amacıyla bu bölgeye yerleştirilen Ermenilerin Ahıska Türklerine karşı tutumu, RF'nin çıkarlarıyla uyumludur. Hatta geri dönen Ahıska Türklerinin vatanlarına yerleştirilmesi ve bunun neticesinde taraflar arasında çatışma çıkması halinde, geçmişte yaşanan benzer olaylardan hareketle RF'nin Ermenilere her türlü desteği sağlayacağına şüphe yoktur. Ermenistan ise, günümüzde Dağlık Karabağ Sorunu'na odaklanmış, gelişmeleri sessizce takip etmektedir. Ancak mevcut durumun devam etmesi ve Ermenilerin lehine olan statükonun korunmasından yanadır.

Görüldüğü gibi Ahıska Türkleri Sorunu, genelde Kafkasya'yı etkileyebilecek özelliklere sahiptir. Bu yüzden sorunun çözümünü, birçok parametre etkilemektedir. Sorunun tüm bölgeyi etkileyebilecek özelliklere sahip olmasından dolayı, zaman zaman bölgesel ve küresel güçler devreye girmek zorunda kalmaktadır. Sorunun taraflarından

Gürcistan ve RF, Ahıska Türklerinin geri dönüşünden yana değildir. Mevcut statüko, her iki devletinde çıkarlarına uymaktadır. Statükonun değişmesi veya sorunun çözümü, herşeyden önce Türkiye'nin lehine sonuç doğuracaktır. Bu sayede Türkiye ve Türk Dünyası arasında kapalı olan koridor yeniden açılabilir.

Gürcistan, uzun süre Ahıska Türklerinin geri dönüşünü kabul etmeme yönündeki politikasını, Avrupa Konseyi'ne üye olabilmek için değiştirmek zorunda kalmıştır. Gürcistan'daki değişime, uluslararası hukukun temel hükümlerine uyma zorunluluğu olduğu kadar aynı zamanda uluslararası kamuoyundan gelen baskı neden olmuştur. Bundan dolayı soruna sağlıklı bir çözüm bulabilmek için gerek taraf ülkelerin gerekse bölgesel ve küresel güçlerin soruna yaklaşım tarzlarını bilmek gerekmektedir. Bunun için bu bölümde, öncelikle *“uluslararası örgüt, kurum ve kuruluşlarının soruna yönelik yaklaşımlarının ne olduğu”*, ardından *“soruna taraf ülkelerin bu konuda nasıl bir politika takip ettikleri”* ve son olarak *“bölgede faaliyette bulunan diğer aktörlerin soruna karşı nasıl bir tutum takındıkları”* gibi soruların cevapları aranacaktır.

Söz konusu soruların cevaplarının açık bir şekilde bulunabilmesi için Ahıska Türkleri Sorunu'na müdahil tarafların politikaları ortaya konulacaktır. Bu maksatla öncelikle, sorunun uluslararası kamuoyunun gündemine taşınma girişimleri özetlenecektir. Ardından bölgesel ve küresel örgütlerin sorunu nasıl tanımladıkları ve sorunun çözümü amacıyla takip ettikleri süreç ele alınacaktır. Müteakiben tarafların soruna ilişkin politikaları, ayrı ayrı tespit edilecektir. Daha sonra bölge devletleri, bölgesel ve küresel güçlerin bu soruna nasıl yaklaştıkları incelenecektir. En son olarak, konuyla ilgili verilerin elde edilmesini müteakiben tarafların soruna yaklaşımlarının genel bir değerlendirilmesi yapılacaktır.

5.1. Ahıska Türkleri Sorunu'nun Uluslararası Kamuoyunun Gündemine Girmesi

Daha önce birkaç kez gündeme getirilmiş olsa da dünya kamuoyu, Ahıska Türkleri Sorunu ile Fergana olayları vasıtasıyla tanışmıştır. Tarihi olayların yaşandığı bu dönemde gündemin sürekli değişmesinden dolayı sorunun uluslararası kamuoyundan yeterli ilgiyi gördüğünü söylemek mümkün değildir. Zaten Sovyetler Birliği'nin çökmesinden 1996 yılına kadar uluslararası kamuoyunun ilgisi, genel olarak Sovyetler

Birliği ve Yugoslavya’da yaşanan şiddetli çatışmalara odaklanmıştır. Bu nedenle Ahıska Türkleri Sorunu, bu dönemde gündem dışında kalmıştır.

Ahıska Türkleri Sorunu’nun dünya kamuoyunun dikkatini çekmesi açısından, Mayıs 1996’da yapılan “*BDT Konferansı*” önemli bir girişimdir (Armstrong 2002: 16; Coskun 2009: 18). AGİT, BMMYK ve Uluslararası G rgt(UG)’nn organize ettiği konferansta, kendi isteği dışında diğer ülkelerde mülteci konumunda olan ve ülkelerine dönmek isteyen grupların durumu görüşülmüştür (Pentikainen ve Trier 2004: 30; Ray 2004: 103). Konferans sonunda yapılan resmi açıklamada, diğer hususlara ilave olarak “*sürgün edilmiş halklara mensup kişilerin gönüllü olarak vatanlarına geri dönme haklarının var olduğu*” konusuna da vurgu yapılması dikkat çekicidir (Kütükçü 2005: 18). Aslında bu ifade, Ahıskalıların beklediği kadar somut sonuçlar doğurmamıştır. Ancak uluslararası kamuoyu, Ahıska Türklerinin halen sürgünde yaşadıklarını ve vatanlarına geriye dönüş sorunları olduğunu bu açıklama sayesinde öğrenmiştir. O dönemde bu bile, küçümsenmeyecek bir kazanımdır.

Uluslararası kurum ve kuruluşların devreye girmesi, Ahıska Türkleri Sorunu’nun mahiyetini önemli oranda değiştirmiştir. Herşeyden önce söz konusu kurum ve kuruluşlar, soruna yönelik kendi yaklaşımlarını ortaya koydukça soruna taraf uluslararası aktörlerin tutum ve davranışlarında da kayda değer değişiklikler olmuştur. Dolayısıyla uluslararası ortamda bu konunun nasıl algılandığını ve taraf aktörlerin yaklaşımlarını bilmek, çözüm üretmede önemli adımlardan ilkinin oluşturmaktadır.

Uluslararası kurum ve kuruluşların dünya kamuoyunun dikkatini bu konuya çekmeye çalışmasının asıl nedeni, sorunun insan hakları boyutuyla ilgilidir (Aydıngün 2001: 185). Sorunu uluslararası hukuk açısından değerlendiren uluslararası kurum ve kuruluşlar, yaşananlara tepki göstermekte, tarafların hak ve yükümlülüklerine göre çözüm kapsamında baskı oluşurmaya çalışmaktadırlar.

Gürcistan’ın 2007 yılında onayladığı geri dönüş yasasının uygulamaya koymasında, uluslararası baskının rolü önemlidir. Bu konudaki lider aktör, 1999 yılından bu yana Avrupa Konseyi’dir (Mouravi 2007: 500). Ancak ilgi alanlarına göre diğer uluslararası örgüt, kurum ve kuruluşlar başta olmak üzere konuya taraf olan devletler de etkili olabilmektedir.

5.2. Bölgesel ve Küresel Örgütlerin Yaklaşımı

Soğuk Savaş öncesinde ve sonrasında Avrupa’da yaşananlar, “*Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye*(1987: 737)”nin “*karmaşık karşılıklı bağımlılık*” teorisindeki iddialarını doğrulamaktadır. Uluslararası ilişkilerde birlikte hareket etmenin her geçen gün öneminin arttığına vurgu yapan teoriye göre, uluslararası gündemi belirleyen sadece güvenlik konuları değildir. Son dönemde uluslararası ilişkilerde sosyal, ekonomik ve çevresel konular da en az güvenlik kadar sorun üretmeye başlamıştır. Belirtilen alanlarda ortaya çıkan sorunların çözümü için uluslararası örgütlere olan ihtiyaç artmaktadır. Anarşik bir ortam içinde uluslararası örgütlerin düzen arayışı kapsamında yarattığı normlar, sadece güçlü devletlerin değil, zayıf devletlerin de çıkarlarına uygun sonuçlar doğurmaktadır. Bu nedenle egemen eşitlik kuralının hakim olduğu böyle bir sistemde devletler, örgütlere katılma eğilimi göstermektedirler (Burchill 2005: 64; Özpek 2014: 149; Viotti ve Kauppi 2005: 130).

Rus etkisinden kurtulmak isteyen Gürcistan da, egemen eşitlik kuralının hakim olduğu Avrupa’daki AGİT ve Avrupa Konseyi gibi örgütlere üye olmayı tercih etmiştir. Özellikle Avrupa Konseyi’ne üyeliği, Ahıska Türkleri Sorunu’nun çözümüne dair daha uygun koşullar yaratmıştır. Üyelikten itibaren Avrupalı örgütler, sorunun çözümünde daha fazla rol almaya başlamıştır. BDT Konferansı’ndan sonra sorunu ilk ele alan uluslararası kurum ve kuruluşlar, küresel ölçekte BM’ye bağlı BMMYK ile UGÖ, bölgesel ölçekte ise AGİT, AB ve Avrupa Konseyi’ne bağlı teşkilatlardır (Swerdlow 2006: 1849). Adı geçen teşkilatlar, konuyu tek başlarına değil ilgi alanlarına göre müşterek toplantı ve konferanslar şeklinde ele almayı tercih etmişlerdir. Soruna dahil olan en etkili örgüt, şüphesiz üyeleri üzerinde yaptırım gücüne sahip olan Avrupa Konseyi’dir. Bu durum, diğer örgütlerin etkisiz olduğu anlamına gelmemektedir. Bilakis sorunun dünya kamuoyuna yönelik algı oluşturulmasında, her örgütün farklı bir işlevi bulunmaktadır.

Ahıska Türkleri Sorunu, BDT Konferansı’ndan sonra uluslararası ortamda ilk defa AGİT tarafından 7-10 Eylül 1998 tarihleri arasında Lahey’de organize edilen müzakere toplantısında gündeme gelmiştir. Bu toplantı, AGİT’e bağlı UAYK’nın koordinatörlüğünde BMMYK ve uluslararası bir sivil toplum kuruluşu olan “*Açık Toplum Enstitüsü(ATE)*” ile ortak yapılmıştır. Toplantıya RF, Azerbaycan ve Gürcistan

temsilcileriyle birlikte “*Uluslararası Vatan Cemiyeti*”nin temsilcileri de katılmıştır (Halidov 2011: 61; Kütükçü 2005: 18).

Toplantı neticesinde sorunla ilgili önemli bazı konulara vurgu yapılmıştır. Birincisi, ilgili taraflar arasında Ahıska Türkleri hakkındaki mevcut bilgilerin teyit edilmesi ve daha fazla bilgi elde edilmesidir. İkincisi, uluslararası kamuoyunun dikkatinin bu sorun üzerine çekilmesidir. Üçüncüsü, tüm siyasi hakların geri verilmesinin önemine vurgu yapılmasıdır. Dördüncüsü, insan haklarına saygıdır. Beşincisi, devletsiz statüsündeki Ahıskalıların sayısının azaltılmasıdır. Altıncısı, Ahıska Türklerinin oturdukları bölgelerde etnik hoşgörü programlarının geliştirilmesi ve BDT Konferansı’nda belirtilen prensiplerin takip edilmesinin gerekliliğidir. Sonuncusu ise, sorunla alakalı olarak gelecekteki faaliyetler için taslak bir programın hazırlanmasıdır (Sargın 2006: 77).

Lahey müzakerelerinin devamı niteliğindeki toplantı, 15-17 Mart 1999 tarihleri arasında Viyana’da yapılmıştır. Toplantı, yine aynı kuruluşlar tarafından organize edilmiştir. İlk toplantıya katılanların dışında Viyana’daki toplantıya, Türkiye, Ukrayna, ABD ve Avrupa Konseyi temsilcileri de katılmıştır. Toplantıda, Ahıska Türklerinin yaşadıkları ülkelerdeki yasal statülerinin yeniden düzenlenmesi, geriye dönüş ve haklarının geri verilmesi konuları gündeme getirilmiştir. Ancak toplantı neticesinde somut sonuçlara ulaşılamamıştır. Toplantıya katılan Rus temsilcisi, Ahıska Türklerinin Rus toplumuna yasal entegrasyonu ile alakalı herhangi bir sorumluluk almayı reddetmiştir. Daha da önemlisi, yine aynı temsilci tarafından, Ahıska Türklerinin Gürcistan’a geri dönmelerinin bütün bu çalışmaların temel hedefi olması gerektiği iddia edilmiştir. Gürcistan temsilcisi ise, geriye dönüş konusunda nispeten iyimser bir söylemde bulunmuştur. Gürcistan’ın bu iyimser yaklaşımı, Avrupa Konseyi’ne üye olmak amacıyla yapılmış bir manevra olarak değerlendirilmiştir (Halidov 2011: 62).

Viyana toplantısından sonra yapılan ortak açıklamada; soruna çözüm arama gayretlerinin, mağdur bu insanların problemlerine kesin çare arayan araştırmalara yönlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu maksatla Ahıska Türkleri Sorunu ile ilgili daha fazla araştırma ve inceleme yapılması teşvik edilmiştir. Buna ilave olarak tüm katılımcılar, AGİT’in himayesinde bu sorunla alakalı proje teklifleri toplayan ve bunları muhafaza eden bir merkezin kurulması konusunda anlaşmıştır (Pentikainen ve Trier 2004: 46).

Viyana toplantısına katılanlar, müzakerelere devam etmek amacıyla Azerbaycan ve Gürcistan tarafından yapılan müteakip toplantı davetlerini memnuniyetle karşılamışlardır. Buna göre, müteakip toplantının 1999 yılı sonunda Azerbaycan’da, sonraki toplantının ise 2000 yılının başında Gürcistan’da yapılması planlanmıştır. Ancak dünya kamuoyununun dikkatinin Kosova gibi daha acil sorunlara dönmesi nedeniyle, Lahey’de başlayan müzakere süreci çok hızlı bir şekilde kapanmıştır (Sargın 2006: 78).

Aslında gerek uluslararası örgütlerin gerekse uluslararası kamuoyunun, Ahıska Türklerinin ev sahibi ülke halklarıyla entegrasyonlarını destekledikleri söylenemez. Ancak bu, hiçbir şey yapılmadığı anlamına da gelmemektedir. Ahıska Türklerinin RF’nin Krasnodar Eyaleti’nde yaşadıkları sorun karşısında AGİT UAYK, Avrupa Konseyi Genel Sekreteri, BMMYK ve UGÖ Başkanı, ortak hazırladıkları 6 Eylül 2003 tarihli bir mektupla RF Devlet Başkanı Putin’e endişelerini iletmışlerdir. Mektupta, özetle; Krasnodar Eyaleti’nde oturan Ahıskalıların çoğunluğunun devletsiz statüsünde yaşamak zorunda kaldıkları, bu statüdeki Ahıskalıların vatandaşlık haklarını alabilmeleri için RF’nin gerekli yasal adımları atması halinde sorunun çözülebileceği belirtilmiştir (Khanzhin 2004: 506).

Yine bu kapsamda uluslararası bir STK olan “*Human Rights Watch*” ile RF’de faaliyette bulunan insan hakları savunucusu “*Memorial Human Rights Center*”, Krasnodar Eyaleti’nde yaşanan insan hakları ihlallerinin durdurulması amacıyla RF Yönetimi’ne birkaç kez çağrıda bulunmuştur. Bu kuruluşlar; yaptıkları çağrılarla RF’yi, kendi vatandaşlık kanununa uyması ve Ahıska Türklerine yönelik uygulanan ayırıcı politikalarından vazgeçmesi konusunda uyarmıştır (Khanzhin 2004: 507).

Müzakere sürecinin kesilmesinden sonra uluslararası kamuoyunun gayretlerine rağmen Ahıska Türkleri Sorunu’nu çözüm çabaları azalmıştır. Bu tarihten sonra devreye giren Avrupa Konseyi sorun üzerinde etkin bir güç konumuna ulaşmıştır. Gürcistan’ın Avrupa Konseyi’ne üye olmasıyla Ahıska Türkleri Sorunu, özellikle insan hakları konusunda otorite olan bölgesel ve küresel örgütlerin takip ve denetimi altına girmiştir (İzzetgil 2013: 45).

5.2.1. Avrupa Konseyi

Avrupa Konseyi'nin kuruluş felsefesi, 10 kurucu üye arasında 5 Mayıs 1949'da imzalanan Londra Antlaşması'nda ortaya konmuştur. Bu antlaşmada belirlenen amaçlar çerçevesinde, Avrupa'da; öncelikle insan haklarının korunması ve güvence altına alınması, bu maksatla çoğulcu bir demokratik sistemin oluşturulması ve bu sistemin hukuk devleti ilkelerine uygun bir şekilde çalıştırılması hedeflenmiştir (Aybay 2010: 227). Bu nedenle Avrupa Konseyi'ne üye olan bütün devletler, prensip olarak hukukun üstünlüğünü tesis etme ve insan haklarını koruma altına alma ilkelerini kabul etmek zorundadır. Bu ilkeler zaten üyelik şartıdır (Kütükçü 2005: 19).

Bu ilkeleri benimseyen ülkeler arasında, insan haklarına dair hukuken bağlayıcı bir sözleşmenin imzalanması zor olmamıştır. Belirtilen niteliklere sahip olan AİHS, bir bakıma Avrupa Konseyi'ne üye devletlerin uyacağı bir tür “*Avrupa Anayasası Şartı*” olarak hazırlanmıştır (Kütükçü 2005: 19). Gürcistan'ın Avrupa Konseyi'ne üye olurken Ahıska Türkleri Sorunu'nun çözümüne yönelik üstlendiği yükümlülükleri de bu sözleşmeden kaynaklanmaktadır.

Ahıskalılar için kendi resmi belgelerinde “*sürgün edilmiş Ahıska halkı*” terimini kullanan Avrupa Konseyi, Gürcistan Avrupa Konseyi'ne üye olmadan önce de Ahıska Türkleri Sorunu'na ilgi göstermiştir. Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi(AKPM)'nde sorunla ilgili çeşitli kararnameler ve tavsiye kararları ele alınmıştır (Cilevics 2007: 44).

AKPM'nin Ahıska Türkleri konusunda aldığı ilk karar 996 sayılı karardır. 1993 yılında alınmış olan karar, eski Sovyetler Birliği devletleri arasında halkların değiştirilmesi konusuyla ilgilidir. Bu kararda özetle; RF'nin, Stalin tarafından sürgün edilen Ahıskalıların ülkelerine geri dönme haklarını vermesi gerektiği belirtilmektedir. AKPM'nin ikinci kararı, 1995 yılında alınan 1059 sayılı karardır. Kararla Avrupa Konseyi; Gürcistan'dan, BM'nin de desteğiyle Ahıska Türklerinin yurtlarına dönmelerini ve oraya yerleştirilmelerini kabul etmesini istemektedir (Cilevics 2007: 44; İzzetgil 2013a: 2702).

AKPM'nin Ahıskalılarla ilgili kararlarının üçüncüsü, 1997 yılında almış olduğu 1335 sayılı karardır. Bu kararda, Fergana olaylarından dolayı Özbekistan'ı terk etmek

zorunda kalan 50.000 Ahıskalının Gürcistan'a geri dönmek istedikleri belirtilmektedir (Cilevics 2007: 44; İzzetgil 2013a: 2702).

Bu yönüyle Gürcistan'ın Avrupa Konseyi'ne girişi, Ahıskalıların geriye dönüş sorununa kalıcı bir çözüm bulunması için önemli bir fırsat sunmuştur. Ahıskalıların Gürcistan'a dönüş süreci ile Gürcistan'ın Avrupa Konseyi üyeliği arasında kurulan bağlantı, Aralık 1998'de Gürcistan Geri Dönüş Komisyonu Başkanı tarafından resmi olarak teyit edilmiştir. Bunun üzerine AKPM tarafından 27 Ocak 1999'da onaylanan 209 sayılı görüşün 10.2.e. maddesinde, Avrupa Konseyi'nin Gürcistan'dan Ahıska Türklerinin geriye dönüşünü düzenleyen yasa taslağının hazırlanmasıyla ilgili beklentisi belirtilmiştir. Bu açıklama, Avrupa Konseyi'nin sorunun çözümünde aktif olarak rol alacağının bir göstergesi olarak kabul edilmiştir (Kütükçü 2005: 19; Pentikainen ve Trier 2004: 34).

Avrupa Konseyi'ne girişinin bir koşulu olarak Gürcistan, Ahıska Türklerinin geri dönüşüne ve Gürcü toplumuna entegrasyonuna imkan veren bir yasa taslağını onaylamayı kabul etmiştir. Onaylanacak bu yasa ile, Ahıskalıları vatandaşlık hakkı da verilecekti. Avrupa Konseyi'nin koşulları gereği Gürcistan, söz konusu yasayı iki yıl içinde hazırlayacak ve Ahıska Türklerinin geri dönüşünü bu yasa çerçevesinde 12 yılda tamamlayacaktı. Avrupa Konseyi ve BMMYK, yasa taslağının hazırlanmasında Gürcistan'a danışmanlık hizmeti vermeye ve yardımcı olmaya her zaman hazır olduğunu bildirmiştir (Aydingün 2013: 2672; Pentikainen ve Trier 2004: 35).

Belirtilen koşullara karşın Gürcistan'ın hazırlamış olduğu yasa taslağı, Ahıska Türklerinin geri dönüşüne imkan tanımamaktaydı. Bu yaklaşımını destekler biçimde, Sovyetler Birliği tarafından sürgün edilenlerin geriye dönüşünde sorumluluk almayacağını açıklamıştır. Ancak ülkedeki benzer etnik gruplara farklı bir tutum sergilemiştir. Bu kapsamda 1997 yılında onayladığı bir kanunla Gürcistan, sürgün edilmiş olan Ermeni, Rum ve Gürcüler dahil diğer bazı grupların durumlarını iyileştirmeyi ve haklarını geri vermeyi kabul etmiştir. Aslında benzer bir yasal süreç takip etmek suretiyle Ahıska Türkleri de, kaybetmiş oldukları haklarını yeniden kazanabilir ve özel sosyal korunma güvencesini tekrar elde edebilirlerdi (Kütükçü 2005: 20; Pentikainen ve Trier 2004: 35).

AKPM, 2001 yılında yayımladığı 9191 sayılı doküman ile Gürcistan'ı Ahıskalıları ilgili sorumlulukları konusunda uyarmıştır. Avrupa Konseyi, bu kapsamda

Ahıska halkının durumunun teknik bir meseleden ibaret olmadığını hatırlatarak, bizzat Cumhurbaşkanı Şevardnadze tarafından siyasi bir karar alınması gerektiğine vurgu yapmıştır. Halen farklı ülkelerde yaşayan Ahıskalılardan ancak üçte birinin Gürcistan'a dönmek isteyebileceklerinin öngörüldüğü dokümanda, halihazırda ülkeye geri dönmüş 107 Ahıskalıdan sadece beşine vatandaşlık hakkı verilmiş olmasından dolayı Gürcistan eleştirilmiştir (Cilevics 2007: 45).

AKPM'nin 25 Eylül 2001'de yayınladığı 1257 sayılı kararın 8.7. maddesinde Ahıskalıların geri dönüş konusuna değinilmiştir. Bu kapsamda, Avrupa Konseyi ve BMMYK tarafından birlikte yürütülen Ahıska Türklerinin geri dönüş faaliyetlerinin hızlandırılmasına vurgu yapılmıştır (Aydingün ve Aydingün 2014: 75).

AKPM, 2002 yılında *“Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'daki Mülteciler ve Yerlerinden Edilmiş Ahıska Halkının Durumları”* hakkında 1570 sayılı kararını almıştır. Söz konusu kararda; Gürcistan'ın, Ahıska halkının geri dönüşü konusunda sorumluluk almasına rağmen uygulamaya yönelik somut adımlar atmadığı, yasa çalışmaları devam etmesine karşın konuyla ilgili bir faaliyet takviminin hazırlanmamış olduğu belirtilmektedir (Cilevics 2007: 45).

AKPM, 2004 yılında Ahıskalıları da ilgilendiren *“RF ve Bazı BDT Ülkelerinden Yerinden Edilenler, Sürülenler ve Göçmen Durumuna Düşen İnsanların Sorunları”* adlı ve 1667 sayılı bir rapor yayımlamıştır. Polonyalı parlamenter Tadeusz Iwinski tarafından hazırlanan raporda; Avrupa Konseyi, RF'ye *“Bu durumda bulunan insanlara vatandaşlık hakkı verilmesi, baskı yapılmaması ve durumlarının iyileştirilmesi”* çağrısında bulunulmuştur (Çavuşoğlu 2007: 18). Yine AKPM tarafından 2004 yılında yayımlanan 10049 sayılı raporda, Ahıskalıların ülkelere geri dönüşü konusunda Gürcistan'a yardımcı olunması amacıyla uluslararası kamuoyuna çağrıda bulunulmuştur (Cilevics 2007: 45).

AKPM'nin sadece Ahıska Türklerinin geri dönüşüyle ilgili almış olduğu kararlar da vardır. Bunların en önemlileri, 2005 yılında alınan 1415 ve 1428; 2006 yılında alınan 1477 ve 2008 yılında alınan 1603 sayılı kararlardır. Bu kararların ortak talebi Ahıska Türklerinin geri dönüşü için gerekli koşulların yaratılması olmakla birlikte, ayrıntılarda farklı hususlara da temas edilmektedir (Aydingün 2008: 7; Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 41). Örneğin AKPM'nin 24 Ocak 2005'de aldığı 1415 sayılı kararının 9. maddesinde, Ahıska Türklerinin geri dönüş sorununa değinilmiştir. Bu kapsamda

Gürcistan'dan, geri dönüş için gerekli yasal, idarî ve siyasî koşulların oluşturulması ve sürecin gecikme olmaksızın 2011 yılında tamamlanması istenmiştir (Aydingün ve Aydingün 2014: 76).

18 Mart 2005'de alınan 1428 sayılı karar, AKPM'nin doğrudan Ahıska Türklerine yönelik kararıdır. "*Sürgün Edilen Mesketyalı (Ahıskalı) Nüfusun Durumu*" başlıklı kararda; Sovyet rejiminin Milliyetler Politikası gereği vatanlarından sürülen Ahıska Türklerinin, Fergana olaylarından dolayı Sovyetler Birliği'nin yedi farklı cumhuriyetinde yaşamak zorunda kaldıkları, günümüzde ise Türkiye dahil sekiz farklı ülkede yaşadıkları belirtilmektedir. Bu kapsamda olupta RF'nin Krasnodar Eyaleti'nde yaşamak zorunda kalan Ahıska Türklerinin vatandaş olarak kabul edilmedikleri için önemli sorunlarla karşılaştıkları, RF vatandaşlık yasasının ihlal edilmesi neticesinde Ahıska Türklerine karşı ayrımcı politikaların endişe verici bir boyuta ulaştığı ifade edilmiştir. Gürcistan'ın Avrupa Konseyi'ne giriş koşulları kapsamında; Ahıska Türklerinin vatanlarına dönüşü, entegrasyonları ve Gürcistan vatandaşlığını elde etmeleri için gerekli düzenlemelerin yapılması, geri dönüşün üç yıl içinde başlaması ve en geç 12 yıl içinde tamamlanmasına yeniden vurgu yapılmıştır. Aynı kararda, Gürcistan'dan geri dönüşte gönüllülük esasına bağlı kalınması; RF'den ise, Krasnodar'daki Ahıska Türklerinin durumlarının düzeltilmesi ve göç konusunda baskı yapılmaması istenmiştir. Ayrıca her iki devlete de, Ahıskalıları ilgilendiren faaliyetlerin Ahıskalı derneklerle koordineli yürütülmesi tavsiye edilmiştir. Ahıska Türklerinin yaşadıkları sorunların çözümüne yönelik çalışmalarda UGÖ, BMMYK ve AGİT gibi uluslararası örgütlerin ortak ve koordineli çalışmalarının önemine dikkat çeken karar, hem Gürcistan'ı hem de RF'yi Avrupa Konseyi'nin bu konuyla alakalı kaynaklarını kullanmaya davet etmiştir (Aydingün ve Aydingün 2014: 76). Bunun neticesinde Gürcistan, kararlarda belirtilen zorunluluklara bağlı olarak geri dönüş yasa taslağı çalışmalarını başlatmıştır.

AKPM'nin 24 Ocak 2006'da aldığı 1477 sayılı kararında, "*Gül Devrimi*"nden dolayı Gürcistan'da yaşanan olağanüstü durumun Ahıska Türklerinin geri dönüş sürecini aksattığına vurgu yapılarak, Gürcistan'dan gecikmenin telafi edilmesi amacıyla faaliyetlerinin hızlandırılması ve yine Avrupa Konseyi'nin mevzuatına uyum için gerekli adımların atılmasına devam edilmesi istenmiştir. Ahıska Türkleriyle ilgili olarak kararın 10.3. maddesinde, geri dönüşle ilgili çalışmaların devam ettirilmesi, 1428 sayılı

kararda belirtilen esaslara göre hareket edilerek sürecin öngörüldüğü gibi 2011 yılında tamamlanması talep edilmiştir (Aydingün ve Aydingün 2014: 77).

En son 5 Ocak 2008’de alınan 1603 sayılı kararda ise, AKPM; geri dönüş sürecinin hızlandırılmasına vurgu yaparak, faaliyetlerin bu konuda daha önce alınmış kararlara uygun olarak tamamlanmasını istemiştir. Bu kapsamda 8. maddede, 1415 ve 1477 sayılı kararlardaki bazı yükümlülüklerin yerine getirildiği, ancak halen önemli sorunlara çözüm getirilemediği belirtilmiştir. Ahıska Türklerinin geri dönüşünün ele alındığı 10. maddede, Gürcistan’ın Avrupa Konseyi ile iş birliği sayesinde geri dönüş yasasını hazırladığı ifade edilmiştir. Son olarak 19. maddede ise, geri dönüş faaliyetlerini planlamak ve koordine etmek amacıyla Gürcistan’da kurulan “*Özel Devlet Komisyonu*”nun aktif bir şekilde çalışmak suretiyle uluslararası yardım talep etmesine ve alınan yardımlar sayesinde yükümlülüklerin yerine getirilmesi neticesinde geri dönüş sürecinin 2011 yılında tamamlanarak 1428 sayılı kararda belirtilen koşulların yerine getirilmesine vurgu yapılmıştır (Aydingün ve Aydingün 2014: 78).

AKPM’nin aldığı kararlara bağlı olarak gelişmeleri yerinde takip etmek amacıyla AKPM üyelerinden Boris Cilevics, Mart 2005’de Tiflis’e bir inceleme ziyareti yapmıştır. Cilevics bu ziyaret sırasında yaptığı açıklamada, “*Bazı Gürcü siyasetçilerin, Ahıska Türklerinin Gürcistan’ın toprak bütünlüğünü, Gürcü toplum yapısını ve kültürünü tehdit eden yabancılar olarak lanse etmeye çalıştığını, bu tutumun kabul edilemez olduğunu ve Gürcistan’ın 1999 yılında Avrupa Konseyi’ne geri dönüş için verdiği sözleri tutması gerektiğini*” belirtmiştir (Seferoğlu 2005: 14).

AKPM, İsveçli parlamenter Vermot Mangold tarafından hazırlanarak 2005 yılında onayladığı “*Ahıska Türklerinin Durumu*” adlı bir rapor yayınlamıştır. Ahıska Türklerinin karşı karşıya kaldığı tüm sorunlarını ortaya koyan bu raporda; RF’deki sorunlar, diğer ülkelerdeki sorunlar, sürgünden sonra karşılaştıkları sorunlar, maruz kaldıkları haksızlıklar, Rusya’da maruz kaldıkları baskı ve ayrımcılıklar, dışlanmışlık ve diğer sorunlar tek tek ortaya konmuştur. Raporun karar bölümünde ise, RF ve Gürcistan’a ayrı ayrı çağrıda bulunulmuştur. Rus ve Gürcü yetkililerin itiraz ettiği bu bölümde; Gürcistan’a, üye olurken kabul ettiği yükümlülükleri hatırlatılırken; RF’den ise, Ahıska Türklerine bütün haklarını vererek baskıdan vazgeçmesi istenmiştir. Avrupa Konseyi’nin 2005 yılında yayınlamış olduğu RF ve Gürcistan denetim raporlarında da benzer ifadeler tekrarlanmıştır (Çavuşoğlu 2007: 18).

Gürcistan tarafından hazırlanması gereken Ahıska Türklerinin geri dönüşünü düzenleyecek yasanın gecikmesi üzerine Avrupa Konseyi, Gürcü yetkililerin katılımıyla 12-13 Temmuz 2006 tarihlerinde Strazburg'da bir koordinasyon toplantısı düzenlemiştir. Toplantı neticesinde, Avrupa Konseyi uzmanlarının Gürcistan'ın hazırlamış olduğu yasa taslağına yönelik eleştirileri ve 4 Mayıs 2006'da Tiflis'te yapılan koordinasyon toplantısı sonuçlarını ihtiva eden bir rapor yayımlamıştır. Gürcistan, raporda belirtilen eleştirileri dikkate alacağını taahhüt etmiştir (Aydınün ve Aydınün 2014: 80). Bunun üzerine başlatılan çalışmaları yaklaşık bir yıl sonra tamamlayan Gürcistan, geri dönüş yasasını 11 Temmuz 2007'de onaylamıştır.

Gürcistan'ın geri dönüşü düzenleyen yasayı onaylamasını müteakip uygulamaya yönelik adımlar atmaması, DATÜB'ü harekete geçirmiştir. DATÜB tarafından teşkil edilen bir heyet geri dönüşle ilgili sorunları dile getirmek amacıyla Ekim 2010'da Strazburg'a gitmiştir. Heyet raporunu, AKPM'deki ilgili tüm komisyonlara sunmuştur. Bunun üzerine AKPM İzleme Komitesi, Ekim 2010 döneminde kendilerine verilen raporu göz önünde bulundurarak Ahıska Türklerinin hassasiyetlerini de dikkate alan bir rapor hazırlamıştır. AKPM için hazırlanan 35 sayfalık raporun 28. ve 29. sayfalarında Ahıska Türklerinin geri dönüşüyle alakalı konular 9 madde halinde sıralanmıştır. İlgili uluslararası kuruluş ve sivil toplum örgütleriyle ayrı ayrı görüşüldüğünü vurgulayan raporda, kanundaki eksikliklere vurgu yapılmıştır. Geri dönüşün bir an önce uygulamaya konulabilmesi için gerekli sürecin başlatılmasını isteyen Avrupa Konseyi, bu konuda Gürcü yetkililere yardımcı olunması tavsiyesinde bulunmuştur. Raporda; Gürcistan tarafından geriye dönüş kapsamında yapılan uygulamaların, Gürcistan'ın taahhüt ve yükümlülüklerini tam karşılamasa da, bu yönde atılmış önemli adımlar olduğu belirtilmiştir. Ayrıca AKPM, Gürcistan'da başlatılan sürecin devam ettirilmesi yönünde bir karar almıştır (Halidov 2011: 73).

AKPM'nin Mart 2011 ayında yayımlamış olduğu raporda, geri dönüş yasasındaki eksikliklere yeniden dikkat çekilmiş ve Gürcistan'ın Avrupa Konseyi ile imzalamış olduğu uluslararası antlaşmalardan doğan yükümlülükleri yeniden hatırlatılmıştır (İzzetgil 2013a: 2703). AKPM'nin Nisan 2011'de aldığı 1801 sayılı kararda ise, Gürcü yetkililere *“çok geçikmeksizin, geri dönüş ve yeniden bütünleşme için etkili bir mekanizma kurmayı”* tavsiye etmiştir (Poyraz 2013: 37).

Kassanov başkanlığındaki DATÜB Heyeti'nin, Ekim 2014'te Avrupa Konseyi Genel Sekreteri Thorbjorn Jagland ile makamında yaptığı görüşmede, geri dönüş sürecinde yaşanan sorunlar gündeme getirilmiş, dönem içerisinde yaşanan sorunlar sıralanmış ve neticede süreci sürüncemede bırakmasından dolayı Gürcistan şikayet edilmiştir. Bunun üzerine söz alan Genel Sekreter Jagland, *“Gürcistan uzun süredir teknik sebepler öne sürerek bu konuyu sürüncemede bırakmıştır. Bize verdiğiniz bilgiler ışığında Gürcü tarafı ile görüşerek bahaneleri ortadan kaldırmaları ve süreci hızlandırmalarını isteyeceğiz. Ayrıca sizlerin Gürcü Yönetimi ile masaya oturarak sorunların çözümünü isteyeceğiz. Sizi Gürcistan Cumhurbaşkanı ile mutlaka görüştüreceğiz. Ancak bu süreçte sizlerin de bizimle sürekli irtibatta kalmanızı ve bizi bilgilendirmenizi istiyorum. Bu konuyu çözmek için elimizden geleni yapacağız”* demiştir (DATÜB 2014: 55).

5.2.2. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)

AGİT'in Ahıska Türkleri Sorunu'na yönelik politikası ve yaklaşımı, UAYK tarafından belirlenmektedir. Kuruluşuna 1992 yılında dahil olan UAYK, AGİT'in ulusal azınlıklarla ilgili politikasının hem planlanmasında hem de uygulanmasında öncü rol oynamaktadır (Civelek 2006: 20; Thio 2003: 123).

UAYK'nın faaliyete başlamasıyla birlikte, AGİT'in ulusal azınlıklarla ilgili politikasının yürütülmesinde önemli bazı değişiklikler meydana gelmiştir. Bunlardan birincisi, UAYK'nın kurulmasıyla AGİT çerçevesinde ulusal azınlıklarla ilgili bir gerilime ilk kez üçüncü tarafın yani UAYK'nın karışmasına müsaade edilmiştir. İkincisi, UAYK, söz konusu gerilime AGİT'in iznine gerek duymadan karışabilecekti. Üçüncüsü, UAYK, gerilime sahne olan bir devletin ülkesine girme ve burada istediği bir kişiyle görüşme gibi geniş yetkilerle donatılmıştı. Dördüncüsü, UAYK, bir devlet değil, bağımsız bir uluslararası kişilikti. Sonuncusu, UAYK'nın faaliyete başlamasından itibaren AGİT, ulusal azınlıklarla ilgili gerilimler bakımından ilk kez erken uyarı yeteneğine kavuşuyordu (Alpkaya 2000: 2).

UAYK, kendi ilgi alanıyla ilgili Helsinki Belgesi'nde belirtilen görevleri; bağımsızlık, tarafsızlık, gizlilik ve iş birliği ilkeleri çerçevesinde yerine getirmektedir.

Ayrıca belgede açıkça belirtilmese de UAYK, görevin gerektirdiği duyarlılık ve inisiyatif kullanabilme özelliklerine sahip olmak zorundadır (Alpkaya 2000: 11).

Herhangi bir sorunu ele almaya karar veren UAYK görevine, sorun hakkında bilgi alma ve toplamayla başlamaktadır. Bu faaliyetin ilk adımını oluşturmaktadır. UAYK'ya bu konuda kendi bürosunun yanı sıra, Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu da yardımcı olmaktadır. Helsinki Kararları, medya ve hükümet dışı örgütler de dahil olmak üzere bütün kaynaklardan bilgi alınabileceğini belirtmektedir. Örneğin medyaya ilave olarak, merkezi hükümet, azınlık temsilcileri, siyasi partiler, kültürel alanlarda faaliyet gösteren STK'ların görüşlerinden istifade edilebilecektir (Alpkaya 2000: 14; Thio 2003: 125). İkinci adım, gerektiğinde taraf devletin ziyaret edilmesidir. Ziyaret, bir bakıma UAYK'nın ulusal azınlık sorunuyla ilgilendiğinin işareti olarak kabul edilmektedir. Helsinki Belgesi gereği UAYK, bir taraf devleti ziyaret ederek gerilimin taraflarıyla görüşmek ve onlardan doğrudan bilgi edinme hakkına sahiptir (Alpkaya 2000: 14). Üçüncü adım, gerilime neden olan konu uzmanlarının yardımına müracaat edilmesidir. UAYK, bu uzmanları Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu'nun hazırladığı uzmanlar listesinden, Büro'nun yardımıyla seçmektedir (Alpkaya 2000: 16; Thio 2003: 126). Sonuncu adım ise, gerekli ise sorunun taraflarının katıldığı bir yuvarlak masa toplantısının yapılmasıdır. Ulusal azınlık sorunlarıyla ilgili çalışmalar yapan STK'ların desteğiyle yapılan bu tip toplantılarda gerek hükümet gerekse azınlık temsilcileri bir araya getirilerek, karşılıklı güven ve diyalog geliştirilmeye çalışılmaktadır (Alpkaya 2000: 17; Thio 2003: 127).

AGİT, 1996 yılında yapılan BDT Konferansı'ndan bu yana Ahıska Türkleri Sorunu'nun çözümüne yönelik faaliyetlere aktif bir şekilde katılmaktadır. Katılım, AGİT adına UAYK tarafından yapılmaktadır. Bu makama ilk UAYK olarak atanan Max van der Stoel'un Ahıska Türkleri Sorunu'nun uluslararası ortama taşınmasında çok ciddi katkıları olmuştur (Stoel 2007: x).

AGİT, Lahey ve Viyana müzakerelerinin hazırlanmasında öncü rol oynamıştır. Ahıska Türkleri Sorunu ile alakalı faaliyetlerde teşkilat, esas olarak Samshkhe-Cavakheti bölgesindeki durumu gözlemlemekte, gelişmeleri incelemekte ve tespit ettiği önemli hususlarda teklifler yapmaktadır (Pentikainen ve Trier 2004: 38). Bu maksatla Avrupa Azınlık Sorunları Merkezi(AASM)'nin yaptığı çalışmalardan istifade etmekte,

Avrupa Halkları Federal Birliği(AHFB)’nin konuyla ilgili birikiminden yararlanmaktadır.

AGİT, Gürcistan’daki faaliyetlerini Avrupa Konseyi temsilcileriyle koordineli bir şekilde yürütmektedir. Bu çalışmalar neticesinde elde ettiği önemli bilgileri yıllık raporlarında yayımlamaktadır. Bugüne kadar yayımladığı raporlarında; geri dönüş önlemlerinin uygulamasında sürecin yavaş ilerlediğini, yapılan planlamalardan geri kalındığını, Ahıska Türklerinin geri dönüşünün Samhske-Cavakheti bölgesindeki durumu daha da karmaşık hale getireceğini, Ahıskalılar da dahil olmak üzere sorunun tarafları arasında diyalogun geliştirilmesini teşvik ettiğini belirtmiş ve Gürcistan’ı, gerekli önlemleri alması konusunda uyarmıştır (Pentikainen ve Trier 2004: 38).

AGİT raporlarının takip edilerek zamanında müdahale edilmemesi, aslında zaman içinde Gürcistan’ın lehine sonuç yaratmaktadır. Örneğin AGİT’in “*Ahıska Türklerinin geri dönüşünün Samhske-Cavakheti bölgesindeki durumu daha da karmaşık hale getireceği*” şeklindeki bir ifadesi, Gürcistan’ın bu yöndeki iddialarını tamamen destekler niteliktedir. Böyle bir durumda DATÜB, devreye girerek AGİT’in bu konudaki hatasını düzeltmeli, en azından bir sonraki raporda benzer ifadelerin yer almasını önlemelidir.

Ahıska’ya geri dönüşün karışıklıklara neden olacağı iddiasına karşı, yapılacak itirazlarda özellikle iki hususa vurgu yapılması, durumun zaman içinde Ahıskalıların lehine dönmesine yardım edecektir. İlk husus, yeni ülke olarak Gürcistan’a sadakat vurgusudur. Zaten Ahıska Türklerinin halen yaşadıkları devletlere her zaman sadakatla bağlı olduğu bilinmektedir. Geri dönmeleri halinde yeni devletleri Gürcistan’a da sadık olacaklarının açıklanması, taraflar arasında karşılıklı güven duygusu yaratacaktır. Bu durum, Acara Özerk Cumhuriyeti ve Ermenistan arasında kalan bölgenin istikrarı için de önemlidir (Aydingün 2002a: 59).

Diğeri ise, Ahıska Türklerinin geri dönmesiyle bölge ekonomisinde canlanma yaşanacağı vurgusudur. Geri dönüş projesine destek amacıyla Gürcistan’a verilecek yardımlar sayesinde, Ahıska bölgesinin ekonomisi ve imarında gözle görülür bir iyileşme ve canlanma sağlanacaktır. Ayrıca geri dönecek Ahıska Türkleri vasıtasıyla, bölgedeki Ermenilerin nüfus üstünlüğü engellenecektir. Bunun neticesinde Gürcistan, hem siyasi bütünlüğünü muhafaza edecek, hem de Ermeni ve Ermenistan baskısından kurtulmuş olacaktır (Sezgin 2001: 48).

5.2.3. Birleşmiş Milletler (BM)

BM'in Ahıska Türkleri Sorunu'nun çözümüne yönelik özel bir girişimi yoktur. Bu sorunu, kendisine bağlı “*özel yardımcı organ*” statüsündeki bir kuruluş olan BMMYK vasıtasıyla takip etmektedir (Pazarcı 2008: 195). BMMYK, başta RF olmak üzere Gürcistan, Azerbaycan ve Orta Asya Cumhuriyetlerinde sorunun yasal ve güvenlikle ilgili yönlerini izlemeye devam etmektedir. Bununla birlikte BMMYK, Orta Asya Cumhuriyetlerinde yaşayan Ahıska Türklerinin duygularını tahrik etmekten kaçınmak için dikkatli bir tutum sergilemektedir (Pentikainen ve Trier 2004: 39).

1990'lı yılların ortalarından itibaren BMMYK, Krasnodar Eyaleti'nde Ahıska Türklerinin yaşadığı problemleri, ilgili devletlere ve uluslararası kuruluşlara düzenli aralıklarla rapor etmiştir (Swerdlow 2006: 1859). Buna bağlı olarak BMMYK, Ahıska Türkleri Sorunu ile ilgili AGİT ve hükümetler arası bir kuruluş olan UGÖ ile müşterek çalışmalar yürütmüştür. Buna ilave olarak özellikle RF'nin Krasnodar Eyaleti'nde Ahıskalılarla ilgili yaşanan sorunun çözümünde aktif rol almıştır. Bu kapsamda BMMYK, soruna RF yasaları çerçevesinde çözüm bulunmasını istemiştir. Ahıskalılara Rus vatandaşlığını da öngören bu görüş, Vatan Cemiyeti tarafından da desteklenmiştir (Pentikainen ve Trier 2004: 39).

BMMYK'nin mülteci krizlerine çare bulmak amacıyla geliştirdiği üç kalıcı çözüm programı bulunmaktadır. Bunlar, sırasıyla “*entegrasyon*”, “*geri dönüş*” ve “*üçüncü bir ülkeye yerleştirme*” programlarıdır (Ray 2004: 35; Saraçlı 2010: 147; Swerdlow 2006: 1829). Bir insan hakları açmazı haline gelen Ahıska Türkleri Sorunu'na da, bu üç programdan birini kullanmak suretiyle çözüm bulmanın dışında bir seçenek yoktur. Bu çözüm programlarından her birinin esas amacı, mültecilere yönelik ulusal himaye modellerinden en uygun olanını tespit ederek uygulamaya koymaktır. Her programın kendine has özellikleri olup, şartlara göre değişiklikler göstermektedir (Swerdlow 2006: 1830).

“*Entegrasyon Programı*”, mültecilerin ilk sığındığı ülkede yerleşmelerini ve yaşamalarını planlayan ve uygulayan bir programdır. Entegrasyon Programının başarısı; sığınılan ülkenin mültecilere, insan haklarını güvence altına alması, yaşamları için gerekli olan uygun geçim kaynakları ve vasıtalarını temin etmesi, vatandaşlık elde etme fırsatlarını tanıması, sığınılan ülke toplumuyla entegrasyonlarının sağlanması gibi

konularda sorumluluklarını yerine getirmesine bağlıdır (Saraçlı 2010: 149; Swerdlow 2006: 1830).

Yabancı ülkelerde mülteci konumunda bulunanların ev sahibi toplumla entegrasyonları konusunda, daha çok kimlik, aidiyet duygusu ve ev sahibi toplum tarafından tanınma gibi faktörler etkili olmaktadır (Khanzhin 2004: 504). Bununla birlikte entegrasyonun başarıyla tamamlanabilmesi için bir takım koşulların yerine getirilmesi gerekmektedir. Herşeyden önce, katılımın gönüllülük esasına dayandırılması ve ev sahibi ülke yönetimlerinin mülteci topluluklarına uygulanacak entegrasyon programlarını destekleme gayretlerine etkin destek verilmesidir. Diğer taraftan, ev sahibi halkın da, sürgün konumundaki mültecilerin sürekli kalışına onay vermesi gerekmekte ve gerekli olduğu durumda entegrasyon programı ekonomik yönden desteklenmelidir. Ayrıca, ev sahibi ülkelerin ekonomik desteği sağlamada yetersiz kalmaları halinde, programın başlangıcında bunun için dış destek güvenceye alınmalıdır. Nihayet, entegrasyon programına katılmaya karar verenlerin ev sahibi toplumla uyumları sağlanmalı, vatandaşlık hakları verilerek hukuki açıdan ev sahibi ülke vatandaşlarının yararlandığı haklardan eksiksiz yararlanabilme fırsatı yaratılmalıdır (Saraçlı 2010: 149).

Başlangıçta Ahıskalıların ev sahibi ülke halklarıyla entegrasyonunu engelleyen siyasi, ekonomik, sosyolojik ve kültürel bazı önemli faktörler bulunmaktaydı. Geçen dönem içinde bunların bir kısmına çözüm bulunduğunu söyleyebiliriz. Bu yüzden halen 10 farklı ülkede yaşamlarına devam eden Ahıskalıların çoğunluğunun ev sahibi toplumla entegrasyon eğilimi içinde olduğu görülmektedir (Khanzhin, 2004: 504). Ahıskalıların ev sahibi halklarla siyasi bakımdan entegre olduklarını anlayabilmenin en iyi yolu, gerek devlet gerekse sivil toplum örgütlerinde yeterli oranda yer alıp almadıklarına bakmaktır. Sovyetler Birliği sonrası dönemde Ahıskalıların yaşadıkları ülkelerin devlet kurumlarında, öğretmen, doktor ve avukat gibi görevlere atanmalarında artış olduğu görülmektedir. Ancak bu artış, yine de belirli bir tavanın üzerine geçememektedir. Yani Ahıskalılar, belirli tavandan sonraki üst derecedeki devlet görevlerine atanmamaktadır. Aynı durum, sivil toplum örgütleri için de geçerlidir (Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 77).

Görüldüğü gibi belirtilen koşullar geçmişte yaratılıp bunun için gerekli olan sürecin zaten tamamlanmış olması nedeniyle Ahıskalıların, ev sahibi toplumlarla

entegrasyonları kapsamında önemli sorunları bulunmamaktadır. Ancak entegrasyon programının asimilasyona dönüşmemesi önemlidir. Bunun için Ahıskalılar dernekler vasıtasıyla azınlık hakları konusunda bilgilendirilmelidir.

“Geri Dönüş Programı”, mültecilerin geçici olarak sığındıkları ülkeden kendi ülkelerine gönüllü olarak geri dönüşü düzenlemektedir. Mülteci sorunlarının çözümünde en çok tercih edilen programdır. Bu konudaki koşul, ana vatana geri dönüp dönmeme tercihinin entegrasyon programında olduğu gibi gönüllülük esasına göre yapılmasıdır. Mültecilerin yaşamlarını tehlikeye düşürecek şekilde geldikleri ülkeye gitmelerinin zorlanması yasaklanmaktadır. Zaten karar verilmesi halinde geri dönüşün yapılacağı ülke de, mültecilerin yasal ve fiziki güvenliklerini sağlama sorumluluğunu almak zorundadır (Saraçlı 2010: 148; Swerdlow 2006: 1830).

Bu kapsamda yapılacak bir programın uygulamaya konması halinde, Ahıska Türklerinin geri dönüş mücadelesi tamamlanacak ve vatanları Ahıska’ya yeniden yerleşmesi mümkün olacaktır. Aslında Gürcistan tarafından 11 Temmuz 2007’de onaylanarak 1 Ocak 2008 tarihinden itibaren yürürlüğe giren geri dönüş yasası, geri dönüş programının uygulamaya konulmasıyla ilgili esasları belirlemektedir. Ahıskalıların, genel olarak Gürcistan’ın söz konusu yasaya göre hazırlayacağı geri dönüş programına dair büyük endişeleri bulunmaktadır. Bununla birlikte onlar da, geri dönüşü tam olarak hazır değildir. Geri dönüş için müracaat yapanların talepleri Gürcü Yönetimi tarafından onaylansa bile, geri döneceklerin Gürcistan’daki yeni yasal statüleri konusunda yeterli bilgilerinin olmadığı bilinmektedir. Konu oldukça hassastır. Çünkü daha önce Gürcistan’a geri dönenlerin başlarına gelenler herkesin malumudur. Endişelerin giderilebilmesinin en uygun yöntemi, Ahıskalıların dönmeleri halinde yasal statüleri veya azınlık hakları konusunda bilgilendirilmeleridir.

“Üçüncü Bir Ülkeye Yerleştirme Programı”, mültecilerin sığındıkları ülkeden kendilerine koruma sağlamayı kabul eden üçüncü bir ülkeye göç ettirilmesini düzenlemektedir. Bugüne kadar çoğunlukla mülteci akınlarına çözüm bulmak amacıyla kullanılmıştır. Göç, mültecilerin güvenliğini sağlayamayan ilk sığınılan ülkeden güvenlik garantisini veren sanayileşmiş ülke veya ülkelere yapılmaktadır. Diğer iki çözüm yoluna göre maliyeti fazladır. Programın uygulanmasında sadece bireylerin istekleri değil, onları kabul edecek ülkenin onayı da önem taşımaktadır. Birçok farklı tarafın istek ve iradelerinin uyumuna bağlı olan bu program, çok fazla zorluğun

aşılmasını gerektirdiğinden tercih edilen bir yöntem değildir (Saraçlı 2010: 148; Swerdlow 2006: 1830).

Bu programın uygulamasına yönelik en somut örneği, Krasnodar'da sorun yaşayan Ahıskalıların “*üçüncü bir ülkeye yerleştirilmesi*” kapsamında ABD’ye göçüdür (Devlet 2007: 21; Swerdlow 2006: 1829). ABD’ye göç, BMMYK ve UGÖ’nün ABD’ye desteğiyle uygulanmıştır. Göç masrafları, geri ödenmek şartıyla UGÖ tarafından karşılanmıştır. ABD’ye gelen mülteci ve göçmenler, bir yıl sonra sürekli oturma iznine, dört yıl sonra ise vatandaşlık başvurusu yapma hakkına sahip olmaktadır (Aydingün ve Aydingün 2014: 123). Buna göre Ahıskalıların ABD’ye göçünün tamamlanmasıyla birlikte entegrasyon programı başlamış ve süreç Ahıskalıların ABD vatandaşı olmasıyla tamamlanmıştır.

ABD’ye göçün planladığı dönemde BM Irkçılığı Ortadan Kaldırma Komitesi’nin 01 Mart 2004 tarihinde yapılan Cenevre’deki 64. Dönem Toplatısı’nda, Ahıska Türkleri Sorunu gündeme getirilmiştir. Krasnodar Eyaleti’nde yaşanan sorunların ele alındığı toplantıda; RF resmi makamlarının, ırk ayrımcılığı uygulamalarının ortadan kaldırılması amacıyla 2003 yılında komitenin tavsiye kararlarını dikkate almadığı belirtilmiştir. Ayrıca RF’de faaliyette bulunan “*Memorial*” ve “*Shkola Mira*” gibi insan hakları örgütlerinin Krasnodar’da Ahıska Türklerine yönelik uygulamaları, ülke ve uluslararası kamuoyunun gündemine taşıdığı için RF Yönetimi tarafından baskı altına alındığı açıklanmıştır (Bayraktar 2004a: 69).

5.2.4. Avrupa Birliği (AB)

AB, Güney Kafkasya ülkeleri Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan ile ikili ilişkilerini, 1999 yılında yürürlüğe giren ve her ülke ile ayrı ayrı imzalamış olduğu Ortaklık ve İş birliği Antlaşmalarına uygun yürütmektedir (Hatipoğlu 2014: 104). AB’nin, Gürcistan ile imzaladığı “*Ortaklık ve İşbirliği Antlaşması*” kapsamında Ahıska Türkleri Sorunu ile ilgili resmen açıklanmış bir politikası yoktur. Ancak AB, Ortaklık ve İşbirliği Antlaşmalarından bağımsız bir şekilde Kafkasya’ya yönelik 2004 yılından itibaren uygulamaya karar verdiği “*Komşuluk Politikası*” vasıtasıyla, Gürcistan ile geliştirdiği ikili ilişkiler çerçevesinde sorunu dolaylı da olsa etkileme potansiyeline sahiptir.

Avrupa Komşuluk Politikası(AKP)'nin temeli; Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini içine alacak şekilde genişleme kararı veren AB'nin etrafında, tamamen dost ülkelere oluşan “*güvenli bir halka*” yaratılmasına dayanmaktadır (İbrahimov 2008: 110; Hatipoğlu 2005: 20). Politikanın uygulamaya konmasıyla; öncelikle oluşturulması öngörülen güvenli halkadan, yasadışı insan ve mal trafiğinin geçişinin engellenmesi, buna ilave olarak iş birliği yapılacak ülkelere AB'nin enerji açığının karşılanması hedeflenmiştir (Baykal ve Arat 2013: 338; Çakır 2010: 9; Samur 2009: 19). Belirtilen hedeflere ulaşılabilmesi için AKP'nin finansmanı, Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı(AKOA) vasıtasıyla yapılması planlanmıştır. Bu maksatla 2007-2013 yıllarını kapsayan AKOA için 12 milyar avroluk bir bütçe hazırlanmış ve harcaması yapılmıştır (Çakır 2010: 18; Samur 2009: 23). Örneğin AASM'nin aracılık yaptığı ve maddi desteği AB tarafından karşılanan bir proje, 2010-2012 yılları arasında Gürcistan'da uygulamaya konularak tamamlanmıştır (Larsen 2012: 26).

Bunun için önce Avrupa Komisyonu tarafından 1997 yılında yayımlanan “*Gündem 2000*” adlı belgede, daha da genişleyecek olan Avrupa Birliği'nin komşularıyla iş birliği ve istikrarı doğrultusunda ilişkilerini geliştirmesinin daha uygun olacağı belirtilmiştir. Buna ilave olarak 2001 ve 2002 yıllarında yayımlanan strateji belgelerinde ise, daha geniş bir serbest ticaret bölgesinin kurulması, iç pazar, adalet ve içişlerinde iş birliğini öngören gelişmeye müsait müstakil bir “*Yakınlık Politikasının*” gerçekleştirilmesinin önemine vurgu yapılmıştır (Sönmez 2010a: 115). AB'nin bu yeni kararı gereği, Güney Kafkasya ülkelerinin adı geçen politika kapsamına dahil olma süreci dört aşamada tamamlanmıştır.

Bu kapsamda ilk aşamada, Avrupa Komisyonu'nun 11 Mart 2003'te Komşuluk Politikası'nın temel prensiplerini ortaya koyan “*Daha Geniş Avrupa ve Komşuluk: Doğu ve Güneydeki Komşularımızla İlişkilerimizin Yeni Çerçevesi*” adlı bir belge yayımlanmıştır. Bu belgede genel olarak dört kavram öne çıkmıştır: İstikrar, refah, AB'nin sınırları ve ortak değerler (Hatipoğlu 2005: 20; Kırık ve Kartal 2014: 49). Güney Kafkasya ülkeleri, “*adı geçen belgede sadece dipnot olarak yer almış ve bu notta da, Güney Kafkasya ülkelerinin coğrafi konumları itibariyle, bu dönemde Avrupa Komşuluk Politikası'nın kapsadığı coğrafi alan dışında kaldıkları*” belirtilmiştir (Hatipoğlu 2005: 21).

İkinci aşamada, Avrupa Devlet ve Hükümet Başkanları Konseyi tarafından Aralık 2003’de “*Avrupa Güvenlik Strateji Belgesi*” kabul edilmiştir. Bu belgede, komşu ülkeler ile AB arasında ortaklık, karşılıklı bağımlılık, yeni ayırıcı hatların ortaya çıkmasının engellenmesi, ortak değerler ve müşterek bir proje oluşturulması gibi temel hususlara vurgu yapılmıştır (Çakır 2010: 15; Hatipoğlu 2005: 20).

Üçüncü aşamada, Güney Kafkasya ülkelerinin Komşuluk Politikası’na dahil edilip edilmemesi tartışmaya açılmıştır. Bu tartışmalar neticesinde Haziran 2003’de hazırlanan rapora dayanılarak, “*Daha Güvenli Bir Dünyada Güvenli Avrupa: Avrupa Güvenlik Strateji Belgesi*” yayımlanmıştır. Söz konusu belgede; zaman içinde komşu olunabilecek Güney Kafkasya bölgesi, AB’nin aktif politika takip etmesi gereken bir bölge olarak değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme gereği Finli diplomat Heikki Talvitie, Temmuz 2003’te ilk “*AB Özel Temsilcisi*” olarak atanmıştır. Adı geçen özel temsilcinin yetkileri, ekonomik sorunlardan bölgesel iş birliğine kadar geniş bir sahayı kapsamaktadır. Çeşitli sebeplerle bölge devletlerini ziyaret edebilen özel temsilci, iki taraflı diyalogun gelişmesine büyük katkı sağlamaktadır (Hatipoğlu 2005: 21; İbrahimov 2008: 116).

Sonuncu aşamada ise, 14 Haziran 2004’de toplanan AB Dışişleri Konseyi, AB Komisyonu’nun önerisi üzerine Güney Kafkasya ülkeleri Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan’ın Avrupa Komşuluk Politikası’nı kapsamına almaya karar vermiştir (Hatipoğlu 2006: 132; Sönmez 2010a: 117). Ardından AB ile üç bölge ülkesi arasında “*Komşuluk Politikası*”nın uygulamaya konulmasına yönelik başlatılan görüşmeler neticesinde önce Mart 2005’te ülke raporları yayımlanmış, daha sonra 14 Kasım 2006’da Brüksel’de AB ile Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan arasında ayrı ayrı “*Ulusal Eylem Planları*” imzalanmıştır (Hatipoğlu 2006: 135; İbrahimov 2008: 118).

AB, Güney Kafkasya’daki her ülkeyle daha önce imzaladığı “*Ortaklık ve İşbirliği Antlaşması*” yerine geçmek üzere “*Ortaklık Antlaşması*” adıyla yeni bir belgeyi uygulamaya koyabilmek amacıyla Gürcistan ile Temmuz 2010’da başlattığı müzakereleri Temmuz 2013’de tamamlamıştır. Taraflarca söz konusu antlaşma, 28-29 Kasım 2013 tarihlerinde III. Doğu Ortaklığı Zirvesi’nin yapıldığı Vilnius’ta imzalanmıştır (Hatipoğlu 2014: 105).

Komşuluk Politikası’nın uygulanması, AB’nin bölge ülkeleriyle ikili ilişkilerinde önemli değişikliklere neden olmuştur. AB’nin yeni siyasi uygulamalarından

ikisi, özellikle Ahıska Türklerini de ilgilendirmektedir. Buna göre ilk olarak, AB, bölgede yaşanan etnik çatışmaların çözümüne aracılık yapmaktan ziyade, çözüm için uygun koşulların yaratılmasının daha önemli olduğuna karar vermiştir. Bunun için de farklı etnik grupların yaşadıkları bölgelerin kalkınmasına öncelik verilmiştir. İkinci olarak, yerlerinden edilmiş kişilerin ve mültecilerin sorunları ile vatanlarına geri dönüşleriyle ilgili çalışmalara yardımcı olmayı planlamıştır (Hatipoğlu 2005: 29; Kırık ve Kartal 2014: 49). Başka bir ifadeyle, AB, hangi sebeple olursa olsun vatanlarından ayrılmak zorunda bırakılan insanların geri dönüşlerine destek olmaya karar vermiştir. Bölgedeki belirtilen konumda olan halklardan biri de, Ahıska Türkleridir. Dolayısıyla Ahıskalıların hem geri dönüş yapacağı köylerinin imarı hem de ihtiyaç duyulan diğer konularda yardım için AB'ye müracaat etmeleri mümkündür.

AB dış politikada, henüz güçlü bir siyasal kimlik oluşturabilmiş değildir. Bu nedenle AB dış politikası, büyük oranda üye ülkelerin ulusal çıkarları doğrultusunda şekillenmektedir. Bu konuda özellikle AB içindeki güçlü ülkeler etkili olmaktadır. Örneğin Akdeniz'e yönelik politikaların asıl aktörlerini başta Fransa olmak üzere, İtalya ve İspanya oluştururken, Orta ve Doğu Avrupa'ya yönelik politikalarda söz konusu söz konusu aktör Almanya olmaktadır. Ayrıca Orta Asya ve Kafkasya'ya yönelik politikalarda da, Almanya'nın daha belirleyici olduğu görülmektedir. Almanya'yı özellikle Avrasya seçeneğine iten en önemli faktör, şüphesiz bölgenin zengin doğal kaynaklarıdır (Acar 2009: 29).

AB'nin mevcut üretim kapasitesi ile, pazar ve doğal kaynak ihtiyacı arasındaki denge her geçen gün biraz daha artmaktadır. Bunun farkında olan Almanya, hammadde kaynakları açısından zengin Kafkasya'ya yönelmekte ve AB'nin bu bölgeye yönelik politikalarının belirlenmesinde etkili olmaktadır (Acar 2009: 29). Nitekim genel merkezi Flensburg(Almanya) şehrinde olan Avrupa Azınlık Sorunları Merkezi (AASM/ECMI), Almanya'nın olduğu kadar AB'nin politikalarını da destekler mahiyette faaliyette bulunmaktadır. Azınlıkların durumlarını, sorunlarını ve ihtiyaçlarını tespit etmeye çalışan merkezin iki yerel bürosu bulunmaktadır. Bunlardan biri Kosovo'da, diğeri Tiflis (Gürcistan)'tedir (Trier ve Khanzhin 2007: xviii). Her iki merkez de, Almanya ve AB'nin ilgi alanlarıyla örtüşmektedir. Yine AASM'nin üzerinde çalıştığı projeler, AB'nin bölgeye yönelik vereceği kararların altyapısını oluşturacak mahiyettedir. Örneğin AASM'nin Ahıska Türkleriyle ilgili yaptığı son

çalışmalardan birini oluşturan “Meskhetians: Homeward bound...” (Mesketler: Memleket Yolunda...) isimli doküman, belirtilen niteliklere sahiptir. İlginç olan nokta, AB’nin, Ahıska Türkleri Sorunu’na yönelik siyasi bir yaklaşımı olmamasına rağmen sorunun daha iyi anlaşılması için yapılan çalışmanın masraflarını karşılamasıdır (Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: iv).

Başta DATÜB olmak üzere bütün Ahıskalı dernekler, AB’nin bu konudaki politikasını detaylı incelemek zorundadır. Konuya vakıf olunması halinde, en azından Gürcistan’ın ekonomik gerekçelerle geri dönüşe itiraz etmesinin ve geri dönüş sürecini ekonomik nedenlerle erteleme manevralarının önüne geçilebilecektir. Ayrıca başta AASM olmak üzere, azınlık konuları ve insan hakları gibi alanlarda faaliyette bulunan bütün kurum ve kuruluşlarla irtibata geçilerek, öncelikle sorunların ilgili kurum ve kuruluşlara daha sonra da onlar vasıtasıyla AB’ye iletilmesi sağlanabilecek ve çözüm için AB imkanlarından istifade edilebilecektir.

5.2.5. Açık Toplum Enstitüsü (ATE/OSI)

ATE(Açık Toplum Enstitüsü-Open Society Institute), şeffaf yönetim anlayışına dayalı demokratik yöntemlerin inşa edilmesi iddiasıyla kamu politikalarını yönlendirmeye çalışan bir vakıftır. Kurucusu, George Soros’tur. Soros’un açık toplumu güçlendirmek amacıyla daha önce Güney Afrika ve Doğu Avrupa’daki muhaliflere destek vererek başlattığı çalışmaları kurumsallaştırılmış ve bunun bir sonucu olarak 1993 yılında ATE kurulmuştur. Günümüzde ATE, adaleti, insan haklarını ve yönetimde şeffaflığı güçlendirmek amacıyla 70’den fazla ülkede faaliyetlerine devam etmektedir (Sobacı 2011: 200).

Faaliyetlerini iş başındaki iktidarların vatandaşlarına hesap verebildiği güçlü demokrasilerin inşa edilebilmesi amacıyla yürüttüğünü iddia eden ATE, politik, ekonomik, toplumsal ve hukuksal alanlarda reform öngören faaliyetleri desteklemektedir. Bu kapsamda sivil toplumun güçlendirilmesi, ekonomi ile kamu yönetiminde reform, medya ve iletişim, insan hakları, kültür ve kamu sağlığı alanlarında hibe vermeyi de içeren faaliyetleri yürütmektedir. Bu faaliyetler, çeşitli ülkelerdeki Soros vakıflarıyla iş birliği halinde New York, Londra ve Budapeşte’deki ATE ofisleri tarafından yönetilmektedir (Sobacı 2011: 200).

ATE'nin Ahıska Türkleri Sorunu'na neden ilgi gösterdiği tam olarak bilinmemektedir. Ancak eski Sovyetler Birliği coğrafyasına özel ilgi gösterdiği, herkes tarafından kabul edilen bir gerçektir (Sobacı 2011: 193). Genel faaliyet alanlarına bakıldığında ATE'nin bu soruna, bir insan hakları sorunu olarak görmesinden dolayı müdahil olduğu düşünülmektedir.

ATE, AGİT'in koordinatörlüğünde Ahıska Türkleri ile sorunun tarafları arasında Lahey ve Viyana'da yapılan müzakerelere iştirak etmiştir. Bu kurum tarafından 1998'de yayımlanan "*Meskhethian Turks: Solutions and Human Security-Mesket Türkleri: Çözümler ve İnsan Güvenliği*" isimli doküman, Ahıska Türkleri hakkında İngilizce yayımlanmış temel doküman olma özelliğini bugün de devam ettirmektedir (Pentikainen ve Trier 2004: 42).

Lahey müzakereleri neticesinde ATE tarafından yayımlanan bir dokümanda, Ahıska Türklerine ait gerçek nüfus bilgilerinin belirlenmesine yardımcı olmak için yoğun bir demografik araştırma yapılması çağrısında bulunulmuştur. Bunun yapılması halinde siyasi alandaki karar alıcıların muğlak değerlendirmelerinden kurtulunabileceği bildirilmiştir. Ancak belirtilen nitelikte bir çalışma bugüne kadar yapılmamıştır (Pentikainen ve Trier 2004: 32).

Yine bu dönemde ATE, Ahıska Türkleri ile ilgili bazı projelere maddi destek sağlamıştır. ATE'de zorunlu göç projelerini yöneten Başkan Arthur Helton'ın başka bir göreve atanmasıyla 1999'da bu tür projelere son verildiği gibi Ahıska Türkleriyle ilgili projelere katılım da sonlandırılmıştır (Pentikainen ve Trier 2004: 39).

ATE'nin Ahıska Türkleri ile ilgisini kesmesinin ardından ABD'deki Yahudi kuruluşlarının devreye girmesi dikkat çekicidir. Bu kapsamda Hebrew Göçmen Yardım Topluluğu(Hebrew Immigrant Aid Society) ve Eski Sovyetler Birliği'ndeki Yahudi Konseyleri Birliği(Union of Councils for Jews in the Former Soviet Union) gibi Yahudi kuruluşları, dünya kamuoyunun dikkatini Krasnodar'da yaşanan olaylar üzerine çekmek için büyük gayret göstermeye başlamıştır (Swerdlow 2006: 1860).

5.2.6. Avrupa Halkları Federal Birliği (AHFB/FUEN)

Avrupa Halkları Federal Birliği(The Federal Union of European Nationalities); Avrupa'da azınlık hakları konusunda faaliyet gösteren derneklerin çatı örgütü

konumundadır. AHFB'nin karargahı, 1982 yılından beri Almanya'nın Flensburg şehrinde faaliyette bulunmaktadır. Kuruluş statüsüne göre AHFB; Avrupa kıtasında yaşayan ulusal azınlıklar ve etnik grupların, dilsel, kültürel, ulusal ve bölgesel karakteristikleriyle ilgili bireysel ve grup haklarının korunmasını hedeflemektedir. Bunun için tüm faaliyetlerini, başta insan hakları örgütleri olmak üzere BM, AB, Avrupa Konseyi ve AGİT ile koordineli yürütmektedir (FUEN 2011: 5).

BM'e danışmanlık hizmeti sunan AHFB, Avrupa Konseyi'nin katılımcı statüsündeki bir üyesidir. Ahıskalılara ait Uluslararası Vatan Cemiyeti, 1996 yılından bu yana AHFB'nin daimi üyesidir (Arquint vd. 1998: 22; Yunusov 2000: 42).

AHFB, Ahıska Türkleri Sorunu'nu uluslararası kamuoyunun gündemine taşıyan faaliyetleri desteklemektedir. Adı geçen örgüte ait dört kişiden oluşan bir heyet, 1998'de Gürcistan'a yerinde keşif ziyareti yapmıştır. Bahse konu ziyaret sırasında AHFB Heyeti, Gürcistan yetkililerine ilave olarak Vatan Cemiyeti üyeleriyle de görüşmüştür. AHFB, Ahıska Türkleri hakkında daha fazla bilgi toplamak amacıyla Azerbaycan ve RF'ye inceleme ziyaretleri yapmıştır. Günümüzde Ahıska Türkleri Sorunu ile ilgi gelişmeleri gözlemlemeye devam etmektedir (Pentikainen ve Trier 2004: 40).

AHFB Heyeti'nin görev dönüşü sonuç raporunda, Ahıska Türkleri Sorunu'nun çözümüne yönelik önemli bazı teklifleri olmuştur. Buna göre, Gürcistan tarafından ivedilikle geri dönüşü düzenleyen bir kanun hazırlanmalıdır. Geri dönüş Gürcistan'ın başka bölgelerine değil, Ahıska Türklerinin ana vatanlarına yapılmalı ve geri dönenler için yakın bölgelerde olumlu ve kabul edilebilir siyasi ve sosyal bir ortam yaratılmalıdır. Çözümün zamana bırakılmasına müsaade edilmemelidir. Gürcistan, en kısa zamanda çözümün uygulanmasına yönelik uygulamaları hayata geçirmek zorundadır. Ayrıca, uygulama aşamasında AGİT ve BMMYK gibi uluslararası kuruluşlar maddi ve ihtiyaç duyulacak diğer alanlarda Gürcistan'a gerekli desteği sağlamalıdır (Arquint vd. 1998: 14).

AHFB'nin raporunda belirtilen hususlar, tamamen Ahıskalıların iddialarını destekleyen ve onların lehine olan tespitleri ihtiva etmektedir. Bu nedenle rapor, kendi iddialarını teyit etme adına Ahıskalıların tarafından her platformda gündeme getirilmelidir. Nitekim AHFB'ye ait internet sitesi incelendiğinde ilk dikkat çeken husus; merkezi yönetimle sorunları olan azınlık grupların, AHFB'nin imkanlarından azami istifade

etme eğilimi içinde olduklarıdır. Örneğin Kırım Tatarları Meclisi ve Avrupa Batı Trakya Türk Federasyonu, yaşadıkları sorunları dile getirerek AHFB Temsilciler Meclisi'nin 23 Haziran 2013'de onayladığı kararlarını AHFB'nin internet sitesinde yayımlatmaktadır (FUEN 2013: ii).

5.2.7. Avrupa Azınlık Sorunları Merkezi (AASM/ECMI)

Avrupa Azınlık Sorunları Merkezi(The European Centre for Minority Issues); Almanya, Danimarka ve Almanya'ya ait Schleswig-Holstein Eyaleti'nin katılımıyla kurulan ve Avrupa'daki azınlıklarla ilgili 1996 yılından bu yana faaliyet gösteren bir kurumdur. Kurumun çalışma esasları, üç katılımcının 29 Ocak 1998'de imzaladığı statü ile belirlenmiştir (ECMI 1998: 9). Genel merkezi, AHFB'nin olduğu gibi Almanya'nın Flensburg şehrinde yer almaktadır. Ayrıca Kosovo(Balkanlar) ve Tiflis(Kafkasya)'da iki bölge bürosu bulunmaktadır (Trier ve Khanzhin 2007a: xviii).

AASM, Avrupa'daki azınlıklarla siyasi içerikli alan araştırmaları ve detaylı incelemeler yaparak, bunları rapor ve kitap halinde yayımlamaktadır. Çalışmalarını; kamuoyu, akademik camia ve medya ile birlikte yürütmektedir. Herhangi bir kurum, devlet ve bölgesel örgütün talep etmesi halinde, azınlık konuları hakkında tavsiyelerde bulunabilmektedir (ECMI 1998: 1).

AASM, yaptığı bütün çalışmalarında devlet dışı kuruluşlar, STK'lar ve düşünce kuruluşlarıyla iş birliğine önem vermektedir. Toplam dokuz kişiden meydana gelen Yönetim Kurulu'nda, kurucu üyelerinin dışında Avrupa Konseyi, AB ve AGİT'in atadığı üyeler de görev yapmaktadır.

Diğer kurucu üyelere göre, Almanya'nın AASM üzerinde daha büyük etkiye sahip olduğu düşünülmektedir. AB üyesi olan Almanya'nın, Orta Doğu ve Akdeniz'e nazaran Doğu Avrupa ve Kafkasya'ya özel ilgi duyduğu bilinmektedir. Bu nedenle AASM'nin her iki bölgede de birer bürosunun bulunması tesadüf değildir.

AB'nin Kafkasya'nın istikrarına katkı sağlamak amacıyla bölgede uyguladığı projelerin hemen hemen tamamında AASM görev almaktadır. AGİT ve Avrupa Konseyi ile birlikte AB'ye azınlıklar konusunda danışmanlık hizmeti sağlayan AASM, özellikle Balkanlar ve Kafkasya bölgelerinin azınlık haritasını çıkarmıştır. Zaten

AASM'nin azınlık konularıyla ilgili yeteneğinin derecesi, yayımlamış olduğu doküman ve raporlar incelendiğinde çok rahat anlaşılmaktadır.

Kısacası, Avrupa'da faaliyette bulunan örgütlerin azınlıklarla ilgili politikası, AHFB ve AASM'nin genel merkezlerinin bulunduğu Almanya'nın Flensburg şehrinde hazırlanmaktadır. Ahıska Türkleri Sorunu'nun çözümü, diğer birçok faktörün yanında buradaki iki kurumun desteğini kazanmaya ve bunu amaçlarına uygun olarak etkin bir şekilde kullanmaya bağlıdır. Bu yapılmadığı takdirde, başta Avrupa Konseyi olmak üzere AGİT ve AB nezdinde arzu edilen desteğin elde edilmesi zordur.

AASM, Ahıska Türkleriyle ilgili geniş katılımlı bir kadroyla yaptığı alan çalışmaları neticesinde iki temel doküman hazırlayarak yayımlamıştır. Bunlardan ilki, 2007 yılında yayımlanan *“The Meskhetian Turks at a Crossroads: Integration, repatriation or resettlement(Yol ayrımındaki Mesketyalı Türkler: Entegrasyon, geri dönüş veya başka bir ülkeye yerleşme)”* isimli dokümandır. Diğeri ise, 2011 yılında yayımlanan *“Meskhetians: Homeward bound(Mesketyalılar: Memleket yolunda)”* isimli dokümandır. Bunun dışında yine aynı konuyla ilgili yayımlanmış raporlar bulunmaktadır.

5.2.8. Bölgesel ve Küresel Örgütlerin Yaklaşımının Analizi

Ahıska Türklerinin çoğunluğu, *“değerlerin”* değil *“gücün”* kutsandığı yönetim anlayışının hakim olduğu ülkelerde yaşamaktadırlar. Bu nedenle *“değerlere”*, hem bilmedikleri hem de bilseler de güvenmedikleri için önem vermemektedirler. Bugüne kadar gördükleri ve yaşadıkları, güçlü olmaları halinde haklı olabilecekleri inancını perçinlemiştir. Bu yüzden Gürcistan bir değerler sistemi olan Avrupa Konseyi'ne üye olmayı müteakip Ahıska Türklerinin geri dönüş yasasını kabul ettiğine şahit olmalarına rağmen mevcut anlayışlarında değişiklik olmamıştır.

Ahıska Türklerinin bugüne kadar başına gelenler, pek de haksız olmadıklarını göstermekle birlikte bu inançları, Avrupa Konseyi'nin kapsama alanında hakim olan değerler sisteminde geçerli değildir. Ahıskalılar için yeni olan bu sistemde, geçerli olan karşılıklı hak ve yükümlülüklerdir. Sistemde bir sorunla karşılaşıldığında, çözüm için herkesin üzerinde uzlaştığı kurallara müracaat edilmektedir. Hatalı olduğu iddia edilen davranışın mevcut kurallarla ilişkisi kurulmak suretiyle hak ihlalinin yapıp

yapılmadığına karar verilmektedir. Bunun için sistem tarafından belirlenmiş olan kuralların bilinmesi gerekmektedir.

Örneğin bir önceki bölümde Ahıska Türklerinin maruz kaldığı sorunlar, insan hakları hukuku kurallarına göre incelenmiş ve Ahıskalılara yönelik yapılan hak ihlalleri tespit edilmiştir. Sonuç bölümünde *“Ahıskalıların en haklı oldukları uluslararası hukuk alanında, bilgi eksikliğinden dolayı zayıf kaldıkları”* sonucuna varılmıştır. Bunun doğruluğu, bölgesel ve küresel örgütlerin soruna yaklaşımı incelendiğinde ortaya çıkmaktadır.

Bu alandaki temel sorun, insan hakları hukuku konusunda bilgi eksikliği olduğu kadar, Avrupa’da insan haklarını korumak amacıyla oluşturulan sistemin bilinmemesidir. Açıkçası, sistemin nelerden ve kimlerden oluştuğunu, sistemde kararların nasıl alındığını, karar alıcılar üzerinde STK’lar, hükümet dışı organizasyonlar ve düşünce kuruluşlarının etkisinin ne olduğunu, sistemin planlandığı gibi çalıştırılabilmesi amacıyla nasıl bir denetim sistemi kurulduğunu ve asıl önemlisi, bir sorun olduğunda sistemde bunun nasıl çözüme kavuşturulduğunu kimse bilmemektedir. Aslında Avrupa’da oluşturulan insan haklarını koruma sisteminin etkin çalıştırılabilmesi için en önemli vasıtalar, STK’lar, hükümet dışı organizasyonlar ve düşünce kuruluşlarıdır. Bunlar ya da mağdur olanların haklarını takip edebilecek nitelikte yeterli ve uygun vasıtalar olmadığında da, sistem işlemekte ancak sonuçlar arzu edildiği gibi olmamaktadır. Ahıska Türklerinin başına gelen durum buna uymaktadır.

Dünyadaki Ahıska Türklerinin temsilcisi olan DATÜB, bir STK olarak Ahıska Türklerinin haklarını savunduğunu iddia etmesine rağmen AHFB’nin üyesi bile değildir. DATÜB, genel olarak sorunların Avrupa Konseyi vasıtasıyla çözülebileceği yönünde bir inanişe sahiptir. Bu düşüncesinde haklı olsa bile, Avrupa Konseyi’ni zorlayacak veya baskı altına alabilecek olanlar AHFB ve AASM gibi kurumlardır. Her iki kurumun da aynı yerde olması tesadüf değildir. En azından aynı alanda çalışan kurumlar arasındaki iş birliğinin güzel bir örneğini oluşturmaktadırlar.

Bu konuda AASM, azınlık sorunlarıyla ilgili karar alıcıların ihtiyaç duyduğu bilgileri toplamaktadır. Elde ettiği bilgileri kullanabilecek durumdaki ilk kurum ise, doğal olarak AHFB’dir. AHFB, AASM’den aldığı bilgilere göre BM, AB, Avrupa Konseyi ve AGİT gibi örgütlerle koordineli olarak lobi faaliyetinde bulunmaktadır. Dolaylı olarak kendi çıkarlarına uygun bir şekilde karar alma mekanizmalarını

etkilemektedir. Kısacası, azınlık haklarının korunması amacıyla tesis edilen sistemin genel çalışma düzeni budur. Sonuç olarak DATÜB, Ahıska Türklerinin haklarını savunmada başarılı olmak istiyorsa, bu sistemin içinde aktif olarak yer almak zorundadır.

Ahıska Türklerinin haklı seslerini dünya kamuoyuna duyurulabilmesi için AHFB'den daha uygun bir platform bulunması kolay değildir. Ancak Uluslararası Vatan Cemiyeti'nin AHFB'ye üye olmasına rağmen bu güçlü vasıttan yararlanmaması da ayrıca düşünülmesi gereken bir husustur. Ahıska Türkleri'nin bu olumsuz tutumuna karşın Kırım Tatarları, geçmiş dönemde olduğu gibi günümüzde de ortaya çıkan her fırsattan yararlanmaktadırlar. Nitekim AHFB Temsilciler Meclisi'nin 23 Haziran 2013 kararında da geri dönüş kapsamında hala geri verilmeyen haklarını dile getirmekte ve sorunlarının çözümü için uluslararası kamuoyundan destek istemektedirler (FUEN 2013: 3). Bu durum, bir bakıma Kırım Tatarları Meclis Başkanı Mustafa Cemiloğlu'nun Ahıska Türkleriyle ilgili tespitini haklı çıkarmaktadır. Zira Cemiloğlu; Ahıska Türkleri'nin geri dönüş konusunda başarısız olmalarını, *“insan hakları savunucuları ve kuruluşlarıyla sıkı temas kurulmaması nedeniyle uluslararası desteğin elde edilmesinde yetersiz kalınmasına”* bağlamaktadır (Zeyrek 2011b: 4).

Diğer taraftan Ahıska Türklerine ait dernekler; Gürcistan'ı, Avrupa Konseyi'ne verdiği sözü yerine getirmediği için haklı olarak eleştirmekte, ancak bu konuda tespit ettiği eksiklikleri bir rapor halinde hazırlayıp ne AB, AGİT, BMMYK ve Avrupa Konseyi gibi uluslararası örgütlere göndermekte, ne de adı geçen örgütlerden Tiflis'te bir birim oluşturarak geri dönüş sürecinin daha etkili şekilde takibi amacıyla bir denetim sistemi kurulmasını talep etmektedirler. Aslında adı geçen örgütlerin temsilcileriyle, birer Gürcü ve Ahıskalının katılımıyla oluşturulacak uluslararası bir komite tarafından, hem süreç daha şeffaf bir şekilde gözlemlenebilir, hem ortaya çıkabilecek sorunlar daha rahat çözüme kavuşturulabilir, hem de Gürcistan'ın süreci sürüncemede bırakma girişimleri uluslararası kamuoyunun dikkatine çok daha kolay bir şekilde getirilebilir. Her konuda Avrupa Konseyi ve Türkiye'den yardım beklemek ve ancak bu yardımlar sayesinde Ahıskalıların sorunlarının çözülebileceğini düşünmek hayalcilikle eşdeğerdir.

5.3. Soruna Taraf Ülkelerin Yaklaşımı

Ahıska Türkleri Sorunu'yla ilgili sadece “*geriye dönüşe*” odaklanmış bir çözüm seçeneği yoktur. Yıllar geçtikçe, değişik çözüm önerileri ortaya çıkmaya başlamıştır. Örneğin Ahıskalıların ev sahibi ülke halklarıyla entegrasyonu tartışılırken, hiç beklenmeyen bir anda ABD'ye göç yaşanmıştır. Bu konuda Gürcistan, RF ve Türkiye, genellikle farklı görüşlere sahiptir.

Prensipte soruna taraf olan aktörler, çözüm önerileri arasında en uygun olanını seçmenin Ahıska Türklerine ait bir hak olduğunu kabul etmektedirler. Onlara göre, halen yaşadıkları ülkelerde herhangi bir sınırlama olmaksızın sonsuza kadar yaşamaya devam etme veya Gürcistan'a geri dönüşü seçme hakkı Ahıskalılara aittir. Ancak bu konuda somut adımlar atılma aşamasına gelindiğinde, soruna taraf aktörler süreci sürüncemeye sokma eğilimine girmektedirler (Khanzhin 2004: 500).

Geri dönüş sürecinin altyapısı, Gürcistan Yönetimi'nin belirlediği hedeflerin gerçekleştirilmesi açısından yetersizdir. Bu nedenle sorunun insan hakları ve siyasi bakımdan daha da olumsuz bir konuma ulaşmaması için, soruna taraf olan aktörlere her zamankinden çok daha önemli sorumluluklar düşmektedir (Aydingün 2008: 1; Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 118).

Soruna taraf Gürcistan, RF ve Türkiye'nin Ahıska Türkleri Sorunu'na yönelik takip ettikleri politikalarının belirlenmesini etkileyen faktörlerin başında “*sistemik etki*” gelmektedir. Anarşik bir yapıya sahip uluslararası sistemin Kafkasya bölgesine en önemli etkisi güvenlik alanında görülmektedir. Kafkasya'daki sistem, bölgede faaliyette bulunan aktörlerin politikalarını doğrudan veya dolaylı bir şekilde etkilemektedir. Hiçbir aktör, diğerinden bağımsız hareket etme avantajına sahip değildir. Bu kısıtlama, özellikle bölgedeki aktörlerin Ahıska Türkleri Sorunu'na yönelik politikalarında kendini daha rahat hissettirmektedir. Bu nedenle Kafkasya'daki aktörlerin politikaları ele alınırken, bahse konu kısıtlamaya özellikle dikkat edilecektir.

5.3.1. Gürcistan

Gürcistan'ın nüfus yapısı ve coğrafi konumu dış müdahalelere açıktır. Bağımsızlığını kazandığı günden itibaren toprak bütünlüğü konusunda büyük kaygı taşımış, istikrarsızlıktan bir türlü kurtulamamıştır. Hazar bölgesi enerji kaynaklarının

uluslararası pazarlara geçiş güzereğahı üzerinde bulunması nedeniyle bölgesel rekabetin arenası haline gelmiştir (Kasım 2011: 63).

Gürcistan, Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası sisteme, oldukça zayıf ve iç sorunlarıyla başa çıkmaya çalışan bir devlet olarak dahil olmuştur. Ermenistan gibi RF'nin "*peşine takılma*" yerine Batı Dünyası'nın yanında yer almayı tercih eden Gürcistan'ın, bu dönemde genel olarak neorealist paradigmanın öngörülerine uygun hareket ettiği görülmektedir. Örneğin ülke içinde yaşanan ayrılıkçı hareketler dolayısıyla önceliğini hayatta kalmaya vermiştir. Bu nedenle siyasi bütünlüğünü tehdit eden sorunlarını, isteksiz olmakla birlikte bazı alanlarda zorunlu iş birliği karşılığında RF'nin desteğiyle çözüme kavuşturabilmiştir. Ancak bölgede oluşan güç dengesinde ABD'nin tarafını seçmiş ve devletin yeniden inşası gibi önemli sorunlarını bölgesel güç konumundaki Türkiye'nin desteğiyle gidermeye çalışmıştır.

Gürcistan'ın dış politikası ve buna bağlı olarak bölge ülkeleriyle ilişkilerinde iç sorunlarının etkisi büyüktür. RF'nin özellikle Abhazya, Güney Osetya ve Acaristan sorunları üzerinde etkisi, Gürcistan-RF ilişkileri üzerinde belirleyici unsur olmuştur. Gürcistan'ın bağımsızlığını yeni kazandığı dönemde RF'nin ekseninden çıkma girişimleri sonuçsuz kalmış, toprak bütünlüğünü koruyabilme adına BDT'ye üye olduğu gibi RF ile askeri üsler antlaşması imzalamak zorunda kalmıştır (Kasım 2011: 64). Gürcistan, her iki faaliyeti de kendi rızası dışında ve RF'nin baskısıyla yapmak zorunda kalmıştır. Zaten siyasi bütünlük ve istikrarını her an kaybetme endişesi taşıyan Gürcistan'ın başka bir seçeneği de bulunmamaktaydı.

AB, AGİT ve Avrupa Konseyi gibi bölgesel kuruluşların Sovyet Rusya'nın geri çekildiği bölgelere doğru genişleme girişimleri; RF'nin yörüngesinden çıkmak için uygun şartları bekleyen Gürcistan'a, konjonktürel açıdan tarihi bir fırsat sunmuştur. Bu kapsamda Avrupa Konseyi ile üyelik müzakerelerine devam eden Gürcistan, AGİT'in Kasım 1999'daki zirvesinde RF ile "*Gürcistan'daki Rus Askeri Üslerinin Boşaltılması Antlaşması*"nı imzalamıştır (Taşdemir 2005: 50). Adı geçen antlaşmanın ardından RF'nin Gürcistan üzerindeki baskıları artmaya başlamıştır. Ancak tam bu dönemde meydana gelen 11 Eylül 2001 terör saldırıları; Gürcistan'a, yine konjonktürel açıdan ikinci tarihi fırsatı sunmuştur. ABD'nin söz konusu saldırıların ardından Afganistan'a askeri müdahalesine yardımcı olmak amacıyla Gürcistan'ın kendi hava sahasının kullanılmasına izin vermesi, iki ülke askeri ilişkilerinin başlangıcını oluşturmaktadır.

Belirtilen tarihten itibaren hızla gelişen ikili ilişkilere RF tepki gösterse de, ABD'nin desteğini arkasına alan Gürcistan, Rus askeri üslerinin boşaltılması konusunda ısrarcı olmuş ve nitekim bu konuda başarılı da olmuştur (Kasım 2011: 188).

ABD'nin örtülü desteğiyle Gürcistan'da yaşanan "*Gül Devrimi*"nin ardından Saakaşvili Yönetimi'nin iktidara gelmesiyle, ABD-Gürcistan ilişkileri daha hızlı gelişme göstermiştir. ABD'nin toprak bütünlüğünü tehdit eden sorunlarda Gürcistan'a verdiği destek ile ikili ilişkiler farklı bir boyuta taşınmıştır. Yeni iktidara gelen Saakaşvili'nin ABD desteğiyle Mayıs 2004'de Acaristan Özerk Cumhuriyeti üzerinde hakimiyet kurması, diğer sorunlarını da benzer yöntemlerle çözebileceği konusunda cesaretlendirmiştir. Hatta ABD'nin Ukrayna ve Gürcistan'ın NATO Üyelik Eylem Planı içine alınması konusundaki desteğinden cesaret alan Saakaşvili Yönetimi, 2008 yılı ilk yarısında yeniden gerginleşen Abhazya ve Güney Osetya ile arasındaki sorunları benzer şekilde çözme yoluna gitmiştir. Neticede Gürcistan'ın bu girişimi, Abhazya ve Güney Osetya üzerindeki hakimiyetinin tamamen koybolmasıyla sonuçlanmıştır (Kasım 2011: 189).

Ahıska Türkleri Sorunu'nun çözümüne yönelik en somut adımlar, Gürcistan'ın Batı dünyasında yer almak amacıyla mevcut politikasından tavizler vermesi neticesinde atılmıştır. Bu dönemde Gürcistan, RF'den kurtulmaya çalışırken bağımsızlığını kazandığı günden beri korktuğu başına gelmiş, Batı'nın desteğiyle egemenlik alanında tam hakimiyet kurmaya çalışırken, toprak bütünlüğünü kaybetmiştir.

Gürcistan'ın Ahıska Türklerinin geri dönüşünü kabul etmesiyle, Abhazya ve Güney Osetya üzerindeki hakimiyetini kaybetmesi arasında doğrudan bir bağlantı yoktur. Gürcistan'ın iki özerk cumhuriyet üzerindeki hakimiyetini kaybetmesinin temel nedeni, iki azınlık gruba RF'nin verdiği destektir. Gürcistan, Ahıska bölgesinin RF'nin jeopolitik çıkarları açısından öneminin farkındadır. RF'nin Ahıska Türklerinin geri dönüşüyle birlikte bölgedeki Ermenileri kendi çıkarlarına uygun kullanıp kullanmayacağından emin değildir. Nitekim Ağustos 2008 savaşıdan sonra bu konuda ciddi endişe yaşamıştır (Wheatley 2009: 30). Kısacası Gürcistan, geri dönecek Ahıska Türkleriyle Ermeniler arasında çıkabilecek muhtemel bir çatışma neticesinde bölgenin istikrarı için RF'ye yeniden bağımlı hale gelmekten endişe duymaktadır.

RF'nin veya seleflerinin Kafkasya'daki siyasi uygulamaları dikkate alındığında, Gürcistan endişelerinde haksız sayılmaz. Ancak Gürcistan'ın bu konudaki en büyük

eksikliği, Ermenilere karşı dengeleyici bir gücünün bulunmayışıdır. Rusya ve Ermeniler arasındaki tarihi bağ, sürekli dikkate alınması gereken bir husustur. Ahılkelek bölgesine Rus çıkarlarına hizmet amacıyla yerleştirilen Ermenilerin, zamanı geldiğinde RF ile ortak hareket edeceklerinden şüphe yoktur. Aslında vatanlarına geri dönecek Ahıska Türkleri, Ermenilere karşı denge noktasını oluşturacaktır. Gelecekte Ermenilerin bir oldu bittiyle Ermenistan ile birleşme maceralarına asla müsaade etmeyecek ve böyle bir durumda, “geçmişte ataları Kıpçakların 12. yüzyılda yaptığı gibi” Tiflis Yönetimi’nin yanında yer alacaktır. Zaten bu durumun farkında olan Ermeniler, Ahıska Türklerinin geri dönüşüne şiddetle karşı çıkmaktadırlar.

Ermenilere karşı Ahıskalıların dengeleyici gücünün önemini pek fazla dikkate almayan Gürcistan, iki eski Gürcü Stalin ve Beria’nın verdiği Ahıska Türklerinin sürgün kararını kendi çıkarlarına uygun bulmuştur. Bu yüzden özellikle Sovyetler Birliği döneminde Gürcistan Yönetimi, Ahıska Türklerinin geri dönüşüne şiddetle karşı çıkmıştır. Bu durum, daha sonraki dönemde de değişmemiştir. Gürcistan bağımsızlığını kazandığı 1991 yılından beri, Ahıska Türklerinin vatanlarına geri dönmelerini kabul etme konusunda yasal bir sorumluluğunun olmadığını iddia etmektedir. Ona göre, yasal açıdan sorumlu olan Sovyetler Birliği’nin ardılı RF’dir. Bu yüzden Stalin tarafından işlenen suçların tek sorumlusu da, yine RF’dir (Aydıngün vd. 2006: 12).

Gürcü yetkililerin Ahıskalıların geri dönüşüne yönelik yaklaşımı, sorumluluk altına girmesine neden olabilecek somut girişimlerden uzak durmak, belirli taahhütlere girmeden resmi açıklamalarda bulunmak şeklindedir. Gerek Cumhurbaşkanı gerekse hükümet, geri dönüş konusunda gerekli önlemlerin alınacağına dair iyi niyet beyanında bulunmakta, ancak uygulama bunun tam tersi olmaktadır. Fuller’in de belirttiği gibi bazı Gürcü siyasetçileri, kendilerini Türk kabul etmeleri nedeniyle Ahıska Türklerini beşinci kol olarak görmekte ve onların geriye dönüş tekliflerine karşı çıkmaktadır (Aydıngün 2001: 192). Başka bir deyişle, iş başına gelen iktidarlar, ekonomik ve siyasi alanda büyük maliyetlere neden olabilecek böyle bir konuda, sorumluluk altına girmeye yanaşmamaktadırlar (Osipov 2000: 56).

Gürcistan, 1992 yılından sonra çeşitli uluslararası örgütlere üye olmuş ve uluslararası antlaşmalara imza atmıştır. Şüphesiz bu antlaşmaların Gürcistan siyaseti ve yukarıda belirtilen iddiası üzerinde önemli yansımaları olmuştur. Bu yansımalarından en önemlisi de, Avrupa Konseyi üyeliğidir (Aydıngün 2008: 6). Buna göre Gürcistan, 27

Nisan 1999'da Avrupa Konseyi'nin 41. üyesi olmuştur. Ancak bu üyelik şartlı olup kesin değildir (Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 39; Yunusov 2000: 56). Yani Avrupa Konseyi'ne üye olmak isteyen Gürcistan'ın, Ahıska Türkleri Sorunu'nun çözümünde esas sorumlunun RF olduğu iddiasını kullanma seçeneği kalmamıştır.

Gürcistan'ın Avrupa Konseyi üyeliğinin devam edebilmesi için, yerine getirmesi gereken yükümlülükleri vardır. Bunlardan ilki, Avrupa Konseyi üyeliğinin başlangıç tarihinden itibaren üç yıl içinde yani 2002 yılına kadar geri dönüşü düzenleyen bir kanun hazırlanarak yürürlüğe girmesidir. Diğeri ise, hazırlanacak söz konusu kanun esaslarına uygun olarak geri dönüşün yine Avrupa Konseyi üyeliğinin başlangıç tarihinden itibaren 12 yıl yani 2011 yılına kadar tamamlanmasıdır. Gürcistan, bu iki taahhüdü de Nisan 1999'da kabul etmiştir (Mouravi 2007: 499; Osipov 2000: 57; Swerdlow 2006: 1849; Yunusov 2000: 56). Bu kapsamda AKPM, Gürcistan'ın yükümlülüklerini yerine getirip getirmediği konusunu takip ve kontrol eden yegane mercii haline gelmiştir.

Bu gelişmeler üzerine Gürcistan, 1999 yılında *“Güney Gürcistan'dan sürülen nüfusun rehabilitasyonu ve vatana dönüşünü düzenleyecek Devlet Komisyonu'nun kurulması”* amacıyla bir kararname çıkartmıştır. Kararnamede geri dönüşün üç yıl içinde başlatılması öngörülmesine rağmen süreç bazı siyasi, sosyal ve toplumsal gelişmelerden dolayı uygulamaya konulamamıştır (Aydingün 2008: 7).

Gürcistan, Avrupa Konseyi'nin kararları doğrultusunda bir kanun tasarısı hazırladığını Ekim 2000'de açıklamıştır. Bu maksatla hazırlanmakta olan söz konusu kanun taslağı hakkında ilk açıklama 6 Ekim 2000'de Gürcistan Mülteci İşleri Bakanlığı'na bağlı Geri Dönüş ve Yerleştirme Dairesi Başkanı Guram Mamuliya tarafından yapılmıştır. Bu taslakta üç önemli husus dikkati çekmektedir. Bunlardan birincisi, sürgün edildiğinin resmi bir belge ile teyit edilmesidir. İkincisi, sağlık kontrolünden geçerek hasta olmadığına ispat edilmesidir. Sonuncusu ve en önemlisi de, Gürcistan'da yaşayacağı yerin kendisi tarafından seçilememesidir. Bu son şart, diğer şartlar karşılanmış olsa bile geri dönüşün kesinlikle Ahıska'ya yapılamayacağı anlamına gelmektedir (Suliyev 2005: 17).

Gürcistan, Avrupa Konseyi'ne üye olmasına bağlı olarak Ahıska Türkleri Sorunu'nun çözümüne dair kendisini yükümlü hale getiren bazı antlaşmaların tarafı olmak zorunda kalmıştır. Bu kapsamda ilk önce 20 Mayıs 1999'da Avrupa İnsan

Hakları Sözleşmesi'ni, daha sonra ise 07 Temmuz 2002'de Ahıska Türklerini de ilgilendiren mülkiyet haklarıyla alakalı 1 No.lı Protokolü *“bazı çekinceler ileri sürerek”* imzalamıştır (Kütükçü 2005a: 277).

Gürcistan imzaladığı antlaşmalarla Ahıska Türklerine yönelik yükümlülük altına girerken bazı bakanların yaptığı resmi açıklamalarla Ahıska Türklerinin geri dönüşüne şiddetle karşı olan Gürcü kamuoyunun duygularını tatmin edecek telkinlerde bulunmuştur. Örneğin dönemin Adalet Bakanı Saakaşvili, 2002 yılında yaptığı bir konuşmasında *“Ahıska Türklerinin Samkheti-Cavakheti bölgesine dönmelerine asla müsaade edilmeyeceğine”* dair söz vermiştir. Ancak Gürcü yetkililerinin o dönemdeki popülist söylemleri, Avrupa Konseyi'nin müdahalesi nedeniyle değişmek zorunda kalmıştır (Mouravi 2007: 516).

Bu alandaki en önemli değişim, söz konusu açıklamasından kısa bir süre sonra Gürcistan Cumhurbaşkanı seçilen Saakaşvili'de olmuştur. Nitekim Saakaşvili'nin 20-22 Mayıs 2004 tarihleri arasında Türkiye'ye yaptığı resmi ziyarette diğer konuların yanında Ahıska Türkleri Sorunu da gündeme gelmiştir. Konuyla ilgili olarak Saakaşvili; *“sorunu anladıklarını, ancak Gürcistan'ın şu anda 300.000 göçmenle uğraşmak zorunda olduğunu, mevcut göçmen sorununun çözümü için en az dört beş yıla ihtiyaç duyduklarını, bu sorunu çözmeden Ahıska Türklerinin geri dönüş projesiyle ilgilenmelerinin mümkün olmadığını, Ahıska Türklerinin çoğunun başta Türkiye olmak üzere diğer ülkelere gitmek istediklerini, konunun insani yönünü anladıklarını ve bu konuda Türkiye'ye iş birliği yapma teklifini ilettiklerini”* belirtmiştir (Bayraktar 2004: 74).

Aradan üç yıl geçmesine rağmen Gürcistan'ın gerekli yasa taslağını hazırlayarak yasalaştırması için gerekli adımları atmaması, Avrupa Konseyi'ni harekete geçirmiştir. Bu kapsamda Avrupa Konseyi Genel Sekreteri Terry Devis, Nisan 2005'de Gürcistan'ı ziyaret etmiştir. Yapılan karşılıklı görüşmelerde ağırlıklı olarak geri dönüş yasası gündeme getirilmiştir. Gürcistan, kaynak yetersizliği ve ülkesindeki 300.000 civarındaki göçmennin sorunlarını ileri sürerek zaman kazanma gayreti içine girmiştir. Buna karşın Avrupa Konseyi'nin Gürcistan üzerinde yeterli baskıyı oluşturamaması, konuyu takip eden Ahıskalıları haklı olarak endişeye sokmuştur (Suliyev 2005: 18).

Gürcistan'daki *“Gül Devrimi”* neticesinde yaşanan yönetim değişikliği, geriye dönüş konusunda yeni bir umut yaratmıştır. Bu bağlamda yeni Cumhurbaşkanı

Saakaşvili'nin 2004 yılının başında verdiği bir talimatla, geri dönüş konusunda çalışma yapmak amacıyla “*Özel Bir Komisyon*” kurulmuştur (Bayraktar 2006: 70; Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 41). Bu faaliyetle bağlantılı olarak Nisan 2005’te çatışmaların çözümlenmesinden sorumlu Devlet Bakanı Georgi Haindrava, adı geçen komisyonun başkanı olarak atanmıştır. Atamayı müteakip komisyon, 2005 yılının ilk yarısından itibaren Azerbaycan, RF, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan’a gezi düzenleyerek Ahıska Türkleri ve yerel makamlarla görüşmelerde bulunmuştur (Bayraktar 2007: 22).

Gürcistan, geri dönüş yasasının hazırlık çalışmalarına devam ettiği dönemde Ahıska Türklerini de ilgilendiren bazı önemli antlaşmalara imza atmış ve bunları kendi anayasal sürecine uygun olarak 2005 yılı sonuna kadar onaylamıştır. Avrupa Konseyi’nin talebi üzerine imzalanan antlaşmalardan ilki, “*Bölgesel ve Azınlık Dilleri İçin Avrupa Şartı*”dır. İkincisi, “*Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı*”dır. Sonuncusu ise, “*Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi*”dir (Mouravi 2007: 500).

Bu dönemde Gürcistan’da Hsna tarafından dağıtımı yapıldığı iddia edilen matbu dilekçelere, Ahıska Türklerine ait dernekler tepki göstermiştir. Dilekçenin taahhütname bölümünde “*Ben Türk değil, Meskhi’yim. Vatanımız Osmanlılar tarafından işgal edilmiş, halkımız zorla Müslüman ve Türk yapılmıştır. Çarlık ve Sovyet Rus rejimlerinde de bu uygulama devam etmiştir. 1944 yılında Türkçe konuşulan yerlere sürüldük. Bunlar bizi Gürcü milletinden koparmak için yapılmıştır. Müslüman Gürcüler olarak Hristiyan Gürcülerle tek bir kan temelinde birleşmeye ve Gürcistan halkının adet ve inançlarına saygılı olmaya and içerim*” yazılıdır. Ayrıca dilekçe formunda da, “*Gürcü asıllı Müslümanım. Eski Gürcü soyadımız..... idi. Soyadımızın yeniden verilmesi için yardımınızı rica ederim*” denilmektedir (Zeyrek 2005: 14; Mürseloğlu 2006: 24). Görüldüğü üzere malum tezinden vazgeçmeyen Gürcistan Yönetimi, kendi iddialarını kuvvetlendirmek amacıyla Hsna Derneği ile iş birliği yapmaktadır. İş birliğinin özellikle yasa çalışmalarının devam ettiği bir döneme denk getirilmesi manidardır. Böyle bir girişimin AASM’nin bürosunun olduğu Tiflis’te yapılması da tesadüf değildir. Bu sayede, AHFB, AGİT ve Avrupa Konseyi gibi kurum ve örgütlere Ahıska Türklerinden aslına dönme girişimlerinin başladığı mesajı verilmek istenmiştir.

Gürcistan’da Ahıska Türkleriyle ilgili belirtilen gelişmeler yaşanırken Devlet Bakanı ve Özel Komisyon Başkanı Georgi Haindrava, RIA Novosti Ajansına’na verdiği mülakatta, Gürcistan’ın bilinen tezlerini tekrarlamıştır. Mülakattaki demecinde Ahıska Türklerinin *“İslam dinine inanan etnik Gürcüler olduğunu”* iddia eden Haindrava, *“Şu anda onların Ahıska bölgesine dönüşü söz konusu değildir. Onları Gürcistan arazisi genelinde iskan edeceğiz...Ayrıca bölgedeki Ermenileri de düşünüyoruz. Dönecek kişilerin haklarını iade ederken Ermenilerin mağdur edilmesi söz konusu olamaz”* açıklamasında bulunmuştur (Uravelli 2006a: 10).

Özel Komisyon Başkanı Haindrava, geriye dönüş sorununa çözüm bulma kapsamında Ahıska Türkleriyle yerinde görüşme yapmak amacıyla 16-20 Nisan 2006 tarihleri arasında Türkiye’yi ziyaret etmiştir. Türkiye’de organize edilen toplantılara başta Moskova’daki Uluslararası Vatan Cemiyeti Başkanı olmak üzere Türkiye ve diğer ülkelerdeki Ahıskalı Türk dernekleri temsilcileri katılmıştır. Haindrava, Türkiye’deki görüşmelerinde, *“geri dönüşten yararlanmak isteyen insanları, sürgün edildikleri bölgelere değil, müsait olan yerlere yerleştireceğiz. Çünkü o bölge ve köylerde şimdi başka vatandaşlarımız yaşıyor”* demiştir. Ahıskalıların etnik kimliğiyle ilgili olarak onların *“Meskhi-Gürcü”* olduklarını iddia etmesi ise, toplantıya katılan Ahıskalıların tepkisine neden olmuştur (Bayraktar 2006a: 70).

Haindrava, belirtilen koordinasyon gezi ve toplantılarını müteakip 27-28 Nisan 2006’da Tiflis’te taraflar arasında son bir toplantı düzenlemiştir. AASM’nin katkılarıyla hazırlanan toplantıya, Gürcistan yetkilileriyle birlikte çeşitli ülkelerden gelen Ahıskalı Türk dernekleri temsilcileri katılmıştır. Taraflar arasındaki görüşmeler her zaman olduğu gibi iki ana noktada tıkanmıştır. Bunlardan ilki, Ahıska Türklerinin etnik kökeni meselesidir. Diğeri ise dönüşün nerelere yapılacağı konusudur. Bunun üzerine söz alan Komisyon Başkanı Haindrava, Gürcistan’a geri dönüş yapacak Ahıska Türklerine hiç kimsenin *“Siz kimsiniz?”* diye sormayacağı güvencesini vermesine karşılık, geri dönüşün kesinlikle Ahıska’ya yapılmayacağını belirtmiştir (Aydingün 2006a: 54).

Koordinasyon toplantısı sırasındaki görüşmelerde Uluslararası Vatan Cemiyeti Başkanı Süleyman Barbakadze’nin vatan olarak Gürcistan’ı kabul etmesi ve Ahıskalı temsilcilerden Gürcistan’ın her yerine geri dönüşün kabul edilmesini istemesi diğer Ahıskalı temsilcilerin tepkisine neden olmuştur. Bu kapsamda Kırgızistan Ahıska Türkleri Derneği Başkanı Mürefeddin Sakimov söz alarak, *“Bize niçin devamlı*

Meskheti deniliyor? Biz Türküz, Türk kültürüyle yaşıyor ve kendimizi Türk hissediyoruz. Bir milleti kendi adıyla değil de başka bir adla tarif etmenin anlamı nedir? Sayın Bakan ve Barbakadze'nin konuşmalarına katılmıyorum. Milletimizin kendi dili, kültürü ve ananeleri vardır. Bugün bu halk Türkçe konuşmaktadır. Zannederim sizler de kendi milli adınızın değiştirilmesinden hoşnut olmazsınız. Biz Türküz, bize kimlik aramayınız” demek suretiyle, hem Haindrava'nın hem de Barbakadze'nin yaklaşımına tepki göstermiştir (Bayraktar 2006a: 72; Kopuzlu 2006: 15).

Tiflis toplantısı neticesinde Komisyon Bakanı Haindrava'nın Başdanışmanı Temur Lomsadze, yapılan geri dönüş çalışmalarıyla ilgili bir açıklamada bulunmuştur. Lomsadze açıklamasında, *“Planın gerçekleşmesi için önemli mali kaynaklara, uluslararası kuruluşlarla, Mesketyalıları gönderen ülkelerin desteğine ihtiyaç vardır...Dönüş süreci ön şartlarının oluşturulması için yedi çalışma grubunun oluşturulduğunu”* belirtmiştir (Kopuzlu 2006: 15).

Bu toplantıdan sonra Gürcistan, geri dönüş yasa taslağının hazırlanmasına hız vermiştir. AASM, hazırlanan yasa taslağına önemli katkılarda bulunmuştur. Gürcistan tarafından hazırlanan yasa taslağının son halini görüşmek amacıyla, 12-13 Temmuz 2006 tarihlerinde Tiflis'te düzenlenen toplantıda taraflar eleştirilerini Gürcü yetkililere sunma fırsatı bulmuştur. Ayrıca bazı Ahıskalı Türk dernekleri ve karargahı Moskova'da bulunan Memorial İnsan Hakları Merkezi'nde çalışan araştırmacı Alexander Ossipov da dahil tüm uzmanlar yasayla ilgili eleştirilerini açıklamıştır (Aydıngün 2008: 8).

Yasa taslağına eleştiriler birkaç başlık altında toplanmaktadır. Bunlardan birincisi, vatandaş olma süresinin belirli olmaması; ikincisi, vatanına geri dönüş yapan kişi statüsündeki belirsizlikler; üçüncüsü, belirtilen statünün alınması için gerekli koşulların temin edilmesinde ortaya çıkan zorluklar; dördüncüsü, bu statünün kimlere verileceği konusundaki belirsizlik ve bazı işlemler için tanınan sürelerden kaynaklanabilecek sorunlar; beşincisi, 2011 yılına kadar vatandaş olamayanların daha sonraki yasal statülerine dair bir açıklamanın yapılmaması; altıncısı, yasa metninde geçen aile konusunda olduğu gibi bazı kavramların açıkça tanımlanmamış olması; sonuncusu ise, Rusça ve İngilizce metinler arasında tercüme veya dilden kaynaklanabilecek tutarsızlıklardır (Aydıngün 2006: 55).

Ahıska Türk dernekleri arasında Gürcistan'ın hazırlamış olduğu yasa taslağına en önemli tepki, merkezi Ankara'da bulunan Uluslararası Ahıska Türk Dernekleri

Federasyonu'ndan gelmiştir. Avrupa Konseyi nezdinde girişimlerde bulunularak yasa taslağıyla ilgili eksikliklerin giderilmesi amacıyla Gürcistan üzerinde baskı oluşturulması talep edilmiştir. Ayrıca adı geçen federasyon, taslak yasayla ilgili eksikleri tespit ederek bir broşür hazırlamıştır. İngilizce, Fransızca, Almanca ve Rusçaya çevrilen broşür, gerek Avrupa Konseyi'ne gerek diğer uluslararası kuruluşlara dağıtılmış ve dünya kamuoyunun dikkati konu üzerine çekilmeye çalışılmıştır (Zeyrek 2006a: 81).

Gürcistan Yönetimi tarafından bütün eleştirilerin tamamı dikkate alınmadan hazırlanan yasa taslağı, onay için Gürcistan Parlamentosu'na gönderilmiştir. Parlamento, 11 Temmuz 2007 tarihli ve 5261-PC sayılı *“XX. Yüzyılın 40'lı Yıllarında Eski SSCB Tarafından Gürcistan SSC'den Zoraki Şekilde Göçürülmüş Kişilerin Vatana Dönüşü Hakkındaki Kanunu”* onaylayarak 1 Ocak 2008 tarihinden itibaren yürürlüğe girmesini kabul etmiştir (Aydıngün 2008: 8; Doğan 2007: 13; Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 42). Yasaya göre, Gürcistan'a dönmek isteyen Ahıska Türkleri 1 Ocak-31 Aralık 2008 döneminde Mülteciler ve İskan Bakanlığı'na ya da bulundukları ülkelerdeki Gürcistan dış temsilciliklerine, 1944'te sürgüne gönderildikleri sırada Sovyet makamları tarafından düzenlenen belgeleri ibraz etmek suretiyle başvurabileceklerdir (Halidov 2011: 66).

Yasa, yayınlanır yayınlanmaz eleştirilerin hedefi olmuştur. Genel olarak yasayla ilgili eleştiriler, dört konu üzerinde toplanmaktadır. Öncelikle, yasanın vatandaşlık hakkı problemine neden olmasıdır. Yasa gereği dönüşü kabul edilenlerin derhal geldiği ülke vatandaşlığından çıkması istenmektedir. Ancak bu durumda, Gürcistan'ın vatandaşlığı vermesi garanti edilmediğinden döneceklerin vatansız duruma düşme riski ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan, dönüş için tanınan başvuru süresi yetersizdir. Ayrıca, başvuru dili olarak Gürcüce ve İngilizcenin belirlenmesidir. Halbuki çok kısa süre öncesine kadar ortak dil Rusça olduğu kadar çevirisi yapılacak dokümanlar da Rusçadır. Nihayet, geri dönüş yapacak kişilerin yerleşeceği yerlerin belirsiz olmasıdır. Bu konuda Gürcistan'da geleceklerin ülke geneline dağıtılacağı yönünde söylentiler çıkmıştır. Buna karşın Ahıskalılar, her zaman olduğu gibi vatanlarına yani Ahıska'ya dönmek istediklerini beyan etmişlerdir (Bayındır 2008: 24; DATÜB 2012: 7; Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 42; Zeyrek 2007b: 4). Belirtilen hususlara ilave olarak kanunda, vatana döneceklerin sağlık sigortası, emeklilik gibi hakları konusunda da açıklık

bulunmamaktadır. Bu çok ciddi bir sorundur. Örneğin Türkiye’ye göç eden Ahıskalılar, bu konuda büyük sıkıntı yaşamaktadırlar. Bu nedenle de açıklığa kavuşturulması gereken konuların başında gelmektedir (Doğan 2007: 15)

Geri dönüş yasasındaki olumsuzluklar ve başvuru sürecini menfi etkileyebilecek hususlar, Türkiye ve uluslararası toplum tarafından sıklıkla Gürcistan makamlarının dikkatine sunulmuştur. Bununla birlikte yasa uyarınca başvuruların yapılmasının öngörüldüğü 2008 yılı içerisinde Gürcistan’da beklenmedik gelişmeler yaşanmıştır. Bu kapsamda önce Ocak 2008’de cumhurbaşkanlığı ve Mayıs 2008’de ise genel seçimlerin yapılması, ardından da Ağustos 2008’de RF ile meydana gelen çatışma yasanın etkin olarak uygulanmasını engellemiştir. Bunun sonucunda Gürcistan Parlamentosu’nca geri dönüş yasasındaki başvuru süreleri, sonuncusu 1 Ocak 2010 tarihine kadar olmak üzere iki kez uzatılmıştır (Kopuzlu 2009: 52; Zeyrek 2010c: 7).

Gürcistan, Avrupa Konseyi’nin baskısıyla yasayı kabul etmiştir. Ancak belirtilen olumsuz gelişmeleri gerekçe göstererek, geri dönüş sürecini uzatma eğilimi içine girmiştir. Hatta 2003-2004 yıllarında ülkede yaşanan “*Gül Devrimleri*” nedeniyle süre uzatma talebinde bulunmuştur. Gürcistan’ın bu konudaki süre uzatma talebi, Avrupa Konseyi tarafından bir defaya mahsus olmak üzere kabul edilmiştir. Buna karşın 2011 yılında sürecin tamamlanması konusunda değişiklik yapılmamıştır. Aslında Gürcistan’ın herhangi bir şekilde süre uzatma talebinde bulunması mümkün değildir (Aydingün 2008: 7; Kanbolat 2007: 21). Bununla birlikte Gürcistan, Ağustos 2008’de Rusya ile yaşadığı savaşı gerekçe göstererek hem geri dönüş konusunda atması gereken adımlarını yavaşlatmış hem de yeniden geciktirme eğilimine girmiştir (Kanbolat 2009: 71).

Belirtilen süre içinde geri dönüş için 13.500 Ahıskalı müracaat etmiştir. Ancak 1 Ocak 2010 tarihi itibarıyla Gürcistan; bu müracaat edenler arasından büyük çoğunluğu Azerbaycan (5389)’dan olmak üzere Kırgızistan (173), Türkiye (144), Rusya (64), Kazakistan (16), Ukrayna (9), Özbekistan (25) ve diğer ülkelerden (21) olmak üzere toplam 5841 müracaatı kabul ederek işleme koymuştur (DATÜB 2014: 16; Molidze 2012: 16; Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 44). Daha sonra DATÜB’ün girişimi neticesinde Gürcistan, Avrupa Konseyi ve DATÜB’e Rusça olarak verilmiş olan 2.000 dosyanın daha işleme alınacağı garantisini vermiştir (Özkoşar 2013a: 34).

Gürcistan Yönetimi, 1 Mart 2011 tarihinde “*Eski Sovyetler Birliği Tarafından 20. Yüzyılın 40’lı Yıllarında Gürcistan SSC’nden Zorunlu Olarak Sürgüne Gönderilen Şahısların Geri Dönüşü, Kurumlararası Hükümet Konseyi Oluşumunun ve Yönetmenliğinin Onaylanması Hakkında 1 Mart 2011 Tarihli ve 111 Sayılı Gürcistan Hükümeti Kararı*” almıştır. Bu karar Gürcistan resmi gazetesinde yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Halidov 2011: 68; Zeyrek 2011e: 56).

71 yıl sürgün hayatından sonra geriye dönme umuduyla bekleyen Ahıska Türkleri, sürecin yavaş işlemlerinden rahatsızlık duymaktadır. Geri dönüş yasasının kabul edildiği 2007 yılında Gürcistan’da, nispeten iyimser bir hava hakimdir. Gürcistan Yönetimi’nin yasanın uygulamasına yönelik çekimser bir hava içine girmesi, söz konusu iyimser havayı kısa süre içinde dağıtmıştır (Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 46). Bu alandaki gelişmeler pek tatmin edici seviyede olmasa da kanun gereği oluşturulan Konsey, çalışmalarını devam ettirmektedir. Konsey’in çalışmaları neticesinde üç aşamada yaklaşık 500 ailenin geri dönüşüne karar verilmiştir. Buna göre, birinci aşamada 75, ikinci aşamada 124, üçüncü ve son aşamada ise 290 ailenin geri dönmesi planlanmıştır. Geri dönüşü planlananların tamamı, Azerbaycan’da oturanlar arasından seçilmiştir (Kopuzlu 2012: 27). Konsey’in onayına göre 2012 yılı içinde 250 civarındaki Ahıskalı ailenin geri dönüşüne müsaade edilmiştir (Polat 2012: 53).

Gürcistan Dışişleri Bakanı Maya Panjikidze, 19 Mart 2013’de Azerbaycan’ı ziyareti sırasında Bakü’de yaptığı basın açıklamasında, “*Ahıska Türklerinin geri dönmesiyle ilgili sürecin devam ettiğini, bunu Avrupa Konseyi’ne verdikleri taahhütler gereği yaptıklarını ve geri dönüşün başlaması için küçük bir mevzuat değişikliği yapılacağını*” belirtmiştir (İzzetgil 2013: 52). Türkiye ve Azerbaycan Dışişleri Bakanları ile 28 Mart 2013’de Batum’da yaptığı toplantının ardından açıklamada bulunan Gürcistan Dışişleri Bakanı Panjikidze, Ahıska Türklerinin dönüş konusuna da değinmiştir. Gürcistan’ın Ahıska Türklerinin dönüş konusuyla ilgili yükümlülüklerini yerine getireceğini belirten Panjikidze, Avrupa Konseyi’ne verilen taahhütlerin gereği önümüzdeki dönemde gerekli adımlar atılacağını ifade etmiştir (Öztarsu 2013: 14).

Netice itibariyle Gürcistan, Avrupa Konseyi’nin baskısına rağmen Ahıska Türklerinin geri dönüşleri konusunda istekli bir politika takip etmemektedir. Buna paralel olarak Avrupa Konseyi de, konuyla ilgili kararlarının denetimi hususunda daha esnek bir yaklaşım içine girmiştir. Ağustos 2008’de Güney Osetya’da meydana gelen

olayların Gürcistan'da yarattığı istikrarsızlık, Ahıska Türklerinin geri dönüşünü olduğundan daha zor bir sürece sokmuştur (Aydıngün 2013: 2672). Belirtilen dönemde Gürcistan'ın geri dönüş konusuna yeterli ilgiyi gösterememesine kimsenin itirazı olmamıştır. Ancak sürekli bu mazeretin arkasına sığınmasının da geçerli bir açıklaması yoktur. Süreci hızlandırabilecek yegane güç, Avrupa Konseyi'dir. Ancak onun da denetim işlevini yerine getirmedeki kararsızlığı, Ahıskalıların geri dönüşünü daha da belirsiz bir hale getirmektedir.

Ahıska Türklerinin geri dönüş mücadelesini tarafsız bir gözle takip etme fırsatını bulan bir kimse, Gürcistan'ın Avrupa Konseyi'ne üye olmasından itibaren başlayan geri dönüş sürecinin Ahıskalıları tarafından etkin kullanılamadığına şahit olacaktır. Bu dönemde Gürcistan tarafından bazı önemli hatalar yapılmasına rağmen, Ahıskalıları bunların hiç birinden istifade edememiştir. İstifade edilememesinin temel nedeni, insan hakları ve özelde de azınlık hakları hukuku konusundaki bilgi eksikliğidir.

Gürcistan'ın bu dönemde yaptığı hataların ilki, Ahıska Türklerinin “*Meskhi*” olduğu iddiasıdır. Komisyon Başkanı Haindrava'nın 27-28 Nisan 2006 tarihlerinde yaptığı koordinasyon toplantısında Gürcü tarafının tutumuna Kırgızistan Ahıska Türkleri Derneği Başkanı Mürefeddin Sakimov açıkça itiraz etmiştir. Kendilerinin Türk olduğunu belirten Sakimov, ait oldukları milletin başka bir adla tanımlanmasının kabul edilemeyeceğini söylemiştir. Gürcü tarafının ırk ayrımcılığına karşı itiraz, AASM temsilcilerinin önünde yapılmıştır. Diğer taraftan aynı toplantıda, Komisyon Başkanı Haindrava, geri dönüşün kesinlikle Ahıska'ya yapılmayacağını belirtmiştir. Bu durum, AİHS 4. No.lu Protokolün 2. maddesinin 1. fıkrasında öngörülen “*bir devletin ülkesi içinde usulüne uygun olarak bulunan herkes, orada serbestçe dolaşma ve ikametgahını seçebilme hakkına sahiptir*” kuralına aykırıdır (Çağiran 2011: 348; Gemalmaz 2003a: 146).

Aslında bu konuda ilginç olan nokta, Gürcülerin kendi iddiaları arasındaki çelişkidir. Ahıskalıların Gürcü Müslümanlar olduğunu iddia eden Gürcistan, aynı zamanda onların Türk olması nedeniyle ülkesinden toprak talebinde bulunabileceklerini ileri sürmektedir (Sezgin 2001: 48). Burada dikkat edilmesi gereken husus, zamanında hatasını anlayan Sovyet Yönetimi'nin diğer halklarla birlikte sürgüne gönderdiği Müslüman Lazları, Gürcü kökenli bir halk olmaları nedeniyle Orta Asya bölgesinden emniyetli bir şekilde geri getirmesi ve yeniden eski yerlerine yerleştirmesidir (Trier,

Mouravi ve Kilimnik 2011: 13). O zaman şu soru akla gelmektedir: Ahıskalılar madem ki Gürcü idi, o halde neden Müslüman Lazlar gibi memleketlerine geri getirilmedi?

Bu konuda asıl ilginç gelişme, Tiflis toplantısından sonra yaşanmıştır. Gürcistan, belirtilen hatalarından dolayı cezalandırılması gerekirken, tam tersine ödüllendirilmiştir. Cezalandırılan ise, yine Ahıska Türkleri olmuştur. Tiflis'teki koordinasyon toplantısında Gürcistan yetkililerinin yaptığı hatalara şahit olan AASM, yayımladıkları ikinci dokümanda, Ahıska Türklerini “*Gürcü Tezini*” destekler şekilde “*Mesketler*” olarak adlandırmıştır. Bu gelişmeyi daha da ilginç hale getiren husus ise; söz konusu isim değişikliğinin, Kırgızistan Ahıska Türkleri Derneği Başkanı Mürefeddin Sakimov'un yine aynı toplantıda kendilerine “*Meskhi*” adıyla hitap edilmesine anında itiraz etmesine rağmen yapılmış olmasıdır.

Yapılan bu hatalara sessiz kalınması ve uluslararası kamuoyu nezdinde harekete geçilmemesi, Ahıska Türkleri tarafından üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur. AASM'nin Gürcistan lehine bir değişim göstermesinde, Ahıskalıların bu sessizliğinin bir etkisi olup olmadığının cevabı bulunmalıdır. Zira AASM, söz konusu dokümanı belirtilen toplantıdan beş yıl sonra yani 2011 yılında yayımlamıştır. AASM ve AHFB'nin faaliyetlerine yeterli ilgi ve yeri geldiğinde tepki gösterilmemesi, Avrupa Konseyi'nin soruna yaklaşımını da olumsuz etkilemiştir. Nitekim Avrupa Konseyi'nin baskısıyla geri dönüşü kabul etmek zorunda kalan Gürcistan'ın baskının ortadan kalkmasıyla faaliyeti sürüncemede bırakma eğilimine girdiği görülmektedir. AASM ve AHFB vasıtasıyla Avrupa Konseyi üzerinde dolaylı baskı oluşturulmasına bağlı olarak Gürcistan üzerinde gerekli etkinin yaratılabileceği ve bu sayede, geri dönüş sürecine ivme kazandırılabilceği düşünülmektedir. Görüldüğü üzere hali hazır koşullar Gürcistan'ın lehine çalışmaktadır.

5.3.2. Rusya Federasyonu

RF jeopolitiğine göre; Kafkasya, Avrupa ve Asya arasında köprü olmasının yanı sıra, hem karadan Basra Körfezi'ne hem de Karadeniz ve Boğazlar vasıtasıyla dünya denizlerine ulaşarak stratejik menfaatlerinin gerçekleşmesine imkan sağlayan jeostratejik bir bölgedir (Tavkul 2002: 17; Yanar 2002: 56). Kafkasya'yı belirtilen özelliklerinden dolayı Rus çıkarları açısından vazgeçilmez bir alan olarak gören RF, bu

bölgeye yönelik politikasını Şubat 1993’de ilan ettiği “*Yakın Çevre Doktrini*”ne göre oluşturmaktadır. “*RF’nin Monroe Doktrini*” olarak adlandırılan bu politika, “*Eski Sovyetler Birliği topraklarının RF’nin ekonomi ve güvenlik açılarından yaşamsal çıkar alanı olduğunu ileri sürerek buralardaki gelişmeleri denetlemeyi*” öngörmektedir (Götz 2010: 6; Sönmez 2010: 279; Tellal 2006: 542).

RF, “*Yakın Çevre Doktrini*”nin güvenlik boyutunu “Askeri Doktrin” ile uygulamaya koymaktadır. Kasım 1993’te ilan edilen ve 21 Nisan 2000’de güncellenen doktrine göre; ordunun iç güvenlikle de sorumlu olduğu kabul edilmiş, RF’nin nükleer silahları ilk kullanan ülke olmayacağı ilkesi terk edilerek, RF ve BDT ülkelerinin korunması için Rus askerlerinin ülke dışında konuşlanabileceğine karar verilmiştir (Mert 2004: 169; Tellal 2006: 542).

Teorik açıdan bakıldığında Kafkasya, RF için iki açıdan önemlidir. İlki, Kafkasya’nın kara Rusyası’nın güvenliğine derinlik kazandırma ihtiyacını karşılama niteliğine sahip olmasıdır. Bu nedenle selefleri tarafından tesis edilen iki politik fay hattına sahip çıktığı gibi, bu statükoyu koruyabilmek amacıyla Ermenistan’da askeri bir üs bulundurmaktadır. Diğeri ise, Kafkasya’nın kontrol altında bulundurulmasının RF’ye, bölgenin hegemonik gücü gibi hareket etme imkanı vermesidir (Wieclawski 2011: 175). RF, bu yüzden NATO’nun bölgeye genişlemesine karşı çıkmakta ve özellikle Gürcistan’ın NATO’ya dahil olma isteğine sıcak bakmamaktadır. Bölgedeki güç dengesinin hassasiyetlerine dikkat etmekle birlikte hegemonik yaklaşımından dolayı, bölgedeki sorunların çıkarlarına aykırı çözümüne müsaade etmemekte ve gerektiğinde Ağustos 2008’de Gürcistan’a müdahale örneğinde olduğu gibi güç kullanmaktan çekinmemektedir. Sorunların kendi çıkarlarına uygun çözülmesi yönündeki dayatmacı yaklaşımı, doğal olarak bölgesel ve küresel örgütlerin Kafkasya’daki girişimlerini işlevsiz hale getirebilmektedir.

RF, stratejik konumunun yanında Güney Kafkasya’daki hayati çıkar sahasında yer alması nedeniyle Gürcistan ile ilişkilerine her zaman özel önem vermiştir. RF açısından Gürcistan’ı önemli kılan üç faktör öne çıkmaktadır. Birincisi, Gürcistan’ın coğrafik konumunun RF’nin güvenliği açısından önemlidir. Gürcistan, doğu-batı geçiş güzergahının üzerinde bulunmasının yanında, güney ve kuzeye yönelik askeri faaliyetlere üs desteği sağlayacak özelliklere sahiptir. Bir taraftan güneydeki Orta Doğu, Akdeniz, Türkiye, Karadeniz ve İran’a doğru kontrol imkanı verirken, diğer taraftan

kuzeydeki RF topraklarını kontrol altında bulundurmaktadır. Bu açıdan özellikle Güney Osetya-Kuzey Osetya sınırında bulunan Daryal Geçidi ve Gürcistan-Çeçenistan sınırında bulunan Pankisi Vadisi büyük önem taşımaktadır. İkincisi, Gürcistan'ın diğer güçlerin etkisi altına girmesinin RF'nin güvenliğine yaratacağı risk ve tehlikedir. RF, bu durumda güneyden kuşatılma duygusuna kapılmaktadır. Sonuncusu ise, Ermenistan'daki Rus Askeri Üssü'ne bağlantı için Gürcistan'ın ulaşım hatlarından yararlanma zorunluluğudur (Öztürk 2013: 227).

Bu durumda Güney Kafkasya'da RF'nin "*Yakın Çevre Doktrini*"ne dayalı dış politikasından en fazla etkilenen ülkelerden biri Gürcistan olmuştur. RF'nin Abhazya ve Güney Osetya vasıtasıyla Gürcistan'ı kontrolü altına alma politikası, kısa vadede olumlu netice verse de, uzun vadede Gürcistan'ın Batı ile daha fazla bütünleşmesiyle sonuçlanmıştır (Kasım 2011: 131). İki taraf arasında yaşanan gerginlikte kaybeden sadece Gürcistan olmamıştır. Gürcistan'ın Abhazya ve Güney Osetya üzerindeki otoritesini kaybetmesine karşılık RF de, zaman içinde Gürcistan'daki askeri üslerini boşaltmak zorunda kalmıştır. Bunun neticesinde RF, Güney Kafkasya'nın en önemli bölümünde askeri doktrinin gereklerini yerine getirme inisiyatifi kaybetmiştir.

Abhazya ve Güney Osetya dışında RF'nin günümüzde Gürcistan üzerinde baskı oluşturmak amacıyla kullanabileceği iki önemli vasıtası bulunmaktadır. Bunlardan ilki, RF'den Gürcistan'a verilen doğalgazdır. Doğalgaz akışı, geçmişte iki ülke arasında zaman zaman gerginliklere neden olmuştur (Kasım 2011: 133). RF'nin 2006 yılında doğalgaz fiyatlarını yaklaşık iki kat artırma girişimine razı olmayan Gürcistan, Azerbaycan ile yaptığı ikili antlaşma çerçevesinde ihtiyacının büyük kısmını bu ülkeden karşılamaya başlamıştır. Gürcistan; 2013 yılı itibarıyla RF'den, kendi ülkesi üzerinden Ermenistan'a giden Rus doğalgaz boru hattının kira bedeli olarak yıllık doğalgaz ihtiyacının yaklaşık %6'sını almaktadır (Vavilov ve Trofimov 2013: 16; Zachmann 2014: 2; Woehrel 2009: 11). Bu durumda Gürcistan, doğalgaz konusunda RF'ye bağımlı olmaktan kurtulmuş olsa da; bu sefer de, Azerbaycan'a bağımlı hale geldiği görülmektedir. İki ülke ilişkilerinin bozulması halinde, geriye tek seçenek olarak yine RF kalacaktır. Diğer ise, Cavakheti bölgesindeki Ermenilerdir. RF, buradaki Ermenilerle yakın ilişki içindedir (Cutler 2004: 116). Bu ilişki, Ahıska Türkleri Sorunu'nu da doğrudan etkilemektedir. RF'nin bu kozunu ne zaman devreye sokacağını tahmin etmek zordur. Bu ihtimalden dolayı Gürcistan, istikrarsızlığa neden olacağını

ileri sürerek Ahıska Türklerinin vatanlarına geri dönüşünü kabul etmeye yanaşmamaktadır. Ayrıca RF'nin Ermeniler vasıtasıyla bölgeden geçen petrol ve doğalgaz boru hatlarına sabotaj yaptırabilme imkanı bulunmaktadır. Netice itibarıyla RF, dolaylı da olsa sorunu etkileme potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir.

Ahıskalıların Gürcistan'a dönüşü konusuyla ilgili bugüne kadar uluslararası alanda imzalanmış en önemli antlaşma, 9 Ekim 1992 tarihli Bişkek Antlaşması'dır. Antlaşma, sürgün ve zorla yerleştirmeyi totalitarizm olarak nitelemekte ve uluslararası insan hakları prensiplerine karşı işlenen bir suç olarak kınamaktadır. Yine bu antlaşma, daha önce sürgün edilmiş insanların eski vatanlarına geri dönüş hakkını teyit etmektedir (Armstrong 2002: 16; Khanzhin 2004: 499). RF, söz konusu antlaşma gereği geri dönüşün Gürcistan'a yapılmasını istemektedir. Ancak ne kendisi, ne de Gürcistan Bişkek Antlaşması'nı onaylamıştır (Aydingün 2002a: 58).

Ahıskalıların geri dönüşü konusunda sorumluluk almaya yanaşmayan RF, Ahıska Türklerinin Gürcistan'a veya istedikleri diğer bir ülkeye geri dönüşünü teşvik eden bir politika takip etmektedir. RF'nin bu yaklaşımı, Rus yerel yöneticilerinin bölgelerinde yaşayan Ahıska Türklerine yönelik niçin baskıcı bir politika uyguladıklarını da açıklamaktadır. RF Yönetimi, ülkesindeki Ahıska Türklerinin durumunu incelemek üzere 1994'de bir komisyon kurmuştur. Aynı yıl RF ve Gürcistan, Ahıska Türklerinin Gürcistan'a geri dönüşü konusunu koordine etmek için iş birliği yapmak üzere yaptığı antlaşma, niyet beyanından başka bir işe yaramamıştır. Yani bu kapsamda, ciddi bir girişimde bulunulmamıştır (Aydingün 2002a: 58; Osipov ve Cherepova 1996: 45).

Bununla birlikte RF, sorun gündeme geldiği dönemlerde çözüm konusunda Gürcistan'ın uluslararası sorumluluklarına göndermede bulunmaktadır. Aynı zamanda çözümle ilgili girişimlere uzak durmakta ve geri dönüş konusunda sorumluluk almak istememektedir. Buna bağlı olarak ülkesindeki Ahıska Türklerinin mevcut koşullarının iyileştirilmesi yönünde gerekli adımları atmaktan da özenle kaçınmaktadır (Khanzhin 2004: 506; Kütükçü 2005: 18; Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 39).

Avrupa Ulusları Federal Birliği Heyeti, 12 Kasım 1998'de RF'nin Bölgesel ve Ulusal Politika Bakan Yardımcısı Vladimir Bauer ile görüşmüştür. Bu görüşmede Bauer; Ahıska Türkleri Sorunu'nun, sadece Gürcistan'ın bu konudaki politikasını değiştirmesi ve Ahıskalıların geri dönüşüne müsaade etmesi halinde çözüme

kavuşturulabileceğini söylemiştir. Ayrıca bunun olabilmesi için de Gürcistan üzerinde uluslararası bir baskının oluşturulmasının şart olduğunu belirtmiştir. Konuşmasına devamla Bauer, RF'deki Ahıska Türkleri Sorunu'nun onlara vatandaşlık verilerek çözülemeyeceğini belirterek, RF'de kayıt altına alınandan daha fazla Ahıska Türkünün yaşadığına vurgu yapmıştır. Yine Rusça bilmeyen bu ailelere ait çocuklar için yeni bir okul açmanın mümkün olmadığını, RF'nin zaten öğretmenlerinin aylıklarını ödemedi bile güçlüklerle karşılaştığını ifade etmiştir (Arquint vd. 1998: 12).

RF, Gürcistan ile ilişkilerinin gerginleştiği dönemlerde Ahıska Türkleri Sorunu'nu Gürcistan üzerinde baskı oluşturmak amacıyla kullanmıştır. Nitekim Gürcistan Cumhurbaşkanı Saakaşvili'nin yaptığı açıklamalardan dolayı RF; Gürcistan'ı, kendi Dışişleri Bakanlığı web sitesinde 20 Ekim 2006 tarihinde yayınladığı bir açıklamayla eleştirmiştir. L. Kaminin imzasıyla yayınlanan yorumda; Gürcistan Cumhurbaşkanı Saakaşvili'nin ülkeyi terk etmiş olan tüm milletleri geri almaya hazır oldukları açıklamasına şüpheyile yaklaştıkları, zira bu konuda verilen halklar listesinde “*Meskhet Türklerinin*” olmamasının dikkat çekici olduğu, bu maksatla bir komisyon kurulmasına karşın geri dönüş konusunda hiçbir olumlu gelişme kaydedilmediği, Gürcistan'ın Meskhet Türklerinden etnik kökenlerinin Gürcü kabul etmelerini istemesinin saçma olduğu, zaten geri dönüşün kesinlikle Ahıska'ya yapılmayacağını da resmi olarak açıkladığı, tüm bu yaklaşımlar göz önünde bulundurulduğunda Gürcistan'ın azınlıklar konusundaki resmi tutumunun samimiyetten uzak olduğu belirtilmiştir (Kadirova 2007: 78).

RF'nin Ahıska Türkleri Sorunu'na yönelik yaklaşımında, çıkarıyla söylemi arasında uyumsuzluk bulunmaktadır. Ahıskalıların vatanlarına dönmesi kendi çıkarına aykırı olmasına rağmen, uluslararası ortamda kullandığı söylemi bundan farklıdır. Örneğin Krasnodar Eyaleti'ndeki Ahıska Türklerine yönelik insan hakları ihlallerinin artması nedeniyle uluslararası kamuoyunun baskısı karşısında RF, “*sorunun tek çözümünün Ahıskalıların Gürcistan'a geri dönüşü olduğunu*” iddia etmiştir (Aydingün 2002a: 58). RF'nin bu tip bir iddiada bulunmasının kendine göre haklı gerekçeleri vardır. RF, öncelikle Gürcistan'ın Ahıskalıların geri dönüşünü kabul etmeyeceğinden emindir. Sovyet dönemindeki Gürcistan Yönetimi'nin yaklaşımı bunun ispatıdır. Geçmişte “*Gürcü Tezi*”ni formüle eden Rusların kendisidir. Gürcüler tezi o kadar benimsemişlerdir ki, günümüzde Gürcistan'ın buna aykırı bir politika takip

etmeyeceğinden emindir. Diğer taraftan, Gürcistan Ahıskalılarının geri dönüşünü kabul etse bile, Ahılkelek'teki Ermeniler Rus çıkarlarının bölgedeki emniyet sigortası olarak görev yapmaya hazırdır. Bu durumun farkında olan Gürcistan, RF'yi tahrik etmekten kaçınmaktadır. Aksi takdirde, RF'nin elindeki Ermeni kartını kullanacağından şüphesi yoktur. Başka bir ifadeyle, Ahıskalıların vatanlarına dönmeyi başarmaları halinde, buna ilk tepkiyi, Ermenileri devreye sokmak suretiyle RF gösterecektir.

5.3.3. Türkiye

Karadeniz ile Hazar Denizi arasında kalan ve bu nedenle “kara boğazı” konumunda olan Kafkasya, Türkiye ile Türk dünyasını birbirine bağlayan jeostratejik öneme sahip bir bölgedir (İlhan 1999: 11). Türkiye'nin de dahil olduğu Batılı devletlerin desteklediği Doğu-Batı Güzergahı'nın olduğu kadar, genel olarak RF'nin kontrolünde bulunan Kuzey-Güney Güzergahı arasında bir geçiş bölgesi olan Güney Kafkasya, *“Anadolu'nun doğusu istikametinde kuzeyden ve doğudan gelişebilecek jeostratejik açılımları engelleyen bir coğrafi blok, Türkiye'nin Avrasya açılımları için bir jeostratejik atlama taşıdır. Bu nedenle de Türkiye'nin Güney Kafkasya'daki gelişmeleri etkilemesi, bunu yapabilmek içinse bölgede aktif rol oynaması gerekmektedir”* (Eslen 2006, Aktaran: Çınar 2009: 117).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Rus etkisinden kurtulan Güney Kafkasya'da, Türkiye ve İran gibi bölgesel güçler ön plana çıkmıştır. Bu yeni durum onlara bölgelerinde daha etkin olmalarını sağlayan fırsatlar sunmuştur. Bu olumlu gelişmeye karşılık, baskının kalkmasıyla başlayan etnik ve bölgesel çatışmalar, yeni ortaya çıkan bu güçlerin güvenliğini tehdit edebilecek boyutlara ulaşmıştır (Kasım 2011: 91). Bu olumsuz gelişme, İran'a nazaran Türkiye'yi daha fazla etkilemiştir. Çünkü Türkiye'nin Kafkasya bölgesindeki halklarla sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik bağları bulunmaktadır (Kantarıcı 2006: 145).

Türkiye'nin Kafkasya'ya yönelik takip ettiği politikanın temel esasları, neorealist paradigma ile uyumludur. Bölgede Türkiye ve RF'nin çıkarları birbiriyle çatışmaktadır. RF'nin bölgedeki hegemonik yaklaşımı, Türkiye'yi rahatsız etmektedir. RF'nin bölgedeki gücünün ancak ABD ile dengelenebileceğine inanan Türkiye, NATO'da olduğu gibi bölgede de ABD ile ittifak içinde yer almayı tercih etmiştir.

Kafkasya’da yaşanan istikrarsızlığın sonuçlarından en çok etkilenen ülkelerin başında Türkiye gelmektedir. Bu yüzden bölge istikrarının teminatı olarak gördüğü güç dengesinin hassasiyetlerine uymaya özen göstermektedir. Türkiye’nin bu konudaki özeni, Ahıska Türkleri Sorunu’na ilişkin politikasını bazı konularda etkileyebilmektedir.

Türkiye, üç bölge ülkesinin Sovyetler Birliği’nden ayrılıp bağımsızlığını ilan ettikleri günden itibaren Güney Kafkasya’ya özel olarak önem vermiş ve bölgesel istikrarın sağlanması amacıyla gerekli olan iş birliğini en üst düzeye çıkarmaya özen göstermiştir (Öztürk 2005: xxvii). Bu maksatla üç Kafkas ülkesinin bağımsızlıklarının pekişmesi, siyasi bütünlüklerinin korunması, ekonomik ihtiyaçlarının kesintisiz karşılanması, Batı dünyası ile her alanda entegrasyonlarının sağlanabilmesi, Türkiye’nin bu bölgede önem verdiği konuların başında gelmektedir (Kantarcı 2006: 173).

Kafkasya’daki istikrarın sağlanması ve devam ettirilmesi kapsamında Türkiye, Gürcistan ile ilişkilerine önem vermektedir. Bu kapsamda Türkiye, Güney Osetya, Acaristan ve Abhazya sorunlarının Gürcistan’ın toprak bütünlüğü çerçevesinde çözüm bulunmasını savunmaktadır (Kasım 2011: 112; Koçer; 2010: 113). RF’nin baskısından kurtulmaya çalışan Gürcistan’ın Batı’ya yakınlaşmasına yardımcı olan Türkiye, NATO’nun Barış İçin Ortaklık Programı kapsamında Gürcistan Silahlı Kuvvetleri’nin NATO standartlarına ulaştırılmasında ciddi destek vermiştir (Kasım 2011: 113).

Türkiye ile Gürcistan ilişkilerinin etkileyecek potansiyele sahip iki gerginlik noktası bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Ahıska Türklerinin geri dönüş konusu, diğeri ise, Acaristan bayrağına da haç konması ve Müslüman kimliğine yönelik baskılardır (Kasım 2011: 113). Türkiye, Gürcistan’ı gücendirmeme adına her iki konuyu da ilişkilerine yansıtmama eğilimindedir. Hatta son dönemde AB katkılarıyla restore edilen Ahıska Kalesi içindeki “*Ahmediye Camii*”nin yıkılmış olan minaresinin onarılması için herhangi bir talepte bulunmadığı gibi, caminin restorasyon neticesinde müze olarak kullanılmasına da sessiz kalmıştır (Ataman 2012: 57).

Türkiye’nin bu eğilimi, olumlu seviyede seyreden ikili ilişkilerin devamı için bir noktaya kadar anlayışla karşılanabilir. Ancak aradan uzun zaman geçtikten sonra bile Gürcistan’ın çözüm için adım atmaması, Türkiye’nin olumlu tutumunu taviz olarak algıladığı şeklinde yorumlanabilir.

Mevcut durumun devam etmesi, genellikle Türk kamuoyunun konuyu tam olarak bilmemesine bağlanmaktadır. Kamuoyunu bilgilendirmekle yükümlü düşünce kuruluşlarının da, konuya pek fazla ilgi gösterdiği söylenemez. Durumun bu şekilde devam etmesi Türkiye'nin aleyhine sonuçlar doğurmaktadır. Bu nedenle gerekli düzeltici tedbirler alınmak zorundadır. Herşeyden önce Kafkasya, Türkiye'nin Orta Asya'ya gitmek için geçmek zorunda kalacağı “*geniş bir koridor*” ise; Ahıska, bu koridorun “*giriş kapısı*”dır. Anadolu tarafını kullanarak koridordan güvenli bir şekilde geçmek isteyenler, bu kapıyı kullanmak zorundadır.

Türk kamuoyu, Ahıska'nın stratejik önemini bilmediği gibi, Anadolu Türklerinin bir parçası olduğunu büyük bir gururla iddia eden ve daha önce bu bölgeden sürgün edilen Ahıska Türkleri hakkında da yeterli bilgiye sahip değildir. Bu nedenle Ahıska Türklerinin yaşadıkları sorunların Türk siyasetindeki etkileri sınırlıdır. Bu konudaki ilgisizliğin nedenlerini anlamakta güçlük çektiğini belirten Güçlü(2007: 14), “*Ahıska Türklerinin sorunlarını çözüme kavuşturma konusunda iç kamuoyumuzu, siyasi partilerimizi, parlamentomuzu daha yoğun bir ilgiye sevk etmeliyiz*” demektedir.

Türkiye'nin Ahıska Türklerinin 14 Kasım 1944'deki sürgününden haberinin olup olmadığı konusunda resmi ya da gayri resmi bir belge yoktur (Kopuzlu 2005: 4). Dolayısıyla sürgün olayını ilk defa, dünya kamuoyu gibi Türkiye de 1970'li yıllarda öğrenmiştir. Buna bağlı olarak Türkiye'nin bu konudaki politikası, belirtilen tarihten itibaren şekillenmeye başlamıştır.

Ahıska Türklerinin ana vatanlarına geri dönüş sorunu, Türkiye'nin hem Gürcistan ile ilişkilerinin hem de Güney Kafkasya'ya yönelik temel politikasının öncelikleri içinde yer almaktadır. Geri dönüşün siyasi veçhesinin yanı sıra insani ve vicdani boyutlarının da olduğunu düşünen Türkiye, uluslararası kamuoyunun bu soruna ilgisinin artırılması gerektiğini düşünmektedir (Zeyrek 2010c: 8).

Türkiye, Ahıska Türklerinin tarihi yerleşim yerleri olan Ahıska'ya geri dönmelerinin temel hakları olduğuna inanmaktadır (Ray 2004: 109; Zeyrek 2010c: 7). Bu kapsamda Türkiye, Ahıska haricindeki başka bir bölgeye yerleşmek amacıyla Gürcistan'a geri dönüşün bir manasının olmayacağını düşünmektedir (Zeyrek 2010c: 7). Ahıskalıların vatanlarına serbestçe dönme hakkı olması gerektiğini düşünen Türkiye, kendisine komşu olan sınır bölgesinden sürgün edilen Ahıska Türklerinin sorunlarını tarihsel bir sorumlulukla takip etmektedir. Ancak bunu yaparken de, yukarıda ifade

edildiği gibi iyi komşuluk ilişkilerine zarar vermemeye özen göstermektedir (Aktaş ve Buntürk 2007: 139).

Cumhurbaşkanı Özal'ın girişimiyle Türkiye, Ahıska Türkleri politikasında 1990'lı yılların başında bazı değişiklikler yapmıştır. Bu kapsamda ilk defa Ahıskalıların Türkiye'ye kabul ve iskanına dair 2 Temmuz 1992 tarih ve 3835 sayılı kanun kabul edilerek yürürlüğe girmiştir (Buntürk 2007: 427; Yunusov 2000: 60). Bu dönemde gerek yasal gerekse yasal olmayan yollardan Türkiye sınırına ulaşan Ahıska Türkleri sıcak karşılanmış ve taleplerine olumlu cevap verilmiştir. Buna karşılık Türkiye'ye yerleşmeleri için alınan yasal önlemler, sadece çok kısa bir süre zarfında uygulanmıştır.

Türkiye, Gürcistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra karşı karşıya kaldığı problemleri göz ardı etmemektedir. Zaten Ahıska Türklerinin vatanlarına geri dönüş konusunda yaşadıkları trajedi ve hissiyatı en iyi anlayabilecek ülkenin Gürcistan olduğuna inanmaktadır. Zira Abhazya ve Güney Osetya sorunları nedeniyle evlerini terk etmek zorunda kalan kendi vatandaşlarının trajedilerine şahit olan Gürcistan'ın, insani boyutu öncelik taşıyan Ahıska Türklerinin trajedilerine kayıtsız kalması düşünülemez (Zeyrek 2010c: 9). Ayrıca Abhazya ve Güney Osetya sorunları nedeniyle yerlerinden edilen Gürcü vatandaşlarının Gürcistan ekonomisi üzerine büyük bir maliyet yarattığının farkında olan ve bunu kabul eden Türkiye, bu durumun Ahıska Türklerinin vatanlarına geri dönüşünün engellenmesi veya geciktirilmesi konusunda geçerli bir bahane olamayacağına inanmaktadır. Bu nedenle geri dönüş sürecinde Gürcistan'a her türlü desteği vermeye hazır olduğunu bildirmektedir (Zeyrek 2010c: 7).

Türkiye, devlet politikası gereği Ahıska Türklerini her konuda desteklediğini beyan etmesine karşın Türk kamuoyu sorundan pek fazla haberdar değildir. Bunun birçok nedeni olmakla birlikte en önemlisinin, siyasi partilerin konuya yeterli ilgi göstermemesi olduğu düşünülmektedir. Bu iddianın kanıtı olarak, her yıl 14 Kasım tarihinde Ankara'da düzenlenen "*Sürgünü Anma Programı*"na kimlerin katıldığına bakmak yeterlidir. Söz konusu programda, siyasi partilerin bırakın genel başkanı veya yardımcısını, sıradan bir temsilcisini bile görmek mümkün değildir.

Siyasi partilere nazaran, Hükümetin yaklaşımı tamamen farklıdır. Hatta iktidara gelen partinin, görevi devralmasıyla birlikte çok farklı bir tutum içine girdiği görülmektedir. Bu nedenle siyasi partiler; "*Ahıska Türkleri Sorunu'nu, daha çok devletin sorumluluk alanına giren görevlerden biri*" gibi görmektedirler. Bu husus,

hükümetin konuyla ilgili uygulamaları ve beyanatları incelendiğinde daha iyi anlaşılmaktadır.

Bu meyanda Türkiye, “*Ahıska kardeşlerinin arkasında olduğunu*” her platformda beyan etmektedir. Dışişleri Bakanı Davutoğlu; Türkiye’nin Ahıska Türklerinin geri dönüşünü destekleme kapsamında yaptığı bir açıklamada, “*Dönecek nüfusun belli olmasına bağlı olarak, Ahıska bölgesinin gelişmesine ve kalkınmasına katkı sağlamak amacıyla konut inşasından, istihdam ve eğitim imkanlarının yaratılmasına kadar halihazırda bölgede yaşayan yerel halkın da istifade edebileceği çeşitli projeleri Gürcistan makamlarıyla iş birliği içerisinde desteklemeye hazır olduğunu*” bildirmiştir (Zeyrek 2010c: 10).

Cumhurbaşkanı Demirel 29 Ocak 1999’de Türkiye’de İngilizce yayın yapan bir gazeteye verdiği demecinde, “*Ahıska Türklerinin Orta Asya’nın değişik bölgelerinde yıllardır uyum içinde yaşadıklarını, tüm baskılara rağmen asimile olmayarak kimliklerini korumayı başardıklarını, Türkiye’yi gönülden sevdiklerini ve bağlı olduklarını, bu nedenle Türkiye’ye bir yük olarak düşünülmelerinin mümkün olmadığını*” belirtmiştir (Ray 2004: 110).

Başbakan Erdoğan, 11-12 Ağustos 2004 tarihleri arasında Gürcistan’a yaptığı ziyarette, Ahıska Türkleri Sorunu’nu gündeme getirmiştir. Başbakan Erdoğan, Gürcistan Cumhurbaşkanı Saakaşvili’den “*Gürcistan’ın Avrupa Konseyi’ne karşı yükümlülük üstlendiği Ahıska Türklerinin geriye dönüş sürecini hızlandırmasını*” istemiştir. Ancak Türkiye’nin bu resmi talebine, Gürcistan’dan herhangi bir çözüm önerisi veya resmi bir açıklama gelmemiştir (Bayraktar 2005a : 76).

Devlet Bakanı Beşir Atalay, 27 Kasım 2004’de Ankara’da düzenlenen Ahıska Türkleri Konferansı’na iştirak etmiştir. Burada yaptığı konuşmasında “*Türkiye Cumhuriyeti, Ahıska Türkleriyle özel olarak daima ilgilenmiştir. Ama şu anda Hükümetimiz daha da ileri bir ilgi içindedir. Biz Hükümet olarak sözden daha çok somut adım atmayı, sonuç almayı önemli görüyoruz. Gürcistan’ı ziyaretimizde Başbakanımızla birlikte Gürcistan Cumhurbaşkanı ve görüşmeye katılan resmi heyetle görüşmelerde bu konu gündeme getirilmiştir. Biz bunun farkındayız ve üzerindeyiz*” demiştir. Konuşmasına devamla Atalay, Gürcistan da dahil diğer ülkelerle görüşmelerimizde, iyi dostluk ilişkileri içinde Ahıska Türklerinin sorunlarını takip etmeye devam edeceklerini belirtmiştir (Kadirova ve Seferoğlu 2005: 6).

Aynı konferansta bir konuşma yapan TBMM Başkanvekili Nevzat Pakdil de, *“Biz Ahıska Türklerini kendi coğrafyalarında, kendi öz vatanlarında barındırmak mecburiyetindeyiz. Bunun içinde uluslararası planda, uluslararası hukuka, insan hakları sözleşmelerine uygun olarak ne yapmamız gerekiyorsa bunu sonuna kadar yapacağız. Bugüne kadar gelen hükümetlerimiz, tabi bunlar için gerekeni yaptı. Şu andaki Hükümetimizin de, sorunların üstesinden gelmek için gereken herşeyi yapacağını”* söylemiştir (Kadirova ve Seferoğlu 2005: 8).

Gürcistan Başbakanı Zurab Nogaideli, Başbakan Erdoğan’ın daveti üzerine 14 Kasım 2007’de Türkiye’ye resmi bir ziyarette bulunmuştur. İkili görüşmeler neticesinde iki başbakanın yaptıkları basın açıklamasında Ahıska Türkleri Sorunu’na da değinilmiştir. Bu kapsamda Gürcistan’ın geri dönüş yasasını onaylamasını önemli bir adım olarak değerlendiren Başbakan Erdoğan, *“Ahıska Türklerinin anayurtlarına yerleşmelerine yardımcı olacak, bölgenin hızlı bir şekilde kalkınmasını sağlayacak pilot projelere destek verebileceğimizi bir kez daha burada vurgulamak istiyorum. Ahıska Türklerinin Gürcistan’daki anayurtlarına dönüşünün ülkelerimiz arasında yeni bir dostluk ve iş birliği köprüsü oluşturacağına inanıyorum. Ahıska Türklerinin Gürcistan’a dönüşü için bir çalışma kararı aldık. Ülkelerimiz arasındaki dostluğu pekiştireceğine inandığım bu çalışma için gereken altyapının tamamlanması için görüşmelerimizi yoğunlaştıracacağız”* demiştir. Buna karşılık Gürcistan Başbakanı Nogaideli de, *“Onların en iyi şekilde korunması ve gelecek nesillere aktarılması gerekmektedir. Ülkelerimiz ve halklarımız arasındaki karşılıklı dostluk ve saygı sayesinde barışçı, istikrarlı ve kalkınmış bir bölgede yaşama hayalimizin hayata geçirileceğine inancım tamdır”* diye karşılık vermiştir (Zeyrek 2007c: 16).

TBMM’nin 7 Mayıs 2008 tarihli oturumunda MHP milletvekili Reşat Doğru, Gürcistan’ın geri dönüş yasasını onaylamasından sonra Ahıska Türklerinin yaşadıkları sorunlara karşı hükümetin takip ettiği politikayı bir soruyla Meclis gündemine taşımıştır. Bunun üzerine söz alan Türk dünyasından sorumlu Devlet Bakanı Sait Yazıcıoğlu, Hükümet’in takip ettiği politika hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Yazıcıoğlu, özet olarak; Gürcistan’ın onayladığı geri dönüş yasasıyla ilgili sorunların farkında olduklarını, ancak kanun onaylandıktan sonra Gürcistan’dan bunun değiştirmesini beklemenin uygun bir yaklaşım olmayacağını, bununla birlikte eksikliklerin uygulama aşamasında yapılacak çalışmalarla düzeltilmesinin mümkün

olabileceğini, zaten Türkiye'nin de bu aşamada Gürcistan ile yakın temas ve ortak çalışmalarla üzerine düşeni yapmaya çalıştığını, bu maksatla gerek Avrupa Konseyi ve AGİT, gerekse BM gibi kuruluşlarla koordineli bir çalışma yürüttüğünü belirtmiştir. Hükümet olarak devlet kurumları arasında Ahıska Türkleri Sorunu'nun koordineli bir şekilde takip edilebilmesi amacıyla Kasım 2007 ayında bir "*Koordinasyon Kurulu*"nun oluşturulduğunu ifade eden Yazıcıoğlu, konuşmasına devamla; konuyla ilgili iyi niyet ve profesyonelce çalışan bütün ilgilileri muhatap olarak kabul ettiklerini ve kendileriyle sorunun çözümüne yönelik istişarelerde bulunduklarını söylemiştir. Ayrıca Ahıska Türklerinin geri dönüş konusunda bilgilendirme çalışmalarına destek verdiklerini belirten Yazıcıoğlu, müteakip aşamada ise uygulamanın daha rahat ve sorunsuz olması için gerekli desteği sağlayacaklarını ifade etmiştir (Zeyrek 2008a: 50).

Bizim Ahıska Dergisi ile 2008 yılında yaptığı röportajda da Devlet Bakanı Yazıcıoğlu, "*Ahıskalılar eski vatandaşlarımız ve soydaşlarımızdır. Dolayısıyla Türkiye, meseleye bigane kalamaz. Binaenaleyh Türkiye, konunun ilgili ülkelerinden birisidir. Bu sebeptir ki, ortak çalışmaların yapılmasının da çok önemli olduğunu*" belirtmiştir. Ayrıca başvuru sürecinde gerekli desteği sağladıklarını yineleyen Yazıcıoğlu; konuyu takip altında bulunduran Türkiye'ye ait ilgili devlet kurumlarının, Ahıska'ya yerleşimin başlamasına bağlı olarak bölgenin yaşanabilir hale getirilmesi için gerekli proje ve fizibilite çalışmalarını başlatacaklarını belirtmiştir (Zeyrek 2008b: 9).

Cumhurbaşkanı Gül, Eylül 2008'de ABD'ye yaptığı resmi ziyarette Ahıskalılarla da görüşmüştür. Bu görüşmede Gül, Türkiye'den çifte vatandaşlık isteyen Ahıskalılara, "*biz şimdilik elimizden geleni yapıyoruz. Merak etmeyin sizi asla yarı yolda bırakmayacağız. Ahıska problemiyle ilgili çalışmalarımız devam edecektir. Ahıskalıların kendi vatanlarına dönmeleri için uğraşıyoruz*" demiştir (Muradova 2008: 55).

Cumhurbaşkanı Gül, 26-28 Mayıs 2009 tarihleri arasında Kırgızistan'a yaptığı ziyarette Ahıska Türklerini unutmamıştır. 27 Mayıs 2009'da Bişkek Büyükelçiliği'nde Ahıska Türkleri dernek başkanlarıyla görüşen Cumhurbaşkanı Gül, "*ABD'deki Ahıska Türkleriyle bağlarınızı daha da artırın ve birbirinize sahip çıkın. Ben ABD'deki Ahıska Türkleri soydaşlarımıza çok önem veriyor ve sorunlarıyla da yakından ilgileniyorum*" diyerek, özellikle Ahıskalılar arasındaki birlik ve beraberliğin önemine vurgu yapmıştır (Devrişova 2009: 53).

Avrupa Konseyi'nin olağan toplantıları için Ocak 2011'de Strazburg'a gelen Cumhurbaşkanı Gül, Avrupa Konseyi yetkilileri ile görüşmek üzere gelen DATÜB Heyeti'ni kabul etmiştir. Kabulde uzun süreden beri Ahıska Türklerinin sorunlarını takip ettiğini belirten Cumhurbaşkanı Gül, *“Ahıska meselesi aynı zamanda bizim de milli meselemizdir”* diyerek, Türkiye'nin Ahıska davasının arkasında olduğunu söylemiştir. Konuşmasına devamla Gül, *“İlk zamanlar Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan gibi Orta Asya ülkelerinde görüştüğüm Ahıska Türkleri ile şimdi Avrupa'nın merkezinde görüşebiliyoruz. Bu bile Ahıska davasında ne kadar ilerleme sağladığımızın önemli bir göstergesi”* olduğunu belirtmiştir (Uçar ve Memmedoğlu 2011: 31).

Başbakan Erdoğan, beraberinde kalabalık bir heyetle birlikte 2 Şubat 2011'de Kırgızistan'a resmi bir ziyarette bulunmuştur. Resmi görüşmelerini müteakip Erdoğan, Bişkek Büyükelçiliği'nde Ahıska Türkleri temsilcileriyle de görüşmüştür. Türk Heyeti, TİKA Kırgızistan koordinatörüyle birlikte 19 Nisan 2010'da çıkan çatışmalarda hayatını kaybeden Ahıska Türkünün yaşadığı Bişkek yakınındaki Mayevka Köyü'ne giderek incelemelerde bulunmuştur (Devrişova 2011: 53).

Devlet Bakanı Faruk Çelik, bu ziyaret sırasında Türk Heyeti adına Kırgızistan Halklar Meclisi Konferans Salonu'nda Ahıska Türklerine bir konuşma yapmıştır. Kendisi de aslen bir Ahıska Türkü olan Devlet Bakanı Çelik; yaptığı konuşmasında, *“Ahıskalıların vatana dönmesi ve orada tekrar ocaklarının tütmesi konusunda hiçbir fedakarlıktan kaçınmayacağız. Bu konuyla ilgili TOKİ, TİKA ve bütün devlet kurumlarıyla, Ahıskalı kardeşlerimizin yanında olduklarını”* belirtmiştir. Konuşmayı müteakip tek tek Ahıskalıların sorunlarını dinleyen Bakan Çelik, bahsedilen problemlerin çözümü konusunda ellerinden geleni yapacaklarını söylemiştir (Devrişova 2011: 53).

Yeni iktidara gelen Gürcistan Başbakanı Bidzina İvanişvili, 14 Şubat 2013 tarihinde Türkiye'ye resmi bir ziyarette bulunmuştur. İkili görüşme sonrasında yaptığı açıklamasında Ahıska Türkleri konusuna da değinen Başbakan Erdoğan, geri dönüş sürecini ele aldıklarını söyleyerek, Gürcistan Başbakanı'nın olumlu yaklaşımından memnun kaldığını belirtmiştir (Zeyrek 2013a: 54).

Dışişleri Bakanı Davutoğlu, 27 Mart 2013'de Gürcistan ziyaretinde Gürcistan Başbakanı Bidzina İvanişvili, Dışişleri Bakanı Maya Panjikidze, Parlamento Başkanı David Usupaşvili ve Devlet Bakanı Paata Zakareişvili ile görüşmüştür. İkili görüşme

neticesinde Ahıska Türklerinin Gürcistan'a dönüş sürecinin başladığını söyleyen Dışişleri Bakanı Panjikidze, bizlere 8900 kişi adına 5841 başvurunun ulaştığını, bunlar arasından 864 kişinin geri dönen statüsünü kazandığını belirtmiştir. Ziyaret sırasında Ahıska Türklerinin geri dönüş süreci hakkında konuşan Dışişleri Bakanı Davutoğlu, Türkiye'nin bu sürece katkıda bulunma isteğini her zaman dile getirdiğini, bunun siyasi değil, insani bir mesele olduğunu, gerekli olduğu takdirde bu insanların tamamının yurtlarına yeniden yerleştirilmesi için Türkiye'nin her türlü yardımı yapmaya hazır olduğunu bildirmiştir (Zeyrek 2013a: 54).

Görev süresini tamamlamadan önceki son ziyaretlerden birini Gürcistan'a yapan Cumhurbaşkanı Gül, beraberindeki heyete DATÜB Başkanı Kassanov'u da dahil etmiştir. Gürcistan Cumhurbaşkanı Giorgi Margvelaşvili ile 6 Mayıs 2014'te Tiflis'te yaptığı görüşmesinde Ahıska Türklerinin geri dönüşüne de değinen Gül, *"Ahıska Türkleri konusunun insani bir konu olduğu, yurtlarına geri dönmeleri için Türkiye'nin her türlü yardımı vereceğini"* belirtmiştir. Bunun üzerine söz alan Gürcistan Cumhurbaşkanı Margvelaşvili ise, *"Sürgüne uğramış halkın yurtlarına dönmesini insani bir konu olarak değerlendirdiklerini, sorunun bir an önce çözüme kavuşturulması için ellerinden geleni yapacaklarını"* söylemiştir (DATÜB 2014: 37).

DATÜB'ün 27 Aralık 2014'te İstanbul'da düzenlediği *"II. Olağan Kurultayı"*na hükümet adına İçişleri Bakanı Efkân Ala katılmıştır. Bakan Ala; burada yaptığı konuşmasında, *"Türkiye olarak biz de sizin özbeöz vatanınız olarak, kardeşleriniz olarak her görüşmemizde biliniz ki bu mesele bizim birinci konumuz oluyor. Gürcistan ile yaptığımız değerlendirmede çok önemli mesafeler aldık. Türkiye olarak, topraklarından koparılan Ahıskalı Türklerin topraklarına dönmeleri için elimizden geleni yapıyoruz. Konuyu uluslararası gündemde tutmak için özel çaba harcıyoruz. Bu konu Gürcistan ile Türkiye arasında yapılan tüm üst düzey toplantılarda ele alınmaya devam edecektir. Bu görüşmelerde, Gürcistan'ın Avrupa Konseyi nezdindeki yükümlülüğünü de hatırlatarak, Ahıska Türklerinin dönüşlerini kolaylaştıracak sürecin önündeki tüm yasal ve idari engellerin kaldırılmasını tekrar gündeme getirdik ve talep ettik. Bu çerçevede tüm yapılacaklara destek olduğumuzu, Türkiye olarak bölgede toplu konutlar inşa edilmesi ve istihdam olanaklarının artırılması hususlarını ifade ettik"* demiştir (Özkoşar 2015: 8).

Türkiye'nin Ahıska Türkleri Sorunu'na yönelik politikası bir bütün halinde ele alındığında, bazı dikkat çekici hususlar ön plana çıkmaktadır. Tespit edilen konularda olumlu yönde değişikliğe gidilmesi, şüphesiz Türkiye'nin lehine sonuçlar doğurabilecektir.

Birincisi, Türkiye, Ahıska Türklerinin vatanlarına dönüş hakkı olduğunu kabul etmekte, ancak bu konuda kendisinin bir sorumluluğu olduğuna inanmamaktadır. Konuyla ilgili sıkıntı, bu noktadan itibaren başlamaktadır. Görüldüğü gibi, devlet olarak hem Bakan ve Başbakan hem de Cumhurbaşkanı seviyesinde çok rahat destek vaat edilmektedir. Ancak uygulamada, durumun değiştiği görülmektedir. Örneğin değişik vesilerle yardım vaadinde bulunan devlet adamlarının hiç biri, 14 Kasım'daki "*Anma Programları*"na katılmamaktadır. Bunun aksi olması halinde, yani vaatte bulunan Cumhurbaşkanı başta olmak üzere Bakanlar ve Başbakan anma programına katılsa, durum tamamen değişebilecektir. Bunun neticesinde uygulamalarda da değişiklik hemen fark edilebilecektir. En azından bütün partiler, programa en üst seviyede katılımında bulunacağı gibi, üniversiteler de dahil devletin en üst seviyedeki bürokratlarının soruna bakış açısında ciddi bir değişiklik olabilecektir. Dolayısıyla partilerin ilgisine bağlı olarak Türk halkının ilgisinin de şüphesiz bu soruna çevrilmesi mümkün olabilecektir.

İkincisi, Türkiye, Ahıskalılar arasındaki birlik ve beraberliğin gerekli olduğu kanaattindedir. Bu nedenle, DATÜB'ün kuruluşunu örtülü de olsa desteklemiştir. Ancak DATÜB'e kurumsal yetenek kazandırılması yönünde yeterli destek verildiği söylenemez. Uluslararası ortamda takip etmesi gereken stratejinin belirlenmesine yardımcı olunması halinde DATÜB, bugünkü durumundan çok daha farklı bir konumda olabilirdi. Örneğin DATÜB, AHFB ve AASM'nin faaliyet sahaları hakkında bilgilendirilmiş olsaydı; AASM'nin çalışmalarını sürekli takip edilebilir, AHFB'ye üye olabilir, AGİT ve Avrupa Konseyi nezdinde çok daha etkin bir mücadele sergileyebilirdi.

Üçüncüsü, Türk dünyasından sorumlu Devlet Bakanı Sait Yazıcıoğlu, devlet kurumları arasında Ahıska Türkleri Sorunu'nun koordineli bir şekilde takip edilebilmesi amacıyla Kasım 2007'de bir "*Koordinasyon Kurulu*"nun oluşturulduğunu açıklamıştır. Ancak bu açıklamanın sorunun çözümüne yönelik iyi niyet beyanından öte katkısı olmamıştır. En azından oluşturulduğu bildirilen koordinasyon kurulunun sorunun

çözümüne dair Ahıska Türklerine yapılan destek kapsamında kamuoyuna yansıyan bir çalışması olmamıştır.

Dördüncüsü, Türkiye'nin Ahıska Türkleri Sorunu'na yönelik politikası konusunda zaman zaman tereddütler yaşanmaktadır. Bu durum, soruna yönelik net bir açıklama olmamasından kaynaklanmaktadır. Aslında Türkiye'nin genelde yurt dışındaki Türklerle özelde ise Ahıska Türkleriyle ilgili resmi tutumu, *“Onların yaşadıkları ülkelerde kalmalarına yardımcı olmaktır. Bu sayede, Ahıska Türklerinin yaşadıkları ülkelerle Türkiye arasında köprü oluşturabileceği düşünülmektedir”* (Aydingün 2002a: 59; Zeyrek 2006a: 84). Bunun Türkiye'nin resmi politikası olması halinde, Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Bakan seviyesinde yapılan açıklamalar havada kalmakta ve güven erozyonu oluşturulmasından başka bir işe yaramamaktadır. Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Bakan seviyesinde yapılan ziyaretlerde Ahıskalı liderlerin görüşme için kabul edilmesi ve bu görüşmelerde vadedilen sözlerin Ahıskalılar açısından hiçbir anlamı ve yararı da yoktur. Ahıskalılar arasında söylemin eyleme dönüşmeyeceği olgusu kanıksanmıştır. Mutat söylemlerin yararından çok zararı vardır. Yıllardır mağdur Ahıskalıların, söylem ve eylemi birbirini tamamlayan bir güce ihtiyacı vardır. Bunun tersi olan her faaliyet Türkiye'ye olan güveni zedelediği gibi, aynı zamanda Ahıskalı dernek liderlerine olan güveni de olumsuz etkileyebilmektedir.

Sonuncusu, Türkiye, Ahıskalıların anayurtlarına geri dönmelerine yardımcı olacak pilot projeleri destekleyeceğini belirtmekte, ancak bunun nasıl olacağı konusuna değinmemektedir. Aslında bu konu, Ahıskalıların dönüş kararını doğrudan etkileyen önemli bir faktördür (Aydingün 2008: 16). Türkiye, bu konuda daha somut adımlar atabilir. Örneğin ilk adım olarak boş bir köyün yerleşime açılabilmesi amacıyla değişik uzmanlardan oluşan bir kadroya fizibilite çalışması yaptırılabilir ve bu alandaki belirsizlikler giderilebilir. İkinci adımda, fizibilite çalışmasının sonuçlarına uygun eylem planı hazırlanabilir. Son adım ise, eylem planı için ihtiyaç duyulacak maddi kaynağın bulunabilmesi için uygun adımlar atılabilir. Bu bölüm, çalışmanın en zor aşamasını oluşturmaktadır. Böyle bir çalışmanın devlet desteği ve gözetiminde yapılmasının zorunluluğu da bundan kaynaklanmaktadır. Kaynak bulma konusunda Türkiye, bir devlet olarak daha avantajlıdır. Avrupa Konseyi ve AB kaynaklarından yararlanabilme imkanının bulunması küçümsenmeyecek bir avantajdır. Sonuçta,

Türkiye tarafından yapılacak çalışma sonucunda birçok belirsizlik ortadan kalkacak ve daha fazla Ahıskalı vatanına dönmek isteyebilecektir.

5.4. Bölge Devletleri, Bölgesel ve Küresel Güçlerin Yaklaşımı

Soğuk Savaş'ın sona ermesi, uluslararası kamuoyunda dünya barışına yönelik büyük umutlar yaratırken, Ahıska Türkleri açısından sıkıntılı bir dönemi başlatmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla altı farklı ülkede yaşamak zorunda kalan Ahıskalıların yaşadıkları ülkelerdeki yasal statülerinin bir anda belirsiz hale gelmesi ve Fergana olaylarından sonra daha geniş bir bölgeye dağılmış olmaları, geri dönüş umutlarına büyük bir darbe indirmiştir.

Küresel güç ABD, bölge devletlerini kendi eksenine çekmeye çalışmış, Hazar Denizi'ndeki enerji kaynaklarının dünya piyasalarına ulaşması için boru hattı projesini devreye sokmuş ve bölgede kendisiyle iş birliği yapabilecek yönetimleri işbaşına getirme girişimlerinde bulunmuştur. ABD'nin öncelikle Bakü-Tiflis-Ceyhan(BTC) petrol boru hattı dolayısıyla Ahıska'nın stratejik öneminin farkına varması, Krasnodar'daki Ahıska Türklerinin kendi ülkesine göçlerini kabul etme kararında önemli etkenlerden biri olmuştur. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra Kafkasya'da bölgesel güç olarak ortaya çıkan İran'ın, stratejik konumundan dolayı ne Ahıska'ya ne de Ahıska Türklerine yönelik belirli bir politikası olmamıştır. İran'ın yaklaşımını, sistemik etki ve ulusal çıkar kavramlarıyla açıklamanın daha doğru olacağı düşünülmektedir.

Bölge devletlerinden biri olan Ermenistan, siyasi sınırları bakımından henüz tamamlanmamış bir proje aşamasındadır. Bölgede Rus desteğiyle Azerbaycan aleyhine genişleme politikasının yarattığı sorun halen çözüme kavuşturulamamıştır. Cavakheti bölgesiyle ilgili niyetlerinden dolayı Ahıska Türkleri Sorunu'nun çözümünün engellenmesine yönelik bir politika takip etmektedir. Diğer bölge devleti Azerbaycan ise; bu konuya, Ahıska'nın coğrafi konumu ve stratejik öneminden ziyade, Ahıska Türkleri Sorunu'nun çözümüne yardımcı olma anlayışıyla yaklaşmaktadır. Aslında BTC boru hattı bu bölgeden geçmesi nedeniyle Ahıska'nın coğrafi konumu Azerbaycan'ı da doğrudan etkilemektedir. Ancak Azerbaycan, önceki bölümlerde de izah edildiği gibi soruna tanık olduğu andan itibaren Ahıska Türklerinin yanında yer almayı tercih

etmiştir. Bu yüzden, konuyu Azerbaycan açısından incelemeye gerek olmadığı düşünülmektedir.

5.4.1. Bölge Devleti Ermenistan'ın Yaklaşımı

Ermenistan'ın Kafkasya'ya yönelik dış politikasını belirleyen faktörler, Azerbaycan ile devam eden Dağlık Karabağ Sorunu, Türkiye'nin toprak bütünlüğünü tanımaması, ekonomi ve ülke güvenliğinin sağlanması bakımından RF'ye bağımlılığı, denizle bağlantısı olmayan bir kara ülkesi olması ve Gürcistan'daki Ermeni azınlığıdır.

Ermenistan'ın Kafkasya'daki durumu teorik açıdan incelendiğinde, ilginç sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Herşeyden önce Ermenistan, sözde doğal sınırlarına ulaşabilme adına Sovyetler Birliği ve RF'nin desteğiyle Azerbaycan'a karşı başlattığı Dağlık Karabağ çatışmalarından henüz bir sonuç alamamıştır. Barış için taraflar arasındaki müzakereler kesintiye de olsa devam etmektedir. Bu nedenle Ermenistan için bu dönemdeki öncelik *“hayatta kalma”*dır. Mevcut gücü, bunu başarabilecek nitelikte değildir. Bu yüzden gücünü çoğaltmak amacıyla RF ile ittifak halindedir. RF ile siyasi, askeri ve ekonomik alanlarda imzaladığı ittifak antlaşmalarında, neorealist paradigmanın *“bağımsızlığını kaybetme”* hususuyla ilgili yaptığı uyarılarını dikkate almadığı görülmektedir. Bu nedenle çoğu bölge uzmanının eleştirilerine hedef olmuştur. Eleştirileri dikkate almayan Ermenistan, RF'yi bir kalkan gibi kullanarak bölgesel çıkarlarını gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Dağlık Karabağ Sorunu'nu halletmesini müteakip bir sonraki hedefinin, Ahılkelek'in de içinde yer aldığı Ahıska bölgesinin olacağı öngörülmektedir. Dolayısıyla Ermenistan'ın Ahıska Türkleri Sorunu'na yönelik politikasını, esas olarak bu konuyla ilgili niyeti belirlemektedir.

Ermenistan'ın Gürcistan ile ilişkilerinde, Ermeni ve Gürcü halklarının tarihi geçmişi önemli rol oynamaktadır. Uzun yıllar değişik imparatorlukların egemenliği altında birlikte yaşayan iki halkın ilişkilerinde, 19. yüzyıl kırılma noktasını oluşturmaktadır (Ağacan 2007: 62).

Kırılma noktasının oluşmasında, özellikle üç faktörün etkili olduğu görülmektedir. Birincisi, Rus Çarlığı'nın Kafkasya'yı ilhak etmesidir. İlhak, Ermeni ve Gürcü halkları arasında ciddi sonuçlar doğurmuştur. Rus Çarlığı'nın 1801 yılında Gürcistan ile başlayan Güney Kafkasya'yı ilhak süreci, 1829 yılında tamamlanmıştır. Hem bölgenin ilhak edilmesinde hem de daha sonra ortaya çıkan Gürcü isyanlarının

bastırılmasında, Rus birliklerinin yanında çatışmalara katılan Ermenilerin büyük rolü olmuştur (Ağacan 2007: 62). Ayrıca 1921 başlarında Sovyet birliklerinin Gürcistan'ı ele geçirmesinde, yine Ermenilerin büyük yardımı olmuştur (Kasım 2011: 58). Her iki olay da Gürcü toplumunun hafızasında derin izler bırakmış ve iki halk arasında güvensizliğe neden olmuştur. Rus ilhakının en önemli sonuçlarından biri, Osmanlı Devleti ve İran'daki Ermenilerin Güney Kafkasya'ya göç ettirilmesidir. Bu dönemde göç eden Ermeniler, Ahılkelek, Dağlık Karabağ, Nahcivan, Batum, Sohum ve Tiflis gibi bölgelere yerleştirilmiştir. Söz konusu göçler neticesinde Gürcistan'daki Ermeni nüfusu, 1800 yılında 47.000 iken, 1832'de 84.000'e, 1897'de ise 197.000'e ulaşmıştır. Devam eden göçler sonucunda rakam, 20. yüzyıl başlarında 300.000'i aşmıştır (Ağacan 2007: 63).

İkincisi, göçler neticesinde Gürcistan'daki Ermeni nüfusunun artmasına bağlı olarak Ermeni ve Gürcüler arasındaki üretim ilişkilerinin değişmesidir. Genellikle köylerde oturan ve tarımla uğraşan Gürcüler zaman içinde fakirleşirken, daha çok şehirlere yerleşen ve ticaretle uğraşan Ermeniler ise zenginleşmiştir. Ayrıca Gürcü soylularının topraklarını satın alan zengin Ermeni bujuvazisi, Gürcistan'ın ekonomik yaşamına büyük oranda hakim olmuştur. Örneğin 1897'deki verilerine göre, Gürcistan'daki en büyük 150 sanayi işletmesinden %10'u Gürcülere, %44'ü ise Ermenilere aitti. Durumu Gürcüler aleyhine daha da kötüleştiren faktör ise, Ermeni işletmelerinde tamamen Ermenilerin çalıştırılmasıydı (Ağacan 2007: 63; Kurban 2013: 8).

Sonuncusu ise, Rus egemenliği ve buna bağlı olarak Gürcistan'daki üretim ilişkilerinin Ermeniler lehine değişmesiyle, Gürcülerin ekonomik alanda olduğu gibi zamanla siyasi alanın da dışına itilmeleri ve bunun neticesinde, Gürcüler arasında milliyetçilik duygularının gelişmesidir (Ağacan 2007: 63). Doğal olarak böyle bir ortamda ortaya çıkan Gürcü milliyetçiliği, işgalci Rus ve sömüren Ermeni karşıtlığı üzerine inşa edilmiştir.

Vatanlarının olmaması nedeniyle Gürcülerden daha önce gelişme gösteren Ermeni milliyetçiliği ise, "*Büyük Ermenistan*"ın oluşturulması ideali ile vücut bulmuştur. Bu konuda ortaya atılan iddia, tamamen bir hayal olup sınırları konusunda Ermeniler arasında bile uzlaşma yoktur. Örneğin bazı Ermenilere göre; sözde "*Büyük Ermenistan*", Kızılırmak, Karadeniz, Gürcistan, İran, Hazar Denizi ve Irak toprakları

arasında kalan bir bölgedir (Asker 2009: 43; Attar 2007: 293; Karagür 2009: 133; Mustafayev 2013: 22).

Gürcüler, Ermenilerin “*Büyük Ermenistan*” hayallerinin kendi topraklarıyla ilgili bölümüne şiddetle karşı çıkmaktadır. Söz konusu projenin; günümüzde Ermeniler lehine hayalden gerçeğe dönüşme riskinin ortaya çıktığı bölümü, Gürcistan’daki Samtskhe-Cavakheti bölgesidir (İbrahimli 2001: 46; Marhuliya 2012: 40). Ermeniler, Ahıska’yı da içine alan bu bölgenin tarihi Ermeni toprakları olduğunu iddia etmektedir. I. Dünya Savaşı döneminde Rus Çarlığı’nın yıkılması üzerine Ahıska bölgesi, Gürcü ve Ermeniler arasında çatışma alanı haline gelmiştir. Bölgede yaşayan Ermeni milliyetçiler, tarihi bir Ermeni toprağı olduğunu iddia ettikleri Cavakheti’yi, siyasi açıdan özerk olması gereken bir bölge ilan etmişlerdir (Cutler 2004: 116; Marhuliya 2012: 40; Öztarsu 2013: 14).

Gürcistan-Ermenistan sınırındaki Cavakheti bölgesinde yaşayanların yaklaşık %95’ini Ermeniler oluşturmaktadır (Cutler 2004: 116; Wheatley 2009: 5). Merkezi yönetimden özerklik talebinde bulunan Cavakheti Ermenilerinin Dağlık Karabağ çatışmaları sırasında milliyetçi duygularla Ermeni birliklerine gönüllü katılmış olmaları, o dönem ve sonrasında Gürcistan’ı endişeye sevk etmiştir (Kanbolat ve Gül 2001: 27; Lohm 2007: 14; Wheatley 2009: 25). Cavakheti bölgesi, sadece merkezi yönetimle yaşadığı sorunlarla değil, aynı zamanda Ahıska Türklerinin geri dönüşüne gösterdiği tepkiyle de gündeme gelmektedir. Burada yaşayan Ermeniler, milliyetçi bir refleksle Ahıska Türklerinin geri dönüşüne şiddetle karşı olduklarını açıklamaktadırlar (Lohm 2007: 38; Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 102). Örneğin Cavakheti’de yaşayan bir Ermeni, “*Onlar bizimle nasıl yaşayacaklar. Onlar bizim düşmanlarımız. Burası bizim ülkemiz ve burada yaşamaya devam edeceğiz*” demek suretiyle, Ahıska Türklerine karşı olumsuz düşüncelerini ortaya koymuştur (Yalçinkaya 2006: 215).

Ermenistan, Ahıska Türklerinin geri dönüşüne karşı olduğunu alenen açıklamaktadır. Ermenistan’ın konuyla ilgili politikasının belirlenmesinde, Ahıska ile ilgili siyasi ve jeopolitik faktörlerin yanında, özellikle ülke içi faktörler de etkili olmaktadır. Bu kapsamda Cavakheti bölgesinden göç ederek Ermenistan’a yerleşen 100.000’e yakın Ermeni, zaman zaman ülke Yönetimi üzerinde baskı oluşturabilmektedir. II. Dünya Savaşı’ndan bu yana bölgeden göç eden Ermenilerin kurduğu “*Güçlü Anavatan*” isimli parti, Cavakheti’deki gelişmeleri takip ederek ülke

içi dinamikleri harekete geçirebilmektedir. Aslında günümüzde halen devam eden bu göç olayı, bölge halkının yüzünü Gürcistan'dan daha çok Ermenistan'a çevirdiğinin somut bir göstergesidir (Kodaman ve İren 2013: 70; Metreveli ve Kulick 2009: 25).

Ermenistan'da, Cavakheti'deki Ermenilere yönelik yaklaşımlarda farklılıklar bulunmaktadır. Ortaya çıkan bu farklılıklar, zamanlamadan kaynaklanmaktadır. Örneğin Ermeni Devrimci Federasyonu, Ermenistan Yönetimi'nden farklı olarak buradaki Ermenilere aktif destek verilmesini savunmaktadır.

Ermenistan'daki Anania Shirakatsi Üniversitesi'nde görevli öğretim elemanı Razdan Madoyan, Ahıska Türklerinin geri dönüşünü kabul etmesi nedeniyle Gürcistan'ı ve ona baskı yaptığını iddia ettiği Avrupa Konseyi'ni suçlamaktadır. Bu kapsamda *“Gürcistan Ölmeyi Seçiyor”* başlıklı yazısında Madoyan; *“kocamış Avrupa'yı, Ahıskalı Türklerin dönüşüyle ilgili Gürcistan üzerinde baskı oluşturmaktan dolayı yerden yere vurmuş”*, ayrıca *“Batı ile bütünleşmek isteyen ve kendisini ezelden beri Avrupalı sanan”* Gürcistan'ı da, Türkleri Ahıska'ya geri almak suretiyle kendi ölüm fermanını imzaladığını iddia etmiştir. Ayrıca buna ilave olarak, Gürcistan'ın Ahıska Türklerini kabul etmesiyle Cavakheti bölgesinin Türkiye'nin kontrolüne girme tehlikesine vurgu yapan Madoyan, böylelikle Türkiye ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerini birbirine bağlayan *“Turan Güzergahı”*nın tamamen açılmış olduğu öngörüsünde bulunmuştur (Uravelli 2006: 26). Aynı paralelde Ermeni milletvekili Melik Raisian da, Ahıska Türklerinin geri dönüşünün çatışmalar için katalizör işlevi göreceğini iddia etmiştir (İzzetgil 2014: 157).

Ermenistan Yönetimi ise, bu tip iddiaları ihtiyatla karşılamayı tercih etmektedir. Örneğin Ermenistan'ın ilk Cumhurbaşkanı Levan Ter-Petrosyan, Javakheti bölgesindeki ayrılıkçı hareketlere karşı olduğunu ilan etmiştir (Aydıngün 2001: 192). Ermenistan'ın bu şekilde davranışı, halen Türkiye ve Azerbaycan ile ilişkilerinin kötü olmasından kaynaklanmaktadır. Aslına bakılırsa Ermenistan Yönetimi de, Ermeni Devrimci Federasyonu'ndan farklı düşünmemektedir. Ancak iki ülke ile ilişkilerinin kötü olduğu bir dönemde Gürcistan ile de ilişkilerin bozulmasını istemeyen Ermenistan, ayrılıkçı Ermenilerin taleplerini şimdilik desteklemeyen bir eğilim sergilemektedir (Cutler 2004: 117; ICG 2011: 12; Metreveli ve Kulick 2009: 25; Wheatley 2004: 30).

Ülke içinde belirtilen tartışmaların yaşandığı dönemde Ermenistan, Ahıska Türklerinin geri dönüşüne karşı yaklaşımını iki hamle ile ortaya koymuştur. Önce

Gürcistan'dan Cavakheti'deki Ermenilere kültürel özerklik verilmesi talebinde bulunmuştur. Söz konusu talep, dönemin Ermenistan Cumhurbaşkanı Ter-Petrosyan'ın Gürcistan Cumhurbaşkanı Şevardnadze ile 1997'de Cavakheti'deki buluşmasında gündeme getirilmiştir. Gürcistan'ın burada yaşayan Ermenilere kültürel özerklik tanınması ve Ermeni okullarına tolerans göstermesi karşılığında Ermenistan da, Cavakheti bölgesine yönelik ayrılıkçı yayınlar yapan Taşnak örgütüne bağlı gazeteyi kapattığını açıklamıştır (Kanbolat ve Gül 2001: 13).

Cavakheti bölgesindeki Ermenilerin bazı haklarının teminat altına alınmasının ardından Ermenistan, Cumhurbaşkanı Koçaryan'ın Kasım 1998'de Gürcistan'ı ziyareti sırasında, Ahıska Türklerinin geri dönüşüne karşı olduğunu resmen açıklamıştır. Beraberinde Gürcistan'daki Ermeni temsilcileri olduğu halde Koçaryan açıklamasında, *“Ahıska Türklerinin Cavakheti bölgesine yerleştirilmesinin bölgedeki durumu alevlendireceğini”* belirtmiştir (Ağacan ve Sezgin 2003: 39). Koçaryan'ı rahatlatmak için araya giren Gürcistan Cumhurbaşkanı Shavarnadze ise, Abhazya ve Güney Osetya sorunlarının devam ettiği bu dönemde Ahıska Türklerinin geri dönüşünü konuşmak için çok erken olduğunu söylemiştir (Yunusov 2000: 54). Buradan da görüldüğü üzere Ermenistan, öncelikle bölgenin kendi çıkarlarına uygun şekillendirilebilmesi açısından elverişli şartları oluşturmakta, daha sonra çıkarını tehdit edebilecek unsurlara karşı engelleyeci hamlelerde bulunmaktadır.

Ermenistan bundan sonraki dönemde, belirtilen stratejisine uygun bir politika takip etmiştir. Bu kapsamda Ermenistan Cumhurbaşkanı Koçaryan, 14 Eylül 2001'de Erivan'ı ziyaret eden RF Devlet Başkanı Putin'den Cavakheti'deki Ermeniler konusunda Gürcistan'a baskı yapmasını talep etmiştir (Taşdemir 2005: 45). Türkiye'nin Ermeni açılımından hemen sonraki bir dönemde Ermenistan Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan, *“Gürcistan'daki Ermenilerin, entegrasyon sürecinde asimilasyona uğramamalarına yardımcı olmalıyız”* açıklamasında bulunmuştur (ICG 2011: 12; Öztarsu 2012: 18;). Türkiye'nin bölgesel barış çabalarına hız verdiği ve Gürcistan'ın istikrarını desteklediği bir dönemde, Ermenistan'ın dikkatini Cavakheti'deki Ermenilere çevirmesi, üzerinde ciddiyetle düşünülmesi gereken bir durumdur.

Cavakheti'deki Ermeniler konusu, bazı milletvekilleri tarafından Ermenistan Parlamentosu'nda da gündeme getirilmiştir. Bu kapsamda özet olarak, *“Gürcistan'da 400.000'den fazla Ermeni yaşadığı, bunların siyasi parti kurma, diğer örgütlenme*

özgürlüklerinin bulunmadığı, Ermenice televizyon, radyo, okul, dergi, gazete çıkarma haklarının olmadığı” ifade edilmiştir. Benzer iddialar AKPM’ye de taşınmıştır. Bu maksatla Taşnaksütyun Partisi’nin iki yetkilisi, konuyla ilgili AKPM’de açıklama yapmıştır (Börüsoy 2002: 97).

Gürcistan ve Ermenistan Ulusal Güvenlik Bakanları, 23 Ekim 2003’te Ahılkelek’te bir araya gelmiştir. Cavakheti’deki Ermenilerin sorunlarının da ele alındığı toplantıda, esas olarak 2 Kasım 2003’te Gürcistan’da yapılacak genel seçimler öncesinde ve sonrasında alınması gereken güvenlik konuları üzerinde durulmuştur (Taşdemir 2005: 46). Toplantının genel gündeminden hareketle, Gürcistan’ın egemenliği altındaki Cavakheti bölgesindeki kontrolünün ne kadar zayıf olduğu ve bölgenin güvenliği için Ermenistan’ın desteğine ihtiyaç duyduğu anlaşılmaktadır.

Cavakheti bölgesiyle ilgili en önemli gelişme ise, Şubat 2013’de yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerine aday olarak katılan Vardan Sedrakyan’ın yaptığı açıklamadır. Sedrakyan; açıklamasında, *“Ağustos 2008’de RF ve Gürcistan arasında yaşanan savaşta Ermenistan’ın güney Gürcistan’ı işgal etmemekle büyük bir fırsatı kaçırdığını”* belirtmiştir (Öztarsu 2013: 14). Aslında bu açıklama, Ermenistan’ın Cavakheti bölgesine yönelik gerçek niyeti hakkında önemli bir ipucu vermektedir.

Ermenistan’ın Cavakheti bölgesine yönelik genel yaklaşımından Ahıska Türkleri Sorunu’na yönelik önemli sonuçlar çıkarmak mümkündür. Öncelikle Ahıska bölgesi, Ermenistan ekonomisi için adeta nefes borusu işlevi görmektedir. Ermenistan, denizle olduğu kadar RF ile de bağlantısını sağlayan yolların düğüm noktasında bulunan bu bölgeyi kaybetme lüksüne sahip değildir. Dolayısıyla Cavakheti bölgesi, bahse konu nefes borusunun sürekli açık bulundurulmasını sağlayan en önemli güvencelerden biridir. Bu yüzden burada yaşayan Ermenilerle bağların güçlü olması, her zaman Ermenistan’ın çıkarıdır. Dağlık Karabağ Sorunu çözüme kavuşturulduğunda, Ermeni jeopolitiğinin odak noktası haline gelecek ilk bölge, Cavakheti olacaktır. Bunun bilincinde olan Ermenistan, Ahıska Türklerinin Gürcistan’daki başka bir bölgeye geri dönüşüne ses çıkarmamakta, ancak Ahıska’ya geri dönüşlerine itiraz etmektedir. Cumhurbaşkanı seviyesinde de bu konudaki resmi düşüncesini ortaya koymuştur. Arkasındaki Rus desteğinin rahatlığıyla, gerekirse her türlü girişimde bulunabileceği görüntüsü vermektedir.

Diğer taraftan Ermenistan, ayrılıkçılara istedikleri desteği açık olarak vermemesine karşın, buradaki Ermenilerle ilişkilerini sıcak tutma eğilimindedir. Her fırsatta Cavakheti'deki Ermenilerin asimilasyonuna karşı olduğunu dile getiren Ermenistan, alenen olmasa da zaman kazanma taktiği içinde olduğu izlenimi vermektedir. Nitekim *“Gürcistan’ın iki ülke arasındaki sınırın işaretlenmesi talebine”* Ermenistan’ın olumlu cevap vermemesi, ileriye yönelik gizli niyetleri veya nihai bir hedefinin olduğu şüphesine neden olmaktadır (Samkharadze 2012: 18; Şen 2009: 46).

Netice itibarıyla Ermenistan’ın Cavakheti bölgesine yönelik nihai hedefini cumhurbaşkanı adayı Sedrakyan açık bir şekilde ortaya koymuştur. Söz konusu açıklama, ne Ahıska Türkleri ne de Türk kamuoyu üzerinde yeterli etki doğurmamıştır. Herşey bir tarafa, Ahıskalı derneklerin bu konudaki sessizliği anlaşılabilir gibi değildir. Ermenilerin Cavakheti bölgesiyle ilgili gerçek niyetlerinin Türk ve dünya kamuoyuna anlatılabilmesi için çok önemli bir fırsat kaçırılmıştır. Bu yapılmış olsaydı, Türk ve dünya kamuoyu, Ermenilerin Ahıskalıların geri dönüşünü niçin istemediklerini ve bu konudaki gizli niyetlerinin ne olduğunu daha kolay anlayabilirdi.

Ahıska’ya geri dönüşleriyle ilgili Ermenilerin itirazlarına karşılık verilirken Ahıskalıların özellikle bir noktaya vurgu yapması çok önemlidir. Ahıska’ya geri dönüşlerinin *“Ermenilerin bölgeyle ilgili gizli niyetlerinin uygulanmaya konulmasının önündeki en büyük engeli oluşturacağı”* vurgusu, belki de Tiflis Yönetimi ile Ahıskalıların arasındaki önyargının dağılmasını sağlayabilir. Şüphesiz muhtemel bir sorun karşısında Ahıskalıların denklemin merkezi yönetim bölümünde yer alacağına olan güveni, Gürcistan Yönetimi’nin endişelerinin dağılmasına ve en azından Ahıskalıların bir *“denge unsuru”* olarak görülmesine imkan verebilir.

Aslında dönemin Gürcistan Savunma Bakanı Shota Kviraya’nın, *“Ahıska Türklerinin Ahıska’ya geri dönmesi, Gürcistan’a Ermenilere karşı Mesketyalıları kartını kullanma fırsatı vereceğini”* söylemesi tam olarak bu durumu ifade etmektedir. Ahıska Türklerinin bölgede Ermenilere karşı denge noktası olacağının farkında olan Gürcü Yönetimi, bu avantaja rağmen onların *“Müslüman Gürcü olduklarını kabul etme”* şartından vazgeçmemektedir (Kanbolat ve Gül 2001: 8). Görüldüğü gibi Gürcü Yönetimi’nin içinde bulunduğu ikilemin dağılması için uygun zamanlarda uygun manevraların yapılması gerekmektedir. Bunun için de her fırsatta Ahıskalıların bölgede *“denge unsuru”* olacağı tezi gündeme getirilmelidir.

Bu konuda Gürcü halkının olduğu kadar Gürcistan Yönetimi'nin de en büyük endişesi, bölgeye geri dönecek Ahıska Türklerinin ileride Türkiye ile birleşme talebinde bulunma ihtimalidir. Türkiye, bu konuda gerekirse Gürcistan'a güvence vermelidir (Aydingün 2008: 16). Hatta Kars Antlaşması'nın güncellenmesi kapsamında, Ahıska Türkleri de Acaralılar gibi siyasi güvence altına alınabilir. Bunun karşılığında Türkiye, mevcut statünün değişmeyeceği konusunda Gürcistan'a güvence verebilir.

5.4.2. Bölgesel Güç İran'ın Yaklaşımı

İran'ın coğrafi konumu, Kafkasya politikasının belirlenmesinde önemli etkenler arasında yer almaktadır. Kafkasya'da kara ülkesi konumunda olan Azerbaycan ve Ermenistan, dünya pazarlarıyla entegrasyonunu Gürcistan ve İran üzerinden sağlayabilmektedir. Gürcistan'da herhangi bir siyasi istikrar sorunu yaşandığında, İran tek seçenek olarak kalmaktadır. Azerbaycan ve Türkiye ile sorunları nedeniyle Ermenistan, bu konuda daha hassas bir durumdadır. Diğer taraftan Azerbaycan da, Nahçıvan ile irtibatını İran vasıtasıyla sağlamaktadır (Sinkaya 2012: 236).

Soğuk Savaş sonrasında bölgesel bir güç haline gelen İran'ın Kafkasya politikasının belirlenmesinde, üç faktörün etkili olduğu görülmektedir. Öncelikle kuzeyinde Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanması, %30'u Azeri olan İran'da büyük bir endişe yaratmıştır (Kasım 2011: 142; Sinkaya 2012: 232). Diğer taraftan bölgedeki enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara ulaştırılması konusunda ortaya çıkan rekabet, İran'a hiç beklemediği bir fırsat sunmuştur. Ancak İran, en kısa ve ekonomik hattın kendi bölgesinde olduğunu iddia etse de, ABD'nin engellemesiyle bu konuda başarılı olamamıştır (Kasım 2008: 125; Sinkaya 2012: 237). Söz konusu faktörler içinde belki de en önemlisi, ABD'nin bölgeye adım adım yerleşmeye başlamasının İran üzerinde yarattığı rahatsızlıktır. Hatta ABD'nin önce Irak, sonra Afganistan ve en sonunda da yine Irak'a müdahalesi İran'da kuşatılmışlık duygusu yaratmıştır (Kasım 2011: 142; Sinkaya 2012: 239).

Teorik esaslara uygun bir inceleme yapıldığında, İran'ın ifade edilen üç faktörün neden olduğu olumsuz etkiye karşı yeterli tedbiri alabilecek gücünün olmadığı ortaya çıkmaktadır. Kendi sınırları içindeki “*Güney Azerbaycan*” ile Kuzey Azerbaycan veya günümüzdeki adıyla Azerbaycan'ın birleşme ihtimali ile, ABD'nin bölgedeki siyasi ve

askeri varlığının giderek artması, İran üzerinde kayda değer bir baskı oluşturmaktadır. Baskıdan kurtulabilmek için gücünü çoğaltabilmek amacıyla güçlü bir ülkeyle iş birliği yapma dışında seçeneği olmayan İran, bölgenin en güçlü ülkesi RF'nin yanında yer alarak bölgesel çıkarlarını güvence altına almıştır (Gresh 2006: 10). Görüldüğü üzere, değişik nedenlerle bölgede ortaya çıkabilecek özellikle Türkleri ilgilendiren milliyetçi bir refleksin ülkesine sıçrama ihtimali, İran'da büyük endişe yaratmaktadır. İran'ın bu endişesi, kendisini RF ile ittifaka zorlayan faktörlerin başında gelmektedir. Dolayısıyla İran'ın Ahıska Türkleri Sorunu'na nasıl bir yaklaşım göstereceği sorusunun cevabını ararken, bu husus daima göz önünde bulundurulmalıdır.

Genel anlamda İran'ın Kafkasya politikasında iki özellik dikkat çekmektedir. İran, öncelikle müttefiği RF'nin Kafkasya'da lider olma iddiasına karşı çıkmamıştır. Bu açıdan RF'nin "*Yakın Çevre*" politikasıyla uyumlu bir politika takip ettiği söylenebilir. Diğer taraftan, İran'ın bölgesel politikalarında genellikle pragmatizmin hakim olduğu görülmektedir. İran, ideolojik söylem yerine realist paradigmanın öngördüğü şekilde ulusal çıkar temelinde bir politika izlemiştir. İran'ın yaklaşımında, genel olarak uluslararası ve bölgesel sistemler ile, bölge devletleri ve İran'ın iç politik yapıları etkili olmuştur (Kasım 2011: 157; Sinkaya 2012: 236).

İran'ın Gürcistan ile ortak sınırının olmaması ve "*Gül Devrimi*"ne kadar olan dönemde iç politikasında yaşadığı istikrarsızlık gibi nedenlerle, iki ülke ilişkileri en alt seviyede gelişme göstermiştir. Bununla birlikte ABD'nin Afganistan'a müdahalesine bağlı olarak hızla gelişmeye başlayan ABD-Gürcistan ilişkileri, özellikle İran'da belirli bir rahatsızlık yaratmıştır (Kasım 2011: 155; Sinkaya 2012: 254). Bazı dönemlerde ise İran-Gürcistan ilişkilerinin seviyesini belirleyen Gürcistan'ın yaklaşımı olmuştur. Örneğin RF ile sorunlu olduğu dönemlerde Gürcistan, üzerindeki baskıyı hafifletmek amacıyla İran ile yakınlaşmayı tercih etmiş ve Rus doğalgazına alternatif yaratmak amacıyla bu ülke nezdinde bazı girişimlerde bulunmuştur (Kasım 2011: 155).

İran'ın günümüze kadar Ahıska Türkleri Sorunu'na yönelik herhangi bir siyasi politikası ve bu yönde bir açıklaması olmamıştır. Dolayısıyla bu konudaki politikası tam olarak bilinmemektedir. İran'ın dış politikasının oluşturulmasında realist paradigma, uygulamasında ise pragmatizmin etkili olduğu bilinmektedir. Buradan hareketle Ahıska Türkleri Sorunu'na karşı tutumunun tespit edilmesinin teorik bir incelemeyle mümkün olabileceği düşünülmektedir. Bu noktada İran'ın geçmişteki dış politika

uygulamalarından yararlanmak suretiyle Ahıska Türkleri Sorunu'na yaklaşımının belirlenmesi yoluna gidilecektir.

İran, Kafkasya'daki güç dengesinde RF'nin yanında yer almasına rağmen, Ağustos 2008'de RF'nin Gürcistan'a müdahalesini desteklememiştir (Kasım 2011: 156; Sinkaya 2012: 255). Taraflara sorunlarını barışçı yollarla çözmeye çağrısında bulunan İran, böyle durumlarda neorealist paradigmadaki öngörüldüğü üzere kendi çıkarına uygun hareket etmeyi tercih edebilmektedir (Gresh 2006: 2). Nitekim İran; bu dönemde, güçlü müttefiği RF'yi destekleme yerine, nispeten zayıf konumdaki komşusu ve diğer ittifak üyesi Gürcistan'ın yanında olmasa bile en azından onun lehine tarafsız kalmayı tercih etmiştir. Dolayısıyla konjonktürel koşullar gereği çıkarına uygun hareket eden İran, pragmatist bir tutum sergilemiştir.

Daha önce Azeri-Ermeni çatışmalarının yaşandığı dönemdeki İran'ın siyasi tutumu ise, Ağustos 2008 Krizi'ndeki tutumundan farklıdır. İran'ın bu dönemdeki yaklaşımı, 17. yüzyıldaki Kardinal Richelieu'nün yönetimindeki Fransa'nın Kutsal Roma İmparatorluğu'na karşı takip ettiği politikayı andırmaktadır. Belirtilen dönemde Fransa, aynı mezhepten ve oldukça güçlü konumda olan Kutsal Roma İmparatorluğu yerine nispeten zayıf durumda olan Alman Prenslüklerini desteklemeyi tercih etmiştir. Bu sayede uzun vadeli stratejik bir yatırım yapan Fransa, Avrupa'daki ortamın kendi çıkarına uygun şekillenmesini beklemiştir. Neticede 30 yıl süren savaşlar sonucunda Almanya tamamen harap olurken, Avrupa'da Fransa'nın karşısında ciddi bir rakip kalmamıştır (Kissinger 2011: 54). İran da, bu dönemde ideolojik söylemine uygun olarak Müslüman Azerbaycan'ı desteklemesi gerekirken, topraklarını terk ederek kendisine sığınan Azeri mültecileri bile kabul etmemiş, ancak Azerbaycan toprakları içinde mülteciler için kamp kurulmasına yardımcı olmayı tercih etmiştir (Gresh 2006: 4). Ayrıca dönemin Azerbaycan Cumhurbaşkanı Ebulfeyz Elçibey'in Güney Azerbaycan'a yönelik milliyetçi söylemlerinden endişe duyan İran, Dağlık Karabağ çatışmalarında Ermeni tarafını destekleyen bir yaklaşım içine girmiştir. Bundan dolayı Ermenistan Dışişleri Bakanı, 2002 yılında yaptığı bir açıklamasında, Dağlık Karabağ'daki istikrarın garantörü olarak İran'ı göstermiştir (Kasım 2011: 146).

Sonuç olarak İran, Kafkasya'da her ne kadar pragmatik ve kendi çıkarını önceleyen bir politika takip etse de, bölgedeki güç dengesine önem vermekte ve ait olduğu ittifak grubunun hassasiyetlerine dikkat etmektedir. İran'ın Ahıska Türklerinin

geri dönmesi ve bölgede Ermenilerle Ahıska Türkleri arasında bir çatışma yaşanması halinde, Ahıska Türklerinin yanında yer almayacağı kesindir. Çünkü böyle bir durumda İran, oluşacak milliyetçi refleksin Güney Azerbaycan'a sıçramasından endişe duyacaktır. Nitekim Azeri-Ermeni çatışması döneminde, bu şekilde bir tutum sergilemiştir. Bu tespitlerden hareketle İran'ın Ahıska Türkleri Sorunu'nun çözümünde, iyimser tahmin ile tarafsız kalacağı, normalde ise kendi ittifak grubunu destekleyen bir yaklaşım içinde olacağı değerlendirilmektedir.

5.4.3. Küresel Güç ABD'nin Yaklaşımı

Zbigniew Brzezinski(1998: 81), Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Rusların geri çekilmek zorunda kaldığı bölgeyi, *"kara delik"* olarak tanımlamıştır. Kafkasya, dünyanın bu en sorunlu bölgesinin içinde yer almaktadır. ABD'nin Soğuk Savaş'tan sonra uluslararası sisteme dahil olan bu bölgeye yönelik politikası, Avrasya stratejisinin bir parçası olarak oluşturulmuştur.

ABD Kafkasya'ya, söz konusu stratejisi çerçevesinde bazı genel prensiplere uygun olarak yönelmiştir. Bu prensiplerden ilki, yeni bağımsızlığını kazanan ülkelerin uluslararası sisteme entegrasyonudur. Diğeri, bölgedeki enerji kaynaklarının emniyetli bir şekilde dünya pazarlarına ulaştırılmasıdır. Sonuncusu ise, İran'ın bölge üzerindeki etkisinin sınırlandırılmasının yanı sıra, bölgedeki enerji kaynaklarının taşınmasında rol almasının önlenmesidir (Ağacan 2005a: 42; Gresh 2006: 7; Kasım 2011: 120). Öncelikle RF'nin Güney Kafkasya'da etkinlik kurmasına karşı olan ABD, Eylül 1994'te BM Temsilcisi Madeleine Albright aracılığıyla yaptığı bir açıklamasında, Yakın Çevre Politikası'na göndermede bulunularak *"RF'nin Kafkaslarda özel rolü olduğu kabul edilemez"* demek suretiyle, Kafkasya'nın kendi ilgi alanı içinde olduğunu ilan etmiştir (Şen 2009: 81).

Kafkasya'yı ilgi alanına dahil eden ABD'nin bölgeye yönelik politikası, neorealist paradigmanın önermelerine uygun bir gelişme göstermiştir. Özellikle Soğuk Savaşı kazanan taraf olarak, rakibinin boşalttığı başta Kafkasya olmak üzere Doğu Avrupa ve Orta Asya gibi alanlarda etkinlik göstermesi doğaldır. Daha da önemlisi, küresel güç olarak bölgedeki enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara güvenli bir şekilde ulaştırılması konusunda önemli bir sorumluluğu bulunmaktadır. Bu

sorumluluğunu yerine getirme amacıyla Kafkasya’da başlattığı mücadele, RF ile rekabetine neden olmuştur. Rekabet, bölgede kısa sürede güç dengesiyle sonuçlanmıştır. ABD, güç dengesinin yarattığı istikrara önem vermektedir. Enerji hatları üzerinde güvenlik risklerinin bölge istikrarına olumsuz bir şekilde yansıtacağına inanmaktadır. Bu yüzden, enerji hatlarının en kritik bölgesinde yer alan Ahıska’ya Türklerin geri dönmesinin etnik çatışmaya dönüşebileceği ihtimalinden endişe duymaktadır. Muhtemel bir çatışmanın bölge istikrarına olumsuz yansıtacağına dair endişesi, ABD’nin Ahıska Türkleri Sorunu’na yaklaşımını etkilemektedir.

Bölge enerji kaynaklarının taşınması amacıyla oluşturulan doğu-batı enerji koridorunun transit ülkesi olması, Gürcistan’ın ABD ile ilişkilerinde belirleyici rol oynamıştır. Bu yüzden ABD, Gürcistan’ın istikrarına her zaman önem vermiş, ülkede kendisiyle iş birliği içinde çalışabilecek demokratik bir yönetim kurulması için özellikle 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra daha somut adımlar atmıştır. Bu kapsamda başta ATE olmak üzere birçok Amerikalı STK’nın desteğiyle Gürcistan’da “*Gül Devrimi*” gerçekleştirilmiş ve ABD’de eğitim gören Saakaşvili, Gürcistan’ın yeni Cumhurbaşkanı seçilmiştir. ABD tarafından Gürcistan’ın demokrasiye geçişinde “*muazzam bir ilerleme*” olarak tanımlanan “*Gül Devrimi*”nden sonra iki ülke ilişkileri, bilindiği gibi çok hızlı bir gelişme göstermiştir (Şen 2009: 85; Yılmaz 2012: 161).

Uluslararası ortamda Ahıska Türkleri Sorunu’na taraf olan son aktör ABD’dir. ABD’nin soruna taraf olması, tamamen kendi tercihinin dayanamaktadır. Bunun gerçek nedenlerinin ne olduğu tam olarak bilinmemektedir. Ancak süreç, ABD’nin Ahıska Türklerini ABD’ye iltica etme hakkı olan halklar listesine dahil etmesiyle başlamıştır. Bundan sonra ABD Dışişleri Bakanlığı’na bağlı Göçmen ve Vatandaşlık Bürosu ile Moskova’daki ABD Büyükelçiliği görevlileri, Eylül 2002’de Krasnador Eyaleti’ne bir keşif ziyareti yapmıştır. Bu ziyaret, ABD’nin Ahıska Türkleri Sorunu’na yönelik politikasında belirgin bir değişiklik yaratmadıysa da, soruna ilgi duyduğunun ilk işaretini vermiştir (Pentikainen ve Trier 2004: 40).

Ahıska Türklerinin ABD’ye göçü konusunda çok farklı görüşler ileriye sürülmüştür. ABD’nin bu soruna neden ilgi duyduğu ve Ahıska Türklerinin ABD’ye göçünü neden kabul ettiği konularındaki sır perdesi hala kaldırılamamıştır. ABD’nin bu soruna neden ilgi duyduğu konusunda, üç kritik husus ön plana çıkmaktadır. Herşeyden önce Ahıska, ABD’nin enerji politikaları açısından stratejik öneme sahip bir bölgededir.

Yapım çalışmaları devam eden BTC boru hattı, bu bölgeden geçecektir. Dolayısıyla bu bölgenin istikrarsızlığı, ABD için kabul edilebilecek bir durum değildir (Aslan 2014: 65). Krasnodar’da baskıya maruz kalan Ahıska Türkleri’nin vatanlarına geri dönmesinin gündemde uzun süre kalması, ABD’nin çıkarlarına aykırıydı. Ayrıca BTC boru hattının geçeceği Ahıska bölgesinin istikrarsız olduğu algısı uluslararası kamuoyunu etkilemesi halinde, en kısa yol olan İran güzergahı yeniden tartışmaya açılabilirdi.

Öte yandan, Ahıska Türklerinin geri dönüşü, ATE dahil Amerikalı STK’larının yardımıyla Gürcistan’da devam eden “*Gül Devrimi*” çalışmalarını tehlikeye düşürebilir ve Gürcü kamuoyunun dikkati, oldukça hassas oldukları bu konuya çevrilebilirdi. Ayrıca AGİT’in koordinatörlüğünde Ahıska Türkleri ile sorunun tarafları arasında Lahey ve Viyana’da yapılan müzakerelere katılan ATE’nin ABD Yönetimi’ni bu konuda yönlendirmemiş olması da düşünülemez.

Son husus Ermeni lobisinin harekete geçme ihtimalidir. Diasporadakiler dahil tüm Ermenilerin, Ahıska Türklerinin geri dönüşüne karşı oldukları herkesin bildiği bir gerçektir. ABD dış politikasını etkileme gücüne sahip Ermeni lobisinin devreye girmesi halinde, ABD Yönetimi’nin Kafkasya’ya yönelik politikalarının uygulanma ihtimali riske girebilirdi. Örneğin ABD Kongresi’nin Ekim 1992’de çıkardığı “*Özgürlükleri Destekleme Yasası*” bunun en somut örneğiydi. Ermeni lobisinin etkisiyle çıkarılan yasayla, işgalci Ermenistan değil, mağdur Azerbaycan cezalandırılmıştı. Söz konusu yasa ile, “*ABD Başkanı’nın Kongre’ye Azerbaycan’ın Ermenilere ve Dağlık Karabağ’a yönelik saldırılarını durdurmak için gerekli adımları attığını rapor edinceye kadar ABD’nin Azerbaycan’a yardım göndermesi yasaklanmıştır*” (Ağacan 2005: 34; Kasım 2011: 165).

ABD’nin Ahıska Türkleri Sorunu’na, yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı müdahil olduğu değerlendirilmektedir. Ancak ABD’nin soruna taraf olduğu dönemde Mart 2003’te Irak’a müdahalesi, Ahıskalıların kendi ülkesine göçünü kabul etme kararında başka faktörlerin de devreye girmesine neden olmuştur.

Bu dönemde ABD’ye göç kararı alınmasına etki eden son koordinasyon toplantısı, Haziran 2003’de Moskova’da yapılmıştır. BMMYK tarafından organize edilen toplantıya, AGİT, UGÖ, Avrupa Konseyi, RF, Vatan Cemiyeti temsilcileriyle birlikte Moskova’daki ABD Büyükelçiliği görevlileri katılmıştır. Toplantıda genel olarak, RF’deki Ahıska Türklerinin yasal statüleri görüşülmüştür. Bu toplantının

ardından UGÖ tarafından, 2004 yılının başında Krasnodar Eyaleti'nde yaşayan Ahıska Türklerinin ABD'ye göçüyle ilgili bir kampanya düzenlenmiştir. Bu kampanyanın hemen ardından da ABD'ye göç başlatılmıştır (Pentikainen ve Trier 2004: 41). Göç için asıl kampanyayı yapanların, ABD'deki Yahudi kuruluşlarının olması dikkat çekicidir. Dünyada bir çok Türk ve Müslüman devlet konuya ilgi göstermezken, neden Yahudi kuruluşlarının bu kadar gayret gösterdiğini, konuyla ilgili inceleme yapan Swerdlow(2006: 1860) bile anlayamamıştır.

Ahıska Türklerinin ABD'ye göçü için kampanya yapıldığı dönemde ABD Yönetimi'nin dış politikasına, gerek ülke içinden gerekse ülke dışından sert eleştiriler yapılmaya başlamıştı. Eleştirilerin odak noktası ise, ortaya çıkan tehditlerin diğer ülkelerin desteği olmaksızın ve daha da önemlisi sadece askeri güçle çözülemeyeceği yönündedir (Kuloğlu 2002: 20).

Ülke içinde ABD dış politikasına yöneltelen eleştiriler, özellikle 11 Eylül 2001 terör saldırılarından sonra artmıştır. Saldırıların ardından ABD'nin önce Afganistan'a sonra Irak'a müdahalesi ve sonrasında bu ülkelerde yaşananlar, ülke içinde ve dışında tepkilere neden olmuştur. Bu konuda ABD'nin gücünün yeterli olduğu kabul edilmekle birlikte uyguladığı yöntemin doğru olmadığı belirtilerek, özellikle ortak tehditlerle mücadelenin diğer ülkelerle birlikte yapılması önerilmiştir (Heywood 2011: 223; Nye 2003: 49).

Bu dönemdeki genel eleştirilere katılan ve öneride bulunanlardan biri de Joseph Nye'dir. Nye(2003: 83); dış politikanın, askeri ve ekonomik gücün yanında yumuşak güçle birlikte yürütülmesini tavsiye etmektedir. Askeri ve ekonomik gücün sert komuta gücünü oluşturduğunu belirten Nye; yumuşak gücü, güç kullanmanın dolaylı bir yöntemi olarak tanımlamaktadır (Heywood 2011: 215). Bu konuda Nye(2003: 10); özet olarak, *“bir ülke dünya politikasından istediği sonuçları, başka ülkeler onun peşinden gitmek istediği, onun değerlerine hayran olduğu, teşkil ettiği örneğe gıpta ettiği, onun refah ve açıklık düzeyine erişmeyi arzuladığı için de alabilir. Böyle bir durumda, dünya politikasının gündemini belirlemek ve diğer ülkeleri cezbetmek, onları askeri veya ekonomik silahlarla tehdit ederek veya bunları kullanarak değiştirmeye zorlamak kadar önemli bir etkiye sahiptir. Bu güç veçhesine, yani istediğin şeyi başkalarının da istemesini sağlamaya, yumuşak güç adını veriyorum. Yumuşak güç, insanları zorlama yerine onlarla iş birliği yapar”* demektedir.

Ekonomik ve askeri gücün dış politikada kullanılmasını pahalı bulan Nye(2003: 83), bilim, sanat, teknoloji, popüler kültür, sinema, müzik, internet, insan hakları, çoğulcu yönetim ve eğitim sistemi gibi unsurlardan oluşan yumuşak gücün ise olabildiğince ucuz olduğunu iddia etmektedir. Nye'nin iddialarının ABD Yönetimi'ni ne kadar etkilediği muammadır. Ancak Ahıska Türklerinin ABD'ye göçünün kabul edilmesinde etkisi olduğu düşünülmektedir. Nitekim bu dönemde gerek ülke gerekse dünya kamuoyunu etkilemek amacıyla *"The Washington Post"* gibi basın kuruluşları devreye girmiş; Amerikan Kongresi'nin Helsinki Komisyonu Eş Başkanı Christopher Smith, Kongre üyelerine Ahıska Türklerini savunan konuşmalar yapmıştır (Aslan 2014: 72).

"ABD'nin Ahıska Türklerinin ülkesine göç etmesini kendi isteğiyle kabul etmesi konusuna gelince", ABD Ahıska Türklerinin göçünü kabul etmek suretiyle *"bir insan hakları sorunu"*nun çözümüne yardımcı olmuştur. Bunun neticesinde dünya kamuoyunun ve özellikle İslam dünyasındaki ABD'nin kötüleşen imajı, bir nebze olsun düzeltilmeye çalışılmıştır. Aslında bu girişim vasıtasıyla ABD'nin *"biri asıl diğeri gizli olmak üzere iki niyeti"* başarıyla saklanmıştır. Asıl niyet; Orta Doğu'ya barış ve demokrasi için gelen ABD'den, bölge yönetimleri ve halklarından gelebilecek *"Filistin Sorunu'nun çözümü için İsraill'e baskı yap"* taleplerinin engellenmesidir. Birinci Körfez Harekatı'ndan sonra, ABD bölge halklarını yatıştırmak için sorunun çözümünde arabuluculuk yapmış ve bu maksatla başlatılan barış süreci Oslo Antlaşması ile sonuçlandırılmıştır (Arı 2004: 676; Heywood 2011: 224). Yine ABD, RF, AB ve BM'in oluşturduğu *"Dörtlü Orta Doğu Grubu"*nun Eylül 2002'te başlattıkları görüşmeler neticesinde hazırladıkları *"Yol Haritası"* taraflara Nisan 2003 sonunda teslim edilmiştir. Hazırlanan barış planının taraflara sunulduğu tarihin ABD'nin Irak'ı işgalini tamamladığı tarihe denk gelmesinin tesadüf olup olmadığı bilinmemektedir. Her iki barış sürecini engelleyen asli konunun Filistinli mültecilerin geri dönüş sorunu olduğu kesindir (Yılmaz 2009: 66). Krasnodar'daki Ahıskalıların vatanlarına geri dönmesi halinde, dünya kamuoyunun dikkati bu sefer şüphesiz Orta Doğu'daki Filistinli mültecilerin vatanlarına geri dönüş sorununa çevrilecektir. Böyle bir durumda dünya kamuoyu, Orta Doğu'ya barış ve demokrasi için geldiğini iddia eden ABD'den haklı olarak Filistinli mültecilerin sorunlarını da çözmesini isteyecektir. ABD, söz konusu

göç manevrasıyla, bir taşla iki kuş vurmuştur. Bu sayede, hem dünya genelindeki kötü imajını düzeltmiş, hem de dünya kamuoyunun muhtemel baskısını önlemiştir.

ABD'nin göç konusundaki gizli niyeti ise, kendisinin dolaylı desteğiyle Gürcistan'da yapılan “*Gül Devrimi*” neticesinde iktidara gelen Saakaşvili Yönetimi'nin korunmasıdır. ABD; bu alandaki yardımıyla, dış baskıdan kurtardığı Gürcistan Yönetimi'ne daha fazla içişleriyle ve özellikle iç istikrarıyla ilgilenme fırsatı yaratmıştır. Başka bir ifadeyle, BTC boru hattının geçeceği güzergah için gerekli olan istikrarın sağlanabilmesi amacıyla, yeni Gürcü Yönetimi örtülü şekilde desteklenmiştir.

Netice itibariyle Joseph Nye, “*dış politikanın uygulanmasında askeri ve ekonomik güçle birlikte yumuşak gücün de kullanılması*” tezinde haklıdır. Ancak Ahıskalıların ABD'ye göçü, yumuşak gücün, asıl niyeti gizleme amacıyla bir vasıta olarak kullanılabileceğini de göstermektedir. Aslında bu olay, yumuşak gücün kötü niyetle kullanılabileceğinin somut örneklerinden biridir. Göçün yaşandığı dönemdeki şartlar, Ahıska Türklerinin Avrupa Konseyi'nin desteğiyle vatanlarına geri dönmesine uygun iken, ABD'nin manevrası herşeyi tersine çevirmiştir. ABD, küresel güç olarak ve insan hakları sorununu çözümüne yardımcı olma söylemleriyle devreye girdiği dönemde kendi ülkesine göç yerine Ahıskalıların vatanlarına dönmelerine yardımcı olsaydı, belki de Ahıska Türklerinin bir kısmı bugün vatanları Ahıska'da yaşıyor olabilirdi.

Krasnodar'dan ABD'ye göç eden Ahıskalılar, yaşlıları hariç Rusçayı çok iyi bilmektedirler (Ağaoğlu 2011: 62; Bayraktar 2012: 229; Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 60). Ayrıca Rus kültürüne olduğu kadar Orta Asya cumhuriyetlerindeki genel kültürel yapıya da hakimdirler. Büyük çoğunluğu Krasnodar Eyaleti'ne, Fergana olaylarından sonra gelmişlerdir. Buradan göç ederek ABD'ye yerleşen ve eğitimi tamamlayan Ahıska Türklerinden bazıları, yerel dil ve kültürleri bilmeleri nedeniyle gelecekte başta Moskova olmak üzere ABD'nin Orta Asya ve Kafkasya cumhuriyetlerindeki büyükelçiliklerine diplomatik personel olarak atanabilecektir. Hatta birçok ABD şirketinin belirtilen bölgedeki şubelerinde görev alabileceklerdir. Netice itibariyle ABD, yakın gelecekte Ahıskalılar vasıtasıyla yumuşak gücünü daha etkin bir şekilde kullanabileceği gibi, hem RF'de, hem de Orta Asya ve Kafkasya cumhuriyetlerinde daha başarılı diplomatik sonuçlar elde edebilecektir.

5.5. Sonuç

Ahıska Türkleri Sorunu, uluslararası ilişkiler disiplininin parametrelerine uygun incelendiğinde, bugüne kadar birçok girişimde bulunulmasına rağmen neden bir türlü çözüme kavuşturulamadığı daha iyi anlaşılmaktadır. Genel olarak sorunun çözümsüz kalmasına etki eden bazı faktörler bulunmaktadır.

Bunların başında, jeostratejik ve jeopolitik etkenler gelmektedir. Ahıska'nın Kafkasya bölgesindeki jeostratejik konumu ve bundan kaynaklanan jeopolitik önemi, farklı çıkarların çatışmasına neden olmaktadır. Daha önce Türk ve Rus jeopolitik çıkarlarının çatışmasına sahne olan bölgedeki rekabet, günümüzde Ermeni ve Amerikan çıkarlarının da dahil olmasıyla daha da kızışmıştır.

Ahıska bölgesi, Türk çıkarları açısından önemlidir. Zira bölge, Türk Dünyası'nı birbirine bağlayan geniş koridorun kapısı konumundadır. Zaten Rus ve Türk çıkar çatışması da buradan kaynaklanmaktadır. Türk Dünyası arasında kalan boşluğun kapatılması amacıyla *“Kafkasya'nın Rus Çıkarlarına Uygun Şekillendirme Politikası”*nın kalan son önlemi uygulanmaya konmuştur. Boşluğun kapatılması adına buradaki Türkler, 14 Kasım 1944'de Orta Asya'ya sürülmüştür. Ahıska Türklerini sürgüne gönderen Sovyet Yönetimi ile, onların geri dönmesine karşı çıkan RF Yönetimi arasında herhangi bir anlayış farkı yoktur. Selefleriyle aynı düşünceye sahip olan RF, Ahıska Türklerinin geri dönüşüne karşı olduğunu alenen açıklamasa da, mevcut statükoyu koruma yönünde bir politika takip etmektedir.

Günümüzde RF ve daha önce selefleri tarafından Ahıska'nın Rus çıkarlarına uygun korunabilmesi amacıyla birbirleriyle bağlantılı üç tedbirin alındığı görülmektedir. Alınan her tedbirin temel dayanağını Rusların malum politikası oluşturmaktadır. İlki, 14 Eylül 1829 tarihli Edirne Antlaşması gereği Ermenilerin Cavakheti bölgesine yerleştirilmesidir. Ahıska Türklerinin geriye dönüşünün kesinleşmesi halinde, RF'nin söz konusu faaliyeti engellemek amacıyla ilk kullanacağı vasıtanın buradaki Ermenilerin olması kuvvetli bir olasılıktır. Bu bağlamda bölgeyi her an istikrarsız hale getirebileceğine dair mesaj vermeye çalışacağı düşünülmektedir. Diğeri, Moskova Antlaşması ile Türkiye-Gürcistan-Ermenistan sınırının tespit edilmesi neticesinde oluşturulan *“ikinci politik fay hattı”*dır. Sonuncusu, Ermenistan'daki Rus Askeri Üssü'dür. Aslında ikinci ve üçüncü tedbirler birbiriyle bağlantılıdır. Ahıska Türklerinin geri dönmesi halinde RF'nin örtülü desteğiyle Ermenilerin sürekli saldırıları karşısında

Türkiye veya başka bir gücün bölgeye müdahalesi, her iki tedbirin birlikte devreye girmesiyle sonuçlanacaktır. Diğer bir deyişle, askeri güçle “*ikinci politik fay hattı*”nı geçme, RF tarafından savaş sebebi sayılacak ve Ermenistan’daki Rus Askeri Üssü derhal bölgeye müdahale edebilecektir.

RF’nin bölgedeki yaşamsal çıkarlarıyla ilgili kararlılığı, NATO’ya üye olmayı hedefleyen Gürcistan ve Ukrayna’ya müdahalesinde görülmüştür (Güneş 2013: 189; Tanrısever 2012: 189). Bunu test etmenin bedeli, hem Gürcistan’a hem de Ukrayna’ya pahalıya mal olmuştur. Nitekim Gürcü birliklerinin Osetya ve Abhazyalılara müdahalesine RF, çok sert karşılık vermiş, 14 Ağustos 2008’de Gürcistan’ın içlerine kadar ilerleyen Rus birlikleri, ancak AB ve ABD’nin arabuluculuğu sayesinde Gürcistan’dan geri çekilmiştir (Güneş 2013: 189). Diğer taraftan Ukrayna Cumhurbaşkanı Yanukoviç’in 24 Kasım 2013’de “*AB Ortaklık Anlaşması*”nı imzalamayı kabul etmemesinin ardından başlayan muhalefet hareketi neticesinde RF’ye sığınmak zorunda kalması, RF’yi harekete geçirmiştir. Bu kapsamda RF, Batı yanlısı Ukraynalı muhaliflere tepkisini Kırım Yarımadası’nı işgal etmekle göstermiştir. İşgal neticesinde AB ve ABD’nin tüm baskılarına rağmen, önce 16 Mart 2014’de Kırım’da referandum düzenlemiş, daha sonra AB ve ABD’nin ambargo kararı ve uygulamalarına aldırmadan referandumda kabul edilen “*Kırım’ın Rusya’ya bağlanması kararı*” 21 Mart 2014’te onaylamıştır (Erol 2014: 2; Tecer 2014: 120).

Ahıska, Ermenistan’ın çıkarları açısından da hayati bir konuma sahiptir. Bu bağlamda Ahıska, Ermenistan ekonomisini dünya pazarlarına entegre ettiği gibi, Ermenistan’ı RF’ye bağlayan ulaştırma hatlarının da düğüm noktası üzerindedir. Ayrıca bölge, sözde “*Büyük Ermenistan*” sınırları içinde yer almaktadır. Bu yüzden Ermenistan, Ahıska Türklerinin bölgeye geri dönüşüne karşı çıkmaktadır. Ermenistan’ın hem söz konusu hayalini gerçekleştirebilme, hem de Ahıska Türklerinin geri dönüşünü engelleyebilmek için en büyük güvencesi, Cavakheti’deki Ermeni azınlıktır. Ermenistan, halen Azerbaycan ile yaşadığı sorun dolayısıyla hem RF, hem de dünya ekonomisiyle bütünleşmesini sağlayan Gürcistan’ı kaybetme lüksüne sahip değildir. Bu nedenle, günümüzde Cavakheti’deki Ermenilerin özerklik taleplerini desteklemeyen bir tutum içindedir. Ancak Dağlık Karabağ Sorunu’nu çözüme kavuşturduktan sonra bu tutumunu değiştireceği düşünülmektedir. Bunun için mevcut statüko Ermenistan’ın lehinedir. Ahıska Türklerinin geri dönmesi halinde bahse konu avantajını kaybedecektir.

Dolayısıyla Ermenistan'ın Ahıskalıların geri dönüşünü engellemek amacıyla Ermeni kartını kullanması, gerçekçi ve rasyonel bir yaklaşım olarak ortaya çıkmaktadır.

Ahıska'nın ABD çıkarları açısından önemi, küresel enerji hatlarının güvenliğini sağlama politikasından kaynaklanmaktadır. Bu yüzden ABD, bölgenin istikrarına önem vermektedir. Bölgede istikrarsızlığa neden olabilir düşüncesiyle, Krasnodar'da sorun yaşayan Ahıska Türklerini kendi vatanlarına değil, ülkesine götürmeyi tercih etmiştir. Bunu yaparak üç büyük avantaj elde etmiştir. Öncelikle, insan hakları sorunun çözümüne katkıda bulunmasından dolayı, 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra takip ettiği politika nedeniyle uluslararası ortamda bozulan imajını düzeltme imkanı yakalamıştır. Öte yandan, kendisinin de desteklediği “*Gül Devrimi*” neticesinde Gürcistan'da iktidara gelen Saakaşvili Yönetimi'ne iç istikrarını sağlayabilmek için zaman kazandırmıştır. Ayrıca bir türlü ülkelerine dönemeyen Filistinli mülteciler dolayısıyla Orta Doğu'daki stratejik ortağı İsrail üzerine gelebilecek muhtemel baskıları da önlemiştir. Bu dönemde, Krasnodar'da sorun yaşayan Ahıskalıların ABD'ye değil de kendi vatanlarına göç etmeleri, şüphesiz uluslararası kamuoyunun dikkatini Filistinli mülteciler üzerine çevirebilecekti. Böyle bir durumda ABD'nin sorunun çözümü konusunda İsrail'e baskı yapmaması, barış ve demokrasi getirmek amacıyla Irak'a müdahale eden ABD'nin Orta Doğu'daki durumunu daha da zorlaştırabilecekti.

Ahıska Türkleri Sorunu'nun çözümsüzlüğüne neden olan diğer faktör “*sistemik etki*”dir. Kafkasya'da farklı çıkarlara sahip devletlerin iki güçlü devlet etrafında kümelenmesi neticesinde oluşan güç dengesi, Ahıska Türklerinin aleyhine bir sonuç doğurmaktadır. Güç dengesinin her iki tarafında yer alan devletler Ahıska Türklerinin geri dönüşüne karşıdır. Örneğin aynı bloğun üyesi olan ABD ve Gürcistan, gerekçeleri farklı olmakla birlikte Ahıska'ya geri dönüşe karşıdır. ABD ve Gürcistan ile çıkarları çakışmakta olan Türkiye, sorunu bölgedeki ittifak ilişkilerine zarar vermeme adına gündeme getirmeme eğilimindedir. Böyle bir ortamda, Ahıska Türkleri Sorunu'na sahip çıkacak hiçbir güç kalmamaktadır.

Sorunu'nun çözümsüzlüğünü etkileyen son faktör ise, bölgesel ve küresel örgütlerin bölgedeki etkinliğinin zayıf olmasıdır. Kafkasya'nın genel siyasi ortamında, mücadele ve rekabetin hakim olduğu, barış projelerinin hayata geçirilemediği, bölgesel iş birliğini sağlamak amacıyla Türkiye tarafından ortaya atılan “*Kafkasya İstikrar Paketi*” gibi projelere uygulanma şansı verilmediği, hatta bölge devletlerinin üyesi

olduğu Avrupa Konseyi ve AGİT gibi Avrupalı örgütlerin gündeme getirdiği barış projelerinin dikkate alınmadığı görülmektedir. Örneğin AGİT'in Dağlık Karabağ Sorunu'nun çözümü amacıyla yaptığı arabuluculuk girişimi başarılı olamamıştır. RF'nin son dönemdeki Gürcistan ve Ukrayna'ya müdahaleleri, mevcut durumu daha da kötüleştirmiştir. RF'nin Gürcistan'a müdahalesi ise, bölgedeki her iki *“politik fay hattı”*nın gücünü artırırken, bölgesel ve küresel örgütlere olan güveni zayıflatmıştır. Gürcistan'a müdahalesi ABD tarafından engellenemeyen RF'nin Kafkasya'daki gücü perçinlenmiştir. Doğal olarak bölgesel ve küresel örgütler bundan olumsuz etkilenmişlerdir.

Ahıska Türkleri Sorunu'nun asıl muhatabı olan Gürcistan, sorunu dağılan Sovyet Birliği'nden miras almıştır. Gürcistan'ın devreye girmesiyle sorun, *“hak mücadelesi”*nden *“asimetrik güç mücadelesi”*ne dönüşmüştür. Sorunun ortaya çıkışıyla ilgili sorumluluğun eski Sovyet Yönetimi'nde olduğunu iddia eden Gürcistan, kendi lehine olan statünün değiştirilmesine asla yanaşmamaktadır. Bunun için önce, daha önce Sovyetler tarafından ortaya atılan *“Gürcü Tezi”*ni tekrar gündeme getirerek kimlik konusunu, Ahıskalılara karşı bir *“zayıflatma stratejisi”* olarak kullanmıştır. Sonra geri dönüşü, *“Gürcü kökenli Müslüman olduğunu kabul etme”* şartına bağlamıştır. En nihayetinde ise, geri dönüş olsa bile buranın kesinlikle *“Ahıska”* olmayacağını belirtmiştir. Ancak Gürcistan'ın bu tutumu, rasyonel bir yaklaşım değildir. Ahıska'dan sürgün edilenlerin yine Ahıska'ya yerleştirilmesi, en azından çağdaş insan hakları hukukunun bir gereğidir. Devlet olarak insan hakları hukukunun gereklerine uygun hareket etmek, çağdaş ülkeler içinde yer almak amacıyla mücadele eden Gürcistan için tarihi bir sorumluluktur. Nitekim Ahıska Türklerinin geri dönüş faaliyetlerini planlama ve koordine amacıyla oluşturulan özel komisyonun başkanlığını yapan Devlet Bakanı Giorgi Haindrava da benzer şekilde düşünmektedir. Bakan Haindrava, geri dönüş konusunu koordine etmek için düzenlenen birçok toplantıda *“Gürcistan'ın Ahıska Türkleri Sorunu'nu çözmeden çağdaş ülkeler arasında yer alamayacağını”* belirtmiştir (Aydingün ve Aydingün 2014: 78).

Gürcistan'ın belirtilen yaklaşımı, Avrupa Konseyi'ne üye oluncaya kadar değişmemiştir. Bu yüzden Ahıska Türklerinin vatanlarına geri dönmeleriyle ilgili ortaya çıkan en büyük şansları, Gürcistan'ın Avrupa Konseyi'ne üye olmasıdır. Bu konuda Gürcistan'ın Avrupa Konseyi'nin koyduğu *“Ahıska Türklerinin vatanlarına geri dönme*

şartını” kabul etmesi, sorununun çözümü açısından bir “*dönüm noktası*” olarak kabul edilmektedir. Bu olumlu gelişmeye karşın Gürcistan’ın onayladığı geri dönüş yasası birçok belirsizlikleri ihtiva etmektedir. Bu nedenle yasa, çıkar çıkmaz Ahıskalıların eleştirilerine hedef olmuştur. Ayrıca yasanın yürürlüğe girmesiyle birlikte Gürcistan, aşamalı bir şekilde geri dönüş sürecini sürüncemede bırakma eğilimine girmiştir. Aslında Gürcistan’ın bu durumu, şaşırtıcı değildir. Konu incelendiğinde Gürcistan’ın belirtilen tutumunun nedeni ortaya çıkmaktadır. Örneğin Ahıska Türklerinin vatanlarına geri dönüşünü planlamak ve uygulamaya koymak amacıyla kurulan “*Özel Komisyon Başkanı*”nın danışmanlığına Temur Lomsadze atanmıştır. Yani “*Özel Komisyon Başkanı*” Haindrava’nın danışmanlığını yapan şahıs, Ahıskalı Türklerle ilgili “*Gürcü Tezi*”ni ortaya atan Şota Lomsadze’nin oğludur (Bayraktar 2006a: 74). Sonuçta Avrupa Konseyi’nin geri dönüşü sürüncemede bırakma eğilimine giren Gürcistan’a karşı yaptırım uygulamaması, Ahıskalıların dönüş umutlarını kısa sürede yok etmiştir.

İnceleme sonuçlarından da görüldüğü gibi, kendi çıkarlarına göre hareket eden Gürcistan ve RF’nin olumsuz yaklaşımı, Ahıska Türkleri Sorunu’nun çözümünü engellemekte, bölgedeki güç dengesi de, sorunun çözümünü olumsuz etkilemektedir. Bunlara ilave olarak bir de, RF’nin hegemonik tutumundan dolayı uluslararası örgütlerin iş birliği sağlama konusunda yetersiz kalmaları, sorunun çözümünü daha da zorlaştırmaktadır. Bu nedenle sorunun kısa ve orta vadede çözümünün mümkün olsa bile oldukça zor olduğu değerlendirilmektedir. Gürcistan, mevcut durumun devam etmesinin kendi lehine olduğunu düşünmektedir. Bu yüzden “*çözümü kilitleyen RF’nin politikasının*” kendi çıkarına olduğu gibi yanlış bir algıya sahiptir. Gürcistan’ın Ermenilerin Ahıska ile ilgili gizli niyetlerini dikkate almadan ulaştığı bu algısı, uzun vadede kendisinden çok Ermenilerin lehine sonuç doğuracaktır. Zira koşullar elverişli hale geldiğinde Ahıska’nın Ermeni coğrafyasına dahil olma beklentisinin, RF’nin bölgedeki statükonun devam ettirilmesi yönündeki gayretlerinin motivasyon kaynağını oluşturduğu hatırdan çıkarılmamalıdır.

Avrupa Konseyi’nin Gürcistan üzerinde denetim sistemini planlandığı gibi işletmemesinin değişik nedenleri olabilir. Ancak Ahıska Türklerinin Avrupa’daki insan hakları ve bunun bir devamı olan azınlık hakları rejimini tam olarak bilmedikleri ve bu alandaki haklarını etkin kullanmadıkları da bir gerçektir. Uzun süredir geri dönüş mücadelesine devam eden Ahıskalıların en güçlü olmaları gereken cephe, “*uluslararası*

hukuk” alanıdır. Ancak bu alanda mevcut haklarını kullanmadıkları için mevcut avantaj, dezavantaja dönüşmüştür. Bu Ahıskalılar açısından detaylı bir şekilde incelenmesi gereken problem sahasıdır.

İnsan hakları ve özelde azınlık hakları hukuku konusundaki bilgi eksikliği, Avrupa’da oluşturulan insan hakları sistemine nüfuz etmeyi engellemektedir. Söz konusu sistemin nelerden ve kimlerden oluştuğu, sistemde kararların nasıl alındığı, karar alıcılar üzerinde STK’lar, hükümet dışı organizasyonlar ve düşünce kuruluşlarının etkisi, sistemin planlandığı gibi çalıştırılabilmesi amacıyla kurulan denetim sistemi ve karşılaşılan sorunların çözüme kavuşturulma usulleri bilinmediğinde, mevcut sistemden beklenen sonuç alınamamaktadır. Bu durumda en kolay yol, ayrımcılık yapıldığı iddiasıyla sistemi suçlamaktır. Bunun sorunun çözümüne hiçbir katkısı yoktur. Ahıskalı dernekler, sistemi öğrenip denetim mekanizması içindeki rollerini yerine getirmeleri halinde, sonucu kendi lehlerine çevireceklerini görecektir. Bunun en somut örneği, Kırım Tatarlarıdır. Bilindiği gibi Kırım Tatarları, ülkelerine dönmelerinde olduğu kadar, haklarını AHFB gibi uluslararası kuruluşlarda arama konusunda da son derece başarılıdır.

Ahıska Türkleri, bir devlete sahip olmamaları bir tarafa, 10 farklı ülkede başbaşa kaldıkları sorunlarla uğraşmak zorundadırlar. Sorun, farklı bileşenlerinden dolayı karmaşık bir yapıya sahip olduğu kadar birden fazla devletin çıkarlarını ilgilendirmektedir. Bu devletler, Gürcistan ve Ermenistan gibi sıradan devletler olduğu gibi, RF ve ABD gibi bölgesel ve küresel güç kategorisine giren güçlü devletlerdir. Bu nedenle Ahıska Türkleri, uluslararası sistemin aktörleri olan devletler, örgütler, kurum ve kuruluşlarla tek başına mücadele edebilecek kapasiteye sahip değildirler. Ancak kendileri dışında bu mücadeleyi yapabilecek başka seçenekleri de yoktur. Zor şartlarda yürütülen asimetrik güç mücadelesini başarıyla tamamlayabilmeleri için geriye kalan tek yol, uluslararası hukuktan etkin şekilde yararlanılması kalmaktadır. Uluslararası hukukun sunduğu imkanlardan istifade edilmesi halinde Avrupa Konseyi vasıtasıyla Gürcistan üzerinde gerekli baskı oluşturulabilir. Bunun neticesinde sürece ivme kazandırılarak vatanları Ahıska’ya geri dönüş sağlanabilir. Ahıskalılar, belirtilen hususları yerine getirdikleri takdirde AIHS gereği Avrupa’da oluşturulan insan hakları koruma rejiminin kapsama alanına girerek, Gürcistan’daki yarınlarını güvence altına alabilirler.

Sonuç olarak, Ahıska Türkleri Sorunu’nu Kafkasya’da oluşan uluslararası sisteme bağlı bir alt sistemin genel esaslarına uygun incelediğimizde, çözümünün ne kadar zor olduğu daha iyi görülmektedir. Bölgede jeopolitik ve jeostratejik esaslara göre şekillenen güç dengesi, sorunu adeta çözümsüzlüğe mahkum etmektedir. Sorunun çözümsüzlüğüne etki eden faktörler sadece bu bölümde ele alınan konularla sınırlı değildir. Bunların yanında başka birçok faktör daha devreye girmek suretiyle sorunu daha da kompleks hale getirmektedir. Bir sonraki bölümde sorunu daha kompleks hale getiren faktörler sırasıyla ele alınarak, konu daha iyi anlaşılabilir hale getirilecektir.

VI. BÖLÜM

6. SORUNU AĞIRLAŞTIRAN VE DAHA KARMAŞIK HALE GETİREN FAKTÖRLER

Ahıska Türkleri Sorunu, tanımlama açısından gayet basittir. Ahıska'dan sürülen bir halkın vatanlarına geri dönüş mücadelesini ifade etmektedir. Sıra sorunun çözümüne geldiğinde, karmaşık bir yapıya dönüşmektedir. Sorunu karmaşık hale getiren faktörlerin başında, Gürcistan'ın Ahıskalıların geri dönüşünü engelleme gayretleri gelmektedir. Ayrıca diasporadakiler de dahil Ermenilerin Ahıskalıların geri dönüşüne tepki göstermesine ilave olarak Türk kamuoyunun konuya ilgisiz kalması, sorunun çözümünü daha da karmaşık hale getirmektedir.

Uluslararası ortamda son dönemde Ahıska Türklerinin geri dönüş sürecinin Avrupa Konseyi'nin himayesi ve denetiminde devam ettiği gibi yanlış bir algı oluşmuştur. Gerçek durum, bahsedilen algıdan farklıdır. Avrupa Konseyi'nin güdümündeki denetim mekanizması tam anlamıyla çalıştırılmamaktadır. Gürcistan, imza karşılığında taahhütte bulunmasına rağmen yükümlülüklerini yerine getirmede isteksiz davranmaktadır. Bu nedenle geri dönüş süreci, sürüncemeye terk edilmiş bir görünüm arz etmektedir.

Gürcistan, bu durumdan cesaret almaktadır. Hatta uluslararası arenada giriştiği bazı gizli faaliyetlerle sorunu kendi çıkarlarına uygun olarak etkilemeye çalışmaktadır. Her fırsattan istifadeyle, birbirleriyle bağlantısı olmayan konuları gündeme getirerek uluslararası kamuoyunu ikna etmeye çalışmaktadır. Bu bağlamdaki ilk manevrası, *“Ahıska Türklerinin Gürcistan'a geri dönüşünü zorlaştıran sebepler”*dir. Aslında

bağımsız bir devlet olarak Gürcistan'ın siyasi, ekonomik ve sosyal durumunu gerekçe göstererek, Ahıska Türklerinin geri dönüşünü kabul etmeme hakkı söz konusu değildir. Böyle bir davranış, insan hakları hukukunun ihlali anlamına gelmektedir. Diğer manevrası ise, Sovyetler Birliği'nden miras aldığı "*Gürcü Tezi*"dir. Ahıska Türklerine karşı yürüttüğü "*zayıflatma stratejisi*"nin bir parçası olarak kullandığı bu alanda, hem devlet kademesi, hem de Gürcü akademik çevreleri ortak mücadele vermektedir. Gürcistan, tezinin bilimsel temele dayalı olduğunu iddia etse de, yapılan faaliyet insan hakları hukukunun ihlalinden başka bir şey değildir.

Gürcü Tezi'nin amacı, Ahıskalıların kimlikleri üzerinde oynamak suretiyle birlik ve bütünlüklerinin bozulmasıdır. Bilindiği gibi "*kimlik*" kavramı, "*bir birey veya insan topluluğuna ait benlik bilincinin, zaman içerisinde ve farklı şartlar altında bağımlı veya bağımsız değişkenler üzerinden tanımlanması*" olarak ifade edilmektedir (Akıllı 2013: 9). Tanımdan hareketle, Gürcistan'ın kimlik kavramı üzerinde bazı çarpıtmalar yaparak Ahıskalıların benlik bilinçleriyle ilgili tereddüt yaratmaya çalıştığını söyleyebiliriz. Gürcistan'ın bu yaklaşımının iç ve dış politikaya yönelik iki hedefi bulunmaktadır. İç politik hedefi, ülke içinde yeni bir azınlık grubun oluşmasına fırsat verilmemesidir. Dış politik hedefi ise, geçmiş dönemin hatalarının düzeltilmesini isteme algısının yaratılmasıdır. Yani "*Osmanlı Devleti'nin zorla asimile ettiği Gürcülerin, asıl kimliklerine geri dönmelerinin sağlanması için gayret ediyorum*" mesajı verilmek istenmektedir. Görüldüğü üzere Gürcistan; kimlik konusunu dış politika vasıtası olarak değil, Ahıskalıların kendi aralarında güç oluşturmalarını engellemek için bir zayıflatma stratejisi olarak kullanmaktadır. Bu durumda, asimetrik mücadelenin koşulları, Ahıska Türklerinin aleyhine daha da bozulmaktadır. Bunu engelleyebilmek ancak Gürcü Tezi'ni anlamak, bilimsel olarak yanlışlarını ortaya koymak ve bu sayede de Gürcistan'ın gayretlerini boşa çıkartmakla mümkündür.

Teziyle ilgili ısrarını devam ettiren Gürcü Yönetimi, Avrupa Konseyi'nin baskısından dolayı Ahıska Türklerinin geri dönüşünü kabul etmek zorunda kalmıştır. Zor durumda kalan Gürcü Yönetimi'nin imdadına, bu sefer de geri dönüş müracaatına yeterli ilgiyi göstermeyen Ahıska Türkleri yetişmiştir. Geri dönüş müracaat sayılarının az olması, hiç şüphesiz Gürcistan'ın çıkarına hizmet etmektedir. Kimse müracaatların azlığının nedenlerini sorgulamamaktadır. Daha çok sonuca odaklanılarak, Ahıska Türklerinin zannedildiği kadar sorunları olmadığı gibi bir yargıya ulaşılmaktadır.

Uluslararası kamuoyunda böyle bir yargının oluşması, Gürcistan'ın elini güçlendirmektedir. Nitekim bu dönemden sonra gerek Avrupa Konseyi'nin gerekse Avrupa'da azınlıklar konusunda faaliyette bulunan AHFB ve AASM gibi kurum ve kuruluşların Gürcistan'ın etkisine girmeye başladığı görülmektedir. Adı geçen örgüt, kurum ve kuruluşların son dönemdeki faaliyetleri incelendiğinde, “*Gürcü Tezi*”ne yakın bir politika takip etmeye başladıkları anlaşılmaktadır.

Geri dönüş sürecinde, Gürcistan'da dikkatlerin üzerinde toplandığı önemli aktörlerden biri de Cavakheti'deki Ermenilerdir. Ermenistan'a ilave olarak özellikle RF ile yakın ilişkisi, buradaki Ermenilerin “*özgül ağırlığı*”nı olduğundan daha güçlü hale getirmektedir. Bu nedenle RF ve Gürcistan arasında yaşanan krizlerde, dikkatler Cavakheti'ye çevrililmektedir. Ermenistan ve diasporadakiler de dahil olmak üzere tüm Ermeniler, Ermeni jeopolitiğinde çok önemli bir yere sahip olan Ahıska'ya Türklerin geri dönmesine kesinlikle karşıdırlar. Bu yüzden, Ahıska Türklerinin geri dönüşüyle ilgili yapılacak değerlendirmelerde Ermenilerin bu konudaki yaklaşımı, daima göz önünde bulundurulmalıdır. Bu durumu dikkate almadan yapılacak planlamaların, başarı şansı azdır.

Geri dönüş müracaatlarının az sayıda olmasından dolayı Ahıska Türklerini suçlamanın ne kadar yersiz olduğu, nedenlerinin incelenmesini müteakip daha iyi anlaşılacaktır. Onları suçlamak yerine, gelişmeler hakkında bilgi ve güvence verilmesi daha doğru bir yaklaşımdır. Ahıska Türkleri, uluslararası ortamda Gürcistan'ın lehine olan değişimin farkında değildirler. Zaten uluslararası ortamdaki gelişmeleri takip edebilme yetenekleri de bulunmamaktadır. Bu konuda tek dayanakları Türkiye'dir. Ancak Türkiye'nin de onlar adına bu görevi tam olarak yaptığı söylenemez. Türk kamuoyunun soruna karşı yeterli ilgisinin olmaması, Ahıskalıların en büyük sıkıntılarından biridir. Türkiye'deki basın, medya, düşünce kuruluşları, STK'lar ve siyasi partiler soruna yeterli ilgi göstermiş olsa, uluslararası ortamdaki Gürcistan'ın lehine olan son dönemdeki değişimin farkına varmak ve duruma müdahale etmek çok daha kolay olacağı gibi, Ahıska Türklerinin aleyhine gelişmekte olan durumun tersine çevrilmesi de mümkün olacaktır. Bu konuda, Türk kamuoyuna büyük sorumluluk düşmektedir.

Bu bölümde, genel olarak Ahıska Türkleri Sorunu'nu daha karmaşık hale getiren, hatta dikkate alınmaması halinde sorunun mahiyetini Gürcü ve Ermeni tarafının

lehine çevrilmesine neden olan konular ele alınacaktır. Sorunu karmaşık hale getiren faktörlere daha iyi nüfuz edilebilmesi amacıyla, bölüm içinde *“Gürcistan’ın Ahıska Türklerinin geri dönüşünü kabul etmemek için ne gibi mazeretlerin arkasına sığındığı”, “Gürcü Tezi’ne karşı hangi tezlerin ileri sürüldüğü ve Gürcü Tezi’nin bilimsel açıdan nasıl temellendirildiği, “Geri dönüş müracaatlarının az olmasının gerçek sebeplerinin neler olduğu”, “Ahıska Türklerinin tanımlanmasıyla ilgili uluslararası ortamda ne gibi olumsuz gelişmeler yaşandığı ve buna hangi faktörlerin sebep olduğu” “Ahılkelek’teki Ermenilerin Ahıska Türklerinin geri dönüşüne karşı çıkmasına hangi gizli niyetlerin etkili olduğu” ve son olarak “Türk kamuoyunun soruna ilgisiz kalmasının altında yatan gerçeklerin neler olduğu” sorularının incelemesi yapılacak ve araştırma neticesinde cevapları bulunacaktır.*

Bu maksatla, önce Gürcistan’ın geri dönüşü engellemek amacıyla ileri sürdüğü gerekçeler ele alınacaktır. Ardından Gürcü Tezi ve buna karşı ileri sürülen tezler irdelenecek ve özellikle Gürcü Tezi’nin bilimsel dayanakları sorgulanacaktır. Ahıska Türklerinin geri dönüş müracaat sayılarının az olmasının nedenleri üzerinde durulacak ve müteakiben Gürcistan’ın müdahaleleri ve girişimleri neticesinde uluslararası ortamda Ahıska Türklerinin aleyhine gelişmeye başlayan durum açıklığa kavuşturulacaktır. Daha sonra Cavakheti’deki Ermenilerin Ahıska Türklerinin geri dönüşü konusundaki yaklaşımı ortaya konacaktır. Ermenilerin geri dönüşle ilgili tutumları belirlendikten sonra, Türk kamuoyunun Ahıska Türklerinin davasına sahip çıkıp çıkmadığı ele alınacaktır. En nihayetinde, Türkiye’nin Ahıska Türklerine verdiği eğitim desteğinin Ahıska Türkleri Sorunu’nun çözümüne katkısı incelenecektir. Sonuç bölümünde ise, inceleme ve analizler neticesinde elde edilecek verilere uygun olarak genel bir değerlendirme yapılacaktır.

6.1. Gürcistan’a Göre Geri Dönüş Sürecini Zorlaştıran Sebepler

Gürcistan, uluslararası örgüt, kurum ve kuruluşları oyalayarak taahhütlerini sürüncemede bırakmakta, yükümlülüklerini yerine getirmemekte, siyasi ve ekonomik olarak zayıf ve arkasında önemli bir siyasi güç olmaksızın dağınık yaşayan Ahıskalıların hakkını iade etmekten kaçınmaktadır. Diğer yandan Ahıskalıların geri dönüşünü *“Türklerin, Gürcistan’ı istila edeceği”* şeklinde çarpıtarak takdim etmek suretiyle, toplumda Ahıska Türklerine karşı ön yargı oluşturmaktadır. Ayrıca Ahıska

Türklerinin geri dönüşüyle ilgili saldırgan ırkçı çevrelere, uluslararası yükümlülükleri çerçevesinde müdahale etmeyerek, bu çevrelerin faaliyetlerine adeta çanak tutmaktadır. Nitekim bu anlayışa uygun yönlendirilmiş sıradan bir Gürcünün *“Ahıskalılar, kendilerini Türk kabul ediyorlarsa, bırakalım Türkiye’ye gitsinler. Kendilerini Gürcü kabul ediyorlarsa, tabii ki onları ülkemize alacağız. Ancak bizim kültürümüzü takip etmek istemiyorlarsa, bırakalım nerede yaşıyorlarsa orada yaşamaya devam etsinler”* demesi, Gürcistan’daki toplumsal ruh halini ortaya koymaktadır (Sumbadze 2007: 330). Kısacası Gürcistan, hem Ahıska Türklerinin geri dönüş sorununu sürüncemede bırakan bir tutum sergilemekte, hem de tutumunu değişik gerekçelerle meşrulaştırmaya çalışmaktadır.

Gürcistan’ın bu konuda ileri sürdüğü ilk neden, ülkesindeki ekonomik dar boğazdır. Gürcistan yetkililerine göre, mevcut ekonomik durumda Ahıska Türklerinin Gürcistan’a döndürülmesi projesi imkân dahilinde değildir (Aydınün 2002a: 61; Kavrelişvili 2014: 49; Trier ve Khanzhin 2007: 4). 2006 yılı Dünya Bankası verilerine göre, Gürcü halkının %52’si yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Ekonomik dar boğaz mazeretinin arkasına sığınmaya çalışan Gürcistan, Ahıskalıların geri dönüşünün ülkede zaten kötü olan şartların daha da ağırlaşmasına neden olacağını ileri sürmektedir (Sumbadze 2007: 329). Ancak böyle bir gerekçenin uluslararası hukuk ve insan hakları açısından mazeret olarak kabulü mümkün değildir.

Diğer bir neden ise, vatana geri dönüşe karşı Ermenilerin ve bir kısım Gürcülerin itirazlarıdır. Bu itirazların ana noktası, Ahıskalıların gelişiyile bölgede sosyal huzursuzlukların baş göstereceği ve etnik çatışmaların çıkacağıdır (Kavrelişvili 2014a: 41; Khanzhin 2004: 502; Swerdlow 2006: 1850). Ermenistan’dan gelen diplomatik baskı ve Ermeni diasporasının tutumu problemin çözümünü daha da zorlaştırmaktadır. Ermeni Diasporası, Gürcistan’ı bölgeyle ilgili Ermeni toprak iddialarını şiddetlendirmekle tehdit etmektedir. Tiflis’in bölge üzerindeki fiili hâkimiyetinin genel olarak zayıf olması nedeniyle, Gürcistan’ın Ermeni tehditlerine boyun eğme eğilimi içinde olduğu gözlenmektedir. (Sezgin 2001: 45).

Konuyla ilgili bir başka tartışma da, Ahıskalıların etnik kökeni üzerinde yoğunlaşmaktadır (Mouravi 2007: 512). Gürcistan; geri dönüş yasasını onayladığı 11 Temmuz 2007 tarihine kadar, Ahıskalıların Müslümanlaşmış ve Türkleşmiş Gürcüler olduğunu iddiasında ısrar etmiş, geri dönüşlerin ancak Gürcü olduklarını kabul etmeleri

ve Gürcü soyadları almaları halinde mümkün olacağını çeşitli vesilelerle belirtmiştir. Gürcü Hükümeti, bu politikasını uygulamaya geçirmiş, geri dönmek isteyen kişiler bahsedilen koşulları yerine getirmiştir. Bu dönemde Gürcü Hükümeti'nin ülkesine yerleştiğini belirttiği Ahıskalıların tamamı, Gürcü soyadları almak zorunda bırakılmıştır (Aleskerov 2002: 18; Kalafat, Ağacan ve Sezgin 2001: 69; Zeyrek 2001: 111).

Gürcistan bir başka mazeret olarak, Abhazya ve Güney Osetya'daki çatışmalar yüzünden çok sayıda mülteci olduğunu öne sürmektedir. BMMYK'nin 2005 yılı verilerine göre, Gürcistan'daki 237.535 Gürcü vatandaşı mülteci konumundaydı. Bu sorun Eylül 2015 itibarıyla bir çözüme kavuşturulmamıştır. Gürcistan yetkilileri, önce bu sorunların çözülmesi gerektiğini, daha sonra dışarıdan gelecek kişilerle ilgilenebileceğini belirtmiştir (Bayraktar 2006a: 71; Kavrelişvili 2014a: 41; Mouravi 2007: 501; Sumbadze 2007: 329; Trier ve Khanzhin 2007: 4). Elbette ki, mültecileri, kendi aralarında birinci sınıf ve ikinci sınıf olarak ayırma tabi tutmak uygun değildir. Ayrıca böyle bir davranış, başta insan hakları olmak üzere çağdaş ve demokratik ahlak normları bakımından da kabul edilemez. (Ağacan ve Sezgin 2003: 35)

Gürcistan'da ileri sürülen iddialardan bir diğeri de, Ahıska Türklerinin geri geldikleri takdirde bağımsızlık talep edeceklerine ilişkindir. Bu yüzden Gürcü halkının büyük bir bölümü; Ahıskalıları, siyasi, kültürel, dini, ekonomik ve demografik açılardan tehdit olarak algılamaktadır (Aydingün 2001: 189; Kavrelişvili, 2014: 49; Khazanov 1995: 201; Khanzhin 2004: 501; Sumbadze 2007: 329). Buna bağlı olarak Gürcü yetkilileri, Ahıska Türkleri bağımsızlık talebinde bulunabilirler endişesiyle “*ya getirmeyelim ya da getirmek zorunda kalırsak Ahıska'ya yerleştirmeyelim*” şeklinde düşünmektedirler. Daha çok Rus ve Ermeni kaynaklarında yer alan bu iddiayı kanıtlayıcı delil bulunmamakla birlikte Gürcü Yönetimi, bu iddianın gereği olarak geri dönüşü onaylanacak olanların Ahıska'ya yerleşmelerine müsaade etmemektedir.

Ahıska Türklerinin bağımsızlık taleplerine ilişkin iddiaları, onların 13 Nisan 1918'de Osmanlı Devleti'ne yaptıkları birleşme taleplerine atfen ileri sürülmektedir. Bu kapsamda Gürcü yazar G. Muruaşvili(1989)'nin “*Gürcistan kamuoyunun Ahıska Türklerine güvenmediklerini ve Ahıska'ya dönmeleri halinde devletin bütünlüğüne tehdit oluşturacakları*” yönündeki iddiaları doğal olarak Gürcü kamuoyunu olumsuz etkilemektedir (Uravelli 1992: 57). Ayrıca Ahıska Türklerinin kendilerine karşı savaştıkları iddiasıyla, Gürcülerin onlara karşı tepkili oldukları gösterilmeye

çalışılmaktadır. Bu iddialar yanıltıcıdır. Ahıska Türklerinin 1918'de Osmanlı Devleti ile birleşme istekleri, Rus Çarlığı'nın yıkılması nedeniyle onların da 90 yıl öncesine kadar bölgeye hakim olan eski devletlerinin vatandaşlığına geçmek istemesinden kaynaklanmaktadır. Ahıska Türkleri, belirtilen dönemde Gürcülere karşı savaşmamış, tam aksine Rus Çarlığı'nın yıkılması üzerine durumdan istifade ederek Ahıska'yı işgal etmek isteyenlere karşı vatanlarını savunmuşlardır (Zeyrek 2014: 4). I. Dünya Savaşı'ndan önce Rus Çarlığı'nın tebaası olan Ahıska Türklerinin Gürcistan devletine bağlılıklarının ve Gürcülere karşı savaşmak gibi bir niyetlerinin hiçbir zaman söz konusu olmadığı görülmektedir.

Gürcistan, bir diğer mazeret olarak, Türklerin sürgün edildikleri Ahıska bölgesindeki yer sıkıntısını öne sürmektedir. Bu iddiayı yerinde incelemek ve geri dönüş imkanını değerlendirmek amacıyla 1988 yılında Moskova'da S.S. Slobodnuk başkanlığında bir komisyon oluşturulmuştur. Komisyon, planlama çerçevesinde Ahıska'ya gitmiş ve Türklerin sürgün edildikleri bölgeleri yerinde incelemiştir. İnceleme neticesinde, Ahıska'daki 219 köyden 88'inin boş olduğu, tarım arazilerinin %70'inin kullanılmadığı, ayrıca bölge nüfusunda 1944 yılına göre 59.000 azalma olduğu tespit edilmiştir (Kalafat, Ağacan ve Sezgin 2001: 70; Khazanov 1995: 200; Mouravi 2007: 513; Sumbadze 2007: 329; Yunusov 2000: 35; Zeyrek 2001: 107).

Gürcistan'ın ileri sürdüğü iddiaların, geri dönüş sürecini engellemek veya en azından sürüncemede bırakmak amacıyla, kendi tutum ve davranışlarına meşruiyet kazandırmak için yapıldığı ortadadır. Egemen ve bağımsız olduğunu iddia eden bir devletin, çağdaş ve demokratik değerlerin hakim olduğu bir dünyada, belirtilen mazeretlerin arkasına sığınma gibi bir hakkı yoktur. Her zaman Batı dünyasının bir üyesi olduğunu iddia eden Gürcistan, çağdaş insan hakları hukukunun bir gereği olarak, Ahıska Türklerini Gürcistan'ın herhangi bir yerine değil, özellikle sürgün edildikleri Ahıska'ya yerleşmelerine izin vermek zorundadır. Ancak Gürcistan'ın tutumu bunun tam tersinedir. Ahıska'ya geri dönüşe müsaade etme yerine, Ahıskalıların kimliklerini tartışmaya açarak gündemi saptırmaya çalışmaktadır. Gürcistan'ın gerçek niyetinin anlaşılabilmesi için, Gürcü Tezi ve buna karşılık ileri sürülen tezler birlikte ele alınacaktır.

6.2. Ahıska Türklerinin Etnik Kökeniyle İlgili İddia ve Tartışmalar

Ahıska Türklerinin etnik kökenleriyle ilgili tartışmaların, genel olarak politika yüklü olduğu iddia edilmektedir. Bu yöndeki tartışmalar, “*Ahıska Türklerinin etnik kökenleri, Türk müdür?*” yoksa “*Tarihin belli bir döneminde Müslümanlığa dönmüş Gürcüler midir?*” soruları etrafında yoğunlaşmaktadır (Aydingün vd. 2006: 2).

Gürcistan’ın tutumu sorunun çözümünü engellediği gibi, çoğu zaman tartışmalara da neden olmaktadır. Gürcistan’daki tarihçi ve akademisyenlerden bir kısmının devlet politikasını desteklemeleri ülke kamuoyunda milliyetçi duyguları körüklemekte ve sorunun çözümüne karşı direnç yaratmaktadır.

Buna karşın Ahıska Türkleri, karşı tarafın tüm iddialarına kendi başına cevap vermek zorunda kalmaktadırlar. Konuyu bilen birkaç uzmanın dışında Gürcü tarafının iddialarını yanıtlayabilecek akademisyenleri bulunmamaktadır. Bu yüzden özellikle üniversitelerin çok ciddi desteğine ihtiyaçları vardır.

Ahıska Türklerinin etnik kökenleriyle ilgili tartışmaları üç grupta toplayabiliriz. Bunlardan ilki, Ahıska Türklerinin Kıpçakların torunları olduğu tezidir. İkincisi, Gürcülerin, Ahıska Türklerinin, önce Müslümanlaştırılan sonra da Türkleştirilen Meskhilerin torunları olduğu tezidir. Sonuncusu ise, Osmanlı Devleti tarafından İç Anadolu’dan getirilerek Ahıska’ya yerleştirilen Anadolu Türklerinin torunları olduğu iddiasıdır. Bu konu hakkında inceleme ve araştırma yapan (Yunusov 2000: 8) ve Khanzhin(2004: 496), sadece ilk iki iddia üzerinde durmaktadır. Diğer uzmanlardan Pentikainen ve Trier (2004: 9) ile Kalkan(1998: 162) ise, ilk iki tezi kabul etmekle birlikte üçüncü tezde ayrılmaktadır. Buna göre onlar, Ahıska Türklerinin Anadolu Türklerinin torunları olduğu iddiası yerine, “*Oğuz boylarından biri olarak kabul edilen Azerbaycan Türkü oldukları*” tezini ileri sürmektedirler.

6.2.1. Ahıska Türklerinin, Kıpçakların Torunları Olduğu Tezi

Bu teze yönelik temel veriler, “İkinci Bölüm” Madde 2.1’de kısaca özetlenmiş ve Ahıska Türklerinin Kıpçakların torunları olduğu sonucuna varılmıştır. Burada sadece, “*Yukarı Kür ve Çoruh boylarına yerleşen Kıpçakların bugünkü torunları din, kültür, gelenek ve görenekler konusunda aynı değerleri paylaşıyorlar mı?*” ve “*Artvin,*

Ardahan ve Ahıska'da yaşayan insanlar aynı ortak değerlere mi sahiptirler?" sorularının cevabı verilecektir.

Konuyla ilgili antropolojik araştırma yapan Akkoyun(2009: 294); *"4-12 Mart 2009 tarihleri arasında Gürcistan'ın Ahıska bölgesine bir ziyarette bulundum. Bu ziyarette sürgünden yeni yeni dönmeye başlamış Ahıska Türkleri üzerinde gözlem yapma ve söz konusu Ahıskalılarla birebir görüşmek suretiyle Ahıska Türkleri hakkında kanaat edinme imkanı buldum. Sonuç olarak Yavuzköy(Şavşat/Artvin)'deki kültür her yönüyle Ahıska bölgesindeki Ahıska Türklerinin kültürüyle benzeşmektedir. Hem de Ahıska Türklerinin Çarlık ve Sovyet Rusya döneminde defalarca sürgün edilerek, zulüm ve baskılara maruz kalarak uğratıldıkları asimilasyon politikalarına rağmen..."* demektedir.

Wimburs ve Wixman(1987: 152) da konu ile ilgili yaptıkları çalışmalarında bu iddiayı doğrulamaktadırlar. Onlara göre; *"Mesket Türklerini Doğu Anadolu'daki Türklerden ayırt eden özel bir etnik veya lisan karakteristikleri, kısaca hiçbir şey yoktur. Onlar sadece Mesketya denilen bölgede yaşayan Türklerden başka bir şey değildirler."* Pentikainen ve Trier(2004: 10), Demiray(2012: 883) ve Kalkan(1998: 163) ile birlikte Khazanov(1995: 195) da, bu iddiayı kabul etmektedir. Yine bu alanda çalışma ve inceleme yapan başka gruplar da, bu iddiayı teyit etmektedir (Arquint vd. 1998: 18; Aydınğün vd. 2006: 23; Ray 2004: 115).

Konu üzerinde çalışmış ve incelemelerde bulunmuş uzmanlardan biri olan Zeyrek(2006: 35) de; Akkoyun'un tezlerine benzer şeyleri söylemektedir: *"Ahıska Türkleri, Türk kültürünü canlı bir şekilde yaşatmaktadır. Onların, ev, mutfak, giyim, aile, düğün, bayram, yas, sünnet gibi maddi ve manevi kültür varlıkları, Ardahan, Artvin, Ardanuç, Şavşat, Oltu ve Tortum bölgeleriyle aynı özellikleri taşımaktadır."*

Kırgızistan'da yaşayan Ahıska Türklerinin folkloru üzerinde çalışma yapan bir başkası da, Ahıskalıların Türkiye'den kilometrelerce uzakta yaşamalarına rağmen Anadolu kültürünü muhafaza ettiğine vurgu yapmaktadır: *"Yıllardır Ahıskalılar vatanından ayrıdır ama kendi kültürlerini muhafaza etmiş ve günümüze kadar yaşatmıştır. Bugün Kırgızistan'da Ahıskalıların evine giden bir Anadolu insanı hiç yabancılik çekmez. Bu da Ahıskalıların Anadolu'nun bir parçası olduğunu gösteriyor. Günümüzde Ahıskalılar Türk kültürünü Anadolu'dan çok uzaklarda yaşatmaktadırlar"* (Ragibova 2008: 137).

Avrupa Azınlık Sorunları Merkezi(*The European Centre for Minority Issues, ECMI*)’nin yayınladığı dokümanı hazırlayan grup; Ahıska Türklerinin etnik kökeni konusuna pek fazla girmemekte, dillerinin Doğu Anadolu Türkçesine benzediğini belirtmekle birlikte, daha çok Azericeye yakın olduğuna vurgu yapmaktadır (Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 59).

Konuyla ilgili çalışma yapan Sanikidze ve Walker(2004: 18)’a göre de, Ahıska Türklerinin büyük bölümü kendilerini Türk ve Müslüman olarak kabul etmektedir. Çok az bir bölümünü oluşturan Hsna Derneği üyeleri ise, kendilerini Gürcü ve Müslüman olarak tanımlamaktadır. Bu konuda asıl dikkati çeken husus, Gürcistan vatandaşlığını elde etmek için mücadele eden Ahıskalıların kendilerini “*Gürcü Diasporası*” olarak algılamamalarıdır. Yani Gürcistan’ın herhangi bir yerinde yaşamak gibi bir niyetleri yoktur. Kendilerini özgün bir ulus olarak gören Ahıskalıların, tek hedefleri atayurtları olan Ahıska’ya dönmek ve yaşamlarını orada devam ettirmektir (Arquint vd., 1998: 7).

Tam bu noktada aynı amaçla kullanılmış olsa da “*Ahıska Türkleri*” ve “*Mesket Türkleri*” tabirlerinin farklı anlamlara sahip olup olmadığı sorusu akla gelmektedir. Aslında hiçbir fark yoktur. Hemen hemen aynı bölgeyi tanımlayan “*Mesket*” ve “*Ahıska*” kelimelerinin etnik kökenle hiçbir ilgisi yoktur. Birincisi Osmanlı’dan önceki dönem, ikincisi ise Osmanlı dönemi olmak üzere iki farklı döneme gönderme yapılmaktadır. Buna rağmen Ahıskalılar, ortam ve bulundukları ülkeye bakmaksızın “*Mesket Türkü*” yerine büyük çoğunlukla “*Ahıska Türkü*” tabirini kullanmayı tercih etmektedirler (Klinchenko vd., 1999: 5; Reisman 2012: 5; Trier ve Khanzhin 2007: xxi; Yunusov 2000: 7). Hatta “*Ahıska Türkü*” tabirini tercih edenler bile, Türklüklerinin Ahıska sıfatı ile birlikte kullanılmasından büyük rahatsızlık duymaktadırlar. Onlara göre, nasıl ki “*Sivas Türkü*” veya “*Erzurum Türkü*” tabiri kullanılmıyorsa “*Ahıska Türkü*” tabiri de kullanılmamalıdır (Budak 1997: 1631; Türk ve Yılmaz 2014: 66).

Bununla birlikte yabancı bilim adamları, akademisyenler ve devlet adamları daha çok “*Mesket Türkleri*” tabirini kullanmaktadır. Bu yüzden bu terim zaman zaman yanlış anlamalara neden olabilmektedir. Örneğin konuyla ilgili yapılan bir çalışmada, “*Mesket Türkleri*” tabirinin açıklaması hemen hemen “*Gürcü Tezi*” ile aynı manada kullanılmıştır. Zaten konunun tartışmalı hale gelmesi de bu şekildeki kullanımlarından kaynaklanmaktadır. Zira bu tanımlamaya Gürcistan’nın kendisi de itiraz etmektedir.

Çünkü Gürcistan, Mesketlerin etnik kökenlerinin Türk değil Gürcü olduğunu iddia etmektedir (Aydingün vd. 2006: 2).

Genel olarak bakıldığında adlandırma konusunda Türkiye’de “*Ahıska Türkleri*” tabiri kullanılırken, Gürcistan’da “*Mesketler*”, Rusya ve Batı’da ise “*Mesket Türkleri*” tercih edilmektedir (Kolukırık, 2011: 171; Kuznetsov, 2007: 212; Ray, 2004: 102; Reisman, 2012: 5). Rusya’da “*Mesket Türkleri*” tabiri, tam olarak Sovyetler Birliği döneminde “*Ahıska Türkleri Sorunu*”nun sıkça gündeme geldiği 1960’lı yıllarda kullanılmaya başlanmıştır (Bairagdarov 2001: 40; Mat 2002: 285; Osipov ve Swerdlow 2007: 572; Saygılı 2004: 82).

Bu tartışmalarda son noktayı, Ahıska Türklerinin kendileri koymuştur. Bu bağlamda RF, Azerbaycan ve Gürcistan temsilcilerine ilave olarak Ahıska Türkleri Vatan Cemiyeti’nin temsilcilerinin katılımıyla 7-10 Eylül 1998 tarihleri arasında “*Ahıska Türkleri Sorunu*”’nu görüşmek üzere AGİT’e bağlı UAYK’nın koordinatörlüğünde Lahey(Hollanda)’de bir toplantı düzenlenmiştir. Bu toplantının en önemli konularından birini de, tarafların görüşmelerde birbirlerini tanımlamada hangi terminolojiyi kullanacakları üzerine yapılan tartışma oluşturmıştır. Yapılan hararetli tartışmalar neticesinde Vatan Cemiyeti tarafından “*Mesket Türkleri*”, Gürcistan tarafından ise “*Mesketler*” tabirinin kullanılmasına karar verilmiştir. Söz konusu karar, toplantı tutanağına yansıtılarak kayıt altına alınmıştır (Çavuşoğlu 2007: 17; Kütükçü 2005: 18; Pentikainen ve Trier 2004: 31; Sezgin 2001: 46; Yunusov 2000: 59).

Dolayısıyla bu konuyu ayrıca ele almaya gerek olmadığı düşünülmektedir. Bununla birlikte bu konunun bölge üniversiteleri tarafından tekrar ele alınarak yeterli veri tabanının oluşturulması, karşı tezlerin bilimsel metodlarla çürütülebilmesi için zorunludur. Ahıskalıların Kıpçakların torunları olduğu tezindeki en büyük sıkıntı, kendi iddialarını uluslararası bir ortamda bilimsel yöntemlerle ispat edebilmek için yeterli doküman veya kaynaklara sahip olunmamasıdır. Gürcü tarafı, bu konuda her fırsatı kullanarak iddialarını yabancı dilde özellikle İngilizce olarak yayınlamaya gayret etmektedir. Ahıskalılar, bu konuda da yalnız bırakılmaktadır. Bunun en somut örneğini, 2001 yılında Kafkas ve Tiflis üniversitelerinin katılımıyla Kars’ta ortaklaşa düzenlenen “*I. Uluslararası Tarih Sempozyumu Bildirileri Kitabı*”nda görmek mümkündür. Adı geçen bildiriler kitabının bir eleştirisini yapan Uramalı(2002: 23), Gürcü akademisyenlerin tamamen “*Gürcü Tezi*”ni destekler mahiyette bir hazırlık yapmasına

karşılık Türk akademisyenlerin ne Ahıska bölgesini, ne de “*Ahıska Türkleri Sorunu*”’nu ele almamalarını üzüntüyle karşılamaktadır.

Diğer iki tez de, Türk akademi camiasında yeterli oranda tartışılmamaktadır. Nedeni tam olarak bilinmemekle birlikte özellikle “*Gürcü Tezi*”’ne karşı birkaç Ahıskalı uzmanın dışında yeterli ilgi gösterilmediğini söyleyebiliriz. Ancak çözüm arayışlarında karşı tezlerin ne olduğunu tam olarak bilmeden yapılan hamleler çoğu zaman sonuçsuz kalmaktadır. Sonuçsuz kalmasa bile karşı tezi çürütemediği için inandırıcılığı olmamaktadır. Bu nedenle karşı tezler üzerine yeterli çalışma yapılmalı ve konu değişik platformlarda gündeme getirilerek tartışılmalıdır.

6.2.2. Gürcü Tezi

Gürcistan tarihinde hem Sovyet hem de Sovyet sonrası dönemde, Ahıska Türklerinin Gürcü soyundan gelen Mesketlerin torunları olduğu iddia edilmektedir. Bu iddiaya göre; 16. yüzyılın sonundan 19. yüzyıl ilk çeyreğine kadar çok güçlü Türk kültürüne maruz kalan Meskhiler, önce dinlerini değiştirerek Müslüman olmuşlar, sonra da tamamen Gürcülerden ayrılarak Türkleşmişlerdir (Pentikainen ve Trier 2004: 9; Polian 2004: 155; Ray 2004: 104; Sheehy ve Nahaylo 1980: 24; Sumbadze 2007: 289; Trier ve Khanzhin 2007: xx; Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 7; Yunusov 2000: 8). Bu iddia, Ahıska Türkleri Sorunu’nun çözümüne yönelik atılan her adımda Gürcistan tarafından gündeme getirilmeye çalışılan “*Gürcü Tezi*”’nin temel dayanağını oluşturmaktadır.

Fergana Olayları’ndan sonra konunun uluslararası alanda gündeme gelmesi nedeniyle “*Gürcü Tezi*”’ni ülkesinde ilk ele alanlardan biri, Gürcü tarihçi Nodar Lamouri’dır. 11 Temmuz 1989 tarihli Zarya Vostoka gazetesinde yayınlanan bir makalesinde, konuyu; “*Yukarı Kür ve Çoruh havzası Yukarı Kartli’dir. Bölgenin ezeli nüfusunu Gürcü kabilesi olan Meskhiler oluşturmuştur. XVIII. yüzyıla kadar buralarda az sayıda bile Türk nüfusu görülmemiştir. Bu Meskhiler baskı ile İslamlaştırılmış ve Türkleştirilmiştir. Rusya’nın seçkin tahsil kurumlarına alınmayınca, Türk okullarında okudular; iyice Tüklük şuuru gelişti. Böylece kendi milli kök ve kültürlerinden koptular. Hristiyan Gürcülerden ayrıldılar. Hatta Gürcü düşmanı oldular...*” (Aktaran: Zeyrek 2001: 144). şeklinde özetlemektedir.

Nodar'ın bu ifadesi, tarihi gerçekler açısından birçok yanlış içinde barındırmaktadır. Herşeyden önce Meskhiler, bir Gürcü kabilesi değildir. Fransız tarihçisi Brosset ve Gürcü dil bilgini Marr'da bunu teyit etmektedir. Zeyrek(2001: 146)'e göre; *“Meskhiler kesinlikle Gürcü olmamakla beraber, bugünkü Ahıska Türklüğünü de ifade etmez. Ancak bölgeye “Mesketiya” olarak kendi adlarını bırakmış ve Hitit, Asur, Sümer gibi kaybolmuş eski bir Türk kavmidir.”* Fransız, Gürcü ve Türk uzmanlar bu konuda birleşmektedir. Ahıska Türkleriyle ilgili çalışmalarıyla tanınan Alexander Osipov'a göre de, *“Gürcü Tezi”*'nin daha fazla sorgulanmasına ihtiyaç vardır. Zira tez, daha çok Sovyet ve Batılı bilim adamlarının yorumlarına dayanmaktadır (Aydıngün vd. 2006: 4).

Nodar'ın bu bölgede hiçbir zaman Türk yaşamadığı iddiasına gelince; yine Fransız tarihçi Brosset ve Gürcülerin en eski tarihi kaynaklarından birisi olan Kartlis-Ckhovreba'da Nodar'ın bu iddiasını yanlışlamaktadır (Kırzioğlu 1992: 15). Dolayısıyla aynı konuyu burada yeniden tekrarlamaya gerek yoktur.

Bu noktada Gürcü devlet adamlarının konuya yaklaşımları önem kazanmaktadır. Yeniden Entegrasyon Bakanlığı görevini yürüten ve daha önce Milliyetçilik ve Etnik Anlaşmazlıklar Enstitüsü Başkanlığı görevini de yapmış olan Paata Zakareişvili, Gürcistan Parmalentosu İnsan Hakları ve Etnik Azınlıklar Komisyonu Başkanı iken Ahıska Türklerinin etnik kökenleriyle ilgili tartışmaya katılmıştır. Zakareişvili; bu konudaki görüşünü, *“Meskhetiya Türkleri diye saçma, arsız ve asılsız bir terimle tanımlanan bu halk, aslında yüzyıllarca Gürcistan'ın Mesketiya bölgesinde oturmuş olan Hristiyan Meskhi boyundan gelme insanlardır. Türkler bu bölgeyi işgal edince çoğu Müslüman olmak zorunda kalmıştır...Bana kalırsa, onlar için sadece ve sadece sürülmüş Meskhiler ifadesini kullanırım. Ben onlara iki aşamada dönüş izni verilmesinden yanayım. Gürcistan'ın belli şartlarına ve öngördüğü kurallarını kabul eden Meskhilere dönüş izni verilmeli. Bu durumda başlıca şart şu olacaktır: Meskhiler devletin belirlediği yerlere iskan edileceklerdir ve orada mecburi iskana tabi tutulacaklardır. Yoksa hepsi Meskhetiya'ya dönerse orası çabucak bir Türk bölgesine dönüşür ve oradaki Ermeni halkını da düşünürsek yeni bir savaş bölgesi yaratmış oluruz. Meskhilerin toplu halde Meskhetiya'ya dönüşü, bizim için intihar demektir, Güney Gürcistan'ı kaybetmek demektir.”* diye belirtmek suretiyle Gürcistan'ın resmi yaklaşımını ortaya koymuştur (Uravelli 2012a: 35). Görüldüğü gibi, Zakareişvili kendi

iddiasıyla çelişmektedir. Gürcü olduğuna inandığı Ahıska Türklerin geri dönmesiyle bölgeyi Türkleştirmelerinden korkması, aslında onların Gürcü değil de Türk olduklarına inancının bir göstergesidir.

Ahıska Türkleri konusunda bu şekilde bir anlayışa sahip olan Gürcülerin, farklı iddialara karşı tepkileri doğal olarak çok sert olmaktadır. Kendi tezlerinin dışındaki farklı ve tarafsız yaklaşımlara karşı nasıl bir tutum sergilediğini anlayabilmek için, “Literaturnaya Gruziya Dergisi”nin Eylül 1988’de çıkan 9. sayısının 98-101 sayfaları arasında kalan bölümünü okumak yeterlidir. Bu bölümde, Moskova’da yayın yapan Trud Gazetesi’nin 8 Eylül 1988’de yayınlanmış olan “*Olaylar, insanlar ve şerefli ad*” isimli röportajına cevap verilmiştir. Konuyu ele alan Uravelli, her iki yayının da tercümesini yapmış ve yorumsuz olarak kendi bölümüne koymuştur. Gürcü dergisinin cevabi yazısı, Gürcü Tezi’nin aleyhine olan görüşlere nasıl tepki gösterildiğinin kayda değer bir örneğidir. Cevapta; haberi yapan Trud Gazetesi’nin muhabiri V. Galenkin konunun esasını bilmemesinden dolayı eleştirilmekte, Mesketiya’da sürgün edilenlerin çoğunluğunun Türk değil, Müslüman Gürcüler oldukları belirtilmekte, bunların milliyetini ve etnik kimliklerinin belirlenmesinin Moskova’da oturan gazetecilerin işi olmadığı iddia edilmektedir (Uravelli 2010: 13).

Bu gelişmelerin yaşandığı dönemde Gürcü Hükümeti, 9 Aralık 1996’de yayınladığı 802 sayılı bir kararname ile, Gürcülerin Meskhi olduğunu iddia etmiştir. Kararname ile, “*Gürcistan’dan Sürülmüş ve Geri Dönen Meskhilerin Hukuki ve Sosyal Sorunlarının Çözümüne Yönelik Devlet Programı*” onaylanmıştır. Kararnamenin ilk cümlesinde, “*SSCB Devlet Savunma Komitesi’nin 31 Temmuz 1944 tarih ve 6279 sayılı kararıyla, Gürcistan’ın güneyinden ve ayrıca Samtskhe-Cavakheti’den Gürcüler dahil nüfusun bir kısmı sürülmüştür*” denilmektedir (Uravelli 1999: 361; Yunusov, 2000: 51).

Sürgün edilen nüfusun geriye dönüşünün ve haklarının iade edilmesinin amaçlandığı bu programla, geriye kabul edileceklerin adaptasyonu, ayrıca milliyet ve soyadlarının iade edilmesi öngörülmüştür. Karaname, iki açıdan önemlidir. İlki, Gürcü Tezi’nin resmi olarak belgelendirilmesidir. Perestroyka dönemine kadar sadece Gürcü aydınları, tarihçiler ve Ahıska Türkleri arasında tartışılan Gürcü Tezi, ilk defa Gürcü Yönetimi tarafından belgelendirilmiştir (Uravelli 1999: 361). Diğeri ise, kararname Gürcü Yönetimi’nin farklı görüşlere karşı ön yargısını tescillendirmektedir. Bunun anlaşılabilmesi için kararnamenin okunması yeterlidir. Ahıska Türklerinin geri dönüş

sorununu çözmek amacıyla hazırlanan kararnamede, Ahıska ve Türk kelimelerinden hiç bahsedilmemektedir. Bu da, Gürcü Yönetimi'nin konuya bakış açısını açıkça ortaya koymaktadır.

Gürcistan'ın bu yaklaşımının yabancılar tarafından nasıl algılandığı da önemlidir. Bu bağlamda "Avrupa Ulusları Federal Birliği"ne ait bir heyetin 9-11 Kasım 1998 tarihleri arasında Gürcistan'a yaptığı keşif ziyareti neticesinde hazırladığı raporda Gürcistan'ın durumu şu şekilde ortaya konulmaktadır: *"Gürcistan'da etnik sınıflandırmanın derecesi, halkların nasıl adlandırıldığıyla ilgi olarak açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Gürcistan'da "Türk" kelimesinin kullanılmasından kaçınılmaktadır. Bunun yerine sadece "Mesketler" tabiri kullanılmaktadır. Bu yaklaşımdaki asıl niyet; bu insanların, İslam dinine inanan ve Türkçe konuşan Gürcü kökenliler oldukları gerçeğinin altını çizmektir. Buna karşılık Gürcistan dışında teşkilatlı olarak faaliyet gösteren "Mesket Türkleri", kendilerini Türk olarak tanımlamaya büyük önem vermektedir. Ayrıca yine onlar, Gürcistan'da vatanları dışında başka bir bölgeye yerleştirilmeyi asimilasyon olarak tanımlamaktadırlar. Bu konuda her iki tarafta tarihi gerçekleri kendi yorumuyla ortaya koymaktadır. Biz heyet olarak, etnik tanımlamalarla ilgili yapılacak bir sabitlemenin problemler yarattığına ve böyle bir durumun problemi çözmek amacıyla gösterilen gayretlere çok az destek sağladığına inanmaktayız."* (Arquint vd. 1998: 7).

"Mesket Türkleri"ni etnik ve dil açısından Türk olarak kabul eden Wimburs ve Wixman(1987: 154), bu durumu 16. yüzyılın sonu ve 17. yüzyılın başındaki değişime bağlamaktadır. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin Ahıska bölgesini ele geçirme tarihiyle aynı döneme denk düşen bu değişim tarihi bir bakıma Gürcü Tezi'ne hizmet etmektedir. Konuyla ilgili alan çalışmasına katılan Rus araştırmacı Kuznetsov(2007: 205) da, mülakat yaptığı Ahıskalıların hemen hemen tamamı kendilerini Türk olarak kabul etmelerine karşın kesin bir yargıda bulunmayarak örtülü de olsa Gürcü Tezi'ne destek vermektedir. Bu nedenle hem Batı dünyasında hem de Rusya'da mevcut algının değişmesi için ciddi akademik çalışmalara ve bunların yabancı dilde yayınlanmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

6.2.3. Ahıska Türklerinin, Anadolu Türklerinin Torunları Olduğu Tezi

Ahıska Türkleri sorununu ele alan bazı uzmanlar, çalışmalarında Ahıska Türklerinin etnik kökenine de değinmiştir. Ancak konuyu detaylı bir şekilde incelemeyen ele alan bu çalışmalarda sadece göç olayına değinilmesi, Ahıska Türklerinin etnik kökeni hakkında tereddütlere neden olmaktadır.

Bu alandaki çalışmalardan biri, “*Ahıska Türklerini*” tanıtmak amacıyla Zakir Avşar ve Zafer S. Tunçalp tarafından hazırlanan dokümandır (Zeyrek 2001: 219). Avşar ve Tunçalp(1994: 6)’a göre; Osmanlı Devleti, Gürcistan’ı fethettikten sonra İç Anadolu’dan özellikle de Konya, Tokat ve Yozgat’tan seçtiği bir kısım vatandaşını Ahıska ve civarına getirerek yerleştirmiştir. Dolayısıyla Ahıska Türkleri, bu Anadolu Türklerinin torunlarıdır.

Diğer bir çalışma ise, Rasim Bayraktar tarafından kaleme alınan “*Ahıska-Çıldır Beylerbeyliği*” isimli dokümandır. Yazara göre; Osmanlı Devleti, o dönemde uyguladığı iskan politikası gereği İç Anadolu’dan bir kısım vatandaşını Ahıska bölgesine getirerek yerleştirmiştir (Bayraktar 2000a: 27). Bu iddia, Gürcülerin tezleriyle birebir uyuşmaktadır (Mouravi 2007: 527). Zira Gürcülere göre; Mesketiya bölgesini ele geçirmesinin ardından Osmanlı Devleti, siyasi açıdan kendine sadık bir toplum yaratmak amacıyla Müslüman Türk, Kürt ve Terekemelerin bölgeye göçünü teşvik etmiştir (Beridze ve Kobaidze, 2010: 55). Bu konuda Bayraktar’ın iddiasını doğrulamak amacıyla kullandığı kaynak ise; onun tamamen aksini iddia etmekte, Anadolu’dan veya Azerbaycan’dan göçmen getirilip yerleştirilmediği halde, bölgedeki çok güçlü Türk kültürünün varlığını “*bölgenin çok ezelden beri Türk yurdu olarak kullanılmasına*” bağlamaktadır (Kayabalı ve Arslanoğlu 1973c: 381).

Bazı gazetecilerde benzer düşünceleri Ahıska Türklerini tanıtmak amacıyla yayınladıkları yazı dizilerinde dile getirmiştir. Bunlardan biri olan Arslan Tekin de, Şubat 1999’da “*Türkiye Gazetesi*”ndeki çalışmasında, Ahıska Türklerinin Anadolu Türklerinin torunları olduğunu iddia etmiştir (Zeyrek 2001: 212). Hatta Bursa’da faaliyette bulunan “*Ahıskalı Göçmen Türkleri Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Derneği*” Başkanı Veysel Kılıç(2003: 48), Tekin ile aynı fikirdedir. Ayrıca Kazakistan’daki bir üniversitede profesör olarak görev yapan Ahıska Türkü de, bu iddiayı desteklemektedir (Aydingün 1999: 128).

Bu tip iddialar, şüphesiz kasten yapılmamıştır. Ancak bu iddiaları kesin bir şekilde destekleyecek uygun kaynaklar da gösterilmemiştir. Diğer taraftan sürgündeki Ahıskalılar da, sık sık “*Bizler Osmanlı’nın torunlarıyız*” veya “*Bizler Osmanlı Türkleriyiz*” ifadelerini kullanmaktadır (Kuznetsov 2007: 212; Malynovska 2007: 259; Ray 2007: 113). Hatta Türkiye’ye göç etmiş Ahıskalılar da bile, kendilerini Anadolu Türklerinin torunları olduklarını iddia edenler vardır (Kahraman ve İbrahimov, 2013: 88). Bu konu üzerinde araştırma yapan Aydıngün(2001: 137)’ün de belirttiği gibi; bu tip ifadeler, “*kendilerinden nispeten daha geri durumda gördükleri yerli halk tarafından ayrımcılığa maruz kalmış olan Ahıskalıların, kendilerinin daha medeni bir toplumdan geldiklerini göstermek için*” kullanılmaktadır. Yoksa onların da söz konusu iddialarını teyit edebilecek herhangi bir kanıtları yoktur. Bununla birlikte Türkiye’ye göç edenlerin neden böyle bir davranış sergilediklerini anlamak zordur.

Sebebi ne olursa olsun kasıtsız yapılan bu tür iddiaların yansımaları olumsuz olabilmektedir. Herşeyden önce istemeyerek de olsa Gürcü Tezi’ne destek verilmektedir. Zira bazı Gürcü yazarlar, “*17. yüzyılda Muhammed’in dininin zorla kabul ettirilmesinin yanı sıra, bölgeye yoğun bir şekilde Türkler ve diğer milletler zorla ya da isteyerek yerleştirilmiştir...*” iddiasında bulunmaktadır (Beridze ve Kobaidze 2010: 55; Zeyrek 2001: 18). Ayrıca bu yaklaşım, Ahıska’nın çok eski tarihlerden itibaren Türk yurdu olduğu tezine de zarar vermektedir. Dolayısıyla Ahıska Türklerine destek olmak amacıyla hazırlanan bu tip çalışmalar farkında olmadan Gürcü propagandalarına hizmet etmektedir.

6.2.4. Ortaya Atılan Mevcut Tezlerin Analizi

Ahıska Türklerinin etnik kökenleriyle ilgili tartışmalar şüphesiz bundan sonra da devam edecektir. Bu konuda yapılması gereken faaliyetlerden biri, ortaya atılan tezlerin akademik camiada daha fazla tartışılmasına zemin hazırlamaktır.

Bu inceleme neticesinde ulaşılan sonuç, Ahıska Türklerinin etnik kökeninin Kıpçaklara dayandığı, yani Türk olduğudur. Bu teze karşılık Gürcülerin daveti üzerine yoğun olarak 12. yüzyılda bölgeye gelen Kıpçakların, bölgenin yerlisi olan Meskhilerle karışmadığını iddia etmek gerçekçi değildir. Karışımın, küçük grubun nispeten daha büyük grup içinde kaybolması şeklinde olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte

Ahıska Türkleri; Osipov'un belirttiği gibi, Müslüman göçleri (Kıpçaklar, Türkmenler, Karapapaklar, Kürtler ve Lezgiler) ve Müslümanlığı kabul eden Gürcülerin karışımından meydana gelmemiştir (Aydingün vd., 2006: 4). Masum gibi görünen bu iddiayı kabul etmek, yukarıda özetlenen tarihsel süreci yok saymak demektir.

Konuyu inceleyen Tomlinson; Ahıska Türklerinin Kıpçakların torunları olduğu tezini, Arif Yunusov'dan alıntılar yaparak ele almıştır. Vardığı sonuç, ileri sürülen bilgilerin akademik yeterliliğinin olmadığı şeklindedir (Tomlinson, 2005: 12). Aynı şekilde incelemesinde hem Gürcü hem de Ahıska Türklerinin tezlerine yer veren Swerdlow(2006: 1833), her iki tarafın tezlerinin de siyaset ve duygu yüklü olduğu sonucuna varmıştır.

Bu yüzden konunun Türk, Rus, Gürcü ve Batılı uzmanların katılımıyla değişik platformlarda tartışılması önemli sonuçlar doğurabilir. Bu sayede hem karşı tezlerin ne olduğu öğrenilecek, hem de Ahıskalıların Türk olduğu tezinin doğruluğu konusunda Türk kamuoyu daha iyi bilgilendirilmiş olacaktır. Ancak daha da önemlisi , Türk uzman ve akademisyenlerinin araştırmaları neticesinde hazırlacak dokümanların İngilizce ve uygun diğer dillerde yayımlanmasıdır. Bunun yapılması halinde karşı tezler daha kolay çürütülebileceği gibi dünya kamuoyu da bilgilendirilebilecektir. Bu yapıldığı takdirde Pentikainen ve Trier(2004: 46) tarafından haklı olarak ifade edilen *“mevcut yayınların çoğunun, birkaç uzman tarafından yapılan araştırma sonuçlarının tekrarından ibaret olduğu”* şeklindeki eleştirilerine de cevap verilmiş olacaktır.

Türk akademi camiasının Ahıska Türklerinin kimlikleriyle ilgili tartışmalara yeterli ilgi göstermemesi Gürcistan'ın elini güçlendirmektedir. Gürcistan, her fırsattan istifadeyle uluslararası kamuoyunu etkilemeye çalışmaktadır. Gürcistan'ın bu girişimlerini boşa çıkarabilmek için tezinin bilimsel açıdan nasıl temellendiğini bilmek gerekir. Bu yüzden çalışmanın devam eden bölümünde Gürcü tarafının bakış açısı detaylandırılacaktır.

6.3. “Gürcü Tezi”nin Bilimsel Dayanaklarının Sorgulanması

Ahıska Türkleri Sorunu, Gürcistan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte ülke gündeminin önemli konularından biri haline gelmiştir. Bununla birlikte bağımsızlığını kazandığı tarihten itibaren uluslararası kamuoyunun baskılarına rağmen tutumunu

değiştirmemiştir. Gürcü Yönetimi, Ahıska Türklerinin geri dönüşünü kabul etme taleplerine karşı, “*Gürcü Tezi*”nin gereklerinin yerine getirilmesi şartını ileri sürmüştür.

Bu nedenle “*Gürcü Tezi*” önce ülke içinde tartışılarak kamuoyu desteği sağlanmış, sonra da ülke dışında ortaya çıkan değişik fırsatlardan istifade edilerek uluslararası kamuoyu yönlendirilmeye çalışılmıştır. Bu konuda, devlet yetkilileri ve temsilcileri kadar, Gürcü akademisyenler de gayret göstermektedir.

Gürcistan tezine bağlı olarak geri dönüş için Gürcü kimliğinin kabul edilmesi şartına, Ahıskalıların büyük çoğunluğu şiddetle itiraz etmiştir. Bu yöndeki itiraz, daha önce Vatan Cemiyeti’nin “*Gürcülüğü taktik olarak kabul edelim*” teklifine yapılandan bile daha güçlü olmuştur. Ahıska Türkleri, her ne pahasına olursa olsun Türklüğünden asla taviz vermemiştir. Konuyla ilgili olarak Kazakistan’da mülakat yapılan bir Ahıskalı, “*Onların Gürcistan’a gitmemize müsaade edeceklerini düşünmüyorum. Onlar, etnik köken olarak Gürcü olduğumuzu söylememiz halinde bizi kabul edebileceklerini söylüyorlar. Türklüğümüz nedeniyle bizi sürgün ettikleri için bunu yapamayız. Onlar, bizim Türk olduğumuzu biliyorlar. Zaten biz Gürcü olsaydık, onlar bizi sürgün etmezdi*” demiştir. (Aydingün 2002a: 51). Buradan da anlaşılabacağı üzere, sıradan bir Ahıskalı bile, kendi halkı üzerinde oynanmak istenen oyunun farkındadır.

Ahıska Türkleri, haklarında oynanan oyunun senaryosunu oluşturan “*Gürcü Tezi*” ile mücadele etmek için güce ve yeterli bilgi birikimine sahip değildir. Gürcü iddiaları, Türk kamuoyu tarafından bilinmemektedir. Tez hakkında yeterli bilgi sahibi olmayan akademik camianın da, konuya gerekli ilgiyi gösterdiği söylenemez.

“*Gürcü Tezi*”ni ortaya koyan çalışmaların ortak özelliği, Ahıska Türklerinin kendilerini nasıl algıladıklarına hiç önem verilmemesidir (Arquint vd. 1998: 19). Bu alanda yapılan çalışmaların genel hedefi, sözde değişimin nasıl olduğunun ispat edilmesidir. Buna göre kimlik değişimi kapsamında, dönemin Osmanlı idarecilerinin ekonomi başta olmak üzere bazı vasıtaları kullanmak suretiyle Meskhilerin önce dinlerinin sonra dillerinin değiştirildiği, en nihayetinde de asimile edilerek Türkleştirildiği iddia edilmektedir (Beridze ve Kobaidze 2010: 53).

Ahıska Türklerinin etnik kökeninin Gürcü olduğunu iddia eden ve iki farklı etnik köken arasındaki bu değişimin nasıl gerçekleştiğini inceleyen Gürcü akademisyenler Beridze ve Kobaidze; çalışmalarına, değişim sürecini tanımlamakla başlamışlardır.

Onlara göre; bu tür olaylarda değişim, demografik ve siyasi şartların olgunlaşmasına bağlı olarak bir etnik gruba ait karakteristik özelliklerinden birinin diğer etnik grubun benzer özelliği lehine değişimle başlamaktadır. Bu değişim, genellikle diğer karakteristik özelliklerin değişimini de teşvik etmektedir. Neticede süreç, etnik özelliklerinin tamamının değişimiyle sonuçlanmaktadır. Bu tür olaylarda vatandaşlık ve ulusal kimlikle ilgili değişim, genel olarak bir nesillik süre içerisinde tamamlanabilmektedir. Ancak yeni kimliğe ait aidiyet duygusunun gelişimi, birkaç asırlık bir süreyi gerektirmektedir (Beridze ve Kobaidze 2010: 54).

Bu tanımlamaya göre, Meskhilerin değişimi ve Türkleşmesi süreci dört aşamada tamamlanmıştır. Birinci aşama, Osmanlı Devleti'nin Mesketya bölgesini ele geçirmesinin ardından Meskhilerin 16. ve 17. yüzyıllarda İslam dinini kabul etmeleriyle başlamıştır. Osmanlı Devleti, aynı dönemde siyasi açıdan kendine sadık bir toplum yaratmak amacıyla Müslüman Türk, Kürt ve Terekemelerin bölgeye göçünü teşvik etmiştir. Meskhilerin Müslümanlığı tercih etmesinde, Osmanlı Devleti'nin başarıyla kullandığı ekonomik faktörler etkili olmuştur. Bunun bazı pratik nedenleri vardır. Herşeyden önce Müslüman olmayan birinin, orduda görev alamamasına bağlı olarak kılıç taşıması mümkün değildi. Ayrıca kendine ait bir toprağı da olamıyordu. En önemlisi de, Müslümanlar Hristiyanlara nazaran daha az vergi ödüyorlardı. Belirtilen avantajlardan yararlanmak isteyen bölgedeki Meskhiler, Müslüman olmaya başlamışlardı (Beridze ve Kobaidze 2010: 56; Lombadze 1975, aktaran: Beridze 2014; 103).

İkinci aşamada, İslam dinini seçen Meskhiler, Müslüman olmaya bağlı olarak isim ve soyadlarını değiştirmeye başlamışlardır. Bu dönemde Müslümanlığı kabul eden Meskhiler, doğrudan “yerli” olarak tanımlanabiliyordu. Yerli olarak tanımlanmak, Müslüman olmanın bir göstergesi olduğu kadar, toplumda önemli bir sosyal statüye sahip olmanın da bir göstergesiydi. Böyle bir sosyal statüye sahip olmanın en önemli kazanımlarından biri, kendi toprağına sahip olabilmektir (Beridze ve Kobaidze, 2010: 56; Lombadze 1975, aktaran: Beridze 2014; 105).

Üçüncü aşamada, Müslüman olduktan sonra adını ve soyadını değiştirerek “yerli” statüsüne sahip olan Meskhiler, Hristiyan Meskhilerden farklı olduklarını göstermek için Türkçe konuşmaya başlamışlardır. Din değişiminin yaşandığı bu dönemde Kafkasya'daki genel anlayışa göre; ulus ve kültürle ait diller, Müslüman

veya Hristiyan dilleri olarak tasnif edilmekteydi. Örneğin Gürcüce ve Ermenice Hristiyan dili olarak tanımlanırken, Türkçe ise Müslüman dili olarak kabul edilmekteydi. Bu yüzden İslam dinini seçmek, dil değişimini de zorunlu hale getiriyordu. Bu nedenle Müslüman olan bütün Meskhiler, zorunlu olarak Türkçe konuşmaya başlamışlardır. Zaten tahmin edileceği gibi, Müslüman olan bir Meskhinin bu dönemde Gürcüce konuşması, İslam dinine ihanet olarak kabul edilmekteydi (Beridze ve Kobaidze 2010: 58).

Son aşamada ise, Müslümanlığı kabul ederek “*yerli*” statüsüne sahip olup zorunlu olarak Türkçe konuşmaya başlayan Meskhiler, Hristiyan Gürcülerden de uzak kalmayı tercih ettikleri için zamanla asimile olarak Türkleşmişlerdir. Tamamen Türk kültürüyle özdeşleşen ve kendilerini “*yerli*” olarak tanımlayan Meskhiler, 20. yüzyılın başlarına gelindiğinde, yine kendilerini bu bölgeye göçle gelen diğer Müslüman Türk, Kürt ve Terekemelerden tamamen farklı görüyorlardı. En önemlisi de, artık kendilerini Gürcü olarak kabul etmiyorlardı (Beridze ve Kobaidze 2010: 59).

İki akademisyen; iddialarını, önce bu alanda çalışma yapmış diğer uzmanların görüşlerinden istifade ederek doğrulamaya; daha sonra T. Putkaradze’nin 2005’de, L. Janiashvili’nin ise 2006’da yaptıkları alan çalışmalarının sonuçlarıyla karşılaştırarak teyit etmeye çalışmışlardır. Her iki alan çalışması da, Gürcistan ile sınırlı kalmıştır. Ahıskalıların kendilerini hem Gürcülerden hem de Türklerden farklı gördükleri sonucuna varılmıştır. Ahıskalıların grup ve dil bakımından kendilerini farklı tanımladıklarının kanıtı olarak; “*bizim halk*” ve “*bizim dil*” tabirlerinin kullanılması gösterilmiştir. Ayrıca Gürcü soyadını kullanmadığı belirtilen Ahıskalıların, “*bizim dil*” yerine “*Müslüman dili*” tabirini de kullandıkları ifade edilmiştir. Gürcü akademisyenler, Ahıskalıların cevaplarının geri döneceklere zarar vermektan kaçınmak amacıyla bilinçli olarak verilmiş olabileceği uyarısını yapmaktadırlar (Beridze ve Kobaidze 2010: 61). Akademisyenlerin bu konudaki uyarıları yerindedir. Zira Kazakistan ve Kırgızistan’daki alan çalışmasının sonuçları tamamen farklıdır. Söz konusu alan çalışmasını yapan Aydıngün(2002: 192), Ahıskalıların kimliğinin Türklük üzerine inşa edildiğini iddia etmektedir. Hatta ona göre, etnik kimliğin gücü, kimliğin diğer unsurlarını etkileyebilecek kadar büyüktür. Görüldüğü üzere iki alan çalışmasının sonuçları tamamen farklıdır. Zaten Gürcü akademisyenler de, Gürcistan’daki alan çalışması sonuçlarına ihtiyatla yaklaşılması vurgusunu yapmak zorunda kalmışlardır. Bu konuda

çok sayıda alan çalışmasına katılmış olan Rus araştırmacı Osipov(2007a: 73) da, Aydıngün'ün tespitlerine katılmaktadır. Ona göre de, Ahıskalıların büyük çoğunluğu kendilerini Türk olarak kabul etmekte; buna karşın küçük bir grup ise, kendilerini Gürcü Müslümanlar veya daha küçük etnik azınlıklara ait bir grup olarak tanımlamaktadır.

M. Beridze ve M. Kobaidze'nin "*Gürcü Tezi*"ne bilimsel temel kazandırılması amacıyla yaptıkları bu çalışmasına, Türkiye'deki üniversiteler, düşünce kuruluşları, değişik kurum ve kuruluşlarda çalışan akademisyen ve araştırmacılar bir tarafa, Ahıska Türklerinden bile tek bir itiraz gelmemiştir. Tepkisizliğin sebebi, muhtemelen böyle bir çalışma yapıldığından kimsenin haberinin olmamasıdır. Gürcü akademisyenler Beridze ve Kobaidze, çalışmalarını Malmö Üniversitesi(İsveç)'nin 17-19 Haziran 2005 tarihleri arasında düzenlediği "*Kaskasya'da Dil, Tarih ve Kültürel Kimlikler*" isimli konferansta sunmuşlardır.

Kimlikle bağlantılı olmasına rağmen bildiride iki hususa değinilmemesi, konuya vakıf bir kişinin hemen dikkatini çekmektedir. Temas edilmeyen ilk husus, "*vatan*" konusudur. "National Identity-Ulusal Kimlik" isimli eserinde bu konuyu ele alan Anthony D. Smith(1991: 14), vatanın veya grubun yaşadığı toprak parçasının bir ulusun kimlik belirleyicilerinden biri olduğunu ifade etmektedir. Ona göre; bütün üyelerinin karşılıklı yasal hak ve yükümlülüklerle birbirine bağlı olduğu, ortak ihtiyaçların ekonomik bir sistemle karşılandığı, ortak tarihi geçmiş ve kültürün yanında, "*vatan*" da bir ulusun kimliğini oluşturan asli unsurlardan biridir. Smith'in bu konudaki iddialarını eleştiren Montserrat Guibernau(2004: 135), vatan ve ortak tarihi geçmiş konusunda aynı fikirde olduğunu belirtmektedir.

Diğer husus ise, aynı coğrafyada yaşayan halkın nüfus yapısı ve ortak tarihidir. Aynı coğrafyada yaşayan halkın demografik yapısı önemlidir. Değişik etnik gruplardan oluşan bir halk, geçen zaman içinde ortak yaşama anlayışı geliştirebileceği gibi, tam tersine büyük sorunlar yaşamaları da olasılık dahilindedir. Bu yüzden halkın birlikte yaşamlarının yarattığı sonuçları görme açısından ortak tarihine bakmak önemlidir. Örneğin Ahıska Türklerinin geri dönüşünü inceleyen AASM'nin ekibi, konuyu bu açıdan ele alarak Ahıskalıların hem vatan konusundaki düşüncelerini, hem de geçmiş zaman içinde Gürcü ve Ermenilerle ilişkilerinin doğurduğu olumsuz sonuçları açıkça ortaya koymuştur (Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 111).

Gürcü akademisyenler, bildirilerinde kimliği belirleyen unsurlar olarak sadece din, dil, kültür ve etnisiteyi ele almışlar, ancak vatan, demografik yapı ve tarih konusuna temas etmemişlerdir. Ancak belirtilen hususlar, Aydıngün ve Yıldırım(2010: 26)’ın da dediği gibi, milliyetin veya bir toplumun kimliğini belirleyen en önemli unsurların başında gelmektedir. Doğal olarak bu yaklaşımın, “*Gürcü Tezi*”ni desteklemek amacıyla kasten yapılmış olabileceği şüphesini doğurmaktadır. Dikkat edilirse, akademisyenlerin temastan kaçındığı konularla, Gürcistan’ın geri dönüş konusunda sorun çıkardığı konular uyumludur.

Asimilasyona tabi olduğu iddia edilen Meskhilerin yaşadığı coğrafyadaki nüfus yapısı tarihi perspektif içinde ele alınması gereken bir konudur. Bunun yapılması halinde, Ahıska’nın çok uzun zamandan beri “*Türk yurdu veya vatani*” olduğunun ortaya çıkacağı gibi, Ahıska Türklerinin atalarının da Meskhiler değil “*Kıpçaklar*” olduğu daha iyi anlaşılabilecektir. Bu kapsamda yine bölgenin tarihi incelendiğinde, Meskhilerin değişimleri neticesinde elde ettikleri iddia edilen “yerli” statüsünün Osmanlı Devleti’nin bölgeyi ele geçirmesinden sonra kullanılmaya başlanan bir tabir değil, çok eski zamanlarda yaratılmış ve sözde değişimin yaşandığı dönemde de halen kullanılmaya devam edilen bir tabir olduğu görülecektir. Örneğin Fransız tarihçi Brosset(2003: 16), Gürcü kroniğinde bahsi geçen “*Bun-Turki*”’lerin Turani bir kavim olduklarını belirtmektedir. Buna ilave olarak Gürcü dil bilgini Marr(1931: 615) ise, Bun-Türki’nin “*otokton*” veya “*yerli*” anlamında kullanıldığını söylemektedir (Aktaran: Zeyrek 2001: 11). Dolayısıyla “*yerli*” statüsü, Osmanlı Devleti’nin yaratmış olduğu yeni bir kavram değil, çok eski zamanlardan bu yana kullanılmaya devam eden geleneksel bir tabirdir.

Öte yandan Meskhilerin Ahıska Türklerinin ataları olduğunu ileri süren Gürcü akademisyenlerin asimilasyonla ilgili iddialarını yanlışlayan birbiriyle bağlantılı iki örnek olay bulunmaktadır. Bu iki olay, açıklığa kavuşturulmadıkça Gürcü tarafının asimilasyon iddiası inandırıcı olmayacaktır. Bilindiği gibi Osmanlı Yönetimi’nin hiçbir döneminde “*milliyet faktörü*” önemli bir rol oynamamıştır (Ercan 2006: 3). Bu konuda sadece Osmanlı Devleti değil, genellikle Türk boylarının hiçbiri kültür asimilasyonu politikası takip etmemiştir (Kalkan 1998: 165). Osmanlı Devleti’nin hakimiyeti altına aldığı bölgelerde yerli halkları Türkleştirmek gibi bir endişesi olmadığı gibi, planlı ve programlı bir politikası da olmamıştır. Yugoslav Müslümanları bunun en güzel örneğini

oluşturmaktadır. Hırvat ve Sırların çok az bir kısmı ile Arnavutların çoğunluğu, Osmanlı Yönetimine girdikten sonra İslamiyeti kabul etmişler, ancak Türkleşmemişlerdir (Avşar ve Tunçalp 1994: 7). Diğer örnek ise, Ahıska Türklerinin komşuları olan Acaralılardır. Onlar da, İslamiyeti kabul etmelerine rağmen Türkleşmemişlerdir (Sargın 2006: 2).

Öte yandan geçmiş dönemde yaşanan bazı olaylar da, Gürcü tarafının iddialarıyla çelişmektedir. Örneğin sürgünden hemen sonra Batum’lu yazar Muhammed Vanilişi tarafından Beria’ya yazılan 25 Mart 1945 tarihli mektupta, *“Türk olmadıkları ve yanlışlıkla sürüldükleri”* iddia edilen ve yurtlarına geri dönmeleri için talepte bulunulan Acaralı Müslüman Laz ailelerden bir kısmının geri dönüşüne müsaade edilmiştir (Bayraktar 2014: 283). Bu konuda ilginç olan nokta, Gürcistan SSC İçişleri Bakanı Karanadze’nin Sovyet İçişleri Bakanı Çernişov’a verdiği cevaptır. Söz konusu cevapta Karanadze, *“Muhammed Vanilişi’nin mektubunda belirtilen Lazlardan dokuzunun yapılan incelemesinde Türk olduklarının tespit edildiği ve sürgünlerinde bir yanlışlık yapılmadığı”* belirtmektedir (Bugay 1994, aktaran: Bayraktar 2014: 284). Buradan kısaca Vanilişi’nin talebinin Sovyet Yönetimi tarafından incelendiği ve uygun bulunarak geri dönüşleri için Gürcistan SSC İçişleri Bakanlığı’na talimat verildiği anlaşılmaktadır. Alınan talimat üzerine durumu yeniden inceleyen Gürcistan SSC İçişleri Bakanlığı, Laz olduğu belirtilen isimlerden dokuzunun Türk olduğunu tespit etmiştir. Bu nedenle de, sürgünlerinde bir yanlışlık yapılmadığı sonucuna varılmıştır. Dolayısıyla 1990’lı yıllarda açığa çıkan bu örnek bile, Ahıskalıların geçmişte *“Türk”* oldukları için sürgün edildiklerini ve günümüzde de yine *“Türk”* oldukları için geri dönüşlerine izin verilmediği gerçeğini somut bir şekilde ortaya koymaktadır.

Sunulan bildirinin geri dönüş yasasının hazırlık çalışmalarının yürütüldüğü bir döneme denk gelmesinin tesadüf olmadığı düşünülmektedir. Ancak uluslararası ortamda istenen etkiyi doğurduğu şüphesizdir. Nitekim Gürcistan’ın bu alanda yapmış olduğu çalışmaların etkileri, uluslararası kamuoyunu kendi lehine çevirmede başarılı olmasıyla hissedilmektedir. Bu nedenle Gürcistan’ı suçlama yerine *“Gürcü Tezi”*nin çürütülmesi için uygun strateji geliştirilmelidir.

Ahıskalılar veya Ahıskalıların *“Kıpçakların torunları olduğu”* tezini destekleyenler çalışmalarına, *“Gürcü Tezi”*ne karşı takip edilecek stratejiyi belirleyerek başlamalıdır. Bu maksatla tez incelenerek hangi temel üzerine inşaa edildiği tespit

edilmeli, bunun çürütülmesini veya yanlışlamasını sağlayacak bir yöntem takip edilmelidir. Bunun için değişik disiplin ve bilim dallarına ait temsilcilerin katılımıyla yapılacak inceleme ve araştırma faaliyeti, geniş bir bölgeyi ihtiva eden alan çalışmasıyla takviye edilmelidir. Bu konuda asli sorumluluk, şüphesiz üniversitelere düşmektedir. Çalışmanın bilimsel dayanaklarının oluşturulmasını müteakip Türk kamuoyu yeterli derecede bilgilendirilmeli ve ardından da dünya kamuoyunu ikna çalışmaları başlatılmalıdır. Bunun yapılması halinde, Gürcistan'ın uluslararası ortamda kendi lehine yaratmış olduğu durum değiştirilebilecektir.

6.4. Gürcistan'a Geri Dönüş Müracaatlarının Az Olmasının Nedenleri

Gürcistan tarafından onaylanan geri dönüş yasasına göre, yetişkin olan herkes geri dönüş için müracaat etme hakkına sahiptir. Çocuklar, anne veya babadan birisinin üzerine kaydedilmektedir. Bu esaslara göre toplam 5.841 Ahıskalı geri dönüş için müracaat etmiştir. Çocuklarla birlikte toplam rakam 9.800 olmuştur (Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 44). Ahıska Türklerinin nüfusu, değişik kaynaklara göre 425.000 ile 500.000 arasında değişmektedir. Buna göre, toplam nüfusla kıyasladığımızda, müracaat edenlerin oranının yaklaşık %2 olduğu görülmektedir.

Bu oran; başta DATÜB olmak üzere Ahıska Türklerine ait derneklerin sürekli kullandıkları söylemle, Ahıska Türklerinin gösterdikleri eylem arasındaki çelişkiyi ortaya koymaktadır. Bu sonucu, Ahıskalı derneklerin vatanlarına dönmek için bütün dünyayı harekete geçirme gayretlerine rağmen, *“geri dönüş konusunun genelde Ahıska Türklerinin gündeminde olmadığı”* şeklinde yorumlamak mümkündür.

Geri dönüş müracaat sayılarının düşük olmasının nedenleri, sınırlı ortamlarda tartışılabilmiştir. Ahıskalı dernekler, konunun tartışılmasına yanaşmamaktadırlar. Tartışmaya katılanlar da, yalın gerçekleri ortaya koymaktan ziyade, *“imkanların sınırlı olduğu mazereti”*nin arkasına sığınmaktadırlar. Doğru sonuçlara ulaşabilmek ve bunun neticesinde sağlıklı karar verebilmek için, müracaatların az olmasını etkileyen faktörlerin nesnel bir şekilde ortaya konulması gerekmektedir.

Geri dönüş için müracaat edenlerin sayısının az olması, genel olarak altı farklı nedene bağlanmaktadır. İlk neden, Gürcistan'ın 11 Temmuz 2007'de onayladığı *“Geri Dönüş Yasası”*ndaki belirsizlikler ve bunların yarattığı sorunlardır. Sorunların nasıl

çözüleceğine dair Gürcistan tarafından herhangi bir çalışma yapılmaması ve asıl önemlisi de, Ahıskalılara bu konularda güvence verilmemesi, geri dönüş kararlarını olumsuz etkilemektedir. Doğal olarak bu durum, müracaat sayılarına doğrudan yansımıştır (Aydingün 2008: 11; Doğan 2007: 14).

İkincisi, birçok farklı ülkede yaşayan Ahıskalıların, gerek Gürcistan'daki yaşam koşulları gerekse geri dönüş için müracaat etme koşulları hakkında yeterli bilgilerinin olmamasıdır (Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 44). Gürcistan'ın siyasi ve ekonomik bakımdan içinde bulunduğu istikrarsız durum, Ahıskalıların geri dönüş kararını etkileyen önemli faktörlerin başında gelmektedir. Ayrıca Gürcistan'ın geri dönüşün finansal altyapısını destekleyemeyeceğini açıklaması, bu konuda karar vermek durumunda kalan Ahıskalıların endişelerini daha da artırmaktadır. Öte yandan geri dönülecek bölgede Ermenilerle etnik çatışma ihtimalinin olması, karar verme şartlarını daha da zorlaştırmaktadır. Böyle bir durumda, Ahıskalılara Gürcistan'a ilave olarak Türkiye tarafından da güvence verilmesi halinde mevcut korku ve endişeler dağılabilecektir (Aliyeva 2008: 29; Aydingün 2008: 12).

Üçüncüsü, geri dönüş yasasını uygulamaktan sorumlu Gürcü Yönetimi, geniş bir coğrafyada ve dağınık durumda yaşayan Ahıskalıların müracaat koşullarıyla ilgili bilgilendirilmeleri için yok denecek kadar az gayret göstermiştir. Aynı şekilde uluslararası örgüt, kurum ve kuruluşların da bu konudaki girişimleri, büyük ölçüde Azerbaycan ile sınırlı kalmıştır (Aliyeva 2008: 28; Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 44). Bu olumsuz durumu gözlemleyen ve düzeltmek amacıyla rol alması gereken aktörlerin de devreye girmediğini göstermektedir. Yani bu alanda en uygun aday olan Türkiye de, Ahıskalıların bilgilendirilmesine yeterli ilgiyi göstermemiştir. Bu konudaki tek teselli ise, bazı ülkelerin geri dönüş için müracaat faaliyetini Gürcistan üzerinde baskıya dönüştürmemesidir. Örneğin RF'nin Ağustos 2008 Krizi'nin ardından ülkesindeki Ahıska Türklerini Gürcistan'a göçe zorlaması halinde, yeni bir Krasnodar faciasının yaşanması kaçınılmaz olabilirdi. DATÜB, gerek "*kendi internet sayfası*"nda gerekse diğer medya organlarında geri dönüş müracaatlarının yapılmasıyla ilgili Ahıskalılara yönelik hamasi çağrılarda bulunmuştur. Ancak genellikle kırsal kesimde dağınık şekilde yaşayan Ahıskalılara bu mesajların ulaştığı şüphelidir. Ayrıca bu konuda uluslararası kurum ve kuruluşların imkanlarından tam olarak istifade edilmediği düşünülmektedir. Türkiye'deki devlete ait uluslararası yayın yapan televizyon

kanallarından da yararlanılmamıştır. Bu kanallarda şimdiye kadar geri dönüş müracaatlarının nasıl yapılacağını anlatan bir program yayınlanmamıştır.

Dördüncüsü, 1960'lı yıllardan itibaren Gürcistan'a geri dönenlerin başına gelenler ve bunların tekrar ülkeyi terk etmek zorunda kalmalarının Ahıskalılar üzerinde yarattığı olumsuz etkidir (Kaya 2009: 5). Bu kapsamda Gürcü Yönetimi ve yerel otoritelerin *“Gürcistan'a geri dönen Ahıska Türklerine yönelik izlemiş oldukları sert, gelenleri bezdirmeye yönelik ve geri geldikleri yerlere geri dönmeye zorlamayı hedefleyen ayrımcı politikaların olumsuz izleri”* Ahıskalıların hafızalarından hala silinmemiştir (Aydıngün 2008: 11). Geri dönenlerin büyük çoğunluğunun genel olarak *“Gürcü Tezi”*ni kabul ettikleri göz önünde bulundurulduğunda, Ahıskalıların bu konudaki endişelerine hak vermemek mümkün değildir.

Beşincisi, halen 10 farklı ülkede yaşayan Ahıskalıların, ev sahibi ülke halklarıyla entegrasyonlarıdır. Aslında entegrasyon dereceleri ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Örneğin Orta Asya Cumhuriyetlerinde çok uzun süreden beri yaşayan Ahıskalılar, bu ülke halklarıyla nispeten daha iyi kaynaşmalardır. Bu nedenle belirtilen bölgeden müracaatlar daha düşük olmuştur (Aydıngün 2008: 10; Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 48).

Sonuncusu, etnik, dini, kültürel ve dil temeline dayanan kimliklerini yaşatma ve devam ettirebilme konusundaki endişeleridir. Bu konu özellikle Gürcistan tarafından siyasallaştırılmıştır. Ahıska Türkleri, Gürcistan'a geri dönmeleri halinde *“Dinlerini, dillerini, kültürlerini ve bütün Sovyet rejimi boyunca asla taviz vermeyerek muhafaza ettikleri Türklüklerini koruyabileceklerinden emin değildirlir.”* Ayrıca Ahıska'ya olmadığına, geri dönüş anlamını yitirmektedir. Onlara göre, Gürcistan'ın herhangi bir bölgesinde yaşamakla halen bulundukları yerde yaşama arasında fark yoktur. Bu nedenle, Ahıska konusundaki belirsizlik dönüş kararını olumsuz etkilemektedir. Ayrıca Ahıskalılar, tarihsel düşmanlıkların yaratabileceği muhtemel sorunlardan dolayı geri dönüşe sıcak bakmamaktadırlar (Aydıngün 2008: 11).

Gürcistan'ın onayladığı geri dönüş yasasında Ahıskalıların etnik tanımlamasına kasıtlı olarak değinilmemiştir. Gürcistan, bu yaklaşımıyla, Ahıskalıları azınlık olarak tanımama eğilimini resmi olarak açıklamış bulunmaktadır. Buna karşın hem uluslararası örgüt, kurum ve kuruluşlar hem de diplomatik misyonlar, Ahıskalıları ayrı bir etnik grup olarak tanımaktadırlar (Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 121).

Ahıskalıların geri dönüş müracaat sayılarının az olmasının nedenlerine bakıldığında, özellikle üç hususun ön plana çıktığı görülmektedir. Öncelikle diğer konularda olduğu gibi yine Türkiye'nin desteğine ihtiyaç duyulmaktadır. Türkiye'nin güvencesi ve desteği söz konusu olduğunda, geri dönüş müracaatlarında artış olacağı düşünülmektedir. Geçmişte geri dönenlerin başına gelenlerin yarattığı acı hatıraların izlerinin silinebilmesi ve tekrar aynı akibetle karşılaşılması için Türkiye'nin güvence ve destek vermesinin şart olduğu değerlendirilmektedir.

Diğer bir husus, kimlik ve vatan konusundaki belirsizliktir. Ahıskalılar, kimlik konusundaki endişelerinde haklıdırlar. Endişelerinin giderilmesi için Gürcistan'ın üyesi olduğu Avrupa Konseyi tarafından belirlenmiş olan normlara uyulması yeterlidir. Söz konusu normlara göre, Ahıskalılar "*Dördüncü Bölüm*"de de belirtildiği gibi "*azınlık grubu kategorisine*" girmektedir. Bunun gereğinin yapılması halinde, geri dönüş yerinin Ahıska'dan başka bir yer olması da mümkün değildir. Ayrıca Türkiye'nin devreye girmesiyle geri dönüş yerinin Ahıska olarak kesinleştirilmesi, birçok Ahıskalının kafasındaki belirsizliğin ortadan kalkmasını sağlayacaktır.

Son olarak, geri dönüş yasasının uygulaması aşamasında ortaya çıkacak sorunların çözümüyle ilgili belirsizliktir. Çözüm konusunda Gürcistan'ın devlet olarak oluşturduğu mekanizmalar devreye girecektir. Ancak bu konuda farklı iddiaların dikkate alınmadan tek yönlü kararlar verilmesi halinde, daha önce olduğu gibi Ahıskalıların mağdur olmaları kaçınılmazdır. Ayrıca Gürcistan, Ahıskalıların geri dönüşünü kendi rızasıyla değil Avrupa Konseyi'nin baskısıyla kabul etmiştir. Bu durumda, yasanın uygulanmasıyla ilgili ortaya çıkabilecek sorunların takibini yapacak uluslararası bir denetim mekanizmasının varlığına ihtiyaç duyulmaktadır (Bayındır 2008: 27). Tesis edilecek böyle bir mekanizma ile, hem yasal sorunların çözümü hem de bu maksatla dış kaynakların amacına uygun olarak harcanıp harcanmadığının denetimi daha kolay yapılabilecektir. Bunun için AB, AGİT, BMMYK ve Avrupa Konseyi gibi uluslararası örgütlerin görevlendirecekleri personel ile, bir Gürcü ve bir Ahıskalı temsilcinin katılımıyla kurulacak "*Uluslararası Denetim Komitesi*" isimli bir birimin en uygun çözüm tarzı olacağı düşünülmektedir (Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 108).

6.5. Uluslararası Ortamda Ahıska Türklerinin Tanımlanmasında Yaklaşım Değişikliği

Günümüzde Ahıska Türklerinin etnik açıdan tanımlanmasının sorun haline gelmesi, Gürcistan'ın yaklaşımından kaynaklanmaktadır. Gürcistan'ın Ahıska Türkleriyle ilgili etnik esasa dayanan “*tezi*” ile, hedef grup Ahıskalıların kendi kabulleri uyuşmamaktadır. Gürcistan'ın tezine uygun olarak kendilerini Gürcü Müslüman olarak hisseden ve “*Gürcü Tezi*”ni kabul eden Ahıskalılar da bulunmaktadır. Ancak kendilerini bu şekilde tanımlayanların, Ahıskalıların genel nüfusuyla mukayese edildiğinde dikkate alınmayacak kadar az sayıda oldukları görülmektedir.

Gürcistan, zaman içinde kendi tezinden vazgeçmemiştir. Gürcistan'ın tutumu, 9-11 Kasım 1998 tarihleri arasında bu ülkeyi ziyaret eden AHFB Heyeti'nin bile dikkatini çekmiştir. Heyetin ziyaret neticesinde hazırladığı raporda, “*Ahıska Türklerinin kendilerini ne olarak algıladıklarına gereken önemi vermemesi*” nedeniyle Gürcistan örtülü de olsa eleştirilmiştir (Arquint vd. 1998: 19). Daha önce bu tür eleştirilere kulak asmayan Gürcistan, Avrupa Konseyi'ne üye olmasından sonra bazı konulardaki talepleri kabul etmek zorunda kalmıştır. Örneğin geri dönüşten sorumlu “*Özel Komisyon Başkanı*” ve aynı zamanda Devlet Bakanı olan Georgi Haindrava; 27-28 Nisan 2006 tarihlerinde Tiflis'te yapılan koordinasyon toplantısında, Gürcistan'a geri dönüş yapacak Ahıska Türklerinin hiç birine “*Siz kimsiniz?*” diye sorulmayacağı güvencesini vermiştir (Aydınün 2006: 54). Yani daha önce ileri sürdüğü, “*Ahıskalıların, Gürcü kökenli Müslüman olduklarını kabul ederlerse Gürcistan'a geri dönüşlerini kabul ederim*” tezinden vazgeçmiştir. Buna karşın geri dönüşün kesinlikle Ahıska'ya yapılmayacağı ısrarını ise devam ettirmektedir.

Teziyle ilgili kısmen geri adım atmasının ardından Gürcistan'ın geri dönüş yasasını uygulamaya koymasını, Ahıskalılar sevinçle karşılamıştır. Gürcistan'ı tutum değişikliğine zorlayan Avrupa Konseyi, Ahıska Türkleri üzerinde güven duygusu yaratmıştır. Uluslararası ortamda Avrupa Konseyi'nin desteğini arkasına aldığını düşünen Ahıskalılar, büyük umutlarla Ahıska'ya dönüş beklentisi içine girmeleri nedeniyle bu dönemde bazı faaliyetlerin kendi aleyhine geliştiğinin farkına bile varamamışlardır.

Ahıskalılar arasında geri dönüşle ilgili son dönemde yapılan değerlendirmelerin çoğu, genelde Gürcistan'ın geri dönüş sürecini sürüncemede bırakma eğilimine girdiği,

Avrupa Konseyi'nin de buna sessiz kaldığı şeklindedir. Bunun nedenleri üzerinde hiç durulmamaktadır. Aslında bu dönemdeki gelişmeler üzerinde biraz araştırma yapılsa, en azından Avrupa Konseyi'nin sessiz kalmasının nedenleri daha kolay anlaşılabilir.

Avrupa Konseyi, Ahıska Türklerinin tanımlanmasına yönelik değişiklik sinyalinin 2009 yılının ortasında vermiştir. DATÜB Heyeti'nin 24 Haziran 2009'da Avrupa Konseyi Genel Sekreteri Terry Davis ile görüşmesinde Davis'in tavsiyesi, bu konuda uluslararası ortamda bir değişim başladığının ilk sinyalidir. Genel Sekreter Davis; DATÜB Heyeti'ne, Gürcistan'ın “*Türk*” tabirini problem olarak algıladığını, gelecekte bu konuda herhangi bir sorun yaşamamak için Gürcü tarafının istediği gibi “*Mesketyalılar*” tabirinin kullanılmasını tavsiye etmiştir (Zeyrek 2009c: 6). Avrupa Konseyi'nin bu değişim sinyali, Ahıska Türkleri arasında kimsenin dikkatini çekmemiştir.

Avrupa Konseyi'nin Ahıska Türklerinin geri dönüşü konusunda Gürcistan'a karşı tutum değişikliğini anlayabilmenin uygun yöntemlerinden biri, kendi karar alma sürecinde etkin rol oynayan AHFB ve AASM gibi uluslararası kurum ve kuruluşların faaliyetlerini izlemek ve onlardan sonuç çıkarmaktır. Özellikle azınlıklar konusunda çalışma yapan AASM dokümanlarının incelenmesi halinde, daha doğru bir sonuca ulaşılması mümkün olabilecektir.

Bu maksatla AASM tarafından değişik tarihlerde yayımlanan üç doküman incelenmiştir. Dokümanlardan ilki, “*Entegrasyon ve başka bir ülkeye yerleşme arasında: Mesket Türkleri (2004)*” isimli bir rapordur. Diğer ikisi ise, “*Yol ayrımındaki Mesket Türkleri: Entegrasyon, geri dönüş ve başka bir ülkeye yerleşme(2007)*” ve “*Mesketyayılar: Vatan yolunda(2011)*” isimli kitaplardır. Dokümanların ortak özelliği; uluslararası kamuoyuna, Avrupa Konseyi denetiminde vatanlarına geri dönüş çalışmaları devam eden Mesket Türkleri hakkında bilgi vermektir. İlk iki doküman, “*Geri Dönüş Yasası*” çıkmadan önce, sonuncusu ise yasa çıktıktan sonra yayımlanmıştır. Yasa çıkmadan önceki iki dokümanda da Ahıska Türklerini tanımlamak için “*Mesket Türkleri*” tabiri kullanılırken, yasa çıktıktan sonra Türkler kısmı çıkarılarak sadece “*Mesketyalılar*” tabiri kullanılmıştır.

İlk dokümanı oluşturan AASM'nin raporu, Ahıska Türklerinin tanımlanması hususuna özellikle değinmektedir. Rapora göre, 7-10 Eylül 1998 tarihleri arasında Lahey'de yapılan toplantıda önce, Ahıska Türklerinin tanımlanmasına yönelik olarak

alınan karar gereği, toplantıya katılan Gürcü temsilci hariç bütün delegeler “*Mesket Türkleri*” tabiri üzerinde anlaşmıştır (Pentikainan ve Trier 2004: 31). Raporu kaleme alan Oskari Pentikainan ve Tom Trier(2004: 32); konuyu daha anlaşılabilir hale getirme adına, Ahıska Türklerinin tanımlaması amacıyla Gürcistan’ın dışındaki bütün ülkelerde “*Mesket Türkleri*” tabirinin kullanıldığını belirtmiştir. İlk toplantıda Ahıska Türklerinin tanımlanmasıyla ilgili alınmış olan bu karar, onların “*uluslararası alanda kendilerini nasıl tanımladıklarını*” göstermesi bakımından önemlidir. Azınlıklar konusunda çalışma yapan AASM gibi bir kuruluş, Ahıska Türklerinin bu konudaki tercihine saygı duymak zorundadır. Aksi takdirde, kuruluşun faaliyetleri hakkında kasıt aranması veya taraflı davrandığı iddiasında bulunulması doğaldır.

İkinci dokümanın en önemli özelliği; ön sözünün, uzun yıllar AGİT UAYK olarak görev yapan ve Ahıska Türkleri Sorunu’nun uluslararası ortama taşınmasında büyük gayretleri olan Max van der Stoel tarafından yazılmış olmasıdır. Ön sözde geri dönüş sorununun Ahıska Türklerinin beklentilerini karşılayacak ve endişelerini giderecek şekilde çözülmesi gerektiğini iddia eden Stoel(2007: x), “*Ahıska Türkleri Sorunu’nun, sadece politikacılar ve bilim adamlarının kararlarına bırakılamayacak kadar önemli bir sorun*” olduğunu belirtmektedir. Gelecekte bu tür bir sıkıntıyla karşılaşmamak amacıyla Stoel, yayınlanacak kitabın Ahıska Türkleri Sorunu’nun uluslararası kamuoyuna anlatılması açısından büyük yararlar sağlayacağı öngörüsünde bulunmuştur. Ancak doküman yayınlanır yayınlanmaz, Ahıskalıların eleştirilerine hedef olmaktan kurtulamamıştır. Nitekim kitapla ilgili düşüncelerini “*Bizim Ahıska Dergisi*”nde yayınlanan makalesinde ele alan Uravelli(2008a: 34); çalışmanın amacını, Ahıska Türkleri Sorunu’nu uluslararası gündeme taşımak olduğunu ifade etmektedir. Çalışmada ABD’ye göçün bolca övülmesine karşılık daha az masrafla yapılabilecek Ahıska’ya göçe hiç değinilmediğini belirten Uravelli, bundan dolayı sorunun çözümü için önerilen “*entegrasyon*”, “*Gürcistan’a geri dönüş*” ve “*başka bir ülkeye göç*” olmak üzere üç çözüm seçeneğini de “*komple stratejisinin parçaları*” olarak tanımlamıştır.

Üçüncü doküman, Ahıska Türklerinin tanımlanması konusunda uluslararası ortamın tutum değişikliğini ortaya koyması bakımından önemlidir. Kitap, daha kapağında “*Gürcü Tezi*”ne dönüldüğünün mesajını vermektedir. Bundan da önemlisi, çalışma boyunca örtülü olarak “*Gürcü Tezi*”ni destekleyen bir üslup kullanılmaktadır.

Dokümana bu haliyle yayımlandığı 2011 yılından beri Türk tarihçi, sosyolog, araştırmacı, düşünce kuruluşları, STK'lar, siyasi partiler ve özellikle Ahıska Türklerinden hiçbir tepkinin gelmemesi gerçekten ilginçtir. Söz konusu tepkisizlik, başka olaylarda olduğu gibi böyle bir kitabın yayınlandığından kimsenin haberinin olmamasından kaynaklanmaktadır.

Dokümanda ilk göze çarpan husus, giriş bölümünde “*Mesketyalılar*” tabirinin kullanılmasıyla ilgili bir açıklamadır (Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 4). Bu açıklamada, tarafların bu konudaki düşüncelerine saygı duyulduğu belirtilerek, özellikle hiçbir görüşe taraf olunmadığına vurgu yapılmaktadır. Ancak bu vurgu, “*Mesket Türkleri*” yerine “*Mesketyalılar*” tabirinin kullanılmasıyla, “*Gürcü Tezi*”nin dolaylı bir şekilde desteklenmiş olduğu gerçeğini değiştirmemektedir.

Öte yandan çalışmada kimlik konusuna, muğlak bir şekilde değinilmiştir. Mesketyalıların kimlik belirleyicilerinin etnik, dilsel, dinsel ve coğrafik unsurlar olduğu belirtilmiştir. Bu bağlamda Mesketyalıların etnik kökenleri konusunun tartışmalı olduğu ifade edilerek, Türk ve Gürcü tarafının görüşlerine yer verilmiştir (Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 6). Ayrıca zaman içinde farklı etnik gruplara ait farklı aidiyet duygusunun geliştiği belirtilerek, bunun vatana geri dönüş konusunda değişik yaklaşımların ortaya çıkmasıyla sonuçlandığı ifade edilmiştir. Bu noktada belirleyici olması gereken husus, kendilerinin farklı olduğunu düşünen etnik grupların genel nüfus içindeki sayılarıdır. Bu konudan hiç bahsedilmemektedir. Hatta dikkatle incelendiğinde, bu husustan özenle kaçıldığı hissine kapılmak mümkündür. Ahıskalılar farklı etnik unsurlardan oluştuğunu kabul etmekle birlikte, kendini Gürcü Müslüman kabul eden Ahıskalıların, genel nüfus içinde ihmal edilebilecek kadar az sayıda oldukları bilinmektedir. Gürcü kökenli Müslüman Ahıskalıların temsilcisi Hsna kurulduğu dönemde Ahıskalıların %20'si tarafından desteklendiğini iddia etmesine karşın bu konuyu araştıran iki uzman Osipov ve Cherepova(1996: 13), derneğin faaliyette bulunduğu bölgelerde dernek başkanının dışında üyesinin olmadığını belirtmişlerdir. Buradan da anlaşılacağı üzere nüfus konusuna değinilmemekle, uluslararası ortamda Ahıskalıların birbirine yakın sayıda Gürcü ve Türk Müslümanlardan oluştuğu algısı yaratılmaya çalışılmaktadır. Bunun neticesinde “*Gürcü Tezi*” için uygun zemin oluşturulmaktadır.

Diğer bir husus, Ahıska Türklerinin veya onların temsilcilerinin kendilerini nasıl tanımladıkları konusunun gündeme getirilmemesidir. Örneğin sorunun 7-10 Eylül 1998 tarihleri arasında Lahey'deki toplantıda ele alındığı belirtilmektedir. Ancak burada, Ahıska Türklerinin tanımlanmasıyla ilgili “*Mesket Türkleri*” tabirinin kullanılması kararının alınmasından hiç bahsedilmemektedir (Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 38). Bu hususa temas edilmiş olsaydı, hem Ahıska Türklerinin bu konudaki tercihlerinin ne olduğu, hem de Gürcü tarafının iddialarının meşruiyetinin olup olmadığı konusu daha açık bir şekilde ortaya konulmuş olacaktı.

Başka bir tartışmalı husus, Ahıska Türklerinin kullandığı dille ilgilidir. Bu konuda, Ahıskalılar arasında kullanılan ortak dilin Türkçenin Doğu Anadolu şivesine yakın olduğu belirtilmektedir. Sürgünden önce herkesin, en azından ikinci bir dil olarak Gürcüceyi bildikleri, ancak zaman içinde unutulmuş bu dilin günümüzde sadece bazı yaşlılar tarafından konuşulduğu ifade edilmektedir. Ayrıca ortak dil Türkçenin günümüze kadar kesintisiz kullanılmaya devam etmesini, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra Türkiye'nin Orta Asya Cumhuriyetlerindeki bazı büyük şehirlerde Türkçe kursları açmasına bağlanmaktadır (Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 59). Ahıskalıların büyük çoğunluğunun kırsal bölgedeki köylerde ve dağınık bir şekilde yaşadıkları göz önünde bulundurulursa, ortak dil Türkçenin sadece büyük şehirlerde açılan Türkçe kurslarıyla muhafaza edilmesi mümkün değildir. Dağınık yaşayan Ahıskalıların ortak dil olarak Türkçeyi nasıl koruduklarına değinilmeden, özellikle yaşlılar arasında Gürcüce'nin konuşulduğuna vurgu yapılması, Gürcü etnik kökenine göndermede bulunmaktan ve onun varlığına yönelik algı yaratmaktan başka bir şey değildir. Böyle yapılarak soruna tarafsız yaklaşıldığı görüntüsü verilmeye çalışılmıştır. AASM'nin tarafsız bir üslup kullandığı görüntüsü verilmeye çalışılsa bile, onun “*Gürcü Tezi*”ni desteklediği sonucunu değiştirmemektedir.

Netice itibarıyla Ahıska Türklerinin vatanlarına geri dönüşüyle ilgili dünya kamuoyunun bilgilendirilmesi amacıyla AASM tarafından yayımlanan kitabın kapağı dahil kimlik konusunu ele alan bölümlerinde, örtülü bir şekilde taraflı bir yaklaşım sergilendiği görülmektedir. Ahıskalıların yararı için yapıldığı iddia edilen bu faaliyetle, tamamen onların aleyhine olan bir sonuç yaratılmıştır. Ulaşılan sonuç, Ahıska Türkleri Sorunu'yla ilgili üç iddiayı doğrulamaktadır. Herşeyden önce, eski AGİT UAYK'nın iddiasını haklı çıkarmaktadır. Yayımlanan son kitap, Stoel'un söylediği gibi “*Ahıska*

Türkleri Sorunu, sadece politikacılar ve bilim adamlarının kararlarına bırakılırsa” nasıl kolayca istismar edilebileceğinin en canlı örneklerinden birini oluşturmaktadır.

Diğer taraftan, Avrupa Konseyi’nin Gürcistan’ın süreci sürüncemede bırakmasına sessiz kalmasının nedeni daha iyi anlaşılmaktadır. Bilindiği gibi AASM’nin dokuz üyesinden üçü; AB, AGİT ve Avrupa Konseyi tarafından atanmaktadır. Azınlık konularında AASM, Avrupa kamuoyu üzerinde olduğu kadar Avrupalı örgütler nezdinde de etkilidir. Son dokümandaki Gürcistan lehine yaklaşım değişikliğinin AASM’deki üyelerinin de etkisiyle başta Avrupa Konseyi olmak üzere Avrupa’daki üç örgüte yansımaması mümkün değildir. Nitekim Avrupa Konseyi’nin Gürcistan’ın tutumuna karşı sessizliği, bu yansımanın bir etkisi olarak yorumlanabilir.

En önemlisi de, uluslararası ortamda Ahıska Türklerinin tanımlanmasıyla ilgili yaklaşım değişikliğinin arkasındaki asıl gücün Avrupa Konseyi’nden ziyade Almanya olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir. Kafkasya politikasının bir parçası olarak Gürcistan ile ilişkilerini geliştirme eğiliminde olan Almanya’nın uluslararası ortamda bu ülke lehine bir tutum sergilemesi şaşırtıcı değildir. Bunun için AASM vasıtasıyla uluslararası ortamda “*Gürcü Tezi*” lehine bir durum yaratması, Almanya’nın Kafkasya politikası açısından normaldir. Bu nedenle Almanya’nın Gürcistan politikasının arkasındaki gerçek niyetinin araştırılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

6.6. Cavakheti Ermenilerinin Geri Dönüş Etkisi

Ahıska Türkleri Sorunu’nun çözümüne olumsuz yönde etki eden faktörlerden biri de, Cavakheti’deki Ermenilerin Ahıskalıların geri dönüşüne karşı gösterdikleri tepkidir. Bunun asıl nedeni; Ahıska’nın, Ermeni jeopolik çıkarları açısından stratejik öneme sahip bir bölgede yer almasıdır. Ahıska, sadece Türk-Rus jeopolitik çıkarlarının değil, aynı zamanda Türk ve Ermeni jeopolitik çıkarlarının da çakıştığı bir bölgedir.

Rus ve Ermeni çıkarlarının örtüştürülmesinde, Rusların başarısını kabul etmek gerekmektedir. Ermeniler, “*Büyük Ermenistan*” hayalinin gerçeğe dönüşmesi için ihtiyaç duyduğu gücü Rusya’nın desteği ile karşılarken; Ruslar da, siyasi ve askeri olarak bölgede var olmanın “*meşruiyeti*”ni Ermenilerin yardım talebine dayandırmaktadırlar.

Cavakheti bölgesindeki siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik duruma bakıldığında; Ermenilerin, içinde bulundukları dönemi asgari zararlarla geçirme eğiliminde oldukları görülmektedir. Bu kapsamda, önce “*kültürel özerklik*” ile kimliklerini muhafaza etme, sonra “*siyasi özerklik*” ile yerel yönetimi ele geçirme, en nihayetinde de “*Ermenistan ile birleşmeyi*” ihtiva eden bir strateji takip edecekleri değerlendirilmektedir. Bu konuda en büyük güvencesi, her zaman olduğu gibi Rus desteğidir. Nitekim son dönemde Kırım Adası’nın RF’ye katılımı, Ermenilerin bu yöndeki beklentilerini artırabilecek nitelikte bir girişimdir. Bu yüzden Azerbaycan-Ermenistan arasında devam eden Dağlık Karabağ Sorunu’nun çözüme kavuşturulmasını müteakip Ermenilerin, Cavakheti bölgesiyle ilgili stratejilerini uygulamaya koymayacaklarını hiç kimse garanti edemez. Bu durumda bölgeyle ilgili niyetlerinin gerçekleşmesine engel olmalarından korktukları Ahıska Türklerinin vatanlarına geri dönüşüne şiddetle karşı çıkmaktadırlar.

Gürcistan’ın genel yaklaşımı ise, öncelikle Ahıska Türklerinin bölgeye yerleşmesine müsaade etmemek, daha sonra da Cavakheti bölgesindeki Ermenilerin zaman içinde Gürcü toplumuyla entegrasyonlarını sağlamayı başarmaktır. Bu politikasında özellikle Saakaşvili’nin iktidara gelmesinden itibaren önemli adımlar atıldığı görülmektedir.

Netice itibariyle Cavakheti Ermenilerinin Ahıska Türklerinin geri dönüşüne yaklaşımının anlaşılabilmesi amacıyla, bölgedeki genel durum ortaya konulacaktır. Genel durumla ilgili esasların aydınlatılmasının ardından elde edilen verilere göre analiz yapılarak, Cavakheti’deki Ermenilerinin geri dönüşle ilgili tutumlarının daha iyi anlaşılması sağlanacaktır.

6.6.1. Cavakheti Bölgesinin Coğrafi Konumu, Sosyal ve Ekonomik Durumu

“*Samtskhe-Cavakheti İdari Bölgesi*”nin bir parçası olan Cavakheti bölgesi; Gürcistan-Türkiye sınır hattında yer alan Ahılkelek, Gürcistan-Ermenistan sınır hattında yer alan Ninotsminda ilçelerinden meydana gelmektedir. İklimi sert ve yüksek dağlarla kaplı olan bölgede, toplam 92 köy bulunmaktadır. Bunlardan 61’i Ahılkelek’te, 31’i Ninotsminda’dadır. Ahılkelek’teki 61 köyden 56’sında, Ninotsminda’daki 31 köyden

29'nda sadece Ermeniler yaşarken, geriye kalan yedi köy karışıktır (Lohm 2007: 5; Wheatley 2004: 5).

Cavakheti'deki Ermeni nüfusun büyük çoğunluğu, Osmanlı-Rus savaşlarının ardından Anadolu'dan iki göç dalgası halinde gelerek bölgeye yerleşmiştir. 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan hemen sonra gelen ilk göç dalgasında Ermeniler, genel olarak Ahılkelek bölgesine yerleşmiştir. I. Dünya Savaşı sırasında ikinci dalgada gelenler ise, çoğunlukla Ninotsminda'ya yerleşmiştir (Chkheidze ve Metreveli 2010: 181; Sabanadze 2001: 2; Wheatley 2004: 5).

Bölgenin nüfusu, 2002 yılı nüfus sayımı verilerine göre, 95.280'dir. Bunun 90.373'ü Ermenidir. Geriye kalan nüfustan 3.690'ı Gürcü, 1.100'ü Rus, 56'sı Rum ve 45'i ise diğer etnik gruplardandır. Bölgedeki toplam nüfusun genel yüzdelere bakıldığında; %95,05'nin Ermeni, %3,33'nün Gürcü, %1.62'sinin ise diğerleri olduğu görülmektedir. Buna göre her iki ilçedeki nüfusun yaklaşık %95'ini Ermeniler oluşturmaktadır (Aydınün 2001: 191; Lohm 2007: 5; Wheatley 2009: 5).

Gürcistan'da toplam 248.929 Ermeni yaşamaktadır. Son nüfus sayımı sonuçlarına göre, Ermeni nüfusunun genel nüfusa oranı %6.5'tir. Toplam 248.929 Ermeni'den 90.373'ü Cavakheti, 22.974'ü Samtskhe bölgesinde, geriye kalan 171.582 Ermeninin çoğunluğu ise Tiflis bölgesinde yaşamaktadır. Ayrıca Abhazya bölgesinde de Ermeniler yaşamaktadır. Ancak Abhazya'da, Merkezi Yönetim ile devam eden sorunlar nedeniyle, 2002 yılındaki nüfus sayımı yapılamamıştır. Bu yüzden Abhazya bölgesinde ne kadar Ermeninin yaşadığı bilinmemektedir (Kanbolat 2005: 29; Wheatley 2009: 5).

Cavakheti bölgesi, ekonomik altyapısının yetersiz olması ve coğrafi konumundan dolayı Gürcistan'dan tecrit edilmiş bir görünüme sahiptir. Bunda Sovyet döneminin etkisi büyüktür. Sovyetler Birliği, NATO ülkesiyle sınır olması dolayısıyla bölgede özel güvenlik tedbirlerine daha fazla önem vermiş, bu yüzden bölgenin ekonomik gelişmesine gerekli ilgiyi göstermemiştir (Lohm 2007: 5).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Cavakheti bölgesi, Gürcistan'daki sosyo ekonomik sorunlardan en fazla etkilenen bölgelerin başında yer almaktadır. Bölgede sanayi tesisi yok denecek kadar azdır. Yaşanan ekonomik kriz ve işsizlikten dolayı nüfusun yaklaşık %11'i, RF ve Ermenistan'a göç etmek zorunda kalmıştır.

Geçen süre içinde Gürcistan'da ekonomik açıdan gelişme kaydedilmiş olsa da, bunun bölgeye fazla yansımaları olmamıştır (ICG 2011: 6; Lohm 2007: 6; Wheatley 2009: 9).

Bölge halkı geçimini, genellikle tarım ve hayvancılık yaparak sağlamaktadır. Ayrıca genellikle kışın mevsimlik işçi olarak RF'ye gidilerek aile bütçesine ilave kaynak yaratılmaktadır. Ancak Ağustos 2008 Rus-Gürcü Savaşı'ndan sonra RF Gürcistan vatandaşlarına vize uygulamaya başlamıştır. Bundan dolayı, ek gelir alanında ciddi sorunlar yaşanmakta, bölge halkının ekonomik alandaki endişeleri giderek artmaktadır (ICG 2011: 6; Lohm 2007: 11; Wheatley 2009: 51).

6.6.2. Gürcistan'ın Cavakheti'deki Ermenilere Yaklaşımı

Gürcistan, 1994 yılında aldığı bir kararla Meskheti-Cavakheti bölgesinde Ermenilerin lehine olan nüfus yapısını dengelemeye çalışmıştır. Karar gereği, %84.21'i Gürcü olan Borcomi ilçesi ve Cavakheti bölgesi, Meskheti bölgesi ile birleştirilerek "*Samtskhe-Cavakheti İdari Bölgesi*" kurulmuştur. İdari bölge merkezinin karargahı olarak Ahılkelek belirlenmiştir. Birleşme neticesinde, yeni bölgedeki nüfus oranının %43.35'ini Gürcüler, %54.60'ını ise Ermeniler oluşturmaktadır. Cavakheti Ermenileri, Gürcistan'ın bu uygulamasından rahatsızlık duymaktadırlar. Borcomi ilçesinin bölgeyle ilgisinin olmadığını ileri süren Ermeniler, bunun bölgedeki Ermeni nüfusunu dengelemek amacıyla yapıldığını ve Gürcistan'ın bu girişiminde başarılı olduğunu iddia etmektedirler (Mouravi 2007: 506; Wheatley 2009: 5). Görüldüğü üzere, iki ilçeden meydana gelen Cavakheti bölgesi %95 gibi salt çoğunluğa sahipken, daha büyük bir bölgenin içine dahil edilmek suretiyle Ermenilerin sayısı Gürcü nüfusa yakın bir orana getirilmiştir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Gürcistan'ın yaşadığı sorunlardan biri de, ev sahibi halk ile azınlıklar arasındaki sosyal ve siyasal alandaki entegrasyonun zayıflığıdır. Bu sorun, daha önce resmi dil olarak Rusçanın kullanılmasından kaynaklanmıştır. Gürcistan'ın bağımsızlığını ilan ettiği dönemde, Gürcücenin azınlıkların yaşadığı bölgelerde bilinmemesi, özellikle kamu faaliyetlerinin yürütülmesinde ciddi sorunlara neden olmuştur. Geçen dönem içinde de durumda kayda değer bir gelişme olmamıştır. AASM'nin Mayıs 2008'de yayımladığı anket sonuçları, Gürcüceyi, Ermeni azınlığın yoğun olarak yaşadığı Ahılkelek ve Ninotsminda'da

anlama, konuşma ve yazma seviyesinde bilenlerin yüzdesinin sırasıyla %5.1 ve %3.8 olduğunu göstermektedir. Durum Azeri azınlığın yaşadığı Kvemo Kartli bölgesinde de, hemen hemen aynıdır (Wheatley 2009: 7).

Resmi dil Gürcücenin bilinmemesi, Cavakheti'deki Ermenilerin ev sahibi halkla entegrasyonlarını engellemekte aynı zamanda sağlık, yüksek eğitim, istihdam, ticari ilişkiler, kültürel temas ve ülkenin gündemini belirleyen gelişmelerin takibi gibi faaliyetleri de olumsuz etkilemektedir. Belirtilen alanlarda sorun yaşayan Ermeniler, doğal olarak hem merkezi yönetimden hem de ev sahibi Gürcü halkından daha fazla uzaklaşmıştır. Her iki kesimle de yabancılaştığını hisseden Ermeniler, zamanla RF veya Ermenistan'a göç etmeyi tercih etmişlerdir (Gogsadze, Kachkachishvili ve Basheleishvili 2014: 6).

Gürcistan Yönetimi, ülke genelindeki toplumsal entegrasyon sorununun çözümü amacıyla "*Gül Devrimi*"nden sonra önemli adımlar atmaya başlamıştır. Yeni iktidara gelen Saakaşvili, başta merkez (Tiflis) ile azınlıkların yaşadığı bölgeleri bağlayan yolların yapımı olmak üzere altyapı yatırımları ve resmi dilin öğretilmesi gibi önemli projeleri uygulamaya koymuştur. Bu kapsamda özellikle yol yapımında önemli bir mesafe katedilmiştir (Chkheidze ve Metreveli 2010: 181; ICG 2011: 6). 2005 yılında yürürlüğe giren eğitim kanununa göre; ülke genelinde eğitim standartlığını sağlayabilmek amacıyla, 2010 yılından itibaren azınlık okullarında da Gürcü dili edebiyatı, tarih ve coğrafya derslerinin resmi dil Gürcüceyle verilmesine karar verilmiştir. Ayrıca Ermenistan ve Azerbaycan tarafından gönderilen diğer ders kitapları da belirtilen tarihten itibaren kullanılmayacak, bu maksatla halen Gürcü okullarında okutulan ders kitapları azınlık dillerine çevrilecektir (ICG 2011: 7; Lohm 2007: 27; Minasyan 2007: 41; Popjanevski 2006: 42). Nitekim eğitim kanunun uygulamasına 2010 yılından itibaren başlanmış, Ermenistan ve Azerbaycan tarafından gönderilen kitapların kullanılmasına son verilmiştir (Gogsadze, Kachkachishvili ve Basheleishvili 2014: 35).

Gürcistan'ın reformlar kapsamında son dönemde uygulamaya koyduğu 1998 tarihli "*Kamu Hizmetleri Kanunu*"na göre de, kamu görevlerinde çalışabilmek için çok iyi Gürcüce bilme şartı getirilmiştir. Ayrıca kamu görevlisi olabilmek için, resmi dilin yanında, anayasa ve ilgili kanunları ihtiva eden sınavlardan başarılı olmak gerekmektedir. Örneğin kanunun uygulamaya girmesiyle birlikte doktor, hakim, avukat

ve okul müdürleri gibi kamu görevlerine atamalar sınav sonuçlarına göre yapılacaktır (Minasyan 2007: 30; Popjanevski 2006: 39; Wheatley 2004: 31).

Eğitim ve kamu görevlerine atamayla ilgili kanunun uygulamaya konması, azınlıkların yaşadığı diğer bölgelerde olduğu gibi Cavakheti bölgesinde de sorunlara neden olmaktadır. Yine azınlıkların yaşadığı bölgelerdeki mahkemelerde resmi dili kullanma zorunluluğunun getirilmesinin ciddi sorunlar yaratması beklenmektedir. Dolayısıyla son dönemde meydana gelen değişiklikler nedeniyle sorun yaşayan Ermeniler, maruz kaldıkları değişimi “*zorunlu asimilasyon*” olarak görmektedirler (Popjanevski 2006: 43; Wheatley 2004: 32).

Rus-Ermeni ortaklığının farkında olan Gürcistan, Cavakheti Ermenilerinin ayrılıkçı eylemlerine karşı temkinli bir yaklaşım sergilemektedir. Örneğin Ağustos 2008 Savaşı’nın ardından RF’nin Cavakheti’de ayrılıkçı duyguları tahrik etmesinden çekinmiştir. Aynı şekilde bölgedeki Ermeniler de, Gürcistan Yönetimi’nin kendilerine karşı sindirme operasyonu yapmasından şüphelenmişlerdir (Wheatley 2009: 30). Her iki tarafın da birbirinden şüphelenmesi, güven duygusunun zedelenmiş olduğunu göstermektedir. Gürcistan Yönetimi, bu konuda haklı olduğunu düşünmektedir. Zira Gürcü-Abhaz çatışmasının yaşandığı dönemde Ermeniler, Gürcülere karşı savaşmışlardır.

6.6.3. Cavakheti’deki Siyasi Durum ve Önemli Yerel Aktörler

Cavakheti’deki Ermeniler, yaşadıkları bölgeyle ilgili bazı önemli iddialarda bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, Merkezi Yönetimin bölgede yaşayan Ermenilere karşı ayrımcılık yapmasıdır. İkincisi, bölgedeki ekonomik, sosyal ve kültürel yapının, Gürcistan’ın diğer bölgelerine nazaran daha zayıf olmasıdır. Son olarak, söz konusu iki sorunun çözüme kavuşturulması amacıyla Ermenilere, siyasi ve kültürel özerklik statüsü verilmesinin tartışmaya açılmasıdır. Sonuçta Cavakheti’deki Ermeniler, ileri sürdükleri iddialarını hayata geçirmek üzere Ermeni Kiliselerinin de desteğiyle değişik örgüt ve parti kurmuşlardır (Öztarsu 2012: 18).

Kurulan bu örgütlerden ilki, “*Cavakh*”dır. Cavakh, 1988 yılında artan Gürcü milliyetçiliğine karşı Ermenileri savunma amacıyla kurulmuştur. Azeri ve Ermeniler arasında Dağlık Karabağ’da başlayan çatışmaların da, Cavakheti’deki Ermeniler

arasında milliyetçi duyguların yükselmesinde büyük etkisi olmuştur. Kuruluş döneminde Sovyet Ordusu'ndan temin ettiği silahlarla güçlenen Cavakh, 1988-1994 yılları arasında devam eden Azeri-Ermeni çatışmalarında Ermenileri desteklemiştir (Kanbolat 2005: 29; Mouravi 2007: 505; Wheatley 2009: 25). Açık söylemi Ermeni kültürel mirasını korumak, Cavakheti'deki okullarda Ermeni tarihini okutulmasını ve bölgenin kalkınmasını sağlamak olan Cavakh örgütü, bu dönemde bölgede önemli bir konuma ulaşmış ve faaliyetlerini genellikle Daşnaksütyun Partisi ile koordineli bir şekilde yürütmüştür (Sabanadze 2001: 5; Taşdemir 2005: 37). Ancak 1990'lı yılların başlarında hayli etkili olan Cavakh örgütü, Mart 1992'de iktidara gelen Gürcistan Cumhurbaşkanı Shevardnadze'nin başarılı bir şekilde uyguladığı *“böl ve yönet”* politikası sayesinde giderek etkisini yitirmiştir (Wheatley 2009: 25).

Cumhurbaşkanı Shevardnadze, söz konusu politikası gereği Cavakh lideri Samvel Petrosyan'ı Cavakheti'deki trafik polisi müdürünün yardımcılığına getirmiştir. Petrosyan'ın belirtilen görevi kabul etmesi, örgüt içinde büyük eleştirilere neden olmuş ve Cavakh, bölge halkı nazarında büyük güven kaybına uğramıştır. Bunun neticesinde ortaya çıkan boşluğu doldurmak amacıyla 1990'lı yılların sonunda *“Virk Partisi”* kurulmuştur.

Genel olarak *“Cavakheti'ye siyasi özerklik kazandırılması”* iddiasıyla 1999 yılında kurulan Virk (Gürcistan'ın ortaçağdaki Ermenice ismidir.), resmi parti olarak tanınması için Tiflis nezdinde birçok girişimde bulunmasına rağmen başarılı olamamıştır. Gürcistan Siyasi Partiler Kanunu bölgesel ve etnik temelli partilerin kurulmasına müsaade etmediği için, Virk'in bu konudaki girişimleri sonuçsuz kalmıştır. Virk, genel olarak siyasi özerkliğin yanında Ermeni diline özel bir statü verilmesi, Ermeni kültürü ve tarihinin korunması, Cavakheti'deki Ermeni okullarının müfredatına Ermenistan tarihinin dahil edilmesi ve en önemlisi de, asimilasyon politikalarının bir parçası olarak Ermenilerin *“Gürcüleştirilmesinden”* vazgeçilmesini talep etmektedir. Nihayetinde Virk, bütün bu milliyetçi söylemlerine rağmen Cavakh kadar başarılı olamamıştır (ICG 2011: 3; Lohm 2007: 17; Wheatley 2004: 19).

Son siyasi hareket olan *“Büyük Cavakh”*, Cavakheti'deki gençlik hareketleri içinde aktif olarak faaliyette bulunan liderlerin katılımıyla 2005 yılının başında kurulmuştur. Kamuoyunda ilk etkiyi, 13 Mart 2005'de *“Ahılkelek'teki Rus Askeri Üssü'nün boşaltılmasını protesto etmek amacıyla yapılan gösteri”* ile duyurmuştur. Rus

Askeri Üssü'nü Türk tehdit ve saldırılarına karşı bir garantör olarak gören Büyük Cavakh, 31 Mart 2005'de protesto gösterisini tekrarlamıştır. Yapılan iki gösteride de “*siyasi özerklik*” talebinde bulunulması dikkat çekicidir. Gösterilere ilave olarak Büyük Cavakh, Gürcistan'ın yeni politikası gereği Eylül 2005'te Ermenistan sınırındaki Gürcistan Gümrüğü'nde görevli Gürcü kökenli yeni personel ile Ermeni kökenli eski personelin değişimi sırasında Ermenilerin aleyhine olan bu durumu protesto amacıyla binayı işgal etmiştir. Ayrıca Mart 2006'da da, Tiflis Üniversitesi'nin Ahılkelek şubesi ile, mahkeme binasını işgal ederek Ermenilerin aleyhine olduğunu iddia ettiği gelişmeleri protesto etmiştir. Rus Askeri Üssü'nün boşaltılmasından sonra Büyük Cavakh, etkisini yitirmeye başlamıştır. Ahılkelek'te bulunan karargahının varlığını devam ettirmesine karşın, dönem içinde de çok sık kullanılmadığı tespit edilmiştir. Daha çok gençlerden oluşan Büyük Cavakh, Eylül 2006 ayında yapılan yerel seçimlerde elde ettiği etkisini, lider kadro arasında yaşanan çatışmalardan dolayı zaman içinde kaybettiği görülmektedir (ICG 2011: 3; Lohm 2007: 18; Wheatley 2009: 26).

Cavakheti davasını takip edenler, sadece üç parti veya hareketten ibaret değildir. Bunların dışında faaliyette bulunan bazı örgütler de bulunmaktadır. Bu örgütlerin başında, “*Vatansever Halk Örgütü Cavakh*” ile, daha küçük birkaç Ermeninin örgütünün birleşmesiyle bir araya gelen “*Cavakheti Ermenilerini Savunma Konseyi*” isimli örgüt gelmektedir. Her iki örgütte, Cavakheti'deki Ermenilere ayrımcılık yapılmasını eleştirmekte, bölgedeki Ermenilerin eğitim, sosyal, kültürel ve siyasi haklarının iyileştirilmesini talep etmektedirler (ICG 2011: 12).

Aşırı milliyetçi Daşnaksütyun Partisi ve Erivan'daki Cavakheti Ermenilerine ait milliyetçi örgütler ise, Cavakheti konusunda daha sert bir politika takip edilmesini istemektedirler. İnternet üzerinden dünya kamuoyuna ulaşmada ve etkilemede oldukça başarılı olan parti ve örgütler, Cavakheti Ermenilerine yeterli destek vermemesinden dolayı Ermenistan Yönetimi'ni eleştirmektedirler. Aşırı milliyetçi grup içinde özellikle Daşnaksütyun Partisi, Gürcistan'ın federal birliği çerçevesinde Cavakheti'ye siyasi özerklik verilmesinde ısrar etmektedir (ICG 2011: 12).

Gürcistan'da en son 30 Mayıs 2010'da yapılan yerel seçimlerde Cavakheti Ermenilerinin durumuyla ilgili olarak çeşitli Ermeni örgütleri, seçimlerin adil yapılmadığını iddia ederek Ermeni halkının kendisini temsil etmesi gerektiğine vurgu yapmışlardır. Güçlü teşkilatçılık faaliyetleriyle taleplerini gerçekleştirmeyi planlayan

Cavakheti Ermenileri, yerel seçimler sonrasında bazı tavizler koparmayı başarmıştır. Nitekim Erivan'daki Gürcistan Büyükelçisi, Gürcistan Eğitim Bakanlığı'ndaki bazı okul kitaplarının en kısa sürede Ermeniceye çevrileceğini ve bunların Ermenistan'da bastırılarak Cavakheti'deki 141 Ermeni okuluna dağıtılacağını açıklamıştır (Öztarsu 2012: 18).

Son dönemde iktidara gelen Merkez Yönetimi'ni daha az eleştirme eğilimi gösteren Cavakheti'deki Ermeniler, Gürcü Yönetimi'nden Ermeni kiliselerinin haklarının geri verilmesi ve hapiste olan bazı Ermeni politikacıların serbest bırakılmasını istemişlerdir. Yeni Gürcü Yönetimi, Ermenilerin söz konusu taleplerine olumlu yaklaşmıştır. Bu bağlamda Cavakheti bölgesinin özerkliği amacıyla mücadele eden ve bazı provakatif eylemlere katıldığı için 2009 yılında 10 yıla mahkum olan Büyük Cavakh Hareketi'nin lideri Vahagn Cakalyan, genel ayla birlikte Ocak 2013'de serbest bırakılmıştır (Öztarsu 2013: 14).

6.6.4. RF ve Ermenistan'ın Cavakheti Üzerindeki Etkisi

Cavakheti bölgesinde yaşayan Ermeniler üzerinde RF ve Ermenistan'ın etkisi açıkça hissedilmektedir. RF, daha çok siyasi, askeri ve ekonomik; Ermenistan ise, sosyal ve kültürel yönlerden etkili olmaktadır. Bölge halkı, hem Rus Çarlığı, hem de Sovyetler Birliği döneminde Türk düşmanlığı üzerine doktrine edilmiştir. Bu durum, RF ve Ermenistan tarafından günümüzde de devam ettirilmektedir. Bu nedenle bölge halkı, Gürcistan ve Ermenistan'dan ziyade RF'nin askeri desteğine ve korumasına önem vermektedir (Wheatley 2004: 28).

Cavakheti Ermenileri, RF'yi nasıl hamisi olarak görüyorlarsa, Ermenistan'ı da doğal koruyucusu olarak görmektedirler. Diasporadakiler de dahil olmak üzere Ermeni milliyetçileri, Cavakheti ve diğer bölgelerdeki Ermenilerin sorunlarını canlı tutmaya çalışmaktadırlar. Onlara göre; Cavakheti'nin güvenliği, düşman olarak kabul edilen Türk ve İranlılarla çevrili olması nedeniyle Ermenistan'ın güvenliği için önemlidir. Bu yüzden Cavakheti'nin Ermenilerin elinde veya kontrolünde kalmasının zorunda olduğunu iddia etmektedirler (ICG 2011: 11).

Ermenistan, Cavakheti bölgesindeki Ermenilere daha önce başlattığı eğitim desteğini halen devam ettirmektedir. Bu maksatla bazı ansiklopedi ve eğitim araç

gereçlerini gönderdiği gibi, bölgedeki okulların bakım ve onarımına yardımcı olmakta, bölgede görevli Ermeni öğretmenlere eğitim vermekte, her yıl 70 öğrenciye Ermenistan'daki üniversitelerde burslu eğitim kontenjanı tahsis etmektedir. Ermenistan'a ilave olarak ABD, Fransa ve RF'deki Ermeni Diasporası da, başta okullar olmak üzere Cavakheti'deki altyapı tesislerinin iyileştirilmesi amacıyla yardımlarda bulunmaktadır (ICG 2011: 12; Lohm 2007: 15; Metreveli ve Kulick 2009: 25).

Askeri Üssün bölgeyi boşaltmasıyla RF'nin Cavakheti'de etkisinin azaldığı iddiasına karşın bazı Ermeni ve Gürcü uzmanlar, kendisine yakın grupları devreye sokmak suretiyle milliyetçi duyguları harekete geçirebileceği ileri sürmektedirler. Rus medyası, Cavakheti'yi muhtemel çatışma alanlarından biri olarak göstermektedir. Rus siyasetçi ve uzmanlar, RF'nin kuvvet veya Cavakheti Ermenilerini kullanmak suretiyle Gürcistan'ı zor durumda bırakabileceğini iddia etmektedirler. Örneğin Ağustos 2008 Savaşı'ndan sonra Kremlin destekli BDT Enstitüsü'nün Kafkasya Dairesi Başkanı Mikhail Alexandrov, *“Moskova'nın Gürcistan'ı Acara, Mengrelia, Cavakheti ve Kvemo Kartli gibi birkaç bölgeye bölünmesini desteklemesi gerekir”* iddiasında bulunmuştur. Buna ilave olarak Rus jeopolitik uzmanı ve siyaset bilimcisi Aleksandr Dugin de, *“Gürcistan'ın NATO'ya üye olma kararından vazgeçmemesi halinde, siyasi bütünlüğünü kaybetme riskiyle karşı karşıya kalacağı ve kalan topraklarının bütünlüğüyle ilgili garantörünün de RF olduğu”* hatırlatmasında bulunmuştur (ICG 2011: 13).

Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlık ilanlarının tanınmasının ardından RF'den gelen bu tür açıklamalar, Gürcü siyasetçi ve seçkinleri arasında büyük hiddet doğurmuştur. Onlar da, askeri üssün boşaltılmasıyla RF'nin Cavakheti'deki etkisinin azaldığını ileri sürmektedirler. Bu olumsuz gelişmeler karşısında Gürcü Yönetimi, RF ile ilişkilerin daha fazla bozulmasından endişe duymaktadır. Gürcü Yönetimi'ne göre; RF'nin Gürcistan ile ilişkilerini bitirmeye karar vermesi halinde, Cavakheti'yi Merkezi Yönetime karşı kullanmaması mümkün değildir. Bu durumda RF, *“etnik kartı”*nı kullanarak Gürcistan'a her türlü zararı vermekten çekinmeyecektir (ICG 2011: 14).

6.6.5. Cavakheti Ermenilerinin Ahıska Türklerinin Geri Dönüşüne Yaklaşımı

Cavakheti'deki Ermeniler, Gürcistan Yönetimi'nin aksine Ahıskalıları Türk olarak kabul etmektedirler. Ayrıca Ahıska Türklerinin Cavakheti'de değil Samskhe bölgesinde yaşadıklarını iddia etmektedirler. Bu yüzden onların bölgeye geri dönüşünün kendilerinden ziyade Gürcistan Yönetimi ve Gürcülerin sorunu olduğunu ileri sürmektedirler (Evers 2005: 315). Ancak Ermenilerin bu konudaki söylemleriyle eylemleri birbirinden farklıdır. Gürcistan'ın Avrupa Konseyi'ne üye olmasına bağlı olarak Ahıska Türklerinin geri dönüş konusu ciddi olarak uygulama aşamasına geçildiğinde çok sert tepki göstermeye başlamışlardır. Hatta Ahıska Türklerinin sürgününün ardından yıllardır bölgede birlikte yaşayan Ermeni ve Gürcüler, Ahıska Türklerinin geriye dönüşünü engellemek amacıyla gerekirse silaha sarılma tehdidinde bulunmuşlardır (Aydingün 2001: 192).

Gürcistan'ın Güney Osetya ve Abhazya'da yaşanan çatışmalar nedeniyle göçmen sorunuyla uğraştığı bir dönemde, Ahılkelek'teki Ermeniler de Ahıskalıların geri dönüş mücadelesine çok ciddi tepki göstermiştir. Bu bağlamda Gürcü kamuoyu ile iş birliği yoluna giden Ermeniler, Ahıska bölgesine geri dönüş taleplerine muhalif bir tutum sergilemişlerdir (Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 31).

Cavakheti'de yaşayan Ermeniler, 2007 yılı sonunda Ahılkelek'teki Askeri Üs'te konuşlu Rus askerlerinin bölgeyi terk etmesine karşı çıkmıştır. Ahılkelek'teki Rus Askeri Üssü'nü emniyetlerinin teminatı olarak gören Ermeniler, bölgede Gürcü askeri varlığını da kabul etmemektedirler. Bu kapsamda Gürcü askerlerinin bölgeye girişine müsaade edilmemiştir. Ayrıca bölgede birçok Ermeni silahlı grup faaliyette bulunmaktadır (Kanbolat 2005: 30; Mouravi 2007: 506).

AKPM'nin Mart 2011 tarihinde yayımladığı Gürcistan ile ilgili raporunda, Ahıskalıların geri dönüşü üzerindeki Ermeni etkisine değinilmiştir. Söz konusu raporun 147. maddesinde *“Meskheti halkı aslında şu anda ağırlıklı olarak etnik Ermenilerin yaşadığı Samskhe bölgesinden sürgün edilmişlerdir. Bu toplumlar arasında bir hayli düşmanlığın olması dolayısıyla geri dönüş fikri ve bu problem arasında düşünmek gerekmektedir...”* denilerek, bu konu üzerinde farkındalık yaratılmaya çalışılmıştır. Raporda, geri dönüş ile Ermeni hassasiyeti arasında ilişki kurulması, AKPM üzerinde Ermeni diasporasının etkili olmaya başladığı endişesine neden olmaktadır (İzzetgil 2013: 49).

Söz konusu endişeyi haklı çıkaracak girişimlerden biri, Ermeni Diasporası'nın RF'de düzenlediği mitingdir. Mitingte, Ahıska Türklerinin geri dönüşünün bölgede büyük sorunlara neden olacağına dikkat çekilmiştir. Yine bu konuyla bağlantılı olarak "Panarama" isimli Ermeni haber sitesinde çıkan bir yazıda, *"Türkiye'ye 65.000 Ahıska Türkünün göç ettiği, bunlardan 30.000'inin Ahıska'ya göç ettirileceği, dolayısıyla Türkiye'nin Mesketya ve Acaristan bölgelerinin işgal etmek için Ahıska Türklerinin geri dönüşünü sağlamaya çalıştığı"* ileri sürülmüştür (İzzetgil 2013: 50).

Diğer taraftan Ermeni Diasporası, yaptığı açıklamalarla, Ahıska Türklerinin geri dönüşünü iki toplum arasında çatışmalara varan sorunlar yaratabileceği tehdidinde bulunmaktadır. Ayrıca Ahıska Türklerinin geri dönüşüyle Türkiye'den kaynaklanan tehdidin de artacağı iddiasında bulunan diaspora Ermenileri, gönüllü olarak Ahıska'ya gidecek tüm Ermenilere destek sağlanacağını vaat etmektedirler (Seferoğlu 2005: 14).

Gürcistan Dışişleri Bakanı Maya Panjikidze'nin Mart 2014'de Batum'da yaptığı bir açıklamada, Gürcistan'ın Avrupa Konseyi'ne verdiği taahhütleri gereği Ahıska Türklerinin dönüşüyle ilgili önümüzdeki dönemde gerekli adımlar atacağını belirtmesi, RF'deki *"Cavakheti Ermeni Diasporası"*nın tepkisine neden olmuştur. Ahıska Türklerinin bölgeye geri dönüşünün kabul edilemez olduğunu ilan eden Ermeni grup, kabul edilmeme nedenlerini dört faktöre dayandırmaktadır. Birincisi, Ahıska Türklerinin geri dönüşü bölge güvenliğine tehdit yaratacaktır. İkincisi, Ahıska Türklerinin zaman içinde Türkiye ile birleşmek isteyeceği için Gürcistan'ın siyasal bütünlüğü tehlikeye girecektir. Üçüncüsü, bölgedeki Gürcü ve Ermeniler, geri dönen Türklere karşı düşmanca bir tutum içine girecekler, bu da taraflar arasında etnik çatışmaya dönüşecektir. Sonuncusu ise, geriye dönüş yerleşim problemine neden olacaktır (Öztarsu, 2013: 14; Kavrelişvili, 2014: 41). Ermenilerin iddialarını kabul etmeyen, hatta tuhaf bulan Gürcü uzmanlar ise, bölgesel bütünlüğe esas tehdidin Ermenilerden kaynaklandığını belirtmişlerdir (Öztarsu 2013: 14).

Ermeni Diasporası'nın belirtilen olumsuz yaklaşımına karşılık Ahıska Türkleri, Ermenilerin iddialarının yersiz olduğu, geri dönecek bölgenin güvenliği konusunda ciddi bir endişeye gerek olmadığını belirtmektedirler. Onlara göre, Ermeniler çoğunluk olarak Cavakheti bölgesinde yaşamaktadırlar. Sürgün öncesinde Ahıska Türklerin çok az bir kısmı bu bölgedeydi. Çoğunluk ise, Ermenilerin az sayıda bulunduğu Ahıska ilçesinde yaşamaktaydı (Kaya 2009: 5). Geri dönmeye karar veren Ahıskalıların,

Ahılkelek bölgesinden ziyade 1988 yılında boş oldukları tespit edilen 88 boş köye yerleştirilmesi halinde yer sorunu olmayacağı gibi, bölgenin güvenlik ve istikrarı açısından da herhangi bir sorun olmayacaktır.

6.6.6. Ermenilerin Geri Dönüşe Yaklaşımının Analizi

Gürcistan, RF'yi siyasi bütünlüğüne bir tehdit olarak algılamaktadır. Ona göre; RF, bağımsızlığını kazandığı andan itibaren Gürcistan'daki Rus Askeri Üsleri ve azınlıkları, kendisine karşı bir baskı vasıtası gibi kullanmıştır. Bu yüzden ülkesindeki Rus Askeri Üsleri'nin boşaltılması konusundaki ısrarından RF'nin bütün baskılarına rağmen vazgeçmemiştir.

Gürcistan, RF'nin Cavakheti'deki Ermenilerle ilişkisine her zaman endişeyle yaklaşmıştır. Bağımsızlığını kazandığı dönemde RF'nin Abhazya ve Güney Osetya'da yaptıkları henüz hafızalardan silinmemiştir. Son Rus Askeri Üssü'nün Ahılkelek'te bulunduğu dönemde RF'den güç ve destek alan Ermeni gruplar da, bölge istikrarını bozucu faaliyetlerde bulunmuşlardır. Nitekim Rus birliklerinin 15 Kasım 2007'de bölgeyi terk etmesinden sonra istikrarsızlığa neden olan olayların bir anda azalması, Gürcistan'ın konuyla alakalı endişesinde ne kadar haklı olduğunu göstermektedir (ICG 2011: 3).

Ağustos 2008 Savaşı'ndan sonra ülke içinde olduğu kadar ülke dışındaki bazı uzman ve gözlemciler, RF'nin Gürcistan'ın istikrarını bozmak amacıyla Cavakheti bölgesini kullanabileceğini iddia etmişlerdir. Bu dönemde Rus Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov'un "*Gürcistan'ı azınlık haklarını ihlal etmekle suçlaması*", RF'nin özellikle Cavakheti'deki ayrılıkçıları destekleyerek bölgeyi istikrarsızlaştırabileceği yorumlarına neden olmuştur (ICG 2011: 3). Dolayısıyla RF ve Cavakheti Ermenileri arasındaki yakın ilişkiyle ilgili değerlendirme, sadece Gürcistan Yönetimi tarafından değil, bölgeyi yakından tanıyan yabancı uzmanlar tarafından da paylaşılmaktadır.

Rus kontrolünden çıktıktan sonraki dönemde Gürcüler ve Ermeniler arasında ortaya çıkan bazı gelişmeler, iki taraf arasındaki olumsuz kanaatlerin daha da pekişmesiyle sonuçlanmıştır. Özellikle Ermenilerin Abhazların yanında Gürcülere karşı savaşmaları, Gürcüler tarafından hiç unutulmamaktadır. Bu konuda örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bundan dolayı Gürcülere göre; Ermeniler, ellerine fırsat verildiğinde,

Abhaz ve Ositenler gibi ayrılıkçı çatışmaları başlatabilecek olan hainlerdir. Gürcüce konuşmamaları, vatandaşı oldukları Gürcistan'a sadakat beslemediklerinin önemli göstergelerinden biridir. Rusların beşinci kolu olduğuna inandıkları Ermenilerin, herhangi bir sorun olduğunda ülkeleri Gürcistan'ın değil Ermenistan'ın yanında savaşa katılacaklarından hiç şüpheleri yoktur (Lohm 2007: 39).

Asimile olma korkusunu her fırsatta canlı tutmaya çalışan Cavakheti'deki Ermeniler, sürekli kendilerini kurban gösterme eğilimindedirler. Bölgedeki bütün siyasi parti, örgüt ve dernekler, asimile olma endişelerini daima gündemde tutarak halk üzerinde etkili olmaya çalışmaktadırlar. Bu nedenle Gürcüler ve Gürcü Yönetimi, Ermenilerin bu yöndeki girişimlerini ayrılıkçı tehlike olarak görmektedirler (Lohm 2007: 39).

Gürcistan'ın azınlıklara yönelik önceki Cumhurbaşkanı Saakaşvili döneminde başlattığı entegrasyon projesinden olumlu sonuçlar alınmaya başlamıştır. Bu konuda Gürcistan'ın kararlı tutumundan ziyade Ermenistan'ın bölgedeki Ermenilerin destek taleplerine sessiz kalmasının daha etkili olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle siyasi özerklik ve Ermeniceye özerk statü verilmesi gibi talepler, son dönemde gündeme getirilmemektedir. Cavakheti'deki siyasi gözlemciler, halkın güvenlik güçlerinden korktukları, bu yüzden tartışmalı konuların gündeme getirilerek ortamın gerilmesini istemediklerini söylemektedirler (ICG 2011: 5).

Bölgedeki Ermenilerin son dönemde merkezi yönetimle daha uyumlu bir ilişki içinde olmaları, geleceğe dönük beklentilerini terk ettikleri şeklinde yorumlanması gerçekçi bir tespit değildir. Ermenilerin anavatan olarak gördükleri Ermenistan ile birleşme hayali, Rus desteği olduğu müddetçe ana gaye olarak kalmaya devam edecektir. Ermenistan'nın aleni desteğine bağlı olarak Cavakheti Ermenilerinin merkezi yönetimle ilişkisi tamamen değişebilecektir. Bu nedenle olsa gerek AASM adına özet rapor hazırlayan Sabanadze (2001: 5); Cavakheti'yi, emniyet pimi Ermenistan'ın elinde olan "*mayınlı saha*"ya benzetmektedir. Dolayısıyla Rus Askeri Üssü'nün boşaltılması ve buna bağlı olarak Ermenilerin merkezi yönetimle nispeten olumlu bir ilişki içine girmeleri nedeniyle, onların beklentilerini bir kenara bıraktıklarını düşünmek doğru değildir.

Cavakheti Ermenilerinin Ermenistan ile birleşme hayalleri devam ettiği sürece, böylesine güçlü ulusal amaçlarının gerçekleşmesine engel olarak gördükleri Ahıska

Türklerinin bölgeye geri dönüşüne kesinlikle razı olmayacaklardır. Bu konudaki en büyük destekçileri, uluslararası kamuoyunu etkileme gücüne sahip olan Ermeni Diasporası'dır. Özellikle Fransa'da yaşayan Ermeni Diasporası'nın AB, AGİT ve Avrupa Konseyi nezdinde yapacağı girişimlerle geri dönüş sürecini sürüncemede bırakabilme olasılığı daima göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

AASM'nin Cavakheti'deki önemli aktörlerden biri olması, söz konusu iddianın ciddiye alınmasına işaret etmektedir. Bölgedeki en etkin yerel STK'lardan biri olan "*Cavakheti Vatandaşları Forumu*"nu kuran ve onun çoğu faaliyetini destekleyen AASM, kamu kurum ve kuruluşlarının faaliyetlerini etkileme gücüne sahiptir. Örneğin adı geçen STK'da çalışmalara katılan bazı kişiler, daha sonra kamuda vali yardımcısı ve polis teşkilatında müdür yardımcısı gibi üst seviyedeki görevlere getirilebilmektedir (Metreveli ve Kulick 2009: 24). Bölgedeki Ermenilerle yakın iş birliği çerçevesinde faaliyetlerini yürüten AASM'nin onların taleplerini Avrupa'daki örgüt, kurum ve kuruluşlar nezdinde gündeme getirmesi veya AHFB aracılığıyla lobicilik yapması şaşırtıcı değildir.

Ermenilerin Ahıska Türklerinin geri dönüşüne karşı olmalarının nedenini daha iyi anlayabilmek amacıyla, geri dönüş faaliyeti sonrasındaki bölgenin yeni demografik yapısına bakılması halinde, önemli bazı ipuçları elde edilebileceği düşünülmektedir. Günümüzde Samtskhe-Cavakheti Bölgesi'nde yaklaşık 150.000 Ermeninin yaşadığı bilinmektedir (Metreveli ve Kulick 2009: 9). Ahıska Türklerinin dörtte birinin, yani 125.000'inin geri döndüğünü varsaydığımızda, Samtskhe-Cavakheti Bölgesi'ndeki Türk ve Ermeni nüfus miktarlarının birbirine yaklaşacağı görülmektedir. Zaten dörtte bir oranından fazla geri dönen olması halinde, bu orandan sonraki her sayı Ermenilerin aleyhine sonuç doğuracaktır. Samtskhe-Cavakheti Bölgesi'ne yerleşen Türklerin sayısının her geçen gün artması, Ermenilerin gelecekte bölgenin Ermenistan'a katılması taleplerinin yasal meşruiyetinin kaybolması anlamına gelecektir. Bunun farkında olan Ermeniler, Gürcistan'ın diğer bölgelerine geri dönüşe sessiz kalmasına karşın Ahıska'ya geri dönüşe itiraz etmektedirler.

Gürcistan, Cavakheti Ermenilerin belirtilen yönde muhtemel bir hamlesine karşı "*Samtskhe-Cavakheti İdari Bölgesi*"ni oluşturarak Ermeni nüfus oranını, Gürcü nüfus ile dengelemeye çalışmıştır. Ancak Ermenilerin de ileri sürdüğü gibi, tarihi açıdan Borcomi ilçesinin bölgeyle alakası yoktur. Söz konusu dengenin bölgenin eski sahibi

Ahıska Türkleriyle yapılması daha rasyonel bir hareket tarzı olacaktır (İzzetgil 2014: 161). Ermenilerin sadakatinden şüphelenen Gürcistan'ın Ahıska Türkleriyle ilgili böyle bir şüphesine de gerek yoktur. Çünkü Ahıskalılar, yaşadıkları her ülkede istikrarın bir parçası olmuşlardır. Eski Devlet Bakanı Yazıcıoğlu da; verdiği bir mülakatta, *“Ahıskalılar, yerleşecekleri bölgede barış ve huzurun sağlanmasında önemli bir rol ifa edeceklerdir. Bugüne kadar Ahıska Türklerinin yaşadıkları hiçbir ülkede huzursuzluk ve çatışmanın kaynağı olmadıkları, aksine çok kültürlü sosyal yapılar içerisinde yapıcı unsur olduklarını”* belirterek, Ahıskalıların ev sahibi ülke Yönetimi ve halkıyla uyum içinde yaşadıklarına vurgu yapmış, dolayısıyla onların çatışmadan ziyade iş birliğine hazır olduklarını belirtmiştir (Zeyrek 2008b: 9). Zaten kimliklerinin korunmasına hassasiyet gösteren Ahıska Türkleri, yaşadıkları tüm ülkelerde vatandaş oldukları devlete karşı sadık bireyler olmuşlardır (Aydingün 2008: 15).

6.7. Türk Kamuoyunun Soruna Yaklaşımı

Türkiye'deki Ahıska Türkleri Sorunu'na yaklaşım, farklılık göstermektedir. Türk kamuoyu, soruna karşı yekpare bir görünüm sergilememektedir. Devlet kademesi ve bürokrasi, soruna duyarlılık göstermesine karşın; üniversiteler, akademik camia ve siyasi partilerin soruna yaklaşımı nispeten daha duyarsızdır. Genelde kamuoyundaki aktörler arasındaki yaklaşım farkı, sorunun çözümüne olumsuz yansımaktadır.

Türkiye, sorunun asli taraflarından biri olmasına rağmen Türk kamuoyu sorun hakkında yeterli bilgiye sahip değildir. Kamuoyunun Ahıska Türklerinin tarihine vakıf olması halinde tutumu değişecektir. Tarihi süreç içinde Türk devletlerinin ihmali, bugüne kadar hiç tartışmaya açılmamıştır. Konunun tartışılmamasında devletin bakış açısı kadar, STK'lar, düşünce kuruluşları ve akademik camianın konuya uzak duruşunun da payı büyüktür. Yapılacak tartışmalar neticesinde gerek Osmanlı Devleti gerekse Türkiye'nin yaptığı hatalara vakıf olan kamuoyunun olumlu yönde değişeceği düşünülmektedir. Bu nedenle, Ahıska'nın Misak-ı Milliye dahil edilmemesinin Ahıska Türkleri Sorunu'nun oluşumunda ne gibi katkılarının olduğuyla ilgili bir inceleme yapılacaktır.

Üniversitelerin ve akademik camianın soruna yaklaşım tarzı, çözümünü de bazı yönleriyle etkilemektedir. Sorun, birçok farklı kaynaktan beslenmesi nedeniyle

karmaşık bir yapıya sahiptir. Örgütlenme bakımından zayıf bir konumda olan Ahıska Türklerinin, Gürcistan ve RF gibi devletlerle mücadele etmesi mümkün değildir. En büyük zafiyetleri, eğitim seviyelerinin düşüklüğüdür. Bu nedenle, kendileri adına sorunu takip edecek, uluslararası ortamda onların haklarını savunacak ve kimlikleriyle ilgili iddiaların çürütülmesini sağlayabilecek güçlü bilimsel kurumların desteğine ihtiyaç duymaktadırlar. Bu ihtiyacı karşılayabilecek Türkiye'deki üniversiteler ve akademik camiadan başkası değildir.

Türk kamuoyunun soruna yaklaşımı, siyasi partilerin yaklaşımını da doğrudan etkilemektedir. Siyasi partilerin soruna sahip çıkması halinde, Türk kamuoyu da konuya ilgi duyacaktır. Türk kamuoyunun konuya duyarsızlığının siyasi partilerle ilişkisinin birlikte incelenmesi halinde, Türk kamuoyunun soruna ilgisiz kalmasının nedenleri daha anlaşılır hale gelebilecektir.

6.7.1. Ahıska'nın Misak-ı Milli'ye Alınmamasının Sonuçları

Kreindler(1986: 389); Ahıska Türklerinin sürgün olayının uzun süre gizli kalmasını ve bir türlü vatanlarına geri dönememelerini, sürgün edilen diğer halkların özerk olarak bir toprak parçasına sahip olmalarına karşın Ahıska Türklerinin böyle bir hakka sahip olmamalarına bağlamaktadır. Ona göre, Sovyet Yönetimi'nin diğer yedi etnik gruba verdiği hakları Ahıska Türklerine vermemesi tesadüfi değildir. Zaten Kafkasya ile ilgili Rus çıkarları konusunda Çarlık Rusyası'nın politikasını aynen devam ettiren Sovyet Yönetimi'nin Ahıska Türklerine yönelik farklı bir tutum sergilemesi beklenemez. Ruslar, kendi hakimiyetlerine girdiği andan itibaren her fırsatta Türk Yönetimi'ni tercih eden Ahıska Türklerini, Orta Asya'ya sürgüne göndermede tereddüt göstermemişlerdir. Ahıska Türklerinin yaşadığı bölgenin jeostratejik ve jeopolitik öneminin yanında, o dönemde uluslararası hukuk açısından Sovyetleri engelleyen herhangi bir kısıtlamanın olmaması da, sürgün kararının alınması ve uygulanmasında Sovyet Yönetimi'ni rahatlatmıştır.

Bu durumda cevaplandırılması gereken iki soru akla gelmektedir. Bunlardan ilki, *“Acaba Ahıska Türklerinin durumu uluslararası bir antlaşma çerçevesinde özel bir statüyle güvence altına alınmış olsaydı, Sovyetler Ahıska Türklerini bu kadar rahat sürgün edebilir miydi?”* sorusudur. Diğer bir deyişle; Ahıska bölgesine, Batum ve

Nahçıvan bölgelerinde olduğu gibi Moskova ve Kars Antlaşmalarıyla özel bir statü verilmiş olsaydı, Sovyetler Ahıska Türklerini yine bu kadar kolay bir şekilde sürgün edebilir miydi? Sürgünü engelleyebilecek hiçbir güç bulunmamakla birlikte, durumun ortaya çıkması halinde Sovyet Yönetimi, söz konusu antlaşmanın hükümleri gereği diğer etnik gruplarla birlikte onların da vatanlarına geri dönmelerine müsaade etmek zorunda kalabilirdi.

İkincisi ise, *“Belirtilen antlaşmalarla Ahıska bölgesinin özel bir statüye kavuşturulması konusunda Türkiye’nin Sovyetler Birliği’ne karşı bir başarı şansı var mıydı?”* sorusudur. Soru bugüne kadar hiç tartışılmamıştır. Herşeyden önce ulusal bağımsızlık mücadelesi için dış yardıma muhtaç Türkiye’nin Ahıska bölgesi için ısrar etme lüksü yoktu. Daha da önemlisi Ahıska bölgesi, “Misak-ı Milli” sınırlarına dahil edilmemişti (Soysal 2000: 15; Yalçın vd. 2012: 185). Bu nedenle, ne Moskova, ne de Kars’ta yapılan müzakerelerde gündeme bile getirilememiştir. O dönemdeki Sovyetler Birliği’ndeki siyasi konjonktür Türkiye’nin lehinedir. Nitekim Moskova’ya giden heyetteki Dr. Rıza Nur ile Kars’ta görüşen hem Mustafa Suphi, hem de Sovyetlerin ilk Ankara Büyükelçisi olarak atanan M. Budu Medivani, antlaşmanın bu sefer imzalanacağı müjdesini vermiştir (Nur 1992: 125).

Görüşmeler için Moskova yolculuğuna başlayan Rıza Nur(1992: 125) hatıratında, *“Ankara’da Rusya hakkında hiçbir haber yoktu. Hükümetin de hiçbir dosyası yoktu. Giderken de elimiz, kafamız boş çıkmıştık. Heyet-i Vekile bize bir talimat bile vermemişti.”* demektedir. Bu konuyla ilgili bütün bilgilerin henüz teşkilatlanmakta olan devletin yeni merkezi Ankara’da bulunmamasından dolayı o dönemi eleştirmek, haklı bir davranış olmayabilir. Ancak görüşmelere katılacak heyetin yeterli bilgiye sahip olmamasını kabul etmek de doğru değildir. Zira bu durumun farkında olan heyetin, Karabekir Paşa’nın komutanı olduğu Şark Cephesi Komutanlığı karargahındaki dosyalardan notlar alarak eksikliklerini giderdiği belirtilmektedir (Nur 1992: 124). Ancak burada alınan notların yeterli olmadığı Nur’un Acara ile ilgili özerklik planından anlaşılmaktadır. Zira Nur, Acara ile ilgili *“özerklik statüsü”* kazandırma girişimini buradan aldığı önemli notlara değil de, Tiflis’te tanıştığı Gürcistan Başbakanı Ramişolli’nin Acara hakkındaki kötü niyetini engellemek amacıyla yapmasına bağlamaktadır (Nur 1992: 127).

Hatıratının bu bölümünden anlaşıldığı kadarıyla Rıza Nur(1992: 127), Ermenilerin Nahçıvan'da yaptıklarını, Borçalı ve Ardahan'ın yakınındaki Ahıska'da yoğunluklu olarak Türklerin yaşadıklarını bu dosyaları incelemesi sırasında öğrenmiştir. Bu dönemdeki “*Şark hududu ve Şark siyasetinin kendisi tarafından belirlendiğini*” söyleyen Şark Cephesi Komutanı Karabekir Paşa(1960: 944), “*Moskova'ya giden heyete, görüşmelerle ilgili esasları*” da kendisinin verdiğini iddia etmektedir. Bu konuda Karabekir Paşa ile aynı fikirde olmayan Rıza Nur, durumdan görev çıkararak Acaristan için gerekli tedbirleri aldığını ifade etmektedir. Maalesef benzer tedbirlerin Ahıska için alınmamış olması nedeniyle, belki de tarihi bir fırsat kaçırılmıştır. Bunu büyük bir ihmal olarak kabul eden Zeyrek, Doğu Anadolu ve Kafkasya'yı çok iyi bilen ve Ahıska'dan da sorumlu olan Kazım Karabekir'in heyeti bu konuda mutlaka bilgilendirmesi gerektiğini iddia etmektedir (Yıldız 2013: 45). Heyet, Nahçıvan ve Acaristan gibi Ahıska'nın da siyasi özerklik altına alınması konusunda uyarılmış olsaydı, hali hazır durum muhtemelen çok farklı olabilirdi.

Moskova Antlaşması, Türkiye'nin dışındaki bir ülkenin yani Sovyetler Birliği'nin “*Misak-ı Milli*”yi tanımasını sağlayan uluslararası alandaki ilk antlaşmadır. Antlaşma gereği, “*Misak'ı Milli*”ye dahil edilen üç vilayetten Kars ve Ardahan Türkiye'ye; Batum ise, bazı özel şartlarla birlikte Gürcistan'a bırakılmıştır. Antlaşma kapsamında “*Misak'ı Milli*”den verilen tek ödün de bu olmuştur (Soysal 2000: 29).

Bu noktada üç vilayetle birlikte Ahıska “*Misak-ı Milli*”ye dahil edilmiş olsaydı, onun için de benzer koşullar elde edilebilir miydi? sorusunu cevaplandırmak zordur. Dönemin konjonktürel koşulları göz önünde bulundurulduğunda, bunun mümkün olmayacağı değerlendirilmektedir. Bu dönemde Sovyetler Birliği, özellikle yeni kurduğu rejimine karşı olan İngiltere ve Fransa tarafından ablukaya alınmış olması nedeniyle uluslararası alanda en az Türkiye kadar kendini yalnız hissetmekteydi. Yalnızlıktan kurtulmak isteyen Sovyetler Birliği, uluslararası sistemle Türkiye üzerinden bütünleşmeyi planlamaktaydı. Ablukadan kurtulabilmek için Türkiye vasıtasıyla İslam dünyası ile ilişkilerini geliştirmek suretiyle İngiltere ve Fransa üzerinde baskı oluşturmayı düşünen Sovyetler Birliği, Moskova Antlaşması ile Türkiye'nin tüm isteklerini karşılamaya çalıştı. Batum konusunda ısrarcı olması nedeniyle Türkiye'ye bir takım avantajlar sundu. Ahıska “*Misak-ı Milli*”ye dahil edilmiş olsaydı, aynı durum onun için de geçerli olabilirdi. Ancak Sovyetler, jeostratejik

ve jeopolitik öneminden dolayı Ahıska'yı asla Türkiye'ye bırakmazdı. Bununla birlikte kendisi için hassas böyle bir dönemde, Türkiye'nin ısrarları karşısında da Batum konusunda olduğu gibi Ahıska için Türkiye'ye bir takım avantajlar sunmaktan çekinmezdi. Bunun gerçekleşmesi, bölgede yaşayan Ahıska Türklerinin Türkiye'den habersiz sürgün edilmelerinin engellenmesi veya en azından zorlaştırılması demektir. Sürgün edilseler bile, Türkiye'nin desteğiyle geriye dönmeleri kuvvetli bir olasılıktır.

Bu analiz çerçevesinde, *“madem böyle iyimser bir olasılık var, o halde üç vilayeti (Kars, Ardahan ve Batum) “Misak-ı Milli”ye dahil edenler Ahıska'yı neden dahil etmediler? Yoksa “Misak-ı Milli”yi formüle edenlerin Ahıska hakkında yeterli bilgileri yok muydu?”* sorusu akla gelmektedir. Bu sorunun cevabı, Türkiye'nin *“Ahıska Türkleri Sorunu”*na yaklaşımının belirleyicisi olacaktır.

Herşeyden önce *“Misak-ı Milli”yi formüle edenlerin Ahıska hakkında yeterli bilgileri yoktu*” iddiası kabul edilemez. Çünkü bağımsızlık mücadelesinin lider kadrosunda yer alan iki önemli asker ve devlet adamı Kazım Karabekir ve Rauf Orbay, Ahıska ile ilgili gelişmeleri yakından takip etmelerini gerektiren görevlerde bulunmuşlardır.

Kazım Karabekir; karargahı Tebriz(İran)'de olan 1. Kafkas Kolordu Komutanı olarak, 1918 yılı başı ile Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı 30 Ekim 1918 tarihleri arasında Güney Azerbaycan ve Nahçıvan'ı içine alan bölgede görev yapmıştır. Ayrıca kısa bir aradan sonra Nisan 1919'dan itibaren başlangıçta 15. Kolordu Komutanı daha sonra ise Şark Cephesi Komutanı olarak görevlendirilmiştir (Karabekir 1960: IV). Karabekir'in Kafkasya'da görev yaptığı ilk dönemde Ahıska ve Ahılkelek, 4 Haziran 1918 tarihli Osmanlı-Gürcistan Batum Antlaşması gereği Osmanlı Devleti'ne katılmıştır. Kolordusu lağvedilen Karabekir'in Kars'tan yeni tayin yeri İstanbul'a hareket ettiği 5 Kasım 1918 tarihinde Osmanlı Ordusu'na, Ahıska ve Ahılkelek de dahil olmak üzere Kafkasya'dan geri çekilme emri verilmiştir. Daha da önemlisi Karabekir, gemiye binmek üzere Batum'a giderken 6 Kasım 1918'de yolu üzerinde olan Ahıska'ya da uğramıştır. 3. Tümen Komutanı Albay Halit Bey ile öğle yemeğini yediği Ahıska'da, bölgenin tahliye edilmesinden sonra Gürcü intikamından korkan halkın büyük endişesine şahit olmuştur. Hatta halka *“ümidinizi kesmeyin”* diyerek tesellide bulunan Karabekir'in uzun yıllar Türk yurdu olarak bilinen Ahıska ile ilgili gelişmelerden

haberinin olmadığını ileri sürmek gerçeklerden uzak bir yaklaşımdır (Karabekir 1960: 5).

Rauf Orbay ise, Trabzon Konferansı(14 Mart-14 Nisan 1918)'na Osmanlı Heyet Başkanı olarak katılmıştır (Sürmeli 2001: 68). Konferansa katılan Rauf Orbay'ın; Kafkasya'da bu dönemde meydana gelen gelişmelerden habersiz olması, Ahıska ve Ahılkelek halkının 13 Nisan 1918'de Anadolu'nun bir parçası olmak amacıyla Osmanlı Devleti'ne müracaatlarını bilmemesi ve daha sonra, 4 Haziran 1918'de Osmanlı-Gürcistan Batum Antlaşması gereği Ahıska ve Ahılkelek bölgesinin Osmanlı Devleti'ne bırakılmış olduğunu öğrenmemiş olması düşünülemez.

Kurulacak yeni devletin siyasi sınırlarını belirleyen “*Misak-ı Milli*” nihai olarak Sivas Kongresi'nde belirlenmiştir (Karabekir 1960: 223). Bununla birlikte 7 Ağustos 1919 tarihinde yayımlanan “*Erzurum Kongresi Beyannamesi*”nin 6. maddesinde milli sınırların nasıl belirlenmesi gerektiğiyle ilgili ilk işaret verilmiştir (Karabekir 1960: 106; Orbay 2005: 198). Kazım Karabekir sadece Erzurum Kongresi'ne katılırken, Rauf Orbay her iki kongreye de katılmıştır. İkisi de, iki kongre neticesinde yapılan oylamalarda “*Heyet-i Temsiliye*” üyesi olarak seçilmişlerdir. Ancak ikisinin de hatıraları incelendiğinde, Ahıska'nın “*Misak-ı Milli*”ye dahil edilmesi konusuna değinmedikleri görülmektedir. Ahıska gibi jeostratejik ve jeopolitik öneme sahip bir bölge hakkında yeterli bilgiye sahip “*Heyet-i Temsiliye*” üyesi bu iki asker ve devlet adamı, bu konuda gerekli girişimde bulunmuş olsaydı, belki de bugün “*Ahıska Türkleri Sorunu*” olmayacaktı. Bu nedenle tarihçi Mehmet Saray, Türkiye'nin Kafkasya sınırının çizilmesinde önemli görevler almış bir asker olan Karabekir Paşa'nın Ahıska Türklerinin Türkiye sınırları içinde kalması için ısrarcı olmamasını onun ihmaline bağlamaktadır (Mollahasanoğlu 2001: 15).

Aslında kongreler döneminde Ahıska'nın “*Misak-ı Milli*”ye dahil edilmesi konusunun gündeme getirilmesini etkileyen biri olumlu, biri de olumsuz iki gelişme yaşanmıştı. Olumsuz gelişme, Talat Paşa kabinesinin istifasından sonra iş başına gelen Ahmed İzzet Paşa kabinesinin almış olduğu bir kararla ilgiliydi. Bu karara göre; Brest Litovsk Antlaşması ile anavatana kavuşan en azından Batum, Kars ve Ardahan'ın kurtulabilmesi amacıyla, Batum Antlaşmaları gereği işgal edilmiş olan Gümrü, Ahıska ve Ahılkelek dahil Kafkasya'nın boşaltılması uygun görülmüştü (Sürmeli, 2001: 310). Nitekim bu karar, Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı 30 Ekim 1918 tarihine vurgu

yapmak suretiyle hem iki kongrenin beyannamelerinde, hem de “*Misak-ı Milli*”’de ifadesini bulmuştur. Buna göre, Ahıska ve Ahılkelek, mütarekeden önce boşaltılması nedeniyle, “*Misak-ı Milli*”’ye dahil edilememiştir.

Olumlu gelişme ise, I. Dünya Savaşı’nın sonuna doğru yayımlanmış olan iki uluslararası beyannamedir. Bunlardan ilki, Bolşevikler tarafından 15 Kasım 1917’de yayımlanan “*Rusya’daki Milletlerin Hakları Beyannamesi*”; diğeri ise, komünist içeriğe sahip bu beyannamenin dünya kamuoyunda yarattığı olumlu havayı dağıtmak amacıyla ABD Cumhurbaşkanı Woodrow Wilson tarafından 18 Ocak 1918’de ilan edilen ve genel olarak liberal değerleri ifade eden “*Wilson Prensipleri*”dir (Knutsen 2006: 276). Her iki beyannamenin ortak özelliği, halklara “*kendi kaderlerini belirleme hakkını*” tanımasıdır. Nitekim Ahıska ve Ahılkelek halkı, bu beyannameler gereği Osmanlı Devleti’ne müracaat ederek Anadolu’nun bir parçası olmak istediklerini ilan etmiş ve bu konuda başarılı da olmuşlardır. Mondros Mütarekesi’nden sonra Osmanlı Devleti’nin bölgeyi boşaltması üzerine Ahıska ve Ahılkelek halkı, yine aynı ilke gereği bu sefer kaderini üç vilayet ile birleştirmek istemiş ve ortak varoluş mücadelesini sonuna kadar sürdürmüştür.

Olumlu ve olumsuz faktörler birlikte incelendiğinde, birincisinin bir şans ikincisinin ise bir gerçek olduğu görülecektir. Birincisinde Ahıska ve Ahılkelek halkı, ortaya çıkan son şansını kullanmak istemiş, tercihini riskli de olsa Osmanlı Devleti’nden yana yapmış, ama neticede kaybetmiştir. İkincisinde ise, yok olmama mücadelesi vardır. Ortaya konacak hedefler ulaşılabilir ve gerçekçi olmalıdır. Aksi takdirde siyasi maliyetinin yüksek olması muhtemeldir. Ahıska ve Ahılkelek bu nedenle “*Misak-ı Milli*”’nin dışında tutulmuştur.

Ahıska ve Ahılkelek’in “*Misak-ı Milli*”’ye dahil edilmesinin sonuçlarını bugün itibariyle kestirmek zordur. Ancak dahil edilmemesinin sonuçları ortadadır. Anadolu’nun bir parçası olma çabalarının bedeli Ahıska ve Ahılkelek halkına çok ağır ödetilmiştir. Bunun sonuçlarına şahit olan birçok insan gibi Saray’ın da, “*bu bölgenin Misak-ı Milli’ye dahil edilmemesini anlamakta zorlanıyorum*” demesinin altında yatan gerçek bedelin büyüklüğüdür (Mollahasanoğlu 2001: 15). Nitekim Misak-ı Milli’ye dahil edilen Batum bölgesi, Moskova Antlaşması’nda özerk bir yapıya kavuşturulmuştur. Hatta Nahçıvan’ın durumu da, Ermenilerin kurbanı olmaması için aynı antlaşmada güvence altına alınmıştır. Tüm bunlara karşın belki de daha kötü

durumda bulunan Ahıska'nın da aynı şekilde güvence altına alınmamasını tarihçi Kırzıoğlu(1968: 965), “Moskova Antlaşması’nı imzalayan TBMM Heyeti’nin gafletine” bağlamaktadır.

Dikkate alınması gereken diğer bir husus da, zamanın Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey’in 26 Eylül-13 Ekim 1921 tarihleri arasında toplanan Kars Konferansı’na katılan Kazım Karabekir başkanlığındaki “*Türk Heyeti*”ne gönderdiği 19 Eylül 1921 tarihli talimattır. Konferansta Gürcistan’a karşı takip edilecek esasların belirtildiği talimatta, Ahıska Türkleriyle ilgili olarak “... *Gürcülerin bizden isteyecekleri şeylere karşı, bizim de onlardan talep edeceğimiz veyahut Gürcistan’da muhafazasına çalışacağımız hukuk meyanında, Ahıska ve Borçalı Türklerinin halini ve istikbalini unutmamalıyız. Gürcistan orada bulunan tebaamız hakkında bazen şiddetli ahkam vaz ediyor. Vakıta bu umumi ecnebilere şamil ise de, bu cihetin de bir çaresini bulursak iyi olur....*” denilmektedir (Karabekir 1960: 1004; Zeyrek 2013b: 2682). Bilindiği gibi Kars Antlaşması, Moskova Antlaşması’nın bölge devletlerince teyit edilmesinden başka bir anlam ifade etmemektedir. Kars’taki Türk Heyeti’ne talimatı gönderen Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey, Moskova Antlaşması’nı imzalayan “*Türk Heyeti*”nin başkanlığını yapmıştır. Burada haklı olarak Ahıska Türklerinin önemini bilen ve onlardan “*tebaamız*” diye bahseden Yusuf Kemal Bey’in “*Moskova’da bulunduğu süre zarfında onların haklarını korumak için neden mücadele etmediği*” sorusunu hatırlatmaktadır. Bu sorunun cevabını bulmak zordur. Görüldüğü üzere, günümüzde Ahıskalıların lehine olan soruların cevabını bulmak zorlaşırken, ilgili devlet adamlarının ihmallerinden kaynaklanan hataların onların yaşamlarını her geçen biraz daha kötüleştirdiğini görmek ise biraz daha kolaylaşmaktadır.

Ahıska Türklerinin acılarının tek sorumlusu olarak sadece Karabekir ve Orbay’ı göstermek belki fazla indirgemecilik olabilir. Ancak bir ihmal olmadığını söylemekte mümkün değildir. Ahıska konusuna vakıf bu iki devlet adamının yerinde girişimi sayesinde, halen devam eden sorunun engellenmesi veya en azından çözümü mümkün olabilirdi. O dönemde yapılan ihmalin sonuçlarını düzeltmek, bugün güçlü bir devlet olarak Türkiye’nin elindedir. Türkiye’nin bu yönde bir girişimde bulunması zaten ahde vefa ilkesinin de bir gereğidir.

6.7.2. Türkiye’deki Üniversiteler ve Akademik Camianın Soruna Yaklaşımı

Türkiye’deki üniversitelerin değişik fakültelerinde, Ahıska Türkleri Sorunu’nun tez konusu olarak seçilmesi ve incelenmesi geçmişe oranla artmıştır. Ancak tez çalışması kapsamında yapılan inceleme ve araştırmalar, Ahıska Türklerinin beklentilerini karşılamaktan uzaktır. Ahıska Türklerinin kimliği konusunda Gürcü tarafının iddialarını ele alan ve bilimsel çalışmalarla çürüten tezlerin yeterliliği, henüz arzu edilen seviyede değildir.

Ahıska Türklerinin Kıpçakların torunları olduğu teziyle ilgili bilimsel çalışmaların yapılabileceği en uygun yer, coğrafi konumu itibariyle Ardahan Üniversitesi’dir. Üniversitenin faaliyette bulunduğu Ardahan, Ahıska’ya komşu il olmasının yanında, Kıpçakların egemen olduğu eski “*Atabey Yurdu*”nun da sınırları içindedir. Bu nedenle, Ardahanlılar Ahıska Türklerinin akrabaları kabul edilmektedir. Bu husus, daha önce de ifade edildiği gibi, alan çalışmasına dayanan tezlerde de iddia edilmektedir. Ayrıca Ardahan’da Haziran 2013’de alan çalışması yapıldığı dönemde tanışılan Mail AKTAŞ; sürgünü yaşayan ikinci nesil Ahıska Türkü olduğunu, 1997 yılında Kırgızistan’dan dönüş yaparak Ardahan’a yerleştiğini, buraya yerleşmeye karar vermesinde kendi kültürleriyle buradaki kültürel yapının hemen hemen aynı özelliklere sahip olmasının etkili olduğunu belirtmiştir.

Ahıskalıların Türk olduğu tezinin doğruluğu; tarih, siyaset, sosyoloji, psikoloji, antropoloji, uluslararası ilişkiler gibi bilimler ve disiplinler arası ortak bir çalışmayla teyit edilmesi gerekmektedir. Bu çalışmalar neticesinde elde edilecek verilerle “*Gürcü Tezi*”nin iddiaları çürütülmesi halinde, Gürcistan’ın uluslararası ortamdaki manevra sahası sınırlandırılabilir. Bu maksatla araştırmanın yapılacağı bölgeye yakın ve en uygun yeteneğe sahip olan üniversitenin bünyesinde “*Ahıska Türkleri Araştırma Merkezi*” kurulmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. Gürcü dilini bilen tarih, siyaset, sosyoloji, psikoloji, antropoloji, uluslararası ilişkiler uzmanlarının görevlendirileceği Ahıska Türkleri Araştırma Merkezi, Ahıskalılarla ilgili konuların bilimsel temellere dayandırılmasını sağlayabilecektir. Bu konuyla ilgili diğer önemli bir husus ta, merkezin tüm çalışmalarının İngilizceye çevrilerek, gerek yurtiçi gerekse yurtdışındaki ilgili örgüt, kurum ve kuruluşlara gönderilmesidir. Bunlar yapıldığı takdirde, Ahıska Türkleri uluslararası ortamda verdikleri mücadelede daha güçlü hale

gelecekler ve özellikle uluslararası kamuoyunu ikna etme konusunda günümüzde karşılaştıkları sıkıntılardan kurtulacaklardır.

Türk akademi camiasının da, Ahıska Türkleri Sorunu'na gerekli ilgiyi gösterdiği söylenemez. DATÜB'ün girişimiyle değişik üniversitelerde sorunla ilgili sempozyum ve konferanslar düzenlenmektedir. Sempozyum ve konferansları takip eden sıradan bir kişinin iki husus hemen dikkatini çekmektedir. İlki, sempozyumlara katılanların ve tebliğ sunanların hemen hemen aynı kişiler olmasıdır. Bu durum, açıkça konunun diğer akademisyenler tarafından sahiplenilmediği izlenimini yaratmaktadır. Diğeri ve en önemlisi de, sonuçlardan ziyade organizasyon ve katılıma daha fazla önem verildiği kanaatidir. Günümüze kadar birçok sempozyum ve konferans yapılmasına rağmen, ikisi haricinde tebliğleri ihtiva eden kitap yayımlanmamıştır. İlk tebliğ kitabı, 11 Nisan 2013'de İstanbul Üniversitesi(İÜ)'nin koordinatörlüğünde İÜ Kongre Kültür Merkezi'nde düzenlenen *"Ahıska Türklerinin Geleceği Hakkında Yeni Vizyon Konferansı"*nın bildirilerini ihtiva eden *"Ahıska Vizyonu 2013"* adıyla 2013 yılı içinde yayımlanmıştır. Diğeri ise, Giresun Üniversitesi'nin koordinatörlüğünde 14-15 Nisan 2014 tarihlerinde düzenlenen *"Uluslararası Ahıskalı Türklerin Hukuki ve Sosyal Sorunları Sempozyumu"*na ait tebliğler kitabıdır. Her faaliyet sonunda olduğu gibi uluslararası kamuoyunu hedef alan bildiriler Türkçe olarak yayımlanmıştır. Böyle durumlarda uluslararası kamuoyunu hedef alan bildiriler, İngilizce olarak hazırlanarak AHFB ve AASM gibi kurum ve kuruluşlara gönderilmedikçe etkili olmamaktadır.

Akademi camiası gibi STK ve düşünce kuruluşları da, soruna pek fazla ilgi göstermemektedirler. Çok fazla olmamakla birlikte, Ahıska'nın da içinde olduğu Kafkasya ve Orta Asya üzerine çalışma yapan ve bunların sonuçlarını dergi ve kitap halinde yayımlayan düşünce kuruluşları bulunmaktadır. Bu kuruluşlarda Ahıska Türkleri Sorunu'nu tam olarak bilen ve takip eden görevli bir uzman bulmak zordur. Ermenistan'daki durum, Türkiye ile mukayese edildiğinde farklılık göstermektedir. Ermenistan'daki STK ve düşünce kuruluşların kendi ulusal çıkar alanlarına ilgi ve yaklaşımlarının Türkiye'deki benzerlerinden farklıdır.

Bu kapsamda Gürcistan Parlamentosu'nun *"Ulusal Azınlıkların Korunmasına Yönelik Çerçeve Sözleşmesi"*nin onaylanması sürecinde 13 Ekim 2005'te kabul ettiği 1938-I sayılı kararına, Ermeni STK ve düşünce kuruluşlarının gösterdiği tepki, bunun çarpıcı bir örneğini oluşturmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi Parlamento'nun

aldığı kararla, “*azınlık tanımı*”na açıklık getirilmiştir (Minasyan 2007: 26; Popjanevski 2006: 36). Karar; Ahıska Türkleri açısından okunduğunda, Gürcistan’ın azınlık statütüsü vermemek için onları ülke içine neden dağınık şekilde yerleştirmek istediği daha iyi anlaşılmaktadır. Gürcistan’ın kararından, Türkiye’deki STK ve düşünce kuruluşlarının haberleri yoktur. Buna karşın Ermenistan’daki “*Kafkasya Medya Enstitüsü*” ve “*Yerkir STK Birliği*” isimli düşünce kuruluşu ve STK, anında olaya müdahil olmuştur. Müdahale neticesinde ulusal ve uluslararası kamuoyunun dikkati konu üzerine çekilmiş ve Cavakheti’deki Ermenilerin hakları koruma altına alınmaya çalışılmıştır. Türkiye’deki STK ve düşünce kuruluşlarının da benzer bir yaklaşım göstermesi halinde, Ahıska Türklerinin durumu şüphesiz daha güçlü hale gelecektir.

6.7.3. Türkiye’deki Siyasi Partilerin Soruna Yaklaşımı

Türkiye’deki siyasi partilerin Ahıska Türkleri Sorunu’na yaklaşımı, akademik camia, STK ve düşünce kuruluşlarından farklı değildir. Akademik camia, STK ve düşünce kuruluşlarının soruna ilgi göstermemesi, siyasi partiler için de benzer sonuç doğurmaktadır. Olayın temelinde sebep sonuç ilişkisi bulunmaktadır. STK’lar ve düşünce kuruluşlarının soruna yeterli ilgi göstermemesi nedeniyle kamuoyu ya sorun hakkında yeterli bilgi sahibi olamamakta, ya da olsa bile gerekli duyarlılığı göstermemektedir. Doğal olarak ortaya çıkan bu olumsuz durumu düzeltme görevi, kamu yararı adına siyasi partilere düşmektedir.

Siyasi partiler, halkın desteği sayesinde devlet iktidarının kontrolünü ele geçirir ve yine aynı destekle devam ettirmeye çalışırlar. Sürekli ve istikrarlı bir örgüte sahip olan siyasi partiler, belirledikleri politikaları ele geçirdikleri iktidar vasıtasıyla uygulamaya koyarlar (Kışlalı 2014: 261; Türköne 2011: 350). Siyasi partiler güçlerini tamamen halktan almaktadırlar. Siyasi partileri iktidara taşıyan güç, halkın kendi tercihiyle dayalı olan iradesidir. Halkın tercihleri neticesinde iktidarı kullanmaya hak kazanan bir partinin faaliyetleri, başta muhalefet partileri olmak üzere, basın, medya, düşünce kuruluşları ve STK’lar tarafından halkın bilgilendirilmesi suretiyle denetim altında bulundurulur. İktidarın ulusal çıkarlarla ilgili hatalarını takip ederek halk adına hesap sorma görevi, özellikle muhalefet partilerine düşmektedir. Muhalefetin Ahıska Türkleri Sorunu gibi bir konuda iktidarın hatasını tespit etmesi halinde, öncelikle TBMM’de hesap sorması, sonra da hatanın düzeltilmesi amacıyla uygulanması gereken

doğru hareket tarzı konusunda basın, medya ve düşünce kuruluşları vasıtasıyla halkı bilgilendirmesi gerekmektedir.

Bu noktada muhalefetin Ahıska Türkleri Sorunu'yla ilgili iktidar üzerindeki denetim mekanizmasının nasıl çalıştığını anlayabilmek amacıyla, Türkiye'deki siyasi partilerin soruna yönelik yaklaşımlarının incelenmesi için iktidar partisi dahil olmak üzere dört parti seçilmiştir. Bunlardan ikisi, milliyetçi söyleme sahip olan Milliyetçi Hareket Partisi(MHP) ile Büyük Birlik Partisi(BBP)'dir. Seçilme nedenleri, milliyetçi söylemlerine uygun olarak soruna yeterli ilgi gösterip göstermediklerinin tespit edilmesidir. Diğer ikisi ise, iktidarda olan Adalet ve Kalkınma Partisi(AKP) ve ana muhalefet partisi Cumhuriyet Halk Partisi(CHP)'dir. Her iki partinin seçilme sebebi de, kamuoyunun tercih sıralamasında ilk iki sırayı almalarıdır.

Faaliyetin uygulanmasında, ilk olarak her partinin *“siyasi programı”* incelenmiştir. Göze çarpan ilk husus, parti programlarında *“Ahıska Türkleri Sorunu”*na değinilmemesidir. Osmanlı Devleti'nin hatırası olan ve Anadolu'ya bağlılıklarından dolayı cezalandırılmış bu halkın sorunlarına çare bulma konusunda yardım edebilecek Türkiye'den başka bir devlet yoktur. Rus Çarlığı, kendi çıkarlarına hizmet edeceklerinden emin olduğu Ermenilerin haklarını 10 Şubat 1828 tarihli Türkmençay Antlaşması ve 14 Eylül 1829 tarihli Edirne Antlaşması ile garanti altına alırken; Edirne Antlaşması'nı imzalayan Osmanlı Devleti'nin tazminat olarak vermek zorunda kaldığı Ahıska'daki Türklerin haklarını korumak amacıyla girişimde bulunmamıştır. Aynı hata, TBMM Hükümeti tarafından da Moskova Antlaşması döneminde tekrarlanmıştır.

Göze çarpan ikinci husus ise, partilerin tamamının programlarında *“Kıbrıs Sorunu”*nun çözümüne temas edilmesidir. Buradan doğal olarak Ahıska'ya Kıbrıs kadar önem verilmediği sonucu çıkmaktadır. Ancak Türk jeopolitik çıkarları açısından Ahıska, en az Kıbrıs kadar önemlidir. Kıbrıs Türkiye'nin dünyaya açılması açısından gerekliyse, Ahıska da Türk Dünyası'na açılması açısından gereklidir. Bu nedenle Ahıska'ya da Kıbrıs'a benzer özen gösterilmelidir. Bölgesel güç olduğunu iddia eden Türkiye'nin ilgili kurumlarının yapacakları stratejik ve jeopolitik değerlendirmeler neticesinde Ahıskaya da özen gösterilme gereği ortaya çıkacaktır. Bundan dolayı *“Ahıska Türklerinin vatanlarına geri dönüşlerinin çözüme kavuşturulması amacıyla sürecin etkin bir şekilde takip edileceği hususu, tüm partilerin siyasi programlarına dahil edilecek kadar önemli olduğu”* düşünülmektedir.

Parti programlarının incelenmesinin ardından; partilerin yaklaşımlarını öğrenebilmek amacıyla, her partinin dış ilişkilerden sorumlu başkan yardımcısıyla yapılan görüşmeler neticesinde partilerin soruna yaklaşımlarının birbirine yakın olduğu ortaya çıkmıştır. Dört parti de, Türkiye'nin Ahıska Türklerinin ana vatanlarına dönüşünü desteklemektedir. Buna bağlı olarak Türkiye, süreci takip etmeli ve dostluk ilişkileri çerçevesinde Gürcistan'a gerekli hatırlatmalarda bulunmalıdır. Diğer taraftan, Türkiye geri dönmek istemeyenlere yönelik, *“Ahıska Türklerinin halen yaşadıkları ülkelerde kalmalarına yardımcı olmalı, bu sayede yaşadıkları ülkelerle Türkiye arasında köprü oluşturabilmeleri için elverişli şartları sağlamalı”* şeklinde ifade edilen politikasını devam ettirmelidir. Bunlara ilave olarak bir de, başka çaresi kalmayan Ahıskalıları her zaman açık kapı bırakılmalıdır.

Soruna dört partinin de ortak yaklaşım göstermesi, yeterli kamuoyu baskısının olmamasından kaynaklanmaktadır. Normal şartlarda kamuoyunun bilgisi dahilinde, dört farklı siyasi görüşün aynı noktada birleşmesi zordur. Sorunun çözümsüzlüğü devam ettiğine göre, farklı görüşlerin aynı noktada birleşmesi, gelişmelerin kamuoyunun ilgisi dışında kaldığını göstermektedir. Sorunun çözümü için gerekli olan kamuoyu desteğinden yoksun kalınmasından dolayı iktidar üzerinde yeterli baskı oluşturulamadığı gibi, denetim sistemi de tam olarak çalıştırılamamaktadır. Bu durumda, sorunun çözümü ister istemez bürokrasinin insafına kalmaktadır.

Sonuç olarak medya, düşünce kuruluşları, STK'lar, üniversiteler ve akademik camia Ahıska Türkleri Sorunu'na gerekli ilgiyi göstermemesi nedeniyle kamuoyu yeterli bilgi sahibi olamamaktadır. Kamuoyunun duyarsız olduğu bir konuya, siyasi partiler de, oya tahvil edilebilecek bir konu olmadığı gerekçesiyle arzu edilen ilgiyi göstermemektedirler.

Bu iddiaların kanıtı olarak, *“RF'nin Krasnodar Eyaleti'nde Ahıska Türklerine yönelik baskı ve ayrımcılık faaliyetlerinin zirve yaptığı bir dönemde Türkiye'nin çekimser kalmasını”* örnek gösterebiliriz. 2002 yılında baskıdan bunalan Ahıskalılar açlık grevi yaparlarken, ABD ve İngiltere'den insan hakları temsilcileri ve resmi görevliler gelmesine karşın Türkiye'den ses çıkmamıştır. Türkiye'nin resmi tutumuna bağlı olarak, medya, düşünce kuruluşları, STK'lar, üniversiteler ve akademik camia dahil olmak üzere Türk kamuoyundan da ne yeterli bir tepki, ne de destek gelmiştir (Mürseloğlu 2004: 5).

Gürcistan'daki durum ise, Türkiye ile tezat oluşturmaktadır. STK'lar, basın, medya ve düşünce kuruluşlarının çoğunun Ahıska Türklerinin geri dönüşüne karşı olmaları nedeniyle, siyasi partiler ve politikacılar soruna uzak kalmayı tercih etmektedirler. Ahıska Türkleri Sorunu'na Türkiye'deki siyasi partiler oya dönüştürülebilecek bir konu olmadığı için; Gürcistan'daki siyasi partiler ise, oy kaybettirecek bir konu olması nedeniyle uzak durmaktadırlar. Bu çelişki, iki halkın yaklaşım farkını ortaya koymaktadır. Bu durum, iki taraftaki STK ve düşünce kuruluşlarının benzer sorumluluk anlayışına sahip olmadıklarını da göstermektedir. Buradan Gürcü STK ve düşünce kuruluşları, Ahıska Türklerinin geri dönüşü gibi ulusal sorunlara yönelik kamuoyunu duyarlı hale getirme gayreti içindeyken; Türk STK ve düşünce kuruluşlarının aynı özeni göstermediği sonucu çıkmaktadır. Bu durumdan her zaman olduğu gibi yine Ahıska Türkleri zarar görmektedirler.

6.8. Türkiye'nin Ahıska Türklerine Sağladığı Eğitim Desteği

Türkiye, devlet olarak sorunun asli tarafıdır. Türkiye'nin Ahıska Türkleri politikası, "*Beşinci Bölüm*"de ele alınmıştır. Konuya ayrıca değinilmeyecektir. Ancak Türk devletinin Ahıska Türkleri Sorunu'yla ilişkisi sadece dış politika alanıyla sınırlı değildir. Türkiye, siyasi alanda olduğu kadar sosyal ve kültürel alanlarda da sorumluluklarını yerine getirmeye çalışmaktadır.

Türkiye'nin bu alanlarda daha aktif rol almaya başlaması, Sovyetler Birliği ve Yugoslavya'nın dağılmasından sonraki döneme denk gelmektedir. Bu dönemde Türk Dünyası'nda meydana gelen değişim çerçevesinde Türkiye'nin çevre kuşağında çok geniş bir alana yayılmış "*Türk ve Akraba Topluluklar*" ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki olan "*Türk Topluluklar*", II. Dünya Savaşı'ndan sonra uzun süre ayrı kaldığımız Türk soylu toplulukları ifade etmektedir. Diğer ise, tarihi süreç içinde uzun süre birlikte yaşamak suretiyle birçok ortak kültürel değeri paylaştığımız Osmanlı coğrafyasının hatırası olan toplulukları tanımlamaktadır. Türkiye, her iki topluluğa karşı sorumluluk duygusuyla hareket ederek 1992 yılından itibaren "*Büyük Öğrenci Projesi*"ni başlatmıştır. Adı geçen proje gereği belirtilen ülkelerden birçok öğrenciye, Türkiye'ye getirilerek lisans ve lisans üstü eğitim imkanı verilmektedir (Kuntay 2006: 26; Tutar 2010: 416).

Türkiye'ye öğrenci getirilen Türk soylu topluluklardan biri de Ahıska Türkleridir. Türkiye, 1996 yılından itibaren Ahıskalı gençler için de kontenjan ayırmaya başlamıştır (Ayvazov 2014: 517). Örneğin 2003 yılında Ahıskalı öğrenciler için toplam 75 kontenjan tahsis edilmiştir. Toplam kontenjandan, 5'i Ukrayna, 20'si RF, 15'eri ise sırasıyla Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan'da yaşayan Ahıskalı öğrencilere verilmiştir (Mürseloğlu 2003: 37). Tahsis edilen kontenjanlar için müracaat edenler arasında seçimler, "*Türk Cumhuriyetleri Sınavı*" ile yapılmaktadır. Ahıska Türklerinin yaşadığı ülkelerdeki eğitim müşavirleri tarafından yapılan sınavlarda başarılı olan Ahıskalı öğrenciler, kendileri için kontenjan tahsis edilen üniversitelerde eğitim hakkı kazanmaktadırlar (Kavak ve Baskan 2001: 96; Özoğlu, Gür ve Coşkun 2012: 59).

Türkiye ile siyasi ilişkilerin bozulmasına paralel olarak Özbekistan, 1996 yılında eğitim alanındaki iş birliğine son vermiştir. Özbekistan'ın kararı, doğal olarak ülkesindeki Ahıskalı öğrencileri de olumsuz etkilemiştir. Durumu telafi amacıyla Kırgızistan'daki Kırgız-Türk Manas Üniversitesi, Özbekistan'daki Ahıskalı öğrenciler için 10 kişilik kontenjan tahsis etmiştir (Ellezoglu ve Çakırgözoğlu 2006: 26).

Büyük Öğrenci Projesi, zamanla Türkiye'nin dış politika hedeflerini karşılamada yetersiz kalması ve uygulanmasında ortaya çıkan sorunlardan dolayı işlevini yitirmeye başlamıştır. Sorunların çözüme kavuşturulması kapsamında, gelecek dönemde eğitim, kültür ve bilim alanlarında daha kapsamlı iş birliği sağlanması amacıyla, "*Türkiye Bursları Sistemi*"ne geçilmesine karar verilmiştir (Ayvazov 2014: 517; Öztürk 2014: 54). Karar gereği 2012 yılında uygulanmaya başlanan sistemin temel stratejisi, Türkiye'nin siyasi ve ekonomik ilişkilerinin, sosyal ve kültürel alanlardaki ilişkileriyle örtüştürülmesidir (Öztürk, 2014: 53). Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı'nın denetim ve kontrolünde yürütülen yeni sistemin, "*Türkiye'nin bölgesel ve stratejik hedefleri ile yerel ve bölgesel çıkarları gözetilerek rekabetçi, yenilikçi, objektif ve standart bir yapıya kavuşturulması*" planlanmıştır (Öztürk 2014: 68).

Türkiye Bursları Sistemi'nin uygulamaya konulmasıyla, önceki proje gereği Ahıskalı öğrencilere verilen lisans ve yüksek lisans kontenjanları iptal edilmiştir. Yeni sisteme göre, Ahıskalı öğrenciler yaşadıkları ülke kontenjanlarına tabi olmuşlardır. Ahıska Türklerinin eğitim konusundaki yetersizlikleri göz önünde bulundurulduğunda, yeni uygulamanın aleyhlerine olduğu düşünülmektedir (Ayvazov 2014: 523). Bunun

yerine Ahıskalıların yoğun olarak yaşadıkları Kırgızistan ve Azerbaycan gibi ülkelerde de Kazakistan'ın Almatı Vilayeti'ne bağlı Talgar ilçesinde 2011 yılında hizmete giren liseye benzer bir okul açılması için destek sağlanması ve önceki kontenjan uygulamasına devam edilmesinin daha faydalı olacaktır.

Ahıskalı öğrencilerle yapılan görüşme ve mülakatlarda, genel olarak eğitimlerini tamamlamayı müteakip Türkiye'de kalma eğiliminde oldukları tespit edilmiştir. Buna göre, verilen eğitim desteği ile *“Türkiye dostu genç nesil yetiştirme”* konusunda başarılı olunmasına karşın, *“Türk Dünyası ile kalıcı bir kardeşlik ve dostluk köprüsünün kurulması”* konusunda aynı başarıdan söz etmek zordur.

Türkiye'nin Ahıskalı öğrencilere sağladığı eğitim yardımı, küçünmeyecek bir destektir. Bu yüzden, yapılan yardımın ve gösterilen gayretin heba edilmemesine dikkat edilmelidir. Planlanan hedefe ulaşılması halinde, çok geniş bir coğrafyada Türkiye'nin lehine faaliyette bulunan *“yumuşak güç”* unsuru yaratılmış olacaktır. Bunun için eğitimlerini tamamlayan Ahıskalı öğrencilerin Türkiye'de kalmaları yerine, geldikleri ülkelere geri dönmeleri ve orada kendi halkı için çalışmaları, herşeyden önce verilen eğitim desteğinin gereğidir. Geri dönecek Ahıskalı öğrencilerin halkının eğitim seviyelerinin yükseltilmesi amacıyla gösterecekleri gayret neticesinde, güçlü bir diaspora oluşturulabileceği gibi, Türkiye ile de sağlam dostluk köprüsü kurulabilecektir.

Ahıskalı öğrencilerle yapılan mülakatlarda ortaya çıkan önemli sorunlardan biri de, kendi halklarının tarihini bilmemeleridir. Geçmişle ilgili bildikleri tek şey Ahıska Türklerinin hafızasında silinmez iz bırakan sürgün hikayeleridir. Dayanışma amacıyla kurdukları derneklerin kendi tarihleriyle ilgili bilgileri sınırlıdır. Örneğin verilen burslar kapsamında Türkiye'deki üniversitelerde eğitim gören Ahıskalı öğrenciler, Kasım 2010 ayı içinde İstanbul'da *“Ahıskalı Öğrenciler Mezunlar ve Mensupları Derneği”*ni kurmuştur (Beşiroğlu 2013: 39). Gönüllük esasına göre faaliyet gösteren derneğin Ahıska Türklerinin tarihiyle ilgili bilgi seviyesi, diğer Ahıskalı derneklerden farklı değildir.

Ortak tarihi özgeçmişin kimlik üzerindeki etkisi önemlidir. Kimliklerine her zaman önem atfeden Ahıskalıların bu alanda hissettikleri eksikliklerinin giderilmesi, kendi aralarındaki dayanışma duygusunu güçlendirecektir. Bu nedenle Ahıskalı öğrencilere eğitim veren üniversitelerce tarih bölümlerinde yapılacak bir hazırlıkla, yeni gelen öğrencilere bir veya iki haftalık bilgilendirme kursları açılması faydalı olabilir. Bu

yönde başlatılacak bir çalışma neticesinde, Ahıska Türklerinin tarihiyle ilgili mevcut bilgi seviyesinin Türkiye’de de ne kadar yetersiz olduğu görülecektir.

Türkiye’de Ahıska Türklerinin tarihiyle ilgili çalışmaların büyük çoğunluğu Prof.Dr. M. Fahrettin Kırzioğlu(1917-2005) tarafından yapılmıştır. Kırzioğlu(1917-2005)’nın doktora tez çalışması “*Osmanlıların Kafkas Elleri’ni Fethi*” adlı dokümanda hocası Prof.Dr. A. Nimet Kurat(1903-1971)’ın etkisi büyüktür. Kurat’ın eserlerinde, genel olarak Rus ve Türk-Rus ilişkilerinin tarihinin ele alındığı, Türk akademik camiasına kazandırdığı eserler hala temel doküman olarak kullanılmaktadır. Talebesi olan Kırzioğlu’nun da onun birikiminden fazlasıyla istifade ettiği anlaşılmaktadır. Aynı alanda çalışma yapan bir diğer tarihçi ise, Prof.Dr. Zeki Velidi Togan(1890-1970)’dır.

Kurat ve Togan’ın ortak özelliği, Rusların hakim olduğu coğrafyadan Türkiye’ye göç etmeleri nedeniyle Rusça’yı çok iyi bilmeleridir. Bu yüzden, Rus dokümanlarından yararlanarak, Rus tarihi ve Türk-Rus ilişkileri üzerine birçok eser yazmışlardır. Türkiye’de, siyasi karar alıcılar dahil olmak üzere bu alana ilgi duyan çoğu kişi, iki tarihçinin eserleri vasıtasıyla bilgi sahibi olmuştur. Türklerin ezeli rakibi olan Ruslar hakkında birçok bilinmeyen, bu eserler vasıtasıyla gün ışığına çıkmıştır.

Rusların mağduru olan Ahıska Türkleri de, en az Kurat ve Togan kadar iyi Rusça bilmektedirler. Ahıska Türkleriyle ilgili çalışmalarıyla tanınan Rasim Bayraktar(2012a: 47), yaşlıları hariç Ahıska Türklerinin çok iyi Rusça konuştuğunu iddia etmektedir. Aynı şekilde Ahıskalılarla ilgili yapılan bir alan çalışmasında elde edilen sonuçlar, nispeten küçük bir grup üzerinden elde edilmiş olsa bile, bu iddiayı doğrular niteliktedir (Ağaoğlu 2011: 62). Ayrıca geniş kadrolu bir alan çalışmasına dayanan bir dokümanda da, benzer ifadeler yer almaktadır (Trier, Mouravi ve Kilimnik 2011: 60).

Ancak Türkiye’de Ahıskalı öğrencilerin bu yeteneğinden yeteri kadar istifade edilmemektedir. Diğer devletlerin olduğu kadar Türkiye de, Kafkasya’nın Rus çıkarlarına göre şekillendirilmiş olmasından zarar görmektedir. RF’nin lehine olan bu durumu ortadan kaldırılabilmeyen en uygun yöntemi, onu planlayan ve uygulayan Rus mantığını anlamaktan geçmektedir. Bunu yapabilmek için, öncelikle Rus tarihini bilmek zaruridir. Bu nedenle özellikle doktora eğitimi için Türkiye’ye gelen burslu Ahıskalı öğrencilerin tez konularının RF ile ilgili seçilmesi ve çalışmalarının da RF’de yapılması, Rus tarihinin ve Rusların Türklerle ilgili düşüncelerinin öğrenilmesine katkı

sağlayacaktır. Böylece Türkiye'yi ilgilendiren çok sayıda Rusça doküman Türkçeye kazandırılacağı gibi, Ahıska Türklerinin sürgünüyle ilgili dokümanlar da kaynağından temin edilebilecektir.

6.9. Sonuç

Ahıska Türkleri Sorunu'nu zamanla daha karmaşık hale getiren husus, Gürcistan'ın soruna kimi zaman açıkça kimi zaman gizli şekilde yaptığı itiraz ve müdahalelerdir. Gürcistan'ın gizli müdahalelerinde AHFB ve AASM gibi uluslararası kurum ve kuruluşlarla iş birliği yapması neticesinde, kendi lehine sonuçlar elde ettiği görülmektedir. Bu gelişmeler yaşanırken Ahıska Türklerinin haberinin olmaması, sorunun zaten kendi aleyhlerine olan şartlarının daha da ağırlaşmasına neden olmaktadır.

Gürcistan'ın Ahıska Türkleri Sorunu'na yönelik katı tutumu bugüne kadar değişmemiştir. Avrupa Konseyi üyeliği uğruna geri dönüşü şartlı olarak kabul etmesine rağmen sonuç değişmemiştir. İçinde bulunduğu kötü ekonomik koşulları, Abhazya ve Güney Osetya çatışmaları nedeniyle yaşanan ve hala devam eden mülteci sorunlarını gerekçe göstererek ülkesindeki şartların geri dönüş için müsait olmadığını ileri sürmektedir. Ahıskalıların boşalttığı köylerin yarıya yakını boş ve atıl bir durumda beklerken, Ahıska'da yerleşim için uygun alan olmadığını iddia etmekte ve geriye dönülmesi halinde Ermenilerle çatışma yaşanabileceği mazeretinin arkasına sığınmaktadır. Bazı dönemlerde Ahıskalıların bölgeye gelmeleriyle birlikte bağımsızlık talep edecekleri yönünde aslı olmayan iddialar gündeme getirilerek Gürcü kamuoyu tahrik edilmektedir. Geçmiş dönemde ortak kaderi paylaşmış iki halkın karşı karşıya getirilmesi, en azından uzun süre bir arada ve huzur içinde yaşayan halkların ortak tarihlerine saygısızlıktır. Kendisini Batı Dünyası'nın bir üyesi olarak göstermeye çalışan Gürcistan'ın, belirtilen mazeretlerin arkasına sığınarak Ahıskalıları mağdur etme yerine, geri dönüş sorununu insan hakları hukukunun hükümlerine uygun çözüme kavuşturması gerekmektedir.

Gürcistan'ın tutumu bunun tersinedir. Sorunu insan hakları hukukunun hükümlerine uygun çözüme yerine, sorunun kaynağı olarak gördüğü Ahıskalılar arasındaki birlik ve beraberliğin bozulması için büyük gayret sarfetmektedir. Bunun için

“*Gürcü Tezi*”ni gündemde tutarak, uluslararası ortamda kabul görmesi yönünde bir strateji takip etmektedir. Yapılan incelemede, kendi içinde bazı çelişkiler yaratması nedeniyle Gürcü Tezi’nin bilimsel dayanaklardan yoksun olduğu sonucuna varılmıştır. Entelektüel bir gruba sahip olmayan Ahıska Türklerinin, Gürcü yetkililer ile akademisyenlerinin iddiaları karşısında, kendilerini “*Gürcü*” değil “*Türk*” olarak tanımladıklarını söyleme dışında yapabilecekleri pek fazla bir şeyleri yoktur. Türk entelektüelleri soruna yeterli ilgiyi göstermemektedir. Bundan cesaret alan Gürcistan, çıkan her fırsattan yararlanarak kendi iddialarını kabul ettirmeye çalışmaktadır. Son dönemdeki bazı gelişmeler, Gürcistan’ın bu konuda küçümsenmeyecek başarı elde ettiğini göstermektedir.

Gürcistan’ın başarılarından biri, Ahıska Türklerinin kimliklerinin tanımlanmasında uluslararası ortamdaki yaklaşım değişikliğidir. Bu husus, Gürcistan’ın başarılı olduğunu göstermesi bakımından iki yönden önemlidir. Öncelikle uluslararası kamuoyunun “*Gürcü Tezi*”ni onaylamaya başladığının kanıtıdır. Diğer taraftan, Avrupa Konseyi, AGİT, AHFB ve AASM gibi uluslararası aktörlerin Gürcistan’ın tarafında yer almayı tercih ettiklerini ortaya koymaktadır.

Bu kapsamda AASM’nin Gürcistan’da önemli bir aktör olduğu dikkate alınarak faaliyetlerinin mercek altında tutulması halinde, faydalı neticelere ulaşılabilir. Genel merkezi Almanya’da bulunan kurum, Avrupa Konseyi, AGİT ve AHFB örgüt ve kuruluşları etkileme gücüne sahip olduğu kadar; Almanya’nın Kafkasya’daki çıkarlarını takip etme yeteneğine de sahiptir. Merkezi Yönetim ile sorun yaşayan Cavakheti bölgesinde üst seviyedeki yöneticilerin belirlenmesinde kayda değer bir etkisi bulunmaktadır. Etki derecesini doğru anlayabilmek için, AASM’nin Gürcistan’daki faaliyetleri ile Almanya’nın Kafkasya politikası arasındaki bağ ortaya konulmalıdır. Bunun yapılması halinde, Almanya’nın Kafkasya politikasının Gürcistan ayağının güçlendirilmesi adına, AASM’nin uluslararası ortamda bu ülke için olumlu algı operasyonu yaparken bundan zarar görenlerden birinin her zaman olduğu gibi Ahıska Türkleri olduğu anlaşılabilecektir.

Ahıska Türkleri Sorunu’nu çözümünde ve halen devam eden geri dönüş süreci boyunca Cavakheti’deki Ermenilerin yaklaşımı dikkate alınmalıdır. Bu bölgedeki Ermenilerin Osmalı-Rus savaşları neticesinde buraya yerleştirildikleri ve Türk düşmanlığıyla doktrine edildikleri unutulmamalıdır. Ermenilere karşı yapılacak bir

müdahalenin, aynı zamanda RF'ye yapılacak bir müdahale olarak algılanacağı bilinmelidir. Ağustos 2008 Savaşı'nın ardından uzmanlarca, tarihi Rus-Ermeni dostluğuna vurgu yapılmış, RF'nin istemesi halinde Ermeniler vasıtasıyla Gürcistan'ın istikrarına etkide bulunabileceğine dikkat çekilmiştir.

Ahıska Türkleri Sorunu Türkiye'de fazla bilinmemektedir.. Sorunu bilen az sayıdaki kişi de, Ahıskalıları yurt dışında yaşayan Türk gruplarından biri olarak görmektedir. Kendilerini Anadolu'nun bir parçası olarak kabul eden Ahıskalılar açısından bu durumun kabullenilmesi zordur. Ahıskalıların başına gelenler, yaşadıkları coğrafyanın stratejik bir konumda bulunması ve kendilerini Türk kabul etmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu algılamaları bugün de aynıdır. Buna karşın Ahıska Türkleriyle ilgili gelişmeleri sadece devlet kademesi takip etmekte, sorunla ilgili gelişmeler, büyük oranda Türk kamuoyunun ilgisi dışında kalmaktadır.

Diğer taraftan, Türk uzmanlarca, Ahıska'nın Kafkasya'daki jeostratejik ve jeopolitik önemine fazla ilgi gösterilmemektedir. Aslında Ahıska bölgesi, Türkiye açısından en az Kıbrıs kadar stratejik öneme sahiptir. Ahıskalılar nüfus olarak da Kıbrıs'taki Türklerden fazladır. Türk kamuoyu Kıbrıs Sorunu'na vakıfken, Ahıska Türkleri Sorunu'nu bilmemesi düşündürücüdür. Bu genel olarak Türkiye'deki STK'lar, basın, medya ve düşünce kuruluşlarının Ahıska Türkleri Sorunu'na ilgi göstermemesinden kaynaklanmaktadır. Buna bağlı olarak siyasi partilerin de konuya ilgi gösterdiği söylenemez. Örneğin önemli seçmen desteğine sahip partiler, siyasi programlarında Kıbrıs Sorunu'nu milli bir dava olarak gösterirlerken, Ahıska Türkleri Sorunu'na değinmemektedirler. Avrupa'da faaliyet gösteren Avrupa Konseyi, AGİT, AHFB ve AASM gibi örgüt, kurum ve kuruluşlar, sorunların çözümüne yönelik siyasi partilerin ve kamuoyunun yaklaşımına önem vermektedirler. Kamuoyunun bilgi sahibi olmasına bağlı olarak, başta STK'lar, basın, medya ve düşünce kuruluşları olmak üzere siyasi partiler de ilgi gösterecek ve Ahıska Türklerinin arzu ettiği kamuoyu desteği oluşacaktır.

Geri dönüş müracaatlarının az sayıda olmasının nedenleri analiz edilmelidir. Analizde bölgenin demografik yapısında yaratacağı sonuçların göz önünde bulundurulması, geri dönüşe karşı çıkan aktörlerin itiraz nedenlerinin anlaşılmasını sağlayacaktır. Örneğin Ahıskalılar, tamamının vatanlarına geri dönmesi halinde, yaklaşık beş milyon nüfusa (Mert 2004: 107) sahip Gürcistan'da en büyük azınlık grubu

oluşturabilirler. Ermenilerin Ahıska'daki toplam nüfusları 150.000 civarında olduğuna göre, Ahıska Türklerinin en az üçte birinin vatanlarına geri dönmesi, Ermenilerin bölgeyle ilgili hayallerinin ortadan kaldıracaktır. Başka bir ifadeyle, RF'nin çıkarları açısından önemli olan Kafkasya'nın kritik bölgelerinden birinin kaybedilmesi anlamına gelmektedir. İki tarafın da, geri dönüşe şiddetle karşı çıkmalarının altında yatan gerçek neden budur.

Geriye dönen Ahıska Türklerinin Ahıska'nın sonsuza kadar Gürcistan'ın parçası olarak kalmasının yegane teminatı olacağı konusunda Gürcü halkının ikna edilmesi, sorunun çözümüne ilişkin faydalı sonuçlar doğurabilir. Herşeyden önce Ahıskalıların bu konudaki niyetlerini ilan etmeleri, Gürcü halkı nezdinde olumlu bir algı yaratabilir. Bunun için sorunla ilgili yapılan sempozyumlar neticesinde yayımlanan sonuç bildirilerinin değişmez maddelerinin birinin bu konuya ayrılması, olumlu algının yaratılmasına katkı sağlayabilir. Ayrıca Türk ve Gürcü akademisyenlerin katılımıyla yapılacak çalışmalarda da konuya temas edilmesi ve ortak bir anlayış yaratılması, Gürcü yetkililerin katı tutumunu zamanla değiştirebilir. Gürcistan'da eğitim faaliyetlerine iştirak eden Gözpınar(2014: 124) da, Türk ve Gürcü akademisyenlerin ortak inceleme ve alan araştırmalarına dayalı bir çalışma neticesinde, tarafların endişelerini gideren gerçekçi bir çözüme ulaşılabileceğini ifade etmektedir.

Türkiye, haklı davalarında Ahıska Türklerini desteklemesine bağlı olarak Ahıskalı öğrencilere lisans ve yüksek lisans alanlarında eğitim yardımıyla bulunmaktadır. Eğitim yardımının faydalı olmasıyla birlikte, geri dönüş mücadelesine herhangi bir yansımasının olmaması tartışılmalıdır. Bu kapsamda Türkiye'de eğitim alan ve ülkesine dönerek geri dönüş mücadelesine rehberlik yapan bir Ahıskalı örneği yoktur. Eğitim döneminde kendi tarihlerine ilgi duyarak bu alanda çalışma yapan ve geri dönerek bu konuda halkını bilinçlendirme amacıyla gayret gösteren bir Ahıskalı örneğine de rastlamak mümkün değildir. Bu örneklerin olmaması, verilen eğitim desteğinin bazı yönlerden amacına ulaşmadığı şeklinde yorumlanabilir. Örneklerin çoğalması neticesinde, Ahıskalıların arasındaki dayanışma gücünün artması geri dönüş mücadelesine ivme kazandırabilir ve nihayetinde başarılı olunmasa bile Ahıskalılar halen yaşadıkları ülkelerde güçlü bir "*diaspora*" oluşturabilirler.

Diğer taraftan, Türkiye'nin de Ahıskalı öğrencilerin niteliklerinden tam olarak istifade ettiği söylenemez. Örneğin Ahıskalı öğrencilerin büyük bölümü Rusça

bilmektedir. Bu öğrencilere, Rusya'nın Kafkasya, Orta Asya ve Türkiye'ye yönelik politikalarının tez konusu olarak verilmesi halinde, Rusların belirtilen alanlara yönelik neler düşündüğü daha kolay öğrenilebilir ve RF'deki temel dokümanlar Türkçeye kazandırılabilir. Ahıskalı öğrencilerin doğru yönlendirilmesi halinde, Kafkasya'yı kendi çıkarlarına uygun şekillendiren Rus politikasının altında yatan gerçek niyet daha iyi anlaşılabilir.

Sonuç olarak, zaman için de birçok değişkenin devreye girmesiyle Ahıska Türkleri Sorunu karmaşık hale gelmiştir. Bu konuda Gürcistan'ın yanında Ermenilerin payını da küçümsememek gerekir. Sorun bir bütün olarak ele alındığında, eldeki veriler iki konu üzerinde düşünülmesi gerektiğine işaret etmektedir. İlk konu, Ahıska Türklerinin mevcut haliyle, vatanları Ahıska'ya geri dönmelerinin zor olduğudur. Ahıskalılar bir devlet desteğiyle yeniden örgütlenmeden ve özellikle DATÜB kurumsal bir yapıya kavuşturulmadan Ahıska'ya geri dönüşü beklemek, hayalciliktir. Ahıskalılara destek sağlayabilecek devlet ise, sorunun taraflarından biri olan Türkiye'dir. Bu konuda sadece Türkiye'nin devlet desteği de yeterli değildir. Türk kamuoyunun desteği de son derece önemlidir. Türk kamuoyunun desteği olmaksızın “*Gürcü Tezi*” ile mücadele edilmesinin mümkün olmadığı ortadadır.

Diğeri ise, Gürcistan'ın sorunu daha karmaşık hale getirme konusundaki yaklaşımının, kendisinden çok Ermenilerin çıkarına hizmet etmesidir. Gürcistan, normalde tarihi Rus - Ermeni dostluğundan rahatsızlık duymaktadır. Ayrıca Cavakheti Ermenilerinin Ahıska'ya yönelik niyetlerinin de farkındadır. Zaten RF ve Gürcistan arasındaki ilişkilerin gergin olduğu dönemlerde Rus-Ermeni dostluğunun Ahıska'da devreye girerek Gürcistan üzerinde baskıya dönüşeceği yorumları ülke gündeminin ilk sırasına yerleşmektedir. Bu olumsuz gelişmelere karşı Gürcistan'ın hala muhtemel Ermeni tehdidine karşı gerekli önlemleri almaması, gelecekte büyük ihtimalle kendi aleyhine sonuçlar doğurabilecektir. Gürcistan, aslında Ahıskalıların geri dönüşünün kendisine Ermeni tehdidini engelleme fırsatı sunma olasılığını dikkate almamaktadır. Bunu dikkate alması halinde Ahıska Türklerinin “*üçte birinin*” Ahıska'ya dönmesi bile, bölgede Ermenilere karşı güç dengesini sağlayabilecektir.

Kısacası, Gürcistan için en rasyonel hareket tarzı, Ahıska Türklerini engellemekten ziyade, geri dönüşlerini teşvik edip onlarla iş birliği yapmak suretiyle Ahıska'nın Gürcistan'ın bir parçası olarak kalmasını sağlayacak bir strateji belirlenmesi

ve uygulanmaya konmasıdır. Bunun yapılmasıyla, Rus - Ermeni dostluğunun Gürcistan'a verebileceği olası zarar önlenebileceği gibi, ülkenin siyasi bütünlüğü de güvence altına alınabilecektir.

VII. BÖLÜM

7. SONUÇ

Gürcistan'ın iddiaları nedeniyle etnik kökenleri tartışmalı hale gelmiş olsa da, yapılan çalışmalar, Ahıska Türklerinin Türk boyu Kıpçakların torunları olduğunu göstermektedir. Ahıska Türklerinin ataları olan Kıpçaklar, Rusların sürgün etmesi nedeniyle Ahıska'ya yerleşmek zorunda kalmışlardır. Ahıska, Kıpçaklar buraya gelmeden önce de, asırlar boyunca değişik Türk boylarının “*vatanı*” olmuştur.

Gürcü krallarının daveti üzerine 12. yüzyılda iki büyük göç dalgasıyla Ahıska'ya yerleşen Kıpçaklar, bölgeyi yaklaşık sekiz asır vatan olarak kullanmışlardır. Ahıska, 1578-1829 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin idaresi altında kalmıştır. Bu süre içinde Kıpçaklar, Hristiyanlıktan İslam dinine geçmişler ve kendilerini “*Müslüman*” veya “*Türk*” olarak tanımlamaya başlamışlardır. Ahıskalıların kimliklerinin tam olarak şekillendiği ve aidiyet duygusunun güçlendiği bir dönemde, kendi iradelerinin dışında Rus idaresine girmek zorunda kalmışlardır. Ahıska Türkleri Sorunu'nun temelleri de, egemenlik değişiminin yaşandığı bu dönemde atılmıştır.

Ahıska ve Ahılkelek'in “*savaş tazminatı*” karşılığında Rus Çarlığı'na verildiği 14 Eylül 1829 tarihli Edirne Antlaşması'nda, Ahıska Türklerinin haklarının koruma altına alınmaması ve aynı durumun 16 Mart 1921'de imzalanan Moskova Antlaşması'nda da tekrarlanması, Ahıska Türklerini savunmasız bırakmıştır. Siyasi bakımdan korumasız kalan Ahıskalıların sürgün edilmesinde, iki faktör önemli rol oynamıştır. İlki, yaşadıkları bölgenin coğrafik konumuyla; diğeri ise, etnik kökenleriyle

ilgilidir. Kafkasya'daki coğrafik konumu jeostratejik açıdan önemli olması nedeniyle Ahıska, Kafkasya'yı işgal eden Rusların ilk hedeflerinden biri olmuştur. İşgalden sonra da, bölgenin Rus çıkarlarına uygun şekillendirme politikasının hedefi olmaktan kurtulamamıştır.

Sovyetlerin II. Dünya Savaşı'nın sonuna doğru Türkiye üzerinde siyasi ve askeri yönden avantajlı bir konuma ulaşmak istemesi, Ahıska Türkleri Sorunu'nun ortaya çıkmasının en önemli sebeplerinden biridir. Sovyetler Birliği, bu kapsamda Ahıska'nın devamı niteliğindeki Kars Yaylası'nın askeri bir hareketle ele geçirmeyi planlamıştır. Söz konusu planın askeri hazırlıklarının yapılacağı Ahıska'da Türklerin yaşaması ve onların rejim tarafından güvenilmeyen etnik grup olarak tanımlanması, sürgün kararının asli gerekçesini oluşturmaktadır. Ahıska Türklerinin 14 Kasım 1944'te bölgeden “sürgün” edilmesiyle, jeostratejik açıdan oldukça kritik bir bölgede yaşayan ve sözde sadakatinden şüphe duyulan unsurlar temizlenmiş ve böylece, Anadolu ile Türk Dünyası arasındaki bağlantıyı sağlayan son koridor da kapatılmıştır.

Sürgünle Türk-Sovyet sınırının Türk ve Müslüman niteliği tamamen değiştirilmiş, ancak konjonktürel şartlar nedeniyle Kars Yaylası'nın ele geçirilmesini hedefleyen askeri hareketin uygulanmasından vazgeçilmiştir. Ahıska Türklerinin ilk sürgün yeri olarak, Doğu Gürcistan bölgesi seçilmiştir. Bu nedenle bölgedeki Azeri ve Kürtlerden oluşan bir grup, zorla Kvemo Kartli bölgesine göç ettirilmiştir. Ancak Sovyet İçişleri Bakanı Beria'nın teklifiyle, Doğu Gürcistan'a göçten vazgeçilmiş, bunun yerine Orta Asya bölgesine sürgün edilmelerine ve yeni sürgün bölgelerinde de dağınık bir şekilde yaşamalarına karar verilmiştir. Sürgün bölgelerinin değiştirilmesiyle ilgili karar süreci incelendiğinde, Ahıskalıların ilk sürgün yerinde toplu halde yaşamalarına dair verilen ilk kararda asimilasyon niyetinin olmadığı anlaşılmaktadır. Fakat Beria'nın teklifine dayanan ikinci karardaki gerçek niyetin ise, açıkça “asimilasyon” olduğu düşünülmektedir. Sürgün kararını veren Stalin, yeni yaşam bölgelerinde küçük gruplar halinde kamp hayatına mahkum edilen Ahıskalıların, kardeş Türk halkları arasında kolayca asimile olacaklarını öngörmüştür.

Ahıska Türklerinin asimile olacağı öngörüsünün doğru olmadığı, kamp döneminin sona erdiği 1956 yılında ortaya çıkmıştır. Kamp dönemi boyunca yaşanan her zorluk, her geçen gün Ahıskalıların arasındaki mesafeleri biraz daha azaltmış ve ortak kimlik altında birleşmelerini sağlamıştır. Sürgünün ardından Ahıskalılar, yeni yaşam

bölgelerinde kendilerini “*Ahıska Türkleri*” olarak tanımlamışlardır. Kimliklerinin vazgeçilmez bir parçası haline gelen vatanları “*Ahıska*” ise, geri dönüş mücadelesinin “*birleştirici simgesi*” olmuştur. Bu anlayışla 1956 yılından itibaren başlatılan geri dönüş mücadelesi, Sovyet Yönetimi üzerinde ciddi bir etki yaratmıştır. Bunun üzerine gelişmeleri dikkatle izleyen Sovyet Yönetimi, geri dönüş mücadelesinin gittikçe artan etkisini ortadan kaldırmak amacıyla Ahıska Türklerine yönelik iki örtülü müdahalede bulunmuştur.

Önce Ahıska Türklerinin “*Müslümanlaştırılmış Gürcüler olduğu*” tezi ortaya atılarak Ahıska Türkleri arasındaki birlik ve ortak kimlik anlayışı yıkılmaya çalışılmıştır. Sovyet Yönetimi’nin bu “*zayıflatma stratejisi*” neticesinde, Ahıskalılar arasında Gürcü Tezi’ni kabul ederek kendilerinin Müslüman Gürcü olduklarını iddiasıyla “*Hsna Derneği*” altında birleşenler olmuştur. Hatta Sovyet Yönetimi, Gürcü Tezi’ni kabul edenleri ödüllendirerek Gürcistan’a yerleşmelerine müsaade bile etmiştir. Ancak bu teşviklere rağmen, kendilerini Müslüman Gürcü kabul edenlerin ihmal edilebilecek sayıda oldukları ortaya çıkmıştır. Büyük çoğunluğun Kırım Tatarlarını örnek alarak geri dönüş mücadelesine devam etmeleri, Moskova’yı daha da endişelendirmiştir. Bunun üzerine Haziran 1989’da yaşanan Fergana olayları devreye sokulmak suretiyle Özbekistan’da örgütlü ve güçlü konumda bulunan Ahıska Türkleri, “*ikinci sürgün*” ile Sovyetler Birliği’nin değişik cumhuriyetlerine dağıtılmıştır.

Bu gelişmelerin yaşandığı dönemde Sovyetler Birliği’nin dağılması, Ahıska Türkleri Sorunu’nun mahiyetini ve boyutlarını tamamen değiştirmiştir. Ahıska Türkleri Sorunu daha önce tek egemen devlet Sovyetler Birliği’nin bir iç meselesiyken, siyasi boyutunun değişmesiyle bir anda uluslararası bir sorun haline gelmiştir. Bu nedenle uluslararası birçok örgüt, kurum ve kuruluş soruna dahil olmuştur. Siyasi boyutunun değişmesinden dolayı sorunun tarafları olarak RF, Gürcistan ve Türkiye yeni aktörler olarak ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan sorunun asıl çıkış noktası olan Güney Kafkasya, daha önce tampon bir bölge olarak egemen bir devletin parçasıyken, uluslararası sistemin bir alt bölgesi haline gelmiştir. Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan bölgenin yeni bağımsız devletleri olarak ortaya çıkarken; BM, Avrupa Konseyi, AGİT, AB, ABD, Türkiye ve İran gibi bölgesel ve küresel güç konumundaki örgüt ve devletler alt bölgedeki rekabetin yeni aktörleri olmuştur. Bölgeye müdahil olan her aktörün

çıkarlarının farklı olması nedeniyle, sorunun çözüm olasılığı her geçen gün biraz daha zorlaşmıştır.

Sovyetler Birliği dağılmadan önce Ahıska Türkleri, vatanlarına geri dönmek için egemen devlet nezdinde bir hak mücadelesi verirken; onun dağılmasıyla birlikte, yeni bağımsızlığını kazanan Gürcistan'a karşı "*asimetrik bir güç mücadelesi*"ne girmek zorunda kalmışlardır. 10 farklı ülkede 4300'e yakın yerleşim biriminde dağınık bir şekilde yaşamak zorunda kalan ve örgütlenme konusunda ciddi sorunları bulunan Ahıska Türkleri ile zayıf da olsa bir devlet olan Gürcistan arasındaki bu asimetrik mücadelede, Ahıskalılar açısından tek teselli Avrupa Konseyi'nin devreye girmesidir. Ancak Gürcistan'ın 11 Temmuz 2007'de kabul ettiği geri dönüş yasası kapsamında başlayan süreci sürekli sürüncemede bırakma girişimleri neticesinde Avrupa Konseyi'nin de etkisi zaman içinde giderek zayıflamıştır.

Sorunun asıl muhatabı olan Gürcistan; bağımsızlığını kazandığı andan itibaren, daha önce Sovyet Yönetimi tarafından uygulamaya konulan "*zayıflatma stratejisi*"ni devam ettirmiş ve Ahıska'ya geri dönmek isteyenlere "*Gürcü Tezi*" gereği "*Gürcü olduklarını kabul etmeleri ve Gürcü soyadı almaları*" şartını koymuştur. Bu nedenle geri dönmek isteyen Ahıskalılar bahsedilen koşulları yerine getirmek zorunda kalmışlardır. Avrupa Konseyi'nin baskısıyla malum politikasından geri adım atmak zorunda kalan Gürcistan, geri dönüş yasasını onaylamasına rağmen, süreci giderek daha fazla zorlaştırmakta ve özellikle Ahıska'ya geri dönüşe izin vermemektedir. Gürcistan'ın bu davranışı, AİHS'ye olduğu kadar Avrupa Konseyi'nin 1428 sayılı kararına da aykırıdır. Söz konusu karar, Ahıska Türklerinin "*kendi bölgelerine dönmeleri*" koşulunu ifade etmektedir (Aydingün 2013: 2672; Özkoşar ve Kahvecioğlu 365). Ahılkelek'teki Ermenilerin yanında bölgede yeni bir "*azınlık*" grup istemeyen Gürcistan, kendi Parlamentosu'nun 13 Ekim 2005'te kabul ettiği 1938-I sayılı kararıyla bu konudaki niyetini alenen ortaya koymuştur (Minasyan 2007: 26; Popjanevski 2006: 36). Alınan kararlar açıklığa kavuşturulan "*azınlık tanımı*" incelendiğinde; Gürcistan'ın bu konudaki asıl hedefinin, ülkelerine geri dönseler bile Ahıska Türklerine azınlık statüsünü vermek istemediği anlaşılmaktadır. Bunun için Ahıska'ya geri dönüşe müsaade edilmemekte ve müsaade edilenler de, ülke içine dağınık bir şekilde yerleştirilmektedir. Ahıskalılar özellikle dağınık şekilde yaşamak zorunda bırakılmak

suretiyle, azınlık statüsünün koşullarından biri olan herhangi bir bölgede çoğunluk oluşturmalarına fırsat verilmemektedir.

RF, Ahıskalıların geri dönüşü konusunda herhangi bir sorumluluk almaya yanaşmamaktadır. Alenen olmasa da, Ahıska Türklerinin bölgeye geri dönüşüne karşıdır. Genelde bu konuyu, Gürcistan üzerinde baskı amacıyla kullanma eğilimindedir. Bununla birlikte Krasnodar Eyaleti'nde 2004 yılında neden olduğu "üçüncü sürgün" ile, Ahıskalıları yönelik niyetini açıkça ortaya koymaktan da çekinmemiştir. RF'nin sorunla ilgili yaklaşımını belirleyen temel faktör, Ahıska'nın Rus çıkarları açısından jeostratejik önemidir. Daha önce Anadolu'dan göç eden Ermenileri Ahıska'nın içinde yer alan Ahılkelek'e yerleştirmiş ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Gürcistan ile imzaladığı askeri üsler antlaşması gereği bu ülkede tesis ettiği dört üstten birini yine Ahılkelek'e konuşlandırmıştır. RF'nin Kafkasya'daki politik tavrı, neorealist Mearsheimer'ın bölgesel hegemon varsayımına uymaktadır. Bölgedeki güç dengesinin hassasiyetlerine uymaya çalışsa da, Ağustos 2008'de Gürcistan'a müdahale örneğinde olduğu gibi, hegemonyasına zarar verildiğini düşündüğünde gerekirse güç kullanmaktan çekinmemektedir. Bölgede ABD'nin askeri varlığına ve özellikle Gürcistan'ın NATO'ya üye olmasına karşıdır. Kafkasya'da "Yakın Çevre Doktrini" gereği kendi çıkarlarına uygun gerekli güvenlik önlemlerini aldığına inanan RF'ye göre; NATO ile sınırını İkinci Politik Fay Hattı(Türkiye-Ermenistan-Gürcistan sınırı) oluşturmaktadır. Bu hattın en kritik bölgesinde yer alan Ahıska'da, daha önce selefleri tarafından Ermenilerin lehine oluşturulan statükonun devam ettirilmesi RF açısından önemlidir. Ahıska Türklerinin geri dönüşü gibi statükonun bozulmasına neden olabilecek gelişmelere tepkisiz kalması düşünülemez.

Türkiye, Ahıska Türklerinin vatanları Ahıska'ya geri dönmelerinin en temel hakları olduğuna inanmaktadır. Türkiye, gelişmeleri tarihsel bir sorumluluk anlayışıyla takip etmesine rağmen sorunun çözümüyle ilgili girişimleri hem Gürcistan, hem de ABD ile ikili ilişkilerine yansıtmamayı tercih etmektedir. Sorun mahiyeti itibarıyla, Türkiye'nin Gürcistan ile ilişkilerini olumsuz yönde etkileyebilecek bir potansiyele sahiptir. Türkiye'nin çıkarları açısından bakıldığında sorunun çözülmesi halinde, Türkiye ile Türk Dünyası arasında halen kapalı olan koridor açılabilir, Ahılkelek'teki Ermenilerden dolayı RF'nin lehine olan durum da düzeltilebilecektir. Hatta gelecek dönemlerde Ermenilerin oldu bittilerine karşı bölgede şimdiden denge sağlanabilecektir.

ABD'nin Ahıska Türkleri Sorunu'na yönelik politikasının belirlenmesinde, jeopolitik ve küresel çıkarları olduğu kadar, Kafkasya'daki güç dengesinin etkisi de önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle ABD, Ahıska'nın jeostratejik konumundan ziyade, küresel bir güç olarak enerji hatlarının üzerinden geçmesinden dolayı istikrarına daha fazla önem vermektedir. Ahıska'ya geri dönüş halinde Türk-Ermeni çatışmalarının çıkabileceği ihtimaline karşı, RF'nin Krasnodar Eyaleti'nde sorun yaşayan Ahıska Türklerinin çok daha kısa mesafedeki vatanları Ahıska yerine ülkesine göç etmelerini tercih etmiştir. Kısacası, sorunun Kafkasya'nın istikrarını etkileme potansiyelinin, ABD'nin bu konudaki politikasını belirlemede etkili olduğu görülmektedir.

Bölge ülkelerinden Azerbaycan, Türkiye dışında Ahıska Türklerini destekleyen ve sorunlarına çare bulmaya yönelik bir politika takip etmektedir. Soruna yönelik İran'ın Dağlık Karabağ çatışmalarının yaşandığı dönemde olduğu gibi mesafeli ve temkinli bir yaklaşım içinde olacağı tahmin edilmektedir. Ermenistan ise, Ahıskalıların vatanlarına geri dönüşüne karşı olduğunu alenen açıklamaktadır. RF ve dünya ekonomisi ile bütünleşmesini sağlayan yolların düğüm noktasında bulunan Ahıska'da Türk grup istememektedir.

Sorunun çözümünü etkileyebilecek potansiyele sahip temel aktörlerden biri de, tarihi Rus - Ermeni dostluğu nedeniyle Cavakheti'deki Ermenilerdir. Rus - Ermeni dostluğunun temeli, her iki tarafın çıkarına hizmet eden karşılıklı illiyet bağına dayanmaktadır. Bahse konu illiyet bağına göre; Ermeniler tarihi hayallerini gerçekleştirmek için Rus gücüne veya desteğine güvenirken, Ruslar ise siyasi ve askeri bakımdan Kafkasya'da bulunmanın meşruiyetini Ermenilerin talebinden almaktadırlar. Örneğin bölgedeki şartlar olgunlaştığında Rus desteğine güvenen Cavakheti Ermenilerinin başlatacağı ayrılıkçı hareket neticesinde Ahıska, Ermeni coğrafyasına dahil olabilecektir. Bunun gerçekleşmesi halinde, RF Ahılkelek'te yeniden bir askeri üs açabilecek, NATO-RF sınır hattı üzerinde tesis edilecek böyle bir askeri üs vasıtasıyla RF'nin Kafkasya'daki hegemonik konumu daha da güçlenebilecektir. Genellikle belirtilen anlayış ve beklentiye sahip bölgedeki Ermeniler, Ahıska Türklerinin geri dönüşlerine şiddetle karşı çıkmaktadırlar. Sovyetler Birliği döneminde Türk düşmanlığı ile doktrine edilen Cavakheti Ermenilerinin, gelecekte "*Büyük Ermenistan*"ın parçası olacağı varsayılan Ahıska'ya, tarihi hayallerinin gerçekleşmesine engel olarak gördükleri Türklerin dönmelerini kabul etmeleri mümkün değildir. Özellikle Rus

desteğine güvenen Ermenilerin, Ahıskalıların bölgeye geri dönmelerini engellemek için terör başta olmak üzere önlerine çıkan her fırsattan yararlanacakları düşünülmektedir.

Kafkasya’da neorealist teorinin varsayımlarına uygun oluşan güç dengesinin Ahıska Türkleri Sorunu’na etkisi, Ahıska’nın coğrafik konumu ile bölge istikrarı arasındaki kuvvetli bağdan kaynaklanmaktadır. Uluslararası pazarların enerji ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla tesis edilen boru hatlarının Ahıska’dan geçmesi, bölgenin güvenlik ve istikrarını Kafkasya açısından önemli hale getirmektedir. Örneğin Ahıskalıların geri dönmesiyle birlikte Türkler ve Ermeniler arasında başlayabilecek çatışmalar, bölgenin genel güvenliğini olduğu kadar istikrarını da doğrudan etkileyebilecek bir olaydır. RF, başta ABD olmak üzere Batı Dünyası’nın enerji hatlarına olan hassasiyetinin farkındadır. Ağustos 2008’de Gürcistan’a müdahalesinde, Bakü-Supsa Boru Hattı’nın geçtiği Gori’ye kadar ilerlemek suretiyle (Kuhn, Mosler ve Richter 2010: 22) Batı Dünyası’na *“çıkartlarıma zarar vermeniz halinde hassasiyet duyduğunuz konulara zarar verebilirim”* mesajını vermiştir. RF’nin bu dönemdeki gözdağını dikkatle not alan ABD, BTC Boru Hattı’nın geçtiği Ahıska’da aynı tepkiyle karşılaşmamak için daha hassas davranmaktadır. Bu nedenle istikrarsızlığa neden olabileceği düşüncesiyle, Ahıskalıların geri dönüşüne sıcak bakmamakta ve bölgedeki güç dengesinin duyarlı olduğu konulara uyumlu bir politika takip etmektedir.

Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonraki sürece bakıldığında, uluslararası örgütlerin Kafkasya’daki sorunların çözümünde başarılı olmadığı görülmektedir. Genel olarak Avrupalı örgütlerin kapsama alanı içinde bulunan Kafkasya’daki bu durum, *“herhangi bir sorun çıktığında uluslararası kurumların bunları çözme kabiliyetlerinin olmadığı”* (Mearsheimer 1990: 12) şeklindeki realist iddiayı haklı çıkarmaktadır. Ahıska Türkleri Sorunu’nda da sonuç pek farklı değildir. Avrupa Konseyi’nin devreye girmesine rağmen çözümde bir türlü ilerleme kaydedilememektedir. Avrupalı örgütlerin sorunun çözümünde yetersiz kalmalarına, RF’nin hegemonik tutumuyla birlikte, Gürcistan’ın çözüme yanaşmayan ısrarlı yaklaşımı ve bunlara ilave olarak güç dengesinin olumsuz etkisinin devreye girmesi neden olmaktadır. Başka bir ifadeyle, RF ve Gürcistan’ın çözümsüzlük konusunda çıkarlarının uyuşması, sorunun çözümünü daha da zorlaştırmakta, buna bir de RF’nin örtülü müdahalesiyle bölge istikrarının bozulma riski eklendiğinde sorun daha da içinden çıkılmaz bir hale gelmektedir.

Böylesine olumsuz şartlarda, Avrupa Konseyi dahil Avrupalı örgütlere de yapabilecekleri çok fazla bir şey kalmamaktadır.

Sorunun çözümünü zorlaştırılan RF ve Gürcistan'ın çıkar uyumu tamamen sonuçla ilgilidir. İki aktör de, Ahıska Türklerinin geri dönüşüne karşıdır. Ancak bunun sebepleri tamamen farklıdır. Gürcistan, Ermenistan ile yakın ilişki içinde olan ve bu yüzden de sadakatinden büyük endişe duyduğu Ermenilerin yanında, bir de Türkiye sınırında Türklerden oluşan azınlık bir grup istememektedir. RF'nin kabul edemeyeceği durum ise, Ahıska'da Ermenilerin lehine olan avantajlı konumun bozulma ihtimalidir. Bu yüzden gelecekte Ermeni coğrafyasına dahil olma olasılığı bulunan bölgeye eski sahiplerinin geri dönmesine RF'nin rıza göstermesi çıkarlarına uygun düşmemektedir. Bölgede daha önceki uygulamaları dikkate alındığında, RF'nin geri dönüşü engelleme yönünde bir politika takip etmesinin daha rasyonel bir hareket tarzı olduğu söylenebilir.

Görüldüğü üzere Türk ve dünya kamuoyu tarafından pek fazla bilinmeyen Ahıska Türkleri Sorunu, sadece taraf olan devletleri değil, Kafkasya'da faaliyette bulunan bütün aktörleri ilgilendirecek niteliktedir. Sorunun çözümsüzlüğünde RF ve Gürcistan kilit rol oynamaktadırlar. Geçmişte bölgeyi siyasi bakımdan şekillendiren, gelecekte de bölgeyle ilgili uzun vadeli planları olan RF'nin bu konudaki yaklaşımını anlamak mümkündür. Zira RF, gelecekle ilgili planlarını uygulamaya koyabilmek için birçok vasıtaya sahiptir. Örneğin Ahılkelek'teki Ermeniler bu maksatla işbirliğine hazır ve hareket için uygun koşulları beklemektedirler. Gürcistan için durum tamamen farklıdır. Gürcistan'ın Ahıska'ya geri dönüşe izin vermeme yönündeki ısrarı, bölgeyle ilgili uzun vadeli çıkarlarına zarar vermektedir. Tarihi Rus - Ermeni dostluğunun farkında olan Gürcistan, Ağustos 2008 müdahalesinden sonra RF'nin Cavakheti'deki Ermenilerin merkezi yönetime karşı bir baskı vasıtası olarak kullanılmasından büyük endişe duymuştur. Bu dönemde yabancı uzmanların RF'nin müdahalesiyle ilgili yorumlarında, Gürcistan'ın endişelerini haklı kılacak şekilde Ermeni tehditi ön plana çıkarılmıştır. RF'nin o dönemde Ermeni kartını kullanmamış olması, gelecekte de kullanmayacağı anlamına gelmemektedir. Bu yüzden Gürcistan açısından rasyonel olan davranış, muhtemel Ermeni tehdidine karşı uygun ve uygulanabilir tedbirlerin zamanında alınmasıdır. Ahıska Türklerinin vatanlarına geri dönüşü, Gürcistan'a söz konusu tedbiri alma fırsatı verecektir. Geri dönen Ahıskalılar, muhtemel Ermeni tehdidine karşı bir denge unsuru olarak kullanılabilir. Geçmişte Ahıska Türklerinin

ataları Kıpçaklarla Gürcüler bunu başarmıştır. Bugün tekrar başarılmaması için hiçbir neden yoktur. Bu alanda yapılacak yeni iş birliği sayesinde Ahıska Türkleri Sorunu çözüme kavuşturulabileceği gibi, Ermeni tehdidi de önlenilecek, asıl önemlisi de RF'nin bölgeyi şekillendirme yönündeki gizli niyeti boşa çıkarılabilecektir.

İnceleme neticesinde elde edilen veriler, çalışmanın hipotezini teyit etmektedir. Yani Gürcistan ve RF'nin çıkarlarının uyuşmasından dolayı Ahıska Türkleri Sorunu'nun kısa ve orta vadede çözümünün mümkün olsa bile kolay olmadığı ortaya çıkmaktadır. Bölge istikrarını etkileme potansiyelinden dolayı güç dengesi de, sorunun çözümünü olumsuz yönde etkilemektedir. Soruna; neorealist paradigmanın çıkar, güvenlik, güç dengesi, istikrar, hegemonya ve iş birliği gibi parametrelerinden bakıldığında, neden çözüme ulaşamadığı daha açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Bu olumsuz atmosfere karşılık, Gürcistan'ın başta Avrupa Konseyi olmak üzere Batı'ya dahil olmak için yaptığı jeopolitik tercihi, sorunun uzun vadeli çözümü konusunda iyimser bir beklenti yaratmaktadır. Gürcistan'ın söz konusu tercihi ile Avrupalı örgütlerin Sovyetler Birliği'nin bıraktığı boşluğu doldurma yönündeki niyetleri, iyimser beklentiye daha da kuvvetlendirmektedir. Ayrıca sorunun çözümsüzlüğüne neden olan Gürcistan ve RF'nin bölgedeki güç dengesinin farklı taraflarında yer alması da, iyimser beklentiye daha da kuvvetlendiren bir durumdur. Gürcistan'ın RF ile aynı ittifak içinde olmaması onun için avantajdır. Zira bu yönde ayrıca baskı hissetmemesi önemlidir. ABD ve AB'nin desteğiyle kendini daha güvenli hisseden Gürcistan'ın gelecek dönemde çıkarlarını yeniden değerlendirmesiyle birlikte, soruna yönelik katı tutumunu değiştirmesi mümkün olabilir. Bunun gerçekleşmesi halinde, geri dönüş mücadelesi veren Ahıskalılara kısa ve orta vadede kapalı olan kapılar, uzun vadede önce aralanabilecek, daha sonra ise tamamen açılabilir. Zaten Gürcistan'ın Avrupa Konseyi'ne üye olması, kapının açılmasına dair Ahıskalılara oldukça elverişli koşullar sunmaktadır.

Soruna belirtilen genel esaslar çerçevesinden bakıldığında, Ahıska Türklerinin “geri dönüş davalarını” başarıyla tamamlayabilmeleri için önlerinde birbirleriyle bağlantılı iki seçeneklerinin bulunduğu görülmektedir. Bunlardan ilki, uluslararası hukukun etkin olarak kullanılmasıdır. Bu alanda başarılı olma ihtimali yüksektir. Zira Gürcistan'ın Avrupa Konseyi'ne üye olmasının koşulu olarak Ahıska Türklerinin geri dönüşünü kabul etmek zorunda kalmasından, sorunun uluslararası alanda “*insan hakları*

sorunu” olarak kabul edildiği sonucu çıkarılabilir. Ahıskalılar uluslararası hukuktan etkin bir şekilde yararlanmaları, temsil organları DATÜB’ün kurumsal bir yapıya kavuşturulmasına bağlıdır. Bu kapsamda kuruluşa bir hukuk biriminin dahil edilmesi, faaliyetlerin takibi ve sağlıklı bir şekilde çözümü için faydalı olacaktır. Ahıskalıların örgütlenme sorunlarını çözmeleriyle birlikte, özellikle insan hakları hukukunun sunduğu imkanlardan istifade edilerek hem geri dönüş sürecine ivme kazandırılması amacıyla Gürcistan üzerinde yeterli baskının oluşturulması, hem de Sovyetler Birliği’nin halefi RF’den hesap sorulması sanıldığı kadar zor olmayabilir. Nitekim sorunun uluslararası hukuk normlarına uygun olarak yapılan incelemesi neticesinde; Ahıska Türkleri Sorunu’nun bir *“insan hakları sorunu”* olduğu, Ahıska Türklerini sürgün kararını veren ve uygulayan Stalin ve Beria’nın UCMS 7.1.d. maddesine göre *“insanlığa karşı suç işlediği”* sonucuna varılmıştır. Mağduriyetleri uluslararası hukuk tarafından teyit edilen Ahıska Türkleri, AİHS’nin ilkelerine uygun iki aşamalı bir strateji geliştirerek AİHM nezdinde uygulamaya koymak suretiyle nihai hedefleri Ahıska’ya geri dönüş için uygun koşulları yaratabilirler. Strateji gereği önce Ahıskalıları sürgüne gönderen Rus Yönetimi’nin kararından dolayı tazminat alınarak geçmişin acıları bir nebze olsun telafi edilebilir. Sonraki aşamada da, Gürcistan’dan mülkiyet haklarını geri almak suretiyle, Gürcü Yönetimi uluslararası ortamda geri adım atmak zorunda bırakılabilir.

Diğer seçenek ise, uluslararası hukukla bağlantılı olarak uluslararası sistemde tesis edilmiş olan insan hakları rejimlerinden kuruluş felsefelerine uygun bir şekilde azami yararlanılmasıdır. Bu kapsamda Avrupa’da AİHS çerçevesinde oluşturulan insan hakları sisteminin Ahıskalılar lehine sonuç doğurduğu ortadadır. Sistem içinde AHFB ve AASM gibi kurum ve kuruluşların fonksiyonlarının çok iyi bilinmesi gerekmektedir. Zira adı geçen iki kurum ve kuruluştan istifade etmeksizin AB, Avrupa Konseyi ve AGİT gibi Avrupalı örgütlerden lehte bir karar çıkarmak kolay değildir. Bu nedenle DATÜB öncelikle AHFB’ye üye olmalıdır. Üye olmayı müteakip sorunların burada gündeme getirilmesi ve bu konuda ortak karar aldırılması neticesinde AB, Avrupa Konseyi ve AGİT nezdindeki girişimlerden daha rahat sonuç alınabilecek ve zaman içinde Gürcistan üzerinde arzu edilen baskı oluşturulabilecektir.

Avrupa’da AİHS kapsamında oluşturulan insan hakları sisteminden etkin bir şekilde yararlanmak amacıyla atılması gereken diğer bir adım ise, azınlıklar alanında çalışmalar yapan AASM’nin faaliyetlerinin gözlem altında bulundurulmasıdır.

Kurulduğu tarihten bu yana Ahıskalılar hakkında rapor, kitap vb. çok sayıda doküman yayımlamasına rağmen, Ahıska Türklerinin adı geçen kurumdan ve yayımladığı dokümanlardan haberinin olmaması kabul edilemeyecek bir eksikliktir. AASM, Ahıska Türkleri hakkında Avrupa ve dünya kamuoyunun oluşturulması ve yönlendirilmesinde küçümsenmeyecek bir role sahiptir. Bu durumun farkında olan Gürcistan ise, AASM ve AHFB ile yakın işbirliği neticesinde Avrupa ve dünya kamuoyunu kendi çıkarlarına uygun yönlendirebilmektedir. Bunun en somut örneğini AASM tarafından yayınlanan “*Mesketyalılar: Vatan yolunda*” isimli doküman oluşturmaktadır. Kitabın içeriği, son dönemde AASM’nin dolaylı da olsa Gürcü Tezi’ni destekleyen bir tutum içine girdiğini göstermektedir. Bunun Gürcistan’ın AASM nezdindeki özel girişimlerinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Özet olarak Ahıska Türkleri, vatanlarına geri dönüş davalarını başarıyla tamamlayabilmeleri için önce uluslararası hukuku etkin bir şekilde kullanmalıdırlar. Bu sayede, Gürcistan’a karşı yürütülen asimetrik güç mücadelesindeki mağduriyetleri giderilebilir ve taraflar arasındaki güç dengesi sağlanabilir. Daha sonra ise, Avrupa’daki insan hakları rejiminden azami yararlanılarak Gürcistan üzerinde gerekli baskı oluşturulmalıdır. Bunun için başta Türkiye olmak üzere ev sahibi ülke yönetimleri nezdinde girişimde bulunularak davaları için destek elde edilmeye çalışılmalıdır. Bunun başarılması halinde, örneğin ev sahibi ülkelerin Avrupa Konseyi’ndeki parlamenterlerinin desteğiyle, geri dönüş sürecine arzu edilen ivme kazandırılabilir ve süreci istismar etme eğilimindeki Gürcistan’ın manevra alanı daraltılabilir.

Gürcistan’ın engelllemelerine rağmen geri dönüş süreci, yavaş da olsa ilerlemektedir. Geri dönüş müracaatları, Ahıskalıların söylemlerinin aksine beklentilerin çok altında kalmıştır. Müracaat edenlerin az olmasının Ahıskalıların geri dönüş sorunlarının olmadığı şeklinde yorumlanması yanlıştır. Müracaat sayılarına bakarak, Ahıskalıların ev sahibi ülke halklarıyla entegrasyonlarını tamamladıkları çıkarımında bulunmak da gerçeği tam olarak yansıtmamaktadır. Nitekim geniş katılımlı alan çalışmaları bunun aksini göstermektedir. Bu nedenle konuyu daha iyi anlayabilmek için geri dönüş müracaat sayılarının az olma nedenlerinin iyi analiz edilmesi gerekmektedir. Yapılan incelemede konuyla ilgili üç husus ön plana çıkmaktadır. İlk olarak, Gürcistan’ın bu konudaki katı tutumu ve daha önce geri dönen Müslüman Gürcüleri bile sınır dışı etmesi, geri dönüş kararlarını olumsuz etkilemektedir. Bu alanda güvensizliğe

neden olan faktörlerin giderilmesi durumunda, Ahıskalıların tercihleri değişebilecektir. İkincisi, Gürcistan tarafından Ahıska'ya geri dönüşün kabul edilmemesidir. Bu durumda geri dönüş anlamını yitirmektedir. Hatta bir Ahıskalıya göre, Gürcistan'a dönüp Hristiyanlara ait bir köyde yaşamaktansa Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan'da halen bulunduğu yerde Türk ve Müslüman kardeşleriyle yaşamaya devam etmek tercih sebebidir. Sonuncusu ise, yeni bir yerde yeniden yaşam kurmanın zorluğudur. Aynı zorluğu birkaç kez yaşamış olan Ahıskalılar için geri dönüş kararını vermek kolay değildir. Bu konuda sağlam bir güvenceye ihtiyaç duymaktadırlar. Ahıska Türklerinin temsil organı DATÜB'ün olumsuz nedenlerin giderilmesine yönelik çalışma yaparak yeni bir strateji geliştirmesi, şüphesiz Ahıskalıların lehine sonuçlar doğurabilecek ve Ahıska'ya geri dönüşe ilgiyi artırabilecektir.

Netice itibariyle; çalışma sonucunda elde edilen genel verilerin ışığında, Ahıska Türkleri Sorunu'nun kısa ve orta vadede çözümünün kolay olmadığı, uzun vadedeki çözümünün ise, yeniden yapılanma faaliyeti neticesinde DATÜB'ün belirleyeceği yeni stratejiye bağlı olduğu düşünülmektedir. Söz konusu strateji; tarihi Rus - Ermeni dostluğu ve iş birliğine karşı, 12. yüzyıldaki Türk - Gürcü dostluğu ve iş birliği canlandırılarak Ahıska'nın Merkezi Yönetim ile bağlarının kuvvetlendirileceği esasına dayandırılmalıdır. Bunun yapılması halinde, geçmiş dönemlerde Ruslar tarafından bilinçli olarak zedelenen Türk - Gürcü ilişkileri yeniden düzeltebileceği gibi, bir arada yaşama anlayışı yaratılarak uzun vadeli çözüm koşulları oluşturulabilir.

KAYNAKLAR

- Abibay, Feridun (1987). *Çıldır Tarihi*. Ankara: Kadioğlu Matbaası.
- Abbasalıkları, Arife (2009). “Rusların Volga-Ural Bölgesinde Türk Topluluklarının Dil ve Medeniyetlerini Asimile Politikası”. *Ahıska Dosyası Dergisi* 3: 17-19.
- Abdullayev, Natig ve Elma, Fikret (2009). “Sovyetler Birliği’nde Reform Sürecinin Başlangıcı ve Gorbaçov Dönemi”. *Journal of Qafqaz University* 26(1): 71-87.
- Acar, D. Şefika (2005). “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Kafkaslar ve Güvenlik Sorunları”. *Stratejik Araştırmalar Dergisi* 5: 163-182.
- Acar, D. Şefika (2009). Kafdağı’nın Ardında Saklı Kalan Komşuluk: AB ve Güney Kafkasya. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi* 6 (22): 21-42.
- Acar, Kezban (2009). *Rusya: Ortaçağ’dan Sovyet Devrimine*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Agara, İbrahim (2004). *Ahıska Türkleri: İnsanlık Dramı*. İzmir: Karaca Matbaası.
- Agara, İbrahim (2011). “Çözüm Bekleyen Meseleler”. *Bizim Ahıska Dergisi* 21: 48-49.
- Agara, İbrahim (2013). “İzmir Derneği Faaliyet Raporu”. *Ahıska’nın Sesi*. İzmir: Ahıska Türkleri Derneği Broşürü.
- Ağacan, Kamil ve Sezgin, M. Niyazi (2003), *Dünden Bugüne Ahıska Türkleri Sorunu*. Ankara: ASAM Yayınları No: 14.
- Ağacan, Kamil (2005). “Gürcistan Türklerinin Sorunları: Çözüm mü Yeni Sorunlar mı?” *Stratejik Analiz Dergisi* 59: 52-58.
- Ağacan, Kamil (2005a). “ABD’nin Kafkasya Politikası”. *Değişen Dünya Düzeninde Kafkasya*. Ed. O. Yeşilot. İstanbul: Kitabevi Yayını. 31-46.
- Ağacan, Kamil (2007). “Gürcü Kimliğinin Oluşumunda Ermeni Faktörü”. *Ahıska Dosyası Dergisi* 1: 62-65.

- Ağaoğlu, Zeynettin (2011). “*Eski Sovyetler Birliği Cumhuriyetlerinden Türkiye’ye Göç Eden Ahıska Türklerinin Göç Koşulları ve Sorunları Yenibosna Örneği*”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ahıska (2014). “DATÜB Genel Başkanı Z. Kassanov T.C. Başbakanı Sayın Ahmet Davutoğlu İle İstanbul’da Görüştü”. *Haftalık Ahıska Gazetesi* 48(545): 2. (Kazakistan’da yayın yapmaktadır.)
- Ahıska (2015). “DATÜB II. Olağan Kongresi’ni Gerçekleştirdi”. *Haftalık Ahıska Gazetesi* 1(537): 8. (Kazakistan’da yayın yapmaktadır.)
- Ahıska (2015a). DATÜB II. Dönem Yönetim Kurulu”. *Haftalık Ahıska Gazetesi* 3(539): 1. (Kazakistan’da yayın yapmaktadır.)
- Ahıskalı, Adem (2007). Bir Başka Perspektiften Ahıska Türklerinin Vatana Dönüş Konferansı. *Ahıska Dosyası Dergisi* 1: 32-37.
- Ahincanov, Sercan M. (2009). *Türk Halklarının Katalizör Boyu: Kıpçaklar*. Çev. K. Yıldırım. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Ahmad, Feroz (2010). *Bir Kimlik Peşinde Türkiye (4. Baskı)*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Akgül, L. Hilal (2005). “I. Dünya Savaşı ve Türk Ulusal Bağımsızlık Savaşımı İçinde Batum”. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1 (6): 116-140.
- Akgül, Suat (1998). “II. Dünya Savaşı’nda Rusya’nın Kuzey İran’daki Faaliyetlerinin Bölgeye ve Türkiye’ye Etkisi”. *Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri. I. Cilt*. Ankara: Genelkurmay Basımevi. 165-176.
- Akıllı, Erman (2013). *Türkiye’de Devlet Kimliği ve Dış Politika*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Akın, Sebahattin (2003). “Birinci Dünya Savaşı’nın Sonunda Türk Birliklerinin Dağıstan ve Azerbaycan’ı Tahliye Etmesi”. *Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri. II. Cilt*. Ankara: Genelkurmay Basımevi. 327-332.
- Akipov, Aybek (2003). “İçimizden Bir Öncü”. *Ahıska Dergisi* 5: 39.

- Akkoyun, Turgay (2009). *Artvin İli Şavşat İlçesi Yavuzköy Köyü Özelinde Ahıska Türkleri Üzerine Sosyal Antropolojik Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aksakal, Hasan (2009). “Stalin ve İkinci Dünya Savaşı Bağlamında Milliyetler Politikası”. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi* 6 (21): 23-30.
- Aksar, Yusuf (2005). “Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Uygulamalarına Genel Bir Bakış”. *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi* 1 (3): 1-14.
- Aksu, Ayfer (2008). “Geri Dönülemeyen Vatan: Ahıska-II”. *Bizim Ahıska Dergisi* 10: 22-24.
- Aktaş, Hayati ve Buntürk, Seyfettin (2007). “Güney Kafkasya’da Güç Mücadelesi ve Ahıska Türklerinin ABD’ye Göçü”. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* 167: 129-142.
- Aktaş, Ünsal (2007). “Uluslararası Ahıska Sorunu İçin Temas ve Çözüm Grubu”. *Bizim Ahıska Dergisi* 7: 41-43.
- Albayrak, Gökhan (2012). “Uluslararası Hukukta Bireysel Cezai Sorumluluk ve Üstün Sorumluluğu”. *Uluslararası Hukukta Güncel Sorun Alanları*. Ed. M. Saraçlı. Ankara: Bigbang Yayınları. 395-412.
- Aleskerov, Alesker (2002). “Ahıska Türklerini Gürcüleştirme Çabaları Son Bulmalıdır!” *Ahıska Dergisi* 3: 16-19.
- Alım, Mete, Doğanay, Serkan ve Şimşek, Oğuz (2006). “Ülkemize Yönelik Göçlere Bir Örnek: Ahıska Türkleri”. *Doğu Coğrafya Dergisi* 11 (15): 303-322.
- Alioğlu, Rüstem ve Gürbulak, Atabey (2013). “AHİMED 2013 Akademik Faaliyetler”. *Ahıska Vizyonu 2013*. Ed.ler D. Ekinci ve A. Yavuz. İstanbul: Ahıskalı Öğrenciler Mezunlar ve Mensupları Derneği (AHİMED) Yayını. 237-252.
- Aliyeva, Sevinç (2005). “Krasnodar’dan Geliyorum”. *Bizim Ahıska Dergisi* 2: 24.
- Aliyeva, Sevinç (2006). “Yakın Bir Tarihe Işık Tutan Bir Kitap”. *Bizim Ahıska Dergisi* 5: 40.
- Aliyeva, Sevinç (2008). “Ahıska’ya Dönüş Üzerine Düşünceler”. *Bizim Ahıska Dergisi* 11/12: 28-29.

- Aliyeva, Minara (2013). “Ahıska Türklerinde Kültür ve Dil Değişimi”. *Ahıska Vizyonu 2013*. Ed.ler D. Ekinci ve A. Yavuz. İstanbul: Ahıskalı Öğrenciler Mezunlar ve Mensupları Derneği (AHİMED) Yayını. 97-105.
- Aliyev, Nezir (2014). “Kırgızistan Mayevka Olaylarında Yaşananlar”. *Uluslararası Ahıskalı Türklerin Hukuki ve Sosyal Sorunları Sempozyumu*. Ed. R. Bayraktar. Ankara: Astana Yayınları. 265-271.
- Allen, W. Edward David ve Muratoff, Paul (2001). “Kafkasya’nın Tarihi Coğrafyası”. (Yay.Haz. Türk Stratejik Araştırmalar ve Eğitim Merkezi). *Belgelerle Türk Tarih Dergisi* 54: 52-59.
- Alpargu, Mehmet (1998). “II. Dünya Savaşı’nda Sovyetlerin Kafkasya’daki Tehcir (Sürgün) Uygulamaları”. *Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri. I. Cilt*. Ankara: Genelkurmay Basımevi. 269-278.
- Alpkaya, Gökçen (1992). “Uluslararası İnsan Hakları Hukuku Bağlamında Azınlıklara İlişkin Bazı Gelişmeler”. *İnsan Hakları Yıllığı Dergisi* 14: 147-176.
- Alpkaya, Gökçen (2000). “Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri”. *AÜ SBF Dergisi* 55(2): 1-21.
- Alptekin, M. Yavuz (2013). ABD-Colorado’da Yaşayan Ahıskalı Türk Topluluğunda Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hayat. *Sosyoloji Konferansları* 45(1): 1-30.
- Alptekin, M. Yavuz (2014). “Meskhetian Turks in Fourth Land: Identity and Socio-Economic Integration into American Society”. *Journal of Identity and Migration Studies* 8(1): 47-67.
- Altun, Oktay (2004). *Uluslararası Ceza Divanı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alyılmaz, Cengiz (2012). “Gürcistan’daki Türkler ve Türk Eserleri”. *Türk Dünyası Mimarlık ve Şehircilik Abideleri*. (drl.ler) İ. Demirci ve İ. Terzioğlu. Ankara: Türk Dünyası Mühendisler ve Mimarlar Birliği Yayını. 284-347.
- Andican, A. Ahat (2009). *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye ve Orta Asya*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Arar, İsmail (1986). *Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Menteşe’nin Anıları*. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.

- Aras, İlhan (2012). “Uluslararası Hukuk ve Geri Dönüş Hakkı Çerçevesinde Filistinli Mülteciler Sorunu”. *Uluslararası Hukukta Güncel Sorun Alanları*. Ed. M. Saraçlı. Ankara: Bigbang Yayınları. 161-179.
- Arı, Tayyar (2004). *Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Arı, A. Sezer (2011). “II. Dünya Savaşı’nın Ardından Sovyetler Birliği’nin Yeni Ermenistan Kurma Girişimleri”. *Bilig Dergisi* 59: 31-52.
- Armaoğlu, Fahir (2007). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. I-II. Cilt (1914-1995) (16. Baskı). İstanbul: Alkın Yayınevi.
- Armstrong, Andrea C. (2002). *Being Recognized as Citizens: A Human Security Dilemma in Central Asia and the Caucasus*. The Research Report Published by Commission On Human Security.
- Arquint, Romedi, Hansen, H. Heinrich, Chervonnaya, Svetlana M. and Buch, Jorn (1998). *Fact-Finding Mission to Georgia*. Spacial Internet Edition Published by Federal Union of European Nationalities (FUEN).
- Arsava, A. Füsun (1993). *Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi’nin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi*. Ankara: AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Basımevi.
- Arslan, Ali (1996). “Rusların Güney Kafkasya’da Yayılmalarında Ermeni Eçmiyazin Katogigosluğu’nun Rolü”. *Kafkas Araştırmaları Dergisi* II: 19-37.
- Arslan, Ali (1997). “I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele Döneminde Ahıska-Ahılkelek (1914-1921)”. *Kafkas Araştırmaları Dergisi*. III: 93-115.
- Arslan, Ali (2002). “Eçmiyazin’de Kirimyan’ın Katogigosluk Dönemi ve Osmanlı-Eçmiyazin İlişkilerinin Bozulması”. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 37: 27-43.
- Arslan, Elif (2005). “Vatanlarına Dönemeyen Son Türk Topluluğu: Ahıska Türkleri”. *Avrupa’dan Asya’ya Sorunlu Türk Bölgeleri*. (drl.) B. Günay. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık. 639-670.
- Askarov, Sabir (2008). “Ahıskalı Öğrenciler Türkiye’ye Nasıl Geliyorlar”. *Bizim Ahıska Dergisi* 11-12: 42-43.

- Asker, Ali (2012). Rusya'nın Ermenistan'da Askerî Varlığı: Hukuki ve Politik Bakış Açısıyla Bir Değerlendirme. *Ermeni Araştırmaları Dergisi* 41: 93-111.
- Asker, Ramiz (2009). "Büyük Ermenistan ve Azerbaycan". *II. Uluslararası Kafkasya Tarih Sempozyumu*. Ed. C. Tuysuz. Erzurum: Eser Ofset Matbaacılık. 43-48.
- Aslan, A. Ali (2014). "Ahıska Türklerinin Amerika'ya Göçü: Amerika'nın Uyguladığı Bir Sosyal Mühendislik Projesi". *Uluslararası Ahıskalı Türklerin Hukuki ve Sosyal Sorunları Sempozyumu*. Ed. R. Bayraktar. Ankara: Astana Yayınları. 59-76.
- Aslan, Kıyas (1995). *Ahıska Türkleri*. Ankara: Ahıska Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Yayını No: 1.
- Aslan, Ensar (2002a). "Ahıska Savunmasının Tarihteki Yeri ve Halk Destanlarına Yansıması". *Türkler Ansiklopedisi*. XX. Cilt. Ed.ler H. C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. 532-538
- Aslan, M. Yasin (2014). *Teoride ve Uygulamada Savaş Şuçları (2. Baskı)*. Ankara: Bilge Yayınevi.
- Aslan, M. Yasin (2007). Uluslararası Ceza Divanı ve Türkiye'ye Etkileri. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 56(4): 55-79.
- Aslan, M. Yasin (2007a). "Uluslararası Ceza Mahkemelerinin Kararları Işığında Mukayeseli Hukukta ve Türk Hukukunda Soykırım Suçu". *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 73: 239-255.
- Aslan, Yavuz (2001). "Rus İstilasından Sovyet Ermenistanı'na Erivan (Revan) Vilayeti'nin Demografik Yapısı (1827-1922)". *Yeni Türkiye Dergisi Ermeni Özel Sayısı II* 38: 1017-1028.
- Ataç, A. Muhtar (1952). *Rusya Tarihi: Türkler ve Komşularıyla Münasebetleri*. Genelkurmay 1 No.lı Basımevi.
- Ataman, H. İbrahim (2012). "Ahıska Kalesi'nin Restorasyonu Tamamlandı". *Bizim Ahıska Dergisi* 27: 57.
- Ataöv, Türkkaya (2007). "Ahıska Türkleri: Kendine Özgü Durumları". *Bizim Ahıska Dergisi* 7: 22-27.

- ATASE Başkanlığı (1999). “Gürcistan’ın Geçici İşgal Talebi” (Belge No: 3018). *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi* 107: 14-19.
- Ateş, Sinan (2013). “Birinci Dünya Savaşı ve Kafkasya”. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 2(5): 163-178.
- Ateşer, A. Rıfkı (2003). “Milli Mücadele Döneminde Sovyet Yardımı ve Türk-Rus İlişkilerinde Kafkasya’nın Yeri”. *Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri. I. Cilt*. Ankara: Genelkurmay Basımevi. 521-533.
- Attar, Aygün (2003). Zangezur İli Nasıl Ermenilerin Oldu? *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi* 2: 1-10.
- Attar, Aygün (2007). “Ermeni Kimliği’nin Anatomisi”. *Akademik İncelemeler Dergisi* 2(1): 291-308.
- Attar, Aygün (2014). “Giresun Üniversitesi Rektörü’nün Sempozyum Açılış Konuşması”. *Uluslararası Ahıska Türklerin Hukuki ve Sosyal Sorunları Sempozyumu*. Ankara: Astana Yayınları. 19-23.
- Aust, Anthony. (2005). *Handbook of International Law*. New York: Cambridge University Press.
- Avcı, Omer (2010). “Understanding the Culture of Ahıska Turks in Wheaton, Illinois: A Case Study”. *The Qualitative Report* 17 (44): 1-23.
- Avşar, Zakir (1997). “Ahıska Türkleri”. *Yeni Türkiye Dergisi* 3 (16): 1621-1626.
- Avşar, Zakir ve Tunçalp, Zafer S. (1994). *Sürgünde 50. Yıl: Ahıska Türkleri*. Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No: 73.
- Ayan, Ergin (2009). “Selçuklu-Kıpçak İlişkileri”. *SAÜ Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi* 11(2): 105-127.
- Aybay, Rona (2010). “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Konusunda Bazı Genel Gözlemler ve 14. Protokol”. *TBB Dergisi* 88: 225-260.
- Aydın, Devrim (2006). *Uluslararası Ceza Mahkemesi Temel Belgeler Derlemesi*. Ankara: Buluş Tasarım ve Matbaacılık.
- Aydın, Hasan (2005). “Ahıska Türkleri Sürgünü ve Sürgünün Hukuki Sonuçları”. *Bizim Ahıska Dergisi* 2: 22-24.

- Aydın, Mustafa (2008). *Üç Büyük Gücün Çatışma Alanı Kafkaslar (1800-1830) (2. Baskı)*. İstanbul: Gökkuşbu Yayınılık.
- Aydın, Mustafa (2008a). "İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye (1939-1945)". *Türk Dış Politikası. I. Cilt (13. Baskı)*. Ed. B. Oran. İstanbul: İletişim Yayınları. 399-476.
- Aydın, Nurhan (2001). "Kars Antlaşması ve Tarihteki Önemi". *Kars-Akhalsikhe (Ahıska) Uluslararası Tarih Sempozyumu Bildirileri*. Kars: Kafkasya Üniversitesi Yayınları. 117-133.
- Aydın, Ayşegöl (1999). "A Deported Nationality: The Ahıska Turks". *Perceptions: Journal Of International Affairs* 4 (III): 120-129.
- Aydın, Ayşegöl (2001). *Rethinking on Ethnic Identity Formation and Shift: The Case of the Ahıska (Meskhetian) Turks*. Unpublished Doctor's Thesis. Ankara: The Faculty of the Department of Sociology of Middle East Technical University.
- Aydın, Ayşegöl (2002). Creating, Recreating and Redefining Ethnic Identity: Ahıska/Meskhetian Turks in Soviet and Post-Soviet Contexts. *Central Asian Survey*, 21(2), 185-197.
- Aydın, Ayşegöl (2002a). "Ahıska (Meskhetian) Turks: Source of Conflict in the Caucasus". *International Journal of Human Rights* 6 (2): 49-64.
- Aydın, Ayşegöl (2006). "Ahıska Türklerinin Gürcistan'a Dönüş Sürecinde Son Durum". *Stratejik Analiz Dergisi* 8 (77): 53-57.
- Aydın, Ayşegöl (2007). "Resettlement and Belonging Among Cultural and Ethnic Kin: Meskhetian Turks in Turkey". *The Meskhetian Turks at a Crossroads: Integration, repatriation or resettlement*. Eds. T. Trier and A. Khanzhin. Berlin (Germany): The research document published by ECMI. 340-377.
- Aydın, Ayşegöl (2007a). Ahıska Türklerinin Vatana Dönüşünde Son Durum. *Bizim Ahıska Dergisi* 7, 47-48.
- Aydın, Ayşegöl (2008). "Ahıska Türklerinin Gürcistan'a Dönüşü". *ASAM Bakış*. Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayını No: 6.

- Aydınğün, Ayşegül (2013). “Ahıska Türklerinin Dünü, Bugünü ve Yarını”. *Yeni Türkiye Dergisi Türk Dünyası Özel Sayısı II* 54: 2665-2674.
- Aydınğün, Ayşegül ve Asker, Ali (2012). “Gürcistan: De Jure Üniter, De Facto Parçalı”. *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Azerbaycan, Gürcistan ve Ukrayna*. Ed.ler İ. Aydınğün ve Ç. Balım. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları No: 411. 117-207.
- Aydınğün, Ayşegül ve Aydınğün, İsmail (2014). *Ahıska Türkleri: Ulusötesi Bir Topluluk-Ulusötesi Aileler*. Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayını.
- Aydınğün, Ayşegül, Harding, Ç. Balım, Hoover, Matthew, Kuznetsov, Igor and Swerdlow, Steven (2006). *Meskhetian Turks*. Washinton(USA): Culture Profile No: 20 Published by The Center for Applied Linguistics.
- Aydınğün, Ayşegül. ve Tüfekçioğlu, Hayati (2012). “Avrasya Merkezinden Dünyaya Açılan Ülke: Kazakistan”. *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Orta Asya Cumhuriyetleri*. Ed.ler A. Aydınğün ve Ç. Balım. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları No: 411. 51-131.
- Aydınğün, Ayşegül ve Yıldırım, Erdoğan (2010). “Perception of Homeland Among Crimean Tatars: Cases from Kazakhstan, Uzbekistan and Crimea”. *Bilig Dergisi* 54: 21-46.
- Aydınğün, İsmail (2012). “Ne Doğu Ne Batı, Hem Doğu Hem Batı: Avrasya’nın Geçiş Ülkesi Ukrayna”. *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Azerbaycan, Gürcistan ve Ukrayna*. Ed.ler İ. Aydınğün ve Ç. Balım. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları No: 411. 209-307.
- Ayvazov, Ruslan (2014). “Türkiye’deki Ahıskalı Öğrencilerin Durumu”. *Uluslararası Ahıskalı Türklerin Hukuki ve Sosyal Sorunları Sempozyumu*. Ankara: Astana Yayınları. 515-523.
- Azer, Candan (2011). *Babadan Oğula Güney Kafkasya*. İstanbul: Truva Yayınları.
- Baddeley, John F. (1989). *Rusların Kafkasya’yı İstilas ve Şeyh Şamil (2. Baskı)*. Çev. S. Özden. İstanbul: Kayıhan Yayınları.

- Bairagdarov, Rasim (2001). "Ahıska Türkleri ve Menşei". *Türk Dünyası Tarih ve Kültür Dergisi* 175: 39-41.
- Balcı, Muharrem ve Sönmez, Gülden (2001). *Temel Belgelerde İnsan Hakları*. İstanbul: Danışman Yayıncılık.
- Balım, Çiğdem ve Aydingün, Ayşegül (2003). "Dil ve Grup Kimliği: Ahıska Türkleri". *Günümüz Dilbilim Çalışmaları*. (drl.ler) A. Kıran, E. Korkut ve S. Ağildere. İstanbul: Multilingual Yayınevi. 236-243.
- Balım, Çiğdem ve Gürbüz, Y. Emre (2012). "O'zbekiston Respublikasi: Özbekistan Modeli". *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Orta Asya Cumhuriyetleri*. Ed.ler A. Aydingün ve Ç. Balım. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları No: 411. 221-311.
- Balkaya, İ. Sabri (2013). "İkinci Dünya Savaşı Sonrası Kurulan Dünya Düzeni ve Türkiye". *International Journal of Social Science* 6(2): 149-164.
- Başak, Cengiz (2003). *Uluslararası Ceza Mahkemeleri ve Uluslararası Suçlar*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Bayıllıoğlu, Uğur (2013). "UCM'nin Yargı Yetkisi Açısından Saldırı Suçuna İlişkin Kampala Düzenlemeleri". *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi* 9(33): 59-87.
- Bayındır, M. Savaş (2008). "Dönüş Kanunu Üzerine Düşünceler". *Bizim Ahıska Dergisi* 11-12: 24-27 .
- Baykal, Sanem ve Arat, Tuğrul (2013). "AB'yle İlişkiler". *Türk Dış Politikası. III. Cilt (2001-2012)*. Ed. B. Oran. İstanbul: İletişim Yayınları. 337-400.
- Baykara, Tuncer (2003). "Rusların Doğu Anadolu'da Bir Ermeni Yurdu Yaratma Girişimi". *Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri. I. Cilt*. Ankara: Genelkurmay Basımevi. 403-409.
- Bayragdarov, Rasim (2002). "Sürgünde Büyüyen Demokratik Umut: Ahıska". *Stratejik Analiz Dergisi* 2(22): 113-114.
- Bayraktar, Rasim (2000). *Ahıska-Çıldır Beylerbeyliği*. İstanbul: Yaşayan Kitaplar.
- Bayraktar, Rasim (2003). "Bilinmeyen Yönleriyle 1989 Fergana Faciasının İçyüzü". *2023 Dergisi* 31: 56-59.

- Bayraktar, Rasim (2003a). “Sürgündeki Halk Ahıska Türkleri ve Yusuf Serveroğlu”. *2023 Dergisi* 28: 62-67.
- Bayraktar, Rasim (2004). “Güney Kafkasya Sınırlarında Hristiyan Devletler İttifakı mı?”. *2023 Dergisi* 41: 70-75.
- Bayraktar, Rasim (2004a). “Güney Kafkasya Sınırlarında İlk Hedef: Ahıska Türkleri”. *2023 Dergisi* 38: 68-73.
- Bayraktar, Rasim (2005). “Ahıska Katliamı”. *2023 Dergisi* 45: 76-79.
- Bayraktar, Rasim (2005a). “Rusya’nın Kafkasya Politikası: İkilemler, Çelişkiler, Açmazlar”. *2023 Dergisi* 46: 74-79.
- Bayraktar, Rasim (2006). “Gürcistan’ın Türk Politikası ve Cavaheti-Ahıska’da Otoriter Tehditler”. *2023 Dergisi* 59: 70-74.
- Bayraktar, Rasim (2006a). “Gürcistan’ın Rehabilitasyon Projesi, Ahıska Türkleri ve Ermeni Gerçeği”. *2023 Dergisi* 65: 70-75.
- Bayraktar, Rasim (2007). Özlenen Vatan, Çözüm Bekleyen Ahıskalı Türkler. *Ahıska Dosyası Dergisi* 1: 22-27.
- Bayraktar, Rasim (2009). “2009’da Yaşananlar”. *Ahıska Dosyası Dergisi* 3: 3.
- Bayraktar, Rasim (2012). “Sovyetlerin Milliyetler Politikası ve Ahıskalı Türkler”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi XXXV*: 223-248.
- Bayraktar, Rasim (2012a). “Sovyetlerin Milliyetler Politikası Gölgesinde Ahıska Türklerinin Milli Kimlik Özellikleri”. *Ahıska Dosyası Dergisi* 4-5: 45-51.
- Bayraktar, Rasim (2013). “Ahıska Türklerinin Dünyadaki Nüfus Dağılımı”. *2023 Dergisi* 148: 72-77.
- Bayraktar, Rasim (2014). “Kırgızistan’da Sürgün Karadeniz Türklerinin Türkiye’den Beklentileri”. *Uluslararası Ahıskalı Türklerin Hukuki ve Sosyal Sorunları Sempozyumu*. Ankara: Astana Yayınları. 281-293.
- Bayramov, Firiddin (2006). *Ahıska Türklerinin Anayurda Dönüş Mücadelesi ve Fergana Olaylarının Türk Medyasına Yansıması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Bayur, Y. Hikmet (1991). *Türk İnkılap Tarihi: 1914-18 Genel Savaşı/Savaşı Sonu, III. Cilt, Kısım: 4 (2. Baskı)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Bekadze, Shota (2013). XVI. “Yüzyıl Sonlarında Ahıska Sancağı Kvablian Nahiyesi’nde Ekonomik Yaşam”. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi* 5 (1): 479-489.
- Bekadze, Shota (2014). XVI. “Yüzyılda Ahıska Şehrinde Sosyal ve Ekonomik Hayat”. *V. Karadeniz Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*. Ed.ler G. Sarıkaya ve F. Çoban. Ankara: EkoAvrasya Yayın No: 2014/4. 561-589.
- Berdzenişvili, Niko ve Canaşıa, Simon (2000). *Gürcistan Tarihi (2. Baskı)*. İstanbul: Sorun Yayınları.
- Beridze, Marine and Kobaidze, Manana (2010). “An Attempt to Create an Ethnic Group: Identity Change Dynamics of Muslimized Meskhetians”. *The Conference: Language, History and Cultural Identities in the Caucasus*. Ed. K. Vamling. Malmö/Sweden: The Proceeding Book Published by Malmö University. 53-67.
- Beridze, Marine (2014). “Güney Gürcistan’dan Sürgüne Maruz Kalan Toplulukların Kimlik Analizi”. *Uluslararası Ahıskalı Türklerin Hukuki ve Sosyal Sorunları Sempozyumu*. Ankara: Astana Yayınları. 101-106.
- Berkok, İsmail (1958). *Tarihte Kafkasya*. İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Beşiroğlu, Garip (2012). “Paylaşılamayan Elma Ahıska”. *Ahıska Dosyası* 4-5: 35-38.
- Beşiroğlu, Ruslan (2013). “Ahıska Üniversite Gençliği Üzerine”. *Bizim Ahıska Dergisi* 30: 39-40 .
- Beydilli, Kemal (1988). “1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı’nda Doğu Anadolu’dan Rusya’ya Göçürülen Ermeniler”. *Belgeler XIII. Cilt, Sayı: 17*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi. 365-469.
- Bi, Mahmut (2007). *Kafkas Tarihi. I. Cilt*. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Bilge, H. Nurhayat (2012). *Meskhetian Turks: Exploring Identity Through Connection of Culture*. Unpublished Doctoral Thesis. Tucson: The Department of Philosophy of Arizona University.
- Bilge, S. Müfit (2012). *Osmanlı Çağı’nda Kafkasya*. İstanbul: Kitabevi.

- Bilgin, Mert (2010). “Orta Asya ve Kafkasya’da Enerji Stratejileri: Rekabet, İşbirliği ve Bölgesel Sorunlar”. *Orta Asya ve Kafkasya: Rekabetten İşbirliğine*. (drl.). T. Arı. Bursa: MKM Yayıncılık. 157-192.
- Bilir, Faruk (2015). *100 Soruda Başkanlık Sistemi*. Ankara: Stratejik Düşünce Enstitüsü Yayınları.
- Birsel, Haktan (2006). *Eski Dünyanın Karanlık Yüzü: Orta Asya Jeopolitiği*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Bishara, Marwan (2003). *Filistin/İsrail: Barış veya Irkçılık*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Blacklock, Denika (2005). *Finding Durable Solutions for The Meskhetians*. Report No: 56 on the Joint Conference Organized by the ECMI. Flensburg/Germany: European Center for Minority Issues (ECMI).
- Blandy, Charles (1998). *The Meskhetians: Turks Or Georgian? A People without A Homeland*. Surrey (England): Publication of Conflict Research Center.
- Börüşoy, Enver (2002). “Ermenistan ve Gürcistan Arasındaki Sorunlar”. *Stratejik Analiz Dergisi* 2(22): 96-98.
- Brown, Chris and Ainley, Kirsten (2005). *Understanding International Relations (3. Edition)*. New York(USA): Broadcasting of Palgrave Macmillan.
- Brzezinski, Zbigniew (1998). *Büyük Santranç Tahtası*. Çev. E. Dikbaş ve E. Kocabıyık. İstanbul: Sabah Yayınları.
- Brosset, M. Felicite (2003). *Gürcistan Tarihi: Eski Çağlardan 1212 Yılına Kadar*. Çev. H. D. Andreasyan. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Budak, Mustafa (1997). “Mondros Mütarekesi’nden Sonra İngilizlerin Batum’u İşgali” (Ayrı Basım). *Kafkas Araştırmaları Dergisi* III. 117-141.
- Budak, Feyzullah (1997). “Ahıska Türkleri Üzerine”. *Yeni Türkiye Dergisi* 3 (16): 1628-1631.
- Bugay, Nicolay (2007). “Decree of GOKO No. 6279cc, 31 July 1944”. *The Meskhetian Turks at a Crossroads: Integration, Repatriation or Resettlement*. Eds. T. Trier and A. Khanzhin. Berlin (Germany): The Research Document published by ECMI. 645-649.

- Bugay, Nicolay (2007). "Decree of Supreme Soviet No: 135/142". *The Meskhetian Turks at a Crossroads: Integration, Repatriation or Resettlement*. Eds. T. Trier and A. Khanzhin. Berlin (Germany): The Research Document Published by ECMI. 650.
- Bugay, Nicolay (2007). "Decree of Presidium Soviet, 31 October 1957". *The Meskhetian Turks at a Crossroads: Integration, Repatriation or Resettlement*. Eds. T. Trier and A. Khanzhin. Berlin (Germany): The Research Document Published by ECMI. 651.
- Bugay, Nicolay (2007). "Decree of the Presidium of the USSR Supreme Soviet, 30 May 1944". *The Meskhetian Turks at a Crossroads: Integration, Repatriation or Resettlement*. Eds. T. Trier and A. Khanzhin. Berlin (Germany): The research document published by ECMI. 652-653.
- Buntürk, Seyfettin (2007). *Rus Türk Mücadelesinde Ahıska Türkleri*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Buntürk, Seyfettin (2013). "Ahıska Türklerinin Örgütlenme Tarihi ve Mücadelesi". *Ahıska Vizyonu 2013*. Ed.ler D. Ekinci ve A. Yavuz. İstanbul: Ahıskalı Öğrenciler Mezunlar ve Mensupları Derneği (AHİMED) Yayını. 67-94.
- Buntürk, Seyfettin (2014). "Sovyet Belgeleriyle 1944 Ahıska Sürgünü". *Uluslararası Ahıskalı Türklerin Hukuki ve Sosyal Sorunları Sempozyumu*. Ed. R. Bayraktar. Ankara: Astana Yayınları. 87-99.
- Buntürk, S. (2014a). "Sovyet Döneminde Vatana Dönüş Mücadelesi Süreci". *Uluslararası Ahıskalı Türklerin Hukuki ve Sosyal Sorunları Sempozyumu*. Ed. R. Bayraktar. Ankara: Astana Yayınları. 135-149.
- Burchill, Scott (2005). "Liberalism". *Theories Of International Relations(3. Edition)*. (Authors) S. Burchill, A. Linklater, R. Devetak, J. Donnelly, M. Paterson, C. Reus-Smit and J. Treu. London (England): Publishing of Palgrave Macmillan. 55-83.
- Burchill, Scott and Linklater, Andrew (2005). "Introduction". *Theories Of International Relations(3. Edition)*. (Authors) S. Burchill, A. Linklater, R. Devetak, J. Donnelly, M. Paterson, C. Reus-Smit and J. Treu. London (England): Publishing of Palgrave Macmillan. 1-28.

- Buzan, Barry (1984). "Peace, Power, and Security: Contending Concepts in the Study of International Relations". *Journal of Peace Research* 21(2): 109-125.
- Cabağı, W. Giray (1967). *Kafkas-Rus Mücadelesi*. İstanbul: Baha Matbaası.
- Cafersoy, Nazim (2002). "Rus Jeopolitik Düşüncesinde Misyona Arayışları". *Avrasya Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi* 4 (8): 51-101.
- Carr, E. Hallett (2002). *Bolşevik Devrimi. I. Cilt (2. Baskı)*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Caşın, M. Hakkı (2006). *Rus İmparatorluk Stratejisi*. İstanbul: Okumuş Adam Yayınları.
- Cebesoy, A. Fuat (1982). *Moskova Hatıraları*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 43.
- Cemilli, Elnur ve Hasanoğlu, Murteza (2006). *Güney Kafkasya'da ABD Politikası*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Cetinkaya, Kenan and Kodan, Semanur (2012). Ahıska Turks in Philadelphia: Keeping Cultural Identity and Religion in A Multicultural Environment. *International Journal of Social, Human Science and Engineering* 6(6): 398-403.
- Chaninov, N. Brian (1939). *Rusya Tarihi*. Çev. G. K. Söylemezoğlu. Ankara: Kanaat Kitabevi.
- Chella, Jessie (2004). Persecution: A Crime Against Humanity in the Rome Statute of the International Criminal Court. Unpublished Master's Thesis. Robina (Australia): The Faculty of Law of Bond University.
- Chikadze, Elena (2007). "A Troubled Home: Seeking Security, Stability and Community in Uzbekistan". *The Meskhetian Turks at a Crossroads: Integration, Repatriation or Resettlement*. Eds. T. Trier and A. Khanzhin. Berlin (Germany): The Research Document Published by ECMI.
- Chkheidze, Nino and Metreveli, Ekaterine (2010). "The Role of the Transportation Infrastructure in Overcoming Regional Isolation. Case of Samtskhe-Javakheti". *Bulletin of The Georgian National Academy Of Science* 4 (2): 180-184.
- Cihan, Ahmet (2008). Kırgızistan'da Ahıska Türkleri Üzerine Gözlemler. *Bizim Ahıska Dergisi* 11-12: 18-23 .

- Cihan, Ahmet (2009). “Ahıskalılarda Sözlü Kültür Geleneği ve Karizmatik Kanaat Önderi”. *Bizim Ahıska Dergisi* 13: 8-9 .
- Cilevics, Boris (2007). “Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclis’inde Ahıska Halkının Vatana Dönüşüyle İlgili Faaliyetler”. *Bizim Ahıska Dergisi* 7: 44-46.
- Civelek, Jale (2006). “Helsinki Son Senedi, Paris Şartı ve AGİT”. *Avrupa Araştırmaları Dergisi* 14 (2): 1-24.
- Clausewitz, Carl Von (2011). *Savaş Üzerine*. İstanbul: Doruk Yayınları.
- Conquest, Robert (1987). “Kayıp Bir Halk: Rusya Mesketyalıları”. Çev. E. Özbilen. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* Ekim Sayısı: 183-188.
- Coskun, Ufuk (2009). *Ahıska/Meskhetian Turks in Tucson: An Examination of Ethnic Identity*. Unpublished Master's Thesis. Arizona: The Faculty of the Department of Anthropology of Arizona University.
- Cutler, Robert M. (2004). “Kafkasya’daki Kriz Kaynakları ve Bölgeleri”. *İkinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri*. Ankara: Genelkurmay Basımevi. 105-126.
- Çağırın, M. Emin (2011). *Uluslararası Alanda İnsan Hakları (2. Baskı)*. Ankara: Barış Kitap.
- Çakar, A. Seymen (2012). “İnsanlığa Karşı Suçlar”. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 73: 169-198.
- Çakır, Nefin (2010). *Komşuluk Politikası Çerçevesinde AB’nin Gürcistan Politikası*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çakırgözoğlu, A. Niyazi (2005). Ahıskalıların Eğitim Meseleleri: Kırgızistan Dosyası. *Bizim Ahıska Dergisi* 4: 24-26.
- Çakmak, Fevzi (2005). *Birinci Dünya Savaşı’nda Doğu Cephesi*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Çapraz, Hayri (2006). “Gürcistan’da Rus İdaresinin Yerleşmesi”. *Orta Asya ve Kafkas Araştırmaları Dergisi* 1: 67-80.
- Çatalbaş, Nazım (2014). “Uluslararası Ticaretin Serbestleştirilmesi Sürecinde Orta Asya Ülkelerinin Yaklaşımları”. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 14 (1): 143-158.

- Çavuş, Ekrem (2009). “ABD’de Ahıska Türklerinin Kurucu Kongresi Yapıldı”. *Bizim Ahıska Dergisi* 15: 51-52.
- Çavuşoğlu, Mevlüt (2007). “Avrupa Konseyi’ndeki Faaliyetimiz”. *Bizim Ahıska Dergisi* 7: 16-19.
- Çavuşoğlu, Naz (2001). *Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları (2. Baskı)*. İstanbul: Su Yayınları.
- Çavuşoğlu, Naz (1998). “Azınlık Nedir?”. *İnsan Hakları Yıllığı Dergisi* 19-20(1): 93-101.
- Çeçen, Anıl (2007). “Türk Dünyası ve Ahıska Türkleri”. *Global Strateji Dergisi* 8: 4-9.
- Çelik, Osman (1992). *İngiliz Belgelerinde Türkiye ve Kafkasya*. Ankara: Gelişim Matbaası.
- Çelik, O. (2011). “Federasyona Birlik Çağrısı”. *Ahıska’nın Sesi*. İzmir: Ahıska Türkleri Derneği Broşürü. 2.
- Çelikpala, Mitat (2012). “Bağımsız Gürcistan’ın 20 Yılı: Başarısız Devlet mi, Demokratik Model Ülke mi?” *Kafkaslar Değişim Dönüşüm (Avrasya Üçlemesi III)*. (drl.) M. Aydın. Ankara: Nobel Yayıncılık. 65-111.
- Çetin, Müge (2010). “Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Türkiye’nin Durumu”. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 3(68): 335-360.
- Çetinkaya, Haydar (1968). “Milli Mücadelede Ardahan’ın Yeri ve Ardahan Kongresi”. *Türk Kültürü Dergisi* 72: 984-986.
- Çınar, İkrâm (2009). “Kafkasya Jeopolitiği ve Ahıska”. *II. Uluslararası Kafkasya Tarih Sempozyumu*. C. Tüysüz. Erzurum: Eser Ofset Matbaacılık. 115-135.
- Çolak, Mustafa (2003). “Alman Belgelerinde Bakü Üzerindeki Osmanlı-Alman Mücadelesi”. *Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri. I. Cilt*. Ankara: Genelkurmay Basımevi. 543-555.
- Çomak, İhsan (2012). “Rusya Federasyonu’ndaki Titüler Türk Halkları”. *Sovyetler Birliği’nin Dağılmasından Yirmi Yıl Sonra Rusya Federasyonu*. Ed.ler E. Büyükkakıncı ve E. Bacanlı. Ankara: Atatürk Kültür Yayınları No: 411. 107-184.

- Danişmend, İ. Hami (1950). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi (1574-1703). III. Cilt.* İstanbul: Türkiye Yayınevi Yayınları.
- DATÜB Raporu (2012). “Ahıska’ya Dönüş Süreci”. *Ahıska Dosyası* 4-5: 7-11.
- DATÜB Haberler (2013). “Ahıskalılar Ermeni Yalanlarına Sert Çıktı”. *Vatan Ahıska Dergisi* 1, 50-51.
- DATÜB Haberler (2013a). “Kıbrıslı Ahıskalılar Toplandı”. *Vatan Ahıska Dergisi* 1: 48-49.
- DATÜB Haberler (2014). “Ahıska Türkleri Ukrayna’da Ateş Hattında”. *Vatan Ahıska Dergisi* 3: 32-35.
- DATÜB (2014). *Dünya Ahıska Türkleri Birliği 2010-2014 Faaliyetleri*. Ankara: DATÜB Yayını.
- Davis, Horace B. (1991). *Sosyalizm ve Ulusallık*. Çev. K. Emiroğlu. İstanbul: Belge Yayınları.
- Dayı, Esin (2001). “Elviye-i Selase/Üç Sancak (Kars, Ardahan ve Batum)”. *Kars-Akhaltsikhe (Ahıska) Uluslararası Tarih Sempozyumu Bildirileri*. Kars: Kafkasya Üniversitesi Yayınları. 77-88.
- Değirmenci, Olgun (2007). “Uluslararası Ceza Mahkemelerinin Kararları Işığında Mukayeseli Hukukta ve Türk Hukukunda Soykırım Suçu”. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 70: 50-111.
- Demir, Y. Ziya ve Demir, E. Murzayeva (2006). “Ahıska Türklerinin Dünyası ve Bugünü”. *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi* 235: 59-64.
- Demirağ, Yelda (2006). “Büyük Oyun: 19. Yüzyılda Rusya ve İngiltere’nin Orta Asya’da Rekabeti”. *Geçmişten Günümüze Değişen Orta Asya ve Kafkasya*. (drl.ler) Y. Demirağ ve Cem Karadeli. Ankara: Palme Yayıncılık. 1-16.
- Demiray, Erdinç (2012). “Anavatanlarından Sekiz Ülkeye Dağıtılmış Bir Halk: Ahıska Türkleri”. *Turkish Studies* 7(3): 877-885.
- Demirdal, Balkan (2013). “Suç ve Cezaların Yasallığı ve Geçmişe Yürütülmemesi İlkesi (V. Kısım. VI. Bölüm)”. *İnsan Hakları Hukuku Ders Kitabı*. (drl.) İ. Doğan. Ankara: Astana Yayınları. 463-472.

- Demirel, Muammer (2003). “Ermeni Meselesi ve Rusya”. *Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri. I. Cilt*. Ankara: Genelkurmay Basımevi. 339-359.
- Deringil, Selim (1994). *Denge Oyunu: II. Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin Dış Politikası*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları No: 7.
- Devlet, Nadir (1989). *Çağdaş Türk Dünyası*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları No: 475.
- Devlet, Nadir (1999). *Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917) (2. Baskı)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Devlet, Nadir (2005). “Rusya Federsyonu’nun Güney Kafkasya Siyaseti ve Türkiye’ye Etkileri”. *Değişen Dünya Düzeninde Kafkasya*. Ed. O. Yeşilot. İstanbul: Kitabevi Yayınları. 1-17.
- Devlet, Nadir (2007). “Azınlık Konumundaki Türk Topluluklarının Sorunları”. *Bizim Ahıska Dergisi* 7: 20-21.
- Devrişova, Nilüfer (2009). “Kırgızistan’daki Ahıska Kürtleri-I”. *Bizim Ahıska Dergisi* 16: 20-23.
- Devrişova, Nilüfer (2009). “Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’ün Kırgızistan Ziyareti”. *Bizim Ahıska Dergisi* 15: 53-54.
- Devrişova, Nilüfer (2010). “Kırgızistan Olayları ve Ahıska Türkleri”. *Bizim Ahıska Dergisi* 18: 3-6.
- Devrişova, Nilüfer (2010a). “Dernek Başkanı Sakimov’la Konuşma”. *Bizim Ahıska Dergisi* 17: 54-56.
- Devrişova, Nilüfer (2011). “Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Kırgızistan’da Ahıska Türkleriyle Görüştü”. *Bizim Ahıska Dergisi* 21: 53.
- Devrişeva, Fatima (2006). *Ahıska Türkleri (Sözlü Kültür Bağlamında)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Diez, Thomas, Bode, Ingild and Da Costa, A. Fernandes (2011). *Key Concepts in International Relations*. London(UK): SAGE Publications.
- Doğan, İlyas (2007). “Vatana Dönüş Kanunu Üzerinde Bazı Değerlendirmeler”. *Bizim Ahıska Dergisi* 8: 13-15.
- Doğan, İlyas (2008). *Devletler Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

- Doğan, İlyas (2013). “AGİT Çerçevesinde İnsan Haklarının Korunması (III. Kısım. I. Bölüm)”. *İnsan Hakları Hukuku Ders Kitabı*. (drl.) İ. Doğan. Ankara: Astana Yayınları. 301-306.
- Doğan, İlyas (2013a). “Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi ve BM Şartı (II. Kısım. I. Bölüm)”. *İnsan Hakları Hukuku Ders Kitabı*. (drl.) İ. Doğan. Ankara: Astana Yayınları. 133-142.
- Doğan, İlyas ve Çamurcuoğlu, Gülден (2013). BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (II. Kısım. III. Bölüm). *İnsan Hakları Hukuku Ders Kitabı*. (drl.) İ. Doğan. Ankara: Astana Yayınları. 159-175.
- Doğan, İlyas ve Hacıoğlu, B. Lale (2007). “Ahıska Türklerinin Vatana Dönüşünde Uluslararası Hukuk Bakımından Sorumluluk”. *Bizim Ahıska Dergisi* 7: 49-56.
- Doğan, İlyas ve Özdemir, Omca (2013). “İnsan Haklarının BM Temel Şartı Temelinde Korunması (II. Kısım. VII. Bölüm)”. *İnsan Hakları Hukuku Ders Kitabı*. (drl.) İ. Doğan. Ankara: Astana Yayınları. 223-250.
- Doğan, İlyas ve Hazar, Zeynep (2013). “BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi (II. Kısım. II. Bölüm)”. *İnsan Hakları Hukuku Ders Kitabı*. (drl.) İ. Doğan. Ankara: Astana Yayınları. 143-158.
- Doğanay, Rahmi (2003). “Mütareke Döneminde İngilizlerin Kafkasya’daki Faaliyetleri ve İngiliz Politikası”. *Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri. II. Cilt*. Ankara: Genelkurmay Basımevi. 61-77.
- Donnelly, Jack (2005). “Realism”. *Theories Of International Relations*(3. Edition). (Authors) S. Burchill, A. Linklater, R. Devetak, J. Donnelly, M. Paterson, C. Reus-Smit and J. Treu. London (England): Publishing of Palgrave Macmillan. 29-54.
- Dualı, Muhammed (2014). “Rusya’nın Güneyinde Yaşayan Ahıskalı Türklerin Din Eğitimi Sorunları”. *Uluslararası Ahıskalı Türklerin Hukuki ve Sosyal Sorunları Sempozyumu*. Ed. R. Bayraktar. Ankara: Astana Yayınları. 369-376.
- Dugin, Aleksandr (2010). *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım* (7. Baskı). İstanbul: Küre Yayınları.

- European Centre for Minority Issues (ECMI) (1998). *ECMI Statutes* Adopted on 29 January 1998 in Flensburg (Germany). Documents on ECMI website called www.ecmi.de.
- Ellezoğlu, Mevlüt ve Çakırgözoğlu, A. Niyazi (2006). “Özbekistan’da Yaşayan Ahıskalıların Eğitim Sorunları”. *Bizim Ahıska Dergisi* 5: 25-28.
- Ekinci, Deniz (2013). “Ahıska Türk Toplumunun Acı Mirası Üzerinden Geçmiş Analiz Etmek, Günümüzü Okumak ve Geleceğimizi Hayal Etmek”. *Ahıska Vizyonu 2013*. Ed.ler D. Ekinci ve A. Yavuz. İstanbul: Ahıskalı Öğrenciler Mezunlar ve Mensupları Derneği (AHİMED) Yayını. 17-30.
- Eralp, Atila (2012). “Sistem”. *Devlet ve Ötesi*(9. Baskı). Ankara: İletişim Yayınları. 125-153.
- Ercan, Yavuz (2006). “Türkiye’de Azınlık Sorununun Kökeni (Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Gayrimüslimler)”. *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 20(2): 1-15.
- Ercan, Murat (2011). “Türk Dış Politikasında Kıbrıs”. *Değişen Dünyada Türk Dış Politikası*. (drl.) M. Ercan. Ankara: Nobel Yayıncılık. 353-375.
- Ercilasun, A. Bican (2005). “Meshet-Ahıska Türkleri Hakkında”. *Türkeli Dergisi* 116: 7.
- Erdoğan, Fahrettin (1954). *Türk Elllerinde Hatıralarım*. Ankara: Yeni Matbaa.
- Ereker, Fulya (2010). *Dış Politika ve Kimlik: İnşacı Perspektiften Türk Dış Politikasının Analizi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ergin, A. Dicle (2010). “Azınlık Dillerinin Kullanımı Konusunda Türkiye Nerede Duruyor?” *AÜ Hukuk Fakültesi Dergisi* 59(1): 1-34.
- Erhan, Çağrı (2008). “ABD ve NATO’yla İlişkiler”. *Türk Dış Politikası. I. Cilt* (13. Baskı). Ed. B. Oran. İstanbul: İletişim Yayınları. 681-715.
- Eroğlu, E. Canan ve Taşkiran, Ruken (2002). “Sığınma Hakkı ve Mültecilerin Durumu”. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 1: 105-128.
- Erol, M. Seyfettin (2014). “Ukrayna-Kırım Krizi ya da İkinci Yalta Süreci”. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi* 41: 1-14.

- Ersavcı, Mustafa (2001). *Mustafa Ali's Nusret-name and Ottoman-Safavi Conflict*. İstanbul: MVT Yayıncılık: 21.
- Evers, Frank (2005). "Economic Issues and Ethnopolitical Tension: The Example of the Region of Samtskhe-Javakheti in Georgia". *European Yearbook of Minority Issues* 2003/4 : 3. Leiden (Netherlands): Koninklijke Brill NV. 307-324.
- Fazailova, Gevher (2005). "Tataristan Ahıska Türkleri". *Bizim Ahıska Dergisi* 4: 38.
- Federal Union of European Nationalities (FUEN) (2011). FUEN Statutes Adopted on 3 June 2011 in Eisenstadt/Zeljezno (Austria). Documents on FUEN website called www.fuen.org.
- Federal Union of European Nationalities (FUEN) (2013). FUEN Resolutions Adopted by FUEN Assembly Of Delegates on 23 June 2013. Documents on FUEN website called www.fuen.org.
- Gemalmaz, M. Semih (2003). *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş (4. Baskı)*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Gemalmaz, M. Semih (2003a). *İnsan Hakları Belgeleri. I. Cilt*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Gemalmaz, M. Semih (2003b). *İnsan Hakları Belgeleri. II. Cilt*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Gilpin, Robert (1988). "The Theory of Hegemonic War". *The Journal of Interdisciplinary History* 18(4): 591-613.
- Gogsadze, Giorgi, Kachkachishvili, Iago and Basheleishvili, Luka (2014). "Minority Integration in Georgia: Main Challenges and Opportunities (Case of Javakheti)". *Research Project (RES 09/AH/01-B409)*. Tbilisi (Georgia): The Research Document Published by UN OHCHR in the South Caucasus.
- Gomanyük, Nikolay (2010). "Ukrayna'da Ahıska Türklerinin Adaptasyon Sorunu". *Değişen Karadeniz Jeopolitiğinde Türkiye-Ukrayna İlişkileri*. Ed.ler İ. Kamalov ve H. Kanbolat. İstanbul: Veritas Matbaası. 91-92.
- Gökbel, Ahmet (2000). *Kıpçak Türkleri*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Gökçe, Cemal (1979). *Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti*. İstanbul: Has-Kutulmuş Matbaası.

- Gökdemir, A. Ender (1985). “Cenubi Garbi Kafkasya (Türk) Hükümeti Muvakkata-i Millisi”. *Tarihte Türk Devletleri Sempozyumu Tebliğ Özetleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi. 115-116.
- Gökdemir, A. Ender (1986). “Aras Türk Hükümeti”. *Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi Tebliğleri. I. Cilt*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi. 237-243.
- Gökdemir, A. Ender (1998). *Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti*. Ankara: Yükseköğretim Kurulu Basımevi.
- Göksel, D. Nigar (2012). “Ermenistan: Bağımsızlıktan Bugüne”. *Kafkaslar Değişim Dönüşüm (Avrasya Üçlemesi III)*. (drl.) M. Aydın. Ankara: Nobel Yayıncılık. 43-64.
- Gönlübol, Mehmet ve Sar, Cem (1996). “Milli Mücadele Devrinde Türk Dış Politikası”. *Olaylarla Türk Dış Politikası*. (drl.) M. Gönlübol. Ankara: Siyasal Kitabevi. 3-57.
- Götz, Elias (2010). *Power, Ideas, and Domestic Politics: A Neoclassical Realist Explanation of Russian Foreign Policy*. Unpublished Master's Thesis. Herning (Denmark): Department of Political Science of Aarhus University.
- Gresh, Geoffrey (2006). *Coddling The Caucasus: Iran's Strategic Relationship with Azerbaijan and Armenia*. *Caucasian Review of International Affairs* 1(1): 1-13.
- Grieco, Joseph M. (1988). “Anarchy and The Limits Of Cooperation: A Realist Critique of The Newest Liberal Institutionalism”. *International Organization* 42(3): 485–507.
- Guibernau, Montserrat (2004). “Anthony D. Smith on Nations and National Identity: A Critical Assessment”. *Nations and Nationalism Journal* 10 (1/2): 125–141.
- Guseynova, Mavluda (2008). *Kırgızistan'daki Ahıska Türkleri*. *Alatoo Academic Studies*, A Publication of International Ataturk Alatoo University in Bishkek, Kyrgyzstan 3 (2): 89-91.
- Güçlü, Sami (2007). “Bu Hakikat Gönülleri Yaralıyor”. *Bizim Ahıska Dergisi* 7: 13-14.
- Gültaş, Veysel (2004). *Geçmişten Günümüze İnsan Hakları (Belgeler, Bildirgeler, Sözleşmeler)*. Ankara: Bilge Yayınevi.

- Günay, Nejla (2012). Osmanlı'nın Son Döneminde Ahıska Türklerinin Anadolu'ya Göç ve İskânı. *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 61: 121-142.
- Gündoğan, Kadir (2003). "Dünü ve Bugünü İle Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti İle İlişkileri". *Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri. I. Cilt*. Ankara: Genelkurmay Basımevi. 605-629.
- Güner, Semih (2004). *AIHS ve Bireysel Başvuru Hakkı (7. Baskı)*. Ankara: Ankara Barosu İnsan Hakları Kurulu Yayınları.
- Güneş, Ergin (2013). "Tehdit Algılamaları Ekseninde Rusya'nın Yakın Dönem Kafkasya ve Orta Asya Politikası". *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi* 27: 176-203.
- Gürbüz, Y. Emre (2012). Demokrasi ve Otoriterlik Sarkacında: Kırgızistan. Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Orta Asya Cumhuriyetleri. Ed.ler A. Aydıngün ve Ç. Balım. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları No: 411. 133-219.
- Gürün, Kamuran (1983). *Ermeni Dosyası*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Gürün, Kamuran (2010). *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953) (2. Baskı)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Güzeloğlu, Hanzade (2014). "Kazakistan'da Sürgünde Yaşayan Ahıska Türklerinin Sosyal Problemleri". *Uluslararası Ahıskalı Türklerin Hukuki ve Sosyal Sorunları Sempozyumu*. Ed. R. Bayraktar. Ankara: Astana Yayınları. 305-323.
- Hacılı, Asif (2008). "Ahıska'da Sanayi ve Ticaret". *Bizim Ahıska Dergisi* 10: 18-21.
- Halidov, İslam (2011). *Ahıska Türklerinin Uluslararası Örgütler Nezdindeki Temasları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Has, Kerim (2013). "Doğu Ortaklığı-Gümrük Birliği Rekabetinde Rusya'nın Ermenistan Hamlesi". *Analist Dergisi* 33: 66-67.
- Has, Kerim ve Özdal, H. (2014). "İdeolojiden Pratiğe Putin'in Megola İdeası: Avrasya Birliği". *Analist Dergisi* 42: 18-25.
- Hasanoğlu, İbrahim (2014). "Bir Rus Generalin İtirafı". *Bizim Ahıska Dergisi* 33: 31-34.

- Hasanoğlu, Murteza ve Süleymanlı, Nesrin (2013). “Ermenistan Devleti’nin Oluşum Sürecinde Güney Kafkasya’da Nüfuz Mücadelesi ve Azerbaycan”. *Avrasya İncelemeleri Dergisi* 2(2): 289-303.
- Hatipoğlu, Esra (2005). “Avrupa Komşuluk Politikası’nın Güney Kafkasya Boyutu”. *Değişen Dünya Düzeninde Kafkasya*. Ed. O. Yeşilot. İstanbul: Kitabevi Yayını. 19-30.
- Hatipoğlu, Esra (2006). “Komşuluk Politikası: AB ve Yakın Çevresi İçin Bir Sınav Güney Kafkasya Ülkeleri”. *Orta Asya ve Kafkasya*. (drl.ler) Y. Demirağ ve C. Karadeli. Ankara: Palme Yayıncılık. 127-136.
- Hatipoğlu, Esra (2014). “Avrupa Birliği’nin Karadeniz ve Güney Kafkasya Siyaseti (2003-2013)”. *Hazar’dan Karadeniz’e Stratejik Bir Bakış*. Ed. O. Yeşilot. İstanbul: Yeditepe Yayınevi. 91-108.
- Hellmann, Gunther and Wolf, Reinhard (1993). “Neorealism, Neoliberal Institutionalism, and The Future of NATO”. *Security Studies* 3(1): 3-43.
- Henze, Paul B. (1996). “Russia and The Caucasus”. *Perceptions* I: 53-71.
- Heywood, Andrew (2011). *Global Politics*. New York(USA): Broadcasting of Palgrave Macmillan.
- Hosking, Geoffrey (2011). *Rusya ve Ruslar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hostler, C. Warren (1957). *Turkism and the Soviets: The Turks of the World and Their Political Objectives*. London(England): George Allen & Unwin Ltd.
- International Crisis Group, ICG. (2010). *Kyrgyzstan: A Hollow Regime Collapses*. Brussels(Belgium): Asia Briefing No: 102, published by ICG.
- International Crisis Group(ICG) (2011). *Georgia: The Javakheti Region’s Integration Challenges*. Brussels(Belgium): Europe Briefing No: 63, published by ICG.
- İbrahimli, Haleddin (2001). *Değişen Avrasya’da Kafkasya*. Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları No: 5.
- İbrahimov, Rovshan (2008). *AB Güney Kafkasya Devletleri İlişkileri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İlhan, Suat (1999). *Kafkasya’nın Gelişen Jeopolitiği*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

- İlhan, Suat (2002). “Jeopolitik Kavramı ve Unsurları”. *Avrasya Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi* 4 (8): 318-322.
- İlhan, Suat (2005). *Türklerin Jeopolitiği ve Avrasyacılık (2. Baskı)*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- İnal, H. İbrahim (2011). *Osmanlı Tarihi (3. Baskı)*. İstanbul: Noktakitap.
- İnalcık, Halil (1999). *Osmanlı-Rus İlişkileri (1492-1700)*. Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl Sempozyumu’ndan Ayrı Basım. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İskender, Hasan (2012). “ABD’de Ahıska Kültür Merkezi Açıldı”. *Bizim Ahıska Dergisi* 28: 35.
- İzzetoğlu, Murtaza (2003). *Ukrayna’da Ahıska ve Tatar Türkleri*. İstanbul: İhlas Matbaacılık Gazetecilik Yayıncılık.
- İzzetgil, Elşan (2013). “Avrupa Konseyi’nin 2011 Raporu’nda Ahıska Sorunu, Gürcistan’ın Konuyla İlgili Politikası, Son Gelişmeler ve Öneriler”. *Ahıska Vizyonu 2013*. Ed.ler D. Ekinci ve A. Yavuz. İstanbul: Ahıskalı Öğrenciler Mezunlar ve Mensupları Derneği (AHİMED) Yayını. 45-57.
- İzzetgil, Elşan (2013a). “Ahıska Sorununun Gelişim Süreci, Uluslararası Boyut Kazanması ve Son Gelişmeler”. *Yeni Türkiye Dergisi Türk Dünyası Özel Sayısı II* 54: 2697-2706.
- İzzetgil, Elşan (2014). “Rusya-Gürcistan İlişkilerinde Etnik Temelli Problemler ve Ahıska Sorunu”. *Uluslararası Ahıskalı Türklerin Hukuki ve Sosyal Sorunları Sempozyumu*. Ankara: Astana Yayınları. 151-164.
- Kaboğlu, İbrahim Ö. (2006). “İnsan Hakları Belgeleri ve Koruma Mekanizmaları”. İnsan Hakları: Konferans, Panel ve Sempozyum Bildirileri. Ankara: Ankara Barosu İnsan Hakları Yayınları. 199-234.
- Kadirov, Yaşar (2003). “Hep Aynı Senaryo”. *Ahıska Dergisi* 5: 10-12.
- Kadirova, Mehteber (2004). “Federasyonumuz ve Derneklerimiz”. *Bizim Ahıska Dergisi* 1: 42-44.
- Kadirova, Mehteber (2005). “Haberler”. *Bizim Ahıska Dergisi* 3: 51-54.
- Kadirova, Mehteber (2007). “Rusya’nın Yorumu”. *Bizim Ahıska Dergisi* 7: 78.

- Kadirova, Mehteber ve Seferoğlu, Paşali (2005). “Ahıska Türkleri Birinci Ankara Konferansı Protokol Konuşmaları”. *Bizim Ahıska Dergisi* 2: 6-14.
- Kahraman, S. Özözen. ve İbrahimov, Aydın (2013). “Kafkaslar’dan Sürgün Bir Toplumun Bitmeyen Göçü: Çanakkale’de Ahıska Türkleri”. *Ege Coğrafya Dergisi* 22(2): 77-90.
- Kalafat, Yaşar, Ağacan, Kamil ve Sezgin, M. Niyazi (2001). “Ahıska Türkleri Sorunu”. *2023 Dergisi* 11: 62-71.
- Kalay, Güler (2013). *Soğuk Savaş Sonrası Eski SSCB Coğrafyasında Etnik ve Dinsel Çatışmalar*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Kalin, Walter (2005). *Ülke İçinde Yerinden Olma Konusunda Yol Gösterici İlkeler*. Çev. K. Altıparmak. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Kalkan, Mustafa (1998). “Ahıska Türklerinin Menşei ve Tarihi Gelişim Seyirleri”. *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 7: 160-170.
- Kamalov, İlyas (2009). *Altın Orda ve Rusya*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Kanbolat, Hasan ve Ağacan, Kamil (2001). “Gürcistan’daki Rus Üslerinin Tasviyesinde Mehter Adımları: Bir Geri, İki İleri”. *Stratejik Analiz Dergisi* 16(2): 5-18.
- Kanbolat, Hasan ve Gül, Nazmi (2001). “The Geopolitics and Quest for Autonomy of the Ermenians of Javakheti (Georgia) and Krasnodar (Russia) in the Caucasus”. *Ermeni Araştırmaları Dergisi* 2: 3-34.
- Kanbolat, Hasan (2005). “Ahıska Bölgesi ve Ermeni Oluşumu”. *Bizim Ahıska Dergisi* 2: 28-30.
- Kanbolat, Hasan (2007). “Ahıska Türklerinin Gürcistan’a Geri Dönüş Süreci Çözülüyor mu?” *Stratejik Analiz Dergisi* 88: 20-21.
- Kanbolat, Hasan (2009). “Ahıska Türklerinin Gürcistan’a Dönüş Süreci Aksıyor”. *Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu Dergisi* 1: 71-72.
- Kandemir, M. Yaşar, Karaman, Hayreddin, Özel, Ahmet, Topaloğlu, Ahmet ve Yeprem, M. Saim (1988). “Ahıska”. *İslam Ansiklopedisi*. I. Cilt. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları. 526-527.
- Kantarcı, Hakan (2006). *Kısaçtaki Bölge Kafkasya*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

- Kapani, Münci (2011). *İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları (4. Baskı)*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Karaaslan, Erol (2004). “AİHM’nin Yapısı ve Yargılama Yöntemi”. *Ankara Barosu Dergisi* 3: 107-130.
- Karabayram, Fırat (2011). *Güney Kafkasya Jeopolitiğinde Rusya Gerçeği*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Karabekir, Kazım (1960). *İstiklal Harbimiz*. İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Karagöz, Rıza (2002). “Kafkasya’da Osmanlı-Rus Mücadelesi ve Osmanlı Devleti’nin Kafkasya’dan Çıkışı”. *Türk Dünyası Siyasi Tarih Araştırmaları Dergisi* 44: 131-139.
- Karagür, N. Sarıahmetoğlu (2009). “Veliçko ve Çavçavadze’ye Göre Ermeni Milliyetçiliği”. *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi* 4(7): 123-141.
- Karakehya, Hakan (2013). “Modern Düşünce Yapısında Görülen Değişimler Bağlamında Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin Taraf Devletlerin Egemenlik Haklarına Müdahalesi”. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Hukuk Fakültesi* 20. Yıl Özel Sayısı: 131-142.
- Karal, E. Ziya (1983). *Osmanlı Tarihi. VIII. Cilt (2. Baskı)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Karpat, K. Haşım (2012). *Türk Dış Politika Tarihi*. İstanbul: TİMAŞ Yayınları.
- Kasım, Kamer (2008). “ABD’nin Kafkasya Politikası: Enerji, Güvenlik ve Demokratikleşme Denklemi”. *Orta Asya ve Kafkasya’da Güç Politikası*. (drl.) M. T. Demirtepe. Ankara: USAK Yayınları No: 16. 119-146.
- Kasım, Kamer (2011). *Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya. (2. Baskı)*. Ankara: USAK Yayınları.
- Kasım, Kamer (2012). “Gürcistan Parlamento Seçimleri: Değişim, Ama Nereye Kadar?” *Analist Dergisi* 21: 58-59.
- Kaşıkcı, Nihat ve Yılmaz, Hasan (2000). *Aras’tan Volga’ya Kafkaslar (2. Baskı)*. Ankara: Türk Metal Sendikası Yayını.

- Kavak, Yüksel ve Baskan, G. Atanur (2001). "Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri, Türk ve Akraba Topluluklarına Yönelik Eğitim Politika ve Uygulamaları". Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 20: 92-103.
- Kavaklı, Abdullah (2010). "Kırgızistan'da Ahıska Türklerinin Evlerinin Onarımı Tamamlandı". *TİKA Avrasya Bülteni* 95: 12.
- Kavrelişvili, Roin (2014). Güney Gürcistan'dan Sürgüne Gönderilen Toplulukların Geriye Dönüş Yolundaki Hukuki Durumu. *Uluslararası Ahıskalı Türklerin Hukuki ve Sosyal Sorunları Sempozyumu*. Ed. R. Bayraktar. Ankara: Astana Yayınları. 45-50
- Kavrelişvili, Roin (2014a). "Güney Gürcistan'dan Sürgüne Gönderilen Toplulukların Geriye Dönüş Yolundaki Hukukî Durumu". *Bizim Ahıska Dergisi* 35: 40-41.
- Kaya, Deniz (2009). "Gürcistan'a Geri Dönüş: 65 Yıllık Hayal ve Tarihi Fırsatlar". *Bizim Ahıska Dergisi* 14: 3-5.
- Kayabalı, İsmail ve Arslanoğlu, Cemender (1973). "Milli Mücadele Döneminde Kuzeydoğu Anadolu Cephesi". *Türk Kültürü Dergisi* 126: 442-457.
- Kayabalı, İsmail ve Arslanoğlu, Cemender (1973a). "Ahıska-Posof-Ardahan Bölgesinde Gürcülerle Mücadele". *Türk Kültürü Dergisi* 126: 468-473.
- Kayabalı, İsmail ve Arslanoğlu, Cemender (1973b). "Kuzeydoğu Anadolu'muza Ait Kurtuluş Savaşı Belgeleri". *Türk Kültürü Dergisi* 126: 478-497.
- Kayabalı, İsmail ve Arslanoğlu, Cemender (1973c). "Atabeyler Soyundan Gelen Sancak Beyleri". *Türk Kültürü Dergisi* 126: 353-383.
- Keohane, Robert O. (1984). *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*. Princeton(USA): Princeton University Press.
- Keohane, Robert O. (1986). "Theory of World Politics: Structural Realism and Beyond". *Neorealism and Its Critics*. Ed. R. O. Keohane. New York(USA): Columbia University Press. 158-203.
- Keohane, Robert O. and Martin, Lisa L. (1995). "The Promise of Institutional Theory". *International Security* 20(1): 39-51.
- Keohane, Robert O. and Nye, Joseph S. (1987). "Power and Interdependence Revisited". *International Organization* 41(4): 725-753.

- Khanna, Parag (2011). *Yeni Dünya Düzeni*. Çev. E. N. Akbaş. İstanbul: Pegasus Yayınları.
- Khanzhin, Andrei (2004). “Durable Solutions for Meskhetian Turks: The issue revisited”. *European Yearbook of Minority Issues* 4(5): 495-511.
- Khazanov, Anatoly M. (1995). *After the USSR: Ethnicity, Nationalism, and Politics in the Commonwealth of Independent States*. Wisconsin: The University of Wisconsin Press.
- Kılıç, Selami (1996). “1917-1918'de Kafkasya'daki Bazı Siyasi ve Askeri Gelişmelerin Işığı Altında, Bağımsızlık Yolundaki Gürcistan ve Berlin Gücü Komitesi'nin Bu Konudaki Çalışmaları”. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 4: 19-51.
- Kılıç, Selami (2003). “Brest Litovsk Barışı Sonrasında Kafkasya'daki Bazı Askeri ve Siyasi Gelişmeler”. *Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri. I. Cilt*. Ankara: Genelkurmay Basımevi. 329-337.
- Kılıç, Ümit (2008). “Oltu'da Arslan Paşa Külliyesi”. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi* 5(17): 113-131.
- Kılıç, Veysel (2003). “58. Sürgün Yıldönümünde Ahıska Türklerinin Dramı”. *Ahıska Vakfı Tarih ve Kültür Dergisi* 3: 48-49.
- Kıncal, Hasan (2007). “Rusya, Gürcistan'a Nasıl Yerleşti”. *Popüler Tarih Dergisi* 78: 40-43.
- Kırık, Hikmet ve Kartal, A. Birol (2014). “Avrupa Birliği ve Rusya'nın Güney Kafkasya Politikaları: Bölgede Barış Artık Daha Mı Yakın?” *Karadeniz ve Kafkasya'da Güvenlik ve İş Birliği Paneli Bildiri Kitabı*. İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü Yayını. 43-69.
- Knutsen, Torbjon L. (2006). *Uluslararası İlişkiler Teorileri Tarihi*. İstanbul: Açılım Kitap Yayınevi.
- Kırzioğlu, M. Fahrettin (1955). *1855 Kars Zaferi*. İstanbul: Işıl Matbaası.
- Kırzioğlu, M. Fahrettin (1968). “Cenubi Garbi Kafkas Cumhuriyeti (Kars Milli Şura Hükümeti)”. *Türk Kültürü Dergisi* 72: 948-968.

- Kırzioğlu, M. Fahrettin (1969). “Ahıska Bölgesi ve Türklük”. *Türk Kültürü Dergisi* 86: 203-206.
- Kırzioğlu, M. Fahrettin (1985). “Cihangiroğlu İbrahim Aydın(1874-1948)’daki Milli Mücadele’de Kars ve Atatürk İle İlgili Belgeler”. *Belleten* XLVIII(189-190): 109-165.
- Kırzioğlu, M. Fahrettin (1989). “Ne “Misket” Ne “Mesket”: Ahıska Türkleridir”. *Azerbaycan Türk Kültür Dergisi* 268: 17-21.
- Kırzioğlu, M. Fahrettin (1992). *Yukarı Kür ve Çoruk Boyları’nda Kıpçaklar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kırzioğlu, M. Fahrettin (1998). *Osmanlılar’ın Kafkas-Elleri’ni Fethi (2. Baskı)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kırzioğlu, M. Fahrettin (2000). *Dede-Korkut Oğuznameleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kırzioğlu, M. Fahrettin (2008). “Hristiyan Atabekler Hükümeti-I”. *Bizim Ahıska Dergisi* 10: 12-17.
- Kırzioğlu, M. F. (2008a). “Hristiyan Atabekler Hükümeti-II”. *Bizim Ahıska Dergisi* 11-12: 44-48.
- Kışlalı, A. Taner (2014). *Siyaset Bilimi (16. Baskı)*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kissinger, Henry (1966). “Domestic Structure and Foreign Policy”. *Daedalus* 95(2): 503-529.
- Kissinger, Henry (2011). *Diplomasi (10. Baskı)*. Çev. İ. H. Kurt. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Klinchenko, T., Malynovska, O., Mingazutdinov, I. ve Shamshur, O. (1999). *The Meskhetian Turks in Ukraine*. Ed. L. Jackson. The Survey Report Published by Center for Migration and Social Studies, and Institute of International Relations of Kyiv (Ukraine) University.
- Kodaman, Timuçin ve İren, A. Ali (2013). “Gürcistan Ulus-İnşa Çabalarının Önünde Bir Engel: Cavaheti Ermenileri”. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi* 5(2): 67-75.
- Kocabaş, Süleyman (1989). *Tarihte Türk-Rus Mücadelesi*. İstanbul: Vatan Yayınları.

- Koçer, Gökhan (2010). “Gürcistan: Jeopolitik, Jeokültür, Jeoekonomi”. *Orta Asya ve Kafkasya: Rekabetten İşbirliğine*. (drl.) T. Arı. Bursa: MKM Yayıncılık. 105-130.
- Kolasi, Klevis (2013). “Soğuk Savaş’ın Barışçıl Olarak Sona Ermesi ve Uluslararası İlişkiler Teorileri”. *AÜ SBF Dergisi* 68(2): 149 – 179.
- Kolukıncı, Suat (2011). “Sürgün, Toplumsal Hafıza ve Kültürel Göç: ABD’deki Ahıska Türkleri Üzerine Bir Araştırma”. *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 59: 167-188.
- Kona, G. Güngörmüş (2004). “Rusya Federasyonu’nun Kafkasya Politikası”. *Jeopolitik Dergisi* 11: 97-115.
- Kopuzlu, Nusret (2005). “Nereden Nereye Geldik”. *Bizim Ahıska Dergisi* 4: 3-7.
- Kopuzlu, Nusret (2006). “Tiflis Toplantısının Ardından”. *Bizim Ahıska Dergisi* 5: 15-17.
- Kopuzlu, Nusret (2009). “Gürcistan, Vatana Dönüş Müracaat Tarihini Uzattı”. *Bizim Ahıska Dergisi* 13: 52-53.
- Kopuzlu, Nusret (2011). “Strasburg’da Fotoğraf Sergimiz”. *Bizim Ahıska Dergisi* 24: 12-13.
- Kopuzlu, Nusret (2012). “Gürcistan’dan Ne Haber?” *Bizim Ahıska Dergisi* 25: 27.
- Koriouchkina, Lisa (2009). “Meskhetian Turks and the Regime of Citizenship in Russia”. *ETHNOLOGY* (The University of Pittsburgh in the USA) 48 (1): 39-52.
- Koriouchkina, Elisaveta and Swerdlow, Steven (2007). “The Third Migration: Meskhetian Turks’ Resettlement and Integration in the United States”. *The Meskhetian Turks at a Crossroads: Integration, Repatriation or Resettlement*. Eds. T. Trier and A. Khanzhin. Berlin(Germany): The Research Document Published by ECMI. 378-432.
- Köse, Osman (2006). *Küçük Kaynarca Antlaşması*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Köylü, Murat (2014). *Gurbetteki Vatan Kırgızistan: Ahıska’dan Fergana’ya bir Sürgün, Bir Soykırım Hikayesi*. Ankara: Astana Yayınları.

- Kreindler, Isabelle (1986). Soviet Deported Nationalities: A Summary and An Update. *Soviet Studies* 38 (3): 387-405.
- Kuhn, Sascha, Mosler, Davidand, Richter, Katharina (2010). *Energy Cooperation in the Caucasus: Continuity and Change in Russian-Turkish Relations*. Malmö(Sweden): A Report Published by Malmö University.
- Kuloğlu, Armağan (2002). “Değişen Küresel Jeopolitikte Türkiye”. *Avrasya Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi* 4 (8): 5-21.
- Kumkale, T. Tamer (1997). *Tarihten Günümüze Türk-Rus İlişkileri (2. Baskı)*. İstanbul: Paşahan Matbaası.
- Kuntay, Şevket (2006). “Büyük Öğrenci Projesi ve Ahıska Türkleri”. *Bizim Ahıska Dergisi* 6: 26-27.
- Kurat, A. Nimet (1953). “Panslavizm”. *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 2,3,4 (XI): 241-278.
- Kurat, A. Nimet (1965). “Rus Hâkimiyeti Altında İdil Ural Ülkesi”. *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 3,4 (XXIII): 91-126.
- Kurat, A. Nimet (1972). *IV.-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kurat, A. Nimet (2010). *Rusya Tarihi (5. Baskı)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kurat, A. Nimet (2011). *Türkiye ve İdil Boyu (2. Baskı)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kurat, A. Nimet (2011a). *Türkiye ve Rusya (2. Baskı)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kurban, Vefa (2013). Conflict between Armenia-Azerbaijan and Armenia-Georgia in the Caucasian Region. *TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal* 5(19): 2-13.
- Kurbanov, Şamil (1991). “Ahıska Türkleri”. *Azerbaycan Türk Kültür Dergisi* 279: 11-16.
- Kuznetsov, Oleg (2007). “Constructing Identity and Social Networks: Meskhetian Turks in Russian Federation”. *The Meskhetian Turks at a Crossroads:*

- Integration, Repatriation or Resettlement*. Eds. T. Trier and A.Khazhin. Berlin (Germany): The Research Document Published by ECMI. 197-237.
- Kuznetsov, Oleg (2014). “İstila mı, Göç mü ?”. *IRS Miras Dergisi* 9: 30-35.
- Küçükdağ, Yusuf ve Dedeyev, Bilal (2003). “Rusya’nın XIX. Yüzyılın Başlarında Kafkasya’ya Yerleşme Siyaseti”. *Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri. I. Cilt*. Ankara: Genelkurmay Basımevi. 167-176.
- Kürkçüoğlu, Erol (2000). “Rus Emperyalizmi ve Panslavizm”. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 15: 349-354.
- Kütükçü, M. Akif (2005). “Ahıska Türklerinin Haklarının İadesi ve Vatana Dönüş”. *Bizim Ahıska Dergisi* 2: 18-21.
- Kütükçü, M. Akif (2005a). “Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Ahıska Türklerinin Anavatanlarına Dönüş Sorunu”. *Selçuk Üniversitesi SBE Dergisi* 13: 271- 284.
- Kütükçü, M. Akif (2013). “Vatandaşlık Hukuku Açısından Ahıska Türklerinin Durumu”. *Vatan Ahıska Dergisi* 1: 14-25.
- Lafontaine, Fannie (2014). *The Prosecute or Expel Dilemma in Far-Away Lands. Repatriation for Victims of Crimes Against Humanity*. Ed. M. Wemmers. London(England): The Document Published by Routledge Taylor & Francis Group. 92-107.
- Lagutt, Jan K. (1945). *Kafkas Mücadelesi*. Çev. Yzb. F. Güneş. İstanbul: Askeri Matbaa.
- Larsen, Knud (2012). *Annual Report: Nesting the Networks*. Flensburg (Germany): The Publication by ECMI.
- Legro, Jeffrey W. and Moravcsik, Andrew (2000). “Is Anybody Still A Realist”. *International Security* 24(2): 5-55.
- Little, Richard (2007). *The Balance of Power in International Relations: Metaphors, Myths and Models*. Cambridge(UK): Cambridge University Press.
- Lohm, Hedvig (2007). “Javakhaeti After the Rose Revolution: Progress and Regress in the Pursuit of National Unity in Georgia”. *Working Paper No: 38*. Flensburg/Germany: The Research Document, Published by ECMI.

- Maksudoğlu, Mehmet (2007). *Osmanlı Tarihi: 1289-1922 (3. Baskı)*. İstanbul: Elif Yayınları.
- Malksoo, Lauri (2001). "Soviet Genocide? Communist Mass Deportations in the Baltic States and International Law". *Leiden Journal of International Law (Netherlands)* 14 (4): 757-787.
- Malynovska, Olena (2007). "Friendship of Nations: Meskhetian Turks in Ukraine and the Preservation of Ethnic Identity". *The Meskhetian Turks at a Crossroads: Integration, repatriation or resettlement*. Eds. T. Trier and A. Khanzhin. Berlin(Germany): The Research Document Published by ECMI. 238-287.
- Malynovska, Olena (2014). "Ukrayna'da Ahıska Türkleri: Sosyal-Ekonomik Durumları ve Hukuki Statüleri". *Uluslararası Ahıskalı Türklerin Hukuki ve Sosyal Sorunları Sempozyumu*. Ed. R. Bayraktar. Ankara: Astana Yayınları. 255-257.
- Marhuliya, Guram (2012). "Pontus-Kafkas Yayılmacılığı ve Büyük Ermenistan Hülyası". *IRS Miras Dergisi* 3: 40-43.
- Marshall, Alex (2010). *The Caucasus Under Soviet Rule*. New York(The USA): Routledge.
- Mat, Gülben (2002). "Ahıska Türkleri". *Yeni Türkiye Dergisi* 8(43): 283-287.
- McCarthy, Justin (2012). *Ölüm ve Sürgün: Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1821 – 1922)*. Çev. F. Sarıkaya. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Mearsheimer, John J. (1990). "Back to The Future: Instability in Europe After The Cold War". *International Security* 25(1): 5-56.
- Mearsheimer, John J. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics*. New York(USA): W. W. Norton & Company Inc.
- Mearsheimer, John J. (2007). "Structural Realism". *International Relations Theories: Disciplin and Diversity*. Eds. T. Dunne, M. Kurki and S. Smith. 71-88.
- Memmedli, Şureddin ve Memmedova, G. Goca (2011). "Borçalı'dan Türkiye'ye Kaçak Göçleri". *Bizim Ahıska Dergisi* 22: 9-13.
- Memmedli, Şureddin ve Goca-Memmedova, Gülnara (2009). "Gürcistan Türklerinin Kars'a ve Türkiye'nin Diğer Bölgelerine Göç Hareketleri". *II. Uluslararası*

- Kafkasya Tarih Sempozyumu*. Ed. C. Tüysüz. Erzurum: Eser Ofset Matbaacılık. 219-226.
- Merdol, Erdal (2008). *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Hakkı ve Mevzuatı (3. Baskı)*. Ankara: Ankara Barosu İnsan Hakları Merkezi Yayınları.
- Mert, Okan (2004). *Türkiye'nin Kafkasya Politikası ve Gürcistan*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Metreveli, Eka and Kulick, Jonathan (2009). "Social Relations and Governance in Javakheti, Georgia". London (England): The Report of the Initiative for Peacebuilding (IfP), Funded by the European Union.
- Mirkhanova, Malika (2006). "People in Exile: The Oral History of Meskhetian Turks (Ahıska Türkleri)". *Jornal of Muslim Minoraty Affairs* 26(1): 33-44.
- Minasyan, Sergey (2007). *From Political Rallies to Conventions: Political and Legal Aspects of Protecting The Rights of the Armenian Ethnic Minority in Georgia as Exemplified by the Samtskhe-Javakheti Region*. Yerevan (Ermenia): The Document Published by the Caucasus Media Institute and the 'Yerkir' NGO Union.
- Molidze, İsmail (2009). "Gürcistan Ahıska Türkleri Vatan Cemiyeti'nin Faaliyetleri". *Bizim Ahıska Dergisi* 15: 53.
- Molidze, İsmail (2009a). "Ahıska Türkleri Derneği Ahıska'da Şube Açtı". *Bizim Ahıska Dergisi* 15: 52-53.
- Molidze, İsmail (2012). "DATÜB Heyetine Tiflis'te Sıcak Karşılama". *Ahıska Dosyası* 4-5: 15-16.
- Mollahasanoğlu, Aynur (2001). "Prof. Dr. Mehmet Saray İle Ahıska Türkleri Üzerine Bir Sohbet". *Ahıska Dergisi* 2: 15-18.
- Mollahasanoğlu, Aynur (2001a). "Ahıska Türkleri ve Kazakistan". *Ahıska Dergisi* 2: 26.
- Mouravi, G. Tarkhan (2007). "Legal and Political Aspects of the Issue of Muslim Meskhetians (Meskhetian Turks) in Georgia". *The Meskhetian Turks at a Crossroads: Integration, Repatriation or Resettlement*. Eds. T. Trier and A.

- Khanzhin. Berlin(Germany): The Research Document Published by ECMI. 487-531.
- Muradova, Elnara (2007). "Sürgünün Yaşayan Şahidi Rızali Kamberov'la Görüşme". *Bizim Ahıska Dergisi* 8: 24-27.
- Muradova, Elnara (2008). "Cumhurbaşkanı Gül, ABD'de Ahıskalı Türklerle Görüştü". *Bizim Ahıska Dergisi* 11-12: 55.
- Mustafayev, Beşir (2013). "Cihan Hakimiyetini Moskoflara Öğütleyen Deli Petro'nun Vasiyetnamesi ve Ermenistan Devletinin Kurulmasında Etkisi". *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi* 11: 17-27.
- Mutlu, Gülay (2014). "Ermenistan Rusya İlişkileri: Giderek Artan Bağımlılık". *Yeni Türkiye Dergisi (Ermeni Meselesi Özel Sayısı I)* 60: 1-18.
- Mürseloğlu, Rüstem (2001). "Ahıska Nüfus Dağılımı". *Ahıska Dergisi* 2: 27-31.
- Mürseloğlu, Rüstem (2001a). "Devlet Savunma Komitesi'nin Kararı". *Ahıska Dergisi* 1: 33-34.
- Mürseloğlu, Rüstem (2001b). "Editörden". *Ahıska Dergisi* 1: 2-3.
- Mürseloğlu, Rüstem (2003). "Büyük Öğrenci Projesi Kapsamında Öğrenci Kotenjanları". *Bizim Ahıska Dergisi* 5: 36-37.
- Mürseloğlu, Rüstem (2004). "Hala Susmakta Kars, Erzurum, Ardahan!". *Ahıska Dergisi* 6: 4-5.
- Mürseloğlu, Rüstem (2006). "Gürcistan'da Ahıska Türklerine Yönelik Zararlı Faaliyetler". *Bizim Ahıska Dergisi* 6: 23-25.
- Namitok, Aytek (1955). "The Caucasus". *Caucasus Review I*. Munich: The Publishing Company of Institute for the Study of the USSR. 5-11.
- Nur, Rıza (1992). *Hayat ve Hatıratım. III. Cilt*. Ed. A. Dilipak. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Nye, Joseph S. (1988). "Review Articles: Neoliberalism and Neoliberalism". *World Politics* 40(2): 235-251.
- Kopuzlu, Nusret (2008). "Milli Meseleler Magazin Değildir". *Bizim Ahıska Dergisi* 9: 5-7.

- Nal, Sabahattin (2010). *AIHS Hukukunda Azınlık Hakları*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Nedimoğlu, Yusuf (2004). “Azerbaycan Ahıska Türkleri Vatan Cemiyeti Başkanı İbrahim Burhanov’la Görüşme”. *Ahıska Dergisi* 6: 19-20.
- Nye, Josep S. (2003). *Amerikan Gücünün Paradoksu*. Çev. G. Koca. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Nye, Joseph S. ve Welch, David A. (2013). *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak (3. Baskı)*. Çev. R. Akman. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Oh, C. Jin (2006). *Ahıska Turks and Koreans in Post-Soviet Kazakistan and Uzbekistan: The Making of Diaspora Identity and Culture*. Unpublished PhD Thesis. Ankara: The Institute of Economics and Social Sciences of Bilkent University.
- Oh, C. Jin (2012). Comparative Analysis of The Ahıska (Meskhetian) Turks and Koreans in Post-Soviet Kazakhstan and Uzbekistan: The Making of Diaspora Identity and Culture. *Millî Folklor Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi* 94: 14-26.
- Okçu, Yahya (2004). *Türk-Rus Mücadelesi (2. Baskı)*. Ankara: Berikan Yayınları.
- Oktay, Hasan (2010). “Kafkaslarda Barışın Önündeki Engeller ve Ermenistan”. 21. *Yüzyılda Türk Dünyası Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*. Ed. L. Eraslan. Lefke(KKTC): EkoAvrasya Yayınları. 317-320.
- Okur, Mehmet (2003). “Mütareke Döneminde İngilizlerin Batum’daki Faaliyetleri ve Türk Ordusunun Tahliye Edilmesi”. *Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri. II. Cilt*. Ankara: Genelkurmay Basımevi. 169-182.
- Okur, Mehmet (2009). “Bolşevik İhtilali Sonrası İngiltere’nin Kafkasya Politikası”. *II. Uluslararası Kafkasya Tarih Sempozyumu*. Ed. C. Tüysüz. Erzurum: Eser Ofset Matbaacılık. 259-268.
- Okutan, M. Çağatay (2004). “Teori ve Uluslararası Metinlerde Azınlık Tanımı”. *AÜ SBF Dergisi* 59(2): 59-75.
- Onay, Yaşar (2008). *Rus Stratejisinin Mimarları*. İstanbul: İlgı Kültür Sanat Yayıncılık.
- Oran, Baskın (2008). “Dönemin Bilançosu”. *Türk Dış Politikası. I. Cilt (13. Baskı)*. Ed. B. Oran. İstanbul: İletişim Yayınları. 479-498.
- Oran, Baskın (2009). *Küreselleşme ve Azınlıklar (5. Baskı)*. Ankara: İmaj Yayınevi.

- Orbay, Rauf (2005). *Rauf Orbay'ın Hatıraları (1914-1945)*. Ed. O. Selim Kocahanoğlu. İstanbul: Temel Yayınları.
- Orucova, Esmira (2014). “Karabağ Savaşı ve Ahıskalı Türkler”. Uluslararası Ahıskalı Türklerin Hukuki ve Sosyal Sorunları Sempozyumu. Ed. R. Bayraktar. Ankara: Astana Yayınları. 481-490.
- Osipov, Alexander G. and Cherepova, Olga I. (1996). *The Violation of the Rights of Forced Migrants and Ethnic Discrimination in Krasnodar Territory*. Moscow(Russian Federation): The Research Report Published By Memorial Human Rights Center.
- Osipov, Alexander (2000). *Russian Experience of Ethnic Discrimination: Meskhetians in Krasnodar Region*. Moscow(Russian Federation): The Report Report Published By Memorial Human Rights Center.
- Osipov, Alexander (2007). “Falling Between the Cracks: The legal Status of the Meskhetian Turks in the Russian Federation”. *The Meskhetian Turks at a Crossroads: Integration, Repatriation or Resettlement*. Eds. T. Trier and A. Khanzhin. Berlin (Germany): The Research Document Published by ECMI. 435-486.
- Osipov, Alexander (2007a). “Krasnodar’daki Ahıska Türkleri”. *Stratejik Analiz Dergisi* 88: 73-79.
- Osipov, Alexander (2007b). “Ahıska Türklerinin Tarihi Arşivi ve ABD’ye Göç Konusunda Yaşanan Problemler”. *Bizim Ahıska Dergisi* 7: 39-40.
- Osipov, Alexander and Swerdlow, Steven (2007). “Social Dynamics and Leadership in Meskhetian Turks Communities”. *The Meskhetian Turks at a Crossroads: Integration, Repatriation or Resettlement*. Eds. T. Trier and A. Khanzhin Berlin (Germany): The Research Document Published by ECMI. 557-609.
- Özdek, Yasemin (1994). “İnsan Haklarında Gelişmeler: AİHS’ne İlişkin 11 No.lu Protokol ve Ulusal Azınlık Haklarının Korunması Üzerine Çerçeve Sözleşme”. *İnsan Hakları Yıllığı Dergisi* 16: 137-154.
- Özbay, R. Deniz (2014). *Gürcistan: Sosyo-Ekonomik Yapısı Dünya ve Türkiye İle İlişkileri*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları No: 2014-7.

- Özcan, Besim (2011). “1828-29 Osmanlı-Rus Harbi’nde Erzurum Eyaleti’nden Rusya’ya Göçürülen Ermenilerin Geri Dönüşlerini Sağlama Faaliyetleri”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 46: 195-204.
- Özcan, Kemal (2002). “II. Dünya Savaşı Sırasında Sovyetler Birliği’nde Yaşanan Sürgün Hadiseleri”. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* 141: 135-138.
- Özdal, Habibe (2014). “Ukrayna Krizi’nde Kırım’ın İlhakının Getirdikleri Gösterdikleri”. *USAK Analist Dergisi* 38: 22-27.
- Özdemir, Vahit (2011). *XII. ve XIII. Yüzyılda Türk-Gürcü Münasebetleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özersay, Kudret (2013). “Kıbrıs Konusu”. *Türk Dış Politikası. III. Cilt (2001-2012)*. Ed. B. Oran. İstanbul: İletişim Yayınları. 632-689.
- Özey, Ramazan (2010). *Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği. (2. Baskı)*. İstanbul: Aktif Yayınevi.
- Özgüldür, Yavuz (2002). “1918-1922 Dönemi Kafkasya’daki Siyasi Gelişmeler ve Türkiye”. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi* 12(1): 1-10.
- Özkan, Güner (2013). “Rusya-Gürcistan İlişkilerinde Geçmişe Dönüş”. *Analist Dergisi* 27: 64-65.
- Özkoşar, Burhan (2012). “DATÜB’ün Avrupa Konseyi’ndeki Faaliyetleri” *Ahıska Dosyası Dergisi* 4-5: 12-14.
- Özkoşar, Burhan (2013). “Ahıskalılara Vatan Yolu Neden Kapalı?” *Bizim Ahıska Dergisi* 30: 43-44.
- Özkoşar, Burhan (2013a). “Vatan Yolunda 69 Yıl”. *Vatan Ahıska Dergisi* 1: 32-34.
- Özkoşar, Burhan (2015). “Bakan Ala DATÜB’ün II. Olağan Kongresi’ne Katıldı”. *Haftalık Ahıska Gazetesi* 2(538): 8. (Kazakistan’da yayın yapmaktadır.)
- Özkoşar, Burhan ve Kahvecioğlu, Adalet (2014). “Ahıska Türkleri ve Vatana Dönüş Mücadelesi”. *Türk Dünyası Sivil Toplum Kuruluşları Zirvesi Bildirileri*. Ankara: Kamu Araştırmaları Vakfı Yayınları. 361-366.

- Özlem, Kader (2008). “Bulgaristan Türklerinin Tarihsel Süreç İçerisinde Dönüşümü, AB Üyelik Süreci ve Türk Azınlığa Etkileri”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 1,2: 341-371.
- Özpek, B. Bilgehan (2014). “Liberalizm ve Uluslararası İlişkiler”. *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. (drl.) R. Gözen. İstanbul: İletişim Yayınları. 121-157.
- Özoğlu, Murat, Gür, Bekir S. ve Coşkun, İpek (2012). *Küresel Eğilimler Işığında Türkiye’de Uluslararası Öğrenciler*. Ankara: SETA Yayınları No: XVII.
- Gözpınar, Halis (2014). “Güney Gürcistan’da Etnik Dengeler ve 1944 Sürgünü: Geri Dönüş Konusunda Yerinde Gözlem”. *Uluslararası Ahıskalı Türklerin Hukuki ve Sosyal Sorunları Sempozyumu*. Ankara: Astana Yayınları. 117-126.
- Öztarsu, M. Fatih (2012). “Cavaheti Ermenileri Konumunu Güçlendiriyor”. *Ahıska Dosyası Dergisi* 4-5: 18.
- Öztarsu, M. Fatih (25 Nisan 2013). Armenian Contribution to Return of Meskhetian Turks. Today’s Zaman. 14.
- Öztoprak, İzzet (2003). “Maverayı Kafkas Hükümeti”. *Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri. I. Cilt*. Ankara: Genelkurmay Basımevi. 127-136.
- Öztürk, Senem (2013). “Jeopolitiğin RF’na Etkilerinin Kuzey Kafkasya-Gürcistan-Osetya Çerçevesinde İncelenmesi”. *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 17: 201-242.
- Öztürk, Mustafa (2003). “Kafkasya’nın Tarihi Coğrafyası ve Stratejik Önemi”. *Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri. I. Cilt*. Ankara: Genelkurmay Basımevi. 1-20.
- Öztürk, Necdet (2005). “Açılış Konuşması”. *Değişen Dünya Düzeninde Kafkasya*. Ed. O. Yeşilot. İstanbul: Kitabevi Yayıncılık. xxiii-xxx.
- Öztürk, Selim (2014). *Büyük Öğrenci Projesi’nden Türkiye Bursları Projesi’ne Geçiş Süreci ve Türkiye’nin Öğrenci Politikasındaki Değişim*. Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi. Ankara: Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı Kütüphanesi.
- Pamir, Necdet (2011). “Güney Kafkasya ve Enerji”. *Güney Kafkasya: Toprak Bütünlüğü, Jeopolitik Mücadeleler ve Enerji*. (drl.ler) C. Veliev ve A. Aslanlı. Ankara: Berikan Yayınevi. 345-391.

- Panesh, E.Kh. and Ermelov, L. B. (1993). "Meskhetinsky Turks Under the Conditions of the Modern Ethnic Processes in the USSR". *Türk Tarih Kurumu Belleten* LVII(219): 589-607.
- Pazarcı, Hüseyin (2008). *Uluslararası Hukuk (6. Baskı)*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Pentikainen, Oskari and Trier, Tom (2004). *Between Integration and Resettlement: The Meskhetian Turks*. Flensburg/Germany: Working Paper No: 21, Published by ECMI.
- Phuong, Catherine (2005). *The Internaitonal Protection of Internally Displaced Persons*. New York: Cambridge University Press.
- Polat, Gürkan (2012). "Bir Sürgün Acısı: Ahıska Türkleri". *Artı Doksan* 1: 50-53.
- Polat, Gürkan (2014). *1943-1944 Yıllarında Sovyetler Birliği'nden Sürgün Edilen Halkların Sürgününün ve Geri Dönüş Düzenlemelerinin Karşılaştırılmalı Olarak İncelenmesi: Ahıska, Kırım ve Karaçay-Malkar Sürgünleri Örnekleri*. Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi. Ankara: Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı Kütüphanesi.
- Polian, Pavel (2004). *Against Their Will: The History and Geography of Forced Migrations in the USSR*. Budapest(Hungry): Central European University Press.
- Popjanevski, Johanna (2006). *Minorities and The State in South Caucasus: Assessing the Protection of National Minorities in Georgia and Azerbaijan*. Washington (ABD): The Document Published by the Central Asia-Caucasus Institute&Silkroad Studies Program.
- Powel, Robert (1994). "Anarchy in International Relations Theory: The Neorealist-Neoliberal Debate". *International Organization* 48(2): 313-344.
- Poyraz, Yasin (2013). "Ahıska Türklerinin Hakları ve Uluslararası Hukuk". *Ahıska Vizyonu 2013*. Ed.ler D. Ekinci ve A. Yavuz. İstanbul: Ahıskalı Öğrenciler Mezunlar ve Mensupları Derneği (AHİMED) Yayını. 33-42.
- Ragibova, İlmira (2008). *Kırgızistan'da Yaşayan Ahıska Türklerinin Folkloru*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Rasulov, Marat (2014). "Ukrayna'daki Ahıska Türklerinin Yerleşim Yerleri ve Nüfus Verileri". *Uluslararası Ahıskalı Türklerin Hukuki ve Sosyal Sorunları Sempozyumu*. Ed. R. Bayraktar. Ankara: Astana Yayınları. 243-245.
- Ray, Kakoli (2004). *Displaced Populations: A Challenge to International Planning*. Unpublished Doctor's Thesis. New York: The Graduate School of Arts and Sciences.
- Ray, Kakoli (2007). "Kyrgyzstan's Meskhetian Turks: An Ethnic Minority Adapting in Transition". *The Meskhetian Turks at a Crossroads: Integration, Repatriation or Resettlement*. Eds. T. Trier and A. Khanzhin. Berlin (Germany): The Research Document Published by ECMI. 43-79.
- Reisman, Ande (2012). *Being Without Belonging: Seattle's Ahıska Turks and the Limitations of Transnationalism for Stateless Diaspora Groups*. Unpublished Master's Thesis. Washington: The Faculty of the Department of Sociology of Washington University.
- Renda, Yaprak (2013). "Loizidou Kararından Bugüne AIHM'nin Kararları ve BMGK Kararlarının Kıbrıs'taki Mülkiyet Sorununa Etkisi". *Ankara Barosu Dergisi* 1: 387-397.
- Robinson, Darryl (1999). "Defining Crimes Against Humanity at the Rome Conference". *The American Journal of International Law* 93(1): 43-57.
- Roy, Olivier (2009). *Yeni Orta Asya (3. Baskı)*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Sabanadze, Natalie (2001). *Armenian Minority in Georgia: Defusing Interethnic Tension*. Flensburg/Germany: Brief Report No: 6, Published by ECMI.
- Safran, Mustafa (1985). "Kumanlar/Kıpçaklar". *Tarihte Türk Devletleri Sempozyumu Tebliğ Özetleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi. 31-32.
- Safran, Mustafa (1993). *Yaşadıkları Sahalarda Yazılan Lügatlara Göre Kuman/Kıpçaklar'da Siyasi, İktisadi, Sosyal ve Kültürel Yaşayış*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Samkharadze, Nikoloz (2012). *Georgian State Border: Past and Present*. Center for Social Sciences Project Grant Code: E0476, Published by the Tbilisi State University. Tbilisi (Georgia): The Publication of the Tbilisi State University.

- Sander, Oral (2008). *Siyasi Tarih: 1918-1994 (17. Baskı)*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Sander, Oral (2010). *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü (6. Baskı)*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Sanikidze, George and Walker, Edward W. (2004). *Islam and Islamic Practices in Georgia*. California(USA): The Berkeley Program In Soviet And Post-Soviet Studies Published by The University of California.
- Samur, Hakan (2009). "Avrupa Komşuluk Politikası ve Amaçları". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 8(27): 18-35.
- Saraçlı, Murat (2010). *Uluslararası Hukukta Yerinden Edilmiş Kişiler*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Saraçlı, Murat (2012). "Uluslararası Hukuktaki Son Gelişmeler Çerçevesinde Yerinden Edilmiş Kişiler Sorunu". *Uluslararası Hukukta Güncel Sorun Alanları*. Ed. M. Saraçlı. Ankara: Bigbang Yayınları. 131-159.
- Saral, A. Hulki (1970). *Ermeni Meselesi*. Ankara: Yayınevinin İsmi Yok.
- Sargın, Hakan (2006). *Ahıska Türkleri İle İlgili Politikaların Stratejik Boyutu*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Sarı, Yaşar (2010). "Kırgızistan'da İktidarın El Değiştirmesi: Akayev ve Bakiyev'in Düşüşü". *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi* 5(9): 27-47.
- Savin, Igor (2007). "Successful Integration But Inadequate Protection: The Meskhetian Turks in Kazakhstan". *The Meskhetian Turks at a Crossroads: Integration, Repatriation or Resettlement*. Eds. T. Trier and A. Khanzhin. Berlin (Germany): The Research Document Published by ECMI. 43-79.
- Saygılı, Ali (2004). *Ahıska Türklerinde Sosyal Yapı: Kırgızistan Bağış Köyü Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Seferoğlu, Paşalı (2005). "Ahıska Türklerinin Vatana Dönüş Yolundaki Gelişmeler". *Bizim Ahıska Dergisi Dergisi* 3: 14-16.
- Seferov, Rehman ve Akış, Ayhan (2008). *Sovyet Döneminden Günümüze Ahıska Türklerinin Yaşadıkları Coğrafyaya Göçlerle Birlikte Genel Bir Bakış*. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 24: 393-411.

- Sencer, Muzaffer (1988). *Belgelerle İnsan Hakları*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Seydi, Süleyman (2004). "Filistinli Mülteciler Sorunu". *SDÜ Fen-Edebiyet Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 10: 77-92.
- Seyidbayova, Laura (2009). "Territorial Claims of the Armenian and Georgian SSRs to Turkey in the 1940s". *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi* 4(8): 120-137.
- Sezgin, M. Niyazi (2001). "Bitmeyen Dram: Ahıska Türklerinin Geri Dönüş Serüveni". *Stratejik Analiz Dergisi* 2(20): 42-48.
- Sheehy, Ann and Nahaylo, Bohdan (1980). *The Crimean Tatars, Volga Germans and Meskhetians: Soviet Treatment of Some National Minorities (Third Edition)*. London: Report No: 6 Published by Minority Rights Group.
- Shengelia, Nodar (2002). "Gürcistan'da Osmanlı Çalışmaları". *XIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri. I. Cilt*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi. 493-528.
- Shevchenko, Dmitry (2010). "The Meskhetians". *Russian Life*, 3: 52-59.
- Sinkaya, Bayram (2012). "İran'ın Kafkasya Politikası". *Kafkaslar Değişim Dönüşüm (Avrasya Üçlemesi III)*. (drl.) M. Aydın. Ankara: Nobel Yayıncılık. 229-256.
- Sitta, S. Ebu (2002). "Geriye Dönüş Hakkının Tanınması". *Yeni İntifada: İsrail'in Apartheid Politikasına Karşı Direnmek*. (drl.) R. Carey. İstanbul: Everest Yayınları. 479-513.
- Smith, Anthony D. (1991). *National Identity*. London (England): Penguin Books Published by the Penguin Group.
- Sobacı, M. Zahid (2011). "Politika Transferi Bağlamında Kamu Yönetiminde Neo-Liberal Reformların Yapılması: Açık Toplum Enstitüsü'nün Rolü". *Sosyo Ekonomi Dergisi* 2: 191-210.
- Soysal, İsmail (2000). *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları. I. Cilt. (1920-1945) (3. Baskı)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Sönmez, A. Sait (2010). "Yakın Çevre Doktrini Bağlamında Yeltsin Dönemi RF'nun BDT Ülkeleriyle İlişkileri". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 27: 277-290.

- Sönmez, A. Sait (2010a). “AB’nin Komşu Bölgelere Yönelik Siyasal Açılımı: Avrupa Komşuluk Politikası”. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7(14): 113-122.
- Stoel, Max van der (2007). “Preface”. *The Meskhetian Turks at a Crossroads: Integration, Repatriation or Resettlement*. Eds. T. Trier and A. Khanzhin. Berlin(Germany): The Research Document Published by ECMI. x-xi.
- Suliyev, Tefik (2005). “Gürcistan, Ahıska Türkleri ve Avrupa Konseyi”. *Bizim Ahıska Dergisi* 3: 17-18.
- Sumbadze, Nana (2007). “Back Home Again: The Repatriation and Integration of Meskhetian Muslims in Georgia”. *The Meskhetian Turks at a Crossroads: Integration, Repatriation or Resettlement*. Eds. T. Trier and A. Khanzhin Berlin (Germany): The Research Document Published by ECMI. 288-377.
- Sungur, Mutullah (2003). “Milli Mücadele’de Türkiye-Ermenistan İlişkileri ve Gümrü Barış Antlaşması”. *Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri. II. Cilt*. Ankara: Genelkurmay Basımevi. 191-213.
- Sürmeli, Murat (2010). *Iğdır’ın Demografik Yapısında Göç ve Ahıska Türkleri Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sürmeli, Serpil (2001). *Türk - Gürcü İlişkileri (1918-1921)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Swerdlow, Steve (2006). “Understanding Post-Soviet Ethnic Discrimination and the Effective Use of US Refugee Resettlement: The Case of the Meskhetian Turks of Krasnodar Krai”. *California Law Review* 94(6): 1827-1878.
- Şahin, Enis (2002). *Trabzon ve Batum Konferansları (1917-1918)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Şakirov, Rasim (2004). *Ahıska Türkleri ve Ahıska Türkleri’nin Basında Yer Alışı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü.
- Şakirova, Nigar (2013). “Azerbaycan’da Bir Ahıska Köyü: Şirinbeyli”. *Bizim Ahıska Dergisi* 31: 41-43.

- Şen, Levent (2009). *Türkiye ve Güney Kafkasya Gerçeği*. Ankara: Ürün Yayınları.
- Şihaliyev, E. Arif (2005). “Ermenilerin Kimliği ve Büyük Ermenistan Efsanesi (Rus ve Ermeni Kaynaklarına Göre)”. *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 17: 1-13.
- Şirin, İbrahim (2014). “İki Hükümet Bir Teşkilat: Garbî Trakya Hükümet-i Muvakkatesi’nden Cenub-î Garbî Kafkas Hükümeti Muvakkate-i Milliyesi’ne”. *Journal of History Studies* 6(2): 125-142.
- Tacıbayeva, A. (2013). “68 Yıldır 10 Ayrı Ülkede Vatan Hasreti Çekiyoruz”. *İpekyolu Gezi ve Kültür Dergisi* 16: 38-45.
- Tanrısever, O. Fırat (2009). “Rusya-Ermenistan İlişkilerinin Stratejik Boyutu”. *Stratejik Araştırmalar Dergisi* 13: 131-136.
- Tanrısever, O. Fırat (2011). “11 Eylül Sonrası Dönemde Kafkasya’da Bölgesel Güvenlik: Eski Çatışmalar ve Yeni Açılımlar”. *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi* 6 (11): 1-17.
- Tanrısever, O. Fırat (2012). “Rusya’nın Kafkasya Politikası: Sovyet Sonrası Geri Çekilme Söyleminden Emperyal Müdahaleciliğe”. *Kafkaslar Değişim Dönüşüm (Avrasya Üçlemesi III)*. (drl.) M. Aydın. Ankara: Nobel Yayıncılık. 173-201.
- Taşdemir, Tekin (2005). *Türkiye’nin Kafkasya Politikasında Ahıska ve Sürgün Halk Ahıskalılar*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Tavkul, Ufuk (2002). *Etnik Çatışmaların Gölgesinde Kafkasya*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Tavkul, Ufuk (2002a). “Rusya’nın Kafkasya’yı İşgali ve Kafkasya’da Direniş Hareketleri”. *Türk Dünyası Siyasi Tarih Araştırmaları Dergisi* 44: 592-609.
- Tavkul, Ufuk (2007). *Kafkasya Gerçeği*. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Tavkul, Ufuk (2012). “Etnokültürel ve Jeopolitik Açından Kafkasya”. *Sovyetler Birliği’nin Dağılmasından Yirmi Yıl Sonra Rusya Federasyonu*. Ed.ler E. Büyükkancı ve E. Bacanlı. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları No: 411. 439-456.
- Tayfur, Abuzer (2009). “Vatan’a Dönüş Mücadelesi”. *Ahıska Dosyası Dergisi* 3: 37-40.

- TBMM Tutanakları (1951). “9. Dönem Tekirdağ Milletvekili Şevket Mocan’ın Başbakan Tarafından Cevaplanması Kaydıyla Verdiği Soru Önergesi”. TBMM Tutanakları Dergisi IX. Cilt, Birleşim: 101. 204-207.
- Tecer, Ö. Çağrı (2014). “Jeopolitik ve Tarihsel Bir Rekabet Sahası Olarak Ukrayna ve Dış Politika Parametreleri”. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3(4): 97-125.
- Tellal, Erel (2006). “Rusya’yla İlişkiler”. *Türk Dış Politikası. II. Cilt* (9. Baskı). Ed. B. Oran. İstanbul: İletişim Yayınları. 540-550.
- Tellal, Erel (2008). “Sovyetlerle İlişkiler”. *Türk Dış Politikası I. Cilt* (13. Baskı). Ed. B. Oran. İstanbul: İletişim Yayınları. 499-521.
- Tellal, Erel (2008a). “Sovyetlerle İlişkiler”. *Türk Dış Politikası. I. Cilt* (13. Baskı). Ed. B. Oran. İstanbul: İletişim Yayınları. 155-177.
- Tellal, Erel (2008b). “Sovyetlerle İlişkiler”. *Türk Dış Politikası. I. Cilt* (13. Baskı). Ed. B. Oran. İstanbul: İletişim Yayınları. 769-783.
- Telli, Kutlay (2012). “Avrupa’da İnsan Haklarının Korunması”. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi* 9: 99-116.
- Thio, Li-ann (2003). “Developing A Peace And Security Approach Towards Minorities Problems”. *The International and Comparative Law Quarterly* 52(1): 115-150.
- Togan, A. Zeki Velidi (1981). *Umumi Türk Tarihine Giriş. I. Cilt* (3. Baskı). İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Togan, A. Zeki Velidi (1982). *Oğuz Destanı* (2. Baskı). İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Tokluoğlu, Ceylan (2012). “Azerbaycan”. *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Azerbaycan, Gürcistan ve Ukrayna*. Ed.ler İ. Aydınğün ve Ç. Balım. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları No: 411. 17-115.
- Tomlinson, Kathryn (2005). *Meskhetian Turks: Displacement, Self-Perception, and The Future*. A Document of The Bridging Refugee Youth & Children’s Services Clearinghouse.
- Topal, Coşkun (2008). “Güney Kafkasya’da İstikrar ve Ahıskalıların Vatana Dönüş Sorunu”. *Turkish Studies* 3(7): 619-631.
- Topaloğlu, Bekir, Erünsal, İsmail, Görgün, Tahsin ve Özel, Ahmet (2002). “Kıpçaklar”. *İslam Ansiklopedisi. XXV. Cilt*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları. 420-424.

- Trier, Tom and Khanzhin, Andrei (2007). "Editors' Note on Nomenclature, Transliteration and Timing". *The Meskhetian Turks at a Crossroads: Integration, Repatriation or Resettlement*. Eds. T. Trier and A. Khanzhin. Berlin(Germany): The Research Document Published by ECMI. xx-xxii.
- Trier, Tom and Khanzhin, Andrei (2007). "Introduction". *The Meskhetian Turks at a Crossroads: Integration, Repatriation or Resettlement*. Eds. T. Trier and A. Khanzhin. Berlin(Germany): The Research Document Published by ECMI. 1-39.
- Trier, Tom and Khanzhin, Andrei (2007a). "Acknowledgements". *The Meskhetian Turks at a Crossroads: Integration, Repatriation or Resettlement*. Eds. T. Trier and A. Khanzhin. Berlin (Germany): The Research Document Published by ECMI. xviii
- Trier, Tom, Mouravi, G. Tarkhan and Kilimnik, Forrest (2011). *Meskhetians: Homeward Bound*. Georgia: European Center for Minority Issues - Caucasus.
- Tuğtan, M. Ali (2014). "Güç, Anarşi ve Realizm". *Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler*. Ed. E. Balta. Ankara: İletişim Yayınları. 111-131.
- Thukydides (2010). *Peloponnessos Savaşları*. Çev. F. Akderin. İstanbul: Belge Yayınları.
- Turan, Şerafettin (1951). "1829 Edirne Antlaşması". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* 1-2 (IX): 111-151.
- Tutar, Hüseyin (2010). "Bir Kültür Diplomasisi Örneği Olarak Büyük Öğrenci Projesi". *Yeni Dönemde Türk Dış Politikası: Uluslararası IV. Türk Dış Politikası Sempozyumu Tebliğleri (3. Baskı)*. Ed.ler O. Bahadır, H. Özdal ve H. Necefoğlu. Ankara: USAK Yayınları No: 36. 413-430.
- Türk, Fahri ve Yılmaz, Serdar (2014). "Çimkent Ahıska Türkleri Derneği Başkanı Latif Şen ve Ahıska Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Ruşen Mehmetoğlu İle Söyleşi". *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi* 5 (1):66-79.
- Türkmen, Zekeriya (2003). "XIX. Yüzyıl Başlarında Rusya'nın Güney Kafkasya Politikası". *Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri. I. Cilt*. Ankara: Genelkurmay Basımevi. 21-36.

- Türküne, Mümtaz'er (2011). *Siyaset*. İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- Tzu, Sun (2011). *Savaş Sanatı*. Çev. T. Ayteş. İstanbul: Sis Yayıncılık.
- Uçar, Fahri ve Memmedoğlu, Ruşen (2011). *Ata Yurttan Doğan Güneş. I. Cilt*. Almatı(Kazakistan): DATÜB Yayını.
- Uçar, Fahri ve Memmedoğlu, Ruşen (2014). *Ata Yurttan Doğan Güneş. II. Cilt*. Almatı(Kazakistan): DATÜB Yayını.
- Uluşahin, Nur (2007). "Azınlık Haklarından Hareketle Ulusal Azınlıklar ve Ulus-Devlet İkilemi". *İnsan Hakları Yıllığı Dergisi* 25: 35-54.
- Ural, Selçuk, Orat, J. Akyüz, Arslan, N. Oran, Bingöl, Akın ve Tüysüz, Cem (2011). *Kars Tarihi: Geçmişten Cumhuriyete*. Kars: Kafkas Üniversitesi Yayınları.
- Uramalı, Yusuf (2002). "Kars ve Tiflis Üniversiteleri Neyin Peşinde". *Ahıska Dergisi* 4: 23-26.
- Uramalı, Yusuf (2007). "Uluslararası Ahıska Türkleri Vatana Dönüş Konferansı Sonuç Bildirisi". *Bizim Ahıska Dergisi* 7: 61.
- Uravelli, Orhan (1992). "Ahıska Türkleri Üzerine Araştırmalar". *Türk Dünyası Dergisi* 1(1): 56-59.
- Uravelli, Orhan (1999). "Ahıska Türkleri Sorunu ve Gürcü Meskh Tezi". *XII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri. II. Cilt*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi. 361-363.
- Uravelli, Orhan (2005). "1957 Kararnamesi ve Sonuçları". *Bizim Ahıska Dergisi* 3: 10-13.
- Uravelli, Orhan (2005a). "İşte O Uğursuz Belge". *Bizim Ahıska Dergisi* 4: 7.
- Uravelli, Orhan (2006). "Razdan Madoyan'ı Okurken". *Bizim Ahıska Dergisi* 6: 21-22.
- Uravelli, O. (2006a). "Ahıska'ya Yol Göründü". *Bizim Ahıska Dergisi* 6: 9-11.
- Uravelli, Orhan (2007). "Rus ve Gürcü Basınında 1990 Soçi-Adler Mitingi". *Bizim Ahıska Dergisi* 8: 32-35.
- Uravelli, Orhan (2008). "Vatana Dönüş Yolu ve Ahıska Dernekleri". *Bizim Ahıska Dergisi* 10: 6-7.

- Uravelli, Orhan (2008a). "Edebiyat Bolluğu ve Sosyolojinin Sefaleti". *Bizim Ahıska Dergisi* 11/12: 33-37.
- Uravelli, Orhan (2009). "Sovyet Resmi Belgerinde Ahıska Sürgünü". *Bizim Ahıska Dergisi* 16: 8-11.
- Uravelli, Orhan (2010). "Bir Ahıskalı İçin Rus Ne Diyor Gürcü Ne Diyor?" *Ahıska Dergisi* 20: 13-16.
- Uravelli, Orhan (2012). "Cellatlarımızı Tanıyalım!" *Bizim Ahıska Dergisi* 26: 15-20.
- Uravelli, Orhan (2012a). "Güller, Rüyalar, Hayeller ve Gerçekler". *Ahıska Dergisi* 28: 34-35.
- Uravelli, Orhan (2014). "Şevardnadze'nin Ardından". *Bizim Ahıska Dergisi* 35: 32-37.
- Uzun, Elif (2012). "Uluslararası Ceza Mahkemesi: Tarhçesi, Yapısı ve Mevcut Davalar". *Uluslararası Hukukta Güncel Sorun Alanları*. Ed. M. Saraçlı. Ankara: Bigbang Yayınları. 41-72.
- Ürekli, Muzaffer (1995). "Rus Yayılması Karşısında Kırım Hanlığı ve Kafkasya". *Kafkas Araştırmaları Dergisi* I: 12-24.
- Valehoğlu, Fahri (2008). "1828-1829 Türk-Rus Savaşları ve Acı Sonuçları". *Bizim Ahıska Dergisi* 10: 28-31.
- Vavilov, Andrey and Trofimov, Georgy (2013). *The Struggle for Pipelines: Gazprom's Attempts at Strategic Expansion in the "Near Abroad"*. Pennsylvania (USA): CRIFES Working Paper Series, Published by The Center for Research on International Financial and Energy Security of PennState.
- Vernadsky, George (2011). *Rusya Tarihi (2. Baskı)*. Çev. D. Mızrak ve E. Ç. Mızrak. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Veysel, M. (2011). "Emeklilik Bizimde Hakkımız". *Ahıska'nın Sesi*. İzmir Ahıska Türkleri Derneği Broşürü. 18.
- Veyselöğlu, A. Paşa (1999). *Ahıska Türklerinin Dramı*. Ankara: Ocak Yayınları.
- Viotti, Paul R. and Kauppi, Mark V. (2010). *International Relations Theory (4. Edition)*. New York (ABD): Publishing of Longman by Pearson Education Inc.
- Yalçın, Durmuş, Akbıyık, Yaşar, Akbulut, D. Ali, Balcıoğlu, Mustafa, Köstüklü, Nuri, Süslü, Azmi, Turan, Refik, Eraslan, Cezmi ve Tural, M. Akif (2012). *Türkiye*

- Cumhuriyeti Tarihi. I. Cilt (11. Baskı)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Yalçın, H. Basri (2015). “Uluslararası Sistem ve İstikrar: Kavramsal Bir Değerlendirme“. *Akademik İncelemeler Dergisi*(*Journal of Academic Inquiries*) 10(1): 209-229.
- Yalçinkaya, Alaeddin (1997). *Sovyetler Birliği Döneminde Moskova ile Türk Toplulukları İlişkileri*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Basımevi.
- Yalçinkaya, Alaeddin (2006). *Kafkasya’da Siyasi Gelişmeler*. Ankara: Lalezar Kitabevi.
- Yalçinkaya, Alaeddin (2011). “Türk Dış Politikasında Kafkasya”. *Değişen Dünyada Türk Dış Politikası*. (drl.) M. Ercan. Ankara: Nobel Yayıncılık. 275-307.
- Yalvaç, Faruk (2009). “Uluslararası İlişkiler Kuramında Yapısalcı Yaklaşımlar”. *Devlet, Sistem ve Kimlik*(*11. Baskı*). Ankara: İletişim Yayınları. 131-183.
- Yaman, A. Emin (2003). “Türk Kurtuluş Savaşı’nda Kafkasya İlişkilerinin TBMM’ne Yansıması ve Kafkasya Politikası”. *Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri. II. Cilt*. Ankara: Genelkurmay Basımevi. 45-59.
- Yaman, Ali (2010). “Fergana Vadisi: Orta Asya’nın Jeopolitik ve Stratejik Merkezi”. *Dünya Çatışmaları. I. Cilt (3. Baskı)*. Ed.ler K. İnät, B. Duran ve M. Ataman. Ankara: Nobel Yayınları. 583-621.
- Yanar, Savaş (2002). *Türk-Rus İlişkilerinde Gizli Güç Kafkasya*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Yazıcıoğlu, Muhsin (2007). “Ahıska Türkleri Meselesi Milli Bir Davadır”. *Bizim Ahıska Dergisi* 7: 11-12.
- Yel, Selma (2002). *Yakup Şevki Paşa ve Askeri Faaliyetleri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Yerasimos, Stefanos (2010). *Milliyetler ve Sınırlar (6. Baskı)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yeşilot, Okan (2008). “Türkmençay Antlaşması ve Sonuçları”. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 36: 187-199.

- Yıldız, B. (2011). “Milli Meclis Yolunda”. *Ahıska'nın Sesi (İzmir Ahıska Türkleri Derneği Broşürü)*. 6.
- Yıldız, Cahit (2013). “Esaret ve Sürgün Çocukları: Ahıska Türkleri”. *Parlamento Dergisi* 6: 40-50.
- Yıldız, Feridun (2007). “Avrasya Jeopolitiğine AB ve AB Ülkelerinin Yaklaşımları”. *21. Yüzyıl Dergisi* 3: 151-180.
- Yıldız, Nurçin (2013). Ahıskalı Kardeşlerimizden Mesaj Var: Türkiye Hiç Sevilmez mi? *TİKA Dünyası Dergisi* 3: 44-50.
- Yıldız, Yusuf (2014). *Die Verbreitung des Islam im Kaukasus von den Anfängen bis zum Beginn des 20. Jahrhunderts*. Unveröffentlichte Dissertation. Bonn(Deutsch): die Philosophische Fakultät der Rheinischen Friedrich-Wilhelms-Universität.
- Yılmaz, Salih (2002). “Kıpçak Türkleri ve Yerleştikleri Sahalar”. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* 140: 53-64.
- Yılmaz, Türel (2009). *Uluslararası Politikada Orta Doğu (2. Baskı)*. Ankara: Barış Platin Yayınevi.
- Yılmaz, Şuhnaz (2012). “ABD'nin Kafkasya Politikaları”. *Kafkaslar Değişim Dönüşüm (Avrasya Üçlemesi III)*. (drl.) M. Aydın. Ankara: Nobel Yayıncılık. 147-172.
- Yılmazçelik, İbrahim ve Ertürk, Yaşar (2003). “XIX. ve XX. Yüzyıllarda Türkiye'nin Kafkasya Politikası”. *Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri. I. Cilt*. Ankara: Genelkurmay Basımevi. 177-208.
- Yinanç, M. Halil (2013). *Türkiye Tarihi: Selçuklular Devri. I. Cilt*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yunusov, Arif (2000). *Meskhetian Turks: Twice Deported People*. Baku: The Research Document Published by The Institute of Peace and Democracy.
- Yunusov, Arif (2007). “Consolidating a National Identity in Exile: The Meskhetian Turks in Azerbaijan”. *The Meskhetian Turks at a Crossroads: Integration, Repatriation or Resettlement*. Eds. T. Trier and A. Khanzhin. Berlin(Germany): The Research Document Published by ECMI. 172-195.

- Yücel, M. Uydu (2007). *İlk Rus Yıllıklarına Göre Türkler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yücel, Özlem (1997). “Milletlerarası Andlaşmaların Işığında Ahıska(Mesket) Türkleri’nin Hukuki Statüsü ve Türkiye”. *Argumentum Aylık Hukuk Dergisi* 51: 267-272.
- Zachmann, Georg (2014). *Energy Security of Georgia*. Berlin (Germany): Policy Paper Series(PP/01/2014), Published by German Economic Team Georgia.
- Zeyrek, Yunus (2001). *Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleri*. Ankara: Pozitif Matbaacılık.
- Zeyrek, Y. (2001a). “Ahıska Tarihi”. *Ahıska Dergisi* 1: 4-10.
- Zeyrek, Yunus (2001b). “Ahıska Tarihi”. *Ahıska Dergisi* 2: 3-9.
- Zeyrek, Yunus (2002). “Şimdide Krasnodar mı?” *Ahıska Dergisi* 4: 6-9.
- Zeyrek, Yunus (2002a). “Ahıska ve Ahıska Türkleri”. *Türkler Ansiklopedisi XX. Cilt*. Ed.ler H. C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. 520-531.
- Zeyrek, Yunus (2002b). “Zamanın Saramadığı Yaralar”. *Ahıska Dergisi* 4: 17-20.
- Zeyrek, Yunus (2004). “Halimiz, Yolumuz ve Çaremiz”. *Bizim Ahıska Dergisi* 1: 3-5.
- Zeyrek, Yunus (2005). “Dışişleri Bakanlığı’na Dilekçe”. *Bizim Ahıska Dergisi* 4: 14.
- Zeyrek, Yunus (2006). *Ahıska Araştırmaları*. Ankara: Kozan Ofset Matbaacılık.
- Zeyrek, Yunus (2006a). “Ahıska Türklerinin Vatana Dönüş Mücadelesi”. *Türkiye Günlüğü Dergisi* 86: 80-86.
- Zeyrek, Yunus (2007). “Minayat Hanımla Bir Yudum Vatan”. *Bizim Ahıska Dergisi* 7: 65-68.
- Zeyrek, Yunus (2007a). “Ahıska Türkleri Vatana Dönüş Konferansı’nın Ardından”. *Ahıska Dosyası Dergisi* 1: 28-31.
- Zeyrek, Yunus (2007b). “Gürcistan’ın Sürgündeki Ahıska Türkleriyle İlgili Çıkardığı Kanun Üzerine Düşünceler”. *Bizim Ahıska Dergisi* 8: 3-8.
- Zeyrek, Yunus (2007c). “Ankara-Tiflis Köprüsü: Ahıska”. *Bizim Ahıska Dergisi* 8: 16-17 .

- Zeyrek, Yunus (2008). “Tarihin Okunmamış Sayfası: Ahıska”. *Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi* 5-6: 51-81.
- Zeyrek, Yunus (2008a). “Haberler: Ahıska Türkleri TBMM’de”. *Bizim Ahıska Dergisi* 10: 50-53.
- Zeyrek, Yunus (2008b). “Türk Dünyasından Sorumlu Devlet Bakanı Prof. Dr. Sait Yazıcıoğlu İle Röportaj”. *Bizim Ahıska Dergisi* 11-12: 7-9.
- Zeyrek, Yunus (2009). “Taştan Aslanov ve Fuat Bibinov’la Sohbet”. *Bizim Ahıska Dergisi* 13: 47.
- Zeyrek, Yunus (2009a). “Vatana Dönüşü Avrupa Konseyi’ne Taşıyacağız”. *Bizim Ahıska Dergisi* 14, 50-51.
- Zeyrek, Yunus (2009b). “Bir Günde Ahıska”. *Bizim Ahıska Dergisi* 14, 8-13.
- Zeyrek, Yunus (2009c). “Ahıska Türkleri Heyeti Avrupa Konseyi’nde”. *Bizim Ahıska Dergisi* 15: 3-6.
- Zeyrek, Yunus (2009d). “Bir Günde Ahıska”. *Bizim Ahıska Dergisi* 14, 50.
- Zeyrek, Yunus (2010). “Elviye-i Selase’nin Son Yılları-III: Mütareke ve Mahalli Teşkilatlanma Yılları”. *Bizim Ahıska Dergisi* 18: 8-14.
- Zeyrek, Yunus (2010a). “Dünya Ahıska Türkleri Birliği Kongresi Kazakistan’da Yapıldı”. *Bizim Ahıska Dergisi* 19: 53.
- Zeyrek, Yunus (2010b). “Ahıska Türkleri Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı’nda”. *Bizim Ahıska Dergisi* 20: 52-55.
- Zeyrek, Yunus (2010c). “Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu: Ahıskalı Kardeşlerimizin Arkasındayız”. *Bizim Ahıska Dergisi* 20: 6-10.
- Zeyrek, Yunus (2011). “Sürgünde Yaşayan Halk: Ahıska Türkleri”. *Türk Yurdu Dergisi* 287: 187-193.
- Zeyrek, Yunus (2011a). “Ahıska Türkleri Sivil Toplum Öncülerinden Mürseloğlu Server Işıklıgil İle Mülakat”. *Bizim Ahıska Dergisi* 21: 17-21.
- Zeyrek, Yunus (2011b). “Mustafa Abdülcemil Kırımoğlu İle Mülakat”. *Bizim Ahıska Dergisi* 21: 3-4.

- Zeyrek, Yunus (2011c). "Dünya Ahıska Türkleri Birliği'nin Tiflis Temasları". *Bizim Ahıska Dergisi* 22: 56.
- Zeyrek, Yunus (2011d). "Rusya Notları: Başımızdan Bir Değirmen Taşı Geçmedi!". *Bizim Ahıska Dergisi* 23: 3-11.
- Zeyrek, Yunus (2011e). "Gürcistan Hükümeti Ahıska Türklerinin Dönüşle İlgili Bir Komisyon Kurdu". *Bizim Ahıska Dergisi* 22: 56.
- Zeyrek, Yunus (2013). *Posof'un Çizgileri (2. Baskı)*. Ankara: Atalay Matbaacılık.
- Zeyrek, Yunus (2013a). "Gürcistan'la Resmi Temaslar". *Bizim Ahıska Dergisi* 30: 54-55.
- Zeyrek, Yunus (2013b). "Ahıska ve Ahıska Türkleri Meselemiz". *Yeni Türkiye Dergisi Türk Dünyası Özel Sayısı II* 54: 2680-2685.
- Zeyrek, Yunus (2014). "Ahıska Türkleri: Sürgünde 70. Yıl!". *Bizim Ahıska Dergisi* 36: 3-5.
- Waltz, Kenneth N. (1979). *Theory of International Politics*. California(USA): Addison-Wesley Publishing Company.
- Waltz, Kenneth N. (1982). "Uluslararası İlişkiler Kuramı". *Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dünya Siyasal Sistemi*. Çev. E. Onulduran. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 510. 3-95.
- Waltz, Kenneth N. (1988). "The Origin of War in Neorealist Theory". *The Journal of Interdisciplinary History* 32(3): 615-628.
- Waltz, Kenneth N. (1990). "Realist Thought and Neorealist Theory". *The Journal of International Affairs* 44(1): 21-37.
- Waltz, Kenneth N. (1993). "The Emerging of International Politics". *International Security* 18(2): 44-79.
- Waltz, Kenneth N. (2000). "Structural Realism After The Cold War". *International Security* 25(1): 5-41.
- Waltz, Kenneth N. (2001). *Man, The State and War*. New York(USA): Columbia University Press.
- Waltz, Kenneth N. (2004). "Neorealism: Confusions and Criticisms". *Journal of Politics and Society* 15(1): 2-6.

- Weber, Cynthia (2010). *International Relations Theory*(3. Edition). New York(USA): The Publication of Routledge.
- Wheatley, Jonathan (2004). "Obstacles Impending the Regional Integration of the Javakheti Region of Georgia". *Working Paper No: 22, Published by ECMI*. Flensburg/Germany: ECMI.
- Wheatley, Jonathan (2009). "The Integration of National Minorities in the Samtskhe-Javakheti and Kvemo Kartli Provinces of Georgia". *Working Paper No: 44, Published by ECMI*. Flensburg/Germany: ECMI.
- Wendt, Alexander (1999). *Social Theory of International Politics*. Cambridge (UK): Cambridge University Press.
- Wieclawski, Jacek (2011). "Contemporary Realism and The Foreign Policy of The Russian Federation". *International Journal of Business and Social Science* 2(1): 170-179.
- Wiltse, E. Çelik (2014). "Liberalizm, İşbirliği, Kollektif Güvenlik ve Neoliberal Kurumsalcılık". *Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler*. Ed. E. Balta. Ankara: İletişim Yayınları. 133-150.
- Wimburs, S. Enders ve Wixman, Ronald (1987). "Sovyet Orta Asyası'nda Yeni Bir Seda: Mesketiya Türkleri". Çev. E. Özbilen. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* Ağustos Sayısı: 151-170.
- Woehrel, Steven (2009). *Russian Energy Policy Toward Neighboring Countries*. Washington (USA): CRS Report for Congress, Published by Congressional Research Service.
- Wohlforth, William C. (2001). "The Russian-Soviet Empire: A Test of Neorealism". *Review of International Studies* 27(5): 213-235.

Ek 1: Ahıska Türklerinin Sürgününe Dair SSCB Devlet Savunma Komitesi'nin Kararı
(Bugay 2007: 645; Mürseloğlu 2001a: 33).

TAMAMEN GİZLİ
Moskova/Kremlin

NO: 6279

31 TEMMUZ 1944

Gürcistan SSC devlet sınırını korumak üzere gereken şartların sağlanması için Devlet Savunma Komitesi, aşağıdaki kararları almıştır:

1. Gürcistan SSC'nin sınır şeridi olan Ahıska, Adigen, Aspinza, Ahılkelek ve Bogdanovka rayonlarıyla Acaristan Özerk SSC'den Türk, Kürt, Hemşin olmak üzere toplam 86.000 kişiden meydana gelen 16.700 hanelik nüfustan, 40.000'i Kazakistan SSC'ye, 30.000'i Özbekistan SSC'ye ve 16.000'i de Kırgızistan'a tahliye (sürülüp boşaltma) edilsin. Tahliye, SSCB Halk İçişleri Komiserliğince gerçekleştirilsin. SSCB Halk İçişleri Komiserliği (Yoldaş Beriya), tahliye işini 1944 yılı Kasım ayında gerçekleştirsin.

2. Gürcistan SSC sınırı bölgesinden tahliye edilen göçmenlere bütün değerli şahsî eşyalarını, paralarını, ev eşyalarını, giyecek, ayakkabı, kap kacak, mobilya vb. ile aile başına azami 1000 kg olmak şartıyla yiyecek almalarına izin verilsin.

3. Sınır şeridinden tahliye edilen göçmenlerin kendileriyle beraberlerinde almayacakları tarım ürünlerinin, ev hayvanlarının, tarım aletlerinin, diğer gayrimenkullerin teslim alınması için SSCB Halk Et ve Süt Sanayi Komiserliği, SSCB Halk Tedarik Komiserliği, Gürcistan SSC Halk Toprak Mahsulleri Komiserliği ve Halk Maliye Komiserliği'nin iştirakiyle Gürcistan SSC Halk Komiserleri Şurası Başkan Yardımcısı'nın başkanlığında (Yoldaş Khoştariya) komisyon kurulsun.

a. Adı geçen komisyon, tahliye edenlerin bırakacakları mal ve diğer eşyaların tamamını teslim alacak, bıraktıkları tarım ürünleri, hububat, kuş, ev hayvanları ve meyve bahçeleri karşılığında göçmenlere her hane için ayrı olmak üzere takas makbuzu verecektir. Makbuzda bahçelerin tahmini değeri gösterilecektir.

b. Teslim alma işleri şöyle yapılacaktır: Atları SSCB Halk Tarım Komiserliği; diğer hayvanları ve kümes hayvanları, SSCB Halk Et ve Süt Sanayi Komiserliği; tarım ürünleri ve hububatı SSCB Halk Tedarik Komiserliği makamları; geri kalan bütün emlâki ve meyve bahçelerini ise Gürcistan SSC Halk Komiserleri Şurası'nın kararıyla mahallî makamlar teslim alacaklardır.

4. Kazakistan SSC (Skvortsov ve Undasınov Yoldaşlar), Kırgızistan SSC (Vagov ve Kulatov Yoldaşlar), Özbekistan SSC (Yusufov ve Abdurrahmanov Yoldaşlar), Komünist Partileri Merkez Komiteleri ve Halk Komiserleri Şuraları adı geçen cumhuriyetlerin Halk İşleri Komiserlikleri ile beraber gelecek göçmenlerin kabulü, ikameti ve devamlı iskân ve istihdamları ile ilgili gerekli tedbirleri alacaklardır. Ayrıca:

a. Gelecek göçmenleri kolhozlara yerleştirmek üzere, kolхозlarda gereken meskenlerin hazırlanması, gerekirse tamiri ve kış şartlarına göre hazırlanması;

b. Göçmenlerin ve eşyalarının demiryolu istasyonundan yerleştirileceği mıntıkaya taşınması için gerekli araçların hazır bulundurulması;

c. Gelen göçmenlere ev etrafında küçük toprak ile gereken ufak tefek aletler verilmesi sağlanacaktır.

Bu hazırlık işleri 1 Kasım 1944 tarihine kadar tamamlanacaktır.

5. Göçmenlerin Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan SSC'ye taşınmaları için Halk Nakliye Komiserliği (Yoldaş Kaganoviç) gereken katarları temin etmek ve SSCB Halk İşleri Komiserliğinin emri üzerine istasyonlara zamanında sevk etmekle görevlendirilsin. Göçmenlerin cumhuriyet sınırları içinde taşınması Gürcistan SSC Halk Komiserleri Şurası'nın isteği ile gerçekleştirilsin.

6. Özel tahliyeye tabi tutulan göçmenlerin yollarda iaşelerini temin etmek üzere SSCB Halk Ticaret Komiserliği görevlendirilsin. SSCB Devlet Plânlama Komitesi, talep üzerine SSCB Halk Ticaret Komiserliği'ne gıda maddeleri ödeneği tahsis etsin. Böylece özel tahliyeye tabi tutulan nüfusun yolculuk iaşesi temin edilsin.

7. Göçmen halka yollarda ve iskân mahallinde sağlık hizmetleri verilmesi için SSCB Halk Sağlığı Komiserliği (Yoldaş Miteryov) görevlendirilsin.

8. Göçmenlere ellerindeki mübadele makbuzları karşılığında kendilerinden teslim alınmış ev hayvanları yerine verilmek üzere SSCB Halk Ziraat Komiserliği (Yoldaş Andreyev), Halk Et ve Süt Sanayi Komiserliği (Yoldaş Smirnov) ve Halk Tedarik

Komiserliği (Yoldaş Subbotin); Kırgızistan, Özbekistan ve Kazakistan Halk Komiserleri kurullarıyla beraber görevlendirilsin.

- a. 1 Mayıs 1945 tarihine kadar sığır, manda, koyun, keçi ve kümes hayvanları;
- b. 1 Nisan 1945'e kadar buğday, arpa ve diğler besinler;
- c. 1 Ocak 1946'ya kadar göçmenlerin iskân edildikleri kolhozlara (çiftliklere) atlar.

Bunlar şahsî makbuzlarda yer alan miktar ve vasıflarda teslim edilecektir.

9. SSCB Ziraat Bankası (Yoldaş Kravtsov), Özbekistan, Kırgızistan ve Kazakistan'a gelen göçmenlere yerleşmek için hane başına yedişer bin ruble, yedi yıl vadeli kredi versin.

10. İşbu kararın birinci paragrafı gereğince göçmenler, çiftçiler olarak 1945 yılında para vergilerinden, devlete verilen aynı vergilerden ve resimlerden muaf tutulsun. Önceki yerlerinde bırakmış oldukları bahçe ve bağların bedelleri SSCB Halk Ziraat Komiserliği ve Gürcistan SSC Hükûmeti'nin tesbit edeceği fiyatlar üzerinden kendilerine ödensin.

11. Gürcistan Halk Komiserleri Şurasına, adları birinci paragrafta geçen sınır ilçelerine toplam nüfusları azami 32.000 kişi olmak kaydıyla Gürcistan SSC'nin toprak sıkıntısı bulunan diğler bölgelerinden 7.000 haneyi iskân etme müsaadesi verilsin. Bunların adı geçen bölgeye iskânı, gerek yekpare çiftlik (kolhozlar), gerekse münferit haneler olarak gerçekleştirilsin. Sınır şeridindeki iskân yerleri Halk İşşleri Komiserliği Sınır Kuvvetleri Gürcistan Bölge Komutanlığı ile mutabakat halinde tespit edilsin.

12. Gürcistan SSC'nin toprak sıkıntısı çeken bölgelerinden söz konusu sınır bölgesine iskân edilecek halkın geçim ve yerleşme meselelerini halletmek için Gürcistan Hükûmeti'ne şunlar müsaade edilsin:

- a. Sınır bölgelerinde yeniden kurulan kolhozlara, buralardan tahliye edilmiş olan nüfusa ait kamu ve ferdi yapıları tamamen karşılıksız olarak devretmek, eski halktan geriye kalan tarım aletlerini beş yıl vadeli kredi şeklinde yeni getirilen hanelere teslim etmek;

- b. Bölgeye iskân edilen çiftçilere, sınır bölgesi için uygun görülmüş miktarlarda arsalar dağıtmak;

- c. Buradan tahliye edilmiş nüfustan kalan kamu ve hususî bahçe ve bağları yedi yıl vadeli kredi şeklinde yeni gelenlere devretmek;

- ç. Bu bölgeye iskân edilen nüfusu 1945 yılında her türlü vergilerden muaf tutmak;

d. İskân edilenlere Gürcistan Hükûmeti imkân ve fonları çerçevesinde ev hayvanları vermek;

e. Boşaltılan bölgeye yeni iskân edilecekleri parasız nakletmek. Taşınma masrafları Gürcistan Hükûmeti'ne özel olarak ayrılmış paralarla karşılanacaktır.

f. Yeni getirilecek nüfusun iskânını buralardaki nüfusun tahliyesi bittikten hemen sonra Kasım ayında başlatılacak ve üç ay içinde tamamlanacaktır.

13. SSCB Halk Maliye Komiserliği (Yoldaş Zverev):

a. Özel tahliyeye tabi nüfusun sürgünü, taşınmaları ve Orta Asya'da yerleştirilmeleri için SSCB Halk İçişleri Komiserliği'ne 30.000.000 ruble ve ayrıca boşaltılan sınır bölgesindeki kolhozlara getirilecek yeni hanelerin iskânı için de Gürcistan Halk Komiserleri Şurası'na 4.000.000 ruble tahsis edilsin.

b. SSCB Halk Ziraat Komiserliği, Halk Tedarik Komiserliği ve Halk Et ve Süt Sanayi Komiserliği ile beraber Gürcistan SSC'den tahliye edilen nüfusa ev ve kümes hayvanları ile bırakıp gittikleri diğer mal varlığı, gıda, emlak ve aletlerin bedellerini ödemek için SSCB Halk Komiserleri Kurulu'na teklif getirsin ve adı geçen Komiserliklerin tahliye işleri için yaptıkları harcamaların karşılanmasıyla ilgili önerge hazırlansın.

14. Glavneftsnab (Petrol Ofisi, Yoldaş Şirokov): Ekim, Kasım aylarında özel tahliye işlemlerinin gerçekleştirilmesi için SSCB Halk İçişleri Komiserliği'ne 750 ton, Kazakistan Hükûmeti'ne 75 ton, Kırgızistan Hükûmeti'ne 35 ton, Özbekistan Hükûmeti'ne 70 ton ve Gürcistan Hükûmeti'ne de 100 ton fon dışı benzin tahsis etmekle görevlendirilsin.

İ. STALİN

Devlet Savunma Komitesi Başkanı

Ek 2: SSCB Devlet Savunma Komitesi'nin 6279 Sayılı Kararının Uygulanmasına Yönelik İçişleri Komiserliği'nin Yazısı (Mürseloğlu 2001a: 35; Uravelli 2005a: 7).

TAMAMEN GİZLİ
Moskova

SAYI: 1176

20 EYLÜL 1944

Gürcistan SSC sınır şeridindeki Ahıska, Adigön, Aspinza, Ahılkelek ve Bogdanovka ilçelerinden Türk, Kürt ve Hemşinlilerin tahliye edilmesine ilişkin Devlet Savunma Komitesi'nin 6279 sayılı kararının yerine getirilmesi için emrederim:

1. Tahliye işlemleriyle ilgili hazırlık tedbirleri ve fiilî operasyonlar için;
 - a. Ahıska (Ahıska ilçesi kapsamında),
 - b. Adigön (Adigön ilçesi kapsamında),
 - c. Aspinza (Aspinza ilçesi kapsamında) ve,
 - d. Ahılkelek (Ahılkelek ve Bogdanovka ilçeleri kapsamında) dört operasyon mıntıkası kurulsun.
2. -----
3. Mıntika âmirleri ve yardımcıları derhal göreve başlasınlar. Hazırlık tedbirleri için Gürcistan SSC Halk Devlet Güvenlik Komiseri Yoldaş Rapava ve Gürcistan SSC Halk İçişleri Komiseri Yoldaş Karanadze, operasyon mıntika amirlerinin emrine, Halk İçişleri Komiserliği ile Halk Devlet Güvenlik Komiserliği'nden **bölgedeki şartları ve durumu iyi bilen 50'şer eleman versinler.**
4. **Operasyon 15-25 Kasım günleri arasında 10 gün içinde gerçekleştirilsin.**
5. Tahliye operasyonu sırasında emniyeti sağlamak ve devlet sınırında güvenliği sağlamak üzere Halk İçişleri Komiserliği'ne bağlı aşağıdaki birlik ve kıtalar görevlendirilsin: 40., 281.-1; 266.-1, 3. Kırmızı Bayrak Nişanlı Kıtalar, 8. ve 2. Alaylar, aynı Komiserliğe bağlı Moskova Tümeni 1. ve 2. Özel Birlikleri, Yüksek Subay Harp Okulu, Moskova Teknik Harp Okulu, Halk İçişleri Komiserliği Kuvvetleri Saratov, Orconikidze, Leningrad ve Harkov Harp Okulları; Siyasî Harp Okulu ve Özel Kurs öğrencileri – **toplam 20.000 kişi.**

6. SSCB Halk İçişleri Komiseri Vekili Korgeneral Apollonov, sınır güvenliğini sağlayacak birliklerin 25 Ekim gününe kadar bölgeye sevk edilmesini, diğer birliklerin de 25 Ekim-1 Kasım arasında bölgeye gelmesini temin etsin.

7. SSCB Halk İçişleri Komiseri Vekili, Devlet Güvenliği 2. Dereceli Komiseri Yoldaş Çernişev, Kızıl Ordu Lojistik Başkanı **Orgeneral Khrulyev**'le birlikte, ilgili nokta ve birimlere, sürücülerle birlikte gereken miktarda yakıt bulundurulmak üzere 900 adet Studebaker marka askerî kamyon gönderilmesini ve özel hazırlanmış tren katarlarının zamanında temin edilmesini kontrol ve takip ederek özel nakliye işlerini düzene soksun.

	Lavrentiy BERİA
Komiseri	SSCB Halk İçişleri
Komiseri	Devlet Güvenliği Genel

NOT:

Operasyondan önce saha yetkilisi, köylerin çevresinde engel, pusu ve kordonların doğru yapılıp yapılmadığını kontrol edecek ve bundan sonra köylerdeki yaşlı erkekleri bir yere toplayarak Gürcistan SSC devlet sınırındaki güvenliğini sağlamak amacıyla devlet kararı uyarınca Orta Asya'nın güney kesimlerine tahliye edileceklerini kendilerine beyan ve ilân edecektir.

Ek 3: SSCB Devlet Savunma Komitesi'nin 6279 Sayılı Kararının Uygulandığına Dair İçişleri Komiserliği'nin Cevabi Yazısı (Uravelli 2009: 8).

TAMAMEN GİZLİ
Moskova

SAYI: 1281/B

28 KASIM 1944

Devlet Savunma Komitesi-Yoldaş İ. V. STALİN'e

SSCB Halk Komiserleri Kurulu-Yoldaş V. M. MOLOTOV'a

SSCB Komünist (Bolşevik) Partisi Merkez Komitesi Yoldaş G. M. MALENKOV'a

Devlet Savunma Komitesi Kararı gereğince SSCB Halk İçişleri Komiserliği; Türklerin, Kürtlerin ve Hemşenlilerin Gürcistan SSC'nin sınır bölgesinden tahliye işlemlerini tamamlamıştır.

Türkiye'nin sınıra yakın kısmındaki nüfusla akrabalık bağları bulunan söz konusu halkın önemli bir çoğunluğu, kaçakçılık yapmakta olup göç eğilimi gösteriyor ve Türkiye istihbarat mercileri için casus angaje etme ve çete grupları oluşturma kaynağı teşkil ediyordu.

Tahliye işlemlerine hazırlık tedbirleri, bu yılın 20 Eylül-15 Kasım tarihleri arasında alınmıştır. Bu arada tahliyeye tabi tutulanların sınırı geçmelerini engellemek amacıyla devletimizin Türkiye sınırında güvenlik ve karakol hizmetleri azami derecede takviye edilerek en sıkı şekilde emniyet sağlanmıştır. Adigön, Aspinza, Ahıska, Ahılkelek ilçelerinde tahliye işlemleri 15-18 Kasım, Acaristan Özerk Cumhuriyeti'nde ise 25-26 Kasım günlerinde gerçekleştirilmiştir.

Toplam 91.095 kişi tahliye edilmiştir.

Tahliye edilenleri taşıyan katarlar, hareket hâlinde olup Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'daki yeni iskân yerlerine doğru yol almaktadır. Tahliye işlemleri, düzenli ve olaysız şekilde tamamlanmıştır.

Adı geçen sınır ilçelerine Gürcistan'ın toprak sıkıntısı çekilen bölgelerinden 7.000 hanelik köylü nüfus iskân edilecektir.

Ayrıca SSCB Halk İçişleri Komiserliği, Gürcistan SSC ile Türkiye sınırındaki şeritte özel tedbirler almaktadır.

Lavrentiy BERİA

SSCB Halk İçişleri Komiseri

Devlet Güvenliği Genel Komiseri

Ek 4: II. Dünya Savaşı Döneminde SSCB İçinde Sürgün Edilen Halklar (Uravelli 2009: 11).

Özel iskân yerlerinde kayıtlı olan sürgün ve tahliye edilmiş kişilerin sayısına ilişkin 15 Temmuz 1949 tarihli belge:

<u>NÜFUS VE GRUPLAR</u>	<u>TOPLAM SAYI</u>	<u>ERKEK</u>	<u>KADIN</u>	<u>16 YAŞ ALTI</u>
Almanlar	1.093.490	286.311	435.413	371.766
Çeçen, İnguş, Karaçay ve Balkarlar	463.633	114.139	148.919	200.578
Kırım Tatarları, Rumlar, Bulgarlar ve Ermeniler	192.953	55.594	73.346	62.013
Kalmuklar	77.663	22.380	29.577	25.706
Türkler	81.575	19.492	25.107	37.047
Baltik Arazilerinden	91.204	24.028	40.877	26.805
Moldova'dan	34.763	9.233	13.702	11.828
Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan ile Karadeniz Bölgesinden	57.246	18.139	18.892	20.035
TOPLAM	2.092.527	549.419	787.830	755.278
Ukrayna Milliyetçileri	95.552	22.569	48.583	24.100
Vlasovcular	131.394	131.130	267	-
Litvanyalılar	46.456	13.553	19.698	13.305
Ukaznikler	22.498	11.744	10.754	-
Alman yanlıları	2.277	524	1.162	591
Mesih Tarikatı üyeleri	1.028	168	618	242
Kulaklar (köy zenginleri)	124.585	34.316	41.694	48.574
Polonyalılar	31.988	8.580	12.473	11.435
Diğerleri	3.232	515	1.899	818
TOPLAM	459.510	223.000	137.145	9.365
<u>GENEL TOPLAM</u>	<u>2.552.037</u>	<u>772.419</u>	<u>924.975</u>	<u>854.648</u>

Albay V.V. ŞİYAN

SSCB İçişleri Bakanlığı Özel İskân Yerleri

Başkanı

Ek 5: SSCB Yüksek Sovyet Başkanlığı'nın Kararnamesi (Bugay 2007: 651; Polian 2004: 219; Uravelli 2005).

TAMAMEN GİZLİ
Moskova

SAYI: 161/29

31 EKİM 1957

Gürcistan SSC'ye bağlı Acaristan SSC ile **Ahıska, Ahılkelek, Adigen, Aspinza ve Bogdanovka** ilçelerinden, **Azeri milliyetinden olan** vatandaşlar yanlışlıkla göçe tabi tutuldukları ve sonradan bunlara serbest dolaşım sınırlaması uygulandığı için SSCB Yüksek Sovyet Başkanlığı, şu kararları almıştır:

1. Gürcistan SSC'ye bağlı Acaristan SSC ile Ahıska, Ahılkelek, Adigen, Aspinza ve Bogdanovka ilçelerinden 1944'te Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan SSC'ye tahliye edilen ve **Azeri milliyetinden olan** vatandaşlara uygulanan bütün sınırlamalar kaldırılsın.

2. Azeri milliyetinden olan vatandaşların göçe tabi tutularak terk ettirildikleri Gürcistan SSC'deki ilçelerin halen iskân edilmiş olduğunu ve Gürcistan SSC hükümetinin beyanına göre Cumhuriyetin diğer yerlerinde bu vatandaşların **iskânı için sosyo-ekonomik imkânlar bulunmadığını** dikkate alınarak söz konusu vatandaşlara isteklerine göre **daimî ikamet etmeleri için Azerbaycan SSC'ye göç etme hakkı** tanınsın.

K. VOROŞİLOV

SSCB Yüksek Sovyeti Başkanı

M. GEORGADZE

SSCB Yüksek Sovyeti Sekreteri

ÖZ GEÇMİŞ

- Adı ve Soyadı** : Mustafa ÜREN
- Doğum Tarihi** : 05.02.1964
- Doğum Yeri** : Manisa
- Eğitim Durumu** : 1995 - 1997 **Kara Harp Akademisi Yüksek Lisans Eğitimi.**
 1981 - 1985 **Kara Harp Okulu Lisans Eğitimi.**
 1978 - 1981 **Balıkesir Lisesi.**
 1975 - 1978 **Gelenbe Kasabası Orta Okulu**
(Kırkağaç/Manisa).
 1970 - 1975 **Gelenbe Kasabası İlk Okulu (Kırkağaç/Manisa).**
- Yabancı Diller** : İngilizce
 KPDS: 86
- Deneyimler** : 1985 yılında Topçu Teğmen olarak Kara Harp Okulu'ndan mezun olmuştur. Türk Silahlı Kuvvetlerinin değişik birlik ve karargahlarında görev yaptıktan sonra, 2009 yılı Eylül ayında kendi isteğiyle emekli olmuştur. TSK'da görev yaptığı süre içinde dört yıl, Genelkurmay Başkanlığı Karargahı'nda uluslararası işlerle ilgili bir bölümde Kafkaslar bölgesinden sorumlu proje subayı olarak görev yapmıştır. Bu dönemde 2003 yılı içinde altı ay, Saraybosna(Bosna Hersek)'daki NATO Karargahı'nda yine uluslararası işlerle ilgili bir dairenin şube müdürlüğü görevinde bulunmuştur. Belirtilen görevlere ilave olarak 2005-2007 yılları arasında Amman(Ürdün) Askeri Ataşesi olarak görev yapmıştır. Bu süre zarfında ataşelik görevine ilave olarak NATO Karargahı ile Ürdün Silahlı Kuvvetleri arasında "İrtibat Subaylığı" görevini de yerine getirmiştir.